

**ORIGEN
SCRIERI ALESE**

COLECȚIA
«PĂRINȚI ȘI SCRITORI BISERICEȘTI»
A P A R E
DIN INIȚIATIVA ȘI SUB INDRUMAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE
I U S T I N
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

COMISIA DE EDITARE:

Arhim. BARTOLOMEU V. ANANIA (președinte), Pr. Prof. TEODOR BODOGAE, Pr. Prof. ENE BRANIȘTE, Prof. NICOLAE CHIȚESCU, Pr. Prof. IOAN G. COMAN, Prof. ALEXANDRU ELIAN, Pr. Prof. DUMITRU FECIORU, Prof. IORGU IVAN, Pr. Prof. GRIGORIE T. MARCU, Pr. Prof. IOAN RĂMUREANU, Pr. Prof. DUMITRU STĂNILOAE, Prof. ADRIAN POPESCU (secretar).

ORIGEN
SCRIERI ALESE
PARTEA A DOUA

EXEGEZE LA NOUL TESTAMENT.
DESPRE RUGĂCIUNE. FILOCALIA

CARTE TIPĂRITĂ CU BINECUVINTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE

IUSTIN
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

TRADUCERE DE PR. PROF. T. BODOGAE,
PR. PROF. NICOLAE NEAGA ȘI ZORICA LAȚCU

STUDIU INTRODUCȚIV ȘI NOTE DE
PR. PROF. TEODOR BODOGAE

IN LOC DE PREFAȚĂ

În acest al doilea volum de opere ale lui Origen, prezentăm, în traducere, o parte din lucrările lui cu profil neotestamentar și anume: «Comentarii» la Evangheliile după Matei și după Ioan precum și câteva din «Omiliile» la Evanghelia după Luca, după care anexăm în întregime tratatul «Despre rugăciune» și în sfârșit «Filocalia», care cuprinde, după cum se știe, selecțiuni din scrierile marelui învățat alexandrin făcute de Sfinții Vasile cel Mare și Grigorie Teologul. Repetînd o afirmație făcută de Origen (*Filoc.* XVIII, 6, în acest volum), în care declara că, deși a închinat atîția zeci de ani cunoașterii adevărului, totuși el nu poate afirma că a pătruns totul și că ar cunoaște toate, la fel am putea spune și noi că sîntem departe de a fi putut prezenta tot ce-i esențial din opera imensă a acestui mare comentator și evlavios creștin atît de febril studiat și adîncit de cercetătorii cei mai diverși ai ultimilor cincizeci de ani. Nădăjduim totuși că, așa cum spunea el (în Selecțiuni la Ps. 150), cititorii își vor putea da seama, parcurgînd aceste fragmente, că face și el parte din «orga sufletelor active și contemplative, care intonează armonice laude la adresa Celui Atotputernic».

N-am mai socotit necesar să redăm aici, într-o înșiruire deosebită, o listă bibliografică a edițiilor de texte, a comentariilor și studiilor speciale dedicate operei imense a lui Origen. Afară de lista «selectivă» de la începutul volumului întîi, cititorul va putea afla, credem, în «studiile introductive» și în «notele» de la sfîrșitul fiecăreia din cele cinci scrieri cuprinse în acest volum, datele mai importante. Nu mai e nevoie, desigur, să spunem că au trecut 1740 de ani, de cînd Origen a scris aceste opere și că miezul multiplelor probleme atinse de el în toate aceste

cinci scrieri s-ar putea traduce prin dorul sufletului după o cunoaștere cât mai deplină a adevărului creștin. Or, pentru aceasta, se cere și din partea cititorului de azi să se apropie de adevăr cu răbdarea, cu evlavia și în credința cu care au fost ele scrise. Nu este mai puțin adevărat că nici redarea în românește a stilului nuanțat al observațiilor lui Origen nu-i prea ușoară. Pe de altă parte, nu toate pasajele au înțelesul așteptat. Dar chiar și așa, fragmentare, comentariile lui Origen sînt calde, sînt profunde și umane.

Pr. TEODOR BODOGAE

COMENTARII
ȘI OMILII
LA EVANGHELII

DIN COMENTARUL LA EVANGHELIA DUPĂ MATEI

STUDIU INTRODUCŢIV

«După cum am prins din tradiția privitoare la cele patru Evanghelii, care sînt și singurele recunoscute în Biserica lui Dumnezeu cîtă se află sub cer, mai întîi a fost scrisă cea după Matei, cel care fusese înainte vameș, iar după aceea a devenit apostol al lui Iisus Hristos, și pe care a redactat-o pentru credincioșii proveniți din iudaism, compunînd-o în limba ebraică».

Așa se exprimă Origen într-un fragment¹ din Comentarul la Evanghelia după Matei, fragment pe care ni l-a păstrat Eusebiu de Cezareea și pe care-l reproducem și noi în cele ce urmează².

Este o mare pierdere faptul că, alături de multe alte lucrări ale lui Origen, mare parte din Comentarul de la Matei nu ni s-a păstrat. Totuși, avem de la el 8 cărți sau «tomuri» în grecește, apoi o parte și mai extinsă, păstrată într-o veche traducere latinească și, în sfîrșit, o serie de fragmente grecești în afară de cele din Filocalia — în Catene. Să le luăm pe rînd.

Forma în care s-au păstrat. 1) Eusebiu de Cezareea precizează, în Istoria sa³, că Origen a compus un Comentar la Matei în 25 de tomuri. Fericitul Ieronim declară și el în acest sens: «Mărturisesc că din opera lui Origen am citit, înainte cu mulți ani, un comentariu în 25 de volume»⁴. Cifra de 26 sau chiar 36, care apare în două variante manuscrise ale prefeței lui Ieronim la traducerea latină a omiliilor lui Origen la Evanghelia după Luca⁵, trebuie să fie o greșeală a unor copişti, după cum a observat însuși Rufin⁶ în Apologia contra lui Ieronim, restabilind numărul la 25.

1. Migne, P.G., 13, 824.

2. sub «A».

3. Eusebiu, *Istoria bisericească*, VI, 36, 2, ed. Schwartz, kleine Ausgabe, vierte Auflage, Leipzig, 1932, p. 252.

4. Fericitul Ieronim: *Prologus in Commentarium in Mathaeum*, Migne, P.L. 26, 20.

5. Origenes, *Homilien zu Lukas in der Übersetzung des Hieronymus*, hrg. M. Rauer, corpul berlinez, 1930, 1.

6. Rufin, *Apologia contra lui Ieronim*, II, 25—26.

Așadar avem în grecește cărțile X—XVII care cuprind⁷ tălmăcirea textelor de la capitolele 13, 36 pînă la 22, 33 și anume tomul X : 13, 36 — 14, 14 ; tomul XI : 14, 15 — 15, 36 ; XII : 16, 1 — 17, 9 ; XIII : 17, 10 — 18, 18 ; XIV : 18, 19—29, 11 ; XV : 19, 12 — 20, 16 ; XVI : 20, 17 — 21, 23 ; XVII : 21, 23 — 22, 33.

2) Traducerea latinească⁸, supranumită «*Commentariorum in Matthaeum series*», a fost făcută, pe cît se pare, de un ucenic al lui Cassiodor, cu numele Bellator⁹. Textul ei cuprinde 145 de paragrafe referitoare la pasajele din Evanghelia după Matei, capitolele 16, 13—27, 63, cu alte cuvinte explică aproape jumătate din lungimea primei Evanghelii. Valoarea acestei traduceri latinești a fost apreciată în chip deosebit de creștinătatea din apusul Europei¹⁰.

Pentru partea unde coincid cele două variante (grecească și latinească), adică de la cartea XII—XVII, se observă destulă independență între ele, de aceea unii scriitori ca Harnack¹¹ și Zahn¹² au formulat părerea că încă de la origine ar fi existat două ediții redactate de Origen, în vreme ce alții, ca E. Klostermann¹³, cred că a existat o singură ediție, dar că în cursul timpului ea s-a scindat în două variante diferite¹⁴.

3) Fragmentele păstrate, din care unele au mai fost îmbogățite în ultimele decenii¹⁵, oferă unele îmbunătățiri la interpretarea textului.

Data redactării este pusă de cei mai mulți dintre cercetători între ultimele lucrări ale lui Origen. Ca și pentru alte lucrări se pleacă și aici de la Istoria lui Eusebiu, care afirmă¹⁶ că Origen a scris Comentarul la Matei pe vremea lui Filip Arabul (244—249), cînd autorul trecuse de 60 de ani. Știind că nașterea lui Origen va fi avut loc prin anul 185, însemnează că am avea ca dată a compunerii lucrării anii 245—246. Pe de altă parte, se știe¹⁷ că tot în perioada aceasta Origen lucra și la Κατὰ Κέλσον, la Comentarul epistolei către Romani și Cei 12

7. Migne, P.G. 13, 835—1600 ; ediția berlineză, vol. 40, editată de Klostermann și Benz, Leipzig, 1935.

8. Migne, P.G. 13, 993—1800 ; ediția berlineză, vol. 38, Leipzig, 1933.

9. Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlicher Literatur*, II Band, Freiburg i. Br., 1914, p. 131 ; 146.

10. Henri de Lubac, *Histoire et Esprit, l'intelligence de l'Écriture d'après Origène*, Paris, 1950, p. 40—42. Mai nou : Girod, *La traduction latine du Commentaire sur Matthieu*, în «*Origeniana*» (*Quaderni de Vetera christianorum*, 12), Bari, 1975, p. 125-133.

11. Ad. Harnack, *Die Chronologie der altchristlichen Literatur*, II Band, Leipzig, 1904, p. 35.

12. Th. Zahn, *Brüder und Vettern Jesu*, Leipzig, 1900.

13. Origenes, *Matthäuserklärung*, p. VIII.

14. R. Girod, *Origène, Commentaire sur l'Évangile selon Matthieu*, tome I, Paris, 1970, p. 19—20.

15. *Fragmente und Indices*, I—II, 1941, 1955.

16. Eusebiu, *Istoria bisericească*, VI, 34 ; VI, 36, 1, ed. cit., p. 251—252.

17. Eusebiu, *Istoria bisericească*, VI, 36, 2, p. 252.

prooroci mici, acesta din urmă pierdut complet. În lucrarea *Κατὰ Κέλσον* autorul se referă de două ori la Comentarul la Romani, pe care-l recomandă¹⁸ ascultătorilor săi, ceea ce înseamnă că acel comentariu fusese anterior polemicii.

Se știe, pe de altă parte, că acea lucrare polemică a fost legată de anul 248, când într-o perioadă de pace, «persecuții n-au mai fost de mult»¹⁹, se exprima teama revenirii lor din pricina «răscoalei care a izbucnit acum». Or, răscoala aceasta de la Dunăre din 1 aprilie 248 a fost urmată în același an de alte două răscoale, una în Capadochia, alta în Siria²⁰. Tot în *Κατὰ Κέλσον* se spune²¹ că: «despre înmormântarea Domnului vom vorbi mai pe larg în alt loc» și aceasta o va și face în *Commentariorum Series*²² capitolul 143, ceea ce dovedește că, dacă opera *Κατὰ Κέλσον* fusese scrisă în anul 248, atunci Comentarul la Matei va data din anul 249.

Are dreptate un cercetător contemporan²³ atunci când afirmă că apariția atât de târzie a Comentarului la Matei a fost justificată de faptul că, trebuind să răspundă nenumăratelor atacuri ale gnosticilor iudaizanți, care «persecută pe Iisus pînă în zilele de astăzi»²⁴, autorul se cădea să prezinte ca un fel de «testament» al lui, un «Origen veritabil», pentru care i-a trebuit experiența îndelungată a întregii vieți.

Importanța lucrării. Dacă am sublinia chiar și numai faptul că pînă și Celsus a citat din Matei de 2 ori mai mult decît din Luca și din Ioan, sau dacă, de pildă, numai în omiliile la cartea Iosua referirile la Evanghelia după Matei au trecut de 76, pe cînd Ioan a fost citat doar de 39 de ori, iar Luca de 30 de ori, importanța Comentarului tot ar fi pe deplin evidențiată. Se știe că înainte de Origen lucrurile erau și mai concludente; îndeosebi apărarea unității celor două Testamente este cel mai bine susținută tocmai în acest Comentar, mai mult chiar decît în cel de la Ioan²⁵. În orice caz, după Sfîntul Pavel nici un alt apostol n-a fost mai utilizat ca Matei pe care, referindu-se la frecvența citatelor în literatura creștină a primelor secole, cu bună dreptate îl numește un exeget «evangelistul prin excelență»²⁶.

18. Migne, P.G., 11, 1258; 1613.

19. Origen, *Κατὰ Κέλσον* III, 15, Migne, P.G., 11, 957.

20. P. Nautin, *Origène*, p. 376.

21. II, 69, Migne, P.G., 11, 901.

22. Migne, P.G., 13, 1796—1797.

23. R. Girod, *op. cit.*, p. 10—13.

24. Referințele la R. Girod, *op. cit.*, p. 11—12.

25. Numai în cărțile X și XI avem 3 pasaje clare: X, 15; XI, 14; XI, 18.

26. E. Massaux, *Influence de l'Evangile de Saint Matthieu sur la littérature chrétienne avant Irénée*, Louvain, 1950, p. 645.

Destinatarii și mesajul vestitlor. Comentînd începutul predicii de pe munte «văzînd mulțimile, Iisus S-a suit în munte, a șezut...», Origen zice la un moment dat : «Se poate spune că spre acest munte, unde a șezut Iisus, nu urcă numai cei sănătoși, ci și cei suferinzi. Și poate că acest munte, unde a șezut Iisus, poate fi numit mai curînd Biserica ce fusese ridicată de Cuvîntul cel dumnezeiesc în înălțimi, deasupra lumii și a celor ce o locuiesc. Într-adevăr, aici pot fi văzute urcînd mulțimi care ajunseseră să surzească înainte de a se fi propovăduit vestea cea bună, precum și alții care nu mai sînt în stare să vadă unde poate fi «lumina cea adevărată», în sfîrșit, schiopi care nu mai umblă potrivit cerințelor minții și schilozi care nu mai sînt în stare să facă binele. Pe toți care urcă «la picioarele Lui», Domnul îi vindecă»²⁷.

Domnul se adresează tuturor cu dragoste, coboară la ei, coboară să Se unească cu Biserica, afirmă Origen adeseori²⁸. Condescendența Sa, potrivit iconomiei divine²⁹, amintește tuturor că : «cuvîntul Evangheliei nu-i atît de ușor cum cred unii, ci celor simpli li s-a arătat simplu, pe cînd celor mai pătrunzători li se descoperă comorile pline de taină ale Cuvîntului divin»³⁰. Capacitatea fiecăruia de a cuprinde adîncurile acestei «pedagogii divine»³¹ este una din ideile cele mai des întrebuițate de Origen în Comentarul său. Pe toți ar vrea «să-i urce», să-i înalțe, pentru toți se pune problema progresului moral prin tălmăcirea cît mai duhovnicească și mai profundă a mesajului evanghelic. Vom asista deci, în pasajele traduse de noi, la o interpretare mai ales metaforică și duhovnicească a textului evanghelic. În general se poate spune, așa cum o face și G. Rauschen³², că întreaga carte a X-a și destule alte pasaje sînt destinate celor simpli, în general tuturor creștinilor. Căci, în fond, respectînd și istoria după cum o cer evenimentele descrise, tîlcuirea e chemată, zice el³³, să caute sensuri mai adînci, mai ascunse.

S-ar părea că mulțimile și apostolii sînt numai aparent opuși unii altora. Pentru Origen superioritatea unora nu-i un privilegiu, ci o misiune³⁴. Sămînța semănată în ogor de Logosul divin a fost bună și

27. *Comm. Math.* XI, 18 ; Migne, P.G., 13, 965.

28. *Comm. Math.* XIV, 17.

29. *Comm. Math.* XVII, 19.

30. X, 1 (tradus de noi în acest volum).

31. Așa a intitulat R. Girod capitolul cel mai mare (p. 28—38) din studiul său asupra exegezei lui Origen la Comentar.

32. G. Rauschen, *Eucharistie und Bussakrament in den ersten sechs Jahrhunderten der Kirche*, Bonn, 1980, p. 52 ș.u.

33. X, 14 (tradus de noi aici).

34. Girod, *op. cit.*, 71.

încă pentru lumea întreagă. La rîndul ei, criteriul bunătății fiecărui om este, după Origen, intenția lui, libertatea lui.

Din pasajele traduse de noi aici reiese adeseori ideea unui «învățămint bisericesc al lui Iisus Hristos». Explicînd cuvîntul Cincizecimii, Origen afirmă că proorocia lui Ioil «s-a împlinit în Bisericile ieșite din păgîni, după venirea Mîntuitorului»³⁵. «Biserica e persecutată și azi, spune el, cum a fost și pe vremea proorocilor»³⁶. Nu ne mirăm deci că după ce combate atîți eretici și necredincioși, ca unul care a văzut în studierea Scripturii idealul vieții lui, Origen nu uită totuși că «Scriptura nu poate fi citită corect decît în Biserică»³⁷. De aceea, dincolo de influențele lui Filon, poate și a Sfîntului Iustin Martirul, a lui Iosif Flaviu și a unor scriitori profani indicați de noi în notele explicative, scrisul lui Origen are pagini pline de elocință, de căldură, de poezie, de strălucire³⁸.

Circulația cărții. Textul Comentarului s-a păstrat în două manuscrise independente unul de altul: primul e Monacensis graecus 191 din sec. XIII, după care Academia din Berlin a editat și Comentarul la Ioan; al doilea e Cantabrigensis 194-13-8-10 din sec. XIV, identic cu cel după care s-a tipărit prima oară în 1668 de episcopul D'Avranches. În 1759 Charles Delarue îl publică în seria celor 4 volume de opere ale lui Origen, cu care ocazie s-a folosit și un alt codice, Marcianus 43 (din Veneția) datînd din 1374, care era de fapt o copie al lui Monacensis graecus 191.

Cînd s-a tipărit textul traducerii latine, reproduse la Migne sub titlul *Vetus interpretatio sau Commentariorum in Matthaeum series*, s-a dovedit că textul celor două variante poate fi, pe această cale, apreciabil îmbunătățit.

Între 1933—1955 au fost tipărite la Academia de științe din Berlin atît textul grec și traducerea latină, cît și o serie de fragmente din *Catene*.

Dintre traducerile în limbi moderne, amintim pe cea engleză tipărită în 1897 în colecția *Ante-Nicene Christian Library* de J. Patrick și pe cea franceză publicată în 1970 în seria *Sources chrétiennes*, Nr. 162 de Robert Girod.

Noi am selectat doar cîteva pasaje din Comentar, păstrînd, în parte, împărțirea în paragrafe așa cum le-am găsit în colecția berlineză, în cea a lui J. P. Migne și în cea îngrijită de R. Girod.

35. X, 18.

36. XI, 18.

37. *Despre rugăciune*, XXIX, 10 (tradusă de noi în acest volum).

38. F. Prat, *Origène, le théologien et l'exégète*, Paris, 1907, p. 165.

DOUĂ FRAGMENTE DIN CARTEA I¹

I

După cum am prins din tradiție, în legătură cu cele patru Evanghelii, care sînt și singurele recunoscute în Biserica lui Dumnezeu cîtă se află sub cer, mai întîi a fost scrisă cea după Matei, cel care fusese înainte vameș, iar apoi a devenit apostol al lui Iisus Hristos, și pe care a redactat-o pentru credincioșii proveniți din iudaism, compunînd-o în limba ebraică.

A doua Evanghelia este cea după Marcu, care a compus-o după îndrumările pe care i le-a dat Petru, care dealtfel îl și numește «fiul» său în prima sa epistolă sobornicească, unde zice: «Biserica cea aleasă din Babilon și Marcu, fiul meu, vă îmbrățișează»².

A treia este Evanghelia după Luca, cel care a fost lăudat de Pavel³, și a fost compusă pentru creștinii proveniți dintre păgîni.

Ultima dintre toate e Evanghelia după Ioan.

II⁴

Hristos Iisus, despre Care ne spune Scriptura că «chipul lui Dumnezeu fiind, n-a socotit o răpire a fi El întocmai cu Dumnezeu, ci S-a deșertat pe Sine, chip de rob luînd, făcîndu-Se asemenea oamenilor și la înfățișare aflîndu-Se ca om, S-a smerit pe Sine, ascultător făcîndu-Se pînă la moarte și încă moarte de cruce»⁵, n-a avut parte nici de o naștere la fel cu cea pe care au avut-o cei care un timp nu existaseră și care abia de la un timp au început să existe, cum s-a întîmplat cu nașterea celorlalți oameni, El care existase și înainte și anume avînd în-

1. Păstrat de Eusebiu de Cezareea în *Istoria bisericească*, VI, 25 (ed. E. Schwartz, Leipzig, 1932, p. 245—246).

2. I Pt. 5, 13.

3. II Tim. 4, 11.

4. Păstrat în *Apologia pentru Origen* (cap. 8) scrisă de Pamfil de Cezareea, Migne, P.G. 17, 537.

5. Fil. 2, 6—8.

fățișare de Dumnezeu, a venit (în lume) ca să ia și chip de rob. Și scris este că, intrucît S-a născut în trup, trup a rămas, adică S-a născut din cea care a zis: «Iată roaba Domnului, fie mie după cuvîntul tău»⁶. Acesta e chipul robului, care este trup și El, și care ascultă cuvîntul Său. Pentru că, dacă unul singur păcătuiește, se multiplică, rupîndu-se de Dumnezeu și căzînd din unitate. Dar cei mulți, care urmează poruncile lui Dumnezeu, sînt una. Așa zice și Apostolul: «Că sîntem o piine și un trup». Și iarăși: «Un Dumnezeu și un Hristos, o credință și un botez». Iar în alt loc: «Căci noi toți una sîntem, în Hristos Iisus». Și iarăși: «Căci v-am logodit pe voi pe toți unui singur bărbat, ca să vă infățișați lui Hristos fecioară neprihănită». Căci cei ce sînt pe placul lui Dumnezeu sînt una, lucru pe care îl putem vedea și din rugăciunea pe care a rostit-o Mîntuitorul către Tatăl pentru ucenicii Săi, cînd zice: «Părinte Sfinte, fă ca, precum Eu și cu Tine sîntem una, așa și aceștia să fie una cu Noi». Cînd sfinții zic că își sînt unii altora mădulare, oare nu însemnează că ei toți sînt un trup? Și în pildele cu Păstorul și cu zidirea turnului, care, clădit fiind din multe pietre, pare a fi construit dintr-o singură piatră, ce altceva a vrut să înțeleagă Scriptura dacă nu acordul și unitatea formată din mai mulți?

UN FRAGMENT DIN CARTEA A II-A⁷

I

Sub ambele aspecte, de care am vorbit în legătură cu «fericiți făcătorii de pace», putem spune că în cuvintele dumnezeiești nu este «nimic sucit și fără rost»⁸, lucru limpede pentru oricine judecă. Și intrucît pentru făcătorul de pace «nimic nu este sucit și fără rost», el vede în întreaga Scriptură «noian adînc de pace»⁹, aceasta chiar și în pasajele care par a conține contraziceri și nepotriviri între ele.

Dar mai există și un al treilea fel de făcători de pace, cel care dovedește că, ceea ce altora li se pare contradictoriu, în realitate nu

6. Lc. 1, 38.

7. Păstrat în *Filocalia*, cap. VI, ed. A. Robinson, Cambridge, 1893, p. 49—50. Se vede că, înainte de a ajunge la acest fragment, Origen tilcuise fericirile. Tema tratată în acest fragment e armonia Vechiului cu Noul Testament, pe care n-o acceptau marcioniții și valentinienii.

8. Pilde 8, 8.

9. Ps. 71, 6.

este așa, ci dimpotrivă există un acord și o potrivire între texte, adică între Vechiul Testament și Noul Testament, între Lege și Prooroci, între o Evanghelie și alta, între Evangheliile și textele apostolice, și în sfârșit între un text apostolic și altul tot apostolic. Căci toate textele Scripturii sînt, după cum zice Eclesiastul: «cuvintele celor înțelepți sînt ca boldurile de îmboldit dobitoacele» și «ca niște cuie înfipte și ascuțite și sînt date de un Păstor»¹⁰, și nici un cuvînt din ele nu este de prisos. În schimb, Unul este Păstorul oilor celor cuvîntătoare, Cuvîntul cel dumnezeiesc a cărui slavă este că nu-i de acord cu cei ce nu «au urechi de auzit», dar în schimb este de acord cu adevărul.

II

Căci, precum diferitele strune ale psaltirii și ale orgii scot cîte un sunet propriu fiecărei corzi, dar care nu seamănă cu sunetul altora, iar unui om nemuzical și necunoscător în ale muzicii i se va părea că prin varietatea sunetelor s-ar primejdui frumusețea armoniei, tot așa, cei ce nu știu să asculte armonia lui Dumnezeu din Sfintele Scripturi socotesc că ele s-ar contrazice întreolaltă. Ei zic că sînt nepotriviri între Vechiul Testament și Noul Testament, între Lege și Prooroci, între cele patru Evangheliile, pe de o parte, și între Evangheliile și Apostoli pe de altă parte, ba chiar între Apostol și Apostol. Dacă însă avem de a face cu un bun cunoscător în ale muzicii lui Dumnezeu, care pe deasupra mai e și înțelept în fapte și în vorbe, acela va face ca David, căci numele David se tîlcuiește «îndemînatic la degete». Fiind bun cunoscător în ale muzicii, acela va scoate sunete de muzică dumnezeiască, intonînd o dată strunele Legii, altă dată pe cele ale Evangheliilor, iar altă dată pe ale Proorocilor pe cît de potrivit se va arăta acest lucru, lovind rînd pe rînd, dar în armonie, cînd strunele Apostolilor, cînd ale Proorocilor, precum tot în armonie sînt și strunele apostolice și cele evanghelice. Căci întreaga Scriptură este un singur instrument desăvîrșit și armonizat al lui Dumnezeu, care emite în diferite sunete o singură melodie izbăvitoare pentru cei ce vor să o învețe, melodie care împiedică și oprește toată lucrarea duhului celui viclean, așa cum și cîntarea din harfă a lui David făcea să înceteze lucrarea duhului viclean, care era în Saul, și îl îmblînzea. Așadar, vezi bine că este de trei ori făcător de pace cel ce urmează Scriptura și care contemplă pacea din ea și o dă celor care caută dreptatea și vor să afle binele.

10. Ecl. 12, 11.

DIN CARTEA A X-A

A. PILDE DESPRE ÎMPĂRAȚIA LUI DUMNEZEU

1. PILDA NEGHINELOR

I

«După aceea, lăsînd Iisus mulțimile, a venit în casă, iar ucenicii Lui s-au apropiat de El zicînd: lămurește-ne nouă pilda neghinei din țarină»¹¹.

Cînd Îl caută mulțimile, Iisus nu mai stă în casă¹² pentru că știe că mulțimile stau afară. Lucrarea pe care Domnul o face din iubire față de oameni se vede de acolo că El părăsește casa și Se duce El însuși la cei care nu pot să se apropie de El¹³. Pe urmă, după ce a vorbit destul mulțimilor, în pilde, El le lasă și intră în casa Sa, unde-L așteaptă ucenicii, care nu rămăseseră cu mulțimile. Și toți cei ce se doresc să fie mai aproape de Iisus, nu se mulțumesc numai cu aceea că-L ascultă, ci doresc și să știe unde locuiește, și «s-au dus — zice Evanghelia — și au văzut unde locuia, și au rămas la El în ziua aceea»¹⁴, ba poate că unii vor fi rămas chiar mai multe zile. Așa se poate înțelege din cele spuse în Evanghelia după Ioan, unde zice: «A doua zi iarăși stătea Ioan și doi din ucenicii lui»¹⁵. Mai mult, ca să arate că printre cei cărora le-a îngăduit să vină la El și să-L vadă unde locuiește e și un om deosebit, care va deveni unul din apostolii Săi, evanghelia istorisește mai departe, zicînd: «Unul din cei doi, care auziseră de la Ioan și veniseră după Iisus, era Andrei, fratele lui Simon Petru»¹⁶.

Așadar, și noi, dacă nu ne mulțumim numai cu faptul că ascultăm cuvîntul Domnului, cum au făcut mulțimile pe care El le-a părăsit atunci

11. Mt. 13, 36.

12. Potrivit unei tradiții rabinice, pe care a menținut-o, Origen caută să acorde fiecărui cuvînt biblic pe lîngă sensul lui literal obișnuit și unul ascuns, mai duhovnicesc. Expresia «a intra în casă» ori «a fi în casă» e folosită de el și în *Convorbirea cu Heraclid* în sens tainic (mistic), pentru că, zice el, «lăuntricul și exteriorul sînt expresii care trebuie tălmăcite duhovnicește». *Entretien d'Origène avec Héraclide*, introduction, texte, traduction et notes de Jean Scherer în «Sources Chrétiennes», Nr. 67, Paris, 1960, p. 86.

13. Una din ideile cele mai des întîlnite în scrisul lui Origen este pogorămîntul (συγκατάβασις), condescendența (συμπεριφορά), iconomia sau pedagogia divină, cum numește unul dintre comentatorii mai noi (Robert Girod) coborîrea plină de înțelegere a lui Dumnezeu la om ca să-l cheme la «Întoarcere» (ἐπιστροφή), cf. P. Aubin, *Le problème de la conversion*, Paris, 1963, p. 156 ș.u.

14. In. 1, 38—39.

15. In. 1, 35.

16. E vorba de «mărturia» dată de Ioan despre Mîntuitorul: «Iată Mielul lui Dumnezeu» (Ioan 1, 36). A se vedea mai pe larg, în acest volum, *Comentar la Evanghelia după Sfîntul Ioan*, II, 216.

cînd a intrat în casă, ar trebui să facem ceva mai mult decît au făcut mulțimile, adică să ajungem un fel de casnici ai lui Iisus¹⁷, asemănîndu-ne și noi ucenicilor Săi, pentru ca atunci cînd intrăm în casă cu El să ne învrednicim a ne apropia de El și să-L rugăm să ne lămurească și nouă pilda neghinelor din țarină, sau oricare altă taină. Dar pentru ca să se priceapă mai limpede ce fel de înțeles are casa unde a intrat Iisus, să adunăm la un loc¹⁸ tot ce s-a vorbit în Evangheliile despre această «casă», ce anume s-a spus despre ea și ce s-a săvîrșit în ea, pentru că cele spuse despre ea ne vor da să înțelegem că cine se apropie de aceste citiri, acela nu va găsi în textele evanghelice numai lucruri simple, cum cred unii, istorisite de dragul istorisirii, ci pentru cei mai de rînd¹⁹, ele au fost istorisite intenționat²⁰ mai simplu, dar pentru cei ce doresc să le înțeleagă mai adînc și care într-adevăr sînt în stare de așa ceva, pentru aceia Evangheliile ascunde adevăruri pline de înțelepciune și vrednice de Cuvîntul Domnului.

II

«După aceea El răspunzînd le-a zis: Cel ce seamănă sămînța cea bună este Fiul Omului»²¹.

Cu toate că despre aceste lucruri am vorbit mai pe larg în paginile premergătoare²², totuși vom adăuga, pe cît posibil, și acum cîteva explicații potrivite, chiar dacă ele ar părea diferite față de cele spuse înainte. Căci trebuie să fii atent dacă poți înțelege și în alt chip cele spuse mai înainte. Prin cuvintele: «sămînța cea bună sînt fiii împărăției»²³, se poate înțelege că tot ce izvorăște bun în sufletul omenesc e semănat

17. Ef. 2, 19.

18. Aceste «colecții» sau «adunări la un loc» (ἐπισυναχθέντα πάντα) de care vorbește aici Origen sînt mărturiile foarte numeroase. Numai la cele 8 cărți din *Comentariul de la Matei*, cite s-au păstrat, sînt citate 560 pasaje scripturistice (cf. ediția berlineză, la fine) nu numai de locuri paralele, de aluzii diferite sau de pasaje contrare, ci de tot felul de informații în stare să «explice Scriptura prin ea însăși», care e cea mai sănătoasă metodă exegetică. A se vedea H. Roventza, *Interpretarea Scripturii după Origen*.

19. E cunoscuta deosebire între cei «simpli» (οἱ ἄπλοῖ) și desăvîrșiți (οἱ τέλει) în sensul paulin al cuvîntului (I Cor. 2, 6; Fil. 3, 15 etc.) dar mai ales în sensul interpretării tipice a lui Origen, pentru care cei ce au «duhul lui Hristos» ușor descoperă, în Hristos, pe Logosul divin (cum spune chiar în *Com. Mat. X, 6*). Dar nu trebuie să se creadă că ar cunoaște în mod simplist și sectar doar două categorii (de simpli și perfecți), ci chiar dacă unii nu au «acuitate sufletească» mai deosebită, dorința vieții lui întregi a fost să antreneze pe toți spre o cunoaștere cît mai deplină.

20. Κατ' οἰκονομίαν căci «o hrană prea ușoară ar putea ucide» (pe cei prea plîpînzi), *Com. Mat. X, 25*.

21. Mt. 13, 37.

22. Se știe că din păcate «paginile premergătoare» s-au pierdut. Din context reiese, însă, că el relatase anterior despre parabola neghinei, pe care o explicase, iar acum venea să prezinte o adîncire și o tilcuire nouă.

23. Mt. 13, 38.

de Cuvîntul lui Dumnezeu, care «era la început la Dumnezeu»²⁴, acestea fiind darurile produse de împărăția lui Dumnezeu, după cum tot fiii ai împărăției sînt și toate învățăturile sănătoase ale credinței. Dar, pe cînd dorm cei ce nu împlinesc porunca Mîntuitorului, care a zis: «priveghiați și vă rugați ca să nu cădeți în ispită»²⁵, diavolul, care «umblă răcnind»²⁶, seamănă așa numita neghină, adică învățături răutăcioase peste așa-numitele cugetări ale firii și peste semințele cele bune venite de la Cuvîntul Sfînt²⁷. Potrivit celor spuse, prin «țarină» ar trebui să înțelegem lumea întregă²⁸, nu numai Biserica lui Dumnezeu, căci în toată lumea a semănat Fiul Omului sămînța bună, iar duhul rău (neghina), prin care trebuie să înțelegem învățăturile răutăcioase, care sînt numite «fiice ale celui rău»²⁹ din pricina răutății lor.

Dar, va trebui să urmeze și un seceriș, atunci cînd va veni așa-zisul «sfîrșit al lumii», cînd îngerii lui Dumnezeu rînduiți în acest scop vor strînge aceste învățături rele crescute în suflete și le vor da spre nimicire în așa-numitul «foc mistuitor», să fie arse. Și, astfel, îngerii, acești slujitori ai Cuvîntului, vor culege din sufletele oamenilor toate semințele din împărăția lui Hristos și toate gîndurile urite, care duc la fără-delegi, și le vor nimici aruncîndu-le în văpaia focului celui mistuitor.

În același timp, cei care își vor da seama că din pricina somnului lor s-au strîns în ei atîtea semințe ale răului, vor izbucni în plîns și, ca să zicem așa, se vor mistui în mînia lor. Căci acest lucru vor să-l spună cuvintele «scrișnirea dinților»³⁰, pentru că și în Psalmi se spune că «scrișneau cu dinții asupra mea»³¹. Iar «dreptii vor străluci» cel puțin atît cît străluceau la început³², dar atunci toți vor străluci «ca soarele în împărăția Tatălui lor»³³. Căci se vede că Mîntuitorul fie că dezvăluie o taină deosebită, fie că explică întregă această pildă, fie că subliniază

24. In. 1, 2.

25. Mt. 26, 41; Lc. 22, 40.

26. I Pt. 5, 8.

27. Prin *μοῦσῶν ῥὰ δόγματα* (= învățături ticăloase), par a fi vizate gîndurile spontane ale stoicilor (Aetius, *Placita*, IV, 11), dar credem că Origen a fost departe de a fi susținut «concupiscentia» augustiniană. R. Girod, *op. cit.*, p. 146, nota 1.

28. Idee remarcabilă a marelui alexandrin, prin care se angajează, înainte de a fi fost vorba de un sinod ecumenic, perspectiva mîntuirii universale, cu toate că unii văd în această idee doar un vis (P. Nemeshegyi, *La paternité de Dieu chez Origène*, Paris, 1960, p. 206).

29. Mt. 13, 38.

30. Mt. 13, 42.

31. Ps. 36, 12.

32. Adică pe cît fuseseră de luminați în starea paradisiacă, dar potrivit concepției lui Origen despre «restabilirea tuturor» (apocatastaza) toți (și buni și răi) vor fi purificați. A se vedea notele lui Huetius, în *Migne*, P.G. 14, 840. A se sublinia că «scrișnirea dinților» e simultană cu «strălucirea dreptilor» (și nu numai a lor), așa cum vorbea și Sfîntul Iustin în *Apologia primă* (XVI, 12).

33. Mt. 13, 43.

că «dreptii vor străluci ca soarele în împărăția Tatălui lor», totuși atrage atenția : «cel ce are urechi de auzit să audă»³⁴, pentru a le da de înțeles celor vizați că, prin felul cum s-a formulat pilda, cu toate că s-a spus limpede tot ce era de spus, încît ar putea-o înțelege și cei mai simpli, totuși cuvintele folosite în această pildă mai au nevoie de anumite explicații.

III

Întrucît am spus mai înainte că «dreptii vor străluci atunci ca soarele» și nu cu o strălucire oarecare, cum a fost cazul altădată, ci că toți vor fi ca soarele, va trebui să explic ce anume mi se pare semnificativ în legătură cu acest pasaj. Se pare că și Daniel a înțeles că aici e vorba de «lumina lumii»³⁵, adică de cei înțelepți și de mulțimea dreptilor ajunși la mărire deosebită, după cum zice acea proorocie : «și cei înțelepți vor lumina dincolo ca strălucirea cerului și cei care vor fi îndrumați pe mulți pe calea dreptății vor fi ca stelele în vecii vecilor»³⁶. Și Apostolul credem că tot la acest lucru s-a gîndit cînd a scris : «alta este strălucirea soarelui și alta strălucirea lunii și alta strălucirea stelelor. După cum stea de stea se deosebește în strălucire, tot așa e și la învierea morților»³⁷. Se vede că și Pavel a moștenit ceva din același duh de proorocie ca și Daniel.

Dar s-ar putea întreba cineva : pentru ce spun unii că nu toți dreptii se vor bucura de același grad de strălucire, cîtă vreme Mîntuitorul spune dimpotrivă că «toți vor străluci ca luminați de un singur soare» ?³⁸. Eu bănuiesc că aflîndu-se încă la începutul fericirii de care au parte cei ce se mîntuiesc, atîta vreme cît încă n-au fost deplin curățiți, între cei care mai au nevoie de curățire³⁹ și între cei mîntuiți, îndată se observă deosebire de lumină ; în schimb, cînd, după cum am subliniat, «îngerii vor fi cules din întreaga împărăție a lui Hristos toate smintelile și cugetele rele care duc la fărădelegi și le vor arunca în văpaia focului»⁴⁰, atunci și răul va fi nimicit. În timp ce vor avea loc toate acestea, cei ce au primit în cugetele lor pe «fiicele acelor răutăți» își vor da seama că au greșit. Atunci, fiind toți prinși în lumina unui sin-

34. Mt. 13, 43.

35. De care va vorbi Domnul Iisus în predica de pe munte, Mt. 5, 14.

36. Dan. 12, 3.

37. I Cor. 15, 41—42.

38. A se nota că atît la Dan. 12, 3 cît și la I Cor. 15, 41 se vorbește de «stele» (la plural), pe cînd aici soarele e la singular.

39. Din nou aluzie la apocatastază, *De principiis*, I, 6, 1.

40. Mt. 13, 41—42.

gur soare, «dreptii vor străluci ca soarele în împărăția Tatălui lor»⁴¹. Și oare înaintea cui vor străluci dacă nu înaintea celor mai mici, care vor gusta din lumina lor așa cum se împărtășesc locuitorii de acum ai pământului de lumina soarelui? Căci ei nu vor străluci doar pentru că așa le-ar face lor plăcere, ci, poate că, după cum zice porunca: «Așa să strălucească lumina voastră înaintea oamenilor»⁴², pentru ca să se poată pune la inimă în mod întreit⁴³ ceea ce spusese și înțeleptul Solomon. Tot așa și lumina apostolilor lui Iisus va străluci încă de acum înaintea oamenilor; ba, va străluci poate și mai mult după moartea lor așteptând învierea, iar după înviere, pînă ce toți⁴⁴ vor ajunge «la statura bărbatului desăvîrșit»⁴⁵, devenind toți un singur soare, și «toți vor străluci ca soarele în împărăția Tatălui lor»⁴⁶.

2. PILDA COMORII

IV

«Asemenea este împărăția cerurilor cu o comoară ascunsă în țărină, pe care aflîndu-o un om a tănuit-o»⁴⁷.

Pildele de pînă acum le-a spus (Mîntuitorul) mulțimilor de afară; dimpotrivă, pe aceasta și altele două care urmează (de fapt ele nu-s pilde, ci doar asemănări despre împărăția lui Dumnezeu) se pare că le-a spus ucenicilor după ce a intrat în casă. Dar, despre această pildă și despre următoarele două, cititorul se cade să se întrebe dacă peste tot cele două «pilde» sînt sau nu pilde? Dacă despre cele dintîi Scriptura nu a ezitat să le numească pilde, despre celelalte n-a mai făcut la fel și bine a procedat. Căci dacă de două ori a vorbit noroadelor în pilde și dacă tot ce a vorbit mulțimilor a făcut-o în pilde și fără pilde nu le grăia

41. Unii văd în această imagine unitatea tuturor creștinilor în Hristos cel euharistic. Henri de Lubac, *Histoire et Esprit, l'intelligence de l'Écriture d'après Origène*, Paris, 1950, p. 214.

42. Mt. 5, 16.

43. Expresia «a scrie pe tablele inimii» (ἐγχαράσσειν ἐπὶ πλακῶς τῆς καρδίας) e întâlnită adeseori în Scriptură (ἐν πλαῖσι καρδίας) la II Cor. 3, 6, probabil ca loc paralel pentru *Pilde* 3, 3. În schimb, în loc de «table ale inimii», întîlnim în multe variante manuscrise, cit și tipărite, «lărgimea inimii» (πλάτος τῆς καρδίας), expresie folosită în literatura profană (Eschil, Pindar etc.) cit și în *Biblie*. Interesant că numeralul «de trei ori» pentru *Pilde* 22, 20—21, pe care le citează și Origen aici, nu-l întîlnim decît în versiunea Septuagintei; în textul ebraic el lipsește. Origen îl folosește atît în *De principiis*, IV, 2, 4 cit și aici, în *Comentarul la Matei*. A se vedea pe lingă notele lui R. Giroud, observațiile din Migne, P.G. 13, 841—842.

44. Πάντες, imagine a mîntuirii universale, pe care am întîlnit-o și mai înainte.

45. Ef. 4, 13.

46. Mt. 13, 43.

47. Mt. 13, 44.

nimic»⁴⁸, odată intrînd în casă nu a mai vorbit mulțimilor, ci ucenicilor care veniseră pînă aici să-L caute. Așa stînd lucrurile, era firesc ca ceea ce îi învăța în casă să nu le vorbească în pilde. Căci de fapt în pilde vorbea «celor de afară» și celor «cărora nu li s-a dat să cunoască tainele împărăției cerurilor»⁴⁹.

Dar, se va spune, dacă nu-i vorba de pilde, atunci cum să le numim? Cred că este mai bine să ne luăm după graiul Scripturii și să zicem că-s niște asemănări. Or, se știe că asemănarea diferă de parabolă după cum spune evanghelistul Marcu: «Cu ce să asemănăm împărăția lui Dumnezeu sau cu ce pildă o vom înfățișa?»⁵⁰. Se vede, așadar, de aici că una e pilda sau parabola și altceva e asemănarea. Mai bine spus, cred că asemănarea este ceva general, iar pilda ceva special⁵¹. Se mai poate ca făcînd parte din același gen de care ține și parabola, asemănarea poate să apară cînd ca parabolă, cînd ca asemănare, întrucît poartă nume generic comun. Tot așa s-au petrecut lucrurile și în alte cazuri, după cum au sesizat cei cunoscători⁵² în legătură cu formarea multor termeni. Așa spun că «ormi» (sau impulsul) e genul care îmbrățișează mai multe feluri de acțiuni, cum sînt «impuls» (ormi) și prilej (aformi), declarînd că «ormi» e întrebuițat în sensul său specific într-o formă omonimă a termenului generic pentru ca să-l opunem termenului «aformi»^{52 bis}.

V

Trebuie mai întii să avem în vedere că, pe de o parte, e vorba de «țarină», iar pe de alta, că în ea e ascunsă o «comoară», pentru ca să înțelegem cum se face că «după ce a aflat de comoara ascunsă în țarină, de bucuria ei omul s-a dus și și-a vîndut tot ce avea ca să cumpere țarina». Trebuie să aflăm ce anume vinde omul respectiv? După părerea mea, pe linia celor amintite, «țarina» e Scriptura răsă-

48. Mt. 13, 34.

49. Mt. 4, 11; 13, 11.

50. Mc. 4, 30.

51. S-a afirmat (R. Cadiou, *La jeunesse d'Origène, Histoire de l'école d'Alexandrie au début du III-e siècle*, Paris, 1935, p. 73) că și aici și în alte pasaje, Origen face exerciții de retor. Se resimt în acest pasaj sublinierile lui Aristotel (*Retorica* II, 20, 1393) despre parabolă și fabulă. Despre «general» și «special» a se vedea *Topicele* lui Aristotel I, 5, p. 7.

Nu trebuie uitat că în grecește expresia *ὁμοίωσις* sau *ὁμοίότης* e folosită de Origen ca metaforă spre a sublinia procesul de înduhovnicire al creștinului.

52. Termeni ca «cei cunoscători» sau «specialiști» (*οἱ δεινοί*) sînt adeseori folosiți de Origen, fie în legătură cu filosofia, fie cu retorica, fie cu filologia. Aceasta e pasiunea unui savant ca el. A se vedea R. Girod, *op. cit.*, p. 118 ș.u.

52 bis. Ambele cuvinte (*ὁρμη* și *ἀφορμη*) sînt des folosite de stoici atît în legătură cu parabolele, cît și cu asemănările. În plus, în grecește ele au farmecul de a fi și un joc de cuvinte deosebit.

dită⁵³ cu tot felul de mărturii scrise ale cărților istorice, ale Legii, ale proorocilor și ale celorlalte învățături⁵⁴. Căci, într-adevăr, îmbelșugate și variate sînt mărturiile întregii Scripturi Sfinte — iar «comoara» ascunsă în țarină sînt gîndurile tainice și îngropate sub ceea ce se vede și care vine din «înțelepciunea cea ascunsă» în Hristos⁵⁵, întru Care «sînt ascunse toate vistieriile înțelepciunii și ale cunoștinței»⁵⁶. S-ar putea spune totodată că adevărata țarină, pe care a binecuvîntat-o Domnul⁵⁷ și a copleșit-o cu toate bunătățile, e tocmai «Hristosul lui Dumnezeu»⁵⁸ și că vistieria ascunsă în El e cea despre care vorbește Sfîntul Pavel că a fost ascunsă în Hristos, în Care sînt «toate vistieriile înțelepciunii și ale cunoștinței»⁵⁹. Așadar, fericirea cerească și împărăția cerurilor au fost descrise ca într-un tablou de către Sfintele Scripturi care sînt și ele o «împărăție a cerurilor» sau Hristos însuși sau împăratul veacurilor, împărăție asemănată cu o comoară ascunsă într-o țarină.

VI

Odată ajuns pînă aici, va trebui să te întrebi dacă împărăția cerurilor a fost asemănată oare numai cu o comoară ascunsă într-o țarină⁶⁰, ori a lăsat impresia că țarina e altceva decît comoara, ori, în sffrșit, că ea e asemănată în același timp atît cu țarina, cît și cu comoara ascunsă în ea, încît — potrivit acestei asemănări — împărăția cerurilor ar fi în același timp și țarină și comoară ascunsă în țarină? Omul care intră în țarină (fie că ne gîndim la Scripturi, fie la Hristos cel real ori la cel ascuns) află ascunsă comoara înțelepciunii fie în Hristos, fie în Scripturi și, căutînd să înțeleagă⁶¹ pe Hristos, află comoara (ascunsă) în El. Iar după ce a aflat-o, o ascunde, negîndindu-se la primejdia că învățăturile ascunse ale Scripturilor sau vistieriile înțelepciunii și ale cunoștinței cuprinse în Hristos pot cădea în mîna primilor veniți⁶². Ascunzîndu-se se va duce să facă rost de bani ca să cumpere țarina, adică Scripturile,

53. Verbul a sădi, a răsădi (φύτεω, καταφύτεω) e o expresie obișnuită în Sfînta Scriptură. În sens larg, Origen are în vedere aici acțiuni privind lucrarea de conducere a lumii, a economiei dumnezeiești.

54. Aseoseori înșiră Origen în două (Legea și proorocii) sau în trei grupe (Istorie, Legea și proorocii, ca aici) cărțile Sfîntei Scripturi, iar întrucît aici vorbește de ale întregii Scripturi (τῆς ὅλης Γραφῆς) credem că le include și pe cele din Noul Testament.

55. I Cor. 2, 7.

56. Col. 2, 3.

57. Fac. 27, 27.

58. Lc. 9, 20.

59. Col. 2, 3.

60. Mt. 13, 14.

61. ἐρευνῶν τὰς Γραφάς după Ioan 5, 39.

62. ἐφαίνεται τοῖς τυλοῦσι, probabil e o aluzie la «disciplina arcană», care obliga pe creștinii primelor veacuri să asigure păstrarea tainelor credinței în fața celor nepregătiți.

pe care să și le improprieze, căci a primit de sus «cuvintele dumnezeiești» care fuseseră încredințate mai întâi iudeilor⁶³. Și după ce ucenicul lui Hristos a cumpărat țarina, s-a luat de la iudei împărăția lui Dumnezeu care, după o altă pildă, e asemănată cu o vie, și a fost dată «unui neam de oameni care vor da roada lor»⁶⁴, adică celui care prin credință a cumpărat țarina, după ce și-a vîndut toate averile⁶⁵ și s-a lipsit de tot ce cîștigase pînă atunci, adică de răul la care se făcuse părtaș. Tot la același rezultat vom ajunge dacă prin țarina în care e ascunsă comoara înțelegem pe Hristos, căci cei despre care «au lăsat toate și au mers după El»⁶⁶ se poate spune că și-au vîndut toate averile pentru ca, eliberîndu-se de ele și renunțînd — cu ajutor de sus — la o alegere norocoasă⁶⁷, să cumpere, pe preț mare, la valoarea ei reală, țarina cu comoara cea ascunsă.

3. PILDA MĂRGĂRITARULUI

VII

«Iarăși este asemenea împărăția cerurilor cu un neguțător care caută mărgăritare bune»⁶⁸. Într-adevăr împărăția cerurilor a ajuns să fie comparată cu ceva de mare preț, atunci cînd mulți negustori se oferă să dea pe ea oricît de mult și cînd iată unul din aceștia, care umbla după mărgăritare rare, a găsit la un moment dat un mărgăritar de o valoare egală cu tot ce avea el acasă, atunci n-a mai stat la îndoială, ci îndată a vîndut tot ce avea și l-a cumpărat. Or pentru a înțelege această pildă e bine să cercetăm în ce a constat valoarea acestui mărgăritar? Să băgăm mai întâi de seamă că nu se spune în pilda aceasta că negustorul și-a vîndut toate mărgăritarele sale, ci se spune că de dragul de a ajunge la mărgăritare bune, el și-a vîndut nu numai celelalte mărgăritare pe care le avea, ci și restul de avere numai ca s-ajungă să-l cumpere pe cel bun. Or, întrebînd pe cei ce se pricep la valoarea pietrelor de preț⁶⁹ iată ce am aflat de la ei: unele din aceste pietre provin

63. Rom. 3, 2.

64. Mt. 21, 41.

65. Mt. 19, 21.

66. Mt. 19, 27.

67. În alt loc (*Contra Cels.* VII, 33, corp berlinez II, pag. 184) Origen spune că pentru a ne mintui nu-i de ajuns a renunța la tot ce-i pămîntesc și să căutăm liber pe Dumnezeu, ci avem nevoie și de ajutorul lui Dumnezeu, fără de care nu putem realiza nimic.

68. Mt. 13, 45.

69. Mai întâi o confuzie: Ca și ceilalți antici, Origen n-a vrut să descrie modul cum se produc mărgăritarele sau perlele cunoscute azi ca pietre prețioase, care erau de două feluri: de uscat și maritime. Pietrele acestea, fiind transparente și de calitate superioară, erau foarte căutate. Dintre cei pricepuți în cunoașterea acestor pietre

de pe pământ, altele din mare. Cele din pământ nu se află decît la indieni și sînt bune pentru peceti, inele și coliere. Cît despre mărgăritarul din mare, cele mai prețioase s-au descoperit tot la indieni, dar cele mai bune sînt produse mai ales de Marea Roșie. Pe locul doi urmează, între mărgăritare, cele culese în oceanul din vecinătatea Breitaniei, iar în al treilea rînd și la valori exact egale între cele dintii și cele din urmă, sînt cele din regiunea Bosforului, de pe coastele Scitiei.

Din cele ce s-au spus despre mărgăritarele indiene deducem că ele s-au format în niște scoici care se aseamănă în conformația lor cu niște vîrtejuri de mare. Cunoscătorii povestesc că aceste scoici plutesc pe valuri în grupuri, parcă ar fi legate laolaltă și conduse de un căpitan al lor, care de regulă are o culoare și o formă deosebită de celelalte, încît îți vine să o compari cu o matcă printre albine. Se mai relatează și despre felul cum se culeg cele mai frumoase mărgăritare, adică cele indiene: localnicii le încercuiesc cu năvoadele lor, formînd un mare cerc, începînd de la țarm și scufundîndu-se. Ei nu urmăresc să prindă orice mărgăritar, ci numai pe cel mai mare, căci după ce s-a prins acesta se spune că prinderea întregii turme nu mai prezintă importanță, căci toate rămîn în plasa năvodului de parcă ar fi fost legate de șeful lor, deoarece celelalte îți cad acum și ele în mînă.

S-a mai zis că formarea mărgăritarelor indiene se face încet, căci animalul respectiv trece prin diferite transformări pînă ajunge la desăvîrșire. Totodată s-a mai spus că scoica acestei vietăți în care se află mărgăritarul se deschide căscîndu-se și primind în ea roua cerului și, odată umplută cu rouă curată și limpede, începe să lucescă din toate părțile, scoțînd în felul acesta un ou mare și bine structurat. Dar dacă din întîmplare, din cauza unei furtuni, scoica a primit în ea rouă turbure și de calitate slabă, atunci mărgăritarul pe care-l fabrică e palid și pătat. Și am mai descoperit că dacă «chinurile facerii» acestor scoici sînt surprinse de cîte un fulger, atunci scoica se strînge zdrobindu-și parcă de frică fătul și preschimbîndu-l într-un lichid sfîrșitor. Se întîmplă că aceste vietăți nasc într-o perioadă cînd au o conformație redusă, ca și cum nașterea le-ar veni înainte de termen și oarecum forțat, ceea ce nu le împiedică să fie zvelte. Iată încă o însușire a mărgăritarului indian : el are o culoare albă, ca un argint curat, lucescă în verde deschis și are în genere o formă rotundă, are dealtfel și o nuanță fină și

(οἱ περὶ λίθων πραγματευόμενοι) pe care i-a putut studia Origen, pare a fi Aristotel cu *Istoria animalelor*, dar nu direct din ea, ci din lucrări de popularizare de genul lui Antigon de Carystos ori Alex. de Myndos din sec. I și II î.Hr., de unde știrile au trecut la Plutarh, la Elian și la Pliniu cel Bătrîn (*Istoria naturală*). A se vedea informații la R. Girod, *op. cit.*, p. 119 ș.u.

foarte palidă pentru o piatră. Totodată are un aspect foarte plăcut, încît frumuseţea lui pare o adevărată minune, cum zice acest autor specialist în pietrografie ⁷⁰. Se mai poate spune că un mărgăritar deosebit l-ai recunoaşte uşor prin aceea că-i perfect rotund, că are o culoare foarte albă, foarte strălucitoare şi o mărime ieşită din comun. Acestea sînt însuşirile mărgăritarelor indiene.

Mărgăritarele pescuite în apropierea Bretnaniei se spune că au o nuanţă aurie mată, lipsită de joc. Mărgăritarul din strîmtoarea Bosforului e de culoare mai închisă decît cel din Bretnania, palidă şi cu totul spălăcită, dar altfel e plăcut şi are format mare. Mărgăritarul din Bosfor nu se formează în scoica obişnuită, ci într-o pastă propriu-zisă aflată în scoică. Astfel, mărgăritarele de Bosfor plutesc prin regiuni mai stătute şi mlăştinoase.

S-a spus chiar că ar exista şi un al patrulea soi de mărgăritare pe lîngă ţărmurile Acarnaniei, care plutesc în scoici, dar ele nu prea sînt căutate din pricină că nu au format plăcut, iar culoarea e murdară de la scoică, lucru care nu mai poate fi îndreptat. Mai sînt şi altele în ţinuturile Acarnaniei, dar ele sînt de-a dreptul dispreţuite de toţi.

VIII

Semnificaţia mărgăritarelor

Iată ce învăţăminte am tras din cărţile care vorbesc despre mărgăritare. Eu sînt de părere că Mîntuitorul ştia că există multe feluri de mărgăritare, unele frumoase, altele urîte de felul lor, şi de aceea a zis: 1. «asemenea este împărăţia cerurilor cu un negustor care caută mărgăritare bune» ⁷¹. 2. Căci într-adevăr dacă n-ar exista printre mărgăritare şi unele urîte, El n-ar fi vorbit de negustorul «care caută mărgăritare bune». Se vede că ele trebuie căutate în cuvintele felurite ale Scripturii care vestesc adevărul şi care conţin mărgăritare, iar scoicile, sau invelişul acestor cuvinte, fiind umflate ca şi cum ar fi însărcinate de roua cerului şi aducînd pe lume, cu ajutorul Celui de sus, cuvîntul adevărului, trebuie să fie nişte prooroci. Acestea sînt mărgăritarele bune, pe care umblă să le adune negustorul de care a fost vorba mai sus. Căpitanul turmelor de mărgăritare, după a cărui descoperire se regăesc şi celelalte, e mărgăritarul de mult preţ, Hristosul Domnului, Cuvîntul mai preţios decît oricare alte cuvinte şi alte învăţături ale Legii şi ale proorocilor, după descoperirea căruia se

⁷⁰. A se vedea la R. Girod, *op. cit.*, p. 162—169 informaţiile cu texte asemănătoare celor citate de Origen după Pliniu, Elian etc. Multe din ele se pot vedea şi în bogatele referinţe din Migne, P.G. 13, 847—854.

⁷¹. Mt. 13, 45.

poate ajunge ușor la toate ⁷². Cuvîntul Mîntuitorului se adresează tuturor ucenicilor și tuturor celor ce pot face negustorie, care nu numai că umblă după mărgăritare bune, ci le-au și găsit și cumpărat, după cum spune în Evanghelie: «Nu aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor» ⁷³. Iar că aceste cuvinte au fost adresate ucenicilor, deducem din începutul pasajului, care spune: «Văzînd mulțimile, Iisus S-a suit în munte, a șezut și ucenicii Lui au venit la El», spunîndu-le mai departe: «Nu dați cele sfinte cîinilor, nici nu aruncați mărgăritarele înaintea porcilor» ⁷⁴.

Așadar, s-ar putea spune că cel care nu are mărgăritare de mare preț acela nu-i ucenicul Mîntuitorului, Care ne învață să căutăm mărgăritare bune, iar nu din cele a căror culoare e întunecată, corcită — cum sînt învățăturile eterodocșilor —, căci ele nu se produc în părțile Răsăritului, ci în părțile Apusului sau spre Miazănoapte ⁷⁵, pentru a folosi niște detalii care explică diversitatea diferitelor mărgăritare din fiecare loc în parte. Poate că învățăturile întinate și ereziile deghizate ⁷⁶ în lucrări ale cărnii sînt și ele niște mărgăritare întunecoase zămislite în apele stătătoare și de aceea lipsite de orice frumusețe.

IX

Mărgăritarele bune duc la mărgăritarul de mare preț

Să punem laolaltă pasajele: «care caută mărgăritare bune» ⁷⁷ și «căutați și veți afla» ⁷⁸, ori «cine caută află» ⁷⁹. De ce credeți oare că s-a spus «căutați» și «cine caută află»? Îndrăznind, aș spune că e vorba de «mărgăritare» și de mărgăritarul pe care-l cumpără cel ce și-a vîndut tot ce avea și pentru care a preferat să piardă totul, acela despre care a spus Sfîntul Pavel: «pentru care m-am păgubit de toate pentru ca să dobîndesc pe Hristos» ⁸⁰. Iar cînd a zis «toate» a înțeles «ca să dobîndesc pe Hristos», căci numai El este mărgăritarul cel de mare preț.

72. Despre aceste «pietre galbene și verzi» și despre «mărgăritarul cel mare care e Cuvîntul lui Dumnezeu» vorbește frumos dascălul lui Origen, Clement Alexandrinul, în *Pedagogul*, cartea II, 12 în traducerea lui N. Ștefănescu, București, 1939, pag. 244—246.

73. Mt. 7, 6.

74. Mt. 5, 1; 7, 6.

75. Simbolismul punctelor cardinale e de proveniență precreștină. Apusul și nordul sînt simbolul morții. A se vedea și lucrarea lui Fr. Dölger: *Sol salutis*, Münster i.W. 1925, passim.

76. Se cunoaște declarația de conștientă apartenență față de ortodoxie a lui Origen. Afară de multe pasaje întîlnite pînă acum (și în acest volum) a se vedea special în *De principis*, introducerea.

77. Mt. 13, 45.

78. Mt. 7, 7.

79. Mt. 7, 8.

80. Fil. 3, 8.

Acesta e lumina care strălucește celor din întuneric⁸¹ și de care avea nevoie luceafărul care aștepta răsăritul soarelui, prețios ca și mărirea de care strălucea fața lui Moise⁸² ca și a altor prooroci, după părerea mea, o frumoasă priveliște care ne dă putința să vedem mărirea lui Hristos, despre Care Tatăl aduce următoarea mărturie: «Acesta este Fiul Meu cel iubit, întru Care bine am voit»⁸³.

Dar, se spune mai departe⁸⁴, nici măcar n-a fost slăvit ceea ce era slăvit în această privință, față de slava cea covârșitoare și iată că vom ajunge cu vremea ca «ceea ce a fost lipsit de slavă cu atât mai virtos ce e netrecător să se bucure de slavă»⁸⁵, după cum și noi ducem lipsă acum de o cunoaștere «în parte» pentru ca aceasta «să se desființeze cînd va veni ceea ce este desăvîrșit»⁸⁶.

În chipul acesta tot sufletul care pășește în prima tinerețe și care «se ridică spre tot ce e desăvîrșit»⁸⁷ are nevoie de așezarea în el a «plinirii vremii»⁸⁸, a unui pedagog, a unui epitrop sau îngrijitor⁸⁹, pentru ca după toate acestea cel ce mai înainte «nu se deosebea întru nimic de rob», deși era stăpîn peste toate⁹⁰, să primească, odată eliberat din mîna pedagogului, a epitropului sau a îngrijitorului, moștenirea pe potriiva mîrgăritarului celui de mare preț și a celui desăvîrșit care vine și «desființează ceea ce era în parte» în clipa în care va fi în stare să urce la înălțimea cunoașterii lui Hristos⁹¹, desigur după ce se va fi străduit în cunoștințe, care — ca să le zicem așa — sînt întrecute doar de cunoașterea lui Hristos.

Dar cei mulți, care n-au înțeles frumusețea numeroaselor mîrgăritare ale Legii vechi, nici cunoașterea, măcar «în parte»⁹², a tuturor proorocirilor, își închipuie că, chiar dacă nu o înțeleg și nu o pricep deplin, vor putea afla și ei singurul mîrgăritar de mare preț și să contemple «înălțimea cunoașterii lui Hristos Iisus», față de care tot ceea ce a fost înainte de această cunoaștere atât de înaltă și de desăvîrșită, chiar dacă prin firea ei nu-i spunem «gunoi»⁹³, totuși ni se înfățișează în

81. *Lc.* 1, 79.

82. *II Cor.* 3, 7.

83. *Mt.* 3, 17.

84. *II Cor.* 3, 10.

85. *II Cor.* 3, 11.

86. *I Cor.* 13, 10.

87. *Evr.* 6, 1.

88. *Gal.* 4, 4.

89. *Gal.* 4, 2.

90. *Gal.* 4, 1.

91. *Fil.* 3, 8.

92. *I Cor.* 13, 9.

93. *Fil.* 3, 8.

această formă, căci poate fi asemănată cu gunoiul, pe care vierul îl pune la rădăcina smochinului ⁹⁴ ca să-l facă să rodească.

X

Așadar, «pentru orice lucru este o clipă prielnică și vreme pentru orice îndeletnicire de sub cer» ⁹⁵ și «vreme este» să strângi pietre — adică mărgăritare — și după ce le-a strâns, acela la care se va afla singurul mărgăritar de mare preț se va duce, când va crede de cuviință, să-și vîndă tot ce are, ca să-l cumpere. Căci după cum orice om, care vrea să se înțelească în cunoașterea adevărului, va trebui mai întii să învețe să cunoască primele ei elemente ⁹⁶, iar după aceea să înainteze bine în cunoașterea lor, să pună mult preț pe ele, fără să rămînă la aceste elemente, pentru simplul motiv că așa le-a apucat, ci să înainteze «spre ceea ce este desăvîrșit» ⁹⁷, mărturisind recunoștință acestei pregătiri, căci de ea este nevoie într-o primă etapă în ce privește pasajele din Lege, cît și cele din prooroci, știind bine că ele sînt temeiurile care duc la cunoașterea desăvîrșită a Evangheliei și la înțelegerea deplină a faptelor și a cuvintelor lui Iisus Hristos.

4. PILDA NĂVODULUI

XI

Cum trebuie tălmăcite pildele ?

«Asemenea este iarăși împărăția cerurilor cu un năvod aruncat în mare» ⁹⁸.

După cum atunci cînd e vorba de icoane și statui, asemănările nu sînt totale față de originalele care le-au servit de model, ca de pildă o icoană pictată pe ceară aplicată pe lemn dă un fel de asemănare privind suprafața și culoarea fără să prezinte adîncituri sau ieșituri în afară, ci numai singură înfățișarea lor, și în schimb altfel de asemănare prezintă de pildă o statuie, unde se caută menținerea asemănării și la îndoituri și zbîrcituri, minus pe cea a culorilor și, în sfîrșit, dacă-i vorba de o copie în ceară, unde se caută să se păstreze și una și cealaltă, adică aceeași culoare și aceleași adîncituri și ieșituri fără ca prin aceasta să

94. Lc. 13, 7—8.

95. Ecl. 3, 1.

96. δεῖσαι στοιχειωθῆναι πρότερον — are nevoie, mai întii, de cunoașterea alfabetului, a primelor stihii, ca în Evr. 5, 12.

97. Evr. 6, 1.

98. Mt. 13, 47.

prezintă imaginea a ceea ce e în interiorul corpului⁹⁹, — tot așa să te gîndești și la faptul că în asemănările din Evangheliile împărăția cerurilor comparată cu vreun obiect oarecare nu poate cuprinde toate însușirile obiectului respectiv, ci doar cîteva socotite necesare ilustrării adevărului enunțat¹⁰⁰.

Așa se face că în acest pasaj, unde se spune «asemenea este împărăția cerurilor cu un năvod aruncat în mare», lucrurile nu trebuie luate în înțelesul pe care-l cred unii¹⁰¹, care pretind a descoperi sub aceste cuvinte existența unor caractere diferite de răi și buni prinși în năvod, încît să crezi că din pricina acestui pescuit «care adună tot felul de pești» există firi diferite și anume, de o parte, de oameni buni, iar de altă parte de oameni răi, — căci o astfel de tălmăcire e contrazisă de toate Scripturile care ne pun în față liberul arbitru al omului¹⁰², osîndind pe păcătoși și aprobînd pe cei care umblă drept în viață. Ar fi nedrept ca osînda să-i însoțească pe unii numai din pricina firii rele cu care s-au născut, sau lauda să-i însoțească pe ceilalți din pricina firii bune cu care au venit pe lume. Căci dacă există pești răi și pești buni, cauza nu trebuie pusă în «sufletele» peștilor, ci în faptul că-și dau seama de Cuvîntul care spune: «și a făcut Dumnezeu animalele cele mari din ape și toate ființele vii care mișună în ape, unde ele se prădesc după felul lor»¹⁰³. Așadar, atunci, la început pe toate animalele cele mari «apele le-au făcut pe fiecare după felul lor»¹⁰⁴, fără ca sufletul lor să fi contribuit cu ceva la acest lucru. Astăzi, dimpotrivă, numai de noi înșine depinde să facem parte dintr-un soi de pești buni și să fim vrednici să intrăm în plasele de care vorbește textul, ori să fim pești răi, pe care trebuie să-i arunce afară. Căci nu firea din noi e cauza răului, ci libera noastră voință este aceea care săvîrșește răul fără să o silească nimeni. Tot așa nici firea noastră nu poate fi pricina dreptății noastre ca și cum ea n-ar putea păcătui, ci felul cum am primit în noi cuvîntul cel bun este temeiul care face pe cineva drept. Și într-adevăr, cînd e vorba de soiuri

99. Pictorii în ceară se numeau kirografi (κηρόγραφοι), sculptorii, andrianoplaști (ἀνδριανόπλαστοι), iar cei care scoteau copii în ceară, kiroplaști (κηρόπλαστοι), Migne, P.G. 13, 858.

100. Pe bună dreptate, observă Girod, *op. cit.*, p. 178, că aici Origen dă dovadă de realism, înfrîngînd tendința sa alegorizantă.

101. Aici sînt vizați îndeosebi ereticii din școala lui Marcion și Valentin, care vedeau contradicție primordială nu numai între Vechiul și Noul Testament, ci și între oameni, negînd liberul arbitru al omului. Despre ei mai pe larg în *De principiis*, II, 5 etc.

102. Se știe că Origen a fost, ca și Sfîntul Iustin și Sfîntul Irineu, mare apărător al libertății omului, făcînd din acest caz al lui temei pentru întreaga lui antropologie. A se vedea mai ales *De principiis*, III, 3,

103. *Fac.* 1, 20.

104. *Fac.* 1, 21.

de vietăți de mare nu-i cu puțință să spunem că ele ar trece dintr-un soi de pești răi într-unul de pești buni și nici dintr-un soi de pești buni să se schimbe în soiuri rele, iar când e vorba de oameni, în toată vremea putem vedea pe cei drekți ori pe cei nedrești zbkându-se să se facă din răi în mai buni sau invers, lăsându-se de bună voie să alunece din drumul binelui înspre rău¹⁰⁵.

Întoarcerea spre bine ori spre rău

Din pricina aceasta, atunci când în cartea proorocului Iezechiel e vorba de întoarcerea de la fărădelegi spre împlinirea poruncilor dumnezeiești, se spune: «Dacă cel rău se întoarce de la nelegiuirile sale pe care le-a făcut»¹⁰⁶ și, mai departe, «acela să se întoarcă din căile pierzaniei și să fie viu»¹⁰⁷, iar despre cel care se lasă de bună voie să alunece din calea binelui spre rele este scris: «Dar și dreptul dacă se va abate de la dreptatea sa și se va purta cu nedreptate... unul ca acesta va fi dat morții pentru păcatele sale, pe care le-a săvârșit»¹⁰⁸. Așadar, cei care scot din pilda năvodului temei de a afirma că firea sufletului ar purta vina la toate, pe când Scriptura spune clar că cel rău se întoarce în mod liber de la nelegiuirile pe care le-a făcut și caută apoi să împlinească poruncile dumnezeiești făcând dreptate și milostenie, să ne spună, dar, care era firea lui atunci când era rău? Desigur, că nu una de laudă. Dar dacă atunci nu era de osîndit, ce fire ne-ar spune mintea că i-am da atunci când se întoarce de la toate nelegiuirile pe care le-a făcut? Căci dacă firea lui era rea încă de la început, cum a ajuns ea să se poată îndrepta? Iar dacă de la început firea lui a fost bună, dată fiind purtarea lui ulterioară, cum a fost cu puțință ca acea fire bună de la început să se facă apoi rea?

În aceeași încurcătură te afli în legătură cu «dreptul care se va abate de la calea lui» și care «se va purta cu nedreptate și va face toate ticăloșiile...». Căci înainte de a se abate de pe calea dreptății, pe când mai săvârșea încă fapte bune, el n-avea o fire rea, pentru că o astfel de fire rea n-ar trăi în dreptate, știind bine că «un pom rău nu poate produce poame bune»¹⁰⁹, adică păcatul să producă virtutea. În schimb, dacă firea ar fi bună și neschimbătoare, nu s-ar fi întors de pe calea binelui

105. A se vedea în această privință *Omilia IV la Ieremia* tradusă de noi în Origen, *Opere*, vol. I, în această colecție. La fel *Contra Cels.*, IV, 17 etc.

106. *Iez.* 18, 21.

107. *Iez.* 18, 23.

108. *Iez.* 18, 24.

109. *Mt.* 7, 18.

unde multă vreme s-a purtat bine și să o vedem acum «ocolind dreptatea ca să facă toate acele ticăloșii, pe care le face oricare nelegiuit»¹¹⁰.

XII

Acestea fiind zise, trebuie să ne gândim că împărăția lui Dumnezeu e asemănată cu un năvod «aruncat în mare, care adună tot felul de pești»¹¹¹, tocmai ca să arate diversitatea liberului arbitru la oameni, căci ei se comportă foarte diferit unii de alții, în așa fel încît se împlinesc cuvintele care spun că «adună (oameni) de tot felul» atît din cei ce trebuie lăudați, cît și din cei care trebuie osîndiți, după cum înclină spre săvîrșirea de fapte bune ori spre fărădelegi¹¹².

Năvodul e Scriptura

Împărăția cerurilor mai e asemănată și cu felul diferit în care se împletesc năvodurile, pentru că Scripturile sînt întreșute cu gânduri diferite și deosebite, cu idei vechi și noi. După cum peștii prinși în năvod sînt descoperiți o dată într-un colț al năvodului, altă dată în altul, fiecare pe lingă ochiul pe unde a intrat, tot așa vei descoperi, în legătură cu cei prinși în năvoadele Scripturilor, că unii au fost cuprinși de împletirea profetică de pildă a lui Isaia într-unul sau într-altul din textele sale, ori a lui Ieremia sau Daniel, pe cînd alții s-au lăsat cucerți de cuvintele Legii, alții de ale Evangheliei și, în sfîrșit, alții de scrierile apostolilor¹¹³. Într-adevăr, la început, cînd cineva e atras de Cuvînt ori se pare a fi, el dă impresia că-i atras numai de o parte a năvodului. Dar nu-i ceva ieșit din comun să ne închipuim că unii din peștii prinși sînt prizonierii împletirii întregului năvod al Scripturilor și că fiind atrași și prinși din toate părțile nu mai reușesc să scape, ci, ca să zicem așa, rămîn de acum robiți din toate părțile ca și cum n-ar mai fi în stare să mai scape. Acest năvod a fost aruncat în mare, adică în viața oamenilor lumii întregi frămîntată de valuri, izbiți de ele într-o parte și în alta, plutind printre realitățile sălcii ale vieții acesteia¹¹⁴. Dar acest năvod nu era împletit complet înainte de venirea în trup a Mîntuitorului Iisus,

110. Iez. 18, 24.

111. Mt. 13, 47.

112. După cum exprimă cuvîntul grec *προαιψαις*, se cere hotărîrea de bunăvoie a omului, așa cum o afirmă Origen și în tratatul *Despre rugăciune*, XXIX, 15, unde spune că «Dumnezeu nu vrea ca binele să se săvîrșească cu necesitate, ci de bună voie».

113. Despre puterea cuvîntului cu care Scripturile «vechi și noi» prind sufletele credincioșilor vorbea Origen și în *Omilia XIV, 1 la Ieremia* (a se vedea în această colecție Origen, *Opere*, volumul prim).

114. Splendidă imagine a Bisericii ecumenice (cu acest atribut) în luptele ei cu loviturile vremii, imagine adeseori prelucrată în inelele creștine.

căci îi lipsea împletirea laolaltă a Legii și a proorocilor, cum s-a spus : «Să nu socotiți că am venit să stric Legea sau proorocii ; n-am venit să stric, ci să plinesc» ¹¹⁵. Iar împletirea năvodului a fost încheiată prin Evanghelii și prin învățăturile lui Hristos transmise apostolilor. Iată, dar, de ce «se aseamănă împărăția cerurilor cu un năvod aruncat în mare și care prinde tot felul de pești» ¹¹⁶.

Judecata din urmă

Dar pe lângă cele ce am spus, cuvintele «care strâng tot felul de pești» mai pot însemna chemarea popoarelor de orice neam. Între cei care sînt în slujba «năvodului aruncat în mare» e întii Domnul năvodului Iisus Hristos și apoi îngerii care «vin lângă El să-L slujească» ¹¹⁷ și care nu scot năvodul din mare, tîrîndu-l departe de ea, pe țărmul realităților străine de viața aceasta, dacă năvodul nu-i plin, adică dacă n-a intrat în ochiurile lui «numărul întreg al păgînilor» ¹¹⁸. Dar cînd vor fi intrat, atunci îl trag departe de realitățile pămîntești, ducîndu-l spre ceea ce vrea să însemneze «țărmurile», acolo unde se vor pune la lucru toți cei ce au tras de năvod și care, așezîndu-se pe țărmul unde se vor opri, vor pune deoparte toți peștii buni prinși în năvod și îi vor strînge în coșuri, pe cînd pe cei care nu-s buni îi vor arunca afară. Acest «afară» e cuptorul de foc, despre care tîlmăcirea Scripturii spune : «așa va fi și la sfîrșitul veacului : vor ieși îngerii și vor despărți pe cei răi din mijlocul celor drepți și-i vor arunca în cuptorul cel de foc» ¹¹⁹. Dealtfel trebuie să observăm că deja prin pilda neghinelor și în cea de adineaori învățăm că îngerii vor primi misiunea de a sorta și a muta pe cei răi de lângă cei buni, căci s-a spus adineaori că «Fiul Omului va trimite pe îngeri, care vor strînge din împărăție toate smintelile păcătoase și pe cei ce au făcut nelegiuiri ca să-i arunce în cuptorul cu foc, unde va fi plîns și scrișnire de dinți». Aici s-a spus așadar că «vor ieși îngerii care vor despărți pe cei răi din mijlocul celor drepți și-i vor arunca în cuptorul cel cu foc».

XIII

Sfinții îngeri sînt mai mari ca oamenii

La acestea nu consimt cei ce spun că îngerii, oricît ar fi de sfinți, sînt mai mici decît oamenii mîntuiți în Hristos. Dar cum am putea com-

115. Mt. 5, 17.

116. Mt. 13, 47.

117. Mt. 4, 11.

118. Rom. 11, 25.

119. Mt. 13, 49—50.

para pe cei aruncați de sfinții îngeri în coșuri cu cei care-i aruncă din clipa în care aceia sînt puși acum sub ascultarea lor? Dealtfel și noi spunem, fără să ignorăm, că unii îngeri cărora li s-a încredințat o astfel de misiune (așadar nu toți) sînt inferiori oamenilor mîntuiți întru Hristos, căci și noi am citit textul că «spre aceste lucruri și îngerii doresc să privească»¹²⁰, dar nu spune că toți îngerii ar dori-o. Și tot așa mai citim că «noi vom judeca și pe îngeri», dar nu-i scris că «pe toți îngerii»¹²¹.

Dar există și din cei răi prinși în năvod

După ce am vorbit despre năvod și despre cei ce se află în el, oricine ar spune că «înainte de sfîrșitul lumii» —, fără să aștepte ca «îngerii să vină să aleagă pe cei răi din mijlocul celor buni», în năvod nu s-ar mai afla din cei «răi de toate felurile», unii ca aceia dau dovadă că n-au înțeles Scripturile și doresc un lucru care nu poate fi cu putință¹²². Să nu ne mai mirăm, deci, dacă, înainte de «alegerea celor răi din mijlocul celor buni» de îngerii însărcinați cu această misiune, vedem și pe cei răi prezenți în număr mare în adunările noastre¹²³. Dar, s-ar putea să nu fie mai mulți decît dreptii cei ce vor fi aruncați «în cuptorul cel de foc».

E bine să fii prins în năvod

Dealtfel, pentru că am zis la început¹²⁴ că tălmăcirea parabolilor și asemănarilor nu e valabilă chiar în toate amănunțele lor, ci numai la cîteva din ele, va trebui să arătăm, totodată, că în urma celor spuse despre pești și în ceea ce privește viața lor, e o nenorocire cînd se întîmplă să fie prinși de năvod, căci vor fi lipsiți de însăși viața pe care le-a dat-o firea, cînd sînt puși în coșuri ori sînt aruncați afară, ceea ce are drept urmare că pentru ei n-ar exista o soartă mai grea decît să-și piardă viața lor de pește. Dimpotrivă, după tălmăcirea pildei, nenorocirea e și mai mare dacă rămii în mare și nu intri în năvod ca să fii prins și pus în coșuri împreună cu cei buni¹²⁵. Tot așa și peștii cei răi

120. *I Pt.* 1, 12.

121. *I Cor.* 6, 3. A se observa cele spuse de R. Girod (*op. cit.*, p. 190—191) despre puterea oamenilor mai mare decît a îngerilor, mai ales în legătură cu *I Cor.*, 6, 3. Altfel, doctrina lui Origen despre îngeri e destul de precaută. Aici el combate pe unii eretici.

122. Tot așa de greșită e și părerea (exprimată și în parabola neghinelor) că, în Biserica «istorică», n-ar mai exista oameni răi, ci doar numai cei buni. Se cunosc rănile grele lăsate de «lapsi» în Biserică. Aici avem o aluzie la fenomenul de acest soi, un fel de premergători ai donatismului.

123. ἀθροίσματα, reuniuni, un alt sinonim pentru Ἐκκλησία.

124. Mai sus, X, 11.

125. Explicația o dă tot Origen în *Omilia XIV, 7 la Ieremia* (tradusă tot în colecția noastră): «cel prins în năvod moare păcatului și primește viața lui Dumnezeu».

sînt scoși și aruncați la o parte, dar cei răi, de care vorbește asemenea, «sînt aruncați în cuptorul cel de foc», pentru ca să li se întîmple și lor ceea ce a scris proorocul Iezechiel despre cuptor : «Și a fost cuvîntul Domnului către mine zicînd : Fiul Omului, casa lui Israel Mi s-a făcut zgură, toți sînt plumb și fier...»¹²⁶, «și să știți că Eu, Domnul, am vărsat asupra voastră urgia Mea»¹²⁷.

5. CONCLUZII ASUPRA PILDELOR DESPRE ÎMPĂRĂȚIE

XIV

De ce întrebă Iisus ?

«Înțeles-ați toate acestea ? — Zis-au Lui : Da, Doamne»¹²⁸. După învățătura pe care ne-a lăsat-o, în această privință, Sfîntul Ioan, în **Evanghelia** sa¹²⁹, Hristos Iisus, ca Unul care știe ce este în inima omului, nu întrebă ca și cum n-ar cunoaște acest lucru, ci pentru că a ales odată pentru totdeauna firea omenească, se folosește de ea în tot ce îi este propriu omului, inclusiv și în întrebare. Nu este de mirare, deci, că Mîntuitorul face acest lucru, pentru că și Dumnezeu, Cel care poartă de grijă de toate obiceiurile oamenilor «așa cum poartă un părinte de fiul său»¹³⁰, pune astfel de întrebări ca aceea cînd zice : «Adame, unde ești ?»¹³¹ sau «Unde e Abel, fratele tău ?»¹³². Și am forța textul dacă am susține că nu sub forma interogativă, ci afirmativă a spus : «Înțeles-ați toate acestea ?» și să pretindem că numai pentru a sprijini răspunsul afirmativ ar fi zis ei : «Da, Doamne». Dealtfel, ori întrebînd, ori afirmînd, va fi nevoie să spui nu numai cutare sau cutare lucru, care-i ceva demonstrativ, nici să spui doar în mod general «totul», ci să spui «toate acelea».

Sînt oare ucenicii cărturari ?

S-ar crede că am face din ucenici niște cărturari pentru împărăția lui Dumnezeu. Și totuși, împotriva acestei afirmații, se va opune ceea ce se spune în Faptele Apostolilor : «și văzînd ei îndrăzneala lui Petru și a lui Ioan, știind că sînt oameni fără carte și simpli, se mirau și îi cunoșteau că fuseseră împreună cu Iisus»¹³³. În legătură cu problema

126. Iez. 22, 17.

127. Iez. 22, 22.

128. Mt. 13, 51.

129. In. 2, 24—25.

130. Deut. 1, 31.

131. Fac. 3, 9.

132. Fac. 4, 7.

133. Fapte 4, 13.

aceasta s-ar putea pune, deci, întrebarea : dacă apostolii au fost cărturari, atunci de ce este scris în Fapte că erau «oameni fără cultură» și «simpli» ?, iar dacă erau «oameni fără cultură și simpli», atunci cum se face că Mintuitorul îi categorisește cu titlul de «cărturari» ? S-ar putea răspunde la această întrebare spunând că nu toți apostolii, ci doar cei numiți în Fapte, adică Petru și Ioan, ar fi «oameni fără cultură și simpli», ori că erau și alți apostoli cărora li se poate aplica acest atribut pentru că se potriveau, după cum spune Scriptura, cu cele spuse acolo despre «orice cărturar cu învățătură despre împărăția lui Dumnezeu»¹³⁴, ori, în fine, că poate fi numit cărturar orice om educat în cunoașterea textelor Legii, chiar dacă aceștia sînt «fără cultură și simpli». Căci dacă sînt inițiați în litera Legii, este un motiv destul de serios să-i socotim, într-un fel, cărturari. Mai ales pentru faptul că sînt unii ignoranți care nu cunosc tălmăcirea alegorică¹³⁵ și nu pricep nimic din înțelesul duhovnicesc al Scripturilor, ci se încred doar în litera ei, astfel de oameni se dau drept cărturari.

Cărturarul și împărăția cerurilor

Apostrofările «vai vouă, cărturarilor și fariseilor fățarnici», ar trebui să le înțelegem ca adresîndu-se tuturor celor care nu știu nimic în afară de buchea Legii. În acest sens vei întreba dacă acești cărturari ai Legii servesc de model cărturarului din Evanghelie și dacă, după pilda învățătorului de Lege, care înțelege și arată că «ceea ce e scris are altă însemnare»¹³⁶, cel din Evanghelie știe, păstrînd istoria bazată pe evenimente, să urce fără ezitare pînă la realitățile duhovnicești, în așa fel încît să dobîndească nu cunoștințe ale «duhurilor răutății», ci din cele opuse lor, adică cunoștințe ale duhului binelui. Dar într-un înțeles mai simplu, se poate ghici că un «cărturar cu învățătură despre împărăția cerurilor», odată ieșit din iudaism, adună învățătura bisericească a lui Iisus Hristos ;¹³⁷ în schimb, într-un înțeles

134. Mt. 13, 52. Dincolo de jocul de cuvinte γραμματεῖς și ἀγράμματοι, care în greacă își are farmecul ei, Origen dă încă o dată dovadă de sufletul deschis spre cultură al creștinilor din veacul său atunci cînd abordează astfel de probleme. Desigur, însă, că el nu s-a gîndit la partida «cărturarilor» atît de geloși pentru Legea iudaică, ci la ceea ce și în limba română înțelegem prin grămătic și «literați», cum se spunea în veacul trecut intelectualilor. În privința aceasta «paideia» era idealul prim al oricărui grec. Dar mai presus decît aceasta el are în vedere pe cei care au sau nu au «cugetul lui Iisus», sînt sau nu sînt sensibili la înduhovnicire.

135. τροπολογεῖν, ἀλληγορία, ἀναγωγή, ἀνάβασις și alte expresii similare se întîlnesc în toate scrierile lui Origen, ca unul care era alionat pentru atlearea sensurilor mai adînci și mai înalte. Indicii ediției berlineze oferă bogate informații în acest sens. A se vedea și indicele real.

136. Gal. 4, 24.

137. În text ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία, ceea ce vrea să spună că Biserica avea conștiința răspunderii unui magisteriu organizat în vremea lui Origen.

mai adînc, după ce a învățat lucrurile elementare, cu ajutorul buchilor Scripturii, el se va ridica pînă la realitățile duhovnicești numite «împărăția cerurilor». Și întîlnirea cu oricare cugetare mai înaltă, dacă-i confruntată cu altele și e pusă în lumină, poate fi înțeleasă ca împărăție a cerurilor, încît cel ce a dobîndit din belșug o astfel de cunoaștere neînșelătoare se află deja în împărăția numeroaselor ceruri, ca să le zicem așa. Tot așa îți vei putea explica într-un alt sens, mai înalt, și cuvintele: «Pocăiți-vă că s-a apropiat împărăția cerurilor»¹³⁸ ca o poruncă dată cărturarilor, adică celor care se țin numai de litera goală, să-și schimbe felul de a înțelege lucrurile și să dobîndească învățătura duhovnicească transmisă de Iisus Hristos, «Cuvîntul» viu, învățătura numită împărăția cerurilor. Iată, dar, pentru ce atîta vreme cît Iisus Hristos «Cuvîntul care era Dumnezeu și care era de la început la Dumnezeu»¹³⁹, nu vine să Se sălășluiască într-un suflet, împărăția cerurilor nu se află în el; în schimb, cînd cineva e gata să poată primi pe Cuvîntul, de acela s-a apropiat împărăția cerurilor.

Iar dacă există identitate de fapte sau chiar și de cuvinte între împărăția cerurilor și împărăția lui Dumnezeu, atunci e adevărat că cei cărora li s-a spus: împărăția lui Dumnezeu este în lăuntrul vostru¹⁴⁰, aceluia li s-ar putea spune și cuvintele «Împărăția cerurilor este în lăuntrul vostru», îndeosebi cînd e vorba de o convertire de la literă la duh, căci «cînd se vor întoarce către Dumnezeu, atunci se va ridica și vălul»¹⁴¹ care este deasupra literelor, întrucît Domnul este Duh. Cît despre adevăratul stăpîn al casei, el e în același timp și liber și bogat. E bogat pentru că, începînd de la cunoștințele sale literale, a fost lămurit despre împărăția cerurilor «în tot cuvîntul» scos din Vechiul Testament și «în toată cunoștința» privitoare la învățătura nouă a lui Hristos Iisus și închizînd această bogăție în vistieria sa, strînge în cer «învățătura despre împărăția cerurilor», acolo unde molia nu o mănîncă, unde hoții nu o sapă, nici nu o fură. Este adevărat și poate fi sigur în legătură cu explicația precedentă că «celui ce strînge comori în ceruri nici o molie a patimilor nu poate să-i primejduiască bunurile duhovnicești și cerești». Am zis de «molia patimilor» pentru că mă bazez pe cele afirmate în cartea Pildelor, unde se spune: «Ca atunci cînd dezbraci haina pe vreme friguroasă sau torni oțet pe silitră, tot așa înrîurește cîntarea pentru o inimă întristată»¹⁴²; de fapt oțetul și molia sînt ca tristețea care

138. Mt. 4, 17. Porunca trebuie înțeleasă în sens alegoric (τροπολογεῖν).

139. In. 1, 2.

140. Lc. 17, 21.

141. II Cor. 3, 16.

142. Pilde 25, 20.

roade inima celui care nu-și pune comorile în ceruri, printre bunurile cele duhovnicești. Or, dacă cineva își strânge acolo bogățiile sale, căci «unde este comoara ta acolo va fi și inima ta»¹⁴³, inima este cea pe care și-o pune în ceruri, căci despre inimă se spune: «de s-ar rîndui împotriva mea oștire, nu se va înfricoșa inima mea»¹⁴⁴. Nici măcar hoții, de care vorbește Mîntuitorul atunci cînd zice: «toți cîți au venit înainte de Mine au fost furi și tîlhari»¹⁴⁵, nu pot sparge zidurile ca să răpească ce a fost strîns în ceruri, ca să nu mai vorbim de inima care se află aici și care pentru același motiv strigă: «împreună cu El ne-a sculat și împreună ne-a așezat întru cele cerești în Hristos Iisus»¹⁴⁶, căci în ce ne privește pe noi «cetatea noastră este în ceruri»¹⁴⁷.

XV

Lucruri vechi și noi

Dar, întrucît «orice cărturar cu învățătură despre împărăția cerurilor este asemenea unui gospodar care scoate din vistieria sa noi și vechi»¹⁴⁸, e limpede, totodată, că făcînd ceea ce se numește o inversare a frazei¹⁴⁹, orice om care nu scoate din vistieria sa noi și vechi nu-i cu adevărat un cărturar cu învățătură despre împărăția cerurilor. Trebuie, dar, să încercăm prin toate mijloacele să strîngem¹⁵⁰ în inimă, «duînd aminte la citit, la îndemn și la învățătură»¹⁵¹, «cugetînd la legea Domnului, ziua și noaptea»¹⁵², nu numai la poruncile noi ale Evangheliei¹⁵³, ale scrierilor apostolice și ale Apocalipsei, ci și la poruncile vechi, ale Legii, care «are umbra bunurilor viitoare»¹⁵⁴ și ale proorocilor, care au propovăduit în deplin acord cu ei. Și le vom strînge, dacă «vom citi și vom cunoaște»¹⁵⁵, și păstrînd amintirea acestor lecturi vom «explica lucruri duhovnicești oamenilor duhovnicești»¹⁵⁶ la momentul oportun,

143. Mt. 6, 21.

144. Ps. 26, 5.

145. In. 10, 8.

146. Pentru creștinul convertit cunoașterea adevărului implică învierea, cum spune Origen și în «Περὶ ἐσχάτου», XXV, 6, tradusă în acest volum.

147. Fl. 3, 20.

148. Mt. 13, 52.

149. În original: τῆς προτάσεως ἀντιστροφὴν.

150. Strîngerea în inimă συνάγειν ἐν τῇ καρδίᾳ însemnează reculegerea, cunoașterea tuturor temeiurilor pentru convertire (mai sus, nota 18).

151. I Tim. 4, 13.

152. Ps. 1, 2.

153. Despre aceste «porunci noi ale Evangheliei» (In. 13, 34), un adevărat program de reînviere spirituală a omenirii, au scris frumoase pagini în comentarul acestui pasaj de la Matei mai mulți părinți bisericești (Sfîntul Ioan Hrisostom, Fericitul Augustin, Sfîntul Ciril Alexandrinul etc.). Cf. Migne, P.G. 13, 871.

154. Evr. 10, 1.

155. II Cor. 3, 2.

156. I Cor. 2, 13.

dar nu lucruri ce laolaltă n-au nici o legătură, ci lucruri care se pot compara și care au o oarecare asemănare, textul avînd aceeași semnificație fie că este vorba de idei, fie de porunci, pentru ca prin gura a două sau trei mărturii, sau chiar mai multe, luate din Scriptură, să stabilim și garantăm «tot cuvîntul lui Dumnezeu»¹⁵⁷. Făcînd aceste cercetări, va trebui să umilim pe cei care, în măsura în care pot, împart divinitatea¹⁵⁸ și despart vechiul de nou, depărtîndu-se în mare măsură de asemănarea cu «gospodarul care scoate din vistieria sa noi și vechi».

Asemănarea cu Iisus, adevăratul stăpîn al casei

Și cu toate că două ființe pe care le comparăm nu sînt la fel, în speță «cărturarul cu învățătură despre împărăția cerurilor», care se compară cu «stăpînul casei care scoate din vistieria sa noi și vechi», cu toate acestea omul cu care-i comparat vrea să-i semene și să acționeze la fel. Să nu fie oare acel «stăpîn al casei» Iisus însuși? Căci se spune despre El că scoate din vistieria Lui, după necesitățile învățaturii Sale, lucruri noi, adică adevăruri duhovnicești, reinnoite fără încetare în «omul cel dinlăuntru» al dreptilor, cel care «se reinnoiește din zi în zi»¹⁵⁹, dar și lucruri vechi, care «au fost săpate în litere, pe piatră»¹⁶⁰, în inima de piatră a «omului vechi»¹⁶¹, pentru ca, în urma acestei apropieri dintre literă și punerea în lumină a duhului, să îmbogățească pe «cărturarul cu învățătură despre împărăția cerurilor»¹⁶² și să-l facă asemenea Lui, încît «ucenicul să fie la fel cu învățătorul»¹⁶³, imitînd mai întîi pe imitatorul lui Hristos¹⁶⁴ și prin el, pe Hristos însuși, cum zice Sfîntul Pavel: «să-mi fiți mie următori după cum și eu sînt lui Hristos»¹⁶⁵. Cu toate acestea, într-un înțeles mai simplu, Iisus, stăpînul casei, poate scoate și El «din vistieria Sa» lucruri noi: compararea textelor luate din Lege și din prooroci¹⁶⁶, a căror confirmare o aflăm ușor în

157. *II Cor. 13, 1.*

158. Expresia ἐφ' ἑαυτοῖς τὴν θεότητα διαιροῦντες (împart divinitatea) vizează, desigur, pe Marcion și ideile lui dualiste. Origen apără însă ferm unitatea Scripturii.

159. *II Cor. 4, 16.*

160. *II Cor. 3, 7.*

161. *Ef. 4, 22.*

162. *Mt. 13, 52.*

163. *Mt. 10, 25.*

164. «Sfinții sînt icoana icoanei lui Dumnezeu» spune Origen (în «Περὶ εὐχῆς», XXII, 4), așa cum și sfîntul Pavel cerea: «să-mi fiți mie următori precum și eu sînt lui Hristos». Așadar, «cărturarul împărăției» e un imitator al lui Hristos, care e și El icoana Dumnezeirii (*Col. 1, 15; Evr. 1, 3* etc.). Desigur, icoana unui pictor nu poate reda ființa modelului după care lucrează (cum spune Origen în *Com. in In. II, 6, 52*), pe cînd Logosul divin e singurul chip real și adevărat al Tatălui.

165. *I Cor. 11, 1.*

166. Aproximarea sau compararea (σύγκρισιν) textelor din Vechiul cu cele din Noul Testament a făcut-o cel mai bine însuși evanghelistul Matei, care se adresa în acest sens evreilor.

Evangelhie. Iar, cît despre «vechi» și «noi», trebuie să ascultăm și de legea duhovnicească, potrivit căreia ni se spune în Levitic : «Veți mânca roadele vechi din anii trecuți și veți da la o parte pe cele vechi pentru a face loc celor noi»¹⁶⁷ ; și apoi «voi așeza locașul Meu în mijlocul vostru»¹⁶⁸.

De fapt, în Euharistie¹⁶⁹, noi mîncăm din cele vechi : cuvintele proorocilor ; cele vechi ale celor vechi : Legea, iar cînd vin cele noi, ale Evangheliei, cînd trăim în duhul evanghelic, vom face să dispară «vechimea slovei»¹⁷⁰ în fața noului și Dumnezeu Își va așeza sălașul în mijlocul nostru împlinind proorocia Sa : «voi locui în ei și voi umbla în mijlocul lor»¹⁷¹.

B. IISUS ÎN PATRIA SA

XVI

Parabole sau asemnări

«Iar după ce Iisus a sffrșit aceste pilde, a trecut de acolo și a venit în patria Sa...»¹⁷².

Intrucît am spus, mai sus, că atunci cînd vorbea mulțimilor Hristos se folosea de pilde, iar cînd vorbea ucenicilor folosea asemnările și întrucît toate observațiile pe care le-am făcut în legătură cu această problemă cred că nu se cade să fie trecute cu vederea, trebuie să recunoaștem că o oarecare contradicție tot mai poate exista în cuvintele cu care se designează ele, adică «parabolele» și «asemnările», mai ales în legătură cu citatul «iar după ce Iisus a sffrșit aceste pilde, a trecut de acolo». De aceea, ne întrebăm : ar trebui oare să înlăturăm, ca nepotrivite, toate aceste cuvinte, sau să deosebim două feluri de pilde : unele adresîndu-se mulțimilor, iar celelalte rezervate apostolilor, sau chiar să socotim termenele «pildă» și «asemnare» ca omonime ? ori chiar să nu punem în legătură cu această temă pasajul «iar după ce Iisus a sffrșit aceste pilde» decît cu pildele care precedă asemnările ? Căci din cauza cuvintelor «vouă vă este dat să cunoașteți tainele împărăției lui Dumnezeu, iar celorlalți (le vorbesc doar) în pilde»¹⁷³, nu putem spune că s-ar fi referit la ucenici, căci ei sînt «oameni din afară», cum

167. Lev. 26, 10—11. De subliniat și aici «legea duhovnicească».

168. Septuaginta are în loc de «cort» (σκηνη) «legămîntul».

169. În original εν εὐλογία. Se știe că la Origen piinea învățaturii și piinea euharistică sînt noțiuni strîns înrudite, uneori aproape sinonime.

170. Rom. 7, 6.

171. II Cor. 6, 16.

172. Mt. 13, 53—54.

173. Lc. 8, 10.

sînt cei cărora s-a adresat Mintuitorul în pilde. Urmează, dar, de aici că pasajul «iar după ce Iisus a sfîrșit aceste pilde, a trecut de acolo», ori că este în legătură cu pasajele dinainte, ori că expresiile «pildă» și «asemănare» ar fi omonime, sau că sînt două feluri de pilde sau că, în sfîrșit, peste tot, ceea ce noi am numit «asemănări» nu sînt «pilde»¹⁷⁴.

Patria lui Iisus

Să luăm aminte că Iisus se exprimă în pilde numai cînd se află în locuri străine, căci numai «după ce a sfîrșit aceste pilde, a trecut de acolo și, venind în patria Sa, îi învăța pe ei în sinagoga lor»¹⁷⁵. La rîndul său, evanghelistul Marcu zice: «Și a venit în patria Sa, iar ucenicii au mers după El»¹⁷⁶. E cazul, deci, să ne întrebăm, în legătură cu acest text, dacă el designează ca patrie a Sa Nazaretul ori Vitleemul? Nazaret, pentru că «Nazarinean se va chema»¹⁷⁷, ori Vitleem, pentru că acolo s-a născut? Dar ne-am mai putea întreba și dacă nu cumva atunci cînd evangheliștii au spus că Iisus s-a dus la Vitleem ori a venit în Nazaret, ceea ce ei n-au făcut-o, că au pomenit doar de «patria Sa», ca să dea un înțeles duhovnicesc acestui pasaj privitor la patria Sa, adică la Iudeea întregă, unde El a fost batjocorit, potrivit cuvîntului: «nu este prooroc disprețuit decît în patria sa»¹⁷⁸. Și dacă luăm aminte că Iisus Hristos este «sminteală pentru iudei»¹⁷⁹, unde pînă azi «e prigonit»¹⁸⁰, deși «S-a propovăduit între neamuri și a fost crezut în lume»¹⁸¹, căci «vestirea cuvintelor Lui a ajuns pînă la marginea lumii»¹⁸², se va vedea că în patria Sa, Iisus nu era cinstit, ci va fi cinstit la neamuri, la «cei străini de așezămintele făgăduinței»¹⁸³. Ce fel de învățături le propovăduia în sinagogi, evangheliștii nu ne-au lăsat în scris, totuși, spun că erau atît de pline de măreție și frumusețe încît «toți erau uimiți»¹⁸⁴, și poate va fi fost și mai mult decît au scris ei. Cu toate acestea, în sinagogă El învăța pentru că nu se despărțise de ea și nici n-a desființat-o.

174. Discuție oțioasă, destul de puțin convingătoare.

175. Mt. 13, 53.

176. Mc. 6, 1.

177. Mt. 2, 23.

178. Mt. 13, 57.

179. I Cor. 1, 23.

180. Fapte 9, 5.

181. I Tim. 3, 16.

182. Ps. 18, 4; Rom. 10, 18; II Tes. 3, 1.

183. Ef. 2, 12.

184. Mt. 13, 54. Sublinierea lui Origen țintește mereu la apărarea unității celor două Testamente. Acest înțeles îl aveau cuvintele: «n-am venit să stric Legea, ci să împlinesc» (Mt. 5, 17).

XVII

Familia lui Iisus

Mirarea iudeilor, «de unde are El înțelepciunea aceasta?»¹⁸⁵, arată clar înțelepciunea înaltă și deosebită a cuvintelor lui Iisus, pentru care, pe drept cuvânt, s-a putut spune: «Iată aici e mai mult decât Solomon!»¹⁸⁶ «Și minunile pe care le-a săvârșit Iisus erau mai mari decât cele ale lui Ilie și ale lui Elisei», mai mari, chiar, decât cele de demult, ale lui Moisi și ale lui Isus Navi. Oamenii, care se mirau de ele, mărturiseau acest lucru pentru că ei nu știau că se născuse dintr-o fecioară și n-ar fi crezut acest lucru chiar dacă li s-ar fi spus, ci bănuiau că e fiul lui Iosif teslarul, cum este scris: «au nu este Acesta fiul teslarului?»¹⁸⁷. Și întrebau plini de dispreț pentru tot ce părea a fi cea mai apropiată rudenie a Lui: «au nu se numește mama Lui Maria și frații lui Iacob și Iosif și Simon și Iuda? Și surorile Lui nu sînt toate la noi?»¹⁸⁸. Îl luau, deci, drept fiul lui Iosif și al Mariei.

Cît despre «frații lui Iisus», unii pretind, sprijinindu-se pe evanghelia zisă «a lui Petru» sau pe cartea lui Iacob¹⁸⁹, că ei ar fi fiii lui Iosif născuți cu prima lui soție, pe care o avusese înainte de a fi cu Maria. Partizanii acestei păreri vor să salveze credința în fecioria neîntrepută a Mariei, nevrînd să accepte că trupul ei vrednic de a fi în slujba celor proorocite¹⁹⁰, anume că vorbele «Duhul Sfînt se va pogori peste tine și puterea Celui Preaînalt te va umbri», ar îngădui împreunare bărbătească după ce primise pe «Duhul cel Sfînt și puterea Celui Preaînalt o umbrise de sus»¹⁹¹. Or, după părerea mea, cred că trebuie să vedem în Iisus împlinindu-se primul exemplar bărbătesc de trai în curățenie și nevi-

185. Mt. 13, 54.

186. Mt. 12, 42.

187. Mt. 13, 55.

188. Mt. 13, 55—56.

189. Origen spune, în mai multe locuri (cum am văzut și în fragmentul A păstrat de Eusebiu), că Biserica creștină nu cunoaște decât patru Evangheliile canonice. Din cele două evangheliile apocrife mai cunoscută este cea a lui Iacob, supranumită «*Protoevanghelia lui Iacob*, în care se afirmă (cap. IX) că Iosif a avut copii și din prima lui căsătorie, deci «frații Domnului» ar fi veri, după trup, ai Domnului (ed. Tischendorf, p. 18 Hennecke-Schneemelcher).

Din «evanghelia» atribuită lui Petru ne-a păstrat Eusebiu (IV, 12) un fragment provenit din sursă dochetă.

A se vedea și A. Harghel, *Frații Domnului*, București, 1930. Despre părerile lui Origen în legătură cu apocrifele, J. Rüwet, *Les Apocryphes dans l'oeuvre d'Origène*, în rev. «Biblica» Roma, 1944.

190. Lc. 1, 35.

191. Lc. 1, 35.

novăție, iar în Maria pe cel de feciorie între femei¹⁹². Și, într-adevăr, ar fi un lucru nelegiuit să atribuim altcuiva această înțietate.

Iacob este cel despre care a zis Pavel, în epistola către Galateni, că s-a dus să-l viziteze : «iar pe altul dintre apostoli n-am văzut decît numai pe Iacob, fratele Domnului»¹⁹³. Așa de mare era faima în care strălucea Iacob prin sfințenia sa în sînul poporenilor¹⁹⁴, încît Iosif Flaviu, cel care a scris *Antichitățile iudaice* în douăzeci de cărți, vrînd să arate pricina pătimirilor pe care le îndura poporul iudeu și care duseseră la dărîmarea templului, zicea că toate acestea li s-au întîmplat pentru că, în mînia Sa, Dumnezeu i-a pedepsit din pricina suferințelor la care l-au supus pe Iacob, fratele lui Iisus, care se numește Hristos. Și ceea ce este «mai minunat» e faptul că chiar neadmițînd că Iisus este Hristos, totuși acest lucru a constituit o mărturie și mai mare a sfințeniei atît de deosebite a lui Iacob. Tot el mai spune că poporul credea că a îndurat aceste suferințe din cauza lui Iacob¹⁹⁵.

Despre Iuda se știe că a scris o epistolă care nu cuprinde decît cîteva versete, dar care e plină de cuvinte lucrătoare, venite prin har cesc. La început se spune : «Iuda, slujitor al lui Iisus Hristos și fratele lui Iacob»¹⁹⁶.

În schimb, despre Iosif și Simon eu nu am aflat de la nimeni nimic.

Iisus este o ființă deosebită

Cuvintele «și surorile Lui au nu sînt toate la noi?»¹⁹⁷ cred că vor să spună cam așa : înțelepciunea lor e a noastră, iar nu a lui Iisus, în ele nu este nimic străin de noi, înțelegerea lor nu prezintă greutăți ca persoana lui Iisus. Se poate ca prin cuvintele de mai sus să se exprime o îndoială în legătură cu ființa Lui, care n-ar fi numai om, ci o ființă dumnezeiască, pentru că, chiar dacă ar fi, cum spuneau unii, fiu al lui Iosif și al Mariei și avînd patru frați și tot cam atîtea surori, El nu se aseamănă cu nici una dintre rudeni și fără să fi făcut școală, fără să fi avut dascăli, totuși a atins un grad de înțelepciune și de putere foarte mare. Căci și mărturisesc într-un loc : «Cum știe Acesta carte fără să fi învă-

192. Origen a fost între cei dintîi scriitori care au apărut fecioria Maicii Domnului în multe din scrierile sale (H. Crouzel, *Virginité et mariage selon Origène*, Paris-Bru-ges, 1962, p. 84). A se vedea tot în acest volum *Omilia la Luca*.

193. *Gal.* 1, 19.

194. Aceasta în ciuda faptului că Epistola care-i poartă numele nu era înșirată între cărțile canonice (Eusebiu, *op. cit.*, p. II, 23, 25). Origen o citează însă (după cum am văzut în alt loc) în *Omilia VII la Iosua* (a se vedea în vol. I).

195. R. Girod, *op. cit.*, p. 113—115, socoate că Iosif Flaviu ar fi făcut confuzie între faima lui Iacob și cea a lui Ioan Botezătorul, cel ucis de Irod.

196. *In.* 1, 1.

197. *Mt.* 13, 56.

țat?»¹⁹⁸. Cam acest lucru vor să spună cele afirmate aici. Cu toate acestea, cei ce vorbeau așa, plini de atîta îndoială și de atîta uimire, fiind foarte departe de a crede, «s-au smintit»¹⁹⁹ în legătură cu persoana Lui, ca și cum «ochii minții lor ar fi fost ținuți să nu-L cunoască»²⁰⁰ de către puterile asupra cărora «va birui prin cruce»²⁰¹ în timpul patimilor.

XVIII

Proorocul alungat din patria sa

«Iar Iisus le-a zis : «Nu este prooroc disprețuit decît în patria lui»²⁰².

Trebuie să cercetăm cît de răspîndit este acest cuvînt și dacă se potrivește oricărui prooroc, ca și cum fiecare din ei n-ar fi fost disprețuit decît în patria lor, iar nu că fiecare din cei disprețuiți au de suferit și în patria lor sau, în sfîrșit, dacă aceste cuvinte au fost spuse numai în legătură cu o anumită persoană, atunci ele n-ar privi decît pe un singur prooroc. Or, dacă aceste cuvinte nu se aplică decît unei singure persoane, cele spuse mai înainte sînt suficiente, pentru că noi am aplicat acest text la Mîntuitorul. Dar, dacă referatul respectiv are caracter universal, atunci istorisirea prezintă greutatea, întrucît nici Ilie n-a fost disprețuit în Tesba Galaadului²⁰³, nici Elisei în Abel-Mehola²⁰⁴, nici Samuil în Ramataim (Tofim)²⁰⁵ ori Ieremia în Anatot²⁰⁶.

Totuși, aceste cuvinte rămîn întru totul adevărate și au un înțeles mai înalt. Trebuie, într-adevăr, să înțelegem prin patria lor Iudeea²⁰⁷, prin rudele lor poporul lui Israel, iar prin casa lor, poate, trupul lor în general, căci toți au fost disprețuiți în Iudeea de către «Israel cel după trup»²⁰⁸ pe timpul cînd se aflau încă în viața lor trupească, după cum scrie în Faptele Apostolilor, sub formă de cercetare, la adresa poporului : «Pe care din prooroci nu l-au prigonit părinții voștri ? Ei au ucis pe cei ce au vestit mai dinainte sosirea Celui Drept»²⁰⁹. Iar, în prima epistolă către Tesaloniceni, Sfîntul Pavel zice : «Voi, fraților, v-ați făcut următori ai Bisericii lui Dumnezeu, care sînt în Iudeea, întru Hris-

198. *In.* 7, 15.

199. *Mt.* 13, 57.

200. *Lc.* 24, 16.

201. *Col.* 2, 15.

202. *Mt.* 13, 57.

203. *III Regi*, 17, 1.

204. *III Regi*, 19, 16.

205. *I Regi* 1, 1.

206. *Ier.* 1, 1.

207. A se vedea mai sus, X, 16.

208. *I Cor.* 10, 18.

209. *Fapte* 7, 52.

tos Iisus, pentru că ați suferit și voi aceleași, de la cei de un neam cu voi, după cum și ele de la Iudei, care și pe Domnul Iisus L-au omorât ca și pe prooroci; și pe noi ne-au prigonit și sînt neplăcuți lui Dumnezeu și tuturor oamenilor sînt potrivnici»²¹⁰.

Așadar, proorocul nu-i disprețuit printre neamuri, într-adevăr, fie că ele nu vor să știe de el, fie că recunoscîndu-l și primindu-l, îl cinstesc. Același lucru se întîmplă și azi cu proorocii Bisericii. Și ei sînt disprețuiți. Au fost prigoniti mai întîi de popor, în înțelesul istoric al cuvîntului, iar, în al doilea rînd, proorociile lor n-au aflat nici o crezare în popor. Căci dacă ar fi crezut în Moisi și în prooroci, ar fi crezut și în Hristos, Care a arătat că este firesc ca cel ce crede în Moisi și în prooroci să creadă și în Hristos²¹¹, iar cine nu crede în Hristos să nu creadă nici în Moisi. Dealtfel, așa cum s-a spus că «prin călcarea Legii păcătosul necinstește pe Dumnezeu»²¹², tot așa dacă nu vrei să crezi în Cel propovăduit de prooroc, disprețuiești pe propovăduitor prin faptul că nu dai crezare proorociilor lui.

Suferințele proorocilor

Dar, ne-ar fi de folos dacă ne-am refugia și în istorie, unde vom putea citi suferințele îndurate de proorocul Ieremia în sînul poporului său și despre care s-a spus: «Nu voi mai pomeni de El și nu voi mai grăi în numele Domnului», iar mai departe: «Doamne, în toate zilele sînt batjocorit și fiecare își bate joc de mine»²¹³. Iar cele ce l-au făcut să sufere regele care domnea atunci²¹⁴ în Israel sînt descrise toate în cartea proorociei lui.

Dar și despre Moisi e scris că de mai multe ori oamenii din neamul său au venit să-l ucidă cu pietre și nu era atît de pietroasă țara lui, pe cît erau cei care-l urmaseră prin pustie, poporul, în fața căruia nici Moisi nu prea era cinstit.

La rîndul său, Isaia, a fost tăiat în două cu fierăstrăul de către co-nașionalii săi, după cum spune istoria. Iar dacă nu ne vine să credem acestei istorii, pentru că se bazează pe un Isaia apocrif²¹⁵, să credem

210. *I Tes.* 2, 14—15.

211. «Au pe Moisi și pe prooroci»... *Lc.* 16, 29; *In.* 5, 46. A se vedea mai departe, *Com. in Math.* X, 22.

212. *Rom.* 2, 23.

213. *Ier.* 20, 7; 9. A se vedea în volumul I din operele lui Origen (în Colecția de față) *Omilia I, 13 la Ieremia*, unde încă se citează pasajul din *Fapte* 7, 52 (dealtfel ca și în *Com. in In.* XIII, 55; *Hom. in Luc.* XXXIII).

214. Desigur e vorba de regele Ioachim, de la care a pătimit multe. A se vedea A. Condamin, *Le livre de Jérémie*, Paris, 1936.

215. E. Tisserant, *Ascension d'Isaie*, traduction de la version éthiopienne..., Paris 1909, p. 128. Faptul s-a petrecut pe vremea lui Manasse. Cf. R. Girod, *op. cit.*, p. 225—226.

măcar ceea ce scrie în Epistola către Evrei ²¹⁶, unde se spune : «Au fost uciși cu pietre, au fost puși la cazne, au fost tăiați cu fierăstrăul». Într-adevăr, cuvintele «au fost tăiați cu fierăstrăul» se referă la proorocul Isaia, după cum pasajul «au murit uciși cu sabia» se potrivește la Zaharia, care «a fost ucis între templu și altar», cum ne-a învățat Mîntuitorul sprijinind cu autoritatea Sa, pe cît cred, o Scriptură care nu face parte din cărțile recunoscute de toți și care, probabil, e apocrifă ²¹⁷.

Ei au fost «disprețuiți» și «în patria lor», între iudei, cînd «au pribegit în piei de oaie și în piei de capră, lipsiți, strîmtorați, rău primiți» ²¹⁸ și așa mai departe. Căci «toți care voiesc să trăiască cucernic în Hristos Iisus prigonii vor fi» ²¹⁹. Fără îndoială că Pavel știa că pe un «prooroc» nu-l așteaptă cinste «în patria lui proprie», el care a propovăduit Logosul aproape în toată lumea, dar nu l-a propovăduit în Tars. Iar apostolii, pentru același motiv, au ocolit poporul israelitean împlinind porunca Mîntuitorului : «învățați toate neamurile» ²²⁰ «și-Mi veți fi Mie martori în Ierusalim și în toată Iudeea și în Samaria și pînă la marginile pămîntului» ²²¹. Desigur că apostolii au împlinit această poruncă în Iudeea și în Ierusalim, dar, pentru că un prooroc nu-i cinstit în patria lui și întrucît iudeii n-au vrut să primească cuvîntul, ei «s-au întors către neamuri» ²²². Observă, dacă poți pricepe, că din pricina celor spuse în predica de la Rusalii «Voi turna din Duhul Meu peste tot trupul și vor prooroci» ²²³, s-au împlinit toate după venirea Mîntuitorului în Bisericile ieșite din păgînism, și atunci vei putea spune că cei care erau mai înainte «în lume» și care, pentru că au crezut că «de acum nu mai sînt din lume» ²²⁴, trăind «în patria lor», adică în lume, și care, după ce au primit pe Duhul Sfînt, au proorocit fără să se bucure de cinste, au ajuns disprețuiți. Iată de ce sînt ei atît de fericiți, pentru că au îndurat aceleași suferințe ca și proorocii, după cum le-a spus Mîntuitorul : «pentru că tot așa au făcut și părinții voștri cu proorocii» ²²⁵.

216. *Evr.* 11, 27.

217. Zaharia, cel ucis «între templu și altar» (*Mt.* 23, 35), despre care se crede că se relatează în *II Cronici* 24, 20—22, e confundat de Origen cu tatăl lui Ioan Botezătorul (*Migne, P.G.*, 13, 1505). Să fie la mijloc o interpolare a unui copist ulterior, ori să fi citit Origen știrea în *Protoevanghelia lui Iacob* (cap. XXIII), care încă relatează faptul ?

218. *Evr.* 11, 37.

219. *II Tim.* 3, 12.

220. *Mt.* 28, 19.

221. *Fapte* 1, 8.

222. *Fapte* 13, 46.

223. *Ioil* 2, 28.

224. *In.* 17, 11.

225. *Lc.* 6, 23.

Dacă cineva acordă atenția cuvenită acestor cuvinte și dacă s-ar întâmpla ca, pentru că trăiește cinstit și ceartă pe păcătoși, să ajungă să fie urît și să se uneltească împotriva lui, știindu-se prigonit și ponegрит «pentru dreptate», unul ca acesta nu numai că nu va manifesta nici o tristețe, ci «se va bucura și se va veseli» ²²⁶, fiind convins că în schimb are «mare plată în ceruri», iar în același timp se gîndește că face parte din ceata proorocilor, căci și aceia au pățimit aceleași chinuri. Așadar, cine vrea să urmeze viața proorocilor și cine a pufut sădi în el din duhul acelora, acela va trebui să îndure disprețul lumii și al păcătoșilor pe care-i tulbură viața lui cinstită și dreaptă.

XIX

Credința și minunea

A venit vremea să lămurim și ce se spune în pasajul : «Și n-a făcut acolo minuni din pricina necredinței lor» ²²⁷. Cuvintele acestea ne spun că minunile aveau loc în mijlocul credincioșilor, căci «celui ce are i se va da și va prisosi» ²²⁸, în timp ce printre cei necredincioși minunile nu numai că nu se săvîrșeau, ci, după cum scrie evanghelistul Marcu, nici măcar nu le putea săvîrși. Să fim numai atenți cum grăiește : «n-a putut să facă acolo nici o minune» ²²⁹. Cu alte cuvinte, nu scrie că «n-a vrut», ci că «n-a putut», pentru că în timpul minunii care se săvîrșește intervine o acțiune de colaborare izvorîtă din credința celui asupra căruia se săvîrșește minunea și atunci necredința împiedică această lucrare. Privește și spre cei care au întreat : «De ce noi n-am putut să scoatem demonul ?» Iată răspunsul : «Pentru puțină voastră credință» ²³⁰, iar lui Petru, care a început să se scufunde, i-a zis «puțin credinciosule, pentru ce te-ai îndoit ?» ²³¹.

Dimpotrivă, femeia cu curgere de sînge ²³², fără să fi cerut cu gura ei vindecarea, și-a zis doar : «De mă voi atinge măcar de haina Lui, mă

226. Mt. 5, 12. Ideea aceasta o întîlnim — desigur într-o expunere mai largă — în *Indemn la martiriu*, cap. I—II, Migne, P.G., 11, 564—565.

227. Mt. 13, 58.

228. Mt. 25, 29.

229. Mc. 6, 5.

230. Mt. 17, 19—20.

231. Mt. 14, 31.

232. Indrăzneala acestei femei (*αιμορροούσα*), de a se apropia de Domnul și de a pipăi măcar hainele Sale, a ajuns model pentru toți cîți caută cu simțurile lor (văzut, auzit, gustat, mirosit și pipăit) să cunoască și să trăiască experimental prezența și ajutorul dumnezeiesc. Așa s-a născut învățătura despre cele cinci simțuri, potrivit căreia creștinul care crede cu adevărat caută să și simtă, să vadă, să audă mesajul divin. Aproape întreagă literatura *Filocaliei*, pe care o publicăm în acest volum, atinge mai mult sau mai puțin această teologie care va fi dezvoltată mai tirziu (plecînd de la Origen), de un Diadoh al Foticeii, de un Evagrie Ponticul, de Grigorie de Nyssa,

voi vindeca»²³³, și știm că s-a vindecat pe loc. Iar Mîntuitorul recunoaște acest mod de vindecare atunci cînd zice: «Cine s-a atins de hainele Mele? căci am simțit o putere care a ieșit din Mine»²³⁴. După cum, dar, cînd e vorba de trupuri, unele exercită o atracție firească asupra altora, cum este piatra magnetică asupra fierului, și ceea ce numim nafta, asupra focului²³⁵, s-ar putea ca tot așa și credința puternică să atragă minunea dumnezeiască. De aceea s-a zis: «dacă veți avea credință cît un grăunte de muștar, veți zice muntelui acestuia: mută-te de aici dincolo și se va muta»²³⁶. Dar Matei și Marcu ni se pare că au vrut să arate mai clar superioritatea puterii dumnezeiești, care poate să acționeze și într-un mediu de necredință, fără ca pentru aceasta să aibă aceeași putere ca și în fața celor care beneficiază de minune, cînd cel dintîi (Matei) a zis nu că «n-au făcut minuni din cauza necredinței», ci că «acolo nu a făcut multe minuni», în timp ce Marcu a zis: «El nu a putut face acolo nici o minune», însă nu a rămas numai cu atîta, ci a adăugat că «punîndu-și mîinile peste cîțiva bolnavi, i-a vindecat»²³⁷, pentru că puterea care era în El biruia necredința chiar și în astfel de condiții.

După părerea mea, chiar și cînd e vorba de bunuri materiale, munca agricolă nu poate fi suficientă la pregătirea recoltei dacă nu conlucrează și grăunțele care se seamănă, iar ceea ce e mai important este felul în care se fac pregătirile solului, după voința celui care rînduiește și duce la îndeplinire toate cum se cer, ca să nu mai vorbim că nici pămîntul în care se însămînțează nu ar fi de ajuns lucrat dacă mai întîi Providența dumnezeiască n-ar fi făcut să încolțească și să crească plantele din pămînt chiar și atunci cînd nici nu fusese lucrat, ceea ce s-a întîmplat însă numai o singură dată, atunci cînd a spus: «să dea pămîntul din sine verdeață, iarba cu sămînță într-însa după felul și asemănarea ei»²³⁸; tot așa, fără credința bolnavului nici «lucrarea facerii de minuni»²³⁹ nu-și arată roadele sale în vederea vindecării, ba nici credința, oricît de mare ar fi ea, nu dă rezultate dacă nu intervine și ajutorul puterii dumnezeiești. Ceea ce este scris despre înțelepciune aplică la credință și

Maxim Mărturisitorul, iar mai tîrziu de isihăști, fiecare din ei aducînd puncte de vedere specifice. A se vedea K. Rahner, *Le début d'une doctrine des cinq sens spirituels chez Origène*, în «Revue d'ascétique et de mystique», 13 (1932).

233. Mc. 5, 28.

234. Lc. 8, 46.

235. Încă Pliniu cel Bătrîn (*Ist. nat.* XXXVI, 25, 129) admira puterea de atracție a magnetului asupra fierului precum și a naftei (sau petrolului) asupra focului. Probabil că de la el (sau din repertoare contemporane de popularizare) s-a informat și Origen.

236. Mt. 17, 20.

237. Mc. 6, 5.

238. Pac. 1, 11.

239. I Cor. 12, 10—11.

la diferitele virtuți, întorcînd textul în felul următor : «Căci chiar cînd ar fi cineva desăvîrșit între fiii oamenilor, de-i va lipsi înțelepciunea cea de la Tine, va fi socotit ca nimica toată»²⁴⁰, sau s-o formulăm altfel : «oricît ar fi de desăvîrșit omul în înțelepciune, printre fiii oamenilor, dacă-i va lipsi înțelepciunea care vine de la Tine, el tot va fi socotit drept o nimica toată»²⁴¹, sau încă o formulare : «Și dacă omul ar fi desăvîrșit în dreptate și în alte virtuți, — dacă-i lipsesc dreptatea și celelalte virtuți care vin de la Tine, el va fi socotit o nimica toată». Așadar, «înțeleptul să nu se mindrească cu înțelepciunea sa, nici cel puternic cu tăria sa»²⁴², căci ceea ce este vrednic de laudă nu este al nostru, ci e «un dar de la Dumnezeu»²⁴³; așa e și cu înțelepciunea care vine de la El și puterea care vine de la El și tot așa și cu toate celelalte virtuți.

C.

A REÎNVIAT OARE IOAN
ÎN PERSOANA LUI IISUS?

XX

«În vremea aceea a auzit tetrarhul Irod despre faima lui Iisus și a zis slujitorilor săi : «Acesta este Ioan Botezătorul»²⁴⁴ (același lucru este și la Marcu 6, 14 și Luca 9, 7).

Ce înseamnă afirmația lui Irod și a cîtorva iudei ?

Numeroase erau, între iudei, deosebirile de credință : unele erau greșite, de pildă cele mărturisite de saducheii²⁴⁵ în legătură cu învierea morților (care după părerea lor nu mai învie), apoi în legătură cu îngerii, a căror existență o tăgăduiau, dar mai cu seamă talmăceau, în chip alegoric, numai acele Scripturi care le favorizau părerile și despre care susțineau că nu conțin nici un adevăr istoric ; altele erau juste, de pildă învățăturile profesate de farisei în legătură cu învierea morților, căci ei susțineau că într-adevăr morții vor învia.

Ceea ce vrem să arătăm aici, în legătură cu această problemă, este să știm dacă tot o părere greșită susțineau, în legătură cu sufletul omenească, Irod precum și unii din popor, despre care ziceau : acest Ioan (Bo-

240. Harul, credința și faptele bune sint factorii care contribuie la mîntuirea omului. Origen dă fiecăruia din ei ponderea cuvenită, mai ales că subliniază în mod deosebit libertatea volii omenești. A se vedea și *De principiis* III, 1, 19 etc.

241. *Înt. Sol.* 9, 6.

242. *Ier.* 9, 22.

243. *El.* 2, 8.

244. *Mt.* 14; 1—2 ; *Mc.* 6, 14 ; *Lc.* 9, 7.

245. Despre saducheii se spune în Faptele Apostolilor 23, 8 «saducheii zic că nu este înviere, nici înger, nici duh (adică suflet), iar fariseii mărturisesc și una și alta». Unii spun că saducheii n-ar admite cărțile biblice, decît Pentateuhul, ceea ce e, desigur, exagerat. A se vedea Migne, *P.G.*, 13, 885 și R. Girod, *op. cit.*, p. 236.

tezătorul), pe care nu demult îl omorâsem, să fi înviat oare din morți după ce i s-a tăiat capul, să-și fi luat acum un nume nou, cel de Iisus, și să aibă în el puteri atât de mari cum se arătaseră mai înainte lucrătoare în Ioan? Cum ar putea fi cu puțință ca «un om» atât de cunoscut de toată lumea și vestit în toată Iudeea, despre care se spunea că este «fiul teslarului» și al «Mariei», avînd pe cutare și pe cutare de frați și de surori, să nu fie altul decît Ioan, al cărui tată fusese Zaharia, iar mamă Elisabeta, care nici ei nu fuseseră niște necunoscuți în popor? Se poate ca oamenii de jos, care credeau despre Ioan că «el era cu adevărat proorocul»²⁴⁶, și care erau atât de numeroși încît fariseii se îngroziseră, căci ei nu lăseau să se înțeleagă că ar spune vreun cuvînt care n-ar fi pe placul poporului, trebuind să răspundă la întrebarea: «botezul lui Ioan a fost din cer sau de la oameni?»²⁴⁷ probabil știau că el ar fi fost fiul lui Zaharia. Poate că unii auziseră și de arătarea din templu, cînd arhanghelul Gavriil se înfățișase lui Zaharia. Cum ar fi deci cu puțință, fie că ar fi fost vorba de Irod sau de unii oameni din popor, să se vehiculeze părerea greșită că Ioan și Iisus nu ar fi două persoane deosebite, ci ar fi vorba numai de Ioan, care ar fi înviat din morți după ce i s-a tăiat capul, și și-ar fi luat numele Iisus?

Poate se va spune că greșeala schimbării numelui²⁴⁸ ar fi fost cea care a făcut pe Irod și pe unii din popor să creadă că cel care, prin nașterea sa, fusese înainte Ioan, s-a sculat din morți și ar trăi în persoana lui Iisus. Dar, o astfel de greșeală n-are nici un temei să fie crezută, dacă ne gîndim la diferența de șase luni dintre nașterea lui Ioan și cea a lui Iisus. Părerea lui Irod se baza, mai curînd, pe altceva: «Minunile care se făceau, înainte, de Ioan»²⁴⁹ ar fi trecut acum în Iisus și așa s-ar explica de ce poporul credea că, în realitate, în persoana lui Iisus s-ar ascunde tot Ioan Botezătorul. Și s-ar putea formula următorul raționament: după cum «cu duhul și cu puterile lui Ilie»²⁵⁰ iar nu pentru persoana lui proprie s-a spus: «acest om este Ilie, cel ce va să vină»²⁵¹ (căci duhul și puterea lui trecuseră în persoana lui Ioan), tot așa credea și Irod

246. Mc. 11, 32.

247. Mt. 21, 25.

248. În text ψευδοδοξία τῆς μετασωματώσεως, termeni de la care Fericitul Ieronim și împăratul Iustinian au pornit acuzînd pe Origen că ar fi susținut metempsihoza, adică credința în trecerea succesivă a sufletelor prin reîncarnări în plante, animale și oameni, pentru a se purifica. Or, Origen e departe de așa ceva, cum putem constata și în prologul *Comentarului la Ioan* (în acest volum), în *Com. in Rom.* V, 1 Migne, P.G., 14, 1015—1016; VI, 9; Migne, P.G., 14, 1686—1687, apoi în *Contra Celsus* IV, 17, dar mai ales în *Comentarul la Evanghelia după Ioan* unde revine adeseori combătînd pe Platon, pe Vasilide, pe unii iudei etc.

249. Mt. 14, 2.

250. Lc. 1, 17: δυνamis, în sens de putere sau lucrare miraculoasă.

251. Mt. 11, 14.

că puterile miraculoase, care lucraseră în Ioan și care se făcuseră prezente la Botez și în învățătura lui — căci de fapt «Ioan n-a făcut nici o minune»²⁵² — s-au arătat acum prezente în Iisus prin minunile Sale uimitoare. Se va mai spune că au formulat o astfel de presupunere și cei care au spus că în Iisus s-a arătat un nou Ilie «sau altul dintre prooroci»²⁵³, sau chiar că «un prooroc din cei vechi a înviat»²⁵⁴.

În schimb, nu merită nici o atenție părerea celor care au spus că Iisus «este prooroc ca unul din prooroci»²⁵⁵. Tot așa de greșit este și cuvântul scris în legătură cu Iisus, fie că ar fi fost pronunțat de Irod, fie de altcineva. Dimpotrivă, eu cred mai apropiată de adevăr părerea că Ioan a venit «cu duhul și cu puterea lui Ilie», așa cum s-a spus de către unii în legătură cu Ioan și cu Iisus.

Moartea celui din urmă dintre prooroci

Dar, intrucît am învățat mai întîi că după ispitire «Iisus auzind că Ioan a fost întemnițat, a plecat în Galileea»²⁵⁶, iar în al doilea rînd, că Ioan, care pe atunci era în temniță, fiind informat despre activitatea lui Iisus, a trimis pe doi din ucenicii săi să-L întrebe: «Tu ești Cel ce vine, sau să așteptăm pe altul?»²⁵⁷ și, în sfîrșit, în al treilea rînd, că Irod spusese despre Iisus: «Acesta este Ioan Botezătorul; el s-a sculat din morți»²⁵⁸ și cum, pe de altă parte, nu ni s-a dat nici o indicație prin care să cunoaștem felul în care murise Ioan Botezătorul, Matei a fost dator să istorisească și el, acum, ca și Marcu, a cărui istorisire e aproape aceeași. Cît despre Luca, el a trecut sub tăcere cea mai mare parte din amănunțele care privesc acest eveniment.

XXI

Iată cuvintele evanghelistului Matei: «Căci Irod prinzînd pe Ioan, l-a legat și l-a pus în temniță»²⁵⁹.

În legătură cu această problemă mi se pare că, după cum «toți proorocii și Legea au proorocit pînă la Ioan»²⁶⁰, și că după el s-a sfîrșit harul profetic în sinul Iudeilor, tot așa și puterea celor care domniseră peste popor și care aveau drept chiar să osîndească la moarte, a durat

252. In. 10, 41.

253. Mt. 16, 14.

254. Lc. 9, 8.

255. Mc. 6, 15.

256. Mt. 4, 12.

257. Mt. 11, 3.

258. Mt. 12, 2.

259. Mt. 14, 3. În original ἀπέθρετο — l-a deșus, l-a aruncat în temniță, l-a pus la arest.

260. Mt. 11, 13.

pînă la Ioan și după nedreapta ucidere a celui din urmă dintre prooroci de către Irod, regelui Iudeilor i s-a luat dreptul de a mai putea osîndi la moarte. Căci, dacă Irod n-ar fi fost lipsit de acest drept, nu Pilat ar fi fost cel care ar fi pronunțat sentința de moarte împotriva lui Iisus, ci Irod împreună cu «arhierii și cu bătrînii poporului» ar fi putut da singuri sentința după judecată²⁶¹. Cred că atunci s-a împlinit cuvîntul lui Iacob către Iuda : «Nu va lipsi sceptru din Iuda, nici toiag de cîrmuitor din coapsele sale, pînă ce va veni Împăciuitorul, Căruia se vor supune popoarele»²⁶². Și poate că această putere a fost luată de la Iudei atunci cînd Providența dumnezeiască a dat prin învățătura lui Iisus pășune poporului său pentru ca, chiar dacă Iudeii i s-ar fi opus, puterea lor să nu meargă pînă acolo încît să dea morții pe credincioși, sub pretext că așa prevedea Legea.

Așadar, «Irod prinzînd pe Ioan, l-a legat și l-a pus în temniță»²⁶³ ducînd la îndeplinire un gest care însemna, pe măsura puterii lui și a răutății poporului, înlănțuirea și oprirea cuvîntului proorocului, pe care îl oprea să mai fie «vestitor al adevărului», cum fusese înainte. Toate acestea le săvîrșea Irod «pentru Irodiada, femeia lui Filip, fratele său, căci Ioan îi zisese : Nu ți se cuvine s-o ai de soție»²⁶⁴. Acest Filip era «tetrarh al Itureei și al ținutului Trahonitidei»²⁶⁵. Or, unii socot că Filip murise nelăsînd decît o fiică, iar Irod luase în căsătorie pe «Irodiada, soția fratelui său», într-o vreme cînd legea îngăduia o astfel de unire, în cazul cînd nu exista urmaș de gen bărbătesc. Dar, fiindcă lipsesc orice mărturii în legătură cu moartea lui Filip, sîntem de părere că gestul lui Irod a însemnat o fărădelege mai mare și mai potrivnică Legii, căci el și-a luat de soție pe femeia unui frate aflat încă în viață²⁶⁶.

XXII

De ce a fost omorît Ioan ?

Investit cu libertatea de propovăduire profetică și fără să se fi lăsat îngrozit de faptul că Irod era rege, Ioan n-a vrut să dea înapoi nici

261. Mt. 27, 1. A se vedea și comentarul din Migne, P.G., 13, 888—889 și R. Girod, *op. cit.*, p. 244—245 în legătură cu această problemă. Origen își expune părerea sa, în legătură cu pierderea puterii de către Irod, și în *Epistola către Iuliu Africanul*, cf. Migne, P.G., 13, 890.

262. *Fac.* 49, 10. Citația prezintă deosebiri între originalul ebraic și Septuaginta. Migne, P.G., 13, 891.

263. Mt. 14, 3.

264. Mt. 14, 3—4.

265. Lc. 3, 1. Informație greșită. Nu Filip era tetrarh, ci un alt fiu al lui Irod cel Mare, cum zice Iosif Flaviu, *Ant. Iud.* XVIII, 5, 1 (citată după R. Girod, *op. cit.*, p. 246).

266. Dacă Filip mai era sau nu în viață e greu de spus, zice însuși Origen. Oricum, teologii și juriștii acuză de crimă pe Irod pentru călcarea legii. A se vedea notele din Migne (*ibid.*). R. Girod, *ibid.*

cînd a fost amenințat cu moartea, neputînd să tacă în fața unei fără-delegi atît de mari, ci, deplin convins că vorbește în numele lui Dumnezeu, a zis lui Irod: «nu ți se cuvine să ții pe femeia fratelui tău, de aceea nu poți s-o iei de soție»²⁶⁷. Atunci «Irod prinzînd pe Ioan, l-a legat și l-a pus în temniță», dar n-a îndrăznit să oprească cu totul «cuvîntul proorocesc»²⁶⁸, nici să-l facă să dispară din mijlocul poporului. Dar femeia regelui Trahonitidei, care e o întrupare a învățaturii celei rele și pătimase, s-a folosit de jocul unei fiice care purta același nume cu ea²⁶⁹, iar mișcările ei grațioase au încîntat pe Irod, care iubea întorsăturile pătimase ale trupului, așa încît din pricina ei s-a ajuns la înlăturarea din sînul poporului a celui cap proorocesc.

Pînă aici mișcările poporului evreu par în conformitate cu Legea și erau aceleași ca și ale fiicei Irodiadei. Cu toate acestea dansul ei era cu totul potrivit dansului sfînt, pe care nu l-ai putea refuza fără să auzi apoi mustrarea: «V-am cîntat din fluier și n-ați jucat»²⁷⁰. Ei dansează pentru o zi a nașterii, într-o vreme cînd stăpînește peste ei o învățătură destrăbălată și pentru ca mișcările lor să încînte o astfel de învățătură. Or, unul din înaintașii noștri²⁷¹, cercetînd în cartea Facerii istorisirea privitoare la ziua nașterii lui Faraon, a ajuns la concluzia că numai cel păcătos face astfel de serbări, căci numai el iubește astfel de mișcări pătimase ale trupului. În ce mă privește, îndemnat de notița acestui scriitor, nu am descoperit, în cercetările mele, nici un drept care să-și fi serbat ziua nașterii. Iar Irod e și mai nedrept decît Faraon: într-adevăr, dacă din prilejul sărbătoririi zilei sale de naștere, Faraon a dat morții pe mai marele pitar²⁷², Irod ucide pe Ioan, cu toate că «nu s-a ridicat între cei născuți din femei nici unul mai mare decît Ioan Botezătorul»²⁷³, iar Mîntuitorul vorbește despre el așa: «ce-ați ieșit să vedeți? să vedeți un prooroc? Da, zic vouă, și mai mult decît un prooroc»²⁷⁴. Cu toate acestea trebuie să mulțumim lui Dumnezeu căci, cu toată dispariția darului proorocesc din mijlocul poporului, un har mai înalt decît toate cele ale proorocilor s-a răspîndit peste popoare prin mijlocirea lui Iisus, Mîntuitorul nostru «ajungînd între cei morți slobod»²⁷⁵. Pentru

267. Mt. 14, 4; Mc. 6, 18.

268. II Pt. 1, 19.

269. Ios. Flaviu spune (*Ant. Iud.* XVIII, 5, 4) că ea se numea Salomea.

270. Lc. 7, 32.

271. E vorba de Filon din Alexandria (*De ebrietate* 209, 389 M), despre ale cărui tendințe moralizante am mai vorbit și în alt loc (vol. I). Filon este cel dintîi care face apropierea între Faraon și Irod.

272. Fac. 40, 22.

273. Mt. 11, 11.

274. Mt. 11, 9.

275. Ps. 87, 4.

că, «deși a fost răstignit din slăbiciune, prin puterea lui Dumnezeu este încă viu» ²⁷⁶.

Judecă ce fel de popor este acesta care examinează felul mîncărilor curate și necurate, dar în schimb disprețuiește proorocia pusă pe tîpsie drept hrană! Iudeii nu mai au de acum pe «căpetenia tuturor proorocilor» ²⁷⁷, căci ei sînt împotriva vestirii fundamentale a oricărei proorocii, care este Hristos Iisus. Iar tăierea capului proorocului mai e prilejuită și de un jurămînt, pe care mai bine ar fi fost să-l fi jurat fals decît să-l fi respectat. Într-adevăr, nu se poate compara greșeala de a face un jurămînt ușuratic și a călca acest jurămînt pe motiv de ușurătate, cu greșeala de a uide un prooroc pe motivul că-ți ții jurămîntul!

Dealtfel nu-i singurul motiv al tăierii capului, ci pentru că erau de față și oaspeți care, desigur, preferau moartea proorocului decît rămî-nerea lui în viață. Stînd la masa ospățului ei se hrăneau, totodată, din aceeași învățătură ticăloasă, care stăpînește peste iudei și care tresaltă de bucurie la serbarea nașterii ei. Poate că, într-o zi, vei folosi acest text împotriva celor care fac astfel de jurămînt ușuratic, pe care, totuși, vor să-l respecte, deși e plin de fărădelege, spunîndu-le că nici un jurămînt nu-i bine să-l ținem așa cum l-a ținut Irod. Dar, să bagi, totodată, de seamă că Irod îl dă morții pe Ioan nu la lumina zilei, după o judecată curată, ci în adîncul unei temnițe. Tot așa și azi nu la lumina zilei tăgăduiește poporul iudeu proorociile, ci o face, pe cît posibil, în taină, iar necredința lor e dovedită. Căci, dacă ar fi crezut în Moise, ei ar fi crezut și în Iisus ²⁷⁸, și dacă ar fi crezut în prooroci, ar fi urmat și pe Cel pe care aceia L-au proorocit. Dar, fiindcă nu au vrut să creadă în El, înseamnă că nici în ei nu vor să creadă, retezînd, după întemnițare, «cuvîntul proorocesc» și nemaipăstrînd decît un cuvînt mort, care nu mai are nimic «sănătos și fără prihană» ²⁷⁹, căci nu-l mai înțeleg ²⁸⁰. În schimb, noi creștinii avem pe Iisus întreg, căci s-a împlinit proorocia care zicea despre El: «nu I se va zdrobi nici un os» ²⁸¹.

XXIII

Iisus fuge de prigoană

«Și venind ucenicii» lui Ioan să-i înmormînteze rămășițele «s-au dus să dea de știre lui Iisus. Și Iisus S-a dus de acolo într-un loc singuratic» ²⁸²,

276. *II Cor.* 13, 4.

277. În original.

278. A se vedea mai sus, X, 18.

279. *Tit* 2, 8.

280. Semnificativă juxtapunere între «cuvîntul proorocesc» creștin și «credința moartă a 'iudaismului'».

281. *In.* 19, 36.

282. *Mt.* 14, 12—13.

la neamuri, iar după dispariția proorocilor mulțimile îl însoțiră, venind după El, pe jos, din cetăți, de pretutindeni. La vederea mulțimilor «I s-a făcut milă de ei și a vindecat pe bolnavii lor»²⁸³, după care a hrănit din câteva piini binecuvântate și înmulțite pe cei ce-L urmaseră.

«Iar Iisus auzind S-a dus de acolo, cu corabia, în loc singuratic, ferit»²⁸⁴. Textul acesta ne învață că trebuie, pe cât se poate, să ne ferim din calea prigonitorilor și «din toată așteptarea poporului»²⁸⁵, care din pricina Logosului s-a îndreptat împotriva noastră. Aceasta ar fi, într-adevăr, atitudinea cea mai cuminte, iar atunci când putem sta departe de primejdii ar fi lucru necugetat și forțat din partea noastră să mergem să le căutăm²⁸⁶. Dealtfel, cine s-ar îndoi ca să se ferească de astfel de primejdii, câtă vreme însuși Iisus nu numai că S-a retras în urma celor întîmplate lui Ioan, ci ne dă și nouă această învățătură: «cînd vă urmăresc pe voi în cetatea aceasta, fugiți în cealaltă»²⁸⁷? Așadar, dacă fără vina noastră ne apare vreun necaz, trebuie să-l înfruntăm cu mult curaj și încredere; cu toate acestea, dacă este cu putință să-l ocolim, ar fi o îndrăzneală prea mare dacă n-am face-o. Dar întrucît, în urma celor spuse, trebuie să cercetăm textul și într-un înțeles mai înalt, zicem că proorocia fiind prigonită și nimicită la iudei, din cauză că la ei erau în mare cinste cele legate de nașterea trupească și ca să răsplătească gesticulările deșarte, care, dacă le judecăm după adevăr, sînt lipsite de farmec și sînt exagerate, cu toate că după părerea căpeteniilor răutății și a oaspeților lor ele ar fi fermecătoare și plăcute, — Iisus se retrage din țara în care proorocia a fost prigonită și osîndită. El s-a dus «în loc singuratic», care era lipsit de temple ale lui Dumnezeu, la neamuri, pentru că Cuvîntul lui Dumnezeu, după ce s-a luat o dată domnia de la acești oameni și a fost «dată neamului care va face roadele ei»²⁸⁸, se află în mijlocul acestor «neamuri» și datorită Lui să fie «mai mulți fiii... celei fără de bărbat»²⁸⁹, aceea care nu avusese parte nici de învățatura Legii și nici a proorocilor, decît ai «femeii care are bărbat», adică Legea.

283. Mt. 14, 14.

284. Mt. 14, 13. Pe bună dreptate, retragerea (*ἀναχώρησις*) de care vorbește textul lui Origen aici (și în multe alte locuri ale operelor lui) poate fi socotită ca etapă primă a vieții monahale. H. Crouzel, *Origène précurseur du monachisme*, în «Théologie et la vie monastique», Paris, 1962.

285. *Fapte* 12, 11.

286. Se știe că Celsus acuza pe creștini de lașitate (I, 65), dar, cu toate că a scris *Indemn la martiriu*, Origen recomanda prudență și evitarea măsurilor hazardate, de aceea nu-i de mirare că în *Apologia despre fugă* (trad. St. Bezdechi, Cluj, 1925, p. 79 ș.u.) Sf. Atanasie pare a se fi inspirat din aceste rînduri.

287. Mt. 10, 23.

288. Mt. 21, 43.

289. Is. 54, 1. Poate tot de dragul de a tîlmăci în sens alegoric și moral acest pasaj, și altele de felul lui, s-a obișnuit Origen să asemene Biserica cu o «văduvă» (ca în *II Ioan* 1, 1), pe cînd sinagoga o aseamănă cu «femeia care are bărbat (= legea)».

Dumnezeu-Cuvîntul printre neamuri

Dar, înainte, cînd Logosul era printre Iudei, nu se afla în aceleași condiții ca între neamuri. S-a mai spus că într-o corabie, adică în trupul Său, «s-a dus de acolo în loc singuratic» după ce a auzit de uciderea proorocului. Sosit în acest loc, Iisus era «în loc singuratic» pentru că cuvîntul Său era retras, iar învățătura Sa căuta să înfîlnească obiceiurile și ideile primite printre aceste neamuri²⁹⁰. Atunci mulțimile acelor neamuri crezînd că (Dumnezeu)-Cuvîntul a venit să locuiască în pustia lor, care era «în loc singuratic», după cum am amintit mai înainte, au venit după El, lăsîndu-și cetățile lor proprii, fiecare părăsindu-și tradițiile superstițioase ale patriei lor și îmbrățișînd legea lui Hristos. Dar ei îl urmau pe jos, nu «cu corabia», căci nu cu trupul, ci cu sufletul lor gol și cu libera lor voință, îndemnați de Cuvîntul, au pornit pe urma «chipului lui Dumnezeu»²⁹¹. Și iată că Iisus le iese în întîmpinare, căci ei nu sînt încă în stare să vină la El, pentru ca, amestecați cu «cei din afară», să-i introducă înlăuntru și pe ei. Și sînt numeroase mulțimile «din afară» în întîmpinarea cărora a ieșit însuși Cuvîntul lui Dumnezeu. Răspîndind asupra lor lumina sălășluirii Sale, El îi vede și, cu cit îi vede mai mult, cu atît îi par mai vrednici de milă, și pentru că acum se află în mijlocul acestui fel de oameni, El, de care nu se poate lega suferința, suferă²⁹² acum din pricina iubirii Sale de oameni, emoția punînd stăpînire pe inima Lui, încît nu numai că I-a fost milă, ci «le-a și vindecat pe bolnavi»²⁹³ de diferitele și variatele boli izvorîte din răutate.

XXIV

Bolile sufletului

Dacă ai vrea să vezi de cîte feluri sînt bolile sufletesti, atunci te rog să iei seama la zgîrciți, la îngîmfați, la pederăști ca și la cei robiți

290. La interpretarea figurată a lui Origen, înălțimile munților simbolizează înălțimile morale ale cunoașterii, ale iubirii, pe cînd regiunile joase sînt platitudinile vieții, gustul pentru viața de plăceri. A se vedea în volumul prim *Omilia II la Cîntarea Cîntărilor*, apoi *Omilia XI la Ieremia* etc. Într-un fel, așa interpretează Origen și «trecerea la neamuri», acolo în «locuri retrase», mergînd «pe jos», iar nu în corabie.

291. *II Cor. 4, 4*.

292. A se reține jocul de cuvinte $\pi\acute{\epsilon}\pi\omicron\nu\theta\epsilon\nu \acute{\omicron} \acute{\alpha}\pi\alpha\theta\eta\varsigma$ (= suferă Cel nepătîmîtor). Se știe ce va însemna în literatura filocalică virtutea nepătîmirii ($\acute{\alpha}\pi\acute{\alpha}\theta\epsilon\iota\alpha$). M. Viller u. K. Rahner, *Azese u. Mystik in der Väterzeit*, Freiburg i. Br., 1939, p. 77 etc. W. Völker, *Das Vollkommenheitsideal bei Origenes*, Tübingen, 1931, p. 153.

293. *Mt. 14, 14*.

de pofta femeiască ²⁹⁴, pentru că după ce i-a văzut pe acești oameni printre mulțimi, L-a prins mila de ei și i-a vindecat de boli. Cu toate acestea nu trebuie să credem că orice păcat e o boală, ci boală e numai aceea în care sufletul întreg e copleșit de patimă. Așa putem vedea cazul zgîrciților, care sînt stăpîniți cu totul de pofta banului, care caută numai să păstreze și să adune; tot așa cei îngîmfați și dornici de mărire, care stau cu gura căscată așteptînd lauda mulțimii și a celor simpli. Tot așa să gîndești și despre celelalte boli de care am amintit și altele încă din categoria lor.

Intrucît, explicînd textul: «a vindecat pe bolnavii lor», am spus că nu orice păcat e boală, se cuvine să căutăm în Scriptură temeieri și pentru această deosebire. Și într-adevăr, adresîndu-se corintenilor vinovați de mai multe păcate, Pavel scrie: «De aceea, mulți dintre voi sînt neputincioși și bolnavi și mulți au murit» ²⁹⁵. Așadar, ia seama că în acest text conjuncția «și» care unește și amestecă pe unele cu alte diferite păcate, numind pe unii neputincioși, pe alții bolnavi (ceea ce însemnează că aceștia sînt mai mult decît neputincioși), pe cînd alții — deosebiți de ambele categorii de mai înainte — sînt morți. Căci, cei care, din pricina neputinței lor sufletești, se lasă să alunece spre o oarecare patimă, fără să fie cu totul robiți de un anumit păcat, cum sînt cei bolnavi, aceia nu suferă decît de slăbiciune.

În schimb, cei care în loc să iubească pe Dumnezeu «cu toată inima, cu tot sufletul și cu tot cugetul» iubesc banul, mărimea deșartă, patimile trupești cu femei ori cu băieți desfrînați, aceia sînt atinși de un rău mai mare decît o simplă slăbiciune și sînt, într-adevăr, bolnavi. Și sînt cu totul morți cei care, atunci cînd ar trebui să fie atenți și să privegheze duhovnicește, nu sînt așa, ci în urma ticăloșiei lor își adorm liberul arbitru și ațipesc în gîndurile lor, — aceștia sînt cei care «visînd, își pingăresc trupul, leapădă stăpînirea și hulesc măririle cerești» ²⁹⁶. Intrucît dorm letargic, aceștia rămîn în mijlocul realităților, pradă vederilor deșarte și visează parcă cu ochii deschiși, ferindu-se de adevărata stare de veghe și lăsîndu-se înșelați de visări deșarte. Tot despre ei e vorba și într-un loc din Cartea prorocului Isaia: «După cum cel flămînd visează că mănîncă și se trezește tot cu stomacul gol și după cum cel însetat visează că bea și se trezește istovit și însetat, tot așa se va întîmpla cu mulțimea de popoare care vor merge să atace Ierusalimul» ²⁹⁷. Chiar dacă ai socoti drept abatere explicarea noastră la diferen-

294. Pentru concepția morală a lui Origen a se vedea mai ales H. Crouzel, *Virginité et mariage selon Origène*, Paris-Bruges, 1962, p. 122.

295. *I Cor.* 11, 30.

296. *Iuda* 8.

297. *Is.* 29, 8.

tele dintre neputincioși, bolnavi și morți, așa cum reiese ea din textul paulin al Epistolei către Corinteni ²⁹⁸, pe care am citat-o, noi am făcut această digresiune pentru că am vrut să arătăm ce însemnătate duhovnicească se poate da cuvintelor «și a vindecat pe bolnavii lor».

XXV

Nu poți mânca pâine decât după ce te-ai vindecat

Mai departe cuvîntul Evangheliei spune : «Iar cînd s-a făcut seară, ucenicii au venit la El și I-au zis : locul este pustiu și vremea iată a trecut ; deci, dă drumul mulțimilor ca să se ducă în sate, să-și cumpere mîncare» ²⁹⁹.

Să băgăm de seamă, mai întii, că avînd de gînd să dea ucenicilor «pîinile binecuvîntării» ³⁰⁰, pentru ca să le împartă mulțimilor, El «a vindecat bolnavii lor» ³⁰¹, pentru ca odată însănătoșiți să se poată împărtăși din aceste pîini ale binecuvîntării, căci, cei care sînt încă bolnavi nu sînt în stare să primească pîinile binecuvîntării lui Iisus. Dar, în afară de aceasta, dacă cineva, în loc să asculte de cuvîntul : «Să se cercezeze fiecare pe sine însuși și așa să mănînce din pîine» ³⁰², trece cu vederea această observație și se împărtășește la întîmplare «din pîinea și din potirul Domnului», unul ca acela fie că slăbește, se îmbolnăvește sau, ca să zicem așa, năucit de puterea acestei pîini, poate chiar muri.

DIN CARTEA A XI-A

4. PRIMA INMULȚIRE A PÎINILOR

I

Ucenicii vor ca Iisus să dea drumul mulțimii

«Iar cînd s-a făcut seară, ucenicii au venit la Domnul», adică la sfîrșitul veacului, atunci cînd se poate spune că «este ceasul cel de pe urmă» ³⁰³, de care se vorbește în epistola Sfîntului Ioan. Neînțelegînd

298. Aluzie la hrana virtuoasă și la laptele duhovnicesc (I Cor. 5, 7), dar mai ales la «mîntea lui Hristos» (2, 16), tot atîtea temeuri la induhovnicire.

299. Mt. 14, 15.

300. I Cor. 10, 16 ἄρτος, ποτήριον τῆς εὐλογίας, termen special pentru Euharistie.

A se vedea mai încolo : XI, 14.

301. Mt. 14, 14.

302. I Cor. 11, 29.

303. I In. 2, 19.

ce avea să facă Cuvîntul, ei «I-au zis că locul este pustiu», căci băgaseră de seamă că lipsește Legea și cuvîntul sfînt în mulțimi. Ba încă mai adaugă : «Și vremea iată a trecut»³⁰⁴, ca și cum ar fi trecut deja timpul potrivit Legii și proorocilor. Poate că ei vorbeau așa pentru că se refereau, în limbaj duhovnicesc, la Ioan că a fost ucis, la Lege și la prooroci, care duraseră pînă la el și care acum încetaseră. Vremea a trecut, spun ei, și pe aici nu găsim de mîncare pentru că nu-i vreme potrivită pentru ea, care să fi făcut ca cei ce L-au urmat în pustiu să fie puși sub ascultarea Legii și a proorocilor. Și ucenicii continuă : «Dă drumul mulțimilor» pentru că dacă nu pot să-și mai cumpere de mîncare în cetăți, să-și cumpere măcar de prin sate, care erau locuri mai disprețuite.

Ucenicii vorbeau așa întrucît nu-și închipuiau că după încetarea literală a Legii și a proorocilor, mulțimile vor descoperi o hrană excepțională și nouă. Cît despre Iisus, bagă de seamă că El răspunde ucenicilor aproape strigînd și într-un grai limpede : Credeți voi că dacă mulțimea aceasta numeroasă, care are nevoie de hrană, se îndepărtează de Mine, o va găsi prin sate mai ușor decît la Mine ? ori în întîlnirile cu mai mulți, nu numai de la orașe, ci și de la sate, o vor afla ei mai curînd decît dacă vor rămîne lîngă Mine ? Iată, v-o spun, că pentru ceea ce credeți că le lipsește, nu trebuie să plece, pentru că de Mine, despre care voi credeți că nu sînt în stare să-i hrănesc, tocmai de Mine au ei trebuință, și aceasta împotriva a tot ceea ce v-ați așteptat voi. Căci, întrucît, prin învățatura Mea v-am dat puterea să împărtășiți hrană duhovnicească celor ce duc lipsă de ea, să știți că de acum vouă vi se cade să dați mîncare mulțimilor care Mă însoțesc. Doar voi aveți, întrucît ați primit-o de la Mine, puterea de a sătura mulțimile și dacă v-ați fi dat seama ați fi înțeles că Eu sînt în stare să le satur și mai bine, așa încît nu Mi-ați fi spus : «dă drumul mulțimilor ca să se ducă să-și cumpere mîncare».

II

Cele cinci pîini și doi pești

Fiindcă Iisus dăduse ucenicilor puterea de a sătura și pe alții, le-a zis : «Dați-le voi să mînfînce»³⁰⁵. La rîndul lor, ucenicii, fără să tăgăduiască puterea ce li s-a dat de a împărtăși și altora pîine, se simt totuși prea lipsiți și neputincioși să hrănească pe cei ce însoțiseră pe Iisus, căci ei nu văd că, luînd fiecare pîine și fiecare cuvînt, Iisus le

304. Mt. 14, 15.

305. Mt. 14, 16.

face să crească atîta cît voia, încît să din destul celor pe care vrea să-i hrănească. Ceea ce obiectează ei este : «Nu avem aici decît cinci pîini și doi pești»³⁰⁶. S-a folosit numărul cinci pentru că probabil în grai ascuns³⁰⁷ cele cinci pîini sînt simțurile «duhovnicești» ale Scripturii, care din pricina aceasta sînt în număr de cinci ca și cum ar fi cinci simțuri ale omului³⁰⁸, iar cît despre cei doi pești, ei arată să fie cele două înțelesuri, cel grăit și cel lăuntric³⁰⁹, după cum tot așa de bine ar fi vorba despre hrana gustată de simțuri în Scripturi, ori poate chiar de cuvîntul ajuns pînă la ei în legătură cu Tatăl și cu Fiul. De aceea a și «mîncat dintr-un pește fript», după înviere³¹⁰, primind o bucată din mîna apostolilor și luînd din ceea ce puteau anunța «în parte» din învățătura privitoare la Tatăl. Iată dar ce am putut descoperi în legătură cu semnificația celor cinci pîini și doi pești, dar poate că cei ce ar putea tălmăci mai bine decît mine cele cinci pîini și cei doi pești vor ajunge în această privință la o explicație mai deplină și mai potrivită³¹¹.

Cu toate acestea trebuie să notez că apostolii Matei, Marcu și Luca spun că au cinci pîini și doi pești, fără să specifice dacă-i vorba de pîini de grîu ori de orz. Singur Ioan vorbește de pîini de orz, și poate că aceasta e pricina pentru care apostolii nu spun că au deja pîinile, ci, potrivit acestui evanghelist, spun că «este aici un băiat care are cinci pîini de orz și doi peștișori mici»³¹². Or, cîtă vreme ucenicii nu aduseseră la Iisus cele cinci pîini și cei doi pești, ei nu crezuseră și nici ele nu se înmulțiseră și nu putuseră sătura o mulțime atît de mare de oameni. Dar, după ce Mîntuitorul «le-a luat», a ridicat mai întîi ochii spre cer, făcînd parcă prin agerimea privirii să coboare de sus o putere care avea să pătrundă pîinile și peștii destinați să sature pe cei 5000 de oameni, după care a binecuvîntat cele cinci pîini și cei doi pești, făcîndu-le să crească și să se înmulțească prin cuvînt și binecuvîntare, iar în al treilea rînd le-a frînt împărtășindu-le și dîndu-le ucenicilor, pentru

306. Mt. 14, 17.

307. Grăirea enigmatică (*αἰνισσόμενοι, αἰνίγμα*) o pasiune cunoscută a lui Origen, după cum se poate convinge oricine din indicii grecești ai ediției berlineze a operelor lui Origen.

308. Altă pasiune a ermineuticii lui Origen : simbolismul numerelor, a se vedea J. Daniélou, *Origène, Paris, 1948, p. 187*.

309. Expresiile *προφορικόν* și *ἐνδιάθετον* erau frecvente la stoici (Plutarh, Filon etc.) Cf. R. Girod, *op. cit.*, p. 270.

310. Lc. 24, 42.

311. Modest, ca de cele mai multe ori, Origen afirmă că unii mai capabili (*μᾶλλον δυνάμενοι*) pot explica mai deplin semnificația pîinii și a peștilor. Se știe că în sec. III, în catacombe, cele două alimente erau simbolul Euharistiei, H. Marucchi, *Eléments d'archéologie chrétienne : Itinéraire des catacombes, Paris-Rome II, (1903), p. 156*.

312. In. 6, 9.

ca aceștia să le dea mulțimilor. Și atunci pînile și peștii i-au săturat în așa fel încît au mîncat cu toții, ba nici n-au reușit să mănînce toate pînile care fuseseră binecuvîntate³¹³. Căci ceea ce rămăsese, după ce s-au săturat mulțimile, n-a fost numai ceea ce le-a fost pus la dispoziție, ci și ceea ce era în mîna apostolilor, care au ajuns să și strîngă fărîmiturile rămase pentru ca să le pună în coșurile pline cu resturi, al căror număr era tot atît de mare cîte erau și neamurile lui Israel. Doar așa e scris în legătură cu Iosif în Cartea Psalmilor «mîinile lui au robit la coșuri»³¹⁴, iar în legătură cu ucenicii lui Iisus : «au strîns rămășițele de fărîmituri în douăsprezece coșuri», umplîndu-le, după cîte cred, nu pe jumătate, ci pînă la vîrf.

Pînă acum (și cred că și pînă la sfîrșitul veacului) cele douăsprezece coșuri pline de fărîmituri din «pîinea cea vie»³¹⁵, pe care mulțimile nu sînt în stare să le consume, rămîn la îndemîna ucenicilor, spre a le pune înaintea mulțimilor. Cei ce mîncaseră din cele cinci pîini, înainte de a se fi umplut cele douăsprezece coșuri cu resturi, aveau un număr comun cu cifra cinci³¹⁶, căci ei au fost cei dintii care ajunseseră la săturarea cea simțitoare și de aceea ei au împlinit numărul de cinci mii, sau chiar oaspeții se bucuraseră de această mîncare simțitoare pentru că și ei o primiseră de la Cel ce-și înălțase privirea spre cer, Care le-a binecuvîntat și care le-a frînt ; și aceștia nu erau nici copii, nici femei, ci numai bărbați. Căci, cred că există deosebiri și între mîncărurile cele simțitoare, și anume multe au în vedere pe cei ce «au lepădat cele ale copilului», în vreme ce altele, pe cei care sînt încă «prunci trupești» în Hristos.

III

Bărbați, copii și femei

Iată ce aș fi vrut să vă spun în legătură cu cuvintele : «Cei ce mîncaseră erau ca la cinci mii de bărbați, afară de femei și de copii»³¹⁷, pasaj care poate avea un înțeles îndoit : ori că cei care au mîncat erau bărbați ca la cinci mii, și în acest caz nu vor fi fost printre participanți nici un copil și nici o femeie, ori că bărbații erau ei singuri cinci mii,

313. Ca de atîtea ori, Origen afirmă și aici eficacitatea sfințitoare și puterea coplesitoare a Harului, încît mulțimile n-au ajuns să mănînce toate pînile (μὴ χωροῦσα φαγεῖν).

314. Ps. 80, 5.

315. In. 6, 35.

316. Și aici și în alte părți (Hom. in Lev. III, 7) Origen susține doctrina celor cinci simțuri

317. Mt. 14, 21.

iar femeile și copiii vor fi fost pe deasupra. Așadar, unii au înțeles ceea ce am zis noi în primul caz, că nici copiii și nici femeile nu vor fi avut acces la ceea ce crescuse și se înmulțise începînd de la cinci pîini și de la doi pești. Dar, s-ar putea obiecta că mulți fuseseră cei care mîncaseră și se împărtășiseră din «pîinile binecuvîntării», pe măsura vredniciei și a capacității lor ³¹⁸, cei care se învredniciseră să fie numărați după exemplul Israelitilor la vîrsta de 20 de ani, cum spune Cartea Numerilor, și aceștia erau bărbați; iar cei care nu era socotiți în felul acesta să fie recenzați și să socotească că în rîndul lor erau copiii și femeile. Dar te rog să înțelegi în chip alegoric ³¹⁹ cuvîntul «copil», pornind de la citatul din I Corinteni 3: «n-am putut să vă vorbesc ca unor ființe duhovnicești, ci ca unora trupești, ca unor prunci în Hristos» ³²⁰, iar cuvîntul «femei» ca în textul: «V-am logodit unui singur bărbat, ca să vă înfățișez lui Hristos, fecioară neprihănită» ³²¹, combinat cu ceea ce e scris și în alt loc: «Cînd m-am făcut bărbat am lepădat cele ale copilului» ³²².

IV

Locul oaspeților de la înmulțirea pîinilor

Dar să nu lăsăm neexplicat citatul: «Și poruncind să se așeze mulțimea pe iarbă și luînd cele cinci pîini și cei doi pești, și privind la cer, a binecuvîntat și, frîngînd, a dat ucenicilor pîinile, iar ucenicii, mulțimilor. Și au mîncat toți» ³²³. Ce pot însemna cuvintele «și a poruncit tuturor acestor mulțimi să se așeze pe iarbă» și ce învățătură vrednică de porunca lui Iisus am putea scoate din acest pasaj? Eu cred că atunci cînd «a poruncit mulțimilor să se așeze pe iarbă» a putut afirma, în înțelesul cuvîntului lui Isaia: «Tot trupul este ca iarbă» ³²⁴, că trebuie să supunem trupul și să stăpînim «dorința cărnii» ³²⁵ pentru ca în felul acesta să se împărtășească din pîinile binecuvîntate de Iisus.

Există, apoi, mai multe feluri de oameni dornici de hrana împărtășită de Iisus, căci nu toți au căutat să guste din aceleași învățături și cred

318. κατ'ἄξίαν καὶ δόναμις, condiția umană la primirea darurilor, idee scumpă lui Origen ca și ideologiei isihaste de mai tirziu: «arătîndu-le lor mărirea Ta pe cit li se putea» (troparul Schimbării la față).

319. În original τροπολογία, expresie obișnuită în scrisul lui Origen, după cum am văzut și în alte locuri. A se vedea studiile introductive și indicele volumelor. A se vedea și indicele Migne, P.G. 14 sub «allegoria».

320. I Cor. 3, 1.

321. II Cor. 11, 2.

322. I Cor. 13, 11.

323. Mt. 14, 19—20.

324. Rom. 8, 6.

325. Is. 40, 6.

că aceasta e pricina pentru care a scris evanghelistul Marcu : «Și Domnul le-a poruncit să-i așeze pe toți cete, cete, pe iarbă verde. Și au șezut cete, cete, câte o sută și câte cincizeci» ³²⁶, iar evanghelistul Luca zice : «Iar Domnul a zis către ucenicii Săi : Așezați-i jos, în cete de câte cincizeci» ³²⁷. Căci trebuia ca cei ce aveau să-și afle odihna în mîncarea dată de Iisus să fie grupați ori în unități de câte o sută, număr sfînt și rezervat lui Dumnezeu ³²⁸ din pricina monadei, fie de câte cincizeci, număr care presupune iertare după taina anului Jubileu, care avea loc tot la cincizeci de ani, și a Cincizecimii. Iar după părerea mea, cele douăsprezece coșuri se aflau acolo după numărul ucenicilor, cărora li se spusese : «Voi veți șede pe douăsprezece tronuri, judecînd cele douăsprezece seminții ale lui Israel» ³²⁹. Și tot așa s-ar putea spune că e o taină ca tronul celui care judecă seminția lui Ruben, sau ca tronul celui ce judecă seminția lui Iuda și așa mai departe să fie în același timp drept coș de hrană a lui Ruben, a lui Simeon, a lui Levi. Dar descrierea nu ne îngăduie, acum, să ieșim din subiectul nostru ca să urmărim ceea ce se leagă de cele douăsprezece seminții, și fiecare din ele în chip deosebit, și să spunem ce reprezintă fiecare seminție a lui Israel.

V

Iisus satură mulțimea înainte de a-i da drumul

Ceea ce ne-a silit să facem acest ocol e pasajul citat mai înainte, în care se spune că a despărțit pe ucenici de mulțime «silindu-i să intre în corabie și să treacă înaintea Lui pe țărnul celălalt, pînă se va da drumul mulțimilor» ³³⁰, căci mulțimile nu puteau pleca pe țărnul din față, întrucît, din motive duhovnicești, oamenii aceștia nu erau evrei, ceea ce înseamnă «locuitori de pe alt tărîm» ³³¹. Lucrul acesta fusese rezervat ucenicilor lui Iisus, care trebuiau să treacă pe țărnul din față, depășind «ceea ce se vede» și ceea ce e trupesc, căci sînt «trecători», și să ajungă

326. Mc. 6, 39—40.

327. Lc. 9, 14.

328. În legătură cu «sfințenia» unor numere începînd cu monada (prin care se exprimă unitatea din Treime) și continuînd cu decada, ecatontada (= 100) revine Origen în multe din scrierile sale, căci el caută semnificații și simbol în toate. Așa în *De principiis* I, 6 (ed. Koetschau, p. 21), *Com. in Math.* XIV, 5 (Migne, P.G., 13, 1195) etc. A se vedea și Migne, P.G., 13, 918—919 etc.

329. Mt. 19, 28.

330. Mt. 14, 22.

331. În original 'Εβραίοι οἰτίνας ἐρηνηύονται παρὰ τοὺς, ceea ce după același Origen s-a tălmăcit : «iste ergo populus etiam Hebraeus dicitur, quia transit de Aegypto ad terram repromissionis», Migne, P.G., 13, 914. Desigur, el folosea exprimarea filologică pentru a afirma una duhovnicească : «depășind ceea ce se vede și ceea ce-i trupesc... spre a ajunge la ceea ce-i netrecător, de pe celălalt tărîm».

ei cei dintii la «ceea ce-i nevăzut» și «netrecător»³³². Așadar, pentru mulțimi a fost destulă binefacerea pe care o primiseră de la Iisus, întrucît ele fiind atît de numeroase, n-au putut fi trecute pe partea cealaltă, ci a trebuit să fie slobozite de către Iisus. Această «slobozire», nimeni n-are puterea s-o dea decît singur Hristos, întrucît nu este cu putință să fie cineva slobozit pînă nu a gustat din pîinile binecuvîntate de Iisus, după cum tot cu neputință este ca cineva să guste din acele pîini fără ca Iisus să le fi poruncit s-o facă și «să se așeze pe iarbă», cum am văzut mai înainte. Dar nici n-ar fi cu putință așa ceva dacă mulțimile n-ar fi însoțit pe Iisus, părăsindu-și cetățile, cînd s-a retras El «în loc singuratic». Și cu toate că ucenicii Îl rugaseră să dea drumul mulțimilor, El n-a făcut-o înainte de a-i sătura din pîinile binecuvîntării, însă le dă drumul, dar numai după ce «a silit ucenicii să intre în corabie» și le-a dat drumul atunci cînd ele se aflau jos, căci acest ținut era șes, în schimb El s-a urcat pe munte ca să se roage.

VI

Viața creștină seamănă cu o trecere pe mare

Dacă vreunul din cei mai simpli vrea să se mulțumească cu simpla istorisire a trecerii Mîntuitorului cu corabia pe mare, n-are decît s-o facă³³³. Dar noi, dacă se va întîmpla să fim prinși vreodată de necazuri neașteptate, să ne aducem aminte că Iisus ne-a silit să urcăm în corabie și că dorește să trecem, înaintea Lui, pe țărnul din față. Căci e cu neputință, pentru cine n-a învățat să înfrunte loviturile valurilor și ale vîntului potrivnic, să ajungă pînă la țărnul din față. Dar, după ce ne vom vedea înconjurați de greutăți numeroase și copleșitoare, obosiți de a putea naviga cu mijloace prea slabe, să nu uităm că ne aflăm ca pe o corabie în mijlocul mării, zguduți de valurile care ar vrea să ne vadă alunecînd de la dreapta credință sau de la alte virtuți. De aceea, dacă vom vedea din vreo parte furtuna relelor dezlănțuindu-se împotriva noastră, să ne gîndim atunci că poate și nouă «vîntul ne este împotriva»³³⁴. Dar, dacă vom ști să trecem trei străji de izbeliști ale nopții întunecate care stăruie în vremuri de încercări³³⁵, nevoindu-ne cît

332. *II Cor.* 4, 18.

333. Are dreptate R. Girod (*op. cit.*, p. 296) cînd afirmă că Origen are multe pagini unde interpretarea lui se oprește la sensul literal al cuvintelor. «Cine vrea să rămînă numai la atîta, n-are decît s-o facă!», spune el aici. Dar și cînd continuă, trecînd la «adîncire», graiul lui moralizant — atunci cînd nu forțează nota — este foarte apropiat de om.

334. *Mt.* 14, 24.

335. Termenul *πειρασμοί* («tentationes») revine foarte des în limbajul unui «luptător» ca Origen, J. Daniélou, *Origène*, p. 292 ș.urm.

putem mai bine și priveghind ca să ocolim «căderea de la credință» sau de la altă virtute, prima strajă reprezentînd pe «stăpînitorul întunericii»³³⁶ și al păcatului, cea de a doua pe fiul lor «potrivnicul, care se înalță mai presus decît tot ce se numește Dumnezeu»³³⁷, iar cea de-a treia duhul de vrăjmășie împotriva Duhului Sfînt³³⁸, atunci să fim siguri că în clipa cînd va veni straja cea de a patra, cînd «noaptea va fi pe sfîrșite și ziua pe aproape»³³⁹, va veni alături de noi și Fiul lui Dumnezeu ca să potolească marea, pășind pe valurile ei. Și, cînd vom vedea pe Dumnezeu-Cuvîntul apropiindu-se, vom fi încă spăimîntați pînă cînd vom înțelege clar că este Mîntuitorul, Care plecase în surghiun printre noi, și crezînd că vedem o fantomă, vom striga cuprinși de teamă, dar El ne va vorbi îndată : «Îndrăzniți ! Eu sînt ; nu vă temeți !»³⁴⁰

La aceste cuvinte, de asigurare, poate se va mai afla printre noi vreun Petru însuflețit de o mai mare dragoste, în drum «spre ceea ce este desăvîrșit», dar departe încă de a fi ajuns acolo, care va coborî din corabie, știindu-se scăpat de primejdiile care-l zguduiseră. Și, de la bun început, în dorința de a porni în întîmpinarea lui Iisus, o va porni pe apă, dar credința lui fiind încă plăpîndă, iar el stăpînit încă de ezitare cînd vede «puterea vîntului», îl va cuprinde groaza și va începe să se scufunde. Totuși, se va izbăvi și el din primejdie pentru că va striga cu glas tare către Iisus : Doamne, scapă-mă !³⁴¹ Și abia își va fi sfîrșit graiul și strigătul : Doamne, scapă-mă ! că Dumnezeu-Cuvîntul îi va și întinde mîna, venindu-i într-ajutor și apucîndu-l în clipa în care va începe să se scufunde, nu fără a-l muștra pentru puțină lui credință și pentru îndoielile lui. Dar să iei aminte că Mîntuitorul nu-i va zice : «necredinciosule», ci «puțin credinciosule, pentru ce te-ai îndoit ?» și aceasta pentru că avea o oarecare credință, dar a frînt-o în înțeles opus ei.

Și, după aceea, Iisus și Petru vor urca din nou în corabie, vîntul se va potoli, iar însoțitorii, înțelegînd din ce primejdii au scăpat, I se vor închina nu numai zicînd : «Tu ești Fiul lui Dumnezeu»³⁴², cum au

336. *Ef.* 6, 12.

337. *II Tes.* 2, 4.

338. Are dreptate comentatorul ediției Migne (*P.G.*, 13, 920—924) că triada duhurilor rele, de la cele trei străji, e văzută de Origen aici (și în alte locuri) ca tot atîția dușmani ai persoanelor Sfintei Treimi, un tată, un fiu și un duh al răutății, care la Pavel se numește Antihrist.

339. *Rom.* 13, 12.

340. *Mt.* 14, 27.

341. *Mt.* 14, 30.

342. *Mt.* 8, 29.

zis cei doi îndrăciți, ci «cu adevărat Tu ești Fiul lui Dumnezeu»³⁴³, așa cum spusese războinicul urcați în corabie, pentru că eu nu cred s-o fi spus alții decît ucenicii.

DUMNEZEUL EVANGHELIEI
E ALTUL DECIT CEL AL LEGII?

Nu este lipsit de interes să cercetăm textul folosit, în chip greșit, de cei ce pretind că Dumnezeuul Legii nu-i același cu Cel al lui Iisus Hristos din Evanghelie³⁴⁴. Aceștia spun că Tatăl din cer al lui Iisus Hristos nu-i luptătorul³⁴⁵ celor care cred că pot cinsti pe Dumnezeu după Legea lui Moisi. Iisus însuși a zis că fariseii, care cinsteau în Dumnezeu pe Creatorul lumii și al Legii³⁴⁶, erau «un răsad pe care nu l-a sădit Tatăl cel din ceruri» și care, pentru acest motiv, «va fi smuls din rădăcină»³⁴⁷. Ei ar mai putea adăuga că, dacă ar fi Tatăl lui Iisus Cel care a condus și care a înrădăcinat poporul iudeu «pe muntele moștenirii sale, în locul pe care l-a făcut sălășluire»³⁴⁸, Iisus n-ar fi zis despre farisei că orice «răsad pe care nu l-a sădit Tatăl, cel din ceruri, va fi smuls din rădăcină».

La acestea răspundem și noi că toți cei care în urma tilcuirii greșite a ceea ce este în legătură cu Legea n-au fost «răsad al Tatălui ceresc» pentru că și-au orbit mintea prin aceea că n-au crezut în adevăr, și au dat ascultare răutății, lăsîndu-se înfrîuriți de cel care s-a făcut «stăpînitorul acestei lumi», care s-a proclamat Dumnezeu și care din această pricină e numit, cum spune Sfîntul Pavel : «stăpînitorul acestei lumi»³⁴⁹. Dar să nu-ți închipui cumva că Sfîntul Pavel ar spune că acela ar fi cu adevărat Dumnezeuul nostru : căci, după cum nu poate fi pîntecele dumnezeu celor care din dragostea pentru plăceri se închină pîntecelui mai mult decît lui Dumnezeu, chiar dacă Sfîntul Pavel îl numește «dumnezeu lor»³⁵⁰, tot așa, fără să fie Dumnezeu, «stăpînitorul acestei lumi», despre care Mîntuitorul zice «acum stăpînul acestei lumi a fost judecat»³⁵¹, e numit dumnezeu celor care n-au primit «duhul înfierii»³⁵², care ar face din ei «fii ai veacului de dincolo și ai învierii

343. Mt. 14, 33—34.

344. Origen are în vedere aici pe gnostici, mai ales pe Marcion, despre care am mai vorbit adesea. A se vedea și aici, mai sus, la X, 12.

345. Mt. 21, 40 ; In. 15, 1.

346. Demiurgul.

347. Mt. 15, 13.

348. Ieș. 15, 17.

349. II Cor. 4, 4.

350. Fil. 3, 19.

351. In. 16, 11.

352. Rom. 8, 15.

din morți»³⁵³, ci au rămas tot fii ai veacului de acum. Tot așa sînt, chiar dacă am spune-o pe ocolite, și lămuririle pe care le-am crezut de trebuință în legătură cu cuvintele: «ei sînt orbi care vor să călăuzească pe orbi»³⁵⁴. Căci, ce credeți, la cine s-a referit cu aceste cuvinte? Desigur că la farisei, pentru că «dumnezeul acestei lumi a orbit mintea lor»³⁵⁵ pentru faptul că sînt fără credință, nevrînd să creadă în Iisus Hristos, fapt care i-a orbit în așa fel, încît «nu mai strălucea în ochii și în inimile lor lumina Evangheliei măririi dumnezeiești de pe fața lui Hristos»³⁵⁶. Și nu numai că trebuie să ne ferim a ne lăsa îndrumați de oameni care, știindu-se orbiți, își dau seama că au nevoie de cineva să-i îndrume pentru că încă n-au ajuns să poată zări cu ochii, ci, mai ales atunci cînd e vorba de oameni care vor să îndrume pe alții în credința cea sănătoasă, trebuie să fim atenți la cine plecăm urechea cîntărind cu grijă cuvintele lor, de frica de a nu ne lăsa conduși după pofta întunecată a unor orbi, care nu sînt în stare să înțeleagă temerile adevăratei credințe, încît să nu ajungem și noi înșine niște orbi prin neputința noastră de a pricepe adevăratul sens al Scripturilor, și amîndoi, conducător și condus, să cădem în groapă.

ȘI ÎN BISERICĂ SE SĂVÎRȘESC VINDECĂRI

Și cînd îi vezi în adunarea a ceea ce numim mai îndeobște Biserică, aruncați parcă în spatele ultimilor credincioși ai ei, ca și cum ar sta la picioarele trupului lui Iisus³⁵⁷, catehumenii care apar fiecare cu surzenia lui, dar care cu vremea sînt vindecați potrivit cuvîntului lui Iisus, atunci nu vei greși dacă vei spune că astfel de oameni, după ce au urcat pe munte cu mulțimile Bisericii, acolo unde se afla Iisus, au fost puși la picioarele Lui și au fost îngrijiți de El atît de bine, încît mulțimea din Biserică se mira de binefacerile care se făceau celor cuprinși de așa mari neputințe, încît puteau spune «cei care mai înainte erau șchiopi umblă, iar surzii și muții grăiesc măririle lui Dumnezeu»³⁵⁸.

353. *Lc.* 20, 35.

354. *Mt.* 15, 14.

355. *II Cor.* 4, 4.

356. *II Cor.* 4, 6.

357. După cum am văzut mai sus (X, 19) unde este vorba de «atingerea» fizică a Logosului, aici e vorba de «trupul lui Iisus». Desigur lucrurile trebuie înțelese în chip tainic. H. de Lubac, *Histoire et Esprit*, p. 214 ș.u. Mereu aceeași temă a celor cinci simțuri, prin care «se percep» realitățile Duhului.

358. *Mt.* 11, 5.

Și schimbările acestea în bine nu se întâmplau numai în trupuri, ci și în cele sufletești, cum spune proorocia lui Isaia, care zice : «Atunci va sări șchiopul ca cerbul și limpede va fi limba gîngavilor»³⁵⁹. Și nu sînt întîmplătoare cuvintele din acest text «șchiopul ca cerbul va sări», ci vom zice că nu este fără folos comparația dintre cerb, animalul curat și dușmanul șerpilor al căror venin nu-l poate suporta, și dintre cei care au fost mai înainte șchiopi și care, datorită lui Iisus, saltă acum ca cerbii. Cuvîntul se va împlini în măsura în care vedem cum vorbesc surzii și muții, cum spune Scriptura : «și limpede va fi limba gîngavilor» sau mai bine acolo unde se scrie «voi surzilor, de acum să auziți, iar voi orbilor, priviți și vedeți !»³⁶⁰. Și au ce vedea, acum, orbii cînd «din mărimea și frumusețea făpturilor poți să cunoști, bine socotindu-te, pe Cel care le-a zidit»³⁶¹ și cînd «cele nevăzute ale Lui se văd de la face-rea lumii, înțelegîndu-se din făpturi»³⁶², ceea ce vrea să spună că datorită lor ei văd și înțeleg, acum, totul limpede.

359. *Is.* 35, 6.

360. *Is.* 42, 18.

361. *Inț. Sol.* 13, 15.

362. *Rom.* 1, 20.

DIN OMILIILE LA EVANGHELIA DUPĂ LUCA

STUDIU INTRODUCŢIV

Se ştie că, pentru a lămuri opinia publică a primelor două veacuri cum că creştinismul nu-i o sectă iudaică, textul Evangheliei după Matei a fost citat mai des decât al tuturor celorlalte trei la un loc¹. Tot aşa de cunoscut este şi faptul că, pentru a interpreta corect învăţătura biblică despre divinitatea Logosului întrupat, pe care o denaturau docheţii şi tot felul de gnostici iudaizanţi şi păgâni, Evanghelia după Ioan a jucat un rol din cele mai importante. Origen era conştient de aceste lucruri şi, chiar dacă nu ni s-au păstrat integral Comentariile la textele acestor doi evanghelişti, el a confirmat totuşi adevărul afirmaţiei de mai sus. Nu ştim să fi scris în vreun fel oarecare omilii sau comentarii speciale la Evanghelia după Marcu. În schimb — lucru din cele mai interesante — omiliile şi fragmentele ce formaseră opera de exegeză a lui Origen la Evanghelia după Luca vor exercita cea mai puternică influenţă a marelui dascăl alexandrin asupra spiritualităţii creştine, îndeosebi apusene². Poate că acest fapt se datoreşte şi limbii deosebit de literare a fericitului Ieronim, formă în care s-a păstrat cea mai mare parte din această lucrare. Această operă a circulat foarte de timpuriu în Apus, influenţând şi cugetarea marelui teolog scolastic Bernard de Clairvaux, iar prin tipar s-a răspândit începând încă din 1512. Acum câteva decenii (în 1941) s-au descoperit noi fragmente greceşti³ din forma originală a lucrării lui Origen şi anume din Omilia a XXXV-a, şi de atunci încoace, şi altele.

Motivul şi destinatarii scrierii. În mai multe locuri se adresează Origen catehumenilor cu vorbe ca acestea : «Cine v-a adunat

1. E. Massaux, *Influence de l'Évangile de saint Mathieu sur la littérature chrétienne avant Irénée*, Louvain, 1950, p. 616.

2. F. Fournier, în *Origène : Homélie sur Luc*, în coll. «Sources chrétiennes», No. 87, Paris, 1962, p. 91.

3. M. Rauer, *Origines Lukashomilien, griechische Fragmente und lat. hieronimische Übersetzung*, în «Griechische christliche Schriftsteller» 35 (Berlin, 1941). Lucrarea a apărut şi în ediţia a II-a în 1959.

pe voi în Biserică pentru învățătură? Ce imbold v-a îndemnat să vă lăsați casele ca să veniți la această adunare? Căci desigur, nu noi sîntem cei care am parcurs, una după alta, străzile către casele voastre, ci Tatăl cel Atotputernic, Care, prin puterea Sa cea nevăzută, a insuflat în inimile voastre, pe care le crede vrednice, această dorință (poate chiar fără să vă dați seama de ea, sau fără să vreți) de a veni la credință, ca unii care sînteți la începuturile vieții creștinești, cînd primiți credința mîntuirii cu frică și cu cutremur. Vă conjur, drept aceea, catehumenilor, să pășiți fără frică pe urmele lui Hristos»⁴. Sau în alt loc: «Vă conjur, catehumenilor, cînd veniți la Botez să nu vă apropiați nepregătiți, ci să faceți roade vrednice de pocăință»⁵. «Și vouă, catehumeni și catehumene, care vreți să vă apropiați de Botez, vi se adresează aceleași cuvinte pe care le-a adresat Ioan Botezătorul celor de la Iordan»⁶.

Din aceste chemări se deduce ușor că motivul redactării lor stă în legătură cu pregătirea creștinilor în vederea intrării în credință, pentru care primirea Botezului era condiția și examenul cel mai serios.

Desigur, însă, că această pregătire nu avea în vedere numai primirea Botezului, cum ar reieși din cele trei omilii citate. O serie întregă de alte probleme sînt dezbătute în celelalte omilii. În Omilia XXXII, 6, sînt amintiți «credincioși, femei, bărbați, copii», cu un cuvînt, tot felul de membri ai Bisericii. Și se știe, de pildă, din lucrarea lui Ipolit intitulată Tradiția apostolică, cum că instruirea catehumenilor dura cam 3 ani și că în acest scop se citau exemple moralizatoare din cărțile Estera, Tobit, Iudita și mai ales din Înțelepciunea lui Solomon⁷. După încheierea stagiului catehumenatului se făcea examinarea atît morală, cît și intelectuală a candidaților. Se vede că tocmai la această etapă se referă și aceste omilii ale lui Origen. Din lucrările clasice — e drept, din veacul al patrulea — ale lui Chiril de Ierusalim, Ambrozie de Milan și Niceta de Remesiana, ca și din alte surse, știm că pregătirea catehumenilor se încheia cu primirea Botezului și a celorlalte Sfinte Taine, primire care se făcea în chip festiv de regulă la Paști.

După cum vom vedea mai departe, există și un motiv extern care a prilejuit popularizarea — de astădată în traducere latină — a omiliilor după Luca: apariția în anul 388 a traducerii operei lui Origen de către sfîntul Ambrozie al Milanului, traducere cu care fericitul Ieronim s-a declarat nemulțumit, cum se spune în prefață.

4. Omilia VII, 8 (în acest volum).

5. Omilia XXI, 4 (în acest volum).

6. Omilia XXII, 6 (în acest volum).

7. Hippolyte de Rome, *La Tradition Apostolique*, Paris, 1946, p. 46.

Despre timpul redactării omiliilor după Luca istoricul Adolf Harnack spunea că ele «sînt cele mai vechi omilii din cîte a comentat Origen»⁸. Lucrurile nu par însă tocmai atît de simple. E drept că în prologul acestei lucrări fericitul Ieronim mărturisește la un moment dat, pentru a preveni «cronicăntul unui corb de rău augur» (sfîntul Ambrozie, care încă a tradus și prelucrat din grecește parte din omiliile la Evangelia după Luca), că în omiliile sale Origen e «ca un copil care se joacă cu zarurile», pe cînd în «lucrările de maturitate și de bătrînețe, el se prezintă mai serios»⁹, ceea ce pe bună dreptate n-ar putea da temei cercetătorilor să susțină că Origen ar fi început redactarea acestor omilii încă de pe vremea cînd era copil¹⁰. Eusebiu¹¹ ne dă să înțelegem că Origen avea cel puțin 30 de ani pe vremea cînd i s-a îngăduit să predice în adunările bisericești. Probabil Ieronim va fi vrut să spună că, în tinerețele lui, Origen jongla mai ușor cu textele biblice¹², pe cînd mai tîrziu, cînd va scrie opere mai compacte și mai profunde (Περὶ ἀρχῶν, Κατὰ Κέλσου, Περὶ εὐχῆς etc.) el a fost mult mai matur.

Mai curînd credem că s-ar putea stabili cronologia omiliilor de la Luca, luînd de bază alte criterii. Se știe¹³, din Κατὰ Κέλσου¹⁴ și din Istoria lui Eusebiu¹⁵, că după plecarea lui Origen din Alexandria au fost situații cînd oamenii treceau cu îndrăzneală și în număr mare la creștinism, căci «Providența a făcut ca numărul lor să crească acum în liniște după ce pînă atunci se folosiseră toate mijloacele pentru a opri răspîndirea lor». Or, o astfel de epocă istoricii n-o pot afla decît în timpul domniei lui Filip Arabul (între anii 244—249). Origen afirmă¹⁶ că de acum «persecuțiile aparțin timpurilor îndepărtate», dar că «din cauza unei răscoale recente», mulți se tem că vremurile grele ar putea reveni din nou. Răscoala despre care e vorba a fost identificată cu cea a generalului Pacatianus, care a fost proclamat împărat la 1 aprilie 248, de legiunile de la Dunăre și, cu toate că mișcarea lui a fost înăbușită în cîteva luni, i-au urmat altele, una în Capadocia și alta la Emesa, în Siria¹⁷. Deducem de

8. Ad. Harnack, *Die Chronologie...*, II, 2, p. 45.

9. *Prologus in homelias Origenis super Lucam evangelistam*, ed. M. Rauer, op. cit., p. 2.

10. Th. Zahn, *Die Predigten des Origenes über das Evangelium des Lukas*, în «Neue Kirchliche Zeitschrift» XXII (1911), p. 255. Dealtfel aluzia de «copilăresc» s-ar referi mai mult la Ambrozie.

11. Eusebiu, *Istoria bisericească*, VI, 19, 16, ed. cit., p. 241.

12. *Homélies sur Luc.*, p. 79.

13. P. Nautin, *Origène, Sa vie et son oeuvre*, Paris, 1977, p. 61, 92.

14. VII, 26, p. 177 (ed. berlineză).

15. VI, 36, 1, p. 251—252.

16. Κατὰ Κέλσου III, 15, p. 214.

17. M. Besnier, *L'Empire romain de l'avènement des Sévères au concile de Nicée*, Paris, 1937, p. 154 (citată după P. Nautin, op. cit., p. 372).

aici că opera Κατὰ Κέλσου aparține acestor vremi : anul 248. În legătură cu înmormântarea Mîntuitorului, Origen spune (tot în Κατὰ Κέλσου ¹⁸) : «vom trata despre ea în alte cărți, unde se va potrivi mai bine», lucru pe care-l și face în Comentarul la Matei ¹⁹. Ceea ce trebuie să mai reținem este însă faptul că, explicînd, după Matei, patimile Domnului, Origen citează foarte general și pe Marcu și pe Luca, pe cînd în omiliile la Luca, propriu-zis, sînt tratate numai pasaje specifice acestuia, fapt pentru care el n-a dedicat lui Luca decît «5 tomuri», pe cînd lui Matei, 25 de tomuri. S-ar putea deduce deci că cele trei lucrări : Κατὰ Κέλσου, Comentarul la Matei și Omiliile la Luca să fi fost și ultimele lucrări ale lui Origen, datînd ²⁰, cam în ordinea în care le-am amintit, din anul 249.

Desigur că atunci va fi fost etapa de încheiere a ciclului, pentru că încă în Comentarul la Ioan ²¹ el spunea : «în omiliile de la Luca am comparat între ele parabolele biblice și am cercetat ce însemnează «prînz și ce însemnează cină». Or, se știe că și despre omiliile la Luca ar trebui spus, dacă nu ceva similar, măcar ceva legat de predicile ținute de Origen în Palestina.

Numărul și cuprinsul omiliilor la Luca. Fericitul Ieronim ne-a tradus 39 omilii, dar sigur că ele au fost mai numeroase, după cum arată diferite alte citate făcute atît de Origen, cît și de sfîntul Ambrozie, care, și el, l-a tradus în latinește, mai bine-zis l-a prelucrat într-un mod propriu. Din cele 39 de omilii primele 33 cuprind o explicație, cuvînt cu cuvînt, a pasajelor din Evanghelia după Luca, de la început pînă la capitolul 4, versetul 27. Ar fi inexplicabil însă ca Origen să fi omis, între omiliile VI și VII, comentarea Bunăvestirii (Lc. 1, 32—38), asupra căreia sfîntul Ambrozie (care îl urmează pînă la acest loc destul de strict pe Origen) vorbește chiar pe larg ²². Tot așa lipsesc comentarii, între omiliile XI și XII, pentru pericopa Lc. 2, 3—7 și între omiliile XIII și XIV, pentru textul de la Luca 2, 17—20. Să se fi pierdut vreme de aproape 150 de ani (între 250—390) omiliile respective ori să nu se fi compus ele ? Greu de crezut. Fericitul Ieronim nu ne spune. În schimb, sfîntul Ambrozie e sigur că s-a inspirat după originalul grecesc. Să fi fost cumva și acest original diferit de textul tradus de fericitul Ieronim, cum arată unele studii ²³, nu putem spune precis.

18. II, 69, p. 190.

19. In *Matthaeum Commentariorum series*, No. 143, Migne, P.G., 13, 1797.

20. Nautin, *op. cit.*, p. 376 și 411.

21. XXXII, 2, Migne, P. G., 14, 741.

22. Ambrosius, *Expositio in Lucam*, II, 14—18, Migne, P.L.

23. M. Rauer, *Die lateinische Form der Homilien und ihre Vorlage*, in «*Texte und Untersuchungen*», Leipzig, 1932, p. 34—39.

Pe de altă parte, ultimele 6 omilii (XXXIV—XXXIX) abordează probleme din cele mai diferite, fiind fără legătură cu cele dinaintea lor, dar și cu întreruperi între ele. Așa, Omilia XXXIV comentează textul de la Lc. 10, 25—37; Omilia XXXV pe cel de la Lc. 12, 58—59; Omilia XXXVI pe cel de la Lc. 17, 33 și 20—21; Omilia XXXVII pe cel de la Lc. 19, 29—40; Omilia XXXVIII textul Lc. 19, 41—45, iar Omilia XXXIX textele de la Lc. 20, 27—40 și 21—26. Cum să se explice lipsurile? Să fi ales Origen însuși numai pasajele respective? să fi folosit Ieronim un alt original grecesc după care să fi rezumat textul? Greu de răspuns. Insuși Ieronim mărturisește că Origen a redactat peste 1000 de omilii din cele pe care le-a ținut ca predici în Cezareea Palestinei²⁴. În Apologia despre Origen, Pamfil afirmase că Origen «ținea predici aproape în fiecare zi, iar tahigrafii le înregistrau ca să transmită posterității învățătura lor»²⁵. O altă mărturie este cea a istoricului Socrate, care consemnează tradiția Bisericii din Alexandria, conform căreia «miercurea și vinerea se citește din Scripturi, predicatorii le explică și se săvârșește tot ceea ce ține de adunarea bisericească, inclusiv celebrarea tainelor. Se pare că în astfel de zile, de fiecare dată Origen predica»²⁶. După cum se cunoaște din Didahia celor 12 Apostoli²⁷, din Tradiția Apostolică a lui Ipolit²⁸ și chiar din scrierile lui Origen²⁹, Biserica creștină a cunoscut pînă la anii 200 obiceiul adunărilor duminicale, dar deja din sec. III s-a introdus tradiția de a se ține slujbe în fiecare zi, desigur, cu explicarea cuvîntului divin, iar miercurea și vinerea slujbele se încheiau, ca și Duminica, cu liturghia euharistică. Mai mult, Duminica se țineau 3 omilii: la utrenie, la liturghie și la vecernie³⁰.

Revenind acum la omiliile lui Origen la Evanghelia de la Luca și făcînd o medie generală privind lungimea celor 39 omilii, aflăm că, una cu alta, ele ar cuprinde cam 8 versete fiecare (primele 33 omilii ar da o medie de 6 versete, restul de 6 omilii, cîte 10 versete). Or, ca să poată ajunge să se citească și să se explice la rînd textul tuturor celor patru Evan-

24. Epistola 84, 8, Migne, P.L.

25. Migne, P. G. 17, 545.

26. Socrate, *Istoria bisericească*, V, 22, Migne, P.G., 67, 636.

27. Cap. 14, în «Părinți și scriitori bisericești», vol. I, București, 1979, p. 31.

28. Cap. 65 în colecția «Părinți și scriitori bisericești», vol. II, București, 1980, p. 70.

29. Cap. 39, în colecția «Sources Chrétiennes», vol. 11, Paris, 1946, p. 123. Aici se subliniază că la adunările de Duminica se ținea o predică după citirile biblice.

30. Hom. Gen. X, 3 ed. berlineză, p. 96, 15: «Dacă nu veniți zilnic la izvor, dacă nu scoateți apă în fiecare zi, atunci departe de a putea adăpa și pe alții, dar voi înșivă veți pătimi de «setea cuvîntului lui Dumnezeu». În Omilia IV, 1 la Iosua (a se vedea locul respectiv în volumul prim din colecția noastră) se spune: «cînd ai fost primit în numărul catehumenilor și ai început să ascuți de poruncile Bisericii, tu ai străbătut Marea Roșie, obligîndu-te în fiecare zi, ca și la asprimile din pustie, să ascuți Legile Domnului».

ghelii (care cuprind 3773 versete) ar trebui să presupunem 471 de predici, ceea ce ar satisface o repartizare pe 9 ani dacă predicile s-ar fi ținut numai Duminica, iar dacă ele s-ar repartiza și pe miercuri și vineri (deci 156 predici pe an), am avea un răstimp de 3 ani. Știm că omiliile lui Origen la Vechiul Testament sînt mult mai lungi (cîte 14 capitole una). După cum am observat din textele traduse în volumul prim, reiese că omiliile la Vechiul Testament se țineau în fiecare zi cîte una, astfel că întreg Vechiul Testament se termina într-un ciclu de 3 ani. Tot așa se pare a fi fost cazul și cu predicile «Apostolului», adică la scrierile pauline. În schimb, explicările la Evanghelii (și aici omiliile de la Luca sînt dătătoare de ton prin scurtimea lor) veneau la rînd de 3 ori pe săptămîină, mai ales în săptămînilor postului³¹. Dacă locurile din tomurile XXXII, 2 de la Ioan și XIII, 29 de la Matei, unde au fost citate omiliile de la Luca, nu spun nimic în privința repartizării, întrucît ambele scrieri datează de la sfîrșitul vieții lui Origen, în schimb omilia XVII, 11 de la Luca³² ne spune: «îmi amintesc că am spus cînd explicam cuvintele de la I Cor. 1, 2, că e mare deosebire între Biserică și cei care cheamă numele Domnului».

Din citatul acesta deducem că omiliile se țineau pe cicluri.

În orice caz, activitatea predicatorială a lui Origen e impresionantă. Am spus-o și în volumul prim că omiliile asupra Vechiului Testament au fost ținute înainte de cele asupra Noului Testament. Editorul berlinez a încercat să caute o legătură între cele 142 fragmente grecești, pe care le-a publicat la sfîrșitul textului³³, și traducerile (respectiv adaptările) sfîntului Ambrozie și ale fericitului Ieronim. Se pare că el a înclinat să recunoască în prea multe din aceste fragmente paternitatea lui Origen³⁴. În ediția din 1959 el a fost mai puțin generos. Oricum, acolo unde ideile și forma de exprimare a acestor fragmente se întîlnesc atît la sfîntul Ambrozie, cît și la fericitul Ieronim, paternitatea acestor fragmente e un mijloc sigur de control. Mai grea e situația fragmentelor grecești rămase netraduse nici de unul nici de altul³⁵. Cercetările ulterioare credem că vor putea aduce mai multe precizări³⁶.

Traducerea fericitului Ieronim s-a făcut după cum se pare³⁷ între anul 388, cînd a fost redactată traducerea sfîntului Ambrozie,

31. Calculul acesta a fost făcut de P. Nautin, *op. cit.*, p. 399 ș.u.

32. Ediția berlineză a lui M. Rauer, p. 110.

33. Ediția berlineză, p. 232—284.

34. R. Devreesse, *Sur Origène*, în «Revue biblique», Paris, 1953, p. 145 citat după Crouzel—Fournier—Perichon, *Origène, Homélie sur S. Luc*, p. 89.

35. Ediția din «Sources Chrétiennes» publică în anexe și textul grec însoțit de traducerea franceză a 91 de fragmente, p. 464—547.

36. *Homélien zu Lukas*, ed. M. Rauer, Leipzig, 1930, p. 1.

37. M. Rauer, *op. cit.*, p. XIX.

și 392, anul cînd fericitul Ieronim însiră în epistolele sale lista operelor lui Origen, inclusiv omiliile la Luca. După cum reiese din prefața lucrării, fericitul Ieronim ironizează în stilul lui retoric și destul de brutal pe sfîntul Ambrozie (poate și ca să răspundă «muncii copilărești» făcute de sfîntul Ambrozie atunci cînd a tradus pe Origen a acceptat fericitul Ieronim să traducă pentru distinsele doamne din protipendada Romei, Paula și fiica ei Eustochia, aceste omilii). De aceea el a luat în deridere și «compilația Exaimeronului, imitînd pe Origen, ca să reiasă și mai mult cum a căutat să pășească pe urmele lui Ipolit și ale lui Vasile cel Mare»³⁸. Pentru vanitosul polihistor care a fost Ieronim, pîndă și pentru omiliile lui Origen, pe care-l admira încă, el nu găsește altă caracterizare decît «in verbis luderet, in sententiis dormitaret». Cum să explicăm ieșirea contra sfîntului Ambrozie? Poate să fi provenit ieșirile pătimase din invidia și răceala dintre saloanele pioase ale Marcelei și Marcelinei³⁹ (aceasta din urmă soră a episcopului din Milan) într-o vreme cînd atît Ieronim cît și Ambrozie (382—384) se aflau la Roma. Ambii căutau să arate în haină latină frumusețile adîncii cugetări creștine grecești; dar pe cînd Ieronim era mai șlefuit, Ambrozie era un «autodidact improvizat», dar plin de temperament și de căldură, încît predica lui va cîștiga și pe fericitul Augustin. Oricum, dacă s-ar face comparație între felul cum au înțeles amîndoi cugetarea lui Origen, desigur că asprimea lui Ieronim ar părea cel puțin excesivă, comentarul episcopului de Milan nefiind numai un simplu plagiat după Origen⁴⁰.

Dar Ieronim? Chiar dacă abundă în libertăți de exprimare, care nu se puteau întîlni în textul lui Origen⁴¹, totuși stilul traducerii lui Ieronim este clar, fidel și viguros. Aceasta, chiar împotriva acuzelor care i s-au adus de rivalul său, presbiterul Rufin de Aquileia⁴².

Importanța omiliilor după Luca este deosebită. Mai întîi pentru că sînt singurele care s-au păstrat și care au circulat în cîteva zeci de variante, începînd din secolul VI și pîndă în secolul XV, fie în haina greacă, fie latină⁴³.

38. Epistola 84, 7.

39. Ch. Duchesne: *Histoire ancienne de l'Église*, II (Paris, 1911), p. 564—565.

40. Fournier, *op. cit.*, p. 73.

41. De pildă, expresiile ca verbul «latră» din omilia XVI, 4 sau formularea retorică din omilia II (ed. Rauer p. 16 și urm.) etc.

42. A se vedea Fournier, *op. cit.*, p. 85—87.

43. M. Rauer (*op. cit.*, p. XX—LIII) prezintă expunerea privind tradiția manuscrisă a operei. Cele mai bune și mai multe manuscrise conțin 39 omilii, dar există și o grupă de manuscrise care conțin numai 36 de omilii. Rauer descrie 11 variante de manuscrise, din care 6 sînt mai importante. Ele sînt codici miscelanei ori fragmente în Catene.

O importanță deosebită o constituie faptul că, începînd din sec. X—XI, omiliile au intrat în lecționarele Bisericii apusene, exercitînd influență mai mare decît oricare alte omilii ale lui Origen asupra teologiei și cugetării creștine apusene. Omiliile XIV, XXI, XXII, XXIV și XXXII tratează în special despre rolul Botezului în viața creștină. În chip deosebit se resimte în aceste omilii evlaviază cu care știa Origen să vorbească despre Domnul Hristos. Dar tot atît de mult impresionează și descrierea luptei duhovnicești împotriva satanei și, în general, a păcatelor (omiliile XXX, XXXI). Despre frumusețea idealului de perfecțiune ni se vorbește în omiliile VIII, XXXIX.

S-a spus, pe bună dreptate⁴⁴, că, și dacă a făcut teologie adîncă, sufletul acestui «generos», care a fost Origen, a ilustrat una din cele mai «populare» cariere de dascăl creștin, în orice caz, dintre cele mai înduhovnicite. Credem că și omiliile pe care le prezentăm aici în traducere românească ne vor convinge de acest adevăr.

Edițiile «Omiliilor». Multă vreme omiliile lui Origen au fost singurele în Evul Mediu tîrziu. Încă în 1512, Iacob Merlin scoate două ediții tipărite la Paris, iar de atunci, atît în colecția operelor lui Origen, cît și ale lui Ieronim, «Omiliile la Luca» erau nelipsite. Cel mai des întrebuițată a fost ediția lui Charles De la Rue, apărută în Paris la 1740, care publică la urmă și fragmentele grecești. Textul ei a fost reprodus și în colecția Migne (Patrologia graeca, Paris, 1862), cărora s-au adăugat în 1901—1910 și fragmentele grecești. Cea mai bună ediție a operelor fericitului Ieronim este cea scoasă de Dominic Valarsi, vol. VII, 1 Veneția 1769 ed. II. Cea mai modernă ediție a veacului XIX e cea scoasă în Berlin, la 1835, de C.H.E. Lommatsch, a cărei paginatură se reproduce și în cea mai critică ediție, cea berlineză (Origenes Werke, neunter Band: Die Homilien zu Lukas in der Übersetzung des Hieronymus und die griechischen Reste der Homilien und des Lukas — Kommentars, ediție îngrijită de Dr. Max Rauer, Leipzig, 1930, ediția a II-a 1959).

În 1962, colecția «Sources Chrétiennes» scoate, la numărul 87, ultima ediție a traducerii latine, și paralel a celei franceze, la urmă avînd și 91 de fragmente grecești traduse și ele în franțuzește.

În traducerea noastră am ales 16 din cele 39 omilii. Am luat de bază ediția berlineză, cea a lui J. P. Migne, precum și cea din «Sources Chrétiennes».

44. G. Bardy, *Un prédicateur populaire au III-e siècle*, în «Revue apologetique» 45/1927, p. 513—526, 679—698. Lucrarea a fost amplificată în a II-a ediție în 1931 și publicată în colecția «Les moralistes chrétiens».

PREFAȚA FERICITULUI IERONIM
INCEPUTUL PROLOGULUI PEA CUVIOSULUI PRESBITER IERONIM
LA OMILIILE EVANGHELIEI DUPĂ LUCA
EXPLICATE DE ORIGEN

IERONIM CĂTRE PAULA ȘI EUSTOCHIA

Mi-ați spus acum câteva zile că v-au căzut în mână niște comentarii la Evanghelia după Matei și după Luca : cea dintâi e lipsită de nerv și de stil, în a doua se jonglează cu cuvintele în timp ce ideile sînt somnolente. În ciuda unor astfel de fleacuri, totuși mi-ați cerut să vă traduc din grecește măcar cele 39 omilii de la Luca, așa cum se află în textul original al scumpului nostru Adamantius (Origen). Îmi cereți un lucru neplăcut și asemănător chinului de a scrie cum îi place altuia, iar nu cum ți-ar plăcea ție, după cum spunea Cicero¹. Cu toate acestea am să mă apuc de lucru cît mai curînd întrucît nu-mi cereți ceva care ar întrece puterile mele, mai ales că într-o vreme sfînta noastră prietenă Blesila îmi ceruse și ea nici mai mult, nici mai puțin decît să traduc din Origen în limba noastră latinească cele 25 tomuri la Matei, cele 5 de la Luca și cele 32 de la Ioan ! Or, știți bine că o astfel de lucrare întrece atît puterile mele cît și timpul ce-mi stă la dispoziție și mijloacele mele de lucru. Iată însă că trecerea pe care o aveți în fața mea și dorința voastră e mai puternică, pentru că astfel mi-am întrerupt studiile privitoare la Antichitățile evreiești ca să pot dicta traducerea lucrării pe care mi-o cereți, întrucît o socotiți că v-ar fi de folos cu toate că ea provine de la altul, iar nu de la mine, și mai ales că aud și despre croncănitul unui corb de rău augur, care-și bate joc de coloritul penelor tuturor celorlalte păsări, deși ale lui sînt cu totul întunecate ! Dealtfel, drept răspuns la criticile acestuia mărturisesc că în omiliile sale Origen e ca un copil care jonglează cu zarurile, pe cînd în operele sale de maturitate și de bătrînețe e mai serios.

Dacă voi găsi de bine, dacă voi fi în stare și dacă Dumnezeu îmi va ajuta să traduc în latinește și aceste ultime lucrări, desigur după ce voi termina lucrarea mea întreruptă, atunci veți putea vedea, mai bine zis, prin voi, limba latină va putea lua la cunoștință, cît de mari sînt bogă-

1. Probabil din scrierea *Ad familiares* VIII, 1, citat după M. Rauer, *op. cit.*, p. 1.

ziile pe care ea nu le-a cunoscut pînă acum și cît de mari sînt comorile pe care începe de acum să le cunoască. Mai mult, am dispus ca peste cîteva zile să vi se trimită și niște comentarii la Matei, unul redactat de Ilarie, scriitor foarte strălucit, iar al doilea, de fericitul martir Victorin; e drept, deosebite unul de celălalt, dar amîndouă scrise sub inspirația Duhului Sfînt. Vă veți da seama astfel cîtă pasiune puneau și ai noștri în cunoașterea Sfintei Scripturi.

SFIRȘITUL PROLOGULUI

Începutul omiliilor lui Origen, la Evanghelia după Luca, în număr de 39, traduse de Eusebiu Ieronim, omilii pe care Origen le ținea în duminicile de peste an.

Începutul primei omilii.

OMILIA I

De la începutul Evangheliei
pînă la cuvintele
«...am găsit și eu cu cale,
prea puternice Teofil»²

I

În sînul poporului evreu au existat pe vremuri mulți bărbați care făceau proorocii. Dintre aceștia, unii erau prooroci mincinoși, așa cum era Anania, fiul lui Azor³. Alții, dimpotrivă, erau prooroci adevărați. Și exista în popor un dar de a deosebi duhurile⁴ în așa fel încît prin mijlocirea acestor «prea destoinici chivernisitori»⁵ unii erau primiți în rîndul proorocilor, pe cînd alții erau înlăturați.

2. Lc. 1, 1—4. De notat că în unele manuscrise îndată după expresia «Teofile» urmează cuvintele: «dictae omiliae in diebus dominicis», adică «omilii rostite în zilele de Duminică». A se vedea cele spuse în studiul nostru introductiv, cf. M. Rauer, *op. cit.*, p. 3.

3. Ier. 28, 1—17. Trebuie subliniat că și sfîntul Ambrozio își începe traducerea tot în felul acesta (*Expositio in Lucam*, I, 1, 2, Migne P. L. 15).

3. Ier. 28, 1—17.

4. Darul de «a deosebi duhurile» (*διακρισις πνευμάτων*, I Cor. 12, 4) sau de a deosebi binele de rău (*Evr. 5, 14*) sînt expresii adeseori întrebunțate de Origen (*Omil. 3, 8*, la Levit., *Omil. 11, 2*, la Iezechiel etc.).

5. Expresia (*δόκιμοι τραπέζιται*) — «chivernisitori iscusiți» este un agrafon pe care nu-l întîlnim în Sfînta Scriptură, A. Resch, *Ausserkanonische Schriftfragmente*, în «Texte und Untersuchungen», Neue Folge XV, 3/4 (Leipzig, 1906, ed. II, p. 112), în schimb este foarte răspîndită în epoca post-apostolică (*Constit. Apost. II, 36, 9* ed. Funk, Freiburg i. Br., 1902, II, p. 123) la Clement Alexandrinul (*Strom. I, 28, 177, 2* Migne, P.G. 8, 924), dar mai ales la Origen (*Comm. Math. XVII, 31* Migne, P.G. 13, 1573

Tot așa au existat și în vremea Noului Testament, când mulți «au încercat» a scrie evanghelii, dar nu toți au fost primiți. Și știți că nu s-au scris numai patru evanghelii, ci un număr mult mai mare, printre care au fost alese și predate bisericilor cele patru pe care le avem, după cum vă înștiințează începutul Evangheliei după Luca, al cărui text spune așa : «deoarece mulți au încercat să alcătuiască o istorisire...». Cuvintele «au încercat» conțin o acuză tainică împotriva acestora, care, fără harul Duhului Sfânt, au îndrăznit să alcătuiască și ei evanghelii. Cît despre Matei, Marcu, Ioan și Luca, ei nu numai că au încercat» să scrie, ci au și scris Evangheliile, fiind plini de Duhul Sfânt ⁶.

Așadar, mulți «au încercat să alcătuiască o istorisire despre faptele adevărate între noi» ⁷.

II

În timp ce Biserica are (în folosință) patru Evanghelii, ereticii ⁸ au un număr foarte mare, din care una se intitulează «Evanghelia după egipteni» ⁹, o alta «după cei 12 apostoli». Ba și Vasilide ¹⁰ însuși a avut îndrăzneala să scrie o Evanghelie și să-i dea ca titlu numele său propriu. Astfel, mulți «au îndrăznit» să scrie, dar numai patru Evanghelii au fost recunoscute canonic. Din acestea din urmă trebuie scoasă învățătura, pe temeiul căreia trebuie fixat crezul despre persoana Domnului și Mîntuitorului nostru. Eu știu că mai există încă o Evanghelie numită :

și în alte locuri), iar prin Ioan Cassian s-a popularizat în literatura duhovnicească a Evului Mediu. A se vedea mai pe larg la H. Crouzel, *Origène et la «connaissance mystique»*, în colecția «Museum Lesseanum», Paris-Bruges, 1961.

6. În unele variante grecești păstrate în catene, din veacul XI, pasajul acesta e formulat în modul următor : «Din Duh a scris (Evanghelia) mai întâi Matei, după care la fel au făcut-o Marcu și Ioan, iar la urmă și Luca» (M. Rauer, în ediția berlineză, p. 4 în notă). În schimb în comentarea lor de către Origen s-a urmat o altă cronologie, după cum am putut constata în studiul introductiv (A se vedea P. Nautin, *Origène*, p. 412).

7. Lc. 1, 1.

8. Pentru Origen, «eretici» sînt mai ales aderenții falsei gnoze, Valentin, Vasilide și grupul lor, dar mai ales Marcion și Heracleon, după cum se poate vedea mai ales din textele comentării la Ioan. A se vedea și la indice.

9. «Evanghelia după egipteni», o scriere plină de trăsături gnostice, nu poate fi mai veche de sfîrșitul secolului II. A. Puech, *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, vol. I (Paris, 1928), p. 164—165. Ea e diferită de lucrările apocrife descoperite la Nag-Hammadi, despre care s-a făcut multă vîlvă în ultimii 20 de ani. A se vedea informații la St. Papadopol: *Πατρολογία*, I Atena, 1977, p. 206—216, iar textul în ediția Hennecke-Schneemelcher, *Neutestamentliche Apokryphen*, I: *Evangelien*, Tübingen, 1959. Din «Evanghelia celor 12 Apostoli» s-au păstrat foarte puține fragmente. Unii o identifică cu «Evanghelia ebionitilor».

10. Despre el și alți gnostici a se vedea W. Foerster, *Die Gnosis, I. Zeugnisse der Kirchenväter*, Zürich-Stuttgart, 1969.

«Evanghelia după Toma», o alta «după Matei» și mai citim și despre altele, pentru a nu se crede că sîntem neștiutori, în privința acelor care își închipuie că știu ceva nou cunoscînd acele texte. Dar, în toate acestea, noi nu primim decît ceea ce acceptă Biserica și anume că trebuie recunoscute numai patru Evangheliile ¹¹.

Iată ce s-ar putea spune despre felul cum începe această Evanghelie, cînd zice: «mulți au încercat să alcătuiască o istorisire despre faptele deplin adevărite între noi», anume că au fost ispitiți și au încercat ¹² să «alcătuiască o istorisire a unor întîmplări pe care noi le considerăm ca absolut cu totul adevărate» ¹³.

III

Atunci cînd scrie, Luca își dezvăluie simțămintele prin cuvintele «istorisirea despre faptele deplin adevărite între noi» sau după cuvîntul grec *πεπληροφορημένων*, pe care limba latină nu-l poate traduce printr-un singur cuvînt, dar faptele le-a cunoscut prin siguranța pe care ți-o dau credința și rațiunea ¹⁴ și nu se îndoia deloc (de faptul) că știe dacă lucrurile s-au întîmplat într-un fel sau altul decît așa cum s-au întîmplat. Acest lucru se întîmplă numai celor care au crezut cu toată tăria și care de aceea s-au și împărtășit de ceea ce proorocul cere stăruitor prin cuvintele «întărește-mă Doamne, întru cuvintele Tale» ¹⁵. De aceea și zice Apostolul despre cei care au fost tari și statornici: «Să fiți înrădăcinați și întemeiați în credință» ¹⁶. Și într-adevăr, pentru cel înrădăcinat și temeinic în credință, se pot ridica furtuni, poate sufla vîntul și cădea ploaia cu găleata, nimic nu-l va clătina și nu-l va face să se prăbușească, deoarece casa a fost așezată «pe stîncă» ¹⁷, pe o temelie tare.

11. Se știe că prin mulțimea știrilor, pe care și le-a păstrat în scrierile sale, Origen este unul din stîlpii tradiției bisericești. El își dădea seama ce este *ἐκκλησιαστικὴ κήρυγμα*, cum se exprimă în cartea a III-a a operei «Περὶ ἀρχῶν», III, 1, 1 ed. berlineză, p. 195. După cele spuse mai sus, inspirația divină și acum recunoașterea Bisericii formează criteriile unei evanghelii canonice. Așa a dedus și Eusebiu de Cezareea atunci cînd va aminti — după ce înșiră cele patru evangheliile recunoscute — și pe cele contestate (*τὰ ἀντιλεγόμενα*) (*Istoria*, III, 25, 6—7, ed. cit., p. 104).

12. Ca să scoată și mai mult în evidență caracterul inspirat al Evangheliilor canonice spre deosebire de cele necanonice, care sînt simple elucubrații omenești, Origen insistă în chip deosebit asupra verbului *πελείρησαν*, față de care o variantă din catene folosește drept explicare termenul «punere în scenă» (*ἔδραματούρησαν*). A se vedea H. Crouzel-Fournier-Périchon, *Origène, Homélie sur Luc*, Anexe, p. 464.

13. Lc. 1, 1.

14. Despre felul în care Origen vede posibilă cunoașterea omului, a se vedea H. Crouzel, *Origène et la «connaissance mystique»*, Paris-Bruges, 1961, sau și M. Harl, *Origène et la fonction révélatrice du Verbe incarné*, Paris, 1958, p. 86 ș.u.

15. Ps. 118, 28.

16. Ef. 3, 17; Col. 2, 7; 1, 23.

17. Mt. 7, 24—28. «Piatra» de aici e Hristos (*I Cor.* 10, 4), iar casa zidită pe piatră e Biserica.

Să nu socotim așadar că la tăria credinței am ajunge prin ochii noștri trupești drept rod al minții și al judecății¹⁸.

Să lăsăm pe necredincioși să creadă că se pot realiza semne și minuni¹⁹ printr-o aruncare de privire omenească, iar credinciosul priceput și sigur va urma judecata minții, singura prin care va ști să deosebească apoi adevărul de minciună.

Evangelistul spune în ce chip își vede planul de lucru :

IV

«Așa cum ni le-au lăsat cei ce le-au văzut de la început și au fost slujitori ai Cuvîntului»²⁰. În cartea Ieșirii este scris : «Și tot poporul a auzit glasul Domnului»²¹. Fără îndoială că mai curînd se poate auzi glasul cuiva decît să-i vezi privirea, dar de aceea s-a scris așa, ca să ni se arate că «a vedea glasul lui Dumnezeu» însemnează să ai alți ochi, cu care pot privi cei ce sînt vrednici să vadă. În schimb, în Evanghelie nu glasul se vede, ci Cuvîntul, o realitate mai înaltă decît glasul²². De aceea s-a și zis acum aici : «așa cum ni le-au lăsat cei ce le-au văzut de la început și au fost slujitori ai Cuvîntului». Apostoliî vedeau cu ochii pe Dumnezeu-Cuvîntul și aceasta nu pentru că vedeau trupul Domnului și Mîntuitorului, ci pentru că într-adevăr ei văzuseră pe Cuvîntul. Prin urmare, dacă a vedea pe Iisus după trup însemnează a fi văzut pe Cuvîntul lui Dumnezeu, în acest caz și Pilat, care a osîndit pe Iisus, a văzut pe Cuvîntul, întocmai cum trădătorul Iuda și toți cei care strigaseră : «Răstignește-L, ia-L de pe pămînt»²³, au văzut și ei Cuvîntul. Dar departe de mine gîndul că orice necredincios va putea vedea pe Dumnezeu-Cuvîntul ! A vedea pe Cuvîntul lui Dumnezeu se tilcuiește după înțelesul în care Mîntuitorul a zis El însuși : «Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl care M-a trimis»²⁴.

18. În original va fi $\nu\omicron\upsilon\varsigma$ și $\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$ (adică mens et ratio), două din elementele de bază ale antropologiei lui Origen, care propriu-zis se resimte de trihotomismul platonian, $\piνε\upsilon\mu\alpha$, $\psi\upsilon\chi\eta$ și $\sigma\omega\mu\alpha$. $\Piνε\upsilon\mu\alpha$ e elementul divin din om, $\psi\upsilon\chi\eta$ e partea superioară a lui $\psi\upsilon\chi\eta$ cel căzut și în același timp și sediu al icoanei lui Dumnezeu în om. În fine $\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$ e puterea de participare a omului la Logosul divin. La Origen predomină credința că factorul conducător în om este acel simț divin $\thetaεία αἰσθησις$ sau $\etaγεμονικόν$ care ne ajută să percepem realitățile supranaturale. Așadar nu cu ochii trupești putem vedea realitățile duhovnicești.

19. *Fapte* 2, 22. Pentru Origen «Semnele și minunile» sînt caracteristice unei credințe nedepline. Cf. Crouzel-Fournier-Périchon, *Lc.*, p. 105.

20. *Ieș.* 20, 18.

21. Am regăsit în *Comm. Ioan* VII, 9, Migne, P.G. 14, 229 aceeași deosebire între glas și cuvînt $\phi\omega\nu\eta$ și $\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$, cel dintîi ca simbol al Vechiului Testament, al doilea, al Noului. De fapt, în originalul grecesc de la *Ieș.* 20, 18 scrie că «toți vedeau glasul...». E vorba de o vedere directă $\thetaεωρία$, contemplarea Cuvîntului prin care vedem pe $Hr^{\prime}stos$.

22. Cu alte cuvînte, prin «comunitatea Cuvîntului» credem pe Hristos.

23. Un nou agrafon, Resch, *Ausserkanonische...*, p. 710.

24. *In.* 14, 9.

V

Tot astfel, cuvîntul lui Luca : «*aşa cum ni le-au lăsat cei ce le-au văzut de la început şi au fost slujitori ai Cuvîntului*» ne învaţă în mod neîmijlocit că rostul unei cunoaşteri poate fi cunoaşterea însăşi, dar ne învaţă totodată că mai există o cunoaştere de altă natură, al cărei scop este punerea în aplicare a celor pe care le conţine²⁵. Astfel, scopul geometriei este să fie o ştiinţă numai teoretică. Cu totul altceva este ştiinţa al cărei scop pretinde ceva practic, medicina, de pildă. În cazul acesta, trebuie cunoscute metoda şi principiile medicinei nu numai pentru a şti ce este de făcut, ci şi cum trebuie să procedezi, adică, să ştii opera o plagă, să fixezi un regim potrivit şi precis, să simţi focul febrei luînd pulsul, să usuci rănile deschise prin tratament continuu, să le calmezi şi să le stîrpeşti²⁶.

A te mulţumi cu cunoaşterea acestor tratamente fără să le ştii aplica este o cunoaştere fără de folos. Există o asemănare între ştiinţa şi practica medicală, pe de o parte, şi cunoaşterea şi slujirea Cuvîntului, pe de altă parte. Bine scrie evanghelistul Luca : «*Aşa cum ni le-au lăsat cei ce le-au văzut de la început şi au fost slujitori ai Cuvîntului*». Prin cuvintele «*cei ce le-au văzut*», adică prin martorii oculari, se arată cunoaşterea teoretică, pe cînd prin cuvîntul «*slujitori*» înţelegem înfăptuirile²⁷.

VI

Şi zice mai departe evanghelistul : «*De aceea am găsit şi eu cu cale, după ce am urmărit toate, cu de-amănuntul, de la început...*»²⁸.

Luca stăruie şi repetă ceea ce va scrie, el nu rămîne numai la ceea ce s-a mai spus, ci s-a informat personal despre felul cum s-au început toate. De aceea, pe bună dreptate, Apostolul îl apreciază cu următoarele cuvinte : «*Luca a cărui laudă, întru Evanghelie, este în toate Bisericele*». De fapt, acolo nu se indică nici un nume, dar se dă să se înţeleagă că se adresează unui oarecare Teofil²⁹. «*Am găsit şi eu cu cale, prea puternice Teofile, după ce am urmărit toate cu de-amănuntul de la început, să le scriu pe rînd*».

25. Comparînd traducerea latină a lui Ieronim cu originalul grecesc, vedem din nou puse în paralelă θεωρία şi ἰπράξις, aşa cum am mai întîlnit şi în alte locuri. A se vedea şi în indicele ediţiei Rauer la «*fragmente*» 238, XIII, 8 ; 251 XXXIX, 1 ; 252 XXXIX, 4 etc. Mai pe larg în Lemaître-Roques Viller : *Contemplation*, în «*Dictionnaire de spiritualité*», III, Paris, 1953, col. 1769 ş.u.

26. Imagini din medicină întîlnim adeseori în Opera lui Origen. A se vedea indicele volumului.

27. Cele două aspecte se condiţionează reciproc, cu toate că greceşte θεωρία şi ἰπράξις privesc alt gen de realităţi. W. Völker, *Das Vollkommenheitsideal...*, p. 199 ş.u.

28. Lc. 1, 3.

29. II Cor. 8, 18.

S-ar putea crede că Luca a scris Evanghelia sa pentru o anumită persoană cu numele Teofil. Dar și voi toți care ne ascultați vorbind, dacă sînteți cu adevărat iubitori de Dumnezeu (căci aceasta înseamnă cuvîntul «Teofil»), ei bine și voi de asemenea sînteți niște «Teofili» și atunci înseamnă că și pentru voi s-a scris Evanghelia³⁰. Iar dacă este cineva «Theofil», acela este totodată «foarte bun» și «foarte puternic», cum o spune în modul cel mai limpede cuvîntul grecesc *καριστος*. Și atunci nici un «iubitor de Dumnezeu» nu e slab, precum este scris despre poporul lui Israel la ieșirea din Egipt: «căci frica pe ei îi cuprinsese»³¹; de aceea și eu aș cuteza să zic: «tot omul care este un «Teofil» este puternic; el își trage puterea și vigoarea sa de la Dumnezeu și, din cuvîntul Său, el poate astfel cunoaște «adevărul cuvintelor întru care a fost învățat», înțelegînd cuvîntul Evangheliei în Hristos, a «Căruia este slava și puterea în vecii vecilor». Amin³².

OMILIA A II-A

**«Și erau amîndoi drepți înaintea lui Dumnezeu,
umblînd fără prihană în toate poruncile
și rînduielele Domnului»³³**

I

Cei care vor să invoce o scuză a păcatelor lor afirmă că nimeni nu-i fără păcat și în acest scop se referă la o mărturie aflătoare în cartea Iov: «Nimeni nu este lipsit de păcat, chiar dacă viața lui ar fi fost de o singură zi pe pămînt, deoarece zilele lui sînt numărate și se știe socoteala anilor lui»³⁴. Însă din această mărturie ei scot numai înțelesul formal; din înțelesul ei moral n-au prins nimic. Acelora noi le răspundem scurt că «a fi fără de păcat» se poate înțelege, în Sfînta Scriptură, în două feluri: sau «a nu fi păcătuit niciodată» sau «a fi încetat a mai păcătui».

Dacă ei afirmă, deci, că nu poate fi socotit fără de păcat decît acela care n-a păcătuit niciodată, cu aceasta și noi sîntem de acord, zicînd că nimeni nu-i fără de păcat pentru că noi toți sîntem oameni și am păcă-

30. Din felul alegorizant în care se exprimă Origen nu pare a fi sigur de existența istorică a lui Teofil.

31. Ps. 103, 37. Ambrozie, *In Lucam*, I, 12, Migne, P.L. 15, 1618.

32. *I Pt.* 4, 11.

33. *Lc.* 1, 6.

34. *Iov* 14, 4—5. Citatul redactat în felul acesta nu se află în textul Bibliei din 1975, în schimb se găsește în ediția sinodală din 1914.

tuit fie într-o zi, fie în alta, chiar dacă după aceea vom fi putut urma calea virtuții.

Dacă, însă, cuvintele «a fi fără de păcat» vor să afirme că după ce o dată am căzut în greșeli, ar fi cu neputință să urmăm iarăși calea virtuții și apoi să nu mai greșim niciodată, o astfel de părere e falsă³⁵. E adevărat că se poate întâmpla ca cineva care a greșit înainte, acum, după ce a încetat a mai păcătui, să fie declarat «fără de păcat».

II

Așa trebuie înțelese cuvintele Domnului nostru Iisus Hristos în legătură cu Biserica despre care spune Apostolul: «ca s-o înfățișeze Siesi Biserică slăvită, neavînd pată»³⁶, nu în înțelesul că omul din Biserică³⁷ n-ar fi avut niciodată «pată», ci în înțelesul că de acum înainte el nu va mai avea nici «zbîrcitură»; și nu în înțelesul că nici o zbîrcitură a «omului vechi» nu-i va brăzda fața, ci în înțelesul că de acum a încetat de a mai purta astfel de semne ale păcatului. În felul acesta trebuie să înțelegem și cele ce urmează: «ca ea (Biserica) să fie sfîntă și fără de prihană» și aceasta, nu fiindcă la început sufletul a fost «fără de prihană», căci într-adevăr nu ne putem închipui ca să fi existat vreun suflet care să nu fi fost întinat de păcat, ci pentru că se consideră curat și neatins de păcat sufletul a cărui necurăție a încetat să mai existe.

Toate acestea le arătăm ca să se înțeleagă că omul care a încetat o dată să mai păcătuiască poate fi numit «fără de păcat» și «fără de prihană», după cum este scris foarte limpede despre Zaharia și Elisaveta: «Erau amîndoi drepti înaintea lui Dumnezeu, umblînd fără prihană în toate poruncile și rînduielile Domnului».

III

Să privim acum mai de aproape laudele aduse lui Zaharia și Elisavetei, pe care sfîntul Luca le înfățișează în istoria sa, nu numai pentru a afla că ei erau vrednici de laudă, ci pentru ca, însușindu-ne oarecum rîvna lor sfîntă, să ajungem și noi înșine a fi vrednici de laudă. Luca ar fi putut să scrie mai simplu că «amîndoi erau drepti, ținînd toate poruncile», dar el a socotit folositor să adauge: «Erau amîndoi drepti înaintea lui Dumnezeu», căci s-ar putea ca cineva să fie drept înaintea

35. A se vedea aceeași problemă atinsă și în omilia X, 1 în volumul prim al colecției noastre.

36. Ef. 5, 27.

37. «Ecclesiasticus vir» (om al Bisericii, spre deosebire de eretici), iată o imagine importantă a cugetării patristice, pe care a formulat-o mai ales Origen (*In Lucam XVI*, 6 Migne, P.G. 13, 1841; *Com. Rom. III*, 1, Migne, P.G. 14, 927). Henri de Lubac, *Histoire et Esprit, l'intelligence de l'Ecriture*, Paris, 1959, p. 209 ș.u.

oamenilor, fără a fi și înaintea lui Dumnezeu. Să luăm o pildă : Un om nu află nici un temei să vorbească rău despre mine³⁸, căci oricât a cercetat în toate privințele n-a descoperit nimic cu ce să mă învinuiască, dovadă că sînt drept înaintea oamenilor și dacă toți oamenii au aceeași părere despre mine, dacă cercetînd să afle vreo pricină de critică ei nu pot afla nimic decît că toată suflarea mă laudă, însemnează că eu sînt drept înaintea celor mai mulți dintre oameni. Or, în realitate, judecata oamenilor nu-i sigură, ei nu au de unde ști dacă nu cumva am păcătuit cîndva în adîncul inimii mele, dacă nu cumva m-am uitat la o femeie, poftind-o și săvîrșind cu ea adulter în inima mea³⁹.

IV

Cînd mă văd oamenii că fac milostenie după puterile mele, nu au de unde ști dacă eu fac acest lucru ca să împlinesc o poruncă a lui Dumnezeu sau ca să caut lauda sau mărirea oamenilor⁴⁰. Este însă foarte greu să fii drept «înaintea lui Dumnezeu», nefăcînd binele pentru altă pricină decît de dragul binelui însuși și de dragul de a căuta numai pe Dumnezeu, ca răsplătitor al faptelor bune. Cam la așa ceva se va fi gîndit Apostolul cînd vorbește despre cei «a căror laudă nu vine de la oameni, ci de la Dumnezeu»⁴¹. Ferice de cel care «înaintea lui Dumnezeu» este drept și vrednic de laudă, căci în zadar caută oamenii să-și facă o părere sigură, ei nu pot judeca cu toată limpezimea. Și, de fapt, uneori ei ajung în situația să laude pe cel care nu este vrednic de laude și să defăimeze pe cel care nu se cade, nicidecum să fie defăimat. Cînd e vorba de laudă ori de osîndă, numai Dumnezeu este un judecător drept.

V

De aceea, este firesc ca în stihul nostru să vorbim cu laudă despre acești sfinți, spunînd că «amîndoi erau drepti înaintea lui Dumnezeu». Și Solomon ne trimite la o atitudine asemănătoare atunci cînd spune în cartea Pildelor : «Caută binele înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor»⁴².

Zaharia și Elisaveta se învrednicesc și de altă laudă : «umblînd fără prihană în toate poruncile și rînduielile oamenilor».

Cînd judecățile noastre sînt adevărate și drepte, putem spune că umblăm «după rînduielile» Domnului, iar cînd săvîrșim una sau alta,

38. Ambrozie, *In Lucam I*, 18—19, Migne, P.L. 1620—1621.

39. *Mt.* 5, 28.

40. *Mt.* 6, 20.

41. *Rom.* 2, 29.

42. *Pilde* 3, 4.

umblăm «după poruncile Sale». De aceea, după părerea noastră, sfântul Luca, vrînd să-i facă pe ei vrednici de o laudă desăvîrșită, adaugă : «Erau amîndoi drepți, în toate poruncile și rînduielile Domnului»⁴³.

VI

Poate că mi se va răspunde : dacă această laudă este desăvîrșită, ce însemnare au cuvintele : «fără prihană» ? Ar fi fost destul să se spună : «umblînd în toate poruncile și rînduielile Domnului», pentru ca să nu mai trebuiască să umble în toate poruncile și rînduielile lui Dumnezeu și să fie astfel «fără prihană». Căci cum ar putea fi bănuț de reproșuri un om care umblă în toate rînduielile și poruncile⁴⁴ lui Dumnezeu ? La această întrebare voi răspunde scurt : dacă așa ceva nu ar fi posibil, noi n-am fi cunoscut niciodată acest text, raportat într-o altă pericopă : «Caută dreptate și iarăși dreptate!». Dacă n-ai puțința de a împlini o faptă dreaptă după dreptate, ar fi de prisos să ni se ceară a urma după dreptate ceea ce este drept⁴⁵.

VII

Într-adevăr, cînd spunem că împlinim porunca dumnezeiască, dar în cugetul nostru ne mînjim doar cu pata slavei deșarte ca să căutăm doar să plăcem oamenilor, sau cînd la începuturile faptelor noastre se ivește oricare alt motiv care nu place lui Dumnezeu, atunci în zadar spunem că împlinim porunca lui Dumnezeu, căci și în cazul acesta noi nu împlinim fără reproș și nici fără dreptate ceea ce e drept.

E greu, deci, să «umbli fără prihană în toate poruncile și rînduielele Domnului», după toată mărturia și lauda lui Dumnezeu, cea întru Iisus Hristos : această laudă va fi arătată în ziua judecării de Cel înaintea Căruia «toți trebuie să ne înfățișăm înaintea judecării lui Hristos ca să ia fiecare după cele ce a făcut prin trup, ori bine ori rău»⁴⁶. Căci, într-adevăr, «toți ne vom înfățișa înaintea judecării lui Dumnezeu»⁴⁷, pentru a primi ceea ce ni se cuvine în Iisus Hristos, «a Căruia este slava și puterea în vecii vecilor, Amin».

43. δικαιώματα = justificationes = îndreptări, rînduiești, orînduiri, în înțelesul celor prevăzute la Evr. 9, 1.

44. Origen dezvoltă mai pe larg această idee în *Comm. in XVIII, 12*, Migne, P.G. 14, 708. Tot așa și sfîntul Ambrozio, în *Lucam 1, 13*, Migne, P.L. 15, 1621.

45. Textul grec e mai clar și mai succint formulat : nici «chiar binele nu-i cu adevărat bine dacă nu-i săvîrșit cu bunătate», adică cu intenție bună.

46. *II Cor. 5, 10*.

47. *Rom. 14, 10*.

OMILIA A VII-A ⁴⁸

La cuvintele:

«Și în aceste zile, sculându-se Maria,
s-a dus în grabă în ținutul muntos»

pînă la

«se vor împlini cele spuse ei
de la Domnul» ⁴⁹

I

Cei mai buni caută din cînd în cînd pe cei mai puțin buni pentru ca să le aducă prin venirea lor o oarecare bucurie. Așa a coborît Iisus la Ioan ca să consfințească Botezul. Iar de cînd Maria a auzit, după vestea primită de la înger, mesajul că ea trebuie să nască pe Mîntuitorul și că și verișoara ei, Elisaveta, era însărcinată, «ea s-a dus în grabă în ținutul muntos și a intrat în casa Elisavetei». Pe cînd se afla încă în sînul Fecioarei, Iisus S-a grăbit să sfințească pe Ioan Botezătorul ⁵⁰. Dar înainte de a sosi Maria și de a fi salutat pe Elisaveta «a săltat pruncul în pîntecele mamei Sale», însă îndată ce Maria a rostit cuvîntul, pe care Fiul lui Dumnezeu i l-a sugerat din pîntecele ei «a săltat pruncul de bucurie», și de atunci Iisus a făcut din Înaintemergătorul Său un proroc ⁵¹.

II

După ce a primit vestea de la înger, cea care s-a arătat cea mai vrednică a fi maica Fiului lui Dumnezeu se cădea să urce și la munte și să rămînă acolo pe înălțime. De aceea este scris: «În zilele acelea, Maria s-a sculat și s-a dus în ținutul muntos». Iar pentru că era cu băgare de seamă și stăruitoare, Maria trebuia să se zorească cu însuflețire și, plină de Duh Sfînt, să fie condusă spre înălțimi ⁵², ocrotită

48. I Pt. 4, 11.

49. Lc. 1, 39—45.

50. O analiză amănunțită asupra acestei pericope ne-a dat Th. Zahn, *Die Predigten des Origenes über das Evangelium des Lukas*, in «Neue Kirchliche Zeitschrift», 1911, p. 258—267. Sfîntul Ambrozie urmează același mers al ideilor, in *Lucam II*, 22. Trebuie subliniat că inițiativa acestei întîlniri n-o are omul, ci Dumnezeu. Așa ne spune Origen mai ales in *Comm. In. VI*, 30, Migne, P.G. 14, 285. De aceea întîlnim la el atît de des cuvîntul *συχάρησθε*, pogorîrea lui Dumnezeu în om. A se vedea la indicii ediției berlineze sub acest titlu. Tot așa și in indicele volumelor noastre sub «coborîre», «sfințire», «chenoză».

51. Textul grec e mai expresiv aici: «atunci a auzit Înaintemergătorul, fiind minat de Duhul Sfînt», ed. berlineză (M. Rauer), p. 45.

52. Urcușul spre înălțimi, urcușul duhovnicesc (*ἀνάβασις*) și petrecerea în sfere înalte e una din ideile centrale ale cugetării pnevmatologice a lui Origen. In fond ea se confundă cu contemplarea Logosului. Ideea am întîlnit-o și in omiliile la Ieremia

de puterea lui Dumnezeu, a Căruia umbră a acoperit-o. Ea a venit, aşadar, «într-o cetate a seminţiei lui Iuda, a intrat în casa lui Zaharia şi a salutat pe Elisaveta». Şi în vreme ce Elisaveta asculta salutarea Mariei, pruncul care era în pîntecele ei a săltat şi Elisaveta s-a umplut de Duh Sfînt»⁵³.

III

Fără îndoială că, dacă Elisaveta s-a umplut atunci de Duh Sfînt, acest lucru s-a făcut din pricina pruncului Mariei. Dar nu mama este întîia care s-a învrednicit de Duhul Sfînt, ci Ioan; cînd era încă închis în pîntecele mamei lui, el a fost cel care a primit pe Duhul Sfînt, iar la rîndul ei şi Elisaveta, după sfinţirea fiului ei, «s-a umplut şi ea de Duhul Sfînt». Veţi putea crede, dacă ştiţi, că ceva asemănător s-a petrecut şi cu Mîntuitorul. Se poate citi, după cum am găsit într-un mare număr de exemplare, că şi fericita Fecioară a proorocit. Dar tot aşa ştim, după alte manuscrise, că şi Elisaveta a fost aceea care încă a rostit proorociile ei⁵⁴. Maria se umpluse de Duhul Sfînt din ceasul în care ea purta într-însa pe Mîntuitorul. De cînd a primit pe Duhul Sfînt, urzitorul trupului Mîntuitorului, şi din clipa în care Fiul lui Dumnezeu a început să prindă viaţă într-însa, Maria s-a umplut şi ea de Duhul Sfînt.

IV

Pruncul sălta în pîntecele Elisavetei, care s-a umplut de Duh Sfînt şi a strigat cu glas puternic: «Binecuvîntată eşti tu între femei»⁵⁵. În acest loc, pentru ca oamenii simpli să nu fie duşi în eroare⁵⁶, trebuie să combatem obiecţiile obişnuite ale ereticilor. De fapt, nu ştiu cine s-a putut lăsa dus de o aşa nebunie încît să afirme că Maria ar fi fost alungată de Mîntuitorul pe motivul că, după ce L-a născut, ea s-ar fi împreunat cu Iosif, cuvinte de care nici cel care le-a grăit nu poate da socoteală⁵⁷. Dacă ereticii vă mai spun şi altă dată astfel de lucruri,

(vol. I) şi o vom regăsi şi în omilia XXII, 1 la Luca. Dar «conscendere ad superiora» (*De princ.* II, 1, 1, ed. berlineză, p. 152) e o metaforă din cele mai des întrebuintate de el. A se vedea W. Völker, *Das Vollkommenheitsideal*, p. 192 ş.u.; A. Lieske, *Die Theologie der Logosmystik bei Origenes*, Münster, 1938.

53. *Lc.* 1, 35.

54. Th. Zahn (*op. cit.*, p. 745) şi M. Rauer (*op. cit.*, p. 47) cred că pasajul care începe cu «se poate citi...» pînă la «a rostit proorociile ei» ar fi adause de fericitul Ieronim, probabil pentru că în textul grec nu se găseşte. Totuşi Origen avea obiceiul adeseori să se refere la variantele manuscrise, încît nu înţelegem de ce i s-ar nega paternitatea asupra acestor afirmaţii. Cf. Crouzel, *Evangile sur Saint Luc*, p. 156—157.

55. *Lc.* 1, 42.

56. Altă preocupare obişnuită a lui Origen: grija de «cei simpli». A se vedea indicele volumelor I—II.

57. Origen nu dă numele ereticului care susţinea o astfel de blasfemie. Zahn (*op. cit.*, p. 313) afirmă că n-ar putea fi vorba de Marcion, cu toate că nu aduce nici un argument în acest sens. Tertullian învinuia pe Maria nu pentru că ar mai fi avut

răspundeți-le cam așa : Elisaveta era plină de Duhul când a rostit cuvintele : «Binecuvîntată ești tu între femei». Or, de vreme ce Maria a fost binecuvîntată de Duhul Sfînt, cum putea să n-o mai primească Mîntuitorul ? Cit despre cei care afirmă că ea a încheiat o căsătorie după nașterea sa feciorelnică, ei n-au cu ce face dovada, căci copiii atribuiți lui Iosif nu sînt născuți din Maria și nici un loc al Sfintei Scripturi nu menționează acest fapt ⁵⁸.

V

«Binecuvîntată ești tu între femei și binecuvîntat este rodul pîntecelui tău. Și de unde mie aceasta, ca să vină la mine Maica Domnului meu ?» ⁵⁹. Aceste cuvinte : «De unde mie aceasta ?» nu sînt un semn de ignoranță ca și cum Elisaveta cea plină de Duhul Sfînt n-ar ști că Maica Domnului a venit la dînsa tocmai cu voia lui Dumnezeu. Căci iată înțelesul cuvintelor : «De unde mie aceasta, ca să vină la mine Maica Domnului meu ?» Sînt eu o sfîntă ? Ce desăvîrșire, ce taină lăuntrică mă fac vrednică de această cinste : să mă viziteze înșăși Maica Domnului ? «Căci iată, cum veni la urechile mele glasul salutării tale, pruncul a săltat în pîntecele meu» ⁶⁰. Sufletul fericitului Ioan era sfînt : încă de pe cînd se afla în pîntecele maicii sale și încă înainte de a fi sosit vremea ca să vie el pe lume, sufletul lui Ioan știa ceea ce nu știa întregul Israel ; de aceea «a săltat» el și încă nu numai în mod obișnuit, ci «a săltat de bucurie». Acest suflet a simțit că Mîntuitorul a venit chiar înainte de a se fi născut el (Ioan) tocmai ca să sfințească pe slujitorul Său.

Lasă să mă socotească necredincioșii nebun, pentru că eu cred cu putere în aceste taine ! Faptele însele și adevărul au arătat limpede că eu nu am crezut într-o nebunie, ci în înțelepciune, pentru că ceea ce socot ei a fi nebunie aceea este pentru mine prilej de mîntuire.

VI

Dacă nașterea Domnului n-ar fi fost cu totul cerească și fericită, dacă ea n-ar avea nimic dumnezeiesc și mai presus de firea omenească, atunci nicidecum n-ar fi ajuns să se răspîndească învățătura Sa peste

și alți copii, ci pentru că n-ar fi avut credință cînd i s-a adus «vestea cea bună». În fine, în sec. IV se știe despre ereticii Helvicu și Vigilantiu, care contestau pururea-fecioria Maicii Domnului, afirmînd că ea ar fi avut și alți copii, motiv pentru care fericitul Ieronim i-a combătut în scris.

58. Cf. A. Harghel, *Frații Domnului*, București, 1930.

59. *I c.* 1, 42—43.

60. *Lc.* 1, 44.

întreg pămîntul ⁶¹. Și dacă în pîntecele Fecioarei Maria ar fi fost numai un om, iar nu Fiul lui Dumnezeu, atunci cum ar fi putut fi vindecate, începînd de pe vremea lui Hristos și pînă în zilele noastre, atîtea feluri de boli trupești și duhovnicești? Să fi fost oare niște nebuni toți cei care prin mila lui Dumnezeu avem azi înțelegerea și cunoașterea lui Dumnezeu? Că ne-a lipsit oare credința și dreptatea tocmai nouă, celor care prin darul lui Hristos am dobîndit dreptatea și urmăm ei? Dar cine dintre noi n-a petrecut în greșeli și în rătăcirii, noi cei care, prin venirea lui Hristos, astăzi nu mai cunoaștem îndoială nici tulburare, ci ne găsim pe drumul lui Hristos, Care a zis: «Eu sînt calea» ⁶²?

VII

Privind toate cele raportate despre El, vedem că tot ce s-a scris despre persoana Lui este considerat sfînt și vrednic de laudă: nașterea Sa, creșterea, puterea Sa, patimile și învierea Sa, nu numai că s-au petrecut într-un anumit timp, ci lucrează în noi încă și azi ⁶³. Chiar și pe voi, catehumenilor, cine v-a adunat în Biserică pentru învățătură? Ce imbold v-a îndemnat să vă lăsați casele ca să veniți la această adunare? Căci nu noi sîntem cei care am parcurs, una după alta, străzile către casele voastre, ci Tatăl cel Atotputernic, Care prin puterea Sa cea nevăzută v-a insuflat în inimile voastre, pe care le credea vrednice, această dorință de a veni la credință, voi care cu voie sau fără voie, ca unii ce sînteți la începuturile vieții creștinești și de aceea neîncrezători și cu teamă, primiți credința în mîntuire cum s-ar zice, cu frică și cu cutremur ⁶⁴.

VIII

Pe voi vă rog, deci, catehumenilor, să nu rămîneți nepăsători, ca nici unul dintre voi să nu se dea înapoi nici de frică nici de groază, ci să călcați pe urmele lui Iisus, Care pășește înaintea voastră. Căci El este cel care v-a chemat spre mîntuire și care și azi vă adună în Biserica pămîntească deocamdată, dar Care, dacă veți face fapte vrednice, vă va aduna și în «Biserica celor întîii născuți, care sînt scriși în ceruri» ⁶⁵.

Fericit este acela și aceea care au crezut că se va împlini ceea ce li s-a spus din partea Mîntuitorului. În acest înțeles a zis Maria: «Mă-

61. Argumentare istorică pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu.

62. *In*, 14, 6.

63. Intreață argumentarea celei mai extinse lucrări a lui Origen *Κατὰ Κέλσου*, se bazează tocmai pe argumentul eficacității neîntrerupte a lucrării lui Dumnezeu în viața lumii și a oamenilor.

64. Despre catehumeni a se vedea cele spuse în studiul introductiv.

65. *Evr.* 12, 23.

rește suflete al meu pe Domnul Iisus»⁶⁶. Căci într-adevăr sufletul ei mărește pe Domnul, duhul ei preaslăvește pe Dumnezeu.

Ce înțeles trebuie dat acestor cuvinte? Dacă Dumnezeu ne îngăduie, cu prilejul celei mai apropiate întâlniri din această biserică, când veți veni veseli în casa Domnului pentru a asculta cuvîntul Său, ne vom sili și vom cerceta și vă vom vorbi despre Hristos Iisus «Căruia îi este slava și stăpînirea în vecii vecilor». Amin⁶⁷.

OMILIA A VIII-A

La cuvintele:

**«Mărește suflete al meu pe Domnul»
pînă la
«făcut-a tărie cu brațul Său Domnul»**

I

Înainte ca Ioan să fi proorocit, a proorocit Elisaveta, iar înainte de nașterea Domnului și Mîntuitorului nostru, a proorocit Maria. De asemenea, după cum păcatul a început prin greșeala femeii, dar el s-a întins apoi și asupra bărbatului, tot așa și mîntuirea și-a făcut intrarea în lume prin mijlocirea femeilor pentru ca toate urmașele lor, depășind slăbiciunea sexului lor, să urmeze viața și purtarea sfintelor, mai ales a acelor pe care ni le descrie Evanghelia acum. Să cercetăm, deci, proorocia Fecioarei: «Mărește sufletul meu pe Domnul, zice ea, și s-a bucurat duhul meu de Dumnezeu, Mîntuitorul meu»⁶⁸. Două principii, «sufletul» și «duhul», duc la o îndoită slavă⁶⁹. Sufletul «mărește» pe Domnul, duhul «mărește» pe Dumnezeu, dar nu ca și cum slăvirea Domnului ar fi deosebită de cea a lui Dumnezeu, ci pentru că Dumnezeu este și Domn, iar Domnul este și Dumnezeu.

II

Se poate pune întrebarea: Cum mărește sufletul pe Domnul? Căci într-adevăr dacă la Domnul nu se poate vorbi nici de creștere, nici de scădere, întrucît El este Cel ce este, atunci oare în ce înțeles poate spune, acum, Maria: «Mărește sufletul meu pe Domnul»...? Dacă iau în conside-

⁶⁶ Lc. 1, 46. A se vedea cele spuse în studiul introductiv despre «citirile» *ἐπιτάξεις* (lectiones) dinainte de predică.

⁶⁷ I Pt. 4, 11.

⁶⁸ Lc. 1, 46—51. A se vedea Ambrozie, *In Lucam*, II, 28.

⁶⁹ Omul nostru lăuntric constă din suflet și duh. *Omilia 1, 11 la Facere*, în volumul prim al colecției noastre.

rare că Domnul, Mîntuitorul nostru, este «chipul lui Dumnezeu cel nevăzut»⁷⁰ și dacă îmi dau seama că sufletul meu a fost zidit după «chipul Celui ce l-a făcut pe el»⁷¹, pentru ca să fie chip al chipului⁷², atunci propriu-zis sufletul meu nu este întru toate chipul lui Dumnezeu, ci el a fost creat după asemănarea celui dintîi chip. Și voi înțelege lucrul acesta în modul următor : după obiceiul acelorora al căror meșteșug este să picteze imagini și să-și întrebuițeze arta pentru a reproduce un model unic, de pildă chipul unui rege⁷³, tot așa și noi, fiecare, ne schimbăm sufletul după chipul lui Hristos, reproducînd după El o imagine mai mult sau mai puțin mare⁷⁴, cînd palidă sau spălăcită, cînd strălucitoare, cînd clară și luminoasă, în comparație cu originalul. Cînd, deci, voi face să se mărească chipul chipului, cu alte cuvinte sufletul meu, și cînd îl voi «mări» prin faptele mele, prin cugetele și vorbăele mele, atunci chipul lui Dumnezeu se va fi mărit și el și, deodată cu el, și Domnul, al Cărui chip este sufletul nostru, care va fi și el «mărit». Întocmai cum crește Domnul în acest «chip» al Lui, care este în noi, tot așa dacă sîntem păcătoși, el scade și descrește.

III

Mai precis, Domnul nici nu Se micșorează și nici nu descrește, ci noi înșine, dacă în loc de chipul Domnului îmbrăcăm alte chipuri : în loc de chipul Cuvîntului, al Înțelepciunii, al dreptății și al tuturor celorlalte virtuți⁷⁵, noi luăm chipul diavolului, încît despre noi s-ar putea zice : «șerpi, pui de vipere»⁷⁶. Da, noi îmbrăcăm chipul leului, al balaurului ori al vulpii, cînd sîntem veninoși, cruzi, furioși, sau chipul țapului, cînd sîntem prea stăpîniți de depravare⁷⁷. Îmi aduc aminte că am tîlcuit

70. Col. 1, 15.

71. Fac. 1, 27.

72. Se cuprinde în aceste cîteva cuvinte întreaga concepție antropologică a lui Origen. «Omul e chip al chipului», zice el în *Κατὰ Κέλσον*, VI, 63, ed. berlineză, p. 133. A se vedea mai pe larg în volumele III și IV H. Crouzel, *Théologie de l'image de Dieu chez Origène*, Paris, 1956, p. 157: «Ceea ce determinăm prin expresia «după chip» se localizează în suflet, și anume în *psyhi*, cînd acesta a fost înduhovnicit». «Cînd păcătuiam nu mai urmăam chipul Domnului, ci al diavolului» (p. 189). A se vedea și în volumul I al colecției de față *Omilia XIII la Ieșire*, despre «fîntîni». Vom reveni mai departe asupra acestei probleme și în *Omiliile XXVII și XXXIX*, 5 la Luca.

73. A se vedea H. Crouzel, Fournier-Pérignon, *Luc*, p. 167, nota 1. Minunat va adînci această problemă sfîntul Grigorie de Nyssa, *Ce însemnează numele și viețuirea de creștin*? trad. T. Bodoșogae în «Mitropolia Banatului», 1963.

74. Sau, cum zice originalul grecesc, «întipărim în noi chipul lui Hristos imitînd în noi pe Cel întîi Născut, Fiul lui Dumnezeu», ed. Rauer, 56.

75. A se vedea traducerea noastră din cartea I a *Comentarului la Ioan* (în acest volum).

76. Mt. 23, 33.

77. Spre ilustrare a se vedea mai jos *Omilia XXXVII*.

într-o zi aliniatul din Deuteronom, unde este scris : «Să nu vă faceți închipuiri ale vreunui idol, care să înfățișeze bărbat sau femeie, sau închipuirea vreunui dobitoc»⁷⁸. Spuneam atunci că de vreme ce «Legea trebuie înțeleasă duhovnicește»⁷⁹ fiecare să bage seamă ce fac atunci când unii iau chip de bărbat, alții, chip de femeie, un altul și-a luat înfățișare de pasăre, iar un altul de tiritoare sau de șerpi, și în sfârșit un altul își realizează asemănarea cu Dumnezeu. Va înțelege tilcul acestor cuvinte cine va citi cele scrise acolo.

IV

«Sufletul» Mariei mărește, așadar, pe Domnul, iar «duhul ei» tresaltă apoi în Dumnezeu. Într-adevăr, dacă nu ne-am înălțat mai întâi, însemnează că nu putem tresălta. «Pentru că», zice ea, «a căutat spre smerenia roabei Sale». Dar unde este această smerenie pe care Domnul a văzut-o la Maria ? Ce avea, adică, din smerenie și din răutate maica Mântuitorului, care a purtat pe Fiul lui Dumnezeu în pîntecele ei ? Aceste cuvinte : «A căutat spre smerenia roabei Sale» vor să spună că Domnul a îndreptat privirea spre dreptatea roabei Sale, «a îndreptat privirea» spre cumpătarea ei, El a îndreptat privirea spre puterea și înțelepciunea ei. Într-adevăr, este firesc ca Dumnezeu să caute spre virtuți și poate mi se va spune : înțeleg bine că Dumnezeu privește spre dreptatea și înțelepciunea roabei Sale, dar nu înțeleg prea bine cum poate acorda atenție smereniei⁸⁰ ei ? Cel care caută lămurirea acestei dificultăți va trebui să bage de seamă că în Sfînta Scriptură tocmai smerenia este considerată ca una dintre virtuți.

V

Căci într-adevăr Mîntuitorul zice : «Învățați-vă de la Mine, că sint blind și smerit cu inima și veți găsi odihnă sufletelor voastre»⁸¹. Dacă vrei să cunoști numele acestei virtuți și să știi cum o numesc filosofii, ține minte că virtutea smereniei pe care o consideră ca atare Dumnezeu, este aceea pe care înțelepții o numesc *ἀνομία* sau *μετρίότης* (adică

78. *Deut.* 4, 16—17. Ieronim ne spune în epistola 33, 4, că Origen a compus 13 omilii la Deuteronom, dar din ele nu ni s-au păstrat decît cîteva fragmente, Migne, *P.G.*, 12, 805—818 și *P.G.*, 17, 23—36.

79. *Rom.* 7, 14.

80. În lumea antică, smerenia era privită ca slăbiciune, nu ca virtute.

81. *Mt.* 11, 29.

«lipsă de îngîmfare» sau «smerenie», modestie). Dar noi o putem defini printr-o perifrază : ea este starea în care omul nu se mîndrește, ci se micșorează pe sine însuși. A se umfla de mîndrie însemnează, după sfîntul apostol, «a cădea în osînda diavolului», care desigur a început prin umflarea de mîndrie și de îngîmfare. Iată textul : «ca nu cumva, trufindu-se, să cadă în osînda diavolului»⁸².

«A căutat spre smerenia roabei Sale». Dumnezeu a căutat spre mine, a zis Maria, pentru că eu sînt smerită și caut dulceața virtuții.

VI

«Că iată, de acum mă vor ferici toate neamurile». Dacă înțeleg expresia «toate neamurile», atunci după cel mai simplu înțeles, aceștia sînt credincioșii. Dacă însă pătrund mai adînc acest verset, consider că ar fi preferabil a întregi (cu vorbele) : «că mi-a făcut mie mărire Cel Puternic»⁸³. Iar întrucît «oricine se smerește pe sine se va înălța»⁸⁴, Dumnezeu a îndreptat privirea spre smerenia fericitei Maria tocmai pentru că le-a putut spune : «mi-a făcut mărire Cel Puternic și sfînt este numele Lui». «Și mila Lui, din neam în neam»⁸⁵. Nu numai peste una, două, trei, nici numai peste cinci neamuri se întinde «mila Domnului», ci în veci «din neam în neam». Pentru cei ce se tem de El, Domnul își desfășoară puterea brațului Său. Cu toată slăbiciunea ta, dacă te apropii de Hristos cu credință, vei putea auzi făgăduința Sa ca răspuns la credința ta.

VII

Care este, prin urmare, această făgăduință a Domnului ? «El Se face puterea celor care cred», zice Maria. Puterea și tăria sînt un atribut regal. De fapt cuvîntul *κράτος*, pe care îl putem traduce cu «putere», se referă la cel care conduce sau la cel care deține toată puterea. Deci, dacă crezi în Dumnezeu, El îți împărtășește din tăria și puterea Sa, îți dă împărăția Sa, pentru ca supus «Împăratului împăraților»⁸⁶ să moștenești «Împărăția cerurilor»⁸⁷, întru Iisus Hristos, Căruia Îi este slava și stăpînirea în vecii vecilor. Amin.

82. *I Tim.* 3, 6.

83. *Lc.* 1, 49.

84. *Lc.* 14, 11.

85. *Lc.* 1, 50.

86. *Apoc.* 19, 16.

87. *I Pt.* 4, 11.

OMILIA A X-A

La cuvintele:

«S-a umplut de Duhul Sfânt și a proorocit»

pînă la

«vei merge înaintea feței Domnului,

ca să gătești căile Lui»⁸⁸

I

Plin de Duhul Sfânt, Zaharia a făcut două proorocii destul de generale, una despre Hristos, alta despre Ioan Botezătorul. Aceasta reiese limpede din cuvintele sale, căci el vorbește mai întii despre Mîntuitorul ca despre o persoană deja de față, trăind în lume, după aceea despre Ioan (Botezătorul). «Și Zaharia s-a umplut de Duh Sfânt și a proorocit zicînd: Binecuvîntat este Dumnezeuul lui Israel, că a cercetat și a făcut răscumpărare poporului Său». În acest timp, «a rămas Maria împreună cu Elisaveta ca la trei luni»⁸⁹ după vestirea îngerului, pentru ca printr-o putere negrăită Mîntuitorul, de acum prezent, să pregătească nu numai pe Ioan, precum am spus-o ultima dată, ci chiar și pe Zaharia, după cum ne-o arată Evanghelia de astăzi.

II

De fapt și acesta propășise puțin cite puțin în decursul celor trei luni, sub înriurirea Duhului Sfânt, încît fără s-o știe a fost îndrumat de Dumnezeu și a făcut această proorocie privitoare la Hristos, «Care a cercetat și a făcut răscumpărare poporului Său și ne-a ridicat corn de mîntuire în casa lui David», pentru că «din sămînța lui David, după trup»⁹⁰, S-a născut Hristos.

Cu adevărat El Se făcu «putere de mîntuire în casa lui David», pentru că proorocul s-a făcut ecoul acestui text: «o vie pe o coastă mănoasă»⁹¹. Pe ce coastă? Pe Iisus Hristos, pe Acela care este descris acum: «El a ridicat putere de mîntuire în casa lui David, robul Său, precum a grăit prin gura sfinților Săi prooroci».

III

În legătură cu cuvintele «ca să ne scape de vrăjmașii noștri», nu e vorba despre vrăjmași în înțelesul trupesc, ci despre vrăjmași duhovni-

88. Lc. 1, 67—76.

89. Lc. 1, 56.

90. Rom. 1, 3.

91. Is. 5, 1.

cești. Domnul Iisus a venit «ca un puternic în război»⁹² ca să nimicească pe toți vrăjmașii, să ne elibereze de cursele lor și să ne slobozească din mâna tuturor vrăjmașilor noștri și de toți cei care ne urăsc pe noi. Și astfel «să facă milă cu părinții noștri».

Eu cred că la venirea Domnului Mântuitor, atît Avraam, cît și Isaac și Iacov s-au bucurat de mila lui Dumnezeu. Nu se poate crede că acei oameni, care au prevăzut această zi și care s-au bucurat de ea, să nu fi dobîndit nimic din venirea Domnului la ziua nașterii Sale feciorelnice. Ce să mai zicem despre patriarhi? Ascultător față de autoritatea Sfintei Scripturi, îmi voi lua îndrăzneala să urc și mai sus și să spun că prezența Domnului Iisus și întruparea Lui n-au adus bucurie numai pămîntului, ci și cerului. Astfel vorbește sfîntul Pavel: «Prin sîngele crucii Sale toate să le împace, fie cele de pe pămînt, fie cele din ceruri»⁹³. Dacă, deci, prezența Domnului a fost folositoare pămîntului și cerului, de ce să ne fie teamă a spune că venirea Sa a fost folositoare și patriarhilor⁹⁴, mai ales ca să se împlinească cuvîntul: «Să facă milă cu părinții noștri, aducîndu-și aminte de legămîntul Său cel sfînt, de jurămîntul cu care S-a jurat către Avraam, părintele nostru⁹⁵, ca fiind izbăviți din mâna vrăjmașilor să ne dea nouă fără frică să-I slujim...».

IV

De obicei oamenii sînt scoși din mâna vrăjmașilor lor, dar nu fără să fi simțit frica⁹⁶. După ce te-ai îngrozit într-o situație grea și apoi ești eliberat de vrăjmași, ești frumos și bine eliberat, nu însă fără să fi gustat teama. Venirea Mîntuitorului Iisus, însă, ne-a slobozit «din mâna vrăjmașilor noștri fără frică». Dealtfel, noi nu am cunoscut pe vrăjmașii noștri și nu i-am văzut atacîndu-ne, însă, fără a ști, deodată, noi am fost smulși din cursele lor și din lațurile lor. Într-o clipită «ne-a învrednicit pe noi să luăm parte la moștenirea sfinților»⁹⁷, fiind scoși din mâna vrăjmașilor noștri fără a simți frică, pentru a sluji lui Dumnezeu în sfințenie și în dreptate, în toate zilele vieții noastre⁹⁸.

92. Ps. 23, 8.

93. Col. 1, 20.

94. Textul grecesc formulează și mai îndrăzneț această idee spunînd: «cercetarea părinților s-a făcut prin venirea lui Hristos la noi și coborîrea Lui pînă la iad». În același timp, un comentator bizantin din sec. XIV, Macarie Hrysokefalul, ține să sublinieze că eliberarea noastră de teamă s-a făcut «pentru toate zilele vieții noastre», adică pentru veșnicie. Migne, P.G., 13, 1821—1822.

95. Lc. 1, 73; Evr. 6, 17.

96. Lc. 1, 74.

97. Col. 1, 13.

98. Lc. 1, 75.

V

«Iar tu, pruncule, prooroc al Celui Preaînalt te vei chema»⁹⁹. Mă întreb, oare de ce nu proorocește Zaharia ca și când ar vorbi despre Ioan, ci i se adresează chiar lui Ioan zicînd : «Iar tu, pruncule, tu vei fi numit prooroc al Celui Preaînalt»... și cele următoare ? Ar părea fără rost să te adresezi unuia care nu înțelege, să vorbești unui prunc care e încă la sînul mamei. Cred totuși că am aflat motivul : Ioan a avut o naștere minunată, el vine pe lume vestit de un înger, a fost adus în lume după o ședere de trei luni a Mariei la Elisaveta, așa încît tot ceea ce s-a scris în privința aceasta constituie fapte ieșite din comun. Dacă se pune la îndoială că încă de la naștere s-ar fi putut înțelege cuvintele părintelui său și să se prindă sensul «iar tu, pruncule, prooroc al Celui Preaînalt te vei chema», atunci va trebui luat în considerare că faptele premergătoare sînt încă și mai minunate : «Căci iată, cum veni la urechile mele glasul salutării tale, pruncul a săltat de bucurie în pîntecele meu».

VI

Și dacă, încă din pîntecele mamei sale Ioan a auzit pe Iisus și dacă la glasul lui Iisus el a săltat de bucurie, de ce să refuzi să crezi că după nașterea sa el a putut auzi proorocia părintelui său și să înțeleagă cuvintele lui : «Iar tu, pruncule, prooroc al Celui Preaînalt te vei chema, căci vei merge înaintea feței Domnului, ca să gătești căile Lui» ? Cred, deci, că Zaharia s-a grăbit să se adreseze pruncului pentru că el știa că în curînd Ioan va merge să viețuiască în pustie și că el nu se va mai bucura de prezența lui. De fapt, pruncul «a fost în pustie pînă în ziua arătării lui către Israel»¹⁰⁰.

VII

Moise încă a rămas în pustie, însă numai după ce a ieșit din Egipt, după patruzeci de ani împliniți, și în decurs de patruzeci de ani, el a păzit încă turmele lui Ietro. Ioan, dimpotrivă, de la naștere a petrecut în pustie, el a fost «cel mai mare din cei născuți din femeie»¹⁰¹, încît s-a dovedit vrednic de o creștere mult mai ridicată. Despre el grăiește proorocul : «Iată eu trimit înaintea ta pe îngerul Meu»¹⁰². E cu dreptate a numi «înger» pe acela care, trimis înaintea Domnului¹⁰³, a ascultat și

99. Lc. 1, 76.

100. Lc. 1, 80.

101. Mt. 11, 11.

102. Ieș. 23,20.

103. Să nu se uite că în grecește ἄγγελος însemnează «trimis», «vestitor».

a înțeles proorocia părintelui său încă de la nașterea sa. De aceea, noi ceilalți, care avem credința în atâtea realități minunate, credem în aceeași măsură și în înviere, dar credem de asemenea și în proorociile care trebuie să se împlinească privind împărăția cerurilor, făgăduințe pe care le întărește Duhul Sfânt în fiecare zi. Toată Scriptura este încă și mai minunată, încît noi nici nu o putem pricepe, dar o vom înțelege în Hristos Iisus, Căruia îi este slava și stăpînirea în vecii vecilor. Amin¹⁰⁴.

OMILIA A XI-A

L a c u v i n t e l e :

«Iar copilul creștea și se întărea cu duhul»

p î n ă l a

«această înscrisoare s-a făcut mai întîi
pe cînd Quirinius cîrmuia Siria»¹⁰⁵

I

După Sfînta Scriptură cunoaștem două feluri de creșteri : creșterea trupească, unde voința omenească nu intervine, și creșterea duhovnicească asigurată prin efortul omenesc¹⁰⁶. Creșterea a doua, cea duhovnicească, este cea pe care o amintește acum evanghelistul : «Copilul creștea și se întărea cu duhul»¹⁰⁷. Iar duhul din el nu mai rămînea la vechea statură, ci creștea fără încetare. Și în același timp se dezvolta și sufletul, dar nu numai el, ci și mintea și înțelegerea creșteau și ele ca și duhul¹⁰⁸. Este tocmai ce el afirmă : «El creștea cu duhul». E ceea ce a poruncit Dumnezeu : «Creșteți și vă înmulțiți»¹⁰⁹. Nu știu cum pot explica acest fapt cei care înțeleg lucrurile în mod trupesc și după literă. Să admitem că expresia «vă înmulțiți» se referă la număr și astfel, dacă e vorba de creștere numerică, atunci ar fi loc pentru o înmulțire. Dar a continua în felul acesta porunca dată «creșteți» nu mai stă în puterea noastră.

104. I Pt. 4, 11.

105. Lc. 1, 80—82.

106. Se cunoaște concepția sinergistă a lui Origen, de aceea el dedică în lucrarea sa «Περὶ ἀρχῶν» un capitol întreg (III) libertății voii omenești. Cf. *Comm. in Math. XII*, 20, Migne, P.G. 13, 1029. La fel «πυρρῆιν», indice la Περὶ ἀρχῶν.

107. Lc. 1, 80.

108. Fac. 1, 22.

109. Bine observă H. Crouzel (*Luc.* p. 188—189 nota 2) că în acest pasaj sînt amintite toate elementele de bază ale antropologiei lui Origen, pentru care viața creștină e concepută ca un proces dinamic de dezvoltare neîncetată.

II

Care este, oare, omul care n-ar dori să adauge staturii sale măcar un «cot»¹¹⁰, pentru a deveni mai mare? Se vede că toate poruncile pot fi împlinite, căci o poruncă imposibil de îndeplinit n-are nici un înțeles, or dacă ni se poruncește să creștem, desigur că avem posibilitatea de a împlini această poruncă. Vreți să știți cum trebuie înțeleasă porunca «creșteți»? Ascultați ceea ce a făcut Isaac despre care este scris: «Și s-a înălțat omul și mergînd înainte mai mare se făcea, pînă ce s-a făcut mare foarte»¹¹¹. Fără îndoială, voința sa ținea spre tot mai mult, făcea progrese neîncetate în contemplarea unor realități tot mai dumnezeiești, deprinzîndu-se să se rupă cît mai mult de bogățiile pămîntești și lăsîndu-se răpit de comoara planurilor sale, pe care se silea să le păstreze cît mai curate. Astfel, numai cel care a cultivat toate virtuțile în cîmpul sufletului său, numai acela împlinește și această poruncă: «creșteți».

III

De aceea s-a zis și despre Ioan că încă prunc mic fiind, «creștea și se înmulțea». Și totuși e un lucru foarte greu să spui despre un prunc că creștea în chip duhovnicesc pentru că așa ceva este un lucru foarte rar între muritori. Dar, totuși «pruncul creștea și se întărea cu duhul». Este o deosebire între «a crește» și «a se întări». Firea omenească este slabă, iar ca să devină mai tare ea are trebuință de ajutor dumnezeiesc. Citim în Scriptură: «trupul e neputincios»¹¹². Ce trebuie să vină în ajutorul lui ca să se întărească? Fără nici o îndoială, duhul, «căci duhul este osîrditor, dar trupul, neputincios». Cel care vrea să devină mai puternic nu trebuie să se bizuie decît pe duh, pentru a se întări. Mulți se întăresc numai trupește, trupul lor prinde puteri; însă un ostaș al lui Dumnezeu¹¹³ trebuie să ia și puteri duhovnicești și, odată ce este întărit, el va strivi sub picioarele lui înțelepciunea cărnii. Căci pe măsură ce se înduhovnicește, el va supune trupul sub stăpînirea duhului. Să nu credem cumva că aceste cuvinte: «creștea și se întărea cu duhul» conțin numai o simplă istorisire despre Ioan, istorie care nu ne privește deloc; nu, aceasta este o istorie pusă nouă ca model pentru ca întărindu-ne, din punct de vedere duhovnicesc, în înțelesul pe care l-am arătat, să realizăm și noi progrese!

110. *Mt.* 6, 27.111. *Fac.* 26, 13. A se vedea Origen, *Gen. Hom.* XII, 5, p. 111, ediția berlineză.112. *Mt.* 26, 41.113. În înțelesul de la *II Tim.* 2, 3—5.

IV

«Și a fost în pustie pînă în ziua arătării lui către Israel». Am arătat ultima dată cît de ieșită din comun a fost nașterea lui Ioan, căci cîtă vreme «pruncul sălta cu bucurie în pîntecele mamei»¹¹⁴ și chiar înainte de a se fi născut, el a cunoscut deja pe Domnul. Am arătat, de asemenea, minunea nu mai puțin mică a nașterii sale, cînd Zaharia îi adresează pruncului cuvîntul, precum l-a auzit acesta : «Iar tu, zice el, pruncule, proroc al Celui Preaînalt te vei chema»¹¹⁵. După o astfel de zămislire și după o astfel de naștere, era firesc ca Ioan să nu aștepte să fie crescut de către tatăl său și de către mama sa pînă «în ziua arătării lui către Israel», ci s-a retras¹¹⁶, fugind de zgomotul orașelor, de asaltarea mulțimilor și de păcatele orașelor ca să se ducă în pustie, unde aerul e mai proaspăt, cerul mai deschis și Dumnezeu mult mai aproape și acolo, cîtă vreme nici taina Botezului¹¹⁷ nu era încă descoperită, nici epoca predicării sosită, să se îndeletnicească cu rugăciunea și să trăiască cu îngerii¹¹⁸, pentru ca să cheme pe Domnul și să-L audă răspunzînd : «Iată-Mă»¹¹⁹. După cum altă dată «Moise striga și Domnul îi răspundea»¹²⁰, cred că tot așa și Ioan a putut vorbi în pustie și Domnul îi va fi răspuns.

V

Această cugetare scoasă din Sfînta Scriptură îmi aduce aminte de un temei hotărîtor și anume : dacă «între cei născuți din femei, nimeni nu este mai mare decît Ioan Botezătorul»¹²¹ și dacă Dumnezeu i-a răspuns lui Moise, atunci desigur că a răspuns și lui Ioan care a fost mult mai mare decît Moise, ca unul care s-a hrănit în pustie și a cărui naștere a fost vestită de un arhanghel, același arhanghel care a vestit pe cea a Mîntuitorului, și al cărui tată a ajuns mut întrucît nu a crezut în nașterea lui. Ioan se afla deci «în pustie» și se hrănea într-un chip nou și neobișnuit pentru un om, precum ne amintește evanghelistul Matei : «hrana

114. *Lc. 1, 44.*

115. *Lc. 1, 76.*

116. Ἀναχώρησις, retragerea în pustie, nu pare a avea la Origen înțelesul de mediu salvator, pe care-l va avea la monahii sec. IV. A se vedea și indicele la Filocalie. Totuși el vedea deja în această retragere o terapie sufletească (Filoc. 100, 12, ed. Robinson în acest volum, citat după Κατὰ Κέλσου, I, 5).

117. A se reține termenul «sacramentum Baptismi» (μυστήριον τοῦ βαπτίσματος) care mai e pomenit în felul acesta și în omiliile XIV, 6 și XXXIII, 5. Cf. H. Crouzel, *Luc.* p. 193.

118. Poate o prefigurare a «vietii îngerești», descrise mai tîrziu de sfîntul Grigorie de Nyssa în scrierile sale dedicate fecioriei.

119. *Ieș. 3, 4.*

120. *Ieș. 19, 19.*

121. *Lc. 7, 28.*

lui era din lăcuste și miere sălbatică»¹²². Întrucît Ioan a fost slujitorul celei dintîi veniri a Mîntuitorului și întrucît numai el a grăit despre iconomia întrupării Aceluia despre care proorociile prăznuiau pe Cel care S-a născut dintr-o fecioară, Ioan n-a mai primit o miere care provenea de la albine și care era curățită prin purtarea de grijă a omului, ci miere sălbatică¹²³. Cît despre zburătoarele care alcătuiau hrana sa, acestea n-au fost vreo pasăre măiastră, care se înalță mareț în văzduh, ci o mică insectă care se ridică cu greu deasupra pămîntului și care mai mult sare decît zboară. Ce aş putea spune mai mult? E foarte limpede: lăcustele, vietățile mici și curate, au fost hrana sa¹²⁴. Înțelegeți, prea iubiiții mei frați, că un nou fel de a se naște are parte de un nou mod de a se hrăni.

VI

După acestea Scriptura continuă: «În zilele acelea a ieșit poruncă de la Cezarul să se înscrie toată lumea... Această înscriere s-a făcut întîi pe cînd Quirinius ocîrmuia Siria»¹²⁵. Ar putea fi întrebare evanghelistul: ce rost are acest aliniat care relatează în același timp despre «întîia scriere» a toată lumea în timpul împăratului Cezar August, apoi despre călătoria lui «Iosif, însoțit de Maria, cea logodită cu el, care era însărcinată», mergînd în mulțimea aceea de lume, ca să se înscrie și el în lista de dare la venirea în lume a lui Iisus, înainte de a se încheia înscrierea? Pentru cine privește lucrurile mai de aproape, întîmplările acestea sînt semnul unei taine: trebuia ca și Hristos să fie numărat în acest recensămînt al lumii, pentru că și El voia să fie înscris la un loc cu toți ceilalți, pentru ca să sfințească pe toți oamenii și să fie pomenit în registre împreună cu toată lumea, pentru a oferi lumii trăirea în comuniune cu El¹²⁶. Iar după această numărătoare Iisus voia să numere împreună cu El pe toți oamenii, înscriind în «cartea vieții»¹²⁷ pe toți cei care au crezut în El, înscriindu-i în ceruri¹²⁸, împreună cu sfinții Aceluia, «Căruia Îi este slava și stăpînirea în vecii vecilor. Amin»¹²⁹.

122. Mt. 3, 4.

123. Diferența între cele două soiuri de miere pare a avea la Origen înțelesul deosebiriî între Vechiul Testament și Noul Testament.

124. Lăcustele sînt comestibile. Li se înlăturau picioarele și aripile și se consumau fierte sau fripte pe jar.

125. Lc. 2, 1—2.

126. Deci pentru confirmarea în timp a realizării iconomiei divine.

127. Apoc. 20, 15.

128. Ic. 10, 20.

129. I Pt. 4, 11.

OMILIA A XIV-A

L a c u v i n t e l e :

«Și cînd s-au împlinit opt zile ca să-L taie împrejur»
 p î n ă l a
 «o pereche de turturele și doi pui de porumbei»¹³⁰

I

Prin moartea Sa, «Hristos a murit păcatului»¹³¹, nu fiindcă ar fi păcătuit, căci «n-a săvîrșit nici un păcat, nici nu s-a aflat vicleșug în gura Lui»¹³², ci El a murit pentru ca datorită morții Sale pentru păcate, noi care eram morți să nu mai viețuim niciodată în păcat și în fărădelegi, căci scris este : «dacă am murit împreună cu Hristos, credem că vom și viețui împreună cu El»¹³³. Or, dacă «am murit împreună cu El» în ziua morții Sale și dacă am înviat împreună cu El în ziua învierii Sale, tot astfel, fiind tăiați împrejur împreună cu El, am fost și curățiți printr-o curățire sărbătorească în urma tăierii Lui împrejur. În sfîrșit, ca să știți că din pricina noastră S-a tăiat Domnul împrejur, ascultați ceea ce spune Pavel în chipul cel mai limpede : «Căci întru El locuiește, trupește, toată plinătatea Dumnezeirii și sînteți deplini întru El, Care este cap a toată domnia și stăpînirea. Tot în El ați fost tăiați împrejur, cu tăiere împrejur nefăcută de mîna, prin dezbrăcarea de trupul păcatului, întru tăierea împrejur a lui Hristos. Îngropați fiind împreună cu El prin Botez, cu El ați și înviat prin credință în puterea lui Dumnezeu, Cel care L-a înviat pe El din morți»¹³⁴. Așadar, atît moartea și învierea, cît și tăierea Sa împrejur, s-au făcut pentru noi oamenii.

II

«Și, zice Scriptura, cînd s-au împlinit opt zile ca să-L taie împrejur, I-au pus numele Iisus, cum a fost numit de înger, mai înainte de a se zămisli în pîntece»¹³⁵. Iisus, acest nume glorios și înalt, cu totul vrednic a primi toată cinstirea închinării și a măririi, «acest nume care este mai presus de orice nume», nu s-ar fi convenit să fie pomenit în primul loc de către oameni, nici să fie introdus de ei în lume, ci se cădea să se înfăptuiască (aceasta) de către o putere mult mai înaltă și mai desăvîr-

130. *Lc. 2, 21—24.*131. *Rom. 6, 10.*132. *I Pt. 2, 22.*133. *Rom. 6, 8.*134. *Col. 2, 9—12.*135. *Lc. 2, 21.*

șită¹³⁶. Evanghelistul adaugă, zicînd : «I-au pus numele Iisus, cum a fost numit de înger mai înainte de a se zămisi în pîntece»¹³⁷.

III

Apoi spune : «Și cînd s-au împlinit zilele curățirii lor, după Legea lui Moise, l-au adus pe Prunc la Ierusalim»¹³⁸. Pomeniște de «zilele curățirii lor». Cine sînt acești «lor» ? Dacă s-ar fi scris : din pricina «curățirii ei», adică cea a Mariei, care născuse, atunci nu s-ar fi ivit nici o nedumerire și am fi zis cu oarecare îndrăzneală : «Maria, care este dintre oameni și care avea trebuință să fie curățită»¹³⁹, după naștere. Însă cită vreme s-a spus : «zilele curățirii lor», poate nu este vorba de o singură persoană, ci de două sau chiar de mai multe altele. Avut-a, oare, și Iisus trebuință să fie curățit și a fost El oare necurat sau întinat de vreo prihană oarecare ? S-ar putea să pară că eu vorbesc într-un mod temerar, însă eu sînt susținut de autoritatea Sfintei Scripturi. Vezi ceea ce este scris în Iov : «Nimeni nu este curat, măcar o zi de va fi viața lui pe pămînt»¹⁴⁰. El n-a zis : «Nimeni nu-i lipsit de păcat», ci «nimeni nu este curat». Pentru că necurăția nu este sinonimă cu «păcatul», și pentru ca să știți că «necurăția» însemnează un lucru și «păcatul» altul, Isaia o spune foarte clar cînd zice : «Cînd Domnul va fi spălat necurăția fiicelor Sionului și va fi șters fărădelegile din mijlocul lui prin duhul dreptății și al nimicirii»¹⁴¹.

IV

Orice suflet îmbrăcat într-un trup omenesc își are necurățiile sale. Trebuie să știți că și Iisus a avut necurățiile Lui din propria Sa voință pentru că a luat trup omenesc pentru mîntuirea noastră.

Ascultați numai cu luare aminte ce spune prorocul Zaharia : «Și era Iisus îmbrăcat în veșminte murdare»¹⁴². Aceste cuvinte sînt îndreptate

136. Nu se poate să nu te impresioneze evlavia cu care vorbește Origen despre numele și persoana Domnului Hristos. A făcut-o și cînd explica aluziile făcute de prorocii Vechiului Testament în legătură cu venirea Mîntuitorului. A se vedea în volumul prim al operelor lui Origen traduse de noi omiliile I la Iosua, dar mai ales omilia I la Cîntarea Cîntărilor.

137. Lc. 2, 21.

138. Lc. 2, 22.

139. Deci Origen nu cunoaște credința într-o concepere imaculată a Maicii Domnului. Nici chiar în *Omil. VIII la Levitic* (corpul berlinez vol. 6, 384—396), în care se credea că s-ar afla un sprijin pentru imaculata concepere nu se spune altceva decît că Maria n-a născut din împreunare omenească. A se vedea și glosa editorului din Migne, P.G., 13, 1833.

140. Iov 14, 4 (după ediția sinodală din 1914).

141. Is. 4, 4. Origen susține că Insuși Iisus a fost supus necurăției. A se vedea și comentarul din Migne, P.G. 13, 1833—1834.

142. Zah. 3, 3. S-a discutat mult despre interpretarea hristologică a acestui verset unde e vorba de Iisus fiul ui Iosedec. A se vedea H. Crouzel, *Luc.* p. 220—221.

împotriva acelor care susțin că trupul Domnului nostru n-a fost un trup omenesc, ci el a fost alcătuit din elemente cerești și duhovnicești ¹⁴³. Dacă, însă, trupul său a fost alcătuit din elemente cerești și, după partizanii acestei afirmări greșite, din materie astrală și de o altă natură mult mai măreață și mai duhovnicească, atunci ei trebuie să ne răspundă de ce a putut fi întinat un trup duhovnicesc și în ce fel tilcuiesc ei ceea ce am spus mai înainte : «Iisus era îmbrăcat în haine murdare» ? Or, dacă sînt siliți să accepte «trup duhovnicesc» în înțeles de «veșmînt murdar», căci făgăduința trebuie să se împlinească și între altele și aceasta : «se seamănă trup întru stricăciune și înviază întru nestricăciune» ¹⁴⁴, atunci trebuie să concludă că noi trebuie să înviem murdari și necurați. Judecata aceasta este nedreaptă, cită vreme știu că este scris : «Se seamănă întru necinste, înviază întru slavă ; se seamănă întru slăbiciune, înviază întru putere ; se seamănă trup firesc, înviază trup duhovnicesc» ¹⁴⁵. A trebuit, deci, ca Domnul și Mîntuitorul nostru, Care îmbrăcase «veșminte murdare» și luase trup pămîntesc să ne ofere ceea ce, după lege și obicei, curăță necurățiile.

V

Profit de prilejul care mi se dă ca să tratez din nou o chestiune despre care adesea se întreabă frații noștri... (cum că) copiii sînt botezați ¹⁴⁶ pentru iertarea păcatelor ¹⁴⁷. Despre ce păcate este vorba ? Cînd au putut ei păcătuï ? Cum s-ar putea reține un astfel de motiv, socotit temeinic pentru botezul copiilor, dacă nu se admite tilcuirea pe care noi am dat-o : «Nimeni nu este curat, măcar o zi de va fi viața lui pe pămînt» ? Tocmai pentru că necurățiile din naștere sînt șterse prin taina Botezului, de aceea se botează copiii, căci (cum scrie la Scriptură), «de nu se va naște cineva din apă și din duh, nu va putea să intre în împărăția lui Dumnezeu» ¹⁴⁸.

VI

Zice evanghelistul : «Cînd s-au împlinit zilele curățirii lor». Împlinirea zilelor are și ea o însemnare duhovnicească. Începînd de la nașterea sufletul, într-adevăr, nu este curat, ba nici chiar în ziua nașterii el

143. Marcion susținea că trupul lui Iisus era numai aparent, iar ucenicul său Apelle admitea un corp astral, din eter, dintr-o a 5-a esență («quinta essentia»), de care vorbea Aristotel în lucrarea sa, *Despre filozofie*.

144. *I Cor.* 15, 44.

145. *I Cor.* 15, 42—44.

146. În timpul lui Origen se confirmă că se practica botezarea copiilor. În afară de acest loc a se vedea *Com. Rom.* V, 9, Migne, P.G., 14, 1047 etc.

147. *Fapte* 2, 38.

148. *In* 3, 5.

nu poate fi socotit curat cu desăvârşire, căci precum este scris în Lege : «Dacă femeia va naşte prunc de parte bărbătească, necurată va fi şapte zile şi treizeci de zile să se cureţe de sîngele său»¹⁴⁹. Astfel, deoarece «legea e duhovnicească»¹⁵⁰ şi «umbră a bunurilor viitoare»¹⁵¹, noi putem înţelege că adevărata noastră curăţire are loc după un timp oarecare. Iată care e părerea mea : chiar şi după învierea morţilor noi tot vom avea nevoie de o taină ca să ne spălăm şi să ne curăţim. Nimeni, prin urmare, nu va putea învia fără prihană şi nu ar putea găsi nici un suflet care să fie curăţat îndată de orice cusur. Deodată cu înnoirea primită prin Botez se împlineşte o taină : precum prin iconomia întrupării Iisus a fost curăţit printr-o jertfă, tot aşa şi noi trebuie să ne curăţim printr-o înnoire duhovnicească.

VII

Şi evanghelistul continuă : «Şi L-au adus pe Prunc la Ierusalim, după legea lui Moise, ca să-L pună înaintea Domnului»¹⁵².

Unde sînt cei care nu recunosc pe Dumnezeuul Legii şi care afirmă că nu El, ci altul este Dumnezeuul cel propovăduit de Hristos în Evanghelie ?¹⁵³. Or, Apostolul spune : «Dumnezeu a trimis pe Fiul Său, născut din femeie, născut sub lege»¹⁵⁴. Să fim nevoiţi, dar, să credem că bunul Dumnezeu ar fi pus pe Fiul Său sub ascultare de legea Creatorului şi sub stăpînirea unui vrăjmaş, unei puteri cu care El însuşi nu S-ar fi învoit ? Ziceţi mai curînd că El a fost pus sub Lege «ca să răscumpere pe cei de sub Lege»¹⁵⁵, pentru a-i supune unei alte legi, care a fost pomenită la citirea textului : «Luaţi aminte, poporul Meu, la legea Mea»¹⁵⁶, şi apoi : «L-au adus pe Prunc ca să-L pună înaintea Domnului». În ce pasaj al Sfintei Scripturi se află învăţătura pe care o susţin ? Desigur e vorba despre acesta : «Scris este, în Legea lui Moise : «Să-Mi sfinţeşti pe tot întiiul născut»¹⁵⁷, iar în alt loc : «De trei ori pe an să se înfăţişeze înaintea Domnului Dumnezeu toţi cei de parte bărbătească»¹⁵⁸.

Copiii închinaţi, fiindcă erau întii născuţi, erau aduşi înaintea altarului Domnului. «Tot cel de parte bărbătească, zice Scriptura, care des-

149. *Lev.* 12, 2—4.

150. *Rom.* 7, 14.

151. *Evr.* 10, 1.

152. *Lc.* 2, 22.

153. Sînt vizaţi desigur gnosticii marcioniţi şi ceilalţi, care afirmă că sînt doi Dumnezei : cel după Lege, al Vechiului şi Cel al iubirii, Dumnezeuul adevărat din Noul Testament.

154. *Gal.* 4, 4.

155. *Gal.* 4, 5.

156. *Ps.* 77, 1.

157. *Ieş.* 13, 3.

158. *Ieş.* 34, 23.

chide pîntecele maicii sale». Acest stih are un înțeles duhovnicesc, căci altfel s-ar fi zis : Tot cel de parte bărbătească ieșit din pîntecele maicii sale, și nu : «care deschide pîntecele mamei», cum a făcut-o Domnul Iisus ; căci pentru orice femeie, nu nașterea pruncului e cea care deschide pîntecele ei, ci împreunarea cu bărbatul ei.

VIII

Pentru Maica Domnului pîntecele s-a deschis în momentul zămislirii, deci înainte de nașterea lui Hristos ¹⁵⁹. Nici un bărbat nu s-a apropiat de acest pîntec sfințit și demn de cea mai mare cinste. Îmi îngădui să vorbesc despre această temă deoarece se spune : «Duhul lui Dumnezeu se va pogori peste tine și puterea Celui Preaînalt te va umbri» ¹⁶⁰. Aceasta este originea zămislirii ; pruncul s-a dezvoltat în pîntecele Mariei, care nu fusese deschis. Prin aceasta se explică și vorbele Mîntuitorului : «Iar eu sînt vierme și nu om, ocara oamenilor și defăimarea poporului» ¹⁶¹.

În pîntecele mamei El vedea necurăția trupurilor și, învăluit de pîntecul maicii sale, El îndura cu greu apăsarea noroiului pămîntesc. De aceea se aseamănă el cu un vierme al pămîntului : «Eu sînt vierme, zice El, și nu om». Făptura omenească se naște, pe cale firească, din împreunarea bărbatului cu femeia, însă Eu nu M-am născut dintr-o astfel de împreunare după legea firii umane, Eu sînt născut ca un vierme care nu-și are originea într-o sămînță străină, ci în chiar trupul unde se dezvoltă ¹⁶².

IX

Pentru că «orice întîi născut de parte bărbătească va fi închinat Domnului» a fost adus și Iisus «la Ierusalim», «să-L pună înaintea Domnului» ca să «dea jertfă precum s-a zis în Lege, o pereche de turturele sau doi pui de porumbel» ¹⁶³. Vedem dar aducîndu-se o pereche de turturele și doi pui de porumbel pentru Mîntuitorul. Din partea mea, socotesc că sînt plăcute acele păsări aduse jertfă pentru nașterea Domnului ; și, dacă admir asina lui Valaam, încît o consider o culme a fericirii, că ea a fost vrednică nu numai să vadă pe îngerul Domnului, ci și să poată deschide gura pentru a se exprima în grai omenesc ¹⁶⁴, tot așa cinstesc

159. Ca să combată pe docheți și pe Marcion, Tertullian a susținut că nașterea Domnului s-a petrecut ca și a altor muritori (*Adv. Marc.* 3, 11).

160. *Lc.* 1, 35.

161. *Ps.* 21, 6.

162. Despre originea viermilor sau a șerpilor într-un corp străin au vorbit și Ovidiu (*Metamorfoze* 15, 389—390), Plin'u (*Ist. Nat.* 10, 66) etc. Cf. H. Crouzel, *Luc.*, p. 228.

163. *Lc.* 2, 24.

164. Comparația între măgărița lui Valaam (*Num.* 22, 25 șurm.) și porumbei ne aduce aminte de superioritatea Noului Testament față de Vechiul Testament, cu atît mai mult cu cît și Duhul Sfînt a luat chip de porumb.

încă mai mult și respect aceste păsărele care au fost jertfite pe altar pentru Domnul și Mântuitorul nostru : «o pereche de turturele sau doi pui de porumbel».

X

Tilcuirea mea s-ar putea să introducă oarecare noutate fără relație cu măreția subiectului. Însă dacă nașterea Mântuitorului a fost o noutate, pentru că El nu S-a născut prin împerecherea dintre un bărbat și o femeie, ci numai dintr-o fecioară, tot asemenea perechea de turturele și a celor doi pui de porumbel nu erau dintre aceia pe care noi îi vedem cu ochii noștri trupești, (ci) înfățișează pe Duhul Sfânt, Care «S-a pogorit în chipul unui porumbel»¹⁶⁵ și a venit deasupra Mântuitorului, în ziua Botezului Său în Iordan. Tot așa stau lucrurile și cu perechea de turturele : aceste păsărele nu erau din cele care zboară prin văzduh, ci sub chipul porumbelului și al turturelei apărea ceva dumnezeiesc și de o majestate mai presus de cugetarea omenească ; tot așa aveau să se petreacă lucrurile și cu Cel care avea să Se nască și să pătimească pentru lumea întreagă. El nu putea fi curățit, în ochii Domnului, cu niște jertfe simple ca ceilalți oameni, ci deoarece iconomia dumnezeiască reînnoia totul, se cuvenea să fie și victime noi, după voia lui Dumnezeu, celui atotputernic, prin Hristos Iisus, «Căruia îi este slava și stăpînirea în vecii vecilor. Amin»¹⁶⁶.

OMILIA A XXI-A

A s u p r a t e x t u l u i :

«În al cincisprezecelea an al domniei Cezarului Tiberiu»

p î n ă l a

«drepte faceți cărările Lui»¹⁶⁷

I

Pe vremea cînd proorocii nu se adresau decît iudeilor, numai regii din Iuda erau pomeniți în adresele lor, de pildă : «Vedenia lui Isaia, fiul lui Amos, pe care a văzut-o despre Iuda și Ierusalim, în vremea lui Ozia, Iotam, Ahaz și Iezechia...»¹⁶⁸.

În afară de regii Iudeii nu văd pe nimeni altul menționat în timpul lui Isaia. La unii prooroci citim și numele regilor lui Israel, precum este

165. *Lc.* 3, 21—22.166. *I Pt.* 4, 11.167. *Lc.* 3, 1—4.168. *Is.* 1, 1.

cazul în pasajul următor : «în vremea lui Ieroboam, fiul lui Ioaş, regele lui Israel»¹⁶⁹.

Dar când este vorba de a se da în vileag tainele Evangheliei¹⁷⁰ şi a răspîndi, pe întreg pămîntul, vestea cea bună, al cărei înaintemergător a fost mai întîi Ioan, în pustie, pe vremea cînd împărăţia lui Tiberiu stăpînea lumea «în al cincisprezecelea an al domniei lui Tiberiu, zice Scriptura, a fost cuvîntul Domnului către Ioan»¹⁷¹. Şi dacă mîntuirea trebuia să fie vestită în toată lumea păgînă, care îmbrăţişase credinţa, şi dacă Israel a trebuit să fie cu desăvîrşire dat la o parte, ar fi fost destul să spună : «În al cincisprezecelea an al domniei Cezarului Tiberiu, pe cînd Ponţiu Pilat era procuratorul Iudeii».

II

Însă, fiindcă mulţi credincioşi trebuiau să vină din Iudeea şi din Galileea, trebuiau pomenite şi aceste împărăţii : «Irod fiind tetrarh al Galileii — Filip, fratele său, era tetrarh al Itureii şi al ţinutului Trahonitidei, iar Lisanius era tetrarh al Abileniei — în zilele arhierilor Ana şi Caiafa a fost cuvîntul lui Dumnezeu către Ioan, fiul lui Zaharia, în pustie»¹⁷². Altă dată «Cuvîntul lui Dumnezeu s-a făcut auzit lui Ieremia, fiul lui Hilchia, dintre preoţi»¹⁷³, pe vremea cutărui şi cutărui rege din Iuda, acum a fost cuvîntul lui Dumnezeu «către Ioan, fiul lui Zaharia». Or, niciodată un astfel de cuvînt nu s-a îndreptat către proorocii «din pustie». Însă «copiii femeii părăsite» au alergat la îmbrăţişarea credinţei în mai mare număr decît cei «ai femeii cu bărbat»¹⁷⁴. Acesta este temeiul pentru care a fost «cuvîntul lui Dumnezeu către Ioan, fiul lui Zaharia, în pustie».

III

Să nu uităm, în acelaşi timp, că înţelesul este mai bogat dacă se tilcuieste «pustiu» în înţeles duhovnicesc pur şi simplu¹⁷⁵, după literă, căci cel care predică «în pustie» îşi foloseşte graiul în zadar, pentru că acolo

169. *Amos* 1, 1.

170. A se reţine cele spuse în Comentarul la Ioan I, 8 despre «transpunerea Evangheliei sensibile în Evanghelie duhovnicească». De fapt, pentru Origen întreaga Scriptură se pretează la interpretare tainică.

171. *Lc.* 3, 2.

172. *Lc.* 3, 1.

173. *Ier.* 1, 1.

174. *Is.* 54, 1 ; *Gal.* 4, 27.

175. Are dreptate Crouzel (*Saint Luc.* p. 292) să constate că aici textul grec e mai semnificativ redactat : «Niciodată un astfel de cuvînt n-a fost îndreptat către vreunul din prooroci în pustie, cum s-a făcut acum în sens mistic. Pustia e femeia fără bărbat, adică Biserica neamurilor, care va avea mai mulţi fii decît cea cu bărbat, adică decît sinagoga iudeilor».

nu-i nimeni ca să-l asculte vorbind. Înaintemergătorul lui Hristos, «glasul celui ce strigă în pustie», predică în pustiul sufletului lipsit de pace. Astăzi, ca și odinioară, este «o făclie care arde și luminează»¹⁷⁶, care vine mai întâi și «predică botezul pocăinței pentru iertarea păcatelor». «Lumina cea adevărată»¹⁷⁷ vine îndată ce «făclia» însăși grăiește: «Acela trebuie să crească, iar eu să mă micșorez»¹⁷⁸.

Cuvîntul lui Dumnezeu este vestit «în pustie», adică în toată împrejurimea Iordanului. Ce locuri trebuia să străbată Botezătorul, dacă nu împrejurimea Iordanului? și astfel toți cei care voiau să se pocăiască erau de față pentru a primi curățirea apei.

IV

Numele Iordan înseamnă «coborîre»¹⁷⁹. Rîul lui Dumnezeu, «care coboară» cu puterea unui șuvoi larg, este Domnul și Mîntuitorul nostru, întru Care sîntem botezați în apa adevărului, în apa mîntuirii¹⁸⁰. În scopul «iertării păcatelor» predică el Botezul: veniți catehumenilor, faceți fapte de pocăință ca să primiți Botezul pentru iertarea păcatelor. El primește Botezul¹⁸¹ «pentru iertarea păcatelor» celui care încetează a păcătui. Însă la baia Botezului vin și unii împietriți în păcat; pentru aceștia nu există iertare a păcatelor. Pentru aceea eu vă atrag atenția, luați aminte, să nu vă apropiați de Botez fără o grijă și fără pregătire amănunțită, ci arătați mai întâi «fapte vrednice de pocăință». Să aveți o vreme oarecare o purtare cinstită, păstrați-vă curați de orice întinăciune și de orice păcat. Iertarea păcatelor vi se va dărui cînd și voi veți fi în situația de a avea părerea de rău pentru păcatele proprii. «Și ne iartă nouă păcatele noastre, căci și noi înșine iertăm tuturor celor ce ne greșesc nouă»¹⁸².

V

Pasajul din Vechiul Testament pe care l-am citat acum, îl citim la proorocul Isaia: «Glasul celui ce strigă în pustie: gătiți calea Domnului, drepte faceți cărările Lui»¹⁸³. Dumnezeu vrea să găsească în voi o

176. In. 5, 35.

177. In. 1, 9.

178. In. 3, 30.

179. Aici Origen e influențat de Filon din Alexandria. A se vedea despre «coborîre» (κατόβασις) în pasajele traduse din Com. In. Se știe cît de mult e tributatar Origen interpretării morale și moralizante a acestuia. A se vedea J. Daniélou, *Origène*, Paris, 1948, p. 179 ș.u.

180. Despre apelul la convertire a se vedea Hans Urs von Balthasar, *Origenes. Geist und Feuer*, Regensburg, 1939, p. 57.

181. Lc. 3, 8.

182. Lc. 11, 4.

183. Is. 40, 3.

cale pentru a putea intra în sufletele voastre ¹⁸⁴ și a rămîne acolo; pregătiți-I o cărare, precum este scris : «Drepte faceți cărările Lui». «Glasul celui ce strigă în pustie». Un glas strigă : «Gătiți calea». Glasul începe și ajunge la urechi, apoi, după glas sau mai bine-zis deodată cu el, cuvîntul intră în auz. În acest înțeles a propovăduit Ioan pe Hristos. Să vedem, acum, ce anunță glasul despre Cuvînt : «Pregătiți, zice glasul, calea Domnului». Ce fel de cale trebuie să pregătim noi Domnului ? Este vorba despre o cale trupească ? Cuvîntul Domnului poate, oare, străbate o atare cale ? Sau trebuie pregătită Domnului o cale lăuntrică și rînduită, în inima noastră, ca pe niște piste drepte legate între ele ? Aceasta este calea pe care a intrat Cuvîntul lui Dumnezeu, Care se așează în inima omenească, în stare să o cucerească.

VI

Mare este inima omului și cuprinzătoare ! ¹⁸⁵ Cîtă putere cuprinde ea cînd este curată ! Vrei să cunoști mărimea și lărgimea ei ? Ia aminte la îndrumarea dumnezeiască care învață, căci El este cel care zice : «El mi-a dat cunoștința cea adevărată despre cele ce sînt, ca să știu întocmirea lumii și lucrarea stihilor. Începutul și sfîrșitul și mijlocul vremurilor, întoarcerile anotimpurilor și prefacerile văzduhului, cursurile anilor și rînduiala stelelor, firea dobitoacelor și apucăturile fiarelor, puterea duhurilor și gîndurile oamenilor, feluritele neamuri ale plantelor și însușirile rădăcinilor» ¹⁸⁶. Vezi, așadar, că nu este mică inima omului care îmbrățișează atîtea lucruri. Dar să nu înțelegi această mărime în mod trupesc, ci s-o înțelegi ca pe o putere a Lui în stare să pătrundă în cunoașterea atîtor și atîtor adevăruri.

VII

Iar ca să facem pe toți oamenii de rînd să înțeleagă măreția inimii lor, să dăm cîteva pilde luate din viața de toate zilele. Toate orașele pe care le-am străbătut ¹⁸⁷ le păstrez în amintirea minții : caracteristicile lor, așezarea lor, zidurile, clădirile, toate acestea mi-au rămas în inimă. Drumul pe care l-am străbătut mi-a rămas întipărit și imprimat în memorie, marea pe care am navigat am întipărit-o discret în cugetul meu liniștit.

Precum am spus, inima omului nu e mică. Ea poate cuprinde atîtea și atîtea lucruri. Și dacă nu este mică, pentru că ea îmbrățișează atîtea lu-

184. Despre drumul lui Iisus spre sufletele noastre a vorbit Origen adeseori. Crouzel, *Théologie de l'Image de Dieu chez Origène*, p. 229.

185. Homo capax Dei (Περὶ ἀρχῶν, III, 6, 9, ed. berlineză, p. 290), iată o sentință adeseori întîlnită în scrisul lui Origen. Desigur că această «capacitate» presupune îndurirea noastră cu Dumnezeu. A se vedea și indicele de la Filocalia.

186. *Înt. Sol.* 7, 17—20.

187. Se știe că Origen a străbătut multe orașe din întreg bazinul Mediteranei.

cruri, atunci se poate pregăti, prin ea, și calea spre Domnul, trasînd o linie dreaptă, pentru ca Cuvîntul Înțelepciunii lui Dumnezeu¹³⁸ să pășească pe ea. Gătiți Domnului drum prin purtare cinstită și prin fapte bune, «drepte faceți-I cărările», pentru ca Cuvîntul Domnului să umble prin voi nestingherit și să vă dea cunoștința tainelor Lui și a venirii Lui, a Aceluia, «Căruia este slava și stăpînirea în vecii vecilor. Amin»¹³⁹.

OMILIA A XXII-A

La cuvintele:

«Orice vale se va umple...»

pînă la

«Dumnezeu poate și din pietrele acestea
să ridice fiii lui Avraam»¹⁴⁰

I

Să vedem acum ce s-a propovăduit la venirea lui Hristos. Pentru a explica, între altele, despre rostul predicii lui Ioan, să plecăm de la ceea ce este scris: «Glasul celui ce strigă în pustie: gătiți calea Domnului, drepte faceți cărările Lui»¹⁴¹. Ceea ce urmează privește numai pe Domnul, Mîntuitorul nostru. Căci nu Ioan este cel care «a umplut toată valea», ci Domnul, Mîntuitorul nostru. Să ia în considerare fiecare ce era în el înainte de a avea credința și atunci va constata că era un fel de vale adîncă, o vale prăpăstioasă, ducînd spre adîncuri. Însă Domnul Iisus a venit, iar după aceea a trimis¹⁴² pe Duhul Sfînt în locul Său; și astfel atunci «toată valea s-a umplut». Ea a fost umplută cu fapte bune și cu roadele Duhului Sfînt. Dragostea nu lasă să dăinuiască în voi o vale și dacă stăpîniți pacea, răbdarea și bunătatea, nu numai că veți înceta de a fi «o vale», ci veți începe să deveniți un munte al lui Dumnezeu¹⁴³.

II

Constatăm că aceste cuvinte: «Orice vale se va umple» se realizează și se împlinesc atît pentru neamuri, cît și pentru Israelul cel căzut

138. Imagine care evocă pasajul din *Pilde* 8, 22, adeseori citat în controversele teologice din sec. IV: «Domnul m-a zidit la începutul lucrurilor Lui», unde Înțelepciunea și Logosul sînt aceeași persoană.

139. *I Pt.* 4, 11.

140. *Lc.* 3, 5—8.

141. *Lc.* 3, 4.

142. În text vicarius suus, adică Duhul Sfînt era trimisul Domnului.

143. Dincolo de exprimarea metaforică, Origen vede prin «văi» și «munți» realități spirituale legate de urcușul duhovnicesc sau de progresul moral al sufletului uman, care urcă sau coboară pe scara vrednicilor. A se vedea în volumul prim omiliile la Ieremia, apoi indicele lui H. Crouzel (*Luc.* p. 561).

din mărirea lui : «Orice munte și orice deal se va pleca». Acest popor era odinioară un «munte» și un «deal», dar a fost doborât și dărîmat. Însă «prin căderea lor, neamurilor le-a venit mîntuirea» ca Israel să-și întărite rîvna față de ele¹⁹⁴. Dealtfel, dacă cineva voiește, în acești munți și aceste dealuri doborîte se pot vedea negreșit și puterile vrăjmașe care se porniseră împotriva oamenilor. Așadar, pentru ca aceste văi să poată fi umplute, trebuiau zdrobiți înainte munții și dealurile, adică puterile vrăjmașului.

III

Dar să vedem dacă proorocia următoare, privind venirea lui Hristos, s-a împlinit. Se spune doar : «Și cele strîmbe se vor face drepte». Fiecare din noi a fost strîmb, numai de n-ar mai fi rămas și azi ! Și venirea lui Hristos care s-a împlinit în sufletele noastre a îndreptat tot ce a fost strîmb. Dar ție ce-ți poate folosi faptul că Hristos a venit în trup, dacă n-a venit și în sufletul tău ? Să-L rugăm ca în fiecare zi să se îplinească și în noi venirea Lui, ca să putem spune : «Nu eu mai trăiesc, ci Hristos trăiește în mine»¹⁹⁵. Căci dacă Hristos trăiește (numai) în Pavel și nu trăiește și în mine, ce cîștig este pentru mine ? Dar cîtă vreme El a venit și pentru mine și eu mă bucur întocmai ca și Pavel, voi putea spune întocmai ca și Pavel : «Nu mai trăiesc, ci Hristos trăiește în mine».

IV

Să privim și alte lucruri care vestesc venirea lui Hristos. Nimeni n-a fost mai aspru ca voi : priviți-vă patimile de altădată, purtarea și celelalte păcate ale voastre și dacă au încetat și veți înțelege că nimeni n-a fost mai rău ca voi, ca să vorbesc mai răspicat că nimic n-a fost mai necioplit: purtarea voastră a fost îndoielnică, cuvintele și faptele voastre au fost nesimțite. Dar a venit Domnul meu Iisus. El a netezit asperitățile voastre. El a îndrumat spre căi unice toate aceste necuviințe pentru a croi în voi un drum neted, bine pregătit și foarte potrivit, pentru ca Dumnezeu Tatăl să poată intra în voi și ca Hristos Domnul să-și statornicească în voi sălașul Său și să zică : «Tatăl Meu și cu Mine vom veni la el și vom face lăcaș la el»¹⁹⁶.

V

Urmează apoi cuvintele : «Și toată făptura va vedea mîntuirea lui Dumnezeu»¹⁹⁷. Pînă nu de mult erai doar trup și ca să nu spun o minune prea mare, cîtă vreme ești încă în trup ai ajuns acum să vezi

194. *Rom.* 11, 11.

195. *Gal.* 2, 20.

196. *In.* 14, 23.

197. *Lc.* 3, 6.

«mîntuirea lui Dumnezeu». În ce privește înțelesul cuvintelor : «toată făptura», în sensul că nimeni nu pierde dreptul de a vedea «mîntuirea lui Dumnezeu», eu o las la interpretarea acelor care știu cerceta tainele și sufletul Scripturii. Trebuie totuși reținut că Ioan vorbește «mulțimilor care veneau să se boteze»¹⁹⁸.

Dacă vrea cineva să se boteze, acela trebuia să «iasă»¹⁹⁹. Cîtă vreme rămîne în starea lui de la început, el este lipsit cu totul de starea liniștită (necesară) pentru a se apropia de Botez. Ca să înțelegeți ce vrea să zică prin cuvintele «a ieși să se boteze» trebuie să fiți atenți la mărturia adusă lui Avraam de cuvintele lui Dumnezeu : «Ieși din țara ta»²⁰⁰.

VI

Cuvintele următoare le adresează Ioan mulțimilor pe cale de a ieși, nu celor care deja ieșiseră, ca unii care aveau să iasă în curînd, în vederea curățirii prin Botez, căci dacă ele ar fi ieșit, El niciodată nu le-ar fi zis : «Pui de viperă»²⁰¹. Tot ceea ce le spune v-o spune și vouă catehumenilor, vouă care vă pregătiți să vă apropiați de Botez. Să fiți atenți dacă nu cumva ar fi putut să vă spună și vouă «pui de viperă». Căci dacă voi aveți o oarecare asemănare cu viperele care cad sub simțurile noastre sau cu șerpii cei nevăzuți, atunci voi veți auzi adresîndu-vi-se și vouă cuvintele : «pui de viperă» ; și dacă nu îndepărtați din inimile voastre răul și veninul șerpilor, atunci și cuvintele următoare tot vouă vi se vor fi adresat : «Cine v-a spus să fugiți de mînia ce va să vie?».

VII

O mare primejdie amenință veacul nostru : lumea întreagă va trebui să sufere mînia lui Dumnezeu. Mărirea fără sfîrșit a cerurilor, întinderea pămîntului, mulțimea stelelor, strălucirea soarelui și nopțile liniștite cu lună, totul va fi răsturnat de mînia lui Dumnezeu. Acestea toate se vor întîmpla din pricina păcatelor oamenilor²⁰². Altădată mînia lui Dumnezeu se revărsa numai asupra pămîntului, «căci tot trupul se abătuse de la calea sa pe pămînt»²⁰³, dar acum mînia lui Dumnezeu se va

198. Lc. 3, 7.

199. Ieșirea din țara ta, ca Avraam (*Fac.* 12, 1), sau ieșirea din Egiptul fărădelegilor, este pentru Origen imaginea părăsirii păcatului și a începutului convertirii. Așa am văzut că a înțeles lucrurile în *Omilia I, 1*, la Cartea Ieșirii (tradusă de noi în volumul prim). A se vedea și J. Daniélou, *Sacramentul Iuturi*, Paris, 1950, p. 152 și următoarele.

200. *Fac.* 12, 1.

201. Lc. 3, 7.

202. Față de scepticismul contemporanilor și față de rătăcirile religiilor păgîne Origen cere catehumenilor să-și precizeze crezul, să-și schimbe viața, să aducă o atmosferă de înaltă moralitate. Aceasta e și una din ideile de bază ale operei sale «Περί ἀρχῶν».

203. *Fac.* 6, 12. E de reținut perspectiva sumbră care amenință omenirea în caz că nu va accepta lumina lui Hristos.

abate atît împotriva cerului, cît și împotriva pămîntului. «Cerurile vor trece, iar Tu vei rămîne și toți se vor învechi ca o haină» ²⁰⁴.

Gîndiți-vă și măsurați mînia care va nimici lumea întregă, ca să pedepsească pe cei care trebuie să aibă parte de osînda pe care o merită. Prin faptele noastre, fiecare din noi am adunat noian de mînie, căci în Epistola către Romani se spune : «După învîrtoșarea ta și după inima ta nepocăită, fii aduni mînie în ziua mîniei și a arătării dreptei judecăți a lui Dumnezeu» ²⁰⁵.

VIII

Urmează apoi cuvintele acestea : «Cine v-a arătat să fugiți de mînia ce va să vină ? Faceți, dar, roade vrednice de pocăință». Și către voi, cei care vă apropiați de Botez, se îndreaptă cuvintele acestea : «Faceți roade vrednice de pocăință». Vreți cumva să știți care sînt roadele vrednice de pocăință ? «Milostenia, este un rod al Duhului, bucuria este un rod al Duhului, ca și pacea, îndurarea, îndelunga răbdare, bunătatea, credincioșia, facerea de bine, înfrînarea și celelalte» ²⁰⁶. Dacă avem toate aceste virtuți, atunci am făcut «roade vrednice de pocăință». Celor care veneau să afle pe Ioan ca să se boteze li se mai zicea : «Să nu începeți să ziceți : avem tată pe Avraam, căci vă spun că Dumnezeu poate și din pietrele acestea să ridice fii lui Avraam» ²⁰⁷.

Ioan, cel din urmă dintre prooroci, proorocește aici lepădarea celui dintîi popor și chemarea neamurilor, căci iudeilor care se mîndreau cu Avraam li se adresează cu cuvintele : «Nu începeți a zice în voi înșivă : «Avem tată pe Avraam». Și despre neamuri vorbește cînd spune : «Eu vă spun că Dumnezeu poate și din pietrele acestea să ridice fii lui Avraam».

IX

Despre ce fel de pietre voia să vorbească ? Desigur nu despre pietre materiale și fără de viață, pe care le închipuie oamenii nesimțitori și aspri, care, pentru că s-au închinat pietrelor și lemnelor, au văzut implinindu-se ceea ce se cîntă în psalmi cu privire la acești închinători : «Asemenea lor să fie cei ce fac idoli și toți cei ce se încred în ei» ²⁰⁸. Cei care se încred în idoli sînt, într-adevăr, asemenea zeilor lor, fără înțelepciune și fără de minte, ei s-au schimbat parcă în piatră și lemn. Degeaba au mai văzut ei atîta frumusețe în creație, atîta rînduială, atîta armonie și ordine, atîta frumusețe în lume, căci tot nu vor să vadă pe Creator din făpturi ; ei nu vor să înțeleagă că o rînduială atît de desă-

204. *Ps.* 101, 27.

205. *Rom.* 2, 5.

206. *Gal.* 5, 22—23.

207. *Lc.* 3, 8.

208. *Ps.* 113, 16.

vîrșită este lucrarea providenței care orînduiește totul, ei sînt orbi și nu văd lumea decît cu ochi de animale fără judecată, cu ochi de dobitoace²⁰⁹.

X

Ei nu simt prezența unei înțelepciuni într-o lume în care se vedea atît de clar îndrumarea înțelepciunii. Iată interpretarea noastră la cuvintele lui Ioan : «Dumnezeu poate și din pietrele acestea să ridice fii lui Avraam».

Să rugăm, dar, pe Dumnezeu, ca dacă vreodată am fost de piatră să devenim «fii ai lui Avraam», în locul altor fii lepădați, care prin greșeala lor au pierdut făgăduința înfierii. Și voi mai aduce o mărturie în legătură cu pietrele, căci în Cîntarea din Cartea Ieșirii este scris : «Ca pietrele vor încremeni, pînă va trece poporul tău, Doamne, pînă va trece poporul tău acesta, pe care l-ai cîștigat Tu»²¹⁰. E invocat Dumnezeu ca pămîntului să fie pentru un timp schimbați în pietre, căci acesta este înțelesul apriat al cuvîntului grecesc «ἀπολοοντωσαν» — pînă ce va trece poporul evreu. Fără îndoială că, după trecerea evreilor, «neamurile» vor înceta să mai fie «de piatră» și, în locul inimilor lor aspre, ele vor primi o fire cu adevărat umană și îndreptată întru Hristos, «Căruia îi este slava și stăpînirea în vecii vecilor. Amin»²¹¹.

OMILIA A XXIV-A

La cuvintele :

«eu vă botez cu apă»

pînă la

«El vă va boteza cu Duh Sfînt»²¹²

I

Poporul a primit pe Ioan, care era mai mic decît Hristos, cugetînd și inchipuindu-și că el «ar putea cumva să fie Hristos». Însă, pe Cel care a venit, mai mare decît Ioan, el nu l-a primit. Vreți să știți de ce ? Aflați. Se putea vedea botezul lui Ioan, însă botezul lui Hristos era nevăzut²¹³, «Căci eu, zicea Ioan, vă botez cu apă, dar vine Cel care este mai mare decît mine, El vă va boteza cu Duh Sfînt și cu foc»²¹⁴. Dar cînd botează

209. A se vedea și Ambrozie, *In Lucam* II, 75, Migne, P.L., 15, 1661. Desigur că în primul rînd sînt vizați aici epicureii și scepticii, contra cărora se adresează Origen cu critici necruțătoare în *Κατὰ Κέλσου*.

210. *Ieș.* 15, 16.

211. *I Pt.* 4, 11.

212. *Lc.* 3, 16.

213. Pentru că era plin de taină.

214. *Fapte* 1, 5.

Iisus «cu Duh Sfînt» și, pe de altă parte, cînd botează «cu foc»? Oare în una și aceeași clipă botează și cu Duh Sfînt și cu foc sau în două momente deosebite și diferite? «Iar voi, a zis el, veți fi botezați cu Duhul Sfînt, nu mult după aceste zile». Apostolii au fost botezați și «cu Duh Sfînt», după suirea Lui la cer ²¹⁵, dar că ar fi fost botezați și «cu foc» Scriptura nu pomenește.

II

Dar după cum același Ioan aștepta la rîul Iordan pe cei care veneau să se boteze, amenințînd pe unii cu aceste cuvinte: «Pui de năpîrci» în timp ce primea pe cei care-și mărturiseau greșelile și păcatele, tot așa stătea și Domnul lîngă un rîu de foc, aproape de flacăra vilviitoare ²¹⁶. În același fel, pe oricine își dorește ca la ieșirea din această viață, să meargă în Rai și care are nevoie să se mai curățească ²¹⁷, Domnul îl botează în rîul acesta și îl face să ajungă în locul dorinței sale, pe cînd pe cel care nu poartă pecetea botezurilor de mai înainte, El nu-l va boteza în baia focului. Căci trebuie să fii mai întii botezat «în apă și Duh» ²¹⁸, pentru ca să poți ajunge la rîul de foc, să faci dovada că te-ai curățit prin «apă și Duh» pentru ca să fii vrednic să primești botezul focului întru Hristos Iisus, «Căruia Îi este slava și stăpînirea în vecii vecilor. Amin» ²¹⁹.

OMILIA A XXVI-A

La textul

«lopata e în mina Lui,
ca să curețe aria

și să adune grîul în jitnița Sa» ²²⁰

I

«Duh este Dumnezeu și cei care I se închină trebuie să I se închine în duh și în adevăr» ²²¹. Dumnezeuul nostru este și un «foc mistuitor» ²²².

215. Adică la Cincizecime.

216. *Fac.* 3, 24. Ca și alții din vremea veche, Origen își închipuia raiul înconjurat de un fluviu de foc, în care se curățesc sufletele. Deși Origen vorbește de 3 botezuri: 1) al lui Ioan, cu apă; 2) al lui Iisus, cu Duh Sfînt și 3) cu foc, întru mărire, totuși, mai curînd credem că este vorba de un singur botez, cele trei fiind mai curînd 3 momente ale lui.

217. Comentatorul ediției Migne (*P.G.* 13, 1864—1865) crede că Origen ar da aici un temei sigur pentru credința în purgator. Desigur, greșit. A se vedea nota anterioară.

218. *In.* 3, 5.

219. *I Pt.* 4, 11.

220. *Lc.* 3, 17.

221. *In.* 4, 24.

222. *Deut.* 4, 24.

Lui Dumnezeu îi dăm aşadar două nume : «duh» şi «foc» ; duh pentru drepti, foc pentru păcătoşi. Dar şi îngerii sînt numiţi «duh» şi «foc», după cum citim : «Cel ce face pe îngerii Săi duhuri şi pe slugile Sale pară de foc» ²²³. Ingerii sînt «duh» pentru toţi sfinţii, însă, pe cei care merită să fie chinuiţi, ei îi supun focului şi arderii. În acest înţeles Domnul şi Mîntuitorul nostru, cu toate că este «duh», a «venit să arunce foc pe pămînt» ²²⁴. El este «duh», după cum spune Scriptura «cînd se vor întoarce către Domnul, vâlul se va ridica» ²²⁵ şi în alt loc «Duh este Dumnezeu» ²²⁶.

II

Pe de altă parte, El a venit «să arunce foc» nu în cer, ci «pe pămînt», precum Însuşi o mărturiseşte zicînd : «Foc am venit să arunc pe pămînt şi cît aş vrea să fie acum aprins» ²²⁷. Căci dacă tu te întorci la credinţa în Domnul, Care este «duh» pentru tine, înseamnă că pentru tine El n-a venit «să arunce foc pe pămînt». Dacă, însă, dimpotrivă, tu refuzi să te întorci la El şi dacă tu te ţii doar de pămînt şi de roadele lui ²²⁸, atunci El «a venit să arunce foc pe pămînt», adică în tine. Despre Dumnezeu Scriptura zice în termeni asemănători : «Că foc s-a aprins din pricina miniei Mele» dar nu pînă la cer, ci «pînă în fundul locuinţei morţilor» şi va arde nu numai cerul, ci «şi pămîntul şi roadele lui» ²²⁹.

III

Vă întrebaţi : cu ce rost am amintit toate acestea ? Pentru că botezul lui Iisus este şi el un botez «în Duhul Sfînt, dar şi în foc». Îmi aduc aminte de ce am spus mai înainte ²³⁰ şi n-am pierdut din vedere tilcuirea dată mai înainte, ci vreau doar să mai adaug încă o tilcuire. Dacă tu eşti sfînt, vei fi botezat întru Duhul Sfînt ; dacă tu eşti păcătos, vei fi aruncat în foc. Acelaşi botez va fi pedeapsă şi foc pentru păcătoşii nevrednici. Însă sfinţii, care se întorc la Domnul cu toată credinţa, vor primi harul Duhului Sfînt şi mîntuirea. «Cel care botează cu Duh Sfînt şi cu foc», cum se zice, «are lopata în mîna Lui, ca să curăţe aria şi să adune grîul în jîtniţa Sa, iar pleava o va arde cu foc nestins» ²³¹. Aş vrea să descopăr ce temei are Mîntuitorul nostru să ţină în mîină «lopata»

223. Ps. 103, 5 ; Evr. 1, 7.

224. Lc. 12, 49.

225. II Cor. 3, 16.

226. In. 4, 24 ; II Cor. 3, 17.

227. Lc. 12, 44.

228. Adică eşti om legat doar de cele pămînteşti.

229. Deut. 32, 22.

230. În omilia XXIV, 1.

231. Lc. 3, 16.

și prin ce vînt va muta pleava de aici, colo, cîtă vreme grîul cade tot în același loc, căci dacă nu-i vînt nu se poate alege grîul din pleavă.

IV

Cred că aici vîntul indică ispitele ²³², care descoperă din marea grămadă a credincioșilor că unii sînt pleavă, iar alții grîu. Căci, cîtă vreme sufletul vostru este lăsat să fie stăpînit de vreo ispită, nu ispita este cea care se schimbă în grîu, ci pentru că voi erați din pleavă, adică ușuratici și fără credință, ispita este cea care a descoperit firea voastră cea ascunsă. Dimpotrivă, cînd înfrunțați curajos ispita, nu ea este cea care vă face evlavioși și răbdători, ci ea va fi cea care descoperă în ziua cea mare virtuțile răbdării și ale puterii, care de fapt existau în voi, dar într-un mod ascuns. Căci, zice Domnul, crezi tu că «strici judecata Mea, și Mă faci pe Mine vinovat, ca să te arăt pe tine drept?» ²³³ Și apoi: «Eu te-am smerit și te-am pedepsit ca să știi în inima ta că Dumnezeuul tău te învață» ²³⁴. Tot așa, furtuna nu lasă să stea în picioare casa zidită pe nisip, dar ea lasă în picioare una care-i zidită «pe stîncă» ²³⁵. Furtuna, odată ce-i pornită, nu va putea răsturna o casă zidită pe stîncă, dar ea face să se prăbușească la pămînt temelială îndoielnică a casei zidite «pe nisip».

V

Tot așa, înainte de a începe furtuna și de a se dezlănțui ploile și să curgă revărsările, cîtă vreme totul rămîne încă în liniște, depunem toată grija pentru temeliiile clădirii, zidind casa pe temelii tare și deosebită, care sînt poruncile lui Dumnezeu, iar cînd persecuția va bîntui, cînd năpraznice calamități se vor dezlănțui împotriva creștinilor ²³⁶, vom putea arăta că zidirea noastră e întemeiată «pe stîncă» ²³⁷, adică pe Iisus Hristos. Dacă, însă, cineva se leapădă de El — Doamne ferește! — unul ca acela știe bine că lepădarea de Hristos nu se face evidentă tocmai în momentul tăgăduirii, ci poartă în sine semințe și rădăcini de tăgăduire mai vechi, că ce era în el ascuns acum s-a dat pe față și a ieșit la lu-

232. Puterea probatoare a biruirii ispitelor este iubirea: «Domnul vă ispitește ca să afle dacă iubiți pe Domnul Dumnezeuul vostru din toată inima voastră și din tot sufletul vostru». De aici, rolul pedagogic al ispitelor. A. Koch, *Pronoia und Paideusis*, Berlin-Leipzig, 1932.

233. *Iov* 40, 8.

234. *Deut.* 8, 3—5.

235. *Mt.* 7, 24—25.

236. Se pare că această omilie va fi fost rostită cu puțin înainte de persecuția contra creștinilor, din anul 235, dezlănțuită pe vremea lui Maximilian Tracul, în care a murit sfîntul Ambrozie și marele prieten al lui Origen. În acest sens a scris el și frumoasa lucrare *Indemn la martiriu*.

237. *I Cor.* 10, 4.

mină. Să rugăm, dar, pe Domnul ca să fim o clădire tare pentru ca nici o furtună să n-o poată răsturna, fiind temeinicită pe piatră, adică pe Domnul nostru Iisus Hristos, Căruia îi este slava și stăpînirea în vecii vecilor. Amin ²³⁸.

OMILIA A XXVII-A

La cuvintele:

«Încă și alte multe îndemnînd»

pînă la

«și S-a coborît Duhul Sfînt peste El» ²³⁹

I

A vesti Evanghelia nu înseamnă a anunța un singur lucru, ci mai multe. Acesta este și înțelesul adevărat al acestei pericope a Scripturii : «Încă și alte multe îndemnînd, Ioan propovăduia poporului vestea cea bună» ²⁴⁰. Cu alte cuvinte, Ioan propovăduia poporului și alte adevăruri, care nu au ajuns să fie scrise ²⁴¹. Cît despre cele scrise, iată care este însemnătatea lor. Ioan a vestit pe Hristos, L-a arătat cu degetul, a predicat botezul Sfîntului Duh, a învățat pe vameși cum se pot mîntui, iar ostașilor le-a împărțit sfaturi cum să se poarte între oameni. El a spus cum trebuie curățată aria și cum se pot tăia pomii, fără să mai vorbim de cealaltă învățătură a sa, cuprinsă în Evanghelie.

Dar în afară de ceea ce este scris, el a mai vestit și alte învățături, care nu sînt scrise, după cum se face dovada din aceste cuvinte : «Încă și alte multe îndemnînd, propovăduia poporului».

II

După cum mărturisește Evanghelia după Ioan, Hristos a spus multe alte lucruri, care «nu sînt cuprinse în cartea aceasta» ²⁴², încît «dacă s-ar fi scris cu de-amănuntul, cred că lumea aceasta n-ar cuprinde cărțile ce s-ar fi scris» ²⁴³. Asemenea, în ce privește pericopa noastră, căci Ioan Botezătorul a vestit unele adevăruri prea înalte ca să poată fi scrise, e de înțeles că Luca însuși a fost nevoit să renunțe la înșirarea lor amănunțită, mulțumindu-se doar să menționeze numai pe cele spuse și să zică : «Încă și multe altele îndemnînd, propovăduia poporului». Mai admirăm

238. I Pt. 4, 11.

239. Lc. 3, 18—22.

240. Lc. 3, 18.

241. Ca și în multe alte locuri, Origen face și aici deosebire clară între Scriptură și Tradiție ca izvoare ale învățăturii creștine. El rămîne, dincolo de unele formulări greșite, unul din puternicii sprijinitori ai tradiției creștine din primele veacuri.

242. In, 20, 30.

243. In, 21, 25.

pe Ioan, între altele, și pentru următoarea mărturisire : «Între cei născuți din femei, nimeni nu este mai mare decât Ioan Botezătorul»²⁴⁴ și, într-adevăr, că el merită să fie ridicat la o așa cinstire a virtuții, încît mulți din popor credeau că el era Hristos.

III

Dar iată lucruri și mai mărețe : Irod Tetrarhul se bucura de o putere regală și era în stare a-l da morții cînd ar fi voit. Dar el săvîrșise o faptă nedreaptă și potrivnică legii lui Moise luînd pe soția fratelui său, care avea o fiică de la primul ei bărbat. Fără să se teamă de el și fără să țină seama de persoana lui, fără a-i păsa, precum am spus, de puterea regală, fără a se teme de moarte, căci știa, chiar fără a fi prooroc, că odată îndirjit, regele era în stare să dea morții, fără cruțare, pe toți cei primejdioși, Ioan a mustrat pe Irod cu o îndrăzneală proprie doar proorocilor²⁴⁵ și-i reproșează căsătoria incestuoasă. Deși aruncat în închisoare pentru această îndrăzneală, el nu s-a temut nici de moarte, nici de judecată cu sfîrșit nesigur, ci, în preocupările sale, își îndreaptă gîndurile la Hristos, pe Care îl vestise. Neputînd merge ca să-L afle în persoană, el trimisese pe unii din ucenicii săi pentru a se informa : «Tu ești Cel ce vine, sau să așteptăm pe altul ?»²⁴⁶.

IV

Să nu se uite că și în temniță Ioan propovăduia mai departe. Căci altfel n-am înțelege cum de avea chiar și în acest loc ucenici, și pentru care pricină vor fi rămas ei aci, doar pentru faptul că, chiar și în temniță Ioan își desfășura lucrarea de învățător și-i instruia, prin convorbiri, despre Dumnezeu ? În aceste împrejurări problema lui Iisus era la ordinea zilei, de aceea Ioan a trimis cîțiva ucenici pentru ca să întrebe pe Iisus : «Tu ești Cel ce vine, sau să așteptăm pe altul ?» Ucenicii se întorc și informează pe învățătorul lor că Mîntuitorul i-a îndatorat să-L anunțe. Vorbele Lui au fost pentru Ioan o armă pentru a înfrunta lupta. El a murit cu sufletul liniștit și era cu inima împăcată cînd i s-a tăiat capul, incredințat, prin cuvîntul Domnului, că Cel în care a crezut a fost într-adevăr Fiul lui Dumnezeu. Aceasta a fost libertatea lui Ioan Botezătorul și nebunia lui Irod, care, la numeroasele sale crime, a mai adăugat mai întîi întemnițarea și apoi tăierea capului lui Ioan.

244. *Lc.* 7, 28.

245. Îndrăzneala proorocilor (παρρησία) era vecină cu a mucenicilor. Cu ocazia omorîrii sfințului Ioan Botezătorul, Origen îl califică «împodobit cu îndrăzneală profetică» (*Com. Mat.* X, 22, Migne, P.G., 13, 897).

246. *Mt.* 11, 3.

V

Cînd Domnul a primit botezul, atunci s-au deschis cerurile, «Duhul Sfînt S-a coborît peste El» și un glas venit din cer, ca un tunet, zise : «Tu ești Fiul Meu cel iubit, întru Tine am binevoit»²⁴⁷.

Trebuie spus că mulțumită Botezului lui Iisus s-a deschis cerul pentru a mijloci iertarea păcatelor — nu ale Celui care «n-a săvîrșit nici un păcat, nici s-a aflat vicleșug în gura Lui»²⁴⁸, ci ale lumii întregi. Cerurile s-au deschis și Duhul Sfînt a coborît pentru ca «suindu-Se la înălțime, să robească robime și să dea daruri oamenilor»²⁴⁹, ne-a trimis pe Duhul care a venit peste El și, de fapt, El îndată ce a înviat, ni le-a dat rostind acestea : «Luați Duh Sfînt, căroră veți ierta păcatele, le vor fi iertate și căroră le veți ține, vor fi ținute»²⁵⁰. Duhul Sfînt a coborît asupra Mîntuitorului în chip de porumbel, pasărea dulce, chipul nevinovăției și al simplității. Astfel și nouă ne este rînduit a urma nevinovăția porumbeilor. Așa este Duhul Sfînt, curat, înaripat, înălțîndu-Se la ceruri.

VI

Iată de ce rostim noi această rugăciune : «Cine-mi va da mie aripi ca de porumbel, ca să zbor și să mă odihnesc ?»²⁵¹ adică : «cine-mi va da mie aripile Duhului Sfînt ?» Iar în alt aliniat, o proorocie conține această făgăduință : «Dacă veți adormi în mijlocul moștenirilor voastre, aripile voastre argintate vor fi ca ale porumbeții și spatele vostru va străluci ca aurul»²⁵². Într-adevăr, dacă «vom adormi în mijlocul moștenirilor» Vechiului și Noului Testament, noi primim «aripi argintii ca ale porumbeții», adică Cuvîntul lui Dumnezeu și «penele spatelui strălucitor ca aurul»²⁵³.

Cugetarea noastră își găsește, astfel, plinirea în cugetul Duhului Sfînt, graiul nostru și înțelepciunea noastră își află împlinirea în venirea Sa. Noi nu grăim și nu cugetăm nimic ce nu ne-a sugerat El, ci toată sfințenia, cea a inimii și cea a vorbelor și a faptelor noastre, vor veni de la Duhul Sfînt în Hristos-Iisus «Căruia fi este slava și stăpînirea în vecii vecilor». Amin²⁵⁴.

247. Lc. 3, 22.

248. I Pt. 2, 22.

249. Ps. 67, 19.

250. In. 21, 22—23.

251. Ps. 54, 6.

252. Ps. 67, 14.

253. Semnificația simbolică a aurului pentru Logos, iar a argintului pentru legea iudaică.

254. I Pt. 4, 11.

OMILIA A XXX-A

Despre a doua ispitire a Mântuitorului ²⁵⁵

I

Atît Fiul lui Dumnezeu, cît și antihrist ²⁵⁶, tind și unul și altul să stăpînească. Însă antihrist rîvnește să domnească pentru a ucide pe cei stăpîniți de el, pe cînd Hristos stăpînește ca să-i mîntuiască. Peste fiecare din noi, dacă sîntem credincioși, e stăpîn Hristos și Cuvîntul și Înțelepciunea și Dreptatea și Adevărul ²⁵⁷. Dacă însă iubim mai mult plăcerile decît pe Dumnezeu, asupra noastră va domni păcatul, despre care Apostolul spune : «Să nu împărățească păcatul în trupul vostru cel muritor» ²⁵⁸. Doi regi se înfruntă, cu rîvnă pentru a domni : regele păcatului, sau diavolul, peste păcătoși ; și regele dreptății, sau Hristos, peste cei drești ²⁵⁹.

Diavolul știa că Hristos venise ca să-i răpească împărăția și să înceapă a supune puterii Sale dumnezeiești pe cei care au fost înainte sub ascultarea celui rău ; de aceea «el I-a arătat într-o clipă toate împărățiile lumii» ²⁶⁰ și pe oamenii acestei lumi. I-a mai arătat și cum pe unii îi stăpînește îmbuibarea, pe alții zgîrcenia, cum s-au lăsat duși unii de strălucirea măririi, alții sînt robiți de ispitele frumuseții.

II

Însă nu trebuie să se creadă că arătîndu-I împărățiile lumii, diavolul L-a făcut pe Iisus să vadă împărăția persilor, de pildă, sau pe cea a inzilor. Nu, «el I-a arătat toate împărățiile lumii», adică împărăția lui, pentru ca să stăpînească lumea, pentru a-L face să împlinească voia sa și să înceapă astfel să supună ascultării sale pe Hristos. Vrei să stăpînești, Îi zice, peste toate aceste ființe ? Și I-a arătat marele număr de oameni pe care-i ținea în puterea sa.

Într-adevăr, dacă vrem să recunoaștem toate amănuntele mizeriei și nenorocirii noastre, diavolul este stăpîn peste aproape întreaga lume.

255. *Lc.* 4, 5—8.

256. Despre antihrist, așa cum îl descrie Origen, a se vedea H. Crouzel, *Théologie de l'Image...*, p. 189 ș.u.

257. Ca și la *Com. In.* tomul prim (tradus de noi în acest volum) Iisus este în același timp și înțelepciune și dreptate și adevăr.

258. *Rom.* 6, 12.

259. Origen este cel dintîi dintre scriitori, care descrie amănuntele războiului celui nevăzut : «Botezul e începutul luptei celei duhovnicești». A se vedea Daniélou, *Le combat spirituel chez Origène*, în «Dictionnaire de spiritualité» : «Demon», col. 182—185.

260. *Lc.* 4, 5.

Mîntuitorul chiar îl numește, de obicei, «stăpînul lumii acesteia». Cînd, însă, diavolul îi spune lui Iisus : «Iată, toți acești oameni, supuși puterii mele», el «i-a arătat (pe aceia) într-o clipă», adică în decursul actual al vremii, care în raport cu veșnicia nu este decît o clipă.

III

Mîntuitorul nu avea nevoie să I se arate mai pe larg aceste lumi. Abia și-a întors acela privirea spre spectacol, că și vede în împărăția păcatului pe toți cei robiți de patimi, iar «stăpînul acestei lumi»²⁶¹, care e diavolul însuși, se mîndrește și se bucură, spre paguba lui, că are atîta lume sub stăpînirea sa. Apoi diavolul zice Domnului : «De aceea ai venit ca să lupți împotriva mea, pentru a cuceri de sub puterea mea pe toți cei care sînt acum supușii mei ? Nu, nu căuta acest lucru, nu încerca să te măsoari cu mine, nu, nu te lăsa stăpînit de acest viciu, nu te expune greutăților războirii, un singur lucru Îți cer : închină-Te înaintea mea și adoră-mă și toată împărăția mea va fi a Ta».

Fără îndoială Domnul și Mîntuitorul nostru a venit pentru a fi împărat și a supune toate popoarele, pentru a sluji dreptății, adevărului și celorlalte virtuți, însă El voia să domnească după dreptate, fără păcat, ca nici un rău să nu se facă, El nu consimte să Se supună diavolului, să fie încoronat de el, nici să domnească peste alții, supunîndu-Se El însuși diavolului.

IV

De aceea El îi răspunde : «Scris este : Domnului Dumnezeuului tău să te închini și numai Lui, Unuia, să- slujești»²⁶². Aceasta este voia Mea ca toți oamenii să fie slujitorii Mei pentru a se închina Domnului Dumnezeu și să-I slujească Lui. Aceasta este rîvna împărăției Mele. Tu, însă, vrei ca prin Mine să înceapă păcatul, pe care tocmai am venit să-l stric, cîtă vreme Eu voiesc să mîntuiesc pe toți oamenii ! Învață, diavole, și ia aminte : Eu voi face ceea ce am spus, ca oamenii numai Domnului Dumnezeu singur să se închine, și ca toți oamenii să fie supuși puterii Mele, în împărăția Mea. Iar noi să ne bucurăm a fi supușii Săi și să-L rugăm pe Dumnezeu să ne ajute «să nu împărățească păcatul în trupul nostru»²⁶³, pentru ca numai Hristos să stăpînească întru noi, «Căruia îi este slava și stăpînirea în vecii vecilor. Amin»²⁶⁴.

261. *In.* 12, 31.

262. *Deut.* 6, 13.

263. *Rom.* 6, 12.

264. *I Pt.* 4, 12.

OMILIA A XXXIV-A

La cuvintele :

«Învățătorule, ce să fac ca să moștenesc viața de veci ?»
pînă la«du-te și fă și tu asemenea» ²⁶⁵

I

Sînt multe învățături în Lege, dar în Evanghelie, Mîntuitorul a introdus, în rezumat, numai pe acelea a căror împlinire duce la viață veșnică ²⁶⁶. La aceasta se referă și întrebarea unui învățător de Lege, pusă lui Iisus : «Învățătorule, ce să fac ca să moștenesc viața de veci ?» (Căci astăzi tocmai din textul de la Luca vi s-a citit) ²⁶⁷. Iar Iisus a zis către el : «Ce este scris în Lege ? Cum citești ? Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta și din tot sufletul tău și din toată puterea ta și din tot cugetul tău, iar pe aproapele, ca pe tine însuși» ²⁶⁸.

Iar El a zis : «Drept ai răspuns ; fă aceasta și vei trăi» ²⁶⁹ (viața veșnică, fără îndoială). Aceasta a fost întrebarea învățătorului de lege și răspunsul Mîntuitorului privind viața de veci. Această poruncă a Legii ne învață limpede să iubim pe Dumnezeu ²⁷⁰. În Deuteronom (se zice) : «Ascultă, Israel, Domnul Dumnezeuul nostru este singurul Domn. Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău, din toată inima» și următoarele, «și pe aproapele, ca pe tine însuși» ²⁷¹. Iar Mîntuitorul a dat mărturie despre aceasta zicînd : «În aceste două porunci se cuprind toată Legea și prorocii» ²⁷².

II

Însă învățătorul de Lege, «voind să se îndrepteze pe sine» și să arate că nimeni nu este aproapele său a zis : «Și cine este aproapele meu ?» Domnul rostește atunci parabola al cărui început este următorul : «Un om cobora de la Ierusalim la Ierihon», și următoarele. El învață că acest

265. *Lc.* 10, 25—37.

266. «Aceasta este viața cea veșnică : să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat și pe Iisus Hristos, pe Care L-ai trimis» (*In.* 17, 3).

267. Încă o dovadă că paragrafele sau pericopele biblice se citeau pe rînd și se explicau în fața credincioșilor. A se vedea și studiul introductiv.

268. *Deut.* 6, 5.

269. *Lev.* 18, 5.

270. În variantele manuscrise C și D ale textului latin (amîndouă din secolul XII), ediția berlineză a completat formularea adăugînd și cuvintele «haud dubium quin sempiterna est vita» (fără îndoială că viața e veșnică). Se pare că adaosul aparține lui Ieronim, căci în textul grecesc paralel lipsește.

271. *Deut.* 6, 4—5.

272. *Mt.* 22, 40. Aceleași explicații le dă și sfîntul Ambrozie, *In Lucam VII*, 73—81 ; Migne, *P.L.* 15, 1805—1807.

om «care cobora» ²⁷³ n-a fost aproapele nimănui, decît al aceluia care ar voi «să păzească poruncile» și să se pregătească să devină aproapele oricui ar avea nevoie de ajutor. E ceea ce se adeverește la sfîrșitul pildei : «Care dintre acești trei ți se pare că a fost aproapele celui căzut între tîlhari?» Nici preotul, nici levitul n-au fost aproapele aceluia, ci, după însuși răspunsul învățătorului de Lege : «Cel care a făcut milă cu el», acela a fost aproapele său, de aceea Mîntuitorul a zis : «Mergi și fă și tu asemenea».

III

Un bătrîn oarecare ²⁷⁴ voind a interpreta pilda cu omul care cobora din Ierusalim spunea că acesta ar fi Adam, Ierusalimul raiul, Ierihonul lumea, tîlharii puterile vrăjmașe, preotul Legea, levitul proorociei, iar samarineanul Hristos. Rănile ar fi neascultarea, dobitocul trupul lui Hristos, casa de oaspeți, adică hanul cel deschis tuturor celor care vor să intre, imaginează Biserica. În plus, cei doi dinari reprezintă pe Tatăl și pe Fiul, gazda pe mai marele Bisericii încredințat cu îndrumarea, iar făgăduința samariteanului de a reveni ar imagina a doua venire a Mîntuitorului.

IV

Această interpretare, oricît de duhovnicească și de ispititoare ar fi, totuși nu se poate aplica la fiecare om. Nu orice om a coborît de bună voie din Ierusalim la Ierihon și nu pentru acest motiv trăiesc toți oamenii care sînt încă în viață astăzi, ci pentru că «Hristos a fost trimis și a venit la oile cele pierdute ale casei lui Israel» ²⁷⁵.

Omul care «coboară de la Ierusalim la Ierihon ajunge să cadă între tîlhari», de bună seamă pentru că a voit să coboare ²⁷⁶. Tîlharii nu sînt alții decît aceia despre care Mîntuitorul spune : «Toți cîți au venit înainte de Mine sînt furi și tîlhari» ²⁷⁷. Omul nu cade în mîna hoșilor, ci în cea a tîlharilor, în multe privințe mai îngrozitori decît hoșii de rînd, pentru că ei l-au jefuit și l-au lăsat plin de răni pe cel care «a coborît din

273. Am mai întîlnit ideea aceasta și în alte locuri, în scrisul lui Origen. Așa, în prologul la *Cîntarea Cîntărilor* (a se vedea în volumul prim), apoi în *Com. Matei XVI, 9*, Migne, P.G. 13, 1400—1401 etc. În înțeles simbolic prin «coborîrea la Ierihon» interpretarea lui Origen vede alungarea lui Adam din rai.

274. Origen a mai amintit și în unele omilii la Vechiul Testament despre «un bătrîn oarecare», care l-a inițiat în unele tîlmăciri; a se vedea nota H. Crouzel, *op. cit.*, p. 402—403.

275. Mt. 15, 24.

276. Formulată în felul acesta, fraza vrea să sublinieze libertatea voii omenești, despre care Origen vorbește adeseori nu numai în cartea a III-a a lucrării *De principiis*.

277. In, 10, 8.

Ierusalim» și care a căzut în mîinile lor. Vreți să știți și care sînt rănile sau plăgile cu care a fost lovit omul ? Desigur păcatele și fărădelegile.

V

Apoi tîlharii, «după ce l-au dezbrăcat și l-au rănit», nu i-au mai avut grija în goliciunea sa, ci, după ce l-au torturat încă o dată în bățai, l-au părăsit. Iată de ce spune Sfînta Scriptură : «după ce l-au dezbrăcat și l-au rănit, au plecat, lăsîndu-l aproape mort». Dar iată că din întîmplare «un preot» cobora pe calea aceea și apoi «un levit», care poate vor fi făcut bine altor persoane, dar nu celui «care a coborît de la Ierusalim la Ierihon».

Preotul, care după părerea mea, este chipul Legii, îl vede și el; chiar și levitul, care, după mine reprezintă pe prooroci, îl vede și el. Amîndoi l-au văzut, dar amîndoi au trecut și l-au lăsat acolo. Providența, însă, a lăsat pe acest om, «aproape mort» în grija Celui care a fost mai tare decît Legea și Proorocii, adică în a Samarineanului, al Cărui nume înseamnă «îngrijitor». Acesta este Cel care «nu va adormi nici nu va dormita păzind pe Israel»²⁷⁸. Ca să ajute pe omul «aproape mort» a pornit la drum Samarineanul. El n-a coborît «din Ierusalim la Ierihon», ca preotul, ci dacă a coborît, El a coborît pentru a mîntui pe cel «aproape mort» și a veghea asupra lui.

Iudeii l-au zis : «Tu ești samarinean și ai demon»²⁷⁹. După ce a tăgăduit că are demon, Iisus n-a voit să nege cum că era «samarinean», căci El știa că este păzitor.

VI

Apoi cînd a venit la cel «aproape mort» și l-a văzut scăldat în sîngele său, I s-a făcut milă, s-a apropiat de el pentru a deveni aproapele său «și apropiindu-se i-a legat rănile, turnînd pe ele untdelemn și vin și n-a spus ceea ce se citește la profetul : «Nu este a pune leacuri, nici untdelemn, nici legături»²⁸⁰.

Acesta este Samarineanul, ale Cărui griji și ajutoare sînt de mare folos tuturor celor bolnavi și care în special au nevoie de ajutorul acestui Samarinean, omul care, «coborînd din Ierusalim, era căzut în mîinile tîlharilor, care l-au rănit și l-au lăsat aproape mort». Dar să știți că pronia dumnezeiască este cea care a îndrumat pe acest samarinean, care a coborît anume să poarte grijă de omul «căzut în mîinile tîlharilor», și se scrie că avea cu dînsul fașă, untdelemn și vin. După părerea mea aceste lucruri nu le avea Samarineanul cu El numai pentru un singur

278. Ps. 120, 4.

279. In, 8, 48.

280. Is. 1, 6 (după traducerea sinodală din 1914).

muritor, ci și pentru alți răniți în diferite chipuri, care de asemenea aveau trebuință de fașă, de untdelemn și de vin.

VII

El avea untdelemn căci Sfinta Scriptură spune : «ca să veselească fața cu untdelemn»²⁸¹, fără îndoială fața celui care fusese lecuit. Pentru a domoli umflăturile, El le unge cu untdelemn și cu vin amestecat cu nu știu ce produs amar. Apoi El «va așeza pe cel rănit pe dobitocul său», adică pe trupul său propriu : El a binevoit să ia asupra Sa grija întregii omeniri, vina omului²⁸². Acest Samarinean «poartă păcatele noastre și pentru noi rabdă dureri»²⁸³, poartă în spate pe cel «aproape mort» și-l duce într-un han, adică în așezământul Bisericii, care cuprinde pe toți oamenii, nu respinge ajutorul Său nimănui, căci pe toți îi cheamă Iisus zicînd : «Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați și Eu vă voi odihni pe voi»²⁸⁴.

VIII

Și după ce l-a condus la adăpost nu-l părăsește îndată, ci rămîne cu el toată vremea pentru a-i tămădui rănile, nu numai o zi, ci și peste noapte, arătîndu-i toată sollicitudinea slujirii Sale. Cînd, dimineața, se pregătea de plecare, el a luat o sumă din banii săi, ai săi personali, «doi dinari», bani buni, și cinstește pe hangiu, care fără îndoială e îngerul Bisericii, prescriindu-i să vegheze cu grijă și să asiste pînă la tămăduire pe acest om pe care el însuși l-a îngrijit pentru timp mai scurt. Cei doi dinari dați îngerului ca plată pentru a îngriji pe omul care i s-a încredințat închipuie, mi se pare, cunoașterea Părintelui și a Fiului și cunoașterea acestei taine : Tatăl este în Fiul și Fiul este în Tatăl.

El făgăduiește, totodată, hangiuului că-i va plăti toate cheltuielile necesare tămăduirii celui «aproape mort».

IX

Acest păzitor al sufletelor este, într-adevăr, mult mai apropiat de oameni decît Legea și Proorocii, «arătînd îndurare față de cel care a căzut în mîinile tâlharilor». El s-a arătat a fi aproapele lui nu numai prin vorbe, ci prin fapte. Putem, dar, zice și noi : «Vă rog să-mi fiți mie următori, precum și ei (sînt), lui Hristos»²⁸⁵, ca să urmăm pe Hristos și să avem milă de oamenii «căzuți în mîinile tâlharilor», să mergem la ei, să

281. Ps. 103, 15.

282. Assumptus homo, în *Omilia XXXIX*, 4.

283. Is. 53, 4 ; Mt. 8, 17.

284. Mt. 11, 28.

285. I Cor. 4, 16.

le legăm rănile, să turnăm peste ele untdelemn și vin, să-i așezăm pe dobitocul (purtătorul) nostru și să purtăm sarcina lor, luînd aminte că Fiul lui Dumnezeu nu Se îndreaptă numai către învățătorii de Lege, ci către noi toți, zicîndu-ne : «mergi și fă și tu asemenea». Dacă lucrăm în chipul acesta vom dobîndi viața veșnică în Hristos Iisus, «Căruia Îi este slava și puterea în vecii vecilor. Amin» ²⁸⁶.

OMILIA A XXXVI-A

La cuvintele :

«Cine va căuta să scape viața sa»

pînă la

«Împărăția lui Dumnezeu este în lăuntruul vostru» ²⁸⁷

I

«Cine va căuta să-și scape sufletul îl va pierde ; iar cine îl va pierde, acela îl va dobîndi». Martirii caută să-și «scape sufletul lor» ; ei îl pierd pentru a-l mîntui ²⁸⁸. Însă cei care voiesc să-și «scape sufletul» fără să-l piardă, aceia pot «și sufletul și trupul să le piardă în gheenă» ²⁸⁹. «Nu vă temeți (zice Domnul) de cei ce ucid trupul, iar sufletul nu pot să-l ucidă ; temeți-vă, mai curînd, de acela care poate și sufletul și trupul să le piardă în gheenă».

Să spunem în legătură cu această problemă cîteva cuvinte asupra puterii duhului nostru. «Omul firesc nu primește cele ale Duhului» ²⁹⁰ și, prin urmare, el nu poate fi mîntuit. «Se seamănă trup firesc, înviază trup duhovnicesc» ²⁹¹. Deci, «cel ce se alipește de Domnul este un duh cu El» ²⁹².

Or, dacă «cineva se alipește de Domnul» atunci din om firesc ce era, prin această alipire, el se schimbă în om duhovnicesc și «este un singur duh» cu Domnul, și ceea ce ne dă să înțelegem să ne pierdem și noi sufletul pentru a ne alipi de Domnul și a ne schimba într-un singur Duh cu El.

II

Fiind Mîntuitorul întrebat de farisei cînd va veni împărăția lui Dumnezeu, El a răspuns : «Împărăția lui Dumnezeu nu va veni în chip văzut.

286. *I Pt.* 4, 11.

287. *Lc.* 17, 33, 20—21.

288. Idee reluată și în *Com. Mat. XVI, 4*, Migne, P.G. 13, 1572—1573 și în *Indemn la martiriu*, cap. 34, Migne, P.G. 11, 608—609.

289. *Mt.* 10, 28.

290. *I Cor.* 2, 14.

291. *I Cor.* 15, 44.

292. *I Cor.* 6, 17.

Și nici nu vor zice : Iată e aici sau acolo. Căci, iată, împărăția lui Dumnezeu este în lăuntruul vostru»²⁹³. Doar Mîntuitorul nu spune tuturor : «Împărăția lui Dumnezeu este în lăuntruul vostru», căci păcătoșii trăiesc în împărăția păcatului și ei nu sînt în mijlocul ei ; inimile noastre aparțin ori împărăției lui Dumnezeu, ori împărăției păcatului. Dacă sîntem atenți la faptele noastre, la vorbele noastre, sau la cugetele noastre, vom înțelege dacă este în noi împărăția lui Dumnezeu sau împărăția păcatelor. Cunoșcînd această deosebire, Apostolul dă unora acest avertisment : «Să nu împărățească păcatul în trupul vostru cel muritor»²⁹⁴.

III

Dacă rîvnește cineva împărăția lui Dumnezeu, acela și face parte din ea, pe cînd dacă ești îmbătat de focul zgîrceniei înseamnă că faci parte din lumea zgîrceniei. Cel drept are de stăpîn dreptatea, cel stăpînit de căutarea mării deșarte este sub rîvna acestei celebrități. Întristarea, teama, iubirea, pofta, fiecare din aceste patimi îl stăpînesc pe cel care le rîvnește. Dacă știm toate acestea și dacă cunoaștem cît de numeroase sînt diferitele feluri de împărății, să ne ridicăm și să-L rugăm pe Dumnezeu să ne scoată din împărăția vrăjmașului pentru a ne putea satornici în împărăția lui Dumnezeu Cel atotputernic, împărăția Înțelepciunii, a Păcii, a Dreptății, a atîtor virtuți cuprinse în unicul Fiul al lui Dumnezeu, «a Căruia este slava și puterea în vecii vecilor. Amin»²⁹⁵.

OMILIA A XXXIX-A

Despre ispitirea saducheilor care nu credeau în înviere²⁹⁶

I

Este o sectă iudaică numită a saducheilor. Ei tăgăduiesc «învierea morților» și cred că sufletul moare deodată cu trupul și că după moarte facultățile duhovnicești se pierd²⁹⁷. Ei au pus Mîntuitorului o în-

293. Lc. 17, 20—21.

294. Rom. 6, 12.

295. I Pt., 4, 11.

296. Lc. 20, 27—40 ; 20, 21—26.

297. Origen a mai dezbătut această problemă în *Com. Mat. XVII, 31—32*, Migne, P. G. 13, 1579—1585. Ca și samarinienii, saducheii nu primeau din Biblie decît Penta-teuhul. De aici, rătăcirile lor doctrinale. Mai trebuie observat că în această omilie se dezbate două probleme : a învierii morților (cum reiese din combaterea saducheilor) și a banului de dajdie. Probabil copiiștii vor fi inversat textele, punînd pe cea contra saducheilor înaintea celeilalte, deși pericopa banului de dajdie e cuprinsă în text înainte, și anume, la Luca 20, 21—26, pe cînd cea contra saducheilor e la Luca 20, 27—40.

trebare născocind istoria femeii care a avut șapte bărbați. După moartea primului, pentru ca să-i dea un moștenitor, ea s-a recăsătorit cu al doilea. După moartea acestuia ea s-a căsătorit din nou cu al treilea, apoi cu al patrulea și așa mai departe pînă la al șaptelea. Întrebarea care se pune este : «La învierea morților, care dintre cei șapte va pretinde-o de soție ?». Pentru ca să ia în rîs învățătura Mîntuitorului, saducheii au pus această întrebare într-o vreme cînd învăța pe ucenici despre înviere.

II

Mîntuitorul le răspunde zicînd : «Vă rătăciți neștiind Scripturile, nici puterea lui Dumnezeu. Căci la înviere nici nu se însoară, nici nu se mărită, ci sînt ca îngerii lui Dumnezeu în cer»²⁹⁸. Cei care vor fi ca îngerii vor fi, desigur, îngeri. Căci trebuie știut că îngerii nu se căsătoresc. Aici, unde este moarte, căsătoriile și copiii sînt o trebuință, însă dincolo, unde stăpînește nemurirea, nu sînt necesare nici căsătoria, nici copiii. Voi pune o întrebare destul de spinoasă, care nu e ușor de rezolvat : e vorba despre cei care, deși versați în studiul Sfintei Scripturi «și la Legea Domnului cugetă ziua și noaptea»²⁹⁹. Unde este scris, spun aceia, că «nu se însoară, nici nu se mărită» ? Reconsiderînd, după memorie, atît gîndirea Vechiului Testament, cît și pe cea a Noului Testament, nu-mi aduc aminte să se găsească undeva un asemenea aliniat. Dacă poate nu-mi amintesc, m-ar putea lămuri cineva mai bine informat, (căci) eu primesc bucuros ceea ce nu știu, dar după știrea mea nu se află așa ceva nici în Vechiul nici în Noul Testament.

III

Toată greșeala saducheilor vine de acolo că ei nu înțeleg spusele proorocilor, ceea ce citesc la Isaia : «...nu vor naște copii pentru moarte»³⁰⁰ și în Deuteronom : «Bindecuvîntat să fie rodul pîntecelui tău»³⁰¹. Și cred că aceasta se va împlini «la înviere», fără a înțelege că aici este vorba de proorocii privitoare la bindecuvîntările spirituale. Pavel, «vasul cel ales»³⁰², care știe că toate bindecuvîntările menționate în Lege n-au a se înțelege în chip trupesc, le interpretează în mod duhovnicesc și zice efesenilor : «Bindecuvîntat fie Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Cel ce ne-a bindecuvîntat pe noi, cu toată bindecuvîntarea duhovnicească»³⁰³. Acestea vor fi toate bindecuvîntări duhovnicești, cînd, la învierea morților, noi ne vom învrednici de fericirea

298. Mt. 22, 29—30.

299. Ps. 1, 2.

300. Is. 65, 23.

301. Deut. 7, 13.

302. Fapte 9, 15.

303. Ef. 1, 3.

veșnică. Aflind un text asemănător în psalmi, saducheii cad în aceeași greșeală zicînd : «Femeia ta e ca o vie roditoare, în laturile casei tale, fiii tăi ca niște vlăstare tinere de măslin, împrejurul mesei tale», pînă la aliniatul : «Te va binecuvînta Domnul din Sion și vei vedea bunătățile Ierusalimului»³⁰⁴. Cînd Ierusalimul va fi clădit și refăcut în starea lui veche, atunci cel sfînt va vedea bunurile pe care le pomenește Scriptura.

IV

Cei care înțeleg un Ierusalim duhovnicesc și știu că el este ceresc, că el este «cel de sus, care este mama noastră»³⁰⁵, vor vedea aceste bunuri, despre care adesea am vorbit și împlinirea acestui pasaj al psalmului, pe care l-am pomenit : «Femeia ta e ca o vie roditoare în laturile casei tale, fiii tăi, ca niște vlăstare tinere de măslin împrejurul mesei tale». Saducheilor, o frîntură a poporului iudeu, care înțelegeau totul «după trup», li se adresează Mîntuitorul zicînd : «Vă rătăciți, neștiind Scripturile, nici puterea lui Dumnezeu»³⁰⁶.

La întrebarea pe care saducheii au pus-o Domnului, trebuiau spuse aceste cîteva cuvinte.

Pe de altă parte, întrucît se mai vorbește despre «chipul cezarului», trebuie să spunem ceva și despre aceasta. După unii, cuvintele Mîntuitorului n-au decît un înțeles literal pur și simplu : «Dați cezarului ce este al cezarului», cu alte cuvinte : plătiți dările pe care le datorăți. Dar este cineva între noi, care să aducă vreo obiecție împotriva achitării dărilor datorate cezarului ? De aceea acest pasaj are un înțeles tainic și ascuns.

V

În om sînt două chipuri : unul pe care l-a primit de la Dumnezeu, precum spune Facerea : «După chipul și după asemănarea lui Dumnezeu»³⁰⁷, altul, chipul omului «pămîntesc», pe care l-a dobîndit din pricina neascultării și a păcatului său, cînd a fost alungat din rai, fiind ispitit de farmecele «stăpînitorului acestei lumi»³⁰⁸. Întocmai precum un dinar poartă chipul împăraților lumii, așa și cel care face lucrul «stăpînitorului întinericului»³⁰⁹ poartă chipul acestui stăpîn. Iisus poruncește, aici, să înapoiem acest chip smulgîndu-l de pe fața noastră, pentru ca să luăm pe cel după care am fost creați, după asemănarea lui Dumnezeu.

304. Ps. 127, 3—5.

305. Gal. 4, 26.

306. Mt. 20, 29.

307. Fac. 1, 27. A se vedea și Com. la Cînt. Cînt. (în vol. I al operelor lui Origen).

308. In, 12, 31.

309. Ef. 6, 12. Omul pămîntesc e legat de trup și de aceea e omul păcatului, pe cînd omul ceresc este cel după chipul lui Dumnezeu și care nu se lasă stăpînit de poftetele cărnii. A se vedea *Omilia I la Ieșire* (în volumul prim).

Așa se înțelege să dăm noi «cezarului cele ce sînt ale cezarului și lui Dumnezeu cele ce sînt ale lui Dumnezeu». Arătați-mi, zice, «banul de dajdie», sau «dinarul», cum scrie Matei. Luîndu-l Iisus l-a întrebat : «Al cui este chipul acesta și inscripția de pe el ?» Răspuns-au ei : «Ale cezarului». Atunci a zis lor : «Dați, deci, cezarului cele ce sînt ale cezarului și lui Dumnezeu cele ce sînt ale lui Dumnezeu».

VI

În același înțeles a vorbit și Pavel : «După cum am purtat chipul celui pămîntesc, să purtăm și chipul Celui ceresc»³¹⁰. Cînd zice : «Dați cezarului cele ce sînt ale cezarului», atunci spune : părăsiți «chipul omului lumesc», lepădați chipul pămîntesc³¹¹ pentru a lua asemănarea «omului ceresc» și a da lui Dumnezeu cele ce sînt ale lui Dumnezeu».

Dumnezeu ne pune o întrebare. Ce ne întreabă ? Citiți la Moise : «Așadar, ce cere de la tine Domnul Dumnezeu?»³¹². Dumnezeu ne pune o întrebare și ne cere, nu pentru că El ar avea nevoie de noi, ci pentru a-I da ceea ce trebuie să-I dăm pentru mîntuirea noastră. Pentru ca să fie limpede voi pomeni pilda minelor sau a talanților³¹³. Un om a primit o singură mină și a cîștigat cu ea alte zece mine, de aceea a înapoiat această sumă stăpînului care-i încredințase prima mină, în locul căreia a primit acum una nouă pe care n-o avusese. În schimb, Domnul cere și poruncește să ia înapoi de la cel care o primise fără să aducă cu ea nici o dobîndă și i-o dă celui care cîștigase altele : «Luați de la el mina și dați-o celui ce are zece mine». Tot așa stau lucrurile și cu noi : ceea ce vom fi dat lui Dumnezeu ne va fi dat înapoi, ba încă ne va mai da pe deasupra și ceva ce n-avusesem înainte.

Doar așa se cere, și Dumnezeu ne pretinde doar ca să aibă prilejul să ne dăruiască și să ne împartă daruri. Mulțumită Lui s-au înmulțit minele și cei care sînt vrednici dobîndesc mai mult decît nădăjduiau. Așa să ne ridicăm și noi și să rugăm pe Dumnezeu să ne învrednicească a-I aduce darurile pe care apoi ni le va înapoia ; în locul bunurilor pămîntești El ne va dărui pe cele cerești, întru Hristos Domnul, «Căruia Îi este slava și stăpînirea în vecii vecilor. Amin»³¹⁴.

310. *I Cor.* 15, 49.

311. La Origen «chipul împăratului acestui veac» e tot una cu chipul diavolului (*Com. Mat.* XVII, 25, P. G. 13, 1549—1552). A se vedea mai pe larg, H. Crouzel, *Théologie de l'Image de Dieu chez Origène*, p. 193 ș.u.

312. *Deut.* 10, 12.

313. *Lc.* 19, 11—27. Cu toate că mai tîrziu fericitul Ieronim îl va acuza pe Origen de pelagianism sau măcar semipelagianism, totuși pentru că a susținut rolul voinței omenești în opera de mîntuire, nu credem că i s-ar putea aduce această acuză.

314. *I Pt.* 4, 11.

DIN COMENTARUL LA EVANGHELIA DUPĂ IOAN

STUDIU INTRODUCŢIV

Dacă în scrierile lor evangheliştii sinoptici se disting mai ales prin relatări simple, uşor accesibile mulţimilor, în schimb sfântul Ioan prezintă în Evanghelia sa o expunere precumpănită dogmatică şi mistică, la care era firesc să se simtă nevoia unor interpretări mai adânci şi mai savante. Aşa ne explicăm de ce taina veşniciei Logosului celui întrupat şi a «funcţiei Lui revelatoare»¹ au format pentru Origen partea cea mai pasionantă dintre preocupările vieţii sale întregi. Poate în chipul în care descrie şi el² momentul când sfântul Ioan şi-a aplecat fruntea pe pieptul lui Iisus³, ca un semn simbolic al iubirii deosebite ce purtau unul altuia, tot aşa a făcut şi Origen din această lucrare un fel de cotitură, de capodoperă a vieţii sale, la care încontinuu a revenit, fără să fi reuşit totuşi s-o termine.

Textul. Comentarul la Evanghelia după Ioan face parte dintre operele care ni s-au păstrat în limba greacă, însă e departe de a fi întreg. Eusebiu⁴ ştia că lucrarea ar fi avut «numai 22 de tomuri». Într-un astfel de «tom» se cuprindeau cam 50—60 de pagini din formatul actual al corpului berlinez. Fericitul Ieronim afirmă însă clar că numărul comentariilor ioaneice este de 32, fapt confirmat şi de starea manuscriselor (cel mai vechi din sec. XII—XIII)⁵, aşa cum au fost ele luate în considerare de editorul corpului berlinez, E. Preuschen⁶, şi cum se reproduce şi în colecţia Migne⁷.

1. Marguerite Harl: *Origène et la fonction révélatrice du Verbe incarné*, Paris, 1958.

2. Origen, *Commentaria in Evangelium Ioannis*, XXXII, 13, Migne, P.G. 14, 800. 3. In 13, 23.

4. Eusebiu, *Istoria bisericească* VI, 24, 1 ed. Ed. Schwartz, Kleine Ausgabe, Vierte Auflage, Leipzig, 1932, p. 242.

5. Ieronim, *Prologus in Omelias Origenis super Lucam*, în ediţia berlineză, vol. IX (M. Rauer), Berlin, 1930, p. 1. Idem. *Rufin, Apol.* 2, 2.

6. E. Preuschen, *Johanneskommentar, Origenes Werke* 4, Berlin, 1903, prefaţa IX ş.u.

7. P. G. 14, 21—830.

In total s-au păstrat 8 tomuri și jumătate, și anume I, II, VI, X, XIII, XIX (incomplet), XX, XXVIII și XXXII. In afară de acestea ni s-au mai păstrat mai multe fragmente în Catene⁸, precum și câteva la Pamfil (în Apologia pentru Origen), la Eusebiu (în Istoria sa), la Eustație de Antiohia și două fragmente din cărțile a patra și a cincea în Filocalie. Din toate acestea reproducem câteva și în volumul de față.

Tomul XXXII se întrerupe la tălmăcirea textului din In, 13, 33, dar se știe sigur că Origen a dus lucrarea și mai departe, întrucît în Comentarul său la Matei se citează⁹ și istoria celor 2 tîlhari cu care a fost răstignit Hristos, despre care se relatează în In. 19.

Data scrierii. După cum relatează Eusebiu¹⁰, ale cărui știri au fost cel mai adeseori luate în considerare în legătură cu fixarea datelor cronologice din viața lui Origen, între primele lucrări pe care a început să le redacteze marele alexandrin a fost Comentarul la Evanghelia după Ioan «din care primele cinci cărți au fost compuse încă înainte de a pleca din Alexandria», fapt care a avut loc prin anul 231. Unii¹¹ merg cu gîndul că acest «început» s-ar putea urca mult mai devreme, chiar între anii 214—218. Preuschen credea¹² că afirmația lui Origen din prefața primului tom, unde spune : «n-ar trebui oare să fie pîrga muncii mele, după ce m-am reîntors în Alexandria, tocmai pîrga Sfințelor Scripturi?»¹³ (așa socotea el Comentarul la Ioan) ar fi însemnat petrecerea lui îndelungată în Palestina, care ar fi dus la o ruptură între el și Ambrozie. Prefața la tomul VI ne dă altă explicație : «cu toate că furtuna iscată la Alexandria părea că-mi stă împotriva, totuși eu am dictat (tahigrafilor) textul lucrării pînă la tomul al V-lea, pe care, fiindcă Domnul certase vînturile și valurile, și l-am și trimis. Tocmai cînd începusem cartea a VI-a, iată că am fost scos din pămîntul Egiptului»¹⁴ (excommunicat).

În urma celor de mai sus, după cea mai recentă cronologie¹⁵, deducem că redactarea primelor 5 tomuri s-a făcut la Alexandria înainte de anul 231, cînd a intervenit ruptura definitivă între episcopul Demetriu și Origen. De fapt «furtuna alexandrină» se iscase, dar «a molcomit-o Dumnezeu», ceea ce vrea să spună că după izbucnirea tensiunii dintre

8. Ediția berlineză îngrijită de E. Preuschen a reconstituit (pag. 481—574) în total 140 fragmente.

9. *Commentarium in Mattheum* ser. 133, Migne, P. G. 13, 1781.

10. Eusebiu, *Istoria bisericească*, VI, 24, 1 ediția citată, pag. 242.

11. Ad. Harnack : *Die Chronologie der altchristl. Literatur bis Eusebius*, II, Leipzig, 1904, p. 41.

12. R. Cadiou : *La jeunesse d'Origène*, Paris, 1936, p. 88—89. A se vedea și Migne, P.G. 14, 13.

13. Preuschen, *op. cit.*, pag. LXXIX.

14. *Com. In. VI*, 2 § 8.

15. P. Nautin, *Origène. Sa vie et son oeuvre*, Paris, 1977, p. 367—8, 371.

Demetriu și Origen (din pricina angajării lui ca predicator în Palestina), acesta din urmă nu prea voia să se reîntoarcă la Alexandria după cele două călătorii în Palestina și Antiohia¹⁶, dar în urma soliei unor diaconi, prin care a fost rechemat, el s-a reîntors într-o vreme de «nouă acalmie», reluând lucrul. Continuarea lucrării era cerută cu stăruință de adevărat «contra-maistru» sau vâtaf (ἐργοδιώκτης) de către mecenatele său Ambrozie, care îi trimite un mesager în iarna lui 231—232 (deci tocmai în răstimpul când Origen fusese chemat de împărăteasa Iulia Mammea, la Antiohia), cerându-i să-și împlinească obligațiile «contractuale», stabilite între ei. Origen scrie în fragmentul la tomul V : «se vede că nu te mulțumești cu slujba de contra-maistru al lui Dumnezeu, ci-mi ceri, chiar și când sînt departe, să-ți dedic ție tot timpul...»¹⁷.

Între timp, Origen pleacă într-o misiune în Grecia, iar la întoarcere este hirotonit de episcopii din Palestina, ceea ce provoacă scandalul. Redactarea tomului al VI-lea al lucrării fusese începută încă în Alexandria, dar deodată cu plecarea lui din Egipt, textul pe care apucase să-l dicteze tahigrafilor n-a mai putut fi găsit («nu știu de ce», zice Origen)¹⁸. El făgăduia însă lui Ambrozie că își va da silința să recupereze acest început al tomului VI¹⁹.

Se cunosc evenimentele care au intervenit după excomunicarea lui Origen de către episcopul Demetriu. El a fost primit bine de episcopii palestinieni, așa încît la Cezareea Palestinei și-a putut desfășura cu și mai mare folos activitatea. Răspunzînd insistențului său binefăcător Ambrozie, care-i trimite și mai mulți tahigrafi pentru continuarea lucrului, Origen scrie în aceeași prefață a tomului VI : «acum, cînd cu ajutorul lui Dumnezeu multele vrăjmășii pornite împotriva mea s-au mai domolit și cînd sufletul meu s-a obișnuit cu tot ceea ce mi s-ar putea întîmpla pentru cauza Cuvîntului ceresc, mă simt hotărît să nu mai amîn dictarea restului lucrării. O ! de mi-ar auzi Dumnezeu rugăciunea, ca să pot încheia această lucrare și să n-o mai las să se întrerupă!». Și mai departe : «Cu mult zel am refăcut din nou al doilea început al tomului VI, nemaiășteptînd să văd dacă va fi regăsită vechea schiță dictată înaintea»²⁰. Cercetătorii socotesc terminată redactarea tomului VI pe la anul 235, dată cînd pare a se fi încheiat și tratatul Despre rugăciune²¹.

În tomul al XXXII se vorbește într-un loc de niște «răsturnări ale ordinii publice»²², evenimente pe care unii²³ le pun în legătură cu per-

16. Eusebiu, *Istoria bisericească* VI, 19, 15—16, ed. cit., pag. 240—241.

17. In *In.*, V, 1, păstrat în «Filocalia», în acest volum.

18. In *In.*, VI 2/1/ 11, reproduc în acest volum.

19. Nautin : *Origène*, p. 368, 371.

20. In *In.*, VI, 2/1/, 8—10, 11.

21. De oratione XV, 1, în acest volum. Cf. Nautin, *Origène*, p. 378.

22. Migne, P. G. 14, 748 B.

23. E. Preuschen, *Origenes Werke*, B. X, LXXX.

secuția lui Maximin Tracul, de care vorbește și Eusebiu²⁴. Faptul acesta dovedește că redactarea acestui tom s-a făcut după anul 238.

Oricum, «capodopera vieții lui»²⁵, cum numește Eug. de Faye acest comentariu, a fost asemănată de Origen cu călătoria evreilor prin pustie, unde un stîlp de foc îi conducea continuu, arătîndu-le drumul atît la pornire, cît și la oprire²⁶. Autorul declară însă că după atîtea peripeții e hotărît să meargă pînă la capăt, cu toată oboseala, numai de nu l-ar opri moartea, dar și în acest caz el «va continua calea acestei Evanghelii, în cer».

Origen a comentat întreaga Evanghelie după Ioan înainte de a fi început pe cea după Matei, după cum ne-a dat Eusebiu să înțelegem²⁷. Or, Comentariul la Matei se știe²⁸ c-a fost redactat între 248—249 într-o vreme de prosperitate pentru creștinism. Felul cum se exprimă despre Comentariul la Evanghelia după Ioan (la aorist, ἐξητάσαμεν) dovedește că el putea fi terminat în preajma anilor 247—248. Pentru această dată pledează și epistola scrisă de Origen către papa Fabian (236—250), atunci cînd îi descrie modul în care Ambrozie îl «exploata» fără milă, pe temeiul rîvnei lui deosebite pentru științele sacre : «nu-mi pot îngădui nici să mănînc decît colecționînd texte, iar după mîncare nu mă pot nici plimba, nici odihni ! Chiar și atunci mă absorb munca filologică și corectarea copiilor. Nu mă pot odihni nici noaptea pentru că munca de filosofie se prelungește pînă noaptea tîrziu, iar de cînd se face ziuă și pînă seara la nouă-zece nu sînt liber, fiind reținut de continue explicații»²⁹.

Așa s-a desfășurat în decurs de cîteva zeci de ani această profundă lucrare a marelui învățat din Alexandria, care, oricît de multe pasaje discutabile ar avea, este totuși una din cele mai remarcabile lucrări ale antichității creștine.

Motivul scrierii. Într-unul din fragmentele acestui Comentariu, Origen spune : «Sub pretextul științei, eterodocșii se revoltă împotriva Sfintei Biserici a lui Dumnezeu, își înmulțesc cărțile lor de explicație, pretinzînd că ei sînt cei care explică cel mai corect poruncile Evangheliilor și ale apostolilor. Dacă tăcem și nu le punem în față dogma mîntuitoare și adevărurile ei, se vor face stăpîni pe sufletele înfometate după hrana mîntuitoare și vor arunca oamenii hrană străină și strică-

24. Eusebiu, *Istoria bisericească* VI, 28, ed. cit., p. 248.

25. Eugène de Faye: *Origène. Sa vie, son oeuvre, sa pensée*. vol. I, Paris, 1923, p. 73.

26. Migne, P. G., 14, 740.

27. *Comm. Mat.* XVI, 19, la Migne, P. G. 13, 1441.

28. Migne, P. G. 13, 1441. A se vedea și C. Cels. VII, 26, p. 177.

29. Păstrată de Suidas și Cedren. Textul ei în traducere la Nautin, *Origène*, p. 58.

toare de suflet. Iată de ce socotesc necesar că, cel ce crede că o poate face să ia apărarea învățaturii bisericești, dar să n-o falsifice cu nimic biruind pe acești oameni care se pretind învățători adevărați și, dând pe față minciunile lor, să le opună sublimul credinței evanghelice și armonia neîntrecută a dogmelor Vechiului și Noului Testament»³⁰.

Am reprodus acest citat mai lung pentru a sublinia (în legătură cu ultimele cuvinte ale lui) că ceea ce a îndemnat pe Origen să scrie această lucrare densă, plină de multe mărturii scripturistice și filosofice, în sprijinul învățaturii despre Cuvântul lui Dumnezeu Cel întrupat, a fost faptul că, la răscruce de vremi, tradițiile iudaismului elenizant, ale lui Filon din Alexandria pe de o parte și curentele școlilor filosofice pe de alta, căutau fiecare să-și afirme superioritatea. În planul de mântuire a omului și a lumii, Origen a căutat să restabilească valoarea cuvenită iudaismului, valoare pe care o respingeau în întregime sau o denaturau gnostici de felul lui Valentin și Vasilide, dar mai ales Marcion și Heraclleon, citat adeseori de Origen în acest Comentar. Heraclleon scrisese o carte întreagă (Ἰσορημονεύματα) susținând o contradicție ireductibilă între Dumnezeul Vechiului și Noului Testament³¹. Mai mult, însuși bogatul său sprijinitor, Ambrozie, care a inițiat și a finanțat cele mai multe din scrierile lui Origen, fusese în tinerețe adept al sectei valentinieni. De aici, silința lui Origen atît pe tărîm exegetic, cît și pe cel apologetic-dogmatic, de a apăra puritatea crezului creștin.

Intr-unul din pasajele pe care le traducem aici, Origen spune : «printr-eretici, unii, cu toate că se pretind ucenici ai lui Hristos, își plăsmuiesc alt Dumnezeu cu totul deosebit de Cel care a creat lumea, de aceea se silesc să combată mărturiile aduse lui Hristos de către proroci socotind că venirea Domnului în lume ar fi fost firesc să nu fi fost vestită de proroci, Fiul lui Dumnezeu neavînd nevoie de astfel de martori»³².

În felul acesta actele din istoria mîntuirii erau reduse la simple simboluri ale unei istorii cerești. Din plioroma primordială, unde trona, transcendent, Tatăl cel veșnic, au emanat, zic acești gnostici, o serie de eoni intermediari între cer și pămînt, din care unul (demiurgul) a creat lumea văzută, inclusiv pe om, dar și materia și răul, cărora li s-au infuzat germeni spirituali deosebiți, care vor ajunge să domine apoi, în grade di-

30. *Comm. in In, II*, Migne, P. G. 14, 196.

31. În privința exegezei gnostice a Noului Testament există o literatură impresionantă. Vom reveni mai pe larg asupra ei cînd vom prezenta celelalte două opere ale lui Origen, *Περὶ ἀρχῶν* și *Κατὰ Κέλσου*. Amintim aici îndeosebi două studii : C. Barth : *Die Interpretation des Neuen Testaments in der valentinianischen Gnosis*, Leipzig, 1911, iar mai nou R. Gögler : *Origenes, das Evangelium nach Johannes*, Zürich, 1959, (deși ultima nu mi-a fost accesibilă), dar mai ales *Origeniana. Premier et deuxième colloque international des études origéniennes*, Bari, 1975, 1977.

32. *Comm. in. In, I*, 199 (în acest volum).

ferite, tendințe pur materiale (hilice), psihice și spirituale sau pnevmatice ale oamenilor. Așa se explică de ce gnosticii credeau că, deși omul a fost la început întuneric și materie, totuși poate ajunge cu vremea luminos, înduhovnicit³³.

În legătură cu structura și cu metoda de interpretare internă a lucrării trebuie spus că, chiar dacă ele nu-s total diferite de ale lucrărilor exegetice moderne (cum susținea acum 50 de ani Eug. de Faye)³⁴, totuși trebuie recunoscut că pe urma combaterii lui Heracleon o serie de influențe ale exegezei gnostice se resimt și la Origen mai ales în ce privește alegoizarea, adeseori forțată, a multor pasaje, dar și în felul în care caută să «înduhovnicească Vechiul Testament»³⁵. Totuși lucrurile nu trebuie exagerate.

Mai întâi trebuie recunoscut că, așa cum sublinia un teolog grec, Origen a fost aproape în toate domeniile studiilor teologice «părintele teologiei creștine»³⁶. În primul rând, el este întemeietorul criticii biblice prin faptul că e cel dintâi care a căutat să restabilească textul corect al Scripturii nu numai prin uriașa lucrare a Hexaplei, ci prin tot atâtea glose și observații față de text, pe care le întâlnim în aproape toate lucrările sale. Cîteva exemple sînt grăitoare.

În Comentarul său la Matei XV, 14 subliniază faptul că, acolo unde apare discrepanța³⁷ între textul ebraic și traducerea grecească, el a recomandat să se aducă cea mai firească îmbunătățire, acceptînd, în caz de îndoială, cea mai bună traducere.

Despre cazurile variantelor dintre Matei și Luca, în legătură cu textul rugăciunii «Tatăl nostru», pe care le analizează în tratatul Despre rugăciune³⁸, putem să ne facem o părere asupra excepționalei pregătiri exegetice a lui Origen, citind tot în acest volum pasajele respective.

Mai mult, Origen nu caută să ascundă variantele biblice, ci dimpotrivă, insistă asupra lor³⁹. Cititorul a putut observa destule astfel de note critice și în lucrările citate în primul nostru volum. Origen discută adeseori probleme de filologie, de astronomie, de medicină, de cronologie (uneori de zi cu zi), altele de geografie istorică. E clasic paragraful al 24-lea din tomul al VI-lea, în care Origen afirmă: «M-am convins în-

33. *Comm. in In*, II, 134—135.

34. *Op. cit.*, vol. I, p. 74.

35. J. Daniélou, *Origène*, p. 190.

36. A. Geromichalis: *οριγένης ο πατηρ τῆς θεολογίας*, Atena, 1951.

37. Migne, P. G., 13, 1393. Era vorba de deosebirea dintre Marcu 10, 20 și Matei 19, 21.

38. A se vedea mai ales capitolul XXII, dar și cele subliniate de noi în studiul introductiv la respectiva lucrare.

39. A. Puech, *Histoire*, II, 381.

sumi că nu-i vorba de Betania, ci de Betabara atunci cînd m-am dus să cercetez la fața locului urmele pe unde au umblat Iisus, ucenicii și proorocii»⁴⁰. Tot în acel loc face el deosebire, din punct de vedere geografic, între Gherasa, Gherghesa și Gadara. În alt loc⁴¹ el pune alături, față în față, pe evangheliștii Matei, Marcu și Luca în legătură cu semnele venirii a doua a Mîntuitorului.

E drept, trebuie să recunoaștem, că multe din glosele lui nu erau complete, adeseori erau și eronate; totuși teologia lui Origen pleacă de la Biblie, despre care declară cu cea mai simțită bunăcredință că este inspirată de Dumnezeu, al Cărui glas și iubire le-a resimțit pretutindenea prezente. Biblia era pentru el nu numai cartea care păstrează amintirea unor fapte istorice, ci convingerea neșrămutată că ea ascunde învățătura necesară mîntuirii noastre. Și aci trebuie să facem o remarcă fundamentală: oricît de savantă este explicarea pe care Origen o dă cuvintelor din Evanghelia a patra — n-o numește el oare Evanghelia spiritului sau cea veșnică⁴², Evanghelia prin excelență⁴³, tocmai pentru că încercase cele mai îndrăznețe formulări ale celor mai adînci taine creștine? — totuși el ține mereu contactul și cu «cei simpli», cum bine a observat cineva⁴⁴.

Și încă ceva. Așa voalat și plin de sensuri (pe care de multe ori le caută, dincolo de cît spun cuvintele), comentarul lui Origen este unul din cele mai apropiate de om, din cele mai deschise spre incertitudinile lui, din cele mai umanizante. Iată cum se exprima el în tomul al X-lea: «După cum printr-un om a venit moartea, tot printr-un om a venit și mîntuirea, izvorul vieții noastre; fără acest om noi nu ne-am fi putut face vrednici de binefacerile Cuvîntului»⁴⁵ «și dacă El ar fi rămas așa cum fusese din veci, pe lîngă Tatăl și n-ar fi luat asupra-Și pe om, pe cel dintîi dintre oameni, pe cel mai vrednic dintre toți, atunci mîntuirea n-ar fi fost cu puțință. În urma Lui vom ajunge și noi să ne facem vrednici să-L primim în mărirea Sa și anume, fiecare în felul său și pe măsura în care îi vom face loc în sufletul nostru»⁴⁶.

Chiar lui Celsus îi va repeta Origen adeseori că întruparea și moartea lui Iisus pentru noi s-au dovedit «utile» și «necesare»⁴⁷.

În fond, Hristos nu S-a făcut numai «începătură» celor adormiți (I Cor. 15, 20), ci a întregii făpturi, căci, cum spune Apostolul, «Dumnezeu

40. Migne, P. G., 14, 269.

41. In *Matthaeum Commentariorum series* 36, la Migne, P. G., 13, 1649.

42. In *In.*, I, 7, 40 (în acest volum).

43. In *In.*, I, 22—23 / în acest volum /.

44. M. Harl, *op. cit.*, p. 354.

45. In *In.*, X, 6, 26, Migne, P. G., 14, 316.

46. Presimți parcă un fel de argumentare existențialistă.

47. C. Cels II, 169 / Migne, P. G., 11, 905 /.

L-a rînduit jertfă de ispășire» (Rom. 3, 25) pentru întreaga făptură, care, începînd de atunci, de la El, așteaptă izbăvirea⁴⁸. Nu trebuie să mai repetăm că «începutul acestei înnoiri nu se dă celor ce nu întreprind de la ei nimic, ci la desăvîrșirea vieții se ajunge numai prin desăvîrșirea virtuților noastre»⁴⁹.

Pentru Origen, magisteriul cuvîntului echivalează cu o prezență reală a lui Hristos în Biserică, singura în stare să alunge răutatea din lume⁵⁰. El e și cuvîntul Scripturii, dar și Cuvîntul care dă viață Bisericii, întrucît cel care primește învățătura Fiului acela primește și înfierea de către Tatăl⁵¹, înfiere adusă lumii de Fiul Tatălui.

Cu un cuvînt, Origen s-a socotit toată viața un slujitor al cuvîntului (διάκονος του λόγου) niciodată nu s-a gîndit să se rupă de comunitatea Bisericii, chiar dacă în exprimările lui sînt multe pasaje discutabile. Iată cîteva cazuri.

În legătură cu episodul de după nunta din Cana Galileii, unde vorbește despre «coborîrea lui Iisus și a ucenicilor la Capernaum» (In. 2, 12), unde L-au căutat ucenicii și frații Lui, dar unde El «n-a rămas decît puțină vreme», Origen scrie: «Heracleon afirmă că nu degeaba s-a folosit verbul «a coborît» prin aceste ținuturi de la marginea lumii, ci voia să indice niște realități materiale cu care Iisus n-ar fi vrut să aibă nimic a face, de aceea nici n-a predîcat și nici n-a făcut nici o minune acolo!» Origen încearcă să-l combată, dar, căuțînd o interpretare spirituală se leagă și el de lucruri neesențiale. «Trebuie cercetat de ce nu intră și nu urcă acolo frații Domnului, ci «coboară»⁵². Prin frații lui Iisus, zice Origen, trebuie înțelese puteri inferioare apostolilor, de aceea ele n-au fost vrednice să fie chemate la nuntă, ci sînt folosite la lucruri mai de jos. Cei numiți «Capernaum» (= locul consolării) sînt cei care nu se învrednicesc de o petrecere mai îndelungată a lui Iisus la ei, adică de o iluminare cu «învățătură mai înalte». Cu alte cuvinte «urcarea» și «coborîrea» trebuie înțelese spiritual! Origen nu se mulțumește cu atît. Coborîrea (συνακάθαισις) e o imagine a întrupării, iar frații Domnului care însoțesc pe Iisus ar fi îngerii. Astfel, dintr-o scenă evanghelică, el face una cerească. Dacă la Heracleon «coborîrea» ne ducea la emanarea din «Pliroma», la Origen locul ei îl joacă, tot în sens gnostic, Întruparea⁵³.

48. In In. I, 5, Migne, P.G., 14, 29.

49. Fragm. In In. 7 / la In. 1, 12 /.

50. In In. tom. XIII, 59 (Migne, P.G., 14, 513—516).

51. In In. tom. XXXII, 17 (Migne, P.G. 14, 815);

52. In In. X, 9 (Migne, P.G., 14, 324).

53. J. Daniélou: Origène, p. 191—192.

În alte locuri, chipul Mariei Magdalena la picioarele Mântuitorului simbolizează pe creștinii începători, pe cînd culcarea sfîntului Ioan pe pieptul Lui preînchipuie pe cei desăvîrșiți !

În vindecarea fiului slujitorului împărătesc din Capernaum Heracleon vede iarăși o degradare a eonilor, între care vede și pe demiurg, creatorul lumii ! La rîndul lui, Origen vede în acel slujitor un «stăpînitor al veacului acestuia», dar pe care, atunci cînd a venit Iisus între ei, orașe întregi L-au primit mai bucuros decît mulți alții⁵⁴.

Aici stă și greșeala marelui învățat creștin din Alexandria. Pentru a combate pe eretici el credea că folosirea alegoriei morale sau teologic-mistice e singura scăpare⁵⁵. Ereticii, cum am văzut, ori reprezentau pe Dumnezeu în chip antropomorf⁵⁶, atribuindu-I însușiri barbare, ori înălțurau citirea unor pasaje socotite «scandaloase», pe care niciodată nu căutaseră să le explice prin considerații istorice, firești. Așa se face că, influențat și el de gnostici, în loc să caute să înțeleagă ce a voit să spună evanghelistul, Origen pleacă de la principii false. E atît de stăpînit de credința în inspirația Scripturii încît pretutindena vede, dincolo de adevărul firesc, natural, neapărat și unul ascuns, transcendental. În loc să caute adevărata semnificație a cuvintelor evanghelice, el caută să întemeieze, pe baza textelor încărcate de idei mistice, noi alegorii adeseori arbitrare. De aceea, oricîtă evlavie și oricît interes teologic prezintă, exegeza lui pare stranie cugetării calculate a omului modern.

Și totuși poate că intenția lui Origen aceasta a fost : să ne facă să medităm, să ne îmbogățim mereu sufletește, să căutăm cît mai des ceea ce el numea «înțelesul duhovnicesc». «Nu trebuie să mîncăm carnea crudă a mielului»⁵⁷, spune el într-un loc. «Cine ia carnea crudă a Scripturii ca s-o fiarbă trebuie să aibă grijă să nu transforme textul ei în ceva mai mult sau mai puțin apos și molatic, ci cu Duhul arzînd și cu cuvintele înfierbîntate de Dumnezeu, așa cum spunea El proorocului Ieremia⁵⁸ «voi face cuvintele Mele foc în gura ta» ; așa să rumenim și noi carnea Mielului, pentru ca să putem spune și noi, ca ucenicii aflați în drum spre Emcus : «oare nu ardea în noi inima cînd ne vorbea pe cale și cînd

54. In In. XIII, 59, Migne, P.G., 14, 516.

55. Puech, op. cit., 383.

56. A se vedea de pildă, in In., XIII, 21 («că Dumnezeu ar avea un corp material ori unul eterat sau dincolo de orice esență»).

57. In In. X, 18, Migne, P.G., 14, 336—337.

58. Jer. 5, 14.

ne tilcuia Scripturile?»⁵⁹. Aceasta crede el că trebuie să fie pregătirea în vederea urcării spre Ierusalimul împărăției: «cu suflet înălțat și cu înțelegerea pătrunzătoare»⁶⁰.

Cuprinsul «Comentariului». Cu toate că, după cum am amintit, Origen și-a propus să termine explicarea Evangheliei după Ioan, totuși lucrarea lui se întrerupe la capitolul 13,33. În cele 8 tomuri și jumătate, păstrate, repartizarea textului evanghelic pe care l-a comentat cuvînt cu cuvînt este următoarea:

În tomul I dezbate doar un singur verset: Ioan 1, 1: «La început era Cuvîntul». Noi am tradus doar introducerea la această carte.

Tomul al doilea explică următoarele 6 versete: Ioan 1, 2—7, din care am tradus numai explicarea versetului din Ioan 1, 6.

Tomul al șaselea continuă explicarea versetelor din Ioan 1, 19—29, din care am tradus 2 fragmente, cel dintîi privind întreruperea lucrării și apoi reluarea ei, iar al doilea, privitor la explicarea versetului 23.

Din tomul al zecelea, care cuprinde comentarea versetelor de la Ioan 2, 12—25, am tradus explicarea versetelor 21—22.

Tomul al treisprezecelea se referă la Ioan 4, 13—44.

Tomul al nouăsprezecelea (incomplet) tratează despre textul de la Ioan 8, 19—24.

Tomul al douăzecilea tratează textul de la Ioan 8, 37—52.

Tomul al douăzecișioptulea conține comentarul la Ioan 11, 39—57.

În sfîrșit, tomul al treizecișidoilea conține textul, comentat, al lui Ioan 13, 2—33.

Am mai tradus totodată și cele două fragmente din tomurile IV și V, păstrate în Filocalia.

După cum se poate observa, chiar numai din pasajele traduse, Origen lasă spațiu larg criticii și polemicii, dat fiind că întregul său Comentariu a fost prilejuit de primejdia diversiunii eretice. Dar în afară deeretici Origen are foarte des în vedere și pe credincioșii din interiorul Bisericii, de la cei mai «simplici» pînă la cei mai «desăvîrșiți», clerici și laici deopotrivă, cu care vrea să facă un adevărat program de «învățămînt bisericesc, ortodox»⁶¹.

59. Lc., 24, 32.

60. In In., X, 16, Migne, P.G., 14, 348.

61. M. Harl, op. cit., p. 355—356.

Traducerea de față a avut la bază atât textul ediției din Berlin, cât și pe cel din colecția Migne. La traducere m-am folosit adeseori de cele trei volume publicate în seria «Sources chrétiennes» de Cécile Blanc. Nu mi-a fost accesibilă traducerea lui R. Gögler, Zürich-Köln, 1959.

Pentru iconomia lucrării de față am socotit necesar să mă mărginesc doar la fragmentele amintite din Comentarul la Evanghelia după Ioan. Sper că și din ele cititorul va putea să-și facă o imagine cât de cât reală despre scrisul lui Origen. Îmi dau seama că, așa cum spunea un cercetător, oricât de mult ai stăruia asupra scrisului lui Origen niciodată nu poți avea pretenția de a fi spus totul⁶². Pe lângă cele spuse în volumul prim și în cele care vor urma, sper totuși să fi sesizat liniile principale ale gândirii acestui scriitor atât de complex.

62. M. Harl, *op. cit.*, p. 375.

DIN CARTEA I

A. INTRODUCERE. POPORUL LUI DUMNEZEU

I

1. Cred că, după cum poporul numit altădată ¹ «poporul lui Dumnezeu» se împărțea în 12 seminții, la care se mai adăuga și conpul leviților, care era superior celorlalte seminții (leviții fiind ei înșiși împărțiți ca să slujească lui Dumnezeu în mai multe grupări de preoți și de leviți), tot așa gîndesc că întreg poporul lui Hristos înfățișează «după omul cel tainic al inimii» ² și într-un chip neînțeles, însușirile celor 12 seminții pentru că este numit «iudeul cel întru ascuns» ³ și pentru că tăierea lui împrejur trebuie înțeleasă în duh. Mai limpede putem vedea acest lucru în Apocalipsa lui Ioan, dar pentru cei ce au ureche ageră au destule de spus și ceilalți prooroci.

2. Iată cum grăiește Ioan : «Am văzut apoi alt înger, care se ridica de la răsăritul soarelui și avea pecetea Viului Dumnezeu. Îngerul a strigat cu glas puternic către cei patru îngeri, cărora li s-a dat să vătăme pămîntul și marea, zicînd : nu vătămați pămîntul, nici marea, nici copacii, pînă ce nu vom pecetlui, pe frunte, pe robii Dumnezeului nostru. Și am auzit numărul celor pecetluiți : o sută patruzeci și patru de mii de pecetluiți, din toate semințiile fiilor lui Israel. Din seminția lui Iuda, douăsprezece mii de pecetluiți ; din seminția lui Ruben, douăsprezece mii...» ⁴.

3. Apoi, după ce a numărat și celelalte seminții, una după alta, afară de cea a lui Dan, continuă cu alte informații : «Și m-am uitat și iată, Mielul stătea pe muntele Sionului și cu El o sută patruzeci și patru de mii, care aveau numele Lui și numele Tatălui Lui, scrise pe frunțile lor. Atunci am auzit sunete din cer, ca vuiet de ape multe și ca bubuitul unui tunet puternic, iar glasul pe care l-am auzit ca glasul celor ce cîntă cu alăutele lor. Și cîntau o cîntare nouă, înaintea tronu-

1. Num. 27, 17.

2. I Pt. 3, 4.

3. Rom. 2, 29.

4. Apoc. 7, 2—5.

lui și înaintea celor patru ființe și înaintea bătrînilor ; și nimeni nu putea să învețe cîntarea, decît numai cei o sută patruzeci și patru de mii, care fuseseră răscumpărați de pe pămînt. Aceștia sînt care nu s-au întinat cu femei, căci sînt feciorelnici. Aceștia sînt care merg după Miel oriunde Se va duce. Aceștia au fost răscumpărați dintre oameni, pîrgă lui Dumnezeu și Mielului. Iar în gura lor nu s-a aflat minciună, fiindcă sînt fără prihană»⁵.

4. Aceste cuvinte se referă la cei care au crezut în Hristos și care fac parte din seminții, chiar dacă după trup nu s-ar părea că ar urca pînă la patriarhi și faptul îl putem dovedi după cum urmează : «Nu vătămăți pămîntul, nici marea, nici copacii, pînă ce nu vom pecetlui pe frunte pe robii Dumnezeului nostru. Și am auzit numărul celor pecetluiți : o sută patruzeci și patru de mii de pecetluiți din toate semințiile fiilor lui Israel».

5. Așadar, fiii tuturor semințiilor lui Israel care au fost pecetluiți cu pecetea pe frunte sînt în număr de o sută patruzeci și patru de mii. Prin urmare, Ioan spune că acești o sută patruzeci și patru de mii poartă încă pe frunte pecetea cu numele Mielului și cu numele Tatălui Lui pentru că sînt feciorelnici și nu s-au spurcat cu femei.

6. Această pecete pusă pe frunte ar putea fi oare altceva decît numele Mielului și acela al Tatălui Lui, pentru că după cum am spus în primul nume se cuprinde pecetea, iar în al doilea pasaj se cuprind literele care compun numele Mielului și numele Tatălui Lui ?

7. Dar dacă, așa cum am arătat, «fiii neamurilor» sînt unii și aceiași cu «fecioarele» și dacă cei care au crezut sînt puțini printre fiii lui Israel «după trup»⁶, încît ai crede că nu se pot ridica la numărul de o sută patruzeci și patru de mii, atunci e limpede că cei care umplu acest număr mare sînt cei dintre păgîni veniți la Hristos și care nu s-au întinat cu femei. De aceea, n-am fi departe de adevăr dacă am spune că cei feciorelnici din fiecare seminție sînt pîrgă⁷ (adusă lui Dumnezeu).

8. Într-adevăr, așa spune Scriptura : «Aceștia au fost răscumpărați dintre oameni, pîrgă lui Dumnezeu și Mielului. Iar în gura lor nu s-a aflat minciună, fiindcă sînt fără prihană».

Nu trebuie trecut cu vederea că acest pasaj în legătură cu cele o sută patruzeci și patru de mii de fecioare trebuie tîlmăcit în înțeles du-

5. Apoc. 14, 1—5.

6. I Cor. 10, 18.

7. Această pîrgă (*ἀπαρχή*) fie în înțeles de cele dintîi jertfe (ca la Rom. 11, 16) sau ca întîietate de pe primul loc (cf. Rom. 16, 5 ; I Cor. 16, 15 sau chiar I Cor. 15, 20) ori și ca «arvună sau dar» (Rom. 8, 23) am întîlnit-o în Iosua, *Omil. II*, 1 și anume, acolo pe primul loc erau puși martirii.

hovnicesc. Dar deocamdată ar părea de prisos și nepotrivit să cităm pe proorocii care ne dau știri despre câștigarea păgînilor.

II

9. Dar poate că citind aceste cuvinte te vei întreba, frate Ambrozie⁸, «omule al lui Dumnezeu»⁹, «om în Hristos»¹⁰ și care te silești să fii om înduhovnicit, iar nu om al pămîntului: ce importanță ar avea aceste lucruri? Căci cei ce fac parte din aceeași seminție¹¹ închină lui Dumnezeu, prin mijlocirea leviților și a preoților, dijme și zeciuieli, pentru că ei n-au decît dijme și pîrgă pe care le aduc lui Dumnezeu prin mijlocirea arhiereului.

10. Pentru noi, care urmăm învățăturile aduse de Hristos, mulțimea celor care-și pierd cea mai mare parte a timpului cu treburi ale vieții pămîntești, în vreme ce lui Dumnezeu nu-I răspund decît foarte arareori cu vreo faptă bună, pot fi asemănați cu membrii acelor triburi care abia dacă țin vreo legătură cu preoții lor și pe care nici în treacăt nu-i interesează datoriile față de Dumnezeu. De aceea n-am greși dacă am numi preoți și leviți numai pe cei care prin devotament autentic s-au dăruit cu totul cuvîntului dumnezeiesc și singurei slujiri adevărate care poate fi adusă lui Dumnezeu.

11. Cît despre cei mai răsăriți dintre ei, care ocupă așa-zicînd locurile de frunte între cei din neamul lor, aceia vor fi adevărați arhieri, desigur nu după rînduiala lui Melchisedec¹², ci după a lui Aaron. Și dacă s-ar ridica cineva împotriva acestei păreri și ar socoti că nu s-ar cuveni să dăm unor oameni atribut de arhiereu, întrucît în multe locuri din Scriptură acest titlu de mare preț I se dă numai lui Iisus, cum stă scris: «avem Arhiereu mare, Care a străbătut cerurile, pe Iisus, Fiul lui Dumnezeu»¹³, acelaia va trebui să-i răspundem că Apostolul a făcut deosebire clară atunci cînd a proorocit despre Hristos zicînd: «Tu ești Preot în veac, după rînduiala lui Melchisedec»¹⁴, fără să se gîndească deloc la preoția lui Aaron. Împrumutînd și noi de la el această precizare, credem că putem spune că după rînduiala lui Aaron pot fi numiți arhieri și dintre oameni, în schimb după rînduiala lui Melchisedec este numai Hristosul Domnului.

8. Despre Ambrozie, binefăcătorul lui Origen, am vorbit în alte locuri. Nu trebuie uitat că în tinerețe Ambrozie acceptase erezia valentinienilor, care împărțeau pe oameni în trei categorii: hilici, psihici și pnevmatici, aceștia din urmă, adică cei «duhovnicești», fiind socotiți «pîrga Bisericii».

9. *I Tim.* 6, 11.

10. *II Cor.* 12, 2.

11. Adică credincioșii de rînd.

12. *Evr.* 7, 11.

13. *Evr.* 4, 14.

14. *Evr.* 5, 6; 7, 11.

SCRIPTURA

12. Întrucît toată strădania și întreaga mea viață le-am închinat de-săvîrșirii care e legată de Dumnezeu și întrucît pe toate acestea doresc să I le aduc lui Dumnezeu ca pe o pîrgă neconținută — măcar de nu m-ar trăda cugetul — ar putea fi oare cercetările mele altceva decît studierea Evangheliei din clipa cînd ne-am despărțit trupește unul de altul? ¹⁵. Căci ar trebui spus că Evanghelia e pîrga întregii Sfinte Scripturi.

13. Și atunci, n-ar trebui oare să fie pîrga muncii mele după ce m-am reîntors la Alexandria, tocmai pîrga Sfintei Scripturi? Căci trebuie să știm că pîrga și primele roade nu sînt unul și același lucru: pîrga se aduce după ce ai recoltat, iar primele roade se dau înainte.

14. N-ar fi greșit dacă am spune că, printre Scripturile transmise prin tradiție și socotite ca dumnezeiești de către toate Bisericile lui Dumnezeu ca prime roade, ar putea fi socotită Legea lui Moisi, iar ca pîrgă Evanghelia. Căci după toate roadele aduse de proorocii care s-au prelungit pînă la Domnul Hristos, iată că acum s-a întrupat Însuși Cuvîntul cel adevărat.

III

Valoarea deosebită a scrierilor Noului Testament

15. Dacă, însă, va obiecta cineva că nu aprobă părerea noastră în legătură cu felul cum țilcuim pîrga, pentru motivul că după Evanghelii mai urmează și Faptele Apostolilor și epistolele lor și că în acest caz n-ar mai rămîne în picioare lumina în care am înțeles pîrga și după care Evanghelia ar fi pîrga întregii Sfinte Scripturi, aceluia va trebui să-i răspundem că, în epistolele apostolilor, care ni s-au păstrat, găsim cugetarea unor bărbați înțelepți în Hristos și luminați de El, dar că, pentru a fi crezuți, ei mai au nevoie și de mărturia Legii și a proorocilor. De aceea, oricît de înțelepte și vrednice de crezare ar fi aceste scrieri ale apostolilor, totuși ele n-ar putea fi comparate cu Evanghelia, unde se spune: «iată ce zice Domnul cel Atotputernic!» ¹⁶.

15. Se face aici aluzie clară la «pactul» pe care l-au încheiat Ambrozie cu Origen: cel dintîi, să-l susțină materialicește, celălalt să explice Sfînta Scriptură întărind astfel convingerile creștine ale lui Ambrozie, pe care se știe că Origen îl convertise de la valentinieni. După cum am afirmat în studiul introductiv, Ambrozie va urmări pe Origen cu strictețe, cerîndu-i «fără milă» să-și respecte învoiala. S-a crezut că la data cînd Origen scria aceste rînduri Ambrozie nu se afla în Alexandria. Probabil, se face aluzie mai curînd la o scurtă absență a lui Origen din capitala Egiptului (fiind chemat de împărăteasa Iulia Mammea în Antiohia, cf. P. Nautin, *Origène*, p. 371), dar acum, după întoarcere, el a reluat «studierea Evangheliei».

16. II Cor. 6, 18.

16. Așadar, ia la cunoștință că, atunci cînd sfîntul Pavel zice : «toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu și de folos spre învățătură»¹⁷, el cuprinde acolo și propriile lui scrieri. Așadar, atunci cînd scrie corintenilor : «celorlalți le grăiesc eu, nu Domnul»¹⁸, sau «așa hotărâsc eu în toate Bisericile»¹⁹, sau, în sfîrșit, «suferințele care mi s-au făcut în Antiohia, în Iconiu și în Listra»²⁰, sau alte citate similare, nu avem oare impresia că toate acestea au aceeași autoritate apostolică, dar totuși nu de valoarea absolută a cuvintelor care provin direct din inspirația dumnezeiască ?

17. În schimb, trebuie subliniat că Vechiul Testament nu-i o Evanghelie, pentru că el nu arată pe «Cel ce va să vie», ci doar Îl vestește mai înainte. Dimpotrivă, întreg Noul Testament este o Evanghelie, căci nu numai că el spunea la început «iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii»²¹, ci conține laude și învățături diferite ale Celui prin care Evanghelia e Evanghelie.

18. Dealtfel, întrucît Dumnezeu a așezat în Biserică apostoli, prooroci și evangheliști ca păstori și învățători, dacă vom lua în considerare care e sarcina unui evanghelist (și aceasta desigur că nu-i în primul rînd aceea de a povesti cum a vindecat Mîntuitorul un orb din naștere, cum a înviat pe un mort punîndu-l pe picioare, sau cum a săvîrșit cutare sau cutare minuni, ci un adevărat evanghelist se recunoaște după cuvintele de îndemn pentru întărirea credinței în ceea ce ne-a lăsat Iisus), atunci nu vom mai sta la îndoială să spunem că și scrierile Apostolului sînt în felul lor tot o evanghelie.

19. Dacă nu primești această a doua explicare a mea și vei spune că greșesc dacă socotesc întreg Noul Testament ca pe o evanghelie, pentru pricina că epistolele nu poartă acel titlu, trebuie să răspund că în mai multe pasaje ale Scripturilor sînt desemnate cu acel nume două sau mai multe obiecte, dar că în înțeles propriu avem de-a face numai cu unul singur. Astfel, deși Mîntuitorul a spus : «voi să nu vă numiți între voi învățători»²², totuși Apostolul declară că destui învățători au fost așezați în Biserică.

20. Desigur, nu ca învățători în sens strict, cum se spune în Evanghelii, încît dacă luăm amănuntele din epistole, ele nu pot fi considerate ca evanghelie atunci cînd le comparăm cu istorisirea faptelor, pă-

17. *II Tim. 3, 16.*

18. *I Cor. 7, 12.*

19. *I Cor. 7, 17.*

20. *II Tim. 3, 11.*

21. *In. 1, 29.*

22. *Mt. 23, 8.*

timirilor și a cuvintelor lui Iisus. Cu toate acestea, Evanghelia formează o pîrgă a întregii Scripturi și din tot ce facem le socotim drept roadă și pîrgă a Scripturii.

IV

Măreția deosebită a Evangheliei după Ioan

21. Încît e vorba de mine, eu cred că cele patru Evanghelii sînt ca și stihile de bază ale credinței Bisericii²³ — elemente din care s-a format lumea întreagă, împăcată cu Dumnezeu în Hristos, după cum zice sfîntul Pavel: «Dumnezeu era în Hristos, împăcînd lumea cu Sine în-suși»²⁴, și din această lume a ridicat Iisus păcatul, adică din lumea Bisericii, căci de ea s-a vorbit cînd s-a zis: «Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii»²⁵ — și de aceea cred că roadele Evangheliei se află în însuși textul ei, pe care tu îmi ceri să-l tîlmăcesc cît pot mai bine, adică Evanghelia după Ioan, care, în comparație cu altele unde se vorbește de spița neamurilor Lui, aici se începe de dinainte de a fi existat vreun neam.

22. Într-adevăr, ca unul care scria pentru iudeii care așteptau pe un fiu al lui Avraam și al lui David, Matei vorbește la început de «neamul lui Iisus Hristos, fiul lui David, fiul lui Avraam»²⁶, iar Marcu, știind bine ce scrie, zice: «începutul Evangheliei». În schimb, scopul acestora îl aflăm la evanghelistul Ioan și acesta e Cuvîntul lui Dumnezeu, Cel care exista atunci cînd a început să se formeze lumea. Dar și evanghelistul Luca aduce completări celui care s-a aplecat cu capul pe pieptul lui Iisus²⁷, rostind cele mai înălțătoare și mai evlavioase cuvinte despre Iisus. Dar nici unul dintre evangheliști nu a pus în lumină dumnezeirea Fiului într-un chip atît de desăvîrșit ca Ioan, care pune în gura lui Iisus cuvinte ca acestea: «Eu sînt lumina lumii»²⁸, «Eu sînt Calea, Adevărul și Viața»²⁹, «Eu sînt învierea»³⁰, «Eu sînt ușa»³¹, «Eu

23. Imagine luată din cosmogonia antică. Origen face adeseori uz de mistica numelor. La temelia celor 46 de ani pentru construcția templului (*In*, 2, 19; 20, 21) el vede prezența celor patru elemente (*In In.* X, 38, 262), iar la învierea lui Lazăr, după patru zile, la fel (*fragm.* 79). Citat după C. Blanc, *Origène, Commentaire sur S. Jean*, I (Paris, 1966), p. 397.

24. *II Cor.* 5, 19.

25. *In.* 1, 29.

26. *Mt.* 1, 1.

27. *In.* 13, 25. În tomul XXXII, cap. 20 și 21, Migne, P.G. 14, 797—801, Origen va folosi analogia dintre această aplecare a capului lui Ioan pe pieptul Mîntuitorului, cu cea a Fiului din sinul Tatălui, care «a preferat să se reverse pe sinul lui Iisus, decît să se odihnească» (*Cf.* C. Blanc, *op. cit.*, I, p. 70).

28. *In.* 8, 12.

29. *In.* 14, 8.

30. *In.* 11, 25.

31. *In.* 10, 9.

sînt păstorul»³², iar după Apocalipsă «Eu sînt alfa și omega, începutul și sfîrșitul, cel dintîi și cel de pe urmă»³³.

23. De aceea sîntem îndatorați să spunem că din toate Scripturile, Evangheliile sînt pîrga lor, iar dintre Evanghelii, cea după Ioan formează pîrga Evangheliilor. La înțelegerea ei nu poate ajunge însă decît cel care-și apleacă fruntea pe pieptul lui Iisus și care recunoaște pe Maria ca Maică a Lui. Și ca să fii un al doilea Ioan trebuie să ajungi să fii un astfel de om pe cît au ajuns să creadă că este Iisus atunci cînd vorbea Ioan. Căci după cum cei ce judecă sănătos spun că Maria n-a avut alți fii decît pe Iisus³⁴, după cum a mărturisit însuși Iisus cînd i-a spus pe cruce: «Iată fiul tău», dar n-a zis: «Iată și acesta e fiul tău»³⁵ sau cu alte cuvinte: «Iată-L pe Iisus, pe Care L-ai născut». Într-adevăr, oricine a ajuns la desăvîrșire «nu mai trăiește el, ci Hristos este cel ce trăiește în el»³⁶, iar de aceea tocmai pentru că Hristos este Cel ce trăiește în el de aceea i s-a spus Mariei: «Iată Fiul tău», adică pe Hristos.

24. Și atunci mai este oare nevoie să întrebăm ce putere de înțelegere ne-ar trebui ca să tîlmăcim în grai obișnuit, cu vrednicie, cuvîntul depus în vistierii de lut³⁷ și citit de orice om după istorisirea înregistrată de oricine își apleacă spre El urechea trupului său?³⁸ Pentru a tîlmăci corect această Evangheliie ar trebui să putem spune în toată legea: «Noi avem gîndul lui Hristos ca să cunoaștem cele dăruite nouă de Dumnezeu»³⁹.

Întreg Noul Testament e ca o Evangheliie

25. Ca să arătăm că întreg Noul Testament este o Evangheliie ar trebui să cităm pasajul din sfîntul Pavel, unde se spune: «după Evangheliia mea»⁴⁰, pentru că în scrierile sfîntului Pavel n-avem o scriere anumită care să aibă titlul de Evangheliie, în schimb tot ce a predicat și

32. In. 10, 11.

33. Apoc. 22, 13.

34. Clară recunoaștere a fecioriei Maicii Domnului. Expresia «ὁ γιὸς τοῦ πατρὸς» (= cei ce judecă sănătos) ne dă să înțelegem că stăm în fața unei învățături recunoscute de Biserică. A se vedea mai pe larg cele spuse în *Omulile la Luca* (în acest volum).

35. In. 19, 26.

36. Gal. 2, 20.

37. II Cor. 4, 7.

38. Are dreptate C. Blanc (*op. cit.*, I, p. 72—73) cînd atribuie lui Origen dezvoltarea teoriei simțurilor duhovnicești, care va lua mai tîrziu (Diadoh al Foticeii etc.) o popularitate mare în spiritualitatea bizantină. Viller-Rahner, *Ascese und Mystik in der Väterzeit*, Freiburg i. Br., 1939, p. 223 etc.

39. I Cor. 2, 16; 12.

40. Rom. 2, 16. În *Comentariul la Romani* (II, 10 Migne, P.G. 14, 984), Origen afirmă că «propriu-zis nu a existat o evangheliie după Pavel, cum susținea ereticul Marcion».

a spus el formează o adevărată Evanghelie. Căci ceea ce a pus el în scris și ceea ce a propovăduit și a vorbit e propriu-zis Evanghelie.

26. Și dacă scrierile lui Pavel erau evanghelie, urmează că și scrierile lui Petru erau tot evanghelie, într-un cuvânt, toate cele care vesteau venirea lui Hristos, care pregăteau prezența Lui și o puneau la îndemna sufletelor celor care voiau să primească Cuvîntul lui Dumnezeu, Care stă la ușă și bate, dorind să intre în suflete ⁴¹.

B. CE ESTE O EVANGHELIE ?

V

Semnificația cuvîntului ⁴²

27. A sosit timpul să cercetăm ce însemnează cuvîntul «Evanghelie» și de ce poartă aceste cărți un astfel de titlu ⁴³. Se poate spune că Evanghelia e un discurs care conține vestirea unor lucruri care, prin foloasele pe care le aduc, formează în mod obișnuit un motiv de bucurie pentru cei care află de ele din clipa în care li se anunță. Un astfel de discurs e în primul rînd o veste bună, dacă ne gîndim la cel căruia i se adresează. Tot așa mai putem spune că Evanghelia e un discurs care asigură, celui care-l primește, prezența unui bine. Or, mai pe scurt, o scriere vestind împlinirea unui bine făgăduit.

28. Toate aceste definiții pe care le-am dat se potrivesc la cărțile numite Evanghelii. Fiecare Evanghelie e o sumă de vestiri folositoare celui ce crede și care nu înțelege greșit foloasele acestea. De aceea, e firesc ca Evanghelia să provoace bucurie prin aceea că anunță venirea printre oameni a Celui «mai întîi născut din toată făptura» ⁴⁴, Iisus Hristos, mîntuirea lor. E limpede, totodată, pentru orice credincios că, în sens restrîns, fiecare Evanghelie e o scriere care propovăduiește sălășluirea lui Dumnezeu în Fiul Său cel plin de bunătate și care a venit în lume pentru toți cei care vor să-L primească.

29. Nu trebuie, dar, să ne îndoim că prin aceste cărți ni se vestește fericirea cea făgăduită și poate că de aceea a luat cuvîntul sfîntul Ioan Botezătorul în numele întregului popor, atunci cînd a trimis să întrebe pe Iisus : «Tu ești Cel ce vine, sau să așteptăm pe altul ?» ⁴⁵. Căci Hris-

41. Apoc. 3, 20.

42. În tom. XIII, 31 (Migne, P.G. 14, 456) Origen vorbește de Dumnezeu-Cuvîntul care intră în sufletul deschis pentru ca să Se odihnească.

43. A se vedea Vigouroux, *Dictionnaire de la Bible*, «Evangile», suppl. II, Paris, 1934, p. 1273—1297 și R. Kittel, *Theol. Wörterbuch zum N. Test.*, II (Tübingen, 1935), p. 719—733.

44. Col. 1, 15.

45. Mt. 11, 3.

tos era binele așteptat de întreg poporul și pe care-L făgăduiseră proorocii, încît toți, pînă chiar și oamenii de rînd, își puseseră nădejdea în El după cum mărturisește femeia samarineancă atunci cînd zice : «Știm că va veni Mesia, care se cheamă Hristos ; cînd va veni, Acela ne va vesti nouă toate» ⁴⁶.

30. Tot așa și Simon și Cleopa ⁴⁷ «vorbind între ei pe cale despre toate cele ce se întimplaseră lui Iisus au zis către Hristos Cel înviat, dar despre Care încă nu știau că Se sculase din morți : «Numai Tu ești străin în Ierusalim și nu știi cele ce s-au întimplat în el zilele acestea ? La care Iisus a întrebat : Care ? iar ei au răspuns : cele despre Iisus Nazarineanul, Care era prooroc puternic în faptă și în cuvînt înaintea lui Dumnezeu și a întregului popor. Cum L-au osîndit la moarte și L-au răstignit arhieriei și mai marii noștri, iar noi nădăjduiam că El este Cel ce avea să izbăvească pe Israel» ⁴⁸.

31. Andrei, fratele lui Simon Petru, întîlnindu-și propriul frate, pe Simon, i-a spus și el : «Am găsit pe Mesia, care se tilcuiește Hristos» ⁴⁹, iar puțin după aceea, Filip aflînd și el pe Natanael i-a zis : «am aflat pe Acela despre care au scris Moisi, în Lege, și proorocii, pe Iisus, fiul lui Iosif din Nazaret» ⁵⁰.

VI

Vechiul Testament devine și el evanghelie

32. Poate că ar putea gîndi cineva că trebuie să ne împotrivim primei definiții pentru motivul că ea se potrivește și cărților care nu-s intitulate evanghelii. Într-adevăr, se spune că Legea și proorocii sînt discursuri care cuprind vestirea unor lucruri care, prin foloasele pe care le aduc, produc bucurie celor care află de ele din clipa în care li se anunță.

33. La aceasta se poate răspunde că, înainte de venirea lui Hristos, Legea și proorocii nu cuprindeau vestirea care este obiectul evangheliei propriu-zise, întrucît nu sosise încă Cel care trebuia să lămurească aceste taine. Deodată cu venirea Lui în lume și cu realizarea Întrupării, Mîntuitorul a făcut, din vestirea pe care a adus-o, Evanghelia deplină.

46. *In.* 4, 25.

47. Interesant este că Origen vorbește peste tot de Simon și Cleopa de cite ori aminteste de drumul Emausului (*C. Cels* II, 62—68 ; *In Ier. Omil.* XX, 8—9), pe cînd evanghelistul le dă numele Luca și Cleopa.

48. *Lc.* 24, 12 ; 24, 18—21.

49. *In.* 1, 41.

50. *In.* 1, 45.

34. Și n-am greși dacă am lua ca mărturie pilda pe care a spus-o Apostolul : puțin aluat dospește toată frământătura ⁵¹, căci... ⁵² ridicînd «vălul», care acoperea Legea și proorocii ⁵³, el arăta caracterul dumnezeiesc al tuturor Scripturilor, dînd să înțeleagă limpede celor care doresc să ajungă învățăcei ai înțelepciunii Sale, care anume sînt adevărurile ce se ascundeau în Legea lui Moisi, și pe care părinții de demult le cinsteau în chip deosebit, cu toate că ele erau numai «închipuire» și «umbră» ⁵⁴, și care e adevăratul înțeles al lucrurilor descrise în cărțile istorice, care li «s-au întîmplat iudeilor, spre pilde, fiind scrise spre povățuirea noastră, la care au ajuns sfîrșiturile veacurilor» ⁵⁵.

35. Căci nici un om în care sălășluiește Hristos nu se mai închină lui Dumnezeu în Ierusalim sau pe muntele samarinenilor, ci pentru că a învățat că Dumnezeu este duh se va închina Lui în chip spiritual în duh și adevăr ⁵⁶, așa că acuma nu va mai cinsti numai «în oglindă» pe Tatăl și făcătorul tuturor ⁵⁷.

36. Așadar, înainte de a se fi compus Evanghelia, fapt care a avut loc deodată cu petrecerea pe pămînt a lui Iisus Hristos, nici una din scrierile celor vechi nu erau evanghelii, căci fiind un legămînt nou, Evanghelia «ne-a desfăcut de vechimea slovei» ⁵⁸, făcînd să strălucească în lumina cunoașterii noutatea pururea nefimbătrînită a Duhului care e proprie Noului Legămînt, și care, de altfel, era cuprinsă în toate Scripturile. Trebuia, drept aceea, ca ceea ce era creator pînă și în ceea ce s-ar numi evanghelie și în Vechiul Legămînt să fie botezat în chip deosebit «Evanghelie».

VII

Evanghelia trupească și Evanghelia duhovnicească

37. Cu toate acestea, nu trebuie să trecem cu vederea faptul că, chiar și înainte de întruparea și venirea Domnului pe pămînt, a avut loc o venire spirituală a lui Hristos pentru oamenii ajunși la o oarecare desăvîrșire, care nu mai erau de acum nevîrstnici și puși sub ascultarea episcopilor și a îngrijitorilor ⁵⁹ și pentru care s-a realizat duhovnicește

51. Gal. 5, 9.

52. Lacună de 3—4 cuvinte (Migne, P.G. 14, 36).

53. II Cor. 3, 15.

54. Evr. 8, 5.

55. I Cor. 10, 11.

56. In. 4, 24.

57. Formularea frazei vizează pe eretici, după cum am văzut în studiul introductiv.

58. Rom. 7, 6.

59. Gal. 4, 2.

«plinirea vremii»⁶⁰; aceștia au fost patriarhii, Moisi «omul lui Dumnezeu» și proorocii, care toți au văzut de mai înainte mărirea lui Hristos.

38. Și întrucît înainte de venirea Sa în trup Domnul a venit în duh pentru cei desăvîrșiți, tot așa nici după ce a fost anunțată venirea, El n-a sosit pentru cei rămași cu mintea de copil, pentru că aflîndu-se tot sub ascultarea episcopilor și a îngrijitorilor, ei nu s-au învrednicit să guste «plinirea vremii»⁶¹. Către ei fuseseră trimiși înaintemergătorii lui Iisus, adică mesajele potrivite sufletelor copilărești și numite pe bună dreptate «călăuze». Dar Fiul preamărit, Care era însuși Dumnezeu Cuvîntul, n-a ajuns pînă la ei, căci se aștepta ca ei să fi primit în prealabil o învățătură necesară unor «oameni ai lui Dumnezeu», în stare de a primi în ei dumnezeirea Lui.

39. Mai trebuie știut că după cum Legea lui Moise cuprinde «umbra bunurilor viitoare», descoperite de legea Duhului și promulgată potrivit adevărului, tot așa și Evanghelia, de care se crede că poate fi înțeleasă pînă și de primii veniți, ne propovăduiește umbra tainelor lui Hristos.

40. Celor cărora le sînt lămurite toate cîte se referă la Fiul lui Dumnezeu, Evanghelia veșnică⁶² (după cum o numește Ioan, dar care, propriu-zis, tot așa de bine s-ar putea numi Evanghelia duhovnicească) înfățișează limpede și tainele descoperite de cuvintele și realitățile pe care ni le sugerează lucrările Sale⁶³.

Creștinism «din afară» și «ascuns»

41. Înțelegem așadar că după cum poți fi în chip văzut și iudeu și tăiat împrejur⁶⁴, printr-o tăiere împrejur văzută sau printr-una care este ascunsă, tot așa poți vorbi și despre creștini și despre Botez. Pavel și Petru, mai întîi evrei și tăiați împrejur, în chip văzut, au primit mai tîrziu de la Iisus aceleași vrednicii și în chip ascuns⁶⁵: prin purtarea de grijă a lui Dumnezeu și în vederea mîntuirii multora, ei au mărturisit nu numai prin cuvinte că erau iudei după trup, ci au și dovedit acest

60. Gal. 4, 4.

61. Se știe că expresia «plinirea vremii» are uneori și semnificație eshatologică.

62. Apoc. 14, 16.

63. Am avut ocazie și în volumul prim să surprindem la Origen cele două categorii de credincioși, «cei simpli» și «cei desăvîrșiți». Și aici, dar mai ales în tomul XIII, 21 ș.u. (Migne, P.G. 14, 432—433) viziunea lui Origen are în vedere, mereu, căutarea stării de «fericire», de «desăvîrșire» sesizabilă doar prin trăirea în comuniunea directă cu Dumnezeu.

64. Rom. 2, 28.

65. Rom. 2, 29.

lucru prin fapte ⁶⁶. Dar mai târziu același lucru îl putem spune și despre creștinismul lor.

42. După cum nu i-a fost cu putință lui Pavel să aducă servicii iudeilor după trup dacă n-ar fi tăiat împrejur pe Timotei ⁶⁷ (atunci când a crezut necesar s-o facă) și dacă, așa cum era firesc, nu și-ar fi ras capul ⁶⁸, ca să poată aduce jertfă lui Dumnezeu, dacă, într-un cuvânt, nu s-ar fi făcut iudeu pentru ca să-i câștige și pe ceilalți iudei ⁶⁹, tot așa nu-i posibil ca cel ales pentru folosul unui mare număr de credincioși să promoveze doar un creștinism ascuns pentru cei aflați încă la începuturile unui creștinism văzut, făcându-i mai buni și în stare să urce pînă la bunurile cele mai mari și desăvîrșite.

43. De aceea e necesar să fii, în același timp, creștin și cu duhul și cu trupul. Și acolo unde trebuie să propovăduiești Evanghelia după trup și să le spui acestor oameni trupești că «nu știu altceva decît pe Iisus Hristos, și pe Acesta răstignit» ⁷⁰, va trebui făcut și acest lucru. De aceea, când îi afli pe credincioși că sînt luminați în Duh și aducînd roade duhovnicești ca niște îndrăgostiți de înțelepciunea cerească, atunci pe aceștia va trebui să-i faci părtași la taina Cuvîntului, Care, după întrupare, a ajuns să fie cu noi, fiind, după cum spune în Evanghelie, că : «era la început la Dumnezeu».

VIII

Necesitatea unei tîlmăcirii duhovnicești

44. Sîntem de părere că n-ar fi fără folos dacă am spune acest lucru cercetînd mai de aproape cuvîntul «Evanghelie» și să facem deosebirea între noțiunile de «Evanghelie sensibilă» și între «Evanghelia înțelegătoare sau duhovnicească».

45. Dar acum ni se cere să prefacem Evanghelia sensibilă într-una duhovnicească. Pentru că la ce ne-ar folosi să cercetăm Evanghelia numai sub aspect sensibil dacă n-am căuta s-o adîncim, transpunînd-o în valori duhovnicești ? Nimic sau prea puțin, și acest lucru l-ar face orice prim venit care ar fi ajuns la convingerea că-i înțelege sensul, cuvînt de cuvînt.

66. *Iac.* 2, 18.

67. *Fapte* 16, 3.

68. *Fapte* 21, 24.

69. *I Cor.* 9, 20.

70. *I Cor.* 2, 2.

46. Dar întreaga noastră luptă duhovnicească ne îndeamnă să pătrundem în adîncimile cugetării evanghelice și să căutăm acolo adevărul despuiat de orice icoană a lui ⁷¹.

C. CONȚINUTUL EVANGHELIEI : IISUS

47. Dacă înțelegem bine ce fel de bunuri sînt cele anunțate de «vestea cea bună», atunci vom ghici că Iisus este Cel pe care L-au propovăduit apostolii. Mai trebuie spus totodată că ei au anunțat încă o veste bună, și anume, învierea care e legată tot de persoana lui Iisus, căci doar El este Cel care a spus : «Eu sînt învierea» ⁷² și tot El vestește și săracilor ceea ce fusese făgăduit sfinților ⁷³, invitîndu-i să primească aceste făgăduințe.

48. Sfintele Scripturi stau mărturie despre predica apostolilor și cea a Mîntuitorului, dovadă însuși graiul psalmistului David, care s-ar potrivi parcă atît apostolilor cît și evangheliștilor : «Domnul va da cuvînt cu putere multă celor ce-L vestesc pe Împăratul puterilor cel prea iubit» ⁷⁴. Și tot David ne mai învață în același timp că nu compunerea cea aleasă a cuvîntului sau felul pompos în care ar fi rostit el și nici chiar eleganța meșteșugită și greu cîștigată a cuvîntării sînt factorii care pot convinge pe auditori, ci lucrarea puterii celei dumnezeiești ⁷⁵.

49. De aceea zice sfîntul Pavel : «Voi cunoaște nu cuvîntul celor ce s-au semețit, ci puterea lor, căci împărăția lui Dumnezeu nu stă în cuvînt, ci în putere» ⁷⁶. Iar în alt loc : «Cuvîntul meu și propovăduirea mea nu stăteau în cuvintele convingătoare ale înțelepciunii omenești, ci în dovada Duhului și a puterii» ⁷⁷.

50. Despre aceeași putere mărturisesc și Simon și Cleopa ⁷⁸ : «Oare nu ardea în noi inima noastră cînd ne vorbea pe cale și cînd ne tîlcuia Scripturile ?» ⁷⁹. Și aceasta pentru că Dumnezeu dă celor ce-L vestesc pe El o putere deosebită, așa cum și apostolii știm că aveau, după același cuvînt al psalmistului : «Domnul va da cuvînt cu putere multă

71. Origen inaugurează aici — ca și în *Filocalia* (p. 23) — drumul teologiei apofatice, care nu este la îndemîna «primului venit», ci numai a celor care «au mințea lui Hristos». Acesta este singurul limbaj «vrednic de Dumnezeu». A se vedea la locul respectiv, tot în acest volum.

72. *In.* 11, 25.

73. *Mt.* 11, 5.

74. *Ps.* 67, 12—13.

75. Curăția inimii și simplitatea graiului evanghelic sînt adeseori subliniate de Origen, mai ales în *Filocalie*, IV, pag. 41—42 ; VIII, pag. 52—55 etc.

76. *I Cor.* 4, 19.

77. *I Cor.* 2, 4.

78. Din nou același nume. Vezi mai sus nota 47.

79. *Lc.* 24, 32.

celor ce-L vestesc pe El»⁸⁰. Iar cînd zice : «Cît de frumoase sînt pe munți picioarele celor ce vestesc pacea!»⁸¹, prorocul Isaia indică viitoarea frumusețe și putere lucrătoare a prediciei apostolilor, care toate duc la Cel ce a zis : «Eu sînt Calea»⁸², lăudînd picioarele celor care înaintează pe drumul duhovnicesc care este Hristos și care intră pe ușă⁸³, pînă ajung la Dumnezeu. Acești vestitori cu picioare vesele vestesc așadar tot pe Hristos.

IX

52. Să nu ne mire faptul că binele acesta exprimat la plural (= bunătățile acestea) este în fapt tot Iisus Hristos, căci dacă ne dăm seama la ce lucruri se raportă aceste nume cu care e cunoscut Dumnezeu, vom înțelege îndată că Iisus, cel vestit de apostolii cei cu picioare vesele, e personificarea în același timp a mai multor bunătăți.

53. Viața este una din aceste bunătăți, căci Iisus a zis : «Eu sînt viața». «Lumina lumii»⁸⁴, care e «lumina cea adevărată», «lumina oamenilor», e și ea tot un astfel de bine ; în schimb, Fiul lui Dumnezeu este toate aceste bunătăți luate la un loc. Ca noțiune, și adevărul e un bine și anume unul care se deosebește atît de viață, cît și de lumină. Vine apoi ca al patrulea bine : calea, care ne duce spre toate acestea. Or, Mîntuitorul nostru ne învață că El este toate aceste trei lucruri cînd zice : «Eu sînt Calea, Adevărul și Viața»⁸⁵.

54. Dar cum să nu fie un bine faptul că morții scutură de pe ei praful cel de cadavru și învie primind acest dar de la Mîntuitorul, întrucît El e învierea ? Căci El a zis : «Eu sînt învierea»⁸⁶. Dar și ușa prin care ajungem la cea mai înaltă fericire e tot un bine deosebit și acesta e tot Hristos care a zis : «Eu sînt ușa»⁸⁷.

55. Și ce să zicem de înțelepciunea lui Dumnezeu, pe care «Dumnezeu a zidit-o ca început al căilor Lui spre lucrurile Lui» ?⁸⁸. În ea s-a bucurat Tatăl aflîndu-și plăcerea Sa sufletească în chipul cel mai diferit, cum numai cu ochii Duhului se poate vedea, și care cheamă la iubire cerească pe tot cel ce privește spre dumnezeiasca Lui frumusețe. Așadar și înțelepciunea lui Dumnezeu e un dar pe care-l vestesc, cu tot ceea ce am amintit aici, apostolii cei cu picioare vesele.

80. Ps. 67, 12.

81. Is. 52, 7.

82. In 14, 6.

83. In 10, 9.

84. In 8, 12.

85. In 14, 6.

86. In 11, 25.

87. In 10, 9.

88. Pilde, 8, 22.

56. Iar ca a opta bunătate trebuie să socotim și puterea lui Dumnezeu⁸⁹ și care e tot Hristos.

57. Dar nu putem să trecem cu vederea nici pe Cuvîntul lui Dumnezeu care este după Tatăl tuturor, căci nici acest bine nu-i mai mic decît toate. Fericiți, așadar, cei ce adună în ei aceste «bunuri» și care le primesc din mîinile apostolilor celor «cu picioare vesele».

58. Cu toate acestea, dacă cineva e ca un corintean, despre care Pavel a crezut că «nu știe nimic decît de Hristos și Acesta, răstignit»⁹⁰, acela se va alipi — după ce va fi ajuns să-L cunoască — de Cel care S-a făcut om pentru noi și va ajunge încă de la început să dorească a ajunge, prin darul lui Iisus cel întrupat, «om al lui Dumnezeu», căci de acum i se potrivesc și lui cuvintele: «a murit păcatului, odată pentru totdeauna»⁹¹.

59. După felul de viețuire a acestui Iisus (despre care se spune că ceea ce se trăiește, se trăiește de dragul lui Dumnezeu) urmează că oricine a ajuns să se asemene Lui va și primi darul de a trăi pentru Dumnezeu. Și atunci cine se va îndoi că dreptatea în sine, sfințirea sau mîntuirea în sine n-ar fi bunătăți supreme? Tot ceea ce predică pe Iisus, pe El îl vestește pentru că de la Dumnezeu s-a făcut El pentru noi dreptate, sfințire, mîntuire⁹².

X

60. Pornind de la aceste nenumărate citate care se referă la El, ne va fi ușor să arătăm că Iisus a devenit pentru noi un noian de bunătăți și vom spune că El formează bogățiile pe care nici o istorisire nu le poate cuprinde, acelea în care «a binevoit Dumnezeu să se sălășluiască trupește toată plinătatea Dumnezeirii»⁹³.

61. Ce să pomenim de «cărțile scrise»? Nu degeaba spune Ioan «cred că lumea aceasta n-ar cuprinde cărțile ce s-ar fi scris (despre El)»⁹⁴.

62. De aceea, e tot una să zici că apostolii vestesc pe Mîntuitorul sau că propovăduiesc «vestea cea bună», căci El este Cel ce primește aceste bunătăți de la Tatăl Său cel bun, pentru ca apoi fiecare primind, prin mijlocirea lui Iisus, această bunătate sau aceste bunătăți să putem viețui desfătîndu-ne de ele.

89. *Rom.* 1, 16.

90. *I Cor.* 2, 2.

91. *Rom.* 6, 10.

92. *I Cor.* 1, 30.

93. *Col.* 1, 19; 2, 9.

94. *In.* 21, 25.

Iisus însuși S-a vestit, pe Sine

63. Apostolii cei cu picioare vesele și ucenicii lor n-ar fi fost în stare să propovăduiască vestea cea bună dacă nu le-ar fi vestit-o mai înainte însuși Iisus, cum zice proorocul Isaia : «Eu sînt cel ce grăiește : Iată-Mă ! Cît de frumoase sînt pe munți picioarele solului care dă de știre mîntuirea, care zice Sionului : Dumnezeuul tău este împărat !» ⁹⁵.

64. Dar care sînt acești munți, peste care cel ce vorbește aici spune că aleargă ? Oare nu cei care nu-s întru nimic mai mici decît cei mai mari și mai înalți de pe pămînt ?⁹⁶ Slujitorii harnici ai Noului Legămînt trebuie să se silească să țină porunca : «Urcă-te pe muntele înalt, cel ce binevestești Ierusalimului, ridică glasul tău cu putere, cel ce binevestești Ierusalimului» ⁹⁷.

65. Nu-i de mirare, dar, că Iisus le împărtășește vești bune celor care vor să anunțe vești îmbucurătoare pentru că și aceștia aveau aceleași preocupări. Fiul lui Dumnezeu Se vestește pe Sine însuși celor care pot să-L înțeleagă fără mijlocitori. Dar cel care urcă pe munți ca să anunțe vestea cea bună după ce a fost El însuși instruit de Tatăl, Care e bun și «Care face să răsară soarele peste cei răi și peste cei buni și trimite ploaie peste cei drepți și peste cei nedrepți» ⁹⁸, desigur că nu disprețuiește pe cei săraci sufletește.

66. Ci le anunță și lor vestea cea bună, după cum o mărturisește El însuși atunci cînd ia cartea lui Isaia și citește din ea : «Duhul Domnului este peste Mine, pentru care M-a uns să binevestesc săracilor. M-a trimis să vindec pe cei zdrobiți cu inima, să propovăduiesc robilor dezrobirea și celor orbi vederea». Și închizînd cartea a dat-o slujitorului zicînd : «Astăzi s-a împlinit Scriptura aceasta în urechile voastre» ⁹⁹.

XI

Și faptele oamenilor sînt notate în Evanghelia cea veșnică

67. Trebuie știut că orice faptă bună săvîrșită în numele lui Iisus e înscrisă în Evanghelia cea veșnică, așa cum a fost cazul cu femeia păcătoasă, care s-a pocăit și care, cu ajutorul lui Dumnezeu, s-a putut îndepărta de păcat turnînd mir pe capul lui Iisus ¹⁰⁰, încît toată casa s-a umplut de mirosul mirului ¹⁰¹.

95. Is. 52, 6—7.

96. Analogia «munții» — «sfînți» sau chiar înălțimea treimii e reluată adeseori de Origen și în alte scrieri. În *In XIII*, 3 (*Migne, P.G.*, 14, 404), în *Ier. XII*, 12 (în această lucrare volumul prim), în *Cant. hom. II*, 10 (*ibidem*).

97. Is. 40, 9.

98. Mt. 5, 45.

99. Lc. 4, 18—21.

100. Lc. 7, 37.

101. In 12, 3.

68. De aceea toți din casă l-au simțit, de aceea s-a și scris că «oriunde se va propovădui Evanghelia aceasta, în toată lumea, se va spune și ce a făcut ea, spre pomenirea ei»¹⁰². E adevărat că toate faptele bune săvârșite față de ucenici sînt însoțite și de fapte îndreptate spre Iisus. Căci vădindu-i pe cei care au primit binefaceri, El le-a zis celor ce le-au săvîrșit «întrucît le-ați făcut lor, mie mi-ați făcut»¹⁰³. De aceea orice faptă bună săvîrșită în folosul aproapelui nostru e notată în Evanghelia ca fiind scrisă pe tablele cerului¹⁰⁴ și citită de toți cei socotiți vrednici să o citească.

69. Dar, pe de altă parte, greșelile săvîrșite față de Iisus fac și ele parte din Evanghelia ca să fie date pe față pentru cei ce le-au făcut.

70. Acestea sînt : trădarea lui Iuda, strigătele poporului celui fără de lege care zicea : «ia-L de pe pămînt pe unul ca Acela»¹⁰⁵ și «răstignește-L, răstignește-L»¹⁰⁶, batjocurile celor care-L încoronau cu spinii și alte fapte de felul acestora, care toate sînt scrise în aceste Evanghelii.

71. Trebuie, dar, să scoatem concluzia că oricine se leapădă de ucenicii lui Iisus e socotit ca și cînd s-ar lepăda de Iisus însuși. Și lui Saul prigonitorul i s-a spus : «Eu sînt Iisus, Cel pe Care tu-L prigonești»¹⁰⁷.

72. Vreți să știți și care sînt spinii cu care încununează pe Iisus în batjocură ? Sînt cei înăbușiți de griji, de bogății, de plăcerile vieții, cei care primesc cuvîntul lui Dumnezeu dar nu aduc roade¹⁰⁸.

73. De aceea și noi trebuie să fim cu grijă, să nu încununăm și noi pe Iisus cu spinii păcatelor noastre, ca să nu fim și noi recunoscuți între cei ce caută să descopere pe Iisus pretutindeni și în deosebi printre ființele spirituale și sfinte, care văd cum e uns cu mir, cum e primit la cină, cum e preamărit ori dimpotrivă, cum e necinstit, batjocorit, bătut.

74. Era, așadar, necesar să arătăm că atît faptele noastre bune cît și greșelile păcătoșilor își primesc locul lor în Evanghelia «unele spre viață veșnică, altele spre ocară și rușine veșnică»¹⁰⁹.

102. Mt. 26, 13.

103. Mt. 25, 40.

104. Imaginea «tablele cerului» se întîlnește și în *Comentarul la Geneză* (Migne, P.G., 12, 73 și 84) apoi și în trei lucrări apocrifice : *Ruga lui Iosif* (a se vedea mai jos, tomul II, 188—189, ediția C. Blanc p. 155), în *Cartea Enoh* (de 4 ori ; 81, 2 ; 93, 2 ; 103, 2 și 106, 19) precum și de două ori în *Testamentul celor 12 patriarhi* (Aser 7, Levi 5). Cf. C. Blanc, *op. cit.*, I, p. 94—95.

105. Fapte, 22, 22.

106. In. 19, 5.

107. Fapte, 9, 4—5.

108. Lc. 8, 14.

109. Dan. 12, 2.

XII

Ingerii, Vechiul Testament și Evanghelia

75. Dacă sînt oameni care au fost cinstiți cu chemarea de evangheliști și dacă Iisus însuși anunță vestea cea bună și făgăduință bună săracilor, nu se poate ca duhurile din care Dumnezeu însuși Și-a făcut crainici și ca flăcările de foc din care Tatăl Și-a făcut slujitori ¹¹⁰, să fie lipsiți de cinstea de a fi și ei vestitori de bine.

76. De aceea s-a înfățișat îngerul înaintea păstorilor și le-a zis în lumina care a strălucit în jurul lor : «nu vă temeți ! Iată vă binevestesc bucurie mare, care va fi pentru tot poporul, că ni S-a născut azi Mîntuitor în cetatea lui David, Care este Hristos Domnul» ¹¹¹. Și atunci cînd oamenii nu înțeleg încă taina Evangheliei, fapăturile care le sînt superioare și care formează armata cerească a lui Dumnezeu spun în formă de laudă : «Mărire întru cei de sus, lui Dumnezeu, și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire !» ¹¹².

77. După aceste cuvinte îngerii părăsesc pe păstori urcînd spre cer, lăsîndu-ne să ne gîndim în ce chip bucuria care le-a fost vestită cu prilejul nașterii lui Iisus Hristos este o mărire adusă lui Dumnezeu în înălțimea cerurilor, pentru că cei care au fost răsturnați pînă la pulberea pămîntului se întorc acum iarăși în odihna lor ¹¹³ ca să preamărească pe Dumnezeu prin Hristos pînă la înaltul cerului.

78. Dar și îngerii preamăresc pacea, care prin Hristos va împărăți pe pămînt, acest loc de bătălie pe care a căzut din înaltul cerului, ca să fie nimicită de Iisus Hristos, steaua cea strălucitoare ¹¹⁴, care răsare de dimineața în zori.

XIII

79. În afară de ceea ce v-am spus trebuie să mai știm că Evanghelia este mai întîi Evanghelia lui Iisus Hristos, căpetenie a întregului trup al celor răscumparați, cum începe evanghelistul Marcu «începutul Evan-

110. *Evr.*, 1, 7 ; *Ps.*, 103, 5.

111. *Lc.*, 2, 9—11.

112. *Lc.*, 2, 14.

113. *Ps.*, 114, 7.

114. *Is.*, 14, 12. Prin «Steaua de dimineață» sau «luceafărul dimineții» se înțelege aici și în multe alte locuri Lucifer, diavolul căzut. Dar după alt simbolism biblic (*II Pt.*, 1, 9 și *Apoc.* 2, 28) poate fi Mesia. O a treia tradiție spune că această stea ar fi fost înaintea oricărei alte făpturi (*Ps.* 109, 3).

gheliei lui Iisus Hristos» ¹¹⁵, dar care e, în același timp, și Evanghelia apostolilor, fapte pentru care Pavel și zice «după Evanghelia mea» ¹¹⁶.

80. Dar începutul Evangheliei — pentru că mărimea ei cuprinde un început, o urmare, o cale de mijloc și un sfârșit — acest început este ori Vechiul Legământ a cărui imagine este Ioan (Botezătorul) ori — din cauza împreunării celor două Testamente — sfârșitul lucrării care a culminat în Ioan.

81. Într-adevăr același Marcu zice : «Începutul Evangheliei lui Iisus Hristos, fiul lui Dumnezeu ; precum este scris în proroci : iată Eu trimit îngerul Meu înaintea feței Tale, care va pregăti calea Ta. Glasul celui ce strigă în pustie : Gătiți calea Domnului, drepte faceți cărările Lui» ¹¹⁷.

82. Dar nu mă pot mira destul cum ajung ereticii să atribuie cele două Testamente la doi dumnezei deosebiți, când însuși textul acesta îi dă de gol ! Căci cum ar putea fi Ioan începutul Evangheliei, cum cred ei, dacă ar ține de alt dumnezeu, dacă ar fi omul demiurgului ca și cum n-ar fi avut conștiință, spun ei, de noua dumnezeire ?

XIV

83. Încredințarea dată îngerilor de a duce vestea bună nu-i nici singură și nici fără importanță și ea nu a fost numai atîta cîtă s-a încheiat în fața păstorilor. Ci, la sfârșitul veacurilor, un înger zburînd în cer cu Evanghelia va vesti toate neamurile că Tatăl, Care-i bun, nu părăsește cu totul pe cei căzuți și care s-au întors de la fața Lui.

84. Ioan, fiul lui Zevedei, zice într-adevăr în Apocalipsă : «Și am văzut apoi alt înger, care zbura prin mijlocul cerului, avînd să binevestească Evanghelia veșnică celor ce locuiesc pe pămînt și la tot neamul și seminția și limba și poporul. Și striga cu glas puternic : Temeți-vă de Dumnezeu și dați Lui slavă, că a venit ceasul judecării Lui, și vă închinați Celui ce a făcut cerul și pămîntul și marea și izvoarele apelor» ¹¹⁸.

115. *Mc.*, 1, 1.

116. *Rom.*, 2, 16.

117. *Mc.*, 1, 1—3.

118. *Apoc.*, 14, 6—7.

XV

Vechiul Testament și Evanghelia

85. Întrucît, potrivit tălmăcirilor noastre, întreg Vechiul Testament simbolizat prin numele lui Ioan formează începutul Evangheliei, spre a nu lăsa această tălmăcire fără mărturii ne vom referi la citatul din Faptele Apostolilor, în care se vorbește de eunucul reginei din Etiopia și despre Filip «începînd de la textul din Isaia : ca un miel care se aduce spre junghiere și ca o oaie fără de glas înaintea celui ce o tunde, Filip i-a dat să înțeleagă de ce e vorba aici, adică i-a binevestit pe Iisus Domnul»¹¹⁹. Or, cum ar fi putut începe să vestească pe Iisus prin prooroci dacă Isaia n-ar fi făcut și el parte din începutul Evangheliei ?

86. Tot așa putem dovedi prin acest fapt ceea ce am spus mai înainte și anume că întreagă Sfînta Scriptură este o Evanghelie : dacă a evangheliza însemnează vestirea unei bunătați și dacă toate evenimentele care pregătesc venirea în trup a lui Hristos vestesc tocmai pe Hristos, în Care se împlinesc toate aceste bunătați, așa după cum am arătat mai înainte, atunci cuvintele tuturor (proorocilor) fac într-un anumit fel parte din Evanghelie.

87. Și întrucît ceea ce numim noi Evanghelie sau veste bună a fost vestit în toată lumea, va trebui să înțelegem că ea a fost vestită nu numai în acest ținut geografic, ci, ca să zicem așa, pe întreagă suprafața cerului și a pămîntului, a cerurilor și a pămînturilor.

CONCLUZIE

88. Dar la ce ne-ar mai servi să ne mai întindem cu vorba asupra a ceea ce însemnează cuvîntul «Evanghelie» ? Din cite am spus aici e destul pentru cei care nu sînt atît de mărginiți încît să nu adune din Scripturi pasajele înrudite, în stare să arate cît sînt de mărețe bunurile întruchipate în Iisus Hristos, așa cum reiese din Evanghelie ; oamenii și îngerii îi sînt slujitori, ba chiar și însuși Iisus Hristos, căpetenia puterilor, tronurilor, începătoriilor, domniilor și tuturor ființelor spirituale, care se pot numi cu acest nume, nu numai în veacul de acum, ci și în cel ce va să vie, de aceea ne vom opri aici cu cuvintele îndrumătoare.

89. E timpul, dar, să rugăm pe Dumnezeu să reverse harul Său prin Iisus Hristos întru Duhul Sfînt ca să descoperim înțelesul tainic, ascuns ca o comoară sub haina cuvintelor.

119. Fapte, 8, 33—35.

DIN CARTEA A II-A

A. DESPRE VALOAREA MĂRTURISIRII
SFÎNTULUI IOAN BOTEZĂTORUL

XXIX

«Fost-a om trimis de Dumnezeu, numele lui era Ioan» ¹²⁰.

175. Dacă luăm cuvîntul «trimis» într-un înțeles mai precis, întrucît orice trimis este rînduit să plece dintr-un loc într-altul, ar trebui să cercetăm și despre Ioan de unde și încotro a fost trimis.

În înțeles istoric se știe limpede unde a fost el trimis: la fiii lui Israel, care voiau să-l asculte pe cînd petrecea el în pustia Iudeii, botezînd lîngă Iordan ¹²¹; în înțeles mai adînc, însă, el a fost trimis în lume — iar întrucît prin «lume» înțelegem fața pămîntului locuită de oameni — va trebui să căutăm explicarea mai de aproape a acestui «de unde» (a venit el). Cercetînd mai de aproape din cuvînt în cuvînt ne vom lămuri că și la el e aceeași situație ca și la Adam.

176. Și anume: «Domnul Dumnezeu l-a scos din grădina cea din Eden, ca să lucreze pămîntul din care fusese luat» ¹²², cu alte cuvinte și Ioan a fost trimis, fie din cer, fie din rai, fie din oricare alt loc și anume a fost trimis «ca să mărturisească despre Lumină».

177. Această tălmăcire ne ajută să răspundem cu toată puterea la criticile care i-ar fi putut fi aduse pentru că așa stă scris la proorocul Isaia: «pe cine îl voi trimite și cine va merge la acest popor?» La care proorocul va putea răspunde: «Iată-mă, trimite-mă Doamne» ¹²³.

178. Cel care se împotrivește unui astfel de înțeles mai adînc ar putea spune că Ioan nu vine dintr-un loc care s-ar deosebi întrucîtva de această lume, ci după cum Isaia abia atunci a fost trimis cînd a văzut pe Domnul șezînd pe «un scaun mai înalt și măreț» ¹²⁴ și cînd i-a zis: «cu auzul veți auzi și nu veți înțelege» ¹²⁵, tot așa după cum și-a început lucrarea Isaia, așa a fost trimis să boteze, tot pe tăcute, și Ioan «să gătească Domnului un popor ales» ¹²⁶ și «să mărturisească despre Lumină» ¹²⁷.

120. *In.*, 1, 6.

121. *Mt.*, 2, 1, 5, 6.

122. *Fac.*, 3, 23.

123. *Is.*, 6, 8.

124. *Is.*, 6, 1.

125. *Is.*, 6, 9.

126. *Lc.*, 1, 17.

127. *In.*, 1, 7.

179. Acestea ar fi aşadar observațiile ce s-ar putea aduce primei noastre tălmăciri. Iată acum și răspunsul pe care l-am putea da spre a avea înțelegere mai adâncă despre rostul venirii sfântului Ioan. Așa ne spune textul însuși : «acesta a venit spre mărturie, ca să mărturisească despre Lumină» ¹²⁸. Dar dacă a venit, însemnează că a venit de undeva. Și dacă-i vine greu cuiva să admită acest lucru, atunci va trebui să citeze cuvintele lui Ioan, pe care le-a spus — după cum ne arată textul — atunci când a văzut pe Duhul Sfânt pogorîndu-Se ca un porumbel peste Mîntuitorul. Căci într-adevăr așa spune el : «Cel ce m-a trimis să botez cu apă Acela mi-a zis : Peste Care vei vedea Duhul pogorîndu-Se și rămînînd peste El, Acesta este Cel ce botează cu Duh Sfînt și cu foc» ¹²⁹. Dar cînd a venit la această trimitere și cînd i-a dat aceste îndrumări ? La această întrebare credem că se poate răspunde corect numai dacă admitem că Cel care l-a trimis să boteze Acela e și Cel care a spus aceste cuvinte.

XXX

180. O mărturie și mai neașteptată că Ioan a venit de pe alt tărîm ca să îmbrace un trup și pentru a aduce mărturie despre Lumină e faptul că el s-a umplut de Duh Sfînt încă din pîntecele maicii sale, așa cum a spus-o Arhanghelul Gavriil cînd a vestit lui Zaharia vestea cea bună a nașterii lui, precum și Mariei, vestea că va veni în lume Mîntuitorul nostru printre oameni ¹³⁰, fapt pe care-l repetă Elisaveta cînd spune «cum a ajuns la urechile mele glasul salutării tale, pruncul a săltat de bucurie în pîntecele meu» ¹³¹.

181. Dacă-ți dai silința să nu faci nici un lucru nedrept, nimic la întîmplare sau numai pentru plăcerea proprie, va trebui să admiți că sufletul lui Ioan e mai vechi decît trupul lui, că el exista de mai înainte și că a fost trimis în scopul de a aduce mărturie despre Lumină. Dealtfel, n-ar trebui să trecem prea ușor peste cuvîntul Evangheliei, în care se spune despre Ioan că «el este Ilie, cel ce va să vină» ¹³².

182. Dacă teoria generală despre suflet care spune că sufletul nu-i împrăștiat în trup, ci că el exista de mai înainte, fiind legat de trup și de sînge pentru temeieri mai adînci, ei bine, dacă stă în picioare această teorie, atunci cuvintele «trimis de Dumnezeu», care au fost spuse despre Ioan, nu ni se vor părea exagerate. Căci, într-adevăr, după sfîntul Pavel

128. *In.*, 1, 7.129. *In.*, 1, 33; *Mt.*, 3, 11.130. *Lc.*, 1, 15, 26.131. *Lc.*, 1, 44.132. *Mt.*, 11, 14.

pînă și cel mai mic dintre toți, adică «omul nelegiurii, fiul pierzării»¹³³ e trimis tot de Dumnezeu : «pentru aceea, Dumnezeu le trimite lucrarea amăgirii, ca să dea ei crezămînt minciunii și ca să cadă sub osîndă toți cei ce n-au crezut adevărul, ci le-a plăcut nedreptatea»¹³⁴.

183. Dar să vedem dacă n-am putea răspunde mai concret la această întrebare : după cum despre orice om, pentru simplul motiv că e zidit de Dumnezeu, putem spune în înțelesul cel mai simplu că e omul lui Dumnezeu, dar în același timp nu orice om e om al lui Dumnezeu, ci numai cel care și-a închinat viața lui Dumnezeu, așa cum au făcut-o Ilie și cei despre care se spune în Sfintele Scripturi că sînt «oamenii lui Dumnezeu», tot așa, în înțeles mai general, orice om poate fi trimis de Dumnezeu, dar în înțeles mai deosebit, nimeni nu poate fi socotit «trimis al lui Dumnezeu» dacă n-a fost anume încredințat cu acest scop și dacă nu-i chemat să ajute astfel la lucrarea de mîntuire a neamului omenesc.

184. Or noi n-am găsit nici o mărturie despre cineva să fi fost trimis de Dumnezeu, în afară de cei sfinți : despre Isaia, de pildă, în chipul în care am pomenit adineauri. Despre Ieremia, iată ce spune : «La cîți te voi trimite, la toți vei merge»¹³⁵, iar despre Iezechiel zice : «am să te trimit la oameni neascultători, care s-au răzvrătit împotriva Mea»¹³⁶.

185. Se va vedea, așadar, că va părea fără rost să pomenim exemple de «trimiși» în înțelesul de care vorbim aici, dacă nu ne gîndim să socotim «trimis» pe cel care a fost ales pur și simplu și trimis dintr-un ținut oarecare al acestei vieți spre altul anumit. Și totuși, nici în aceste condiții n-ar fi greșit să părăsim discuția fără să lămurim că cu anumite scopuri numai pe sfinți îi trimite Dumnezeu deși în general se admite că sînt tot felul de «trimiși» în această viață...

B. PROOROCILE

XXXIV

199. Printre eretici, unii¹³⁷, cu toate că se pretind ucenici ai lui Hristos, își plăsmuiesc totuși alt dumnezeu, deosebit de Cel care a creat lumea, socotind că venirea Domnului în lume era firesc să nu fi fost vestită de prooroci ; de aceea ei se străduiesc să înlăture mărturiile despre Hristos aduse de prooroci spunînd că Fiul lui Dumnezeu nu are ne-

133. II Tes., 2, 3.

134. II Tes., 2, 11—12.

135. Ier., 1, 7.

136. Iez., 2, 3. A se vedea la Migne, P. G., 14, 167 nota 98 și C. Blanc, *op. cit.*, I, pag. 332—333 corectarea greșită a participiului ἀπιστήσαντα în loc de ἀποστήσαντα.

137. Comentatorul ediției Migne notează aici — valentinienii.

voie de martori, căci El ne-a dat garanții destule pentru a crede în El, în urma cuvintelor mîntuitoare și pline de putere ¹³⁸ pe care le-a propovăduit, precum și prin minunile care sînt în stare să impresioneze pe orice om.

200. Ei spun : «Dacă credem în Moise din pricina cuvintelor pe care le-a spus și a minunilor pe care le-a săvîrșit, fără să mai fie nevoie de martori care să-l vestească, și dacă toți proorocii au fost primiți de popor ca niște trimiși ai lui Dumnezeu, atunci cum n-ar putea săvîrși Hristos ceea ce vrea în folosul neamului omenesc, mai mult decît au făcut Moisi și mai bine decît proorocii, fără ca să mai fie nevoie să-L vestească proorocii ?»

201. Ereticii cred, deci, că este fără rost să spunem că Hristos a fost vestit de prooroci. Cei care s-ar interesa de așa ceva, spun ereticii, ar fi ca oamenii care în loc să primească vestea dumnezeirii, deși cred și în Hristos, totuși s-ar întoarce din nou la același Dumnezeu pe care-l vestiseră înainte Moisi și proorocii.

202. Acestor eretici va trebui să li se răspundă că multe pricini ne pot îndemna să credem așa ceva, mai ales că unii nu se lasă convinși de orice dovadă, ci cer și altele deosebite; și pentru că de multe ori Dumnezeu are temeieri să arate oamenilor pentru ca să-i facă să creadă cum că tocmai Dumnezeu, Cel care-i peste toate făpturile, tocmai El a ajuns să Se întrupeze.

203. Ceea ce este sigur e faptul că se pot vedea oameni ajunși, tocmai datorită cuvintelor proorocilor, să admire pe Hristos, fiind impresionați de glasul proorocilor de dinaintea Lui care au descris patria Lui de naștere, locul unde va trăi, puterea învățăturilor Lui, săvîrșirea minunilor mai presus de fire și, în sfîrșit, moartea Lui trupească biruită de înviere.

204. Și apoi mai trebuie să ne gîndim încă la ceva : minunile care au putut atrage la credință, mai ales pe cei care au trăit în vremea Mîntuitorului, după ce a trecut un timp mai îndelungat și-au mai pierdut din puterea de convingere, fiind socotite de unii drept plăsmuirii. În schimb, chiar mai mult decît minunile care au avut loc în vremea aceea, proorocia, socotită ca petrecîndu-se în același timp cu minunea, are tot așa de mare putere de convingere împiedicînd pe cercetători să se îndoiască de ea.

205. Și fără îndoială că mărturiile proorocilor nu vorbesc numai despre venirea lui Hristos, nu ne învață numai așa ceva și nimic alta, ci dimpotrivă, prin ea putem dobîndi o cunoaștere adîncă în ale teologiei

și privitor la raporturile dintre Tatăl și Fiul ca și dintre Fiul și Tatăl tocmai datorită proorocilor și celor pe care le-au vestit ei în legătură cu Fiul lui Dumnezeu, chiar dacă aceste învățături nu sînt atît de limpezi ca cele istorisite de apostoli, cînd aceștia vorbesc de mărirea lui Hristos.

206. În afară de aceasta, s-ar putea spune, cu o oarecare îndrăzneală, că există și astăzi astfel de «martori» ai lui Hristos, cărora mărturia pe care o aduc le face cinste și fără să existe ceva de înlăturat din acea mărturie pe care o aduc Fiului lui Dumnezeu, fapt pe care toată lumea e gata să-l recunoască celor cărora li se spune «martori ai lui Hristos» în sens propriu.

207. Or, tocmai ca și la mulți din adevărații ucenici ai lui Hristos, care au avut cinstea de a fi socotiți martori ai Lui, tot așa avem ce admira și la proorocii care au cunoscut pe Iisus Hristos și care au primit darul de a-L vesti, propovăduind nu numai oamenilor veniți după petrecerea lui Hristos pe pămînt, ci și celor din generațiile de dinainte, ce anume se cuvine să gîndim despre Fiul lui Dumnezeu.

208. Doar e de la sine înțeles că și azi, ca și altădată, cel ce nu cunoaște pe Fiul nu cunoaște nici pe Tatăl¹³⁹. Aceasta a fost pricina pentru care «Avraam, părintele, a fost bucuros să vadă ziua aceea a lui Hristos și a văzut-o și s-a bucurat»¹⁴⁰. Cine pretinde că nu trebuie să aducem mărturii despre Hristos se vede că vrea să lipsească inima proorocilor de cea mai mare dintre mulțumiri¹⁴¹. Dar, în definitiv, ce vrednicie ar mai avea proorocia izvorită din Duhul Sfînt dacă i-ai răpi tocmai vestirea iconomiei Domnului nostru (Iisus Hristos) ?

209. După cum evlavia sănătoasă a celor care se apropie de Dumnezeu Cel peste toate se sprijină pe lucrarea Mijlocitorului¹⁴², a Arhiereului celui ales¹⁴³, a Celui care ne-a mijlocit intrarea la Tatăl¹⁴⁴, potrivit adevărului, și n-ar înainta decît șchiopătînd dacă ar merge

139. *I In.*, 2, 23.

140. *In.*, 8, 56.

141. Una din idelle de bază ale *Comentarului* lui Origen este unitatea Scripturii, armonia dintre Vechiul și Noul Testament, temă pe care ereticii o combăteau. De aici, insistența cu care a căutat Origen să dovedească divinitatea Logosului, dedicînd un volum întreg numai primului verset din *Comentariul la Evanghelia după Ioan*.

142. *Gal.*, 3, 19.

143. *Evr.*, 7, 26—28.

144. *I In.*, 2, 1. Pasaj clasic privitor la doctrina lui Origen despre divinitatea Persoanelor treimice și a relațiilor Lor. Asupra temei el revine adeseori. «Nici o făptură nu se poate apropia de Tatăl, dacă n-ar avea pe cineva care să-i descopere drumul și Acesta e Fiul» zice el (tom. XIX, 1 Migne, P. G., 14, 536; tom. XIX, 3, Migne, P. G., 14, 548).

spre Tatăl fără să fi intrat pe ușă ¹⁴⁵, tot așa și evlavia celor de demult era curată și plăcută lui Dumnezeu tocmai din pricină că și ei îl cunoșteau pe Hristos prin credință și prin așteptare. Pentru că am băgat de seamă că însuși Dumnezeu se constituie ca martor, făcînd El însuși declarații în legătură cu Hristos, chemînd pe toți oamenii să-I fie următori, ca tot atîția martori ai faptelor despre care le cere să aducă mărturie. Căci le zice : «Voi sînteți și martorii Mei, zice Domnul Dumnezeu, și sluga pe care am ales-o» ¹⁴⁶.

C. MARTIRII

210. Oricine depune o mărturie despre adevăr apărîndu-l prin cuvinte ori prin fapte sau în orice alt chip, acela poate fi numit pe bună dreptate martor. Dar în chip special, după obiceiul fraților, putem zice și mai mult : uimiți de hotărîrea celor care s-au luptat pînă la moarte ca să apere adevărul sau nevinovăția ¹⁴⁷, de acum numim în toată puterea cuvîntului martor sau «martir» ¹⁴⁸ numai pe cei care prin vărsarea sîngelui au fost în stare să aducă mărturie pentru «taina dreptei credințe» ¹⁴⁹, în timp ce Mîntuitorul numește martor pe oricine aduce mărturie despre cele vestite de El.

211. Într-adevăr așa a grăit Iisus către apostoli atunci cînd s-a înălțat la cer : «Îmi veți fi Mie martori în Ierusalim și în toată Iudeea și Samaria și pînă la marginile pămîntului» ¹⁵⁰. Mai mult, așa cum leprosul ce s-a curățit a adus dar cum cerea Legea lui Moise ¹⁵¹ prin aceea că a adus mărturie față de ceilalți care n-au crezut în Hristos, tot astfel, ca să dea mărturie față de cei necredincioși, avem garanți martorii și toți sfinții ale căror «fapte luminează înaintea oamenilor» ¹⁵². Ei se poartă ca niște oameni care au dobîndit prin crucea lui Hristos dreptul de a vorbi pe față și depun astfel mărturie despre lumina cea adevărată.

145. *In.*, 10, 9.

146. *Is.*, 43, 10.

147. Unii editori / Migne, *P. G.* 14, 176 / au citit ἀνδρείας — bărbăție, alții / C. Blanc, I, 351 nota 1 / ἀγνείας — nevinovăție. De fapt se întîlnesc și sub accepțiunea din urmă destule cazuri. Herma, Porunca IV, 3, 2; *Pilde*, XI, 16, 7 / trad. rom. p. 251 și 304 / etc.

148. A se vedea A. Ehrhard, *Die Kirche der Märtyrer*, Freiburg i. Br., 1932. La fel nota din Migne, *P. G.*, 14, 176.

149. *1 Tim.*, 3, 16.

150. *Fapte*, 1, 8.

151. *Mt.*, 8, 4.

152. *Mt.*, 5, 16.

D. CELE ȘASE MĂRTURII ADUSE DE IOAN

XXXV

212. «Ioan a venit, deci, ca să mărturisească despre Lumină»¹⁵³. Ca să depună această mărturie, el a grăit zicînd : «Cel care vine după mine a fost înaintea mea, pentru că mai înainte de mine era. Și din plinătatea Lui noi toți am luat și har peste har. Pentru că Legea prin Moise s-a dat, iar harul și adevărul au venit prin Iisus Hristos. Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată ; Fiul cel Unul-Născut, Care este în sînul Tatălui, Acela L-a făcut cunoscut»¹⁵⁴.

213. Toate aceste cuvinte au fost puse așadar în gura Botezătorului cînd acesta a mărturisit despre Hristos, lucru pe care nu-l înțeleg unii care cred că începînd de la cuvintele «din plinătatea Lui noi toți am luat» pînă la «Acela L-a făcut cunoscut» ar vorbi apostolul Ioan¹⁵⁵.

214. Alături de mărturia precedentă a Botezătorului, care începe cu cuvintele «Cel ce vine după mine a fost înaintea mea», și care se termină cu vorbele «Acela L-a făcut cunoscut», iată acum a doua mărturisire făcută de Ioan : celor ce fuseseră trimiși de preoții și de leviții din Ierusalim, Ioan le-a mărturisit adevărul și nu l-a tăgăduit, anume că el nu-i nici Hristos, nici Ilie, nici prooroc, ci doar «glasul celui ce strigă în pustie : «Îndreptați calea Domnului, precum a zis Isaia proorocul»¹⁵⁶.

215. Iată apoi și altă mărturisire, făcută de același Botezător în legătură cu Hristos, învățîndu-ne că ființa Sa, existînd personal, e pretutindenea în lume¹⁵⁷, dar mai ales în sufletele cele cugetătoare, atunci cînd zice : «în mijlocul vostru se află Acela pe care voi nu-L știți, Cel care vine după mine, dar care mai înainte de mine a fost și căruia eu nu sînt vrednic să-I dezleg cureaua încălțămintelor»¹⁵⁸. Vezi, așadar, că întrucît în lăuntrul fiecăruia din noi se află inima și în inimă mintea care conduce pe om¹⁵⁹, nu în legătură cu cuvîntul sălășluit în fiecare din noi se

153. *In.*, 1, 7.

154. *In.*, 1, 15—18.

155. În *In.*, VI, 2—3 / Migne, P. G., 14, 201—212 / și în alte locuri Origen insistă pe larg asupra rătăcirii ereticilor care disprețuiau Vechiul Testament socotindu-l opera unui «Dumnezeu mai mic».

156. *In.*, 1, 19—23.

157. Se pare că afirmația lui Origen despre Fiul ca realitate personală, individuală (*προηγούμενή ύπόστασις*) este între cele dintîi în istoria învățăturii dogmatice / J. L. Prestige, *Dieu dans la pensée patristique*, Paris, 1955, p. 158 /. Dar din păcate *ύπόστασις* are uneori, la el, și sensul de «fire», desigur în alt context. Așa, în tomul XXXII, 192—193 / Migne, P. G., 14, 784 etc. / unde combate pe ereticii care nu admit nimic uman în ființa lui Hristos.

158. *In.*, 1, 26—27.

159. Despre τὸ ἡγεμονικόν, Principale cordis, notiune luată de la stoici (ἡγεμονικόν δὲ εἶναι πάνι τὸ κυριώτατον τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ αἱ φαντασίαι καὶ αἱ ὀρμαὶ γίνονται καὶ ὁθεν ὁ λόγος ἀναπέμπεται ὅπερ εἶναι ἐν καρδίᾳ), Diogene Laertios : *Viața și doctrinele filozoz-*

poate înțelege graiul acesta : «în mijlocul vostru se află Acela pe care voi nu-L știți».

216. Și iată acum, după primele trei, și cea de-a patra mărturisire a lui Ioan despre Hristos, în care după ce pomenește de patima pe care o va îndura ca om : «Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatele lumii. Acesta este despre Care eu am zis : după mine vine bărbat, Care a fost înainte de mine, fiindcă mai înainte de mine era. Eu nu-L știam, dar ca să fie arătat lui Israel, de aceea am venit eu botezînd cu apă» ¹⁶⁰.

217. Cea de a cincea mărturisire s-a făcut cu următoarele cuvinte : «Am văzut Duhul coborîndu-Se din cer, ca un porumbel, și a rămas peste El. Și eu nu-L știam pe El, dar Cel Care m-a trimis să botez cu apă, Acela mi-a zis : Peste Care vei vedea Duhul coborîndu-Se și rămînînd peste El, Acesta este Cel ce botează cu Duh Sfînt. Și eu am văzut și am mărturisit că Acesta este Fiul lui Dumnezeu» ¹⁶¹.

218. Ioan a adus și o a șasea mărturie despre Hristos, fiind de față încă doi apostoli, atunci cînd L-a văzut pe Iisus trecînd și cînd a zis despre El : «Iată Mielul lui Dumnezeu». În urma acestei mărturisiri, întrucît cei doi ucenici ai lui Ioan plecaseră deja să asculte predica lui Iisus și mergeau de acum după El, cînd s-a întors și a văzut pe cei doi că-L urmează, Iisus s-a adresat lor și i-a întrebat : «Ce căutați ?» ¹⁶².

E. UCENICII LUI IOAN CAUȚĂ ȘI AFLĂ PE HRISTOS

XXXVI

219. Poate că nu-i o simplă întîmplare faptul că după cele șase mărturisiri pe care le-a făcut, Ioan încetează de a mai aduce și a șaptea mărturie ¹⁶³, ci Iisus este cel care întreabă : «Ce căutați ?» ¹⁶⁴, întrebare care se potrivește la oamenii care au tras folos din mărturisirea lui Ioan printr-un cuvînt care vestește că Hristos este Învățătorul lumii și care

lilor «Zenon», trad. C. Balmuş, București, 1963, p. 367, 681) vorbește Origen în multe din lucrările sale, după cum am văzut și în volumul precedent. Unii îl plasau în sînge / Empedocle /, alții în minte / Platon /, dar cei mai mulți stoici îl pun în inimă. În limbajul creștin întîlnim confirmată mai ales ultima semnificație (Pilde 4, 4; Ier., 31, 33 etc.).

160. *In.*, 1, 29—31.

161. *In.*, 1, 32—34.

162. *In.*, 1, 35—38.

163. Am întîlnit și în alte locuri preferința lui Origen pentru simbolistica numerelor. Afară de cele din volumul prim / *Omilia 8 la Cînt. Cînt.* etc. / a se vedea în *In.*, X, 33 / *P. G.*, 14, 380 șase = număr sfînt, *In. In.*, XXVIII, 1 / *P. G.*, 14, 600 : trei = cel dintîi dintre numere; tot acolo și despre semnificația numerelor 2, 4 și 28. F. Sagnard, *La gnose valentiniene et le témoignage de Saint Irénée*, Paris, 1947.

164. *In.*, 1, 38.

exprimă dorința de a vedea sălășluirea Fiului lui Dumnezeu între oameni. Căci ei îl întreabă «Rabi (care se tâlcuiește : Învățătorule) unde locuiești ?» Și intrucît «cel ce caută află»¹⁶⁵, ucenicilor lui Ioan care-I caută locuința Iisus le-o arată zicîndu-le : «veniți și vedeți»¹⁶⁶ ; prin «veniți» îi cheamă de bună seamă la viața de fapte bune¹⁶⁷, iar prin «vedeți» le dă să înțeleagă că privirea sau contemplarea ca rod al îmbunătățirii vieții morale va fi răsplata celor care o doresc¹⁶⁸, șalașul ei fiind în apropierea lui Iisus.

220. Acest sălaș a fost pregătit celor care căutaseră locuința lui Iisus, care au pășit și s-au bucurat să meargă pe urmele Învățătorului, să rămîna cu Iisus și să-și petreacă viața împreună cu El, cu Fiul lui Dumnezeu.

Intrucît numărul 10 e considerat număr sfînt¹⁶⁹ — nu-i mic numărul tainelor despre care scrie că s-au întîmplat în ceasul al zecelea — trebuie să ne gîndim că nu întîmplător scrie în Evanghelie că ceasul al zecelea e cel al venirii lîngă Iisus a învățăceilor lui Ioan ; unul din ei era Andrei, fratele lui Simon Petru, care, după ce s-a bucurat de anturajul lui Iisus, și-a găsit pe fratele Simon — poate că înainte nu l-ar fi putut găsi — și i-a spus că a aflat pe Mesia, care se tâlcuiește Hristos¹⁷⁰.

221. Într-adevăr, intrucît «cine caută găsește», după ce a căutat să vadă unde locuia Iisus, după ce l-a urmat și s-a desfătat în sălașul Lui, Andrei a rămas pe lîngă Mîntuitorul pe «la ceasul al zecelea», căci aflase pe Fiul lui Dumnezeu, Cuvîntul și Înțelepciunea Lui, de aceea, fiindu-i de acum sufletul stăpînit numai de Domnul, ucenicul a grăit : «Am găsit pe Mesia». Un astfel de cuvînt poate fi spus de oricine a aflat pe Cuvîntul lui Dumnezeu și se lasă îndrumat de dumnezeirea Lui.

222. Ca roadă a petrecerii lui lîngă Domnul, ucenicul aduce îndată la Hristos și pe fratele său, Simon, pe care l-a privit Iisus¹⁷¹, sau, altfel spus, l-a cercetat și i-a luminat inima¹⁷². Iar prin această privire, de care l-a învrednicit Iisus, Simon a fost umplut de atîta tărie încît i s-a dat alt nume, care-i traduce tocmai roada acestei întăriri și asigurări, încît a fost numit Petru (cu credința ca piatra)...

165. *Lc.*, 11, 10.

166. *In.*, 1, 39.

167. *Πράξις* și *θεωρία*, adică viața activă și cea contemplativă, cele două căi pe care s-a dezvoltat spiritualitatea creștină medievală.

168. Nu degeaba a închinat Origen o carte întreagă (III) liberului arbitru, pentru a sublinia că în procesul de desăvîrșire libertatea omului este condiția esențială.

169. A se vedea cele spuse la nota 163.

170. *In.*, 1, 40—41.

171. *In.*, 1, 42.

172. *φωτίσαι τὸ ἡγεμονικόν*, luminarea inimii, cf. nota 159.

DIN CARTEA A IV-A
 (vezi în acest volum Filocalia cap. 4)
 DIN CARTEA A V-A
 (vezi în acest volum Filocalia cap. 5)

DIN CARTEA A VI-A

II

6. Ca să vorbesc în apărarea mea, ți-am mai spus-o și altădată, cu-cernice Ambrozie : vrînd, adică, după îndemnul tău curat să zidești pentru scrierile mele un turn al Evangheliei, m-am așezat deoparte să fac socoteala cam cît m-ar costa și dacă aș fi în stare să termin, ca să nu mă fac de ris în fața oamenilor, care văzîndu-mă și-ar da seama după temelia pe care am pus-o că eu singur n-aș fi în stare să termin lucrarea ¹⁷³.

7. Și tot făcînd socoteala m-am convins că singur n-aș avea cu ce să-mi pot termina construcția, în schimb nu mi-am pierdut încrederea în Dumnezeu, Cel care ne «poate îmbogăți deplin în tot cuvîntul și în toată cunoștința» ¹⁷⁴ și Care m-ar îmbogăți și pe mine dacă m-aș strădui să țin rînduieile Lui duhovnicești și să fac progrese în zidire, cu ajutorul darurilor Lui, ajungînd pînă la cornișă, ceea ce ar opri de la cădere pe cei care caută să urce spre sălașul Cuvîntului. Întrucît numai la construcțiile lipsite de căpriori există primejdia de a putea cădea din pricină că nu au fost terminate, de aceea astfel de construcții poartă vina pentru cei ce cad ¹⁷⁵.

8. Cu toate că furtuna iscată la Alexandria părea că-mi stă împotriva, totuși eu am dictat pînă la al cincilea volum din lucrarea pe care ți-am și trimis-o, căci Iisus certase vînturile și marea ¹⁷⁶. Tocmai începusem și la comentarul cărții a șasea cînd iată că am «fost scos din pămîntul Egiptului», dar m-a mîntuit Dumnezeu, Cel care a purtat grijă de poporul Său.

9. Apoi, întrucît dușmanul s-a pornit împotriva mea cu mare cruzime prin scrisorile sale cu adevărat potrivnice Evangheliei, ridicînd împotriva mea toate furtunile nelegiuirilor egiptene ¹⁷⁷, Cuvîntul m-a sfătuit să mă împotrivesc izbeliștilor și să veghez asupra simțămintelor

173. *Lc.*, 14, 28. Despre Ambrozie a se vedea studiile introductive din volumul prim cît și cele din volumul prezent.

174. *I Cor.*, 1, 5.

175. *Deut.*, 22, 6.

176. *Mt.*, 8, 26.

177. *Ier.*, 32, 21 : Ca și Nabucodonosor, Egiptul, respectiv Faraon sînt pentru Origen simboluri ale răului, ale asupririi (*Omil. VIII*, 1 la Ieșire, în volumul prim).

mele¹⁷⁸ pentru ca gândurile rele să nu aibă atîta putere încît să-mi istovească sufletul ori să influențeze neplăcut asupra continuării lucrării înainte ca sufletul meu să-și fi regăsit liniștea. Pe de altă parte, lipsa tahigrafilor¹⁷⁹ mei obișnuiți mă împiedică să-mi duc mai departe lucrarea.

10. Dar acum cînd, cu ajutorul lui Dumnezeu, multe vrăjmășii pornite împotriva mea¹⁸⁰ s-au mai domolit și cînd și sufletul mi s-a mai obișnuit cu ele și mă simt îndemnat de Cuvîntul Cel de sus să rabd cu resemnare uneltirile urzite împotriva mea, pot spune că mă bucur de o liniște deosebită, încît nu vreau să mai amîn de a dicta și restul lucrării, rugînd pe Bunul Dumnezeu să vină în altarul sufletului meu ca să-I aud glasul de Învățător, pentru ca în felul acesta terminarea lucrării de tălmăcire a Evangheliei (după Ioan) să se poată realiza.

11. O! De mi-ar auzi Dumnezeu rugăciunea ca să pot încheia această lucrare, fără să se mai ivească vreo piedică în stare să o mai întrerup!

Să știi că am scris cu mult zel acest al doilea început al cărții a șasea, pentru că textul pe care-l dictasem la Alexandria n-a fost adus aici, nu știu de ce.

12. Pentru ca clipele de față să nu se scurgă fără folos am crezut potrivit să încep îndată lucrul, fără să mai aștept textul pe care l-am dictat o dată, pentru că nu-s sigur dacă el va mai putea fi aflat și (în nădejdea că l-ar afla) să nu mai pierd vremea care-mi stă la dispoziție.

Cam atîta, ca introducere. Acum să trecem la text.

A. IOAN ȘI «GLASUL LUI»

XVII

94. După cum Cel care-i propriu-zis Fiul lui Dumnezeu nu este altceva decît Cuvîntul Lui — căci «la început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul»¹⁸¹ — tot așa și Ioan, și el slujitor al Cuvîntului, nu e altceva decît un glas, ca să ne folosim de însuși

178. *τηρῆσαι τὸ ἡγεμονικόν*, să-mi păstrez cugetul.

179. Eusebiu ne spune / *Istoria*, VI, 28, 2 / că Ambrozie a pus la dispoziția lui Origen «chartas sumptus» / — hîrtie, rechizite și alte cheltuieli /, notarios — stenografi. După ce textul era transcris urma corectarea și apoi copierea de către calligrafi. Se crede că l-au ajutat 7 notari și 7 librari, întregul personal de lucru urcîndu-se cam la 20 persoane. La sinodul din Bostra, din anul 244, la care a participat și Origen se știe (Eusebiu, *Istoria*, VI, 33, 3) că s-au redactat procese verbale. Mai tirziu sfîntul Vasile / *ep. 333* /, Ieronim, Augustin și alții au folosit și ei tahigrafi.

180. În text *τὰ καθ' ἑμῶν*, deci formă plurală. Pentru simplificare și claritate am pus exprimarea la singular, deși în astfel de cazuri Origen folosește adeseori pluralul.

181. *In.*, 1, 1.

graiul Scripturii, căci Ioan însuși se folosește de glasul lui pentru a vesti pe Cuvîntul.

95. Căci înțelegînd cum se cuvine sensul proorociei lui Isaia care vorbește despre el, Ioan declară că e glasul nu «care strigă în pustie», ci «al celui ce strigă în pustie», al celui care stă în picioare și strigă : «Dacă insetează cineva să vină la Mine și să bea»¹⁸² și care mai zice : «gătiți calea Domnului, drepte faceți cărările Lui. Orice vale se va umple și orice munte și orice deal se va pleca ; căile cele strîmte se vor face drepte»¹⁸³.

96. După cum e scris în Cartea Ieșirii că Dumnezeu i-a zis lui Moise : «Iată Eu fac din tine un dumnezeu pentru Faraon, iar Aaron, fratele tău, îți va fi prooroc»¹⁸⁴, tot așa va trebui să socotim cu totul asemenea situația lui Ioan față de Dumnezeu-Cuvîntul cel din început : căci Ioan era glasul Acelui Cuvînt, glas sortit să-L arate și să-L descopere.

97. De aceea, nu-i de mirare că, zicînd îngerului : «După ce voi cunoaște aceasta ? Căci eu sînt bătrîn și femeia mea înaintată în zilele ei»¹⁸⁵, Zaharia a rămas mut și nepedepsit pentru altă necredință privitoare la acel glas, după declarația pe care i-a făcut-o Gavriil : «Iată, vei fi mut și nu vei putea să vorbești, pînă în ziua cînd vor fi acestea, pentru că n-ai crezut în cuvintele mele, care se vor împlini la timpul lor»¹⁸⁶. Dar în clipa în care «a cerut o tăbliță», același Zaharia «a scris, spre mirarea tuturor, Ioan este numele lui»¹⁸⁷, atunci «îndată i s-a deschis gura și limba și vorbea, binecuvîntînd pe Dumnezeu»¹⁸⁸.

XVIII

98. Tălmăcind în ce chip trebuie să înțelegem că Fiul lui Dumnezeu e totodată și Cuvîntul, am dat pe față gîndurile care ne-au fost descoperite de Duhul¹⁸⁹ ; tot așa trebuie să înțelegem, prin asemănare, că Ioan «venit spre mărturie, om trimis de Dumnezeu, ca să mărturisească despre Lumină ca toți să creadă prin el»¹⁹⁰, este singurul glas în stare să păstreze la adevărata vrednicie cuvîntul cel proorocit.

99. Vom înțelege foarte bine lucrurile dacă ne aducem aminte de ceea ce am tălmăcit în legătură cu cuvintele «ca toți să creadă prin el»,

182. *In.* 7, 37.

183. *Lc.*, 3, 4—5 ; *Is.*, 40, 3—4.

184. *Ieș.*, 7, 1.

185. *Lc.*, 1, 18.

186. *Lc.*, 1, 20.

187. *Lc.*, 1, 63.

188. *Lc.*, 1, 64.

189. În înțelesul psalmistului David, *Ps.*, 32, 6 : «Cu cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit și cu duhul gurii Lui toată puterea lor».

190. *In.*, 1, 6—7.

atunci cînd le-am spus în legătură cu alte cuvinte : «El este Acela despre care s-a scris : Iată Eu trimit înaintea feței Tale pe îngerul Meu, care va pregăti calea Ta, înaintea Ta» ¹⁹¹.

B. NEVOIA ȘI FELUL STRIGATULUI

Pe bună dreptate se spune, nu «glasul este cel ce strigă în pustie», ci «glasul celui ce strigă în pustie». Într-adevăr acela este cel ce strigă : «pregățiți calea Domnului» ¹⁹², căci e în stare s-o spună și fără să strige.

100. Dar el strigă și lansează izbucniri ale glasului pentru ca să-l audă și cei care stau mai departe și pentru ca și cei mai tari de ureche să înțeleagă însemnătatea vestirilor făcute cu glas tare ¹⁹³. Cu, alte cuvinte, în felul acesta el vine în ajutor și celor care s-au depărtat de Dumnezeu sau care și-au pierdut finețea glasului.

Tot pentru acest motiv «sta Iisus între evrei și a strigat zicînd : «Dacă însetează cineva, să vină la Mine și să bea» ¹⁹⁴ și tot pentru aceeași cauză «mărturisea și Ioan despre Iisus și striga» ¹⁹⁵. Și la urmă tot pentru același scop a poruncit Dumnezeu lui Isaia să strige cu glasul : «Strigă ! Și eu am întrebat : ce să strig ?» ¹⁹⁶.

101. Dar dacă glasul inimii celor care se roagă nu ajunge prea departe, ci doar în apropiere, oricît s-ar răsti să strige și să cheme, Dumnezeu totuși îi aude pe cei ce se roagă și în acest chip, ca unul care a grăit lui Moise: «Ce strigi către Mine?» ¹⁹⁷ într-o vreme cînd într-adevăr el nu striga în chip sensibil, cum spune Cartea Ieșirii, pe cîtă vreme în rugăciunea sa Moise striga din toată puterea, dar cu un glas pe care numai Dumnezeu îl înțelegea. De aceea și spunea David : «Cu glasul meu către Domnul am strigat și El a căutat spre mine» ¹⁹⁸.

102. Glasul unuia care strigă în pustie este de mare ajutor unui suflet părăsit de Dumnezeu și de adevăr — și oare ce singurătate poate fi mai rea decît aceea a unui suflet părăsit de Dumnezeu ? — pentru ca să se simtă chemat să îndrepte calea Domnului ; căci din pricina mersului său întortochiat în viață, un astfel de suflet are încă nevoie de învățături.

191. Mt., 11, 10.

192. In., 1, 23.

193. Cum a strigat și cînd a înviat pe Lazăr, Origen, *In In.*, XXVIII, 5 Migne, P. G., 14, 697.

194. In., 7, 37.

195. In., 1, 15.

196. Is., 40, 6.

197. Ieș., 14, 15. Sub influența lui Filon / J. Daniélou, *Origène*, Paris, 1948, p. 179 și urm. / Origen moralizează și sensibilizează lucrurile, vorbind cum vorbește aici despre rugăciunea inimii. A se vedea și *Omilia X*, 3 la Numeri în volumul prim, unde se vorbește de rugăciunea buzelor și cea a inimii.

198. Ps., 76, 1.

Oricine nu calcă un drum întortochiat ca al șarpelui merge pe drum drept, pe cînd cine umblă pe alte drumuri își duce sufletul la pierzanie. De aceea un astfel de om e certat împreună cu cei asemenea lui prin vorbe ca acestea : «de ce strîmbați căile drepte ale Domnului ?»¹⁹⁹.

C. CALEA DOMNULUI

XIX

103. Calea Domnului poate fi îndreptată în două feluri : prin cugere neîncetată a adevărului, ferindu-ne cu totul de minciună, și prin săvîrșire de fapte bune, fapte pe care se cuvine să le socotim că ar fi cele mai potrivite pentru noi²⁰⁰.

Ca să înțelegem cu mai multă limpezime cuvintele : «îndreptați calea Domnului»²⁰¹, s-ar cădea să cităm această învățătură luată din cartea Pildelor : «nu te abate nici la dreapta, nici la stînga»²⁰². Căci cine se abate la o parte sau la alta și-a pierdut direcția și, îndepărtîndu-se de drumul cel drept, încetează a mai fi învrednicit de privirea lui Dumnezeu : «că drept este Domnul și dreptatea a iubit și fața Lui spre cel drept privește»²⁰³.

104. Și ceea ce vede fi luminează fața. De aceea cel spre care privește și care înțelege binefacerile privirii Lui zice : «însemnatu-s-a peste noi lumina feței Tale, Doamne !»²⁰⁴. Să stăm dar pe drumurile noastre, după cum zice Ieremia²⁰⁵, să privim și să ne îndrumăm pe căile veșnice ale Domnului, să vedem care e drumul cel bun și să-l urmăm, așa cum stăteau și apostolii gata să ceară patriarhilor și proorocilor să-i îndrume pe căile cele veșnice ale Domnului : după ce au consultat scrierile lor, apostolii au recunoscut și și-au dat seama că în fond acest drum bun e Iisus Hristos, Cel care a zis : «Eu sînt Calea»²⁰⁶ și au pornit-o pe ea.

105. Căci e bun drumul care duce pe «omul bun, care scoate din vistieria cea bună a inimii sale cele bune»²⁰⁷, «sluga cea bună și credin-

199. *Fapte*, 3, 10.

200. Într-adevăr se cere o armonizare a acțiunii și a contemplării, cum se exprimă aici Origen. W. Völker / *Das Vollkommenheitsideal bei Origenes*, Tübingen, 1931, p. 193 ș.urm. / crede că puterea de a nu cădea din bine ar izvorî din contemplare. Pe de altă parte, pînă și îngerii sînt datori «să-și facă datoria», zice Origen în tratatul *Despre rugăciune* / XXVII, 10 în acest volum /.

201. *In.*, 1, 23.

202. *Pilde*, 4, 27.

203. *Ps.*, 10, 7.

204. *Ps.*, 4, 6.

205. *Ier.*, 6, 16.

206. *In.*, 14, 6.

207. *Lc.* 6, 45.

cioasă»²⁰⁸. Acest drum e îngust, cei mai mulți oameni, mai ales cei mai grăsuți²⁰⁹, nu încap pe acest drum, dar există și un drum ucigător pentru cei care-l iau «cu de-a sila»²¹⁰, căci nu zice «silindu-se», ci «cu de-a sila».

106. Într-adevăr, îl strivește pe un astfel de om drumul cel viu și adevărat dacă nu-și descălță încălțăminte picioarelor și vrea să-și dea seama că într-adevăr locul pe care se află și pe care trece e «loc sfânt»²¹¹, căci duce la Cel care e viață și care a zis : «Eu sînt Viața»²¹².

107. Căci în definitiv la Mîntuitorul, la Care se găsește toată bună-tatea, aflăm cele mai multe însușiri. De aceea, pentru oricine se află încă pe drum și nu și-a atins ținta, însemnează că e «Cale», pe cînd pentru cei care și-au dus-o pînă la moarte, El este «Viața»²¹³. Cel ce pășește pe acest drum înțelege că nu trebuie să ia cu el nimic²¹⁴, căci drumul are din belșug pîini și tot ce este necesar pentru viață ; n-are nevoie nici de toiag, căci dușmanii nu au nici o putere asupra lui, după cum nu are nevoie nici de încălțăminte²¹⁵, pentru că această cale e sfîntă²¹⁶.

XX

108. Totuși e cu puțință ca expresia «eu sînt glasul celui ce strigă în pustie»²¹⁷ să aibă același înțeles ca și cuvintele : «Eu sînt cel despre care s-a scris : glasul celui ce strigă...», căci Ioan strigă și glasul lui e cel ce strigă în pustie : «îndreptați calea Domnului».

D. TALMĂCIREA LUI HERACLEON

1. *Mîntuitorul e Cuvîntul, Ioan e glasul, proorocii — un zgomot.*

Vorbind despre Ioan și despre prooroci Heracleon spune în chip batjocoritor : «Cuvîntul e Mîntuitorul, sub glasul care răsună în pustie trebuie să înțelegem pe Ioan, iar ceata proorocilor nu-i decît un zgomot».

208. Mt., 25, 21.

209. În text *μεγαλόσάρκοι* — mari în trup sau bine hrăniți, «al căror Dumnezeu este pîntecele» / *Fil.*, 3, 19 /. Unul din codici are expresia *φιλοσάρκοι*, ceea ce pare și mai indicat / *Migne, P. G.*, 14, 231 /.

210. Mt., 11, 12.

211. *Ieș.*, 3, 5, «pămînt sfînt».

212. *In.*, 14, 6.

213. *In.*, 14, 6.

214. *Mc.*, 6, 8.

215. Încălțăminte era socotită simbol al mortalității. F. Dölger, *Das Schuhhausziehen in der altchristlichen Taulliturgie*, în «*Antike und Christentum*» V / Münster i. W., 1936 /, p. 109—115.

216. *Ieș.*, 3, 5.

217. *In.*, 1, 23.

109. Iată ce va trebui să răspundem acestui eretic : dacă trâmbița va da un sunet nelămurit, cine se va pregăti de război ? ²¹⁸. Iar dacă cineva, neavînd dragoste, ar avea cunoașterea tuturor tainelor și chiar darul proorociilor, acela nu-i decît aramă sunătoare și chimval răsunător ²¹⁹. Ei bine, dacă nici glasul proorociilor nu-i la urma urmei cu nimic deosebit de al unui zgomot, atunci de ce ne trimite Mîntuitorul la acest glas zicînd : «Cercetați Scripturile, că socotiți că în ele aveți viață veșnică. Doar acelea sînt cele care mărturisesc despre Mine» ²²⁰. Iar în alt loc : «Dacă ați fi crezut lui Moise, ați fi crezut și în Mine, căci despre Mine a scris acela» ²²¹. Sau în alt loc : «Bine a proorocit despre voi Isaia cînd a zis : Poporul acesta se apropie de Mine cu gura și Mă cinstește (doar) cu buzele» ²²².

110. Într-adevăr, nu știu dacă se poate admite cu mintea noastră că Mîntuitorul a lăudat un sunet nedeslușit și nici că ar fi cu puțință să te pregătești de război împotriva unor puteri vrăjmașe glasului Scripturii, care ar fi nici mai mult nici mai puțin decît o trâmbiță — căci în definitiv la trâmbița Scripturii ne trimite — dacă ea nu-i decît un sunet nedeslușit al unui zgomot. Dacă proorocii nu ar fi avut dragoste și din pricina aceasta nu ar fi decît aramă sunătoare și chimval răsunător, atunci cum ar fi cu puțință să trimită Dumnezeu pe cei cărora vrea să le facă bine tocmai la un zgomot nedeslușit ?

111. Nu știu de ce afirmă Heracleon, fără nici o dovadă, că glasul intonat de Dumnezeu-Cuvîntul devine simplu cuvînt, ceea ce ar fi cam tot una să spui că femeia se transformă în bărbat ²²³ ! Ca și cum ar avea drept să rînduiască învățători, să fie crezut și lumea să meargă după el, Heracleon pretinde că zgomotul s-ar putea transforma în glas, atribuind glasului care se transformă în cuvînt rolul de învățător, iar zgomotului care se schimbă în glas, rol de slujitor. Dacă Heracleon ar prezenta măcar cea mai mică posibilitate de adevăr, ne-am da silința să-l respingem ; dar cred că-i destul și numai să dăm pe față rătăcirea lui, ca să nu mai fie nevoie de nici o combatere a lui.

218. I Cor. 14, 8.

219. I Cor. 13, 1.

220. In. 5, 39.

221. In. 5, 46.

222. Is. 29, 13 ; Mt., 15, 7.

223. Veche credință despre idealul androgin care depășește variantele sexuale. În grecește *λόγος* e masculin, pe cînd *φωνή* și *ἦχος* sînt feminine : «glasul con-natural cu Logosul se topește în acest Logos devenind bărbat. Elementul spiritual care căzuse s-a coborît în lumea materiei». A se vedea C. Blanc, *op. cit.*, II, p. 28—30.

2. Deosebirea dintre Ioan și înfățișarea lui

112. Cercetarea pe care am tot amînat-o pînă acum se cade s-o facem de astă dată, ca să vedem cum trebuie înțelese lucrurile.

După părerea lui Heracleon, deși Mîntuitorul spune că Ioan e în același timp și prooroc și al doilea Ilie ²²⁴, el nu crede nici una nici cealaltă. După părerea lui, atunci cînd Mîntuitorul spune că e și prooroc și «al doilea Ilie», nu ar fi vorba de Ioan, ci de o umbră a lui ; pe de altă parte, atunci cînd spune că Ioan e «cel mai mare dintre prooroci» și «dintre toți cei născuți din femeie» ²²⁵, el afirmă că aici e vorba de Ioan însuși. Cît despre Ioan, dacă-l întrebi, el răspunde ceea ce e el însuși, iar nu arătarea lui.

113. Să comparăm dar această cercetare atît de interesantă, pe care am făcut-o cu cea mai mare grijă în legătură cu acest text, fără să fi lăsat neexplicați nici unul din termeni, cu declarațiile lui Heracleon, și vom vedea că el nu are drept să afirme orice-i place. Dacă se poate identifica Ilie cu alt prooroc, după înfățișarea lui exterioară, sau se poate identifica glasul celui ce strigă în pustie cu glasul lui Ioan însuși, Heracleon nu caută să-și explice, ba nici măcar nu vede modalitatea acestei identificări. În schimb, Heracleon, se leagă de elemente externe : cum cum îi era înfățișarea, respectiv în ce măsură se deosebeau îmbrăcămintele celor doi prooroci ? Iar dacă l-ai întreba despre îmbrăcămintea cerîndu-i să răspundă dacă era el însuși în îmbrăcămintea lui, desigur că n-ar fi răspuns : da.

114. Nu văd deloc pe ce temeii putem susține că haina lui Ioan s-ar putea deduce din faptul că Ioan avea ceva din Ilie cel ce avea să vină ²²⁶ ! Totuși, din felul cum am tălmăcit, pe cît a fost cu putință, cuvintele «cu duhul și cu puterea lui Ilie» ²²⁷, s-ar putea înțelege sigur că acest duh al lui Ilie s-a îmbrăcat în sufletul lui Ioan.

XXI

3. Pricina căderii preoților și leviților

115. Vrînd să arate pentru ce evreii au trimis pe preoți și pe leviți să întrebe pe Ioan (dacă el este Mesia), n-am greși dacă am spune că în sarcina lor cădea datoria de a cerceta și de a se informa despre o asemenea problemă pentru că ei formau seminția care s-a dedicat în acest scop lui Dumnezeu, în schimb motivul pentru care însuși Ioan fusese

224. Mt. 11, 13—14.

225. Mt. 11, 11 ; Lc., 7, 28

226. Mt. 11, 14.

227. Lc. 1, 17.

ales din seminția lui Levi e acceptat și de Heracleon fără să-l mai verifice, așa cum am arătat în cercetările anterioare ²²⁸, pentru că el spusese că dacă trimișii ar fi cunoscut pe Ioan și originea lui, atunci cum ar mai fi putut întreba dacă el este Ilie ? Aceeași observație e valabilă și pentru întrebarea : «ești tu Proorocul ?» ²²⁹.

În credința că adaosul articulației nu însemnează nimic deosebit, Heracleon zice : trimișii l-au întrebat pe Ioan dacă el e un prooroc oarecare, pentru că ei ar dori să știe din care categorie de oameni face parte.

4. Ioan ar fi mai mult decât prooroc

116. Dealtfel nu numai Haracleon, ci, după cât știu, toți eterodocșii au admis, în neputința lor de a rezolva pînă și cea mai ușoară nesigurantă, anume că Ioan e mai mare decât Ilie și decât toți proorocii fiindcă așa este scris: «Între cei născuți din femeie, nimeni nu este mai mare decât Ioan» ²³⁰. În schimb, ei nu văd că expresia «între cei născuți din femeie nici unul nu-i mai mare decât Ioan» poate să fie adevărată în două feluri : nu numai dacă-i mai mare decât toți, ci și dacă măcar unii sînt deopotrivă cu el ? căci e drept că dacă mulți prooroci sînt deopotrivă de mari ca și el, după darul ce le-a fost dat ²³¹, atunci nimeni nu-i mai mare decât el.

117. Dar Haracleon pretinde că poate arăta că Ioan e mai mare decât toți pentru că el a fost proorocit de către Isaia ²³² și că, după părerea lui, Dumnezeu n-a socotit vrednic de o astfel de cinste pe nici unul dintre prooroci pe care i-a avut. Acest lucru l-a spus Heracleon cu un adevărat dispreț față de Testamentul cel Vechi, fără să fi băgat de seamă că și Ilie a fost proorocit în același fel. Căci într-adevăr și Ilie a fost proorocit de către proorocul Maleahi în felul următor : «Iată că Eu vă trimit pe Ilie proorocul, înainte de a veni ziua cea mare și înfricoșătoare, și el va întoarce inima părinților către fii» ²³³.

118. Tot așa mai citim și în a treia carte a Împăraților că Iosia a fost proorocit de către un prooroc venit din Iudeea tocmai pe cînd Ieroboam se afla de față : «Jertfelnice, jertfelnice, așa zice Domnul. Iată că i se va naște casei lui David un fiu, numele lui Iosia» ²³⁴. Unii spun că și Samson ar fi fost proorocit de Iacob atunci cînd a zis : «Dan va

228. In. In., VI, 4, Migne, P.G., 14, 213.

229. In., 1, 21. Aici era miezul problemei : proorocul sau un prooroc ? Heracleon înclina pentru cea din urmă.

230. Lc., 7, 28 ; Mt., 11, 11.

231. Rom., 12, 6.

232. Is., 40, 3.

233. Mal., 3, 23.

234. III Regi, 13, 1—2.

judeca pe poporul său ca pe una din semințiile lui Israel»²³⁵, și știm că într-adevăr Samson care era din seminția lui Dan a judecat pe Israel.

Iată ce aveam de spus spre a combate îndrăzneala tălmăcitorului care credea că nimeni altul decât Ioan n-a fost proorocit și care a susținut această părere bazându-se pe explicarea înțelesului cuvintelor: «eu sînt glasul celui ce strigă în pustie».

DIN CARTEA A ZECEA: DESPRE «TEMPLUL» TRUPULUI LUI IISUS

A. TRUPUL LUI IISUS ȘI BISERICA, LOCAȘURI ALE MĂRIRII LUI DUMNEZEU

XXXIX

263. Întrucît trupul lui Hristos e numit templul sau casa Lui²³⁶, s-ar cădea să cercetăm dacă acest lucru trebuie înțeles în sensul cel mai simplu sau să preferăm a raporta fiecare din detaliile unui templu la ceea ce ni s-a spus pînă acum despre trupul lui Hristos²³⁷, așa cum l-a primit El din Fecioara Maria, sau despre Biserica sub care înțelegem trupul Lui²³⁸, întrucît și pe noi ne numește apostolul Pavel «mădulare ale trupului Lui»²³⁹.

264. Unii se vor feri, poate, să creadă că toate elementele unui templu s-ar putea raporta la trup, indiferent în ce fel văd ei acest lucru, de aceea voi căuta soluția cea mai simplă zicînd că templul e numit și într-un fel și într-altul «trup», pentru că după cum templul se umpluse de mărirea lui Dumnezeu care sălășluia în el²⁴⁰, tot așa Cel «mai întîi născut decât toată făptura»²⁴¹ fiind «chipul²⁴² și mărirea lui Dumne-

235. *Fac.*, 49, 16.

236. Textul din Migne începe «εις τὸ ὄτι τὸ σῶμα τοῦ θεοῦ, pe cînd cel stabilit din C. Blanc (*op. cit.*, II, p. 542) εις τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

237. A se vedea tom. X, 20, Migne, P. G., 14, 372, unde se spune: «templul și trupul lui Iisus sînt două chipuri ale Bisericii; căci, zidită cu pietre vii și făcută astfel «casă duhovnicească spre preoție sfîntă» (*I Petru*, 2, 5), ea a fost zidită pe «temelia apostolilor și a proorocilor, piatra cea din capul unghiului fiind însuși Iisus Hristos» */Ef.*, 2, 20 / și se numește deci «templu».

238. *Col.*, 1, 24.

239. *Ef.*, 5, 30.

240. *III Regi*, 8, 11.

241. *Col.*, 1, 15.

242. În text ἀγαματοφοροῦντα, adică purtînd chipul, atîta cît poate reproduce chipul realitatea, *De princ.*, I, 2, 6. A se vedea H. Crouzel, *Théologie de l'image de Dieu chez Origène*, Paris, 1956.

zeu»²⁴³, trupul, adică Biserica, primește pe bună dreptate numele de templu al lui Dumnezeu pentru că întruchipează în sine chipul dumnezeirii²⁴⁴.

B. INCERCAREA DE A RAPORTA LA BISERICĂ TOATE DETALIILE TEMPLULUI

265. Cît despre noi, văzînd cît e de greu să explicăm după Cartea a III-a a Împăraților toate amănunțele privitoare la templu, întrucît așa ceva e mult prea sus pentru puterea noastră de înțelegere, cu atît mai mult cu cît nu stă nici în legătură prea strînsă cu tema pe care o tratăm, m-am gîndit ca această problemă s-o lăsăm pentru mai tîrziu. Cu toate acestea, fiind convins că, în astfel de texte, se arată — cu atît mai mult cu cît întrece puterea de înțelegere omenească (fiindcă așa a găsit Dumnezeu de cuviință) — caracterul autentic al Scripturii, pe care Dumnezeu îl insuflă și care face cunoscută înțelepciunea cea tainică, rămasă ascunsă și pe care «nici unul din stăpînitorii acestui veac n-au cunoscut-o»²⁴⁵, iar pe de altă parte înțelegînd că ne trebuie un neasemuit duh de înțelepciune ca să înțelegem așa cum se cere adevărurile unei rînduiri atît de înalte, ne vom strădui, cît vom putea, să tîlmăcim cît mai pe scurt înțelesul temei de care ne preocupăm, căci am învățat de la apostolul Petru că Biserica este un trup și casa lui Dumnezeu zidită din pietre vii, o casă duhovnicească pentru o preoție sfîntă²⁴⁶, în așa fel că fiul lui David, care zidește templul, este chipul lui Hristos: cînd războaiele au încetat și cînd stăpînirea păcii e mai adîncă El ridică templul spre mărirea lui Dumnezeu în Ierusalimul cel pămîntesc²⁴⁷, pentru că de acum slujirea nu se mai săvîrșește într-un loc mișcător, cum era cortul mărturiei.

267. Ne vom strădui, așadar, să raportăm la Biserică fiecare din elementele templului.

Cînd «toți vrăjmașii vor fi puși de Hristos drept așternut al picioarelor Lui și cînd cel din urmă vrăjmaș, moartea, va fi nimicit»²⁴⁸, atunci va stăpîni fără îndoială pacea cea mai deplină, atunci Hristos va fi Solomon, ceea ce însemnează «făcător de pace» și atunci se va împlini

243. În genul afirmației pauline *Evr.*, 1, 3 / Fiul / «fiind strălucirea slavei și chipul ființei lui Dumnezeu».

244. Se știe că Celsus acuza pe creștini că n-au statui, obiecțiune la care Origen răspunde că noi purtăm în noi chipul zidit de Cuvîntul lui Dumnezeu / *C. Cels.*, VIII, 17—18 /. Insuși Filon afirmase un astfel de crez: ἀγαματοφορήσειν / Cf. C. Blanc, *op. cit.*, II, p. 545 l.

245. *I Cor.*, 2, 7—8.

246. *I Pt.*, 2, 5.

247. *III Regi*, 5, 17—18.

248. *I Cor.*, 15, 25—26.

proorocia care zice despre El : «Cu cei ce urau pacea, făcător de pace eram»²⁴⁹.

1. Pietrele cele vii.

268. În ziua aceea fiecare din pietrele cele vii va fi o piatră a templului după vrednicia vieții lui de aici de pe pământ : unul, la temelie, ca apostol²⁵⁰ sau ca prooroc, în stare să ducă pe cei ce se vor odihni pe el ; altul, pe urma celui din temelii, dus de către apostoli, dar în același timp ducînd, împreună cu apostolii, pe cei mai slabi ; altul va fi o piatră în lăuntrul templului, acolo unde se aflau arca, heruvimii și altarul tămfierii ; un altul, piatra din capul unghiului ; în sfîrșit, altul, în afară de incinta zidului, ca leviții și ca preoții, o piatră de la altarul arderilor de tot.

2. Lucrătorii.

269. Rînduirea fiecăreia din aceste slujiri va fi încredințată sfințelor puteri, îngerilor lui Dumnezeu²⁵¹, din care unii vor fi stăpîniile, tronurile, începătoriile și domniile²⁵², iar alții vor fi slujitorii lor ; ei sînt prefînchipuți prin cele 3300 de căpetenii puse de către Solomon²⁵³, 70.000 de salahori și 80.000 de oameni tăietori de piatră în munte²⁵⁴, care săvîrșeau lucrările și pregăteau pietrele²⁵⁵ și lemnele.

270. Trebuie să mai băgăm de seamă că lucrătorii pomeniți sînt înrudiți cu numărul de șapte, iar salahorii și tăietorii de piatră, care ciopleau să potrivească pietrele, erau apropiați de numărul opt, pe cînd căpeteniile de 3300 se apropiau de numărul desăvîrșit «șase» ca multiplu al lui²⁵⁶.

3. Durata și data.

Cu toate acestea muncile de pregătire a pietrelor, a extragerii și a potrivirii lor la zidire, operație care dura trei ani, par a reprezenta toată durata intervalului înrudit cu triada din veșnicie²⁵⁷.

249. Ps., 119, 7.

250. Ef., 2, 20.

251. Sînt cunoscute «descoperirile» lui Herma despre construirea Bisericii, unde îngerii conduceau lucrarea : Porunca 9, 7 ; 10, 5 ; 12, 1—2 ; Viz., III, 1, 7 ; 2, 5 ; 4, 1—2 ; Asemănarea IX, 3. A se vedea locurile respective în traducerea română în seria «Părinți și scriitori bisericești», vol. I : *Scrierile părinților apostolici*, București, 1979.

252. Col., 1, 6.

253. III Regi, 5, 30.

254. III Regi, 5, 29.

255. III Regi, 5, 32.

256. Aceeași valoare simbolic-mistică a numerelor despre care am mai pomenit / nota 163 etc. /.

257. Botezarea în numele Tatălui, al Fiului și al Sfîntului Duh însemnează pentru Origen moartea și învierea noastră, prin Treime, la mîntuire, de aceea numărul «trei» își primește prin Botez o semnificație sfință și veșnică.

271. Lucrul acesta se va întimpla cînd se va așeza pacea veșnică ²⁵⁸, adică la 430 de ani după tainicele evenimente legate de ieșirea din Egipt ²⁵⁹, întîmplările din Egipt avînd și ele loc la 430 de ani după așezarea înțelegerii cu Avraam ²⁶⁰, așa că avem de-a face cu o durată de două numere sabatice, de 770 de ani ²⁶¹, care ține de la Avraam pînă la începerea templului, cînd Hristos, împăratul nostru, a poruncit celor 70.000 de salahori să nu mai ia pentru temelia casei nici o altă piatră, decît pietrele cele mari și de preț, care nu fuseseră cioplite din topor, ci aveau să fie cioplite de acum de alți cioplitori mai de seamă, aleși din fiii lui Solomon, așa cum aflăm scris în a treia carte a Regilor.

272. Datorită temeinicei păci care dura atunci, regele Tirului, Hiram, a ajutat și el la zidirea templului, împrumutîndu-și chiar pe fiii săi la tăierea pietrelor celor mari pentru templul cel sfînt și care au fost așezate în al patrulea an ca temelie a Casei Domnului. Și totuși casa a fost terminată într-o octadă de ani, în a opta lună a celui de al optulea an de la așezarea temeliei ²⁶².

XI

4. Prima observație: înțelesul literal e imposibil.

273. Nu va fi deloc straniu dacă, celor ce-și închipuie că în Cartea Facerii nu se relatează nimic altceva decît simple istorioare, le vom arăta cîteva raționamente care îi încurcă obligîndu-i să caute sensuri care se potrivesc numai cu probleme ale Duhului într-un text care se ține într-adevăr de lucruri duhovnicești.

274. Să credem într-adevăr că fiii de regi își închinau viața șlefuirii pietrelor celor mari și de mare preț ²⁶³, luîndu-și astfel o meserie nepotrivită cu nașterea lor în familii regale? Oare numărul salahoriilor, al tăietorilor de piatră, al căpeteniilor lor, precum și durata de pregătire și de șlefuire a pietrelor ²⁶⁴ să fi fost ele socotite întîmplător?

275. Ar fi trebuit, în cazul acesta, ca sfînta casă, ridicată lui Dumnezeu în vremuri de pace, să se facă fără ciocan, fără sapă și fără nici

258. III Regi, 5, 4.

259. III Regi, 6, 1.

260. Ieș. 12, 4.

261. Cf. C. Blanc, *op. cit.*, II, p. 550.

262. III Regi, 6, 1. Iarăși simbolistica cifrelor.

263. III Regi, 6, 1.

264. II Cron., 2, 1.

o unealtă de fier pentru ca să nu se audă nici un zgomot²⁶⁵ în templul lui Dumnezeu.

276. Căci, încă o dată întreb pe robii literei, cum e cu putință să zidești Domnului o casă din blocuri cioplite, așa cum au fost ele extrase, neprelucrate de cei 80.000 de salahori, fără să se audă în lăuntru în timpul lucrării nici un zgomot de ciocan nici de sapă și nici de alte unelte de fier ?

277. Și cum pot fi cioplite aceste pietre vii atât de fără zgomot încît să nu se simtă nimic dincolo de zidul templului și să reușească să se potrivească exact la locul lor în construcția templului ?

5. Scara.

278. Există în casa lui Dumnezeu o scară în spirală, fără întreruperi, după cum este scris : «intrarea la catul de jos al clădirii era pe partea dreaptă a templului. Pe scări în spirală se suiau la catul din mijloc²⁶⁶ și, de la catul din mijloc, la catul al treilea». Trebuia, așadar, ca urcarea la templu să se facă în spirală, căci în felul acesta, la urcare, spirala imita cercul cel mai regulat.

279. În sfârșit, pentru ca această clădire să fie trainică a fost încheiată cu grinzi de cedru tot la înălțime de circa 5 coți²⁶⁷, pentru ca în felul acesta să lase impresia că urcușul spre tărîmurile simțirilor numite dumnezeiești se află undeva mai la înălțime, pentru ca astfel să se poată dobîndi înțelegerea bunătăților celor de sus.

6. Dabirul

280. Spațiul cu pietrele cele mai alese pare a fi ceea ce se numește «dabir», unde se afla arca alianței Domnului²⁶⁸, care, dacă pot spune așa, cuprindea scrisoarea lui Dumnezeu, adică tablele pe care le-a gravat cu degetul Său²⁶⁹.

281. Toată clădirea a fost acoperită cu aur, după cum este scris : «Tot templul l-a îmbrăcat el cu aur, tot templul pînă la capăt»²⁷⁰.

265. *III Regi*, 6, 7.

266. *III Regi*, 6, 8.

267. *III Regi*, 6, 10.

268. *III Regi*, 6, 16—17.

269. *Ies.*, 31, 18.

270. *III Regi*, 4, 23.

282. Cu toate acestea cei doi heruvimi se aflau în «dabir», ceea ce în grecește nici nu poate fi tradus.

283. În înțeles mai larg unii îl numesc naos, cu toate că el e cu mult mai de preț decât naosul. Totuși, tot ce este în strînsă legătură cu clădirea este din aur, ca pildă a desăvîrșirii celei mai înalte, de care are nevoie mintea noastră ca să priceapă valorile²⁷¹ cele duhovnicești.

284. Iar fiindcă-i cu totul oprit să intri în acel loc și să-l cunoști, s-a atîrnat o perdea în fața lui, de aceea interiorul acestei Sfinte a Sfințelor nu este accesibil niciodată celor mai mulți dintre preoți și dintre leviți.

XLI

7. Solomon și Hiram.

285. Merită oboseala să știi de ce s-a spus că în calitate de rege Solomon a fost cel ce a zidit templul și, ca un adevărat arhitect, el a angajat — după ce a trimis să-l caute — pe Hiram din Tir, fiul unei văduve, din seminția lui Neftali, dar al cărui tată se trăgea din orașul Tir²⁷². Acesta era un înțelept meșter de aramă și plin de cunoștințe în cele mai diferite măiestrii ale aramei. El a fost chemat de Solomon și lui i s-au încredințat executarea tuturor lucrărilor.

286. Mă întreb dacă nu cumva în Solomon se poate întrevădea «cel mai întîi născut decât toată făptura»²⁷³, iar în Hiram, omul pe care și l-a ales și care văzînd unirea tuturor oamenilor — însuși cuvîntul «Tir» însemnează cel care unește — era după fire din neamul nostru; plin de toată iscusința, înțelegerea și cunoașterea omenească, el a fost adus la «cel întîi născut decât toată făptura» și a lucrat împreună cu el la zidirea templului. Ca să îngăduie într-un fel mîntuitor strălucirea luminii lui Dumnezeu, ei au construit și fereastra, de unde să se poată vedea fără să fie zărit²⁷⁴ și să afle — dar ce nevoie ar mai fi să subliniez toate amănuntele? — că trupul lui Hristos, adică Biserica, are un temei de a fi «casă duhovnicească» și templu al lui Dumnezeu.

271. A se vedea în acest volum și Epistola către Grigorie, înțelesul spiritual dat de Origen obiectelor de aur și de argint aduse de evrei din Egipt.

272. *III Regi*, 7, 1—13.

273. *Col.*, 1, 15.

274. Adică ferestre oblice, mai strîmte la exterior și mai largi la interior.

8. A doua observație : nu totul poate fi explicat.

După cum am mai spus, înțelepciunea cea plină de taină, rămasă ascunsă²⁷⁵ și neînțeleasă decît de cel care poate spune «noi avem gîndul lui Hristos»²⁷⁶, ne este necesară pentru a tălmăci duhovnicește fiecare amănunt din graiul Scripturii și anume, după voința Celui care a rînduit²⁷⁷ că așa trebuiau scrise toate.

287. Dealtfel, ceea ce vrem să citim nu ne este dat fiecăruia să le înțelegem deplin. De aceea ne va fi destul doar să vedem cum «vorbea Iisus despre templul trupului Său»²⁷⁸.

XLII

9. Stricarea și rezidirea din nou a templului.

288. Merită totodată să ne dăm silința să vedem întrucît e cu putință ca ceea ce ni s-a istorisit despre templu să se realizeze cîndva sau urmează să ne împărtășim și noi din ea abia prin împreună-petrecere duhovnicească.

289. Orice am zice, faptul ne va impresiona foarte neplăcut. Căci dacă am zice că o asemănare oarecare cu templul ar putea fi posibilă sau s-ar putea să o retrăim, ascultătorii noștri cu greu vor admite schimbarea unor atît de mari bunuri, mai întîi pentru că n-ar vrea așa ceva, apoi, pentru că ar părea absurd să-ți închipui că o astfel de răsturnare a bunurilor ar fi posibilă.

290. Dar dacă, vrînd să păstrezi neschimbate pentru totdeauna bunurile, căutăm legătura dintre datele istorice, vom da impresia că acționăm ca niște eretici care nu țin seama de legătura dintre istorisirea Scripturilor de la început pînă la sfîrșit.

291. Totuși nu vrem să vadă lumea lucrurile în felul unor femei bătrîne sau unor evrei, anume că făgăduințele istorisite de prooroci, în primul rînd de Isaia, trebuie să se împlinească în Ierusalimul pămîntesc : dacă, așadar, după robia și dărîmarea templului sînt anunțate fapte de mare importanță în legătură cu reînnoirea templului și cu restaurarea

275. I Cor., 2, 7.

276. I Cor., 2, 16.

277. A se vedea mai pe larg «De princ.» cartea I și cele cuprinse în *Filocalie*, I, în acest volum.

278. In., 2, 21.

poporului iudeu după robia babilonică ²⁷⁹, va trebui să spunem că templul a existat și că poporul iudeu a fost dus în robie, dar că el se va întoarce din nou în Iudeea și în Ierusalim și că Ierusalimul va fi refăcut din nou în pietre prețioase ²⁸⁰.

292. Nu știu însă dacă este posibil ca de-a lungul vremurilor, care se reîntorc periodic, același lucru să se repete din nou și încă în mai rău.

293. Dar iată ce spune textul proorocului Isaia : «Iată zidurile tale le voi împodobi cu pietre scumpe și voi pune temelii pe safire. Și-ți voi face crestele zidurilor de rubin și porțile tale de cristal, iar împrejurirea din pietre nestemate. Toți copiii tăi vor fi ucenici ai Domnului, și se vor bucura de mare fericire. Și vei fi întemeiată pe dreptate» ²⁸¹.

294. Iar ceva mai departe, Dumnezeu spune aceluiași Ierusalim : «Mărirea Libanului, chiparosul, ulmul și merișorul la tine vor veni cu toții laolaltă ca să împodobească locașul cel sfânt al Meu și Eu voi slăvi locul unde se odihnesc picioarele Mele. Și feciorii asupritorilor tăi vor veni smeriți la tine și se vor închina la picioarele tale toți cei ce te-au urât și pe tine te vor numi «Cetatea Domnului», «Sionul Sfintului lui Israel». Din părăsită și defăimată ce erai, voi face din tine pe veci mîndria veacurilor, bucurie din neam în neam. Tu vei suga laptele neamurilor și vei mânca bunătațile regilor. Și vei ști că Eu, Domnul, sînt Mîntuitorul tău, că Cel puternic al lui Iacov este Răscumpărătorul tău. În loc de aramă îți vor aduce aur, în loc de fier, argint, în loc de lemn, aramă și în loc de pietre, fier. Și voi pune judecător al tău pacea și stăpînitor peste tine dreptatea. Și nu se va mai auzi de silnicie în țara ta, de pustiire și de ruină, în hotarele tale. Zidurile tale le voi numi mîntuire și porțile tale, laudă. Nu vei mai avea soarele ca lumină în timpul zilei și strălucirea lunii nu te va mai lumina ; ci Domnul va fi pentru tine o lumină veșnică și Dumnezeul tău va fi slava ta. Soarele tău nu va mai asfinți și luna nu va mai descrește ; că Domnul va fi pentru tine lumină veșnică și zilele întristării tale se vor sfîrși» ²⁸².

295. Tot în legătură cu veacul viitor au fost adresate fiilor lui Israel și proorociile din timpul robiei babilonice, la care a venit Cel care a

279. Desigur «poporul» și «templul», de care se vorbește aici, sînt figuri ale Bisericii.

280. Oricum am grăi, se pot observa aici liniile fundamentale ale economiei dumnezeiești, de mîntuire a lumii.

281. *Is.*, 54, 11—14.

282. *Is.*, 60, 13—20.

zis : «Nu sînt trimis decît către oile cele pierdute ale casei lui Israel» ²⁸³. Or, dacă iudeii, odată ajunsi în robie, știau că trebuie să-și recapete bunurile în patrie atunci când vor veni și când se vor refugia la ei străini din pricina lui Hristos, după cum este scris : «Dacă cineva va mai da năvală, (ea) nu mai este pornită de la Mine și cine se hărțuiește cu tine va cădea în luptă împotriva ta» ²⁸⁴, atunci e limpede că și robii de altadatu se vor afla în templu și anume, atunci când ei se vor întoarce din nou ca să fie reeducați acum când au devenit niște «pietre prețioase». Într-adevăr, în Apocalipsa sfîntului Ioan biruitorul primește făgăduința că va fi un «stîlp în templul lui Dumnezeu și afară nu va mai ieși» ²⁸⁵.

296. Am spus toate acestea ca să înțelegem, fie chiar și mai limitat, cele ce se află în templu, în casa lui Dumnezeu și a Ierusalimului, dar despre acestea nu putem să vorbim acum ²⁸⁶ cu de-amanuntul.

297. Cu toate acestea, problema cere un studiu foarte precis și adncit pe cât se poate din partea oamenilor, care nu se dau înapoi din fața muncii grele de a citi proorociile și de-a căuta înțelesul lor duhovnicesc. Iată ce am avut de spus în legătură cu templul trupului Său ²⁸⁷.

C. CREDINȚA PARȚIALA ȘI CREDINȚA DESAVIRȘITA

XLIII

298. Întrucît sîntem nevoiți să explicăm cuvintele «Cnd S-a sculat Iisus din morți, ucenicii Lui și-au adus aminte că aceasta o spusese și au crezut Scripturii și cuvntului pe care-l spusese» ²⁸⁸, în înțeles duhovnicesc însemnează că după nvierea Mîntuitorului din morți, ucenicii Lui au înțeles că ceea ce spusese El despre templu se referea la patima Lui și la nvierea Sa, aducndu-și aminte că expresia «n trei zile il voi ridica» ²⁸⁹ avea să însemneze nvierea ; se vede că atunci «au crezut Scripturii și cuvntului pe care il spusese Iisus» ²⁹⁰, căci mai înainte ei nu primiseră mărturisirea de a crede în Scriptură sau în cuvîntul pe care-l spusese Iisus. Căci în adevăratul înțeles al cuvntului credința de după

283. Mt., 15, 24.

284. Is., 54, 15.

285. Apoc., 3, 12.

286., Evr., 9, 5.

287. In., 2, 21.

288. In., 2, 22.

289. In., 2, 19.

290. In., 2, 22.

botez constă în faptul că oricine poate primi din toată inima obiectul credinței sale.

299. Iar întrucît am vorbit deja despre învierea din morți a Mîntuitorului, trebuie să știm, în ce privește sensul ei duhovnicesc, că învățăceii își aduc aminte, cînd au văzut-o împlindu-se, despre Scriptura pe care ei n-o înțeleseseră bine atîta vreme cît fusese El în viață — li se părea că vedeau în ea oarecum o revelație a unor realități cerești, a căror chip și umbră ²⁹¹ li se părea a fi — dar acum cred în ceea ce nu crezuseră înainte și în cuvîntul lui Iisus, pe care nu-l înțeleseseră pînă a nu învia în felul cum o înțelesese Cel ce le-o spusese.

300. Căci cum s-ar putea vorbi despre cineva care crede într-adevăr în Scriptură, însă fără să vadă în ea înțelesul Duhului Sfînt, pe care Dumnezeu vrea să-l credem înainte de a crede ceea ce spune slova? Și mai trebuie să spunem că nici unul din «cei care umblă după trup» ²⁹² nu crede în realitățile duhovnicești ale Legii, de elementele căreia nici habar n-are.

301. Și totuși, printr-o tălmăcire greșită a cuvîntului adresat de Domnul lui Toma la sfîrșitul Evangheliei după Ioan : «fericiți cei ce n-au văzut și au crezut» ²⁹³, s-ar crede că cei ce n-au văzut și totuși au crezut ar fi mai fericiți decît cei ce au văzut și au crezut. Dar nu-i cu puțință ca cei care au crezut fără să vadă să fie mai fericiți decît cei care au crezut pentru că au văzut.

302. De fapt, potrivit tălmăcirii lor, cei care au venit după apostoli ar fi mai fericiți decît apostolii și în stare să spună : «fericiți sînt ochii voștri că văd și urechile voastre că aud» ²⁹⁴ sau că «mulți prooroci și dreپți au dorit să vadă cele ce priviți voi și n-au văzut și să audă cele ce auziți voi și n-au auzit» ²⁹⁵.

303. Dar trebuie să socoți pe cineva fericit și cînd acesta primește o fericire mai mică, după cum scrie : «fericiți și cei care au crezut și n-au văzut».

304. Însă cum s-ar putea socoti de Iisus mai fericiți cei care n-au ajuns să vadă asemenea realități? Dreptul Simeon e fericit pentru că poartă în brațele sale mîntuirea lui Dumnezeu și spune privind-o :

291. *Evr.*, 8, 5.

292. *II Cor.*, 10, 2.

293. *In.*, 20, 29.

294. *Mt.*, 13, 16.

295. *Mt.*, 13, 17.

«Acum, slobozește pe robul Tău, Stăpîne, după cuvîntul Tău, în pace, căci văzură ochii mei mîntuirea Ta»²⁹⁶. De aceea, ca și Solomon, trebuie să deschidem și noi ochii, ca să-i săturăm de pîine cum stă scris : «Ține ochii deschiși, numai așa vei fi îndestulat de pîine»²⁹⁷.

Așa am vrut să vă grăiesc și eu în legătură cu textul «ei au crezut în Scriptură și cuvîntului pe care îl spusese Iisus»²⁹⁸, pentru ca, după observațiile despre credință, să înțelegem mai bine că desăvîrșirea credinței ne va fi dată deodată cu învierea cea solemnă din morți a trupului deplin al lui Hristos, care e și Sfînta Sa Biserică.

305. Ceea ce s-a spus despre cunoaștere, «acum cunosc în parte»²⁹⁹, cred că-i logic să o atribuim și oricărui alt bine, din care desigur că unul este și credința.

306. Iată și de ce cred acum în parte, «dar atunci cînd va veni ceea ce e desăvîrșirea voi cunoaște pe deplin și ce este în parte se va desființa»³⁰⁰, căci credința prin vedere este mult superioară celei pe care o voi numi — ca și cunoașterea de acum — o credință doar «prin oglindă, în ghicitură»³⁰¹.

296. *Lc.*, 2, 29—30.

297. *Pilde*, 20, 13.

298. *In.*, 2, 22.

299. *I Cor.*, 13, 12.

300. *I Cor.*, 13, 10.

301. *I Cor.*, 13, 12.

**DESPRE
RUGĂCIUNE**

STUDIU INTRODUCŢIV

Cu toate că nici Eusebiu de Cezareea și nici fericitul Ieronim nu pomenesc, în catalogul operelor lui Origen, despre această lucrare, informația pe care ne-o dă marele său admirator, Sfântul Pamfil, în capitolul 8 al «Apologiei» sale este suficientă pentru a o socoti între operele autentice ale marelui alexandrin, Migne, P.G. 17. Dar, în afară de această mărturie exterioară, criteriile interne (aceeași pietate, aceeași modestie, același stil, dar mai ales aceeași concepții teologice cunoscute și din celelalte opere ale lui) sînt suverane, încît niciodată autenticitatea lucrării n-a fost pusă în discuție.

Textul integral s-a păstrat într-un singur codex grecesc, copiat în secolul XIV, care se păstrează azi în Cambridge (Codex Cantabrig. B 8.10. sec. XIV), iar parțial și într-unul parisian (Colbertinus 3607) din secolul XV. În multe locuri fraza e incompletă. Se vede că, chiar în original, pasajele obscure nu lipseau. Probabil Origen n-a mai avut vreme să revizuiască textul lucrării. Să fie cumva aluzia din ultima frază («și altădată») o indicație peremptorie? În orice caz, se pare că Origen nu a refăcut și completat tratatul său Despre rugăciune. Prima ediție a văzut lumina zilei la Oxford în 1686, dar se pare că a fost atît de plină de greșeli «cum rar s-ar fi putut închipui». Traducerea latină, anexată, întuneca și mai mult textul, după cum mărturiseau cunoscătorii timpului (Tillemont, Fabritius etc.). Totuși, lucrarea s-a bucurat de o atenție deosebită. În 1694, într-o nouă ediție, tipărită la Basel, textul era sensibil îmbunătățit, iar în 1724, la Londra, progresul era și mai deplin, editorul W. Reading îngrijindu-se și de un serios aparat critic. Colecția Migne (P.G. vol. 11, col. 1632—1688) reproduce parte din aceste note critice. Ca în întreaga sa operă, Origen și-a aflat între 1738—1759 prima ediție în patru volume, tipărită la Paris de Ch. et Ch. V. de la Rue sub titlul Origenis opera omnia. Aceasta a stat la baza edițiilor lui C. H. Lommatsch (Berlin, 1847) și J. P. Migne, Patrologiae Series Graeca, vol. XI, Paris, 1857.

Cea mai critică ediție e cea îngrijită în 1899 de P. Koetschau în colecția «Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei

Jahrhunderte», editată de Academia de Științe din Berlin (Corpul berlinez), pe care l-am avut și noi la îndemână, desigur, pe lângă ediția Migne.

Dintre traduceri în limbi moderne amintim, mai întâi, pe cea a lui Dr. Jos. Kohlhöfer (Kempten, 1874) apărută în colecția «*Bibliothek der Kirchenväter in deutscher Übersetzung*», condusă de Dr. Val. Thalhöfer. Traducerea conține și bogate note explicative. Tot în limba germană a apărut, în 1926, în seria a II-a a colecției «*Bibliothek der Kirchenväter*», și traducerea germană a lui P. Koetschau.

În limba franceză remarcăm traducerea cunoscutului patrolog Gustave Bardy, Paris, 1931, reeditată de mai multe ori, în 1932 reeditându-se pentru a treia oară. Traducerea apare în «*Bibliothèque patristique de spiritualité*» și se distinge, îndeosebi, prin claritate și concizie.

N-am avut la îndemână traduceri engleze E. G. Jay (London, 1954) și E. L. Oulton (Philadelphie-London, 1954) nici pe cea olandeză a lui H. U. Meyboom (Leiden, 1926).

Data scrierii nu-i indicată precis nicăieri. Totuși, s-a putut stabili, mai ales de către editorul ei P. Koetschau (Origeneswerke, vol. III, pag. LXXV ș.u.), că ea a fost redactată în jurul anilor 233—234. Mai întâi, chiar în capitolul 3,3 al lucrării, Origen afirmă că Excerptele la Exod nu erau redactate când scria el acest tratat. Or, se știe (Harnack, *Chronologie... II, Leipzig, 1904, p. 38*) că Excerptele se vor redacta înainte de anul 240. Pe de altă parte, în capitolul 28, 10 al tratatului, se exprimă neaprobarea față de decretul Papei Calixt (217—222) în problema canonului disciplinar. Tot în lucrarea de față, în cap. 23, 4, se afirmă că autorul comentase înainte cartea Facerii. Or, am stabilit în primul volum că Origen începuse Comentarul la Făcerea încă pe când era în Alexandria și că l-a continuat la Cezareea, ceea ce ar însemna că acest lucru se petrecea între anii 228—230. Deci la «*Περὶ εὐχῆς*» se va lucra între 232—234. În capitolul 15, 1 al tratatului Despre rugăciune se afirmă că creștinii adresează rugăciunea numai lui Dumnezeu-Tatăl, așa cum o făcuse și Fiul însuși, lucru pe care-l repetă și în Comentarul la Evanghelia după Ioan (X, 21), care a fost redactat între anii 232—234. De aceea, credem că nu greșim dacă acceptăm și pentru tratatul de față aceeași dată. Se știe că, în acest răstimp, Origen își împărțise activitatea între Cezareea Palestinei și Alexandria. De fapt, primele 8 capitole ale cărții Despre rugăciune par a fi fost scrise în Cezareea, celelalte în Alexandria (Harnack, *Chronologie, p. 51*).

Motivul scrierii reiese, în primul rând, din obiecțiunile necredincioșilor (epicurieni, stoici, sceptici) care susțineau că rugăciunea ar fi fără rost câtă vreme se are în vedere mai întâi determinismul uni-

versal, iar în al doilea rînd, preștiința lui Dumnezeu, care cunoaște dinainte trebuințele fiecăruia din noi. De aceea, spun ei, rugăciunea ar fi superfluă. Dar Origen subliniază legătura dintre libertatea omului și spiritul Mîntuitorului, care umple cerul și pămîntul și care, prin rugăciune, ne face participanți la viața lumii.

Cuprinsul celor 33 de capitole ale lucrării e structurat cu o logică rar înfîlnită. După o scurtă introducere (cap. 1—2) urmează o tratare teoretică generală (cap. 3—17), privind necesitatea, ființa și condițiile unei bune rugăciuni, precum și felurile ei, iar în continuare, la tratarea specială, se face o temeinică analiză a rugăciunii Tatăl nostru, așa cum e redată ea în Sfintele Evanghelii, mai ales cea după Matei. La urmă (cap. 31, 33), în concluzie, se tratează despre cîteva aspecte formale ale rugăciunii: poziția corporală pe care trebuie s-o avem la rugăciune, locul unde se săvîrșește, elementele diferite din care se compune orice rugăciune.

Destinatarii Ambrozie și Tatiana, probabil frați, au fost între cei mai entuziaști sprijinitori ai activității lui Origen, așa după cum am subliniat în studiul introductiv al primului volum. Ambrozie avea soție (Marcela), copii, frați și surori. Se știe că, pentru dragostea lui față de Biserica creștină și de învățăturile ei, Ambrozie avea mare influență și asupra lui Origen pe care l-a îndemnat să compună mai multe scrieri, între altele Despre rugăciune, Despre martiriu, dar și Contra lui Cels, Comentar la Evanghelia după Ioan, iar Epistola către Iuliu Africanul a fost chiar corectată de Ambrozie (Migne, P. G., 11, 85). Se știe că Ambrozie fusese hirotonit diacon. Nu-i sigur dacă a murit ca martir în persecuția lui Maximin Tracul, cum spune Eusebiu în Istoria sa (VI, 39). Nu-i de mirare, deci, că Origen îl încarcă tot cu superlative: φιλοπονώτατος, πιστότατος, φιλοθεώτατος, θεοσεβέστατος, φιλομδέστατος etc.

Structura și importanța scrierii. Redactat într-o formă plăcută și atrăgătoare, cu un limbaj aproape popular, tratatul Despre rugăciune, scris de Origen, este cea mai veche și mai temeinică tîlmăcire de limbă greacă a rugăciunii creștine în general și a rugăciunii domnești în special.

Mai întîi, zice Origen, trebuie stabilit un adevăr fundamental: nu poate exista contradicție între Dumnezeu, care le știe pe toate, chiar înainte de a-I cere noi ceva, și între rugăciunea pe care se cade s-o facem noi creștinii, pentru motivul că în actul rugăciunii omul procedează liber, iar Dumnezeu, prin actul înfierii, înalță pe om și-l coordonează la planurile Sale eterne. Rugăciunea purifică simțirile și cugetul omului, îl ajută să intre în intimitatea lui Dumnezeu familiarizîndu-se

cu Duhul Lui. Și, aici, nu-i nici o silă din partea lui Dumnezeu, dar nici din partea omului nu-i mic interesul, pentru că în fond adevăratul creștin («sfințitul» cum îl numește Origen) nu cere dobândirea de bunuri materiale și trecătoare, ci, după cum spune agrafonul, legat de ideea lui Mt. 6, 33, «cereți lucruri mari și dumnezeiești».

Teologhisind cu erudiția unui savant, dar în același timp și cu evlavia unui ascet (Puech), Origen subliniază, îndeosebi, trei idei mari: 1) să ne rugăm pentru lucruri mari, 2) să nu uităm că în «rugăciunea domnească» pentru prima dată omul intră în relație de fiu și moștenitor al mării veșnice și 3) pilda neîntrecută a lui Hristos, marele preot, însoțit de îngerii și sfinții Bisericii, ne poate însufleși să urcăm spre «asemănarea cu Dumnezeu». De aceea s-a spus, pe bună dreptate, că tratatul lui Origen Despre rugăciune descoperă, mai mult decât oricare altă scriere a sa, adâncimea și căldura simțămintelor sale creștinești în așa măsură încât e semnificativ pentru întreaga lui gândire teologică (J. Quasten). Nu degeaba s-a exprimat despre el un teolog de talia lui G. Krüger că e «perla tuturor operelor marelui teolog alexandrin». Iar un patrolog de mărimea lui J. A. Möhler nu putea să o admire mai mult decât socotind-o cea mai bună lucrare exegetică a sa, mai ales pentru că a găsit în ea, cel mai bine evidențiată, ideea comuniunii sfinților.

Editoriale. Folosind metoda întrebuițată de marii teologi P. Koetschau și G. Bardy, am împărțit și noi textul în capitole și în paragrafe pentru a putea urmări mai ușor diferitele probleme teologice atinse în acest tratat. Ne-am străduit, totodată, să dăm titluri cât mai potrivite capitolelor respective, chiar dacă formularea lor mai lasă de dorit.

În același timp, ne-am străduit să clarificăm ori să subliniem, prin notele și trimerile de la sfârșit, problemele mai importante, indicând, pe cât ne-a stat în putință, datele necesare. Dacă în unele locuri au mai rămas pasaje neclare, nu trebuie să se uite greutatea redării autentice a cugetării lui Origen. Nădăjduim că atunci când vom publica traducerea tratatului «Περὶ ἀρχῶν» vom aduce și unele precizări în plus pentru a face înțelesă, cât mai cu putință posibil, gândirea lui.

INTRODUCERE

I

NEPUTINȚA OMENEASCĂ ȘI PUTEREA HARULUI

1. Întrucît puterea de înțelegere a minții și slăbiciunea firii muritoare ale omului nu sînt în stare să priceapă lucrurile care stau deasupra lui, pentru că acestea sînt mult mai mărețe și întrec cu mult puterea de judecată a omului, prin voia lui Dumnezeu acest lucru a ajuns cu putință prin lucrarea nesfîrșită și de multe feluri a darurilor, așa cum s-a săvîrșit ea printre oameni de către Domnul Hristos, Chivernisitorul acestor daruri și de către Duhul Sfînt Cel împreună-lucrător ¹.

2. Dacă firea omenească n-a fost în stare să-și însușească acea înțelepciune, prin care au fost create toate ale lumii, căci — după cum scrie David — toate întru înțelepciune le-a făcut Dumnezeu ², acest lucru a ajuns să fie cu putință prin Domnul nostru Iisus Hristos, «care S-a făcut pentru noi înțelepciune de la Dumnezeu și dreptate și sfințire și răscumpărare» ³. «Cu adevărat, zice înțeleptul Solomon, ce om ar putea să cunoască sfatul lui Dumnezeu? Gîndurile muritorilor sînt șovăielnice și cugetările noastre sînt cu greșeală. Căci trupul cel putrezitor îngreuiază sufletul și locuința cea pămîntească împovărează mintea cea plină de grijă. Cu greu ne dăm seama de cele ce sînt pe pămînt, dar cele ce sînt în ceruri cine le-ar putea pătrunde?» ⁴. Ar putea, oare, tăgădui cineva că omului îi este cu neputință să cerceteze ce este în cer? Or, tocmai acest imposibil devine posibil prin harul dumnezeiesc cel co-

1. Se știe că unul din capetele de acuză aduse lui Origen a fost și pretinsul subordinațianism, pe care l-ar fi propovăduit în legătură cu relațiile dintre Tatăl, pe de o parte, și între Fiul și Duhul Sfînt, pe de alta. Majoritatea teologilor îi sînt astăzi favorabili, așa cum au fost și Sfîntul Grigorie Taumaturgul și Sfîntul Vasile cel Mare. În «Περὶ ἀρχῶν» I, 3, 2 afirma (ca și Sfîntul Vasile) că «măreția și vrednicia» Duhului Sfînt e, ca și în formula Botezului, egală cu a Tatălui și a Fiului «căci nicăieri Scriptura nu numește pe Duhul Sfînt creatură». Cam aceeași opinie se afirmă și aici. Din păcate, totuși, exprimarea lui Origen lasă mult de dorit în această privință. Vom reveni pe larg cînd vom comenta «Περὶ ἀρχῶν»

2. Ps. 103, 25.

3. I Cor. 1, 30.

4. Înț. Sol. 9, 13—16.

pleșitor. Abia cel care a fost răpit pînă la al treilea cer a putut spune ce este în cele trei ceruri, căci «a auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască» ⁵.

Și, în definitiv, cine poate spune că i-ar fi cu putință omului să cunoască gîndul Domnului? Doar așa ceva pare a spune însuși omul Hristos că vine numai de la Tatăl ⁶ (atunci cînd zice: «De acum nu vă mai zic slugi, căci sluga nu știe ce face stăpînul său, ci v-am numit pe voi prieteni, pentru că toate cîte am auzit de la Tatăl Meu vi le-am făcut cunoscute» ⁷). Nu le mai face cunoscută voința Domnului, așa cum ar face-o unor slugi, ci vrea ca învățîndu-i despre voința Lui, să nu mai fie Domnul lor, ci prietenul celor al căror Domn a fost, precum citim: «Nimeni dintre oameni nu știe cele ale omului, decît duhul omului, care este înrînsul» ⁸. Dacă nimeni nu cunoaște pe cele ale Domnului, decît Duhul lui Dumnezeu, atunci omul nu poate cunoaște pe cele ale lui Dumnezeu. Bagă de seamă cum vine aceasta: «Noi nu am primit, după cum e scris, duhul lumii, ci Duhul cel de la Dumnezeu, ca să cunoaștem cele dăruite nouă de Dumnezeu, pe care le și grăim, dar nu în cuvintele de învățătură ale înțelepciunii omenești, ci în cuvinte de învățătură ale Duhului Sfînt» ⁹.

II

PENTRU CĂ «NU ȘTIM NICI SĂ NE RUGĂM CUM TREBUIE»,
E NECESAR, ZICE ORIGEN,
SĂ CEREM DOMNULUI SĂ NE LUMINEZE CUM
ȘI CE SĂ NE RUGĂM

1. Vă veți întreba, poate, prea bunele și prea vrednice Ambrozii ¹⁰ și tu prea distinsă și neobosită Tatiana ¹¹, care, deși ai strălucit în vrednicie și în vitejie ca și Sara, totuși ca și ea nu alergi după găteli femeiești ¹², de ce, acum, cînd doresc să vorbim despre rugăciune, am ținut să ne aducem aminte, în acest capitol introductiv, că ceea ce nu este cu putință la om este cu putință prin îndurarea lui Dumnezeu?

Cred că unul din aspectele prin care iese mai mult în evidență slăbiciunea noastră este și arătarea clară, corectă și cuviincioasă a felu-

5. *II Cor.* 12, 4.

6. *In.* 15, 15.

7. *In.* 15, 15. În manuscrisul Cantabr. B. 8. 10 lipsesc aici 3 rînduri, pe care editorul Reading din 1724 a căutat să le completeze, făcînd referire la citatul din Ioan 15, 15, pe care l-am așezat și noi între paranteze. Argumentarea lui poate fi urmărită în «notele» din Migne, P.G., 11, 1633.

8. *I Cor.* 2, 11.

9. *I Cor.* 2, 12—13.

10. Despre Ambrozii a se vedea studiul introductiv.

11. Tatiana era una din rudele apropiate ale lui Ambrozii. Ea era în vîrstă. Migne, P.G., 11, «Note», col. 1633—4.

12. Tatiana lucra cu toată abnegația pentru creștinism. A se vedea și nota nr. 1 din pagina 50 a traducerii germane a lui Kohlhofer.

lui în care trebuie făcută rugăciunea, a pricinilor pentru care se cade să ne rugăm, a felului în care să ne rugăm, a cuvintelor pe care să le spunem în rugăciune, a timpului celui mai potrivit pentru rugăciune și a multora de felul acestora...

Știm că, din pricina măreției descoperirilor de care a avut parte, Sfântul Pavel se temea să nu-l socotească cineva «mai presus de ceea ce vede sau aude despre el»¹³, (și de aceea mărturisea deschis că el nu știe cum să se roage, lucru pe care-l recunoaște și în alt loc, unde spune : «nu știm să ne rugăm, cum trebuie») ¹⁴.

Căci nu-i de ajuns să ne rugăm, ci trebuie să ne rugăm cum se cuvine și ce se cuvine. Pentru că, chiar dacă am putea preciza ce anume se cuvine să cerem, totuși aceasta nu este de ajuns cît timp nu am dobîndit și înțelegerea cum să ne rugăm. Și la ce ne-ar folosi dacă am ști cum să ne rugăm, dacă nu știm ce să cerem ?

2. Din cele două condiții, cea dintîi, adică ce anume să cerem în rugăciune, privește conținutul rugăciunii, pe cînd cealaltă, adică felul în care trebuie să ne rugăm, privește starea lăuntrică a celui ce se roagă. Iată, de pildă, ce ni se recomandă să cerem : «Cereți lucruri mari, căci cele mărunte le veți primi pe deasupra»¹⁵ sau «cereți cele cerești și atunci cele pămîntești vi se vor adăuga vouă»¹⁶. Și : «Rugați-vă pentru cei care vă vatămă și vă prigonesc»¹⁷. Și : «Rugați pe Domnul secerișului, ca să scoată lucrători la secerișul Său»¹⁸. Sau : «Rugați-vă, ca să nu cădeți în ispită»¹⁹. Și : «Rugați-vă ca să nu fie fuga voastră iarna, nici sîmbăta»²⁰. Și : «La rugăciune nu faceți multă vorbărie»²¹ — și așa mai departe.

Iată acum și felul cum trebuie să ne rugăm : «vreau, deci, ca bărbații să se roage în tot locul, ridicînd mîini sfinte, fără de minie și fără șovăire. Asemenea și femeile în îmbrăcăminte cuviincioasă, făcîndu-și lor podoabă din sfială și din cumințenie, nu din păr împletit și din aur sau din mărgăritare, sau din veșminte de mult preț, precum se cuvine

13. *II Cor.* 12, 6—7. Textul avea aici o nouă lacună de circa 3 rînduri, pe care Reading caută s-o completeze prin intercalarea «Sfântul Pavel se temea...», pe care noi am încadrat-o în paranteze.

14. *Rom.* 8, 26.

15. *Mt.* 6, 33. Expresia «Cereți lucruri mari, căci cele mărunte vi se vor da pe deasupra» (αἰτεῖτε τὰ μεγάλα καὶ τὰ μικρὰ προσθήσεται) în loc de «căutați mai întîi împărăția...», pare a fi un agrafon folosit probabil în Evanghelia după Evrei (Migne, P.G., 11, 1634), căci e citat nu numai de Origen în mai multe locuri, ci și de Clement Alexandrinul și de Eusebiu de Cezareea. A se vedea E. Jacquier, *Les sentences du Seigneur extracanoniques*, în «Revue biblique», Paris, 1918, p. 124.

16. *Mt.* 6, 33.

17. *Mt.* 5, 44.

18. *Mt.* 9, 38.

19. *Lc.* 22, 40.

20. *Mt.* 24, 20.

21. *Mt.* 6, 7.

unor femei care se făgăduiesc temerii de Dumnezeu, făcîndu-și lor po-doabă din fapte bune»²².

Iată și altă învățătură despre felul în care se cade să ne rugăm : «Cînd îți aduci darul tău la altar și acolo îți aduci aminte că fratele tău are ceva asupra ta, lasă darul tău acolo, înaintea altarului, și mergi, împacă-te cu fratele tău și apoi, venind, adu darul tău»²³. Căci ce alt dar mai prețios ar putea fi adus lui Dumnezeu, de către o ființă cugetătoare, decît rugăciunea plină de bună mireasmă, izvorită dintr-o conștiință lipsită de mirosul păcatului.

Iată și o altă îndrumare despre felul în care trebuie să ne rugăm : «Bărbați și femei, să nu vă lipsiți unul de altul, decît numai cu bună învoială și pînă la un timp, ca să vă îndeletniciți cu rugăciunea, iar după aceea să fiți iarăși împreună, ca să nu vă ispitească satana, din pricina neînfrînării voastre»²⁴. Reiese, așadar, din cele de mai sus că rugăciunea nu-i pe drum bun dacă lucrarea tainelor negrăite ale căsniciei nu sînt respectate cum se cuvine și fără patimă ; căci buna înțelegere dintre soți înlătură dezordinea patimilor, potolește poftele și împiedică bucuria păgubitoare a Satanei.

Iată și alt sfat despre felul în care se cade să ne rugăm : «Cînd stați de vă rugați, iertați orice aveți împotriva cuiva»²⁵, la care putem adăuga : «Orice bărbat care se roagă sau proorocește, avînd capul acoperit, necinstește capul său. Iar orice femeie care se roagă sau proorocește, cu capul neacoperit, își necinstește capul»²⁶.

3. Pavel știa toate acestea și ar fi putut spune și mai multe decît acestea din Lege, din proroci și din comoara adîncă a Evangheliei, indicînd pentru fiecare punct explicații amănunțite, dar din modestie și din motive de corectitudine, văzînd cît de mare e lipsa de înțelegere justă cu privire la ce trebuie și cum trebuie să ne rugăm, el constată : «nu știm să ne rugăm cum trebuie»²⁷. Așa se înțelege adaosul prin care celui neputincios i se înlătură neputința prin dar de sus, căci se spune că «însuși Duhul vine în ajutorul slăbiciunii noastre și se roagă pentru noi cu suspine negrăite. Iar Cel ce cercetează inimile știe care este dorința Duhului, căci din dorința lui Dumnezeu se roagă El pentru Sfinți»²⁸.

22. *I Tim.* 2, 8—10.

23. *Mt.* 5, 23—24.

24. *I Cor.* 7, 5. A se vedea observația lui Reading, Migne, *P. G.*, 11, 1634—1635. Citînd pe Sfîntul Pavel la *I Cor.* 7, 5 copistul codicelui de la Oxford intercalează τῆ νηστεία καὶ ... «cu post și cu (rugăciune)».

25. *Mc.* 11, 25. Reading a descifrat «συμφωνίας τὸ ἀσύμφωνον» pentru pasajul din *I Cor.* 7, 5.

26. *I Cor.* 11, 4—5.

27. *Rom.* 8, 26.

28. *Rom.* 8, 26—27. Încă o afirmare a prezenței Duhului Sfînt în lucrarea de apropiere de Dumnezeu a sufletului creștin. Lucrarea se face «în duh», ca și cum afirmă în alt loc despre «viața în Hristos» (de ex. *De principiis*, II, 11, 3).

Întrucît Duhul este Cel care sălășluiește în inimile celor fericiți și care strigă : «Avva, Părinte!»²⁹, recunoscînd întocmai că gemetele scoase în această lume fac pe păcătoși și pe neputincioși vrednici să ducă juguri și mai grele, așa încît mijlocește pe lîngă Dumnezeu în suspine negrăite și din bunătatea și milostenia Lui stăruie la Dumnezeu pentru noi în chip neînțeles. Și văzînd înțelepciunea Sa, vedem cum «s-a lipit de pămînt sufletul nostru»³⁰ și că s-a schimbat în înfățișare trupul smereniei noastre³¹, Duhul se îndreaptă spre Dumnezeu, nu cu suspin obișnuit, ci ca să zicem așa, cu cuvinte sublime, pe care nu se cuvine omului să le grăiască³². Mai mult. Nu-i de ajuns că Duhul se îndreaptă către Dumnezeu, ci își înnoiește continuu cererea și o face tot mai stăruitoare, încît se potrivesc și la credincioși cuvintele pe care le-a spus despre cei învingători : «În toate acestea sîntem mai mult decît biruitori, prin Acela care ne-a iubit»³³.

4. El se mai îndreaptă și către aceia care nu sînt siguri că vor birui, dar care, totuși, nu vor fi învinși, iar pînă la urmă înving și ei, potrivit textului : «nu știm să ne rugăm cum se cuvine, dar Duhul se roagă pentru noi cu suspinuri negrăite»³⁴, ceea ce s-ar traduce cam așa : «Mă voi ruga cu duhul»³⁵, dar mă voi ruga și cu mintea ; voi cînta cu duhul, dar voi cînta și cu mintea³⁶.

Mintea noastră nu se poate ruga dacă nu se roagă înaintea ei duhul, căruia îi aparține. Și tot așa de puțin poate el lauda în mod deplin răsunător, melodic, tactic și armonios pe Tatăl întru Hristos, dacă Duhul, care toate le cercetează, pînă și adîncurile lui Dumnezeu³⁷, nu va începe să laude și să preamărească adîncurile înțelepciunii și să le pătrundă după puterile Lui.

După părerea mea, chiar cineva dintre ucenicii lui Iisus simțînd cît e de mare slăbiciunea omenească, încît nu-și dă seama nici măcar cum trebuie făcută rugăciunea și recunoscînd acest lucru mai ales cînd a auzit din gura Mîntuitorului, în rugăciunea Sa către Tatăl, cuvinte atît de pline de înțelegere și de sublime, după sfîrșitul acestei rugăciuni, va

29. Gal. 4, 6.

30. Ps. 118, 25.

31. Fil. 3, 21.

32. II Cor. 12, 4.

33. Rom. 8, 37.

34. Rom. 8, 26.

35. Desigur, cu Duhul Sfînt sau mai corect «întru Duhul Sfînt».

36. I Cor. 14, 15.

37. I Cor. 2, 10. E apreciabilă afirmarea rolului preponderent al Duhului Sfînt în lucrarea de mîntuire. Credem că nu au rost afirmațiile editorului (din Migne) privînd «necesitatea harului prevenitor». Limbaajul lui Origen urmează aici direcția bisericească a cărților de cult răsăritene.

fi zis către Dînsul : «Doamne, învață-ne să ne rugăm, precum și Ioan i-a învățat pe ucenicii săi»³⁸.

Felul în care a decurs această întîmplare e descris de evanghelistul Luca așa : «Odată, fiind Iisus într-un loc și rugîndu-se, cînd a încetat, unul dintre ucenicii Săi I-a zis : «Doamne, învață-ne să ne rugăm, cum a învățat și Ioan pe ucenicii lui...».

Să nu fi știut cum să se roage un om crescut în deprinderile Legii, care auzise atît de des glasul profetic și care participase la adunările sinagogilor, pînă ce n-a văzut pe Domnul rugîndu-Se într-un anumit loc ?

Ar fi nefiresc să se creadă așa ceva cît timp rugăciunea la templu era un obicei evreiesc. Mai curînd credem că el își va fi dat seama că are nevoie de o înțelegere mai profundă în ce privește rugăciunea. În fond, ce putea să învețe despre rugăciune Ioan pe ucenicii săi, cînd au venit la el mulți din Ierusalim, din întreaga Iudee și din împrejurimi, pentru ca să se boteze ?³⁹ Întrucît Ioan era mai mult decît un profet⁴⁰, se pare că el vedea în rugăciune lucruri, pe care probabil nu le împărțasea tuturor botezaților, pe care le propovăduia discret numai aceluia care deveniseră la botez ucenicii lui.

5. Astfel de rugăciuni duhovnicești, ca ale lui Ioan — căci Duhul e cel ce se roagă în inima Sfinților — cunoaștem destule în Sfînta Scriptură și ele sînt pline de învățături negrăite și minunate.

Așa este în cartea întîia a Regilor, rugăciunea Anei, deși numai în parte ; căci partea de la sfîrșitul rugăciunii ei, pe care o rostea în inima ei înaintea Domnului, n-a mai ajuns să fie scrisă. Dintre Psalmi, cel de al șasesprezecelea, purtînd titlul : «O rugăciune a lui David», ca și al optzeci și nouălea «Rugăciunea lui Moise, omul lui Dumnezeu», ca și cel de al o sută unulea cînd se găsea în înfricoșare și și-a vărsat ruga sa înaintea Domnului : toate aceste rugăciuni, fiind făcute și rostite în duh, erau într-adevăr pline de învățăturile înțelepciunii dumnezeiești, încît despre conținutul lor se poate spune : «Cine este înțelept, ca să înțeleagă aceasta și ager ca s-o poată pătrunde ?»⁴¹.

38. Lc. 11, 1. Codicele din Cambridge prezintă aici o nouă lacună de 2—3 rînduri. Ideea însă nu pare a se întrerupe. Migne, P. G., 11, 421 nota 4.

39. Mt. 3, 5.

40. Mt. 11, 9. Unii au citit *πρὸ τοῦ βαπτίζεσθαι* în loc de *πρὸς τοῦ βαπτίζεσθαι*. Așa Claude Fleury și alții. P. G., 11, 421 nota 5. Origen pare să indice aici existența unui dublu învățămînt al Mîntuitorului, care s-ar fi continuat în tradiția de mai tîrziu a Bisericii. J. Lebreton, *Les degrés de la connaissance religieuse d'après Origène*, în «Recherches de Science religieuse», 1922, p. 265 ș.u. Citat după G. Bardy, *Origène, De la prière*, p. 26. A se vedea și T. M. Popescu, *Primii didascali creștini*, București, 1936.

41. Os. 14, 10.

6. Întrucît, însă, este atît de greu să tratezi despre rugăciune, încît și aici e nevoie de lumina Tatălui, de învățătura Cuvîntului, Întîiului Său Născut, și de colaborarea Duhului, pentru a gîndi și a vorbi demn, mă voi ruga ca om lipsit de ajutor — căci nu mă cred în stare să pătrund rugăciunea Duhului — pentru ca înainte de a începe să vorbesc limpede despre rugăciune, să mi se dea glas hotărît și plin de duh pentru ca să pot explica clar rugăciunile scrise în Sfintele Evanghelii.

Și să începem mai întîi cu lămurirea cuvîntului «rugăciune».

III

DESPRE RUGĂCIUNE ÎN GENERAL : «RUGA» ȘI «FĂGĂDUINȚA»

1. După cîte știu, cuvîntul εὐχῆ, care înseamnă «a face o făgăduință Domnului» sau «a se ruga», s-a folosit atunci cînd Iacob, fugind din calea miniei fratelui său Esau, la sfatul lui Isaac și al Rebecăi, s-a dus în Mesopotamia. Locul sună așa : «Și a făcut Iacob făgăduință zicînd : De va fi Domnul Dumnezeu cu mine și mă va povățui în calea aceasta, în care merg eu astăzi, de-mi va da pîine să mănînc și haine să mă îmbrac ; și de mă va întoarce sănătos în casa tatălui meu, atunci Domnul va fi Dumnezeul meu, iar piatra aceasta pe care am pus-o stîlp va fi pentru mine casa lui Dumnezeu ; și din toate cîte îmi vei da Tu mie, a zecea parte o voi da Ție» ⁴².

2. Trebuie subliniat că aici termenul de «rugă» sau «făgăduință» (εὐχῆ) are alt sens decît cel folosit pentru «invocare» (προσευχῆ) și anume în înțelesul că cineva făgăduiește să facă cutare sau cutare lucru în cazul în care obține ceva precis de la Dumnezeu. Cu toate acestea termenul se întrebuițează mai ales în sensul obișnuit de «rugă», de «cerere», așa cum îl găsim exprimat în cartea Ieșirii, după plaga cu broaștele, a doua în succesiunea cronologică a celor zece plăgi... ⁴³, unde se scrie : «Atunci a chemat Faraon pe Moise și pe Aaron și a zis : «Rugați-vă pentru mine Domnului să depărteze broaștele de la mine și de la poporul meu și voi lăsa poporul să jertfească Domnului» ⁴⁴.

Dacă, însă, îi va veni greu cuiva să creadă că vorba «rugați-vă» (εὐχασθε) pusă în gura lui Faraon ar avea pe lîngă sensul anterior (de «făgăduință») și pe cel cunoscut nouă (adică de «rugă»), atunci pe lîngă

42. *Fac.* 28, 20—22.

43. În text e o lacună. Termenii εὐχῆ — rugăciune și προσευχῆ — invocare nu sînt folosiți în Sfînta Scriptură totdeauna sub aceste două nuanțe diferite. De multe ori, cum se va vedea în text, ele sînt sinonime. Origen subtilizează lucrurile, Cf. G. Bardy, *Origène, De la prière*, p. 29 nota.

44. *Ieș.* 8, 8.

pasajul citat va trebui adăugat și ceea ce urmează, adică : «Moise a zis către Faraon : Socotește-mi însuși când să mă rog pentru tine, pentru slugile tale și pentru poporul tău, ca să piară broaștele de la tine, de la poporul tău și din casele voastre și să rămână numai în rîu» ⁴⁵.

3. La a treia plagă observăm că nici Faraon nu mai recurge la o rugăciune, nici Moise nu se roagă. Dar, la muște, unde e vorba de a patra plagă, Faraon a zis : «Rugați-vă dar Domnului pentru mine!» ⁴⁶. Iar Moise a răspuns : «Iată, cum voi ieși de la tine, mă voi ruga Domnului Dumnezeu și mâine se vor îndepărta muștele de la Faraon, de la slujitorii lui și de la poporul lui» ⁴⁷. Și îndată după aceea : «Ieșind Moise de la Faraon s-a rugat lui Dumnezeu» ⁴⁸. Iar la a cincea și a șasea plagă nici Faraon n-a cerut și nici Moise nu s-a rugat, dar la a șaptea trimițînd Faraon a chemat pe Moise, pe Aaron și a zis către ei : «acum văd că am păcătuit ! Domnul este drept, iar eu și poporul meu sîntem vinovați. Rugați-vă Domnului pentru mine, să înceteze tunetele, grindina și focul» ⁴⁹. Și ceva mai departe : «Ieșind Moise de la Faraon și din cetate și întinzîndu-și mîinile sale către Domnul, au încetat tunetele» ⁵⁰.

De ce nu este scris «și s-a rugat Moise», așa cum era scris în locurile indicate anterior, ci : «el și-a întins mîinile către Domnul», aceasta se va cerceta mai cu de-amănuntul în alt loc. La a opta plagă zice Faraon : «Rugați-vă Domnului, Dumnezeului vostru, să abată de la mine acest prăpăd. Și ieșind Moise, de la Faraon, s-a rugat lui Dumnezeu» ⁵¹.

4. Așadar, nu fără rost mi s-a părut folosirea în amîndouă înțeleșurile a cuvîntului «rugăciune» (εὐχῆ) ⁵². Vom arăta același lucru și pentru cuvîntul obișnuit (προσευχῆ). În cartea Levitic citim : «A grăit Domnul către Moise și a zis : vorbește către fiii lui Israel și le spune : de va făgădui cineva să-și afierosească sufletul său Domnului, prețuirea ta să fie așa : prețul pentru un bărbat, de la douăzeci la șasezeci de ani, să fie de cincizeci de sicli de argint, după siclul sfînt» ⁵³, iar în cartea Numeri : «Așa a grăit Domnul lui Moise, zicînd : «Vorbește fiilor lui

45. *Ieș.* 8, 9. Formele diferite εὐχῆ, ἠθέατο εὐχῆν, εὐχεται εὐχῆν, προσευχῆ, εὐξασθε, εὐξομαι sînt toate nuanțe prea puțin diferite pentru a fi concludente. Nici cînd întîlnim expresia ἐξέπεται τὰς χεῖρας = întinde mîinile către Dumnezeu (*Ieș.* 9, 27—29) nu avem precizate intențiile de preamărire, de cerere ori de laudă, cum se va vedea la sfîrșitul tratatului.

46. *Ieș.* 8, 17.

47. *Ieș.* 8, 28.

48. *Ieș.* 8, 30.

49. *Ieș.* 9, 27.

50. *Ieș.* 9, 33.

51. *Ieș.* 10, 17—18. Aici avem deja precizat sensul de făgăduință, așa cum arată citatele de sub notele nr. 53—58 în legătură cu votul sau făgăduința nazireatului, fie că-i vorba de bărbați, fie de femei.

52. *Fac.* 28, 20.

53. *Lev.* 27, 1.

Israel și zi către ei : dacă bărbat sau femeie va hotărî să dea făgăduință de nazireu (εὐχῆν), ca să se afierosească nazireu Domnului, să se ferească de vin și de băutura...»^{53 a} (precum și celelalte cu referire la nazireat), așa cum «s-a afierosit Domnului»⁵⁴. Și mai departe, zice : «Aceasta este legea cea pentru cel care s-a afierosit, în ziua în care a împlinit zilele de nazireu»⁵⁵. Și continuă : «Și după aceea nazireul poate să bea vin. Iată rînduiala cea pentru nazireu, care a dat făgăduință și jertfa pe care trebuie s-o aducă Domnului, pe lîngă aceea ce-i îngăduie mijloacele lui»⁵⁶ după făgăduința sa, pentru cele legiuite pentru nazireat⁵⁷. Și către sfîrșitul cărții Numeri : «Așadar a grăit Moise către căpeteniile semînțiilor fiilor lui Israel și le-a zis : «Iată ce poruncește Domnul : Omul cel care va face făgăduință (εὐξεται εὐχῆν) sau va jura cu jurămint, punînd legătură asupra sufletului său, acela să nu-și calce cuvîntul, ci să împlinească toate cîte au ieșit din gura lui. Și vreo femeie dacă va da făgăduință Domnului și va pune asupra sa legămîntul, în casa părintelui său, în tinerețea sa, și va auzi tatăl făgăduințele ei (εὐχὰς) și legămîntul ce și l-a pus asupra sufletului său, atunci toate făgăduințele ei se vor ține...»⁵⁸.

Tot așa prescrie și Legea și alte norme⁵⁹ despre aceste lucruri. Aceeași importanță o au și cele scrise în cartea Pildelor : «(o cursă) este pentru om ca să afierosească Domnului ceva în grabă și după ce a făgăduit să-i pară rău»⁶⁰. Și în cartea Ecclesiastului : «Mai bine să nu făgăduiești decît să nu împlinești ceea ce ai făgăduit»⁶¹ și în Faptele Apostolilor : «Fă ceea ce îți spunem. Noi avem patru bărbați, care au asupra lor o făgăduință (εὐχῆν)»⁶².

IV

ÎNȚELESUL CUVÎNTULUI

πρόσευχῆ

1. Nu mi s-a părut fără folos să distingem, de la bun început, o dublă însemnătate a cuvîntului «făgăduință» (εὐχῆ), după uzul de vorbire al Scripturii. Același lucru îl putem spune și despre cel de «invocare»

53 a. Num. 6, 1.

54. Num. 6, 1—2.

55. Num. 6, 13.

56. Num. 6, 20—21.

57. Num. 6, 20—21.

58. Num. 30, 2—5.

59. Alte prescripte στάθμη, στάθμιω sau σταθμῶ, cum este în codicele de la Cambridge, Migne, P. G., 11, 426, nota 18.

60. Textul prezintă lacune. În cele două rînduri care lipsesc ideea poate fi reconstituită prin indicarea citatului din Pilde, al cărui început e pus în paranteză.

61. Ecl. 5, 4.

62. Fapte 21, 23.

sau de «rugă» προσευχή. Căci pe lângă însemnătatea generală și obișnuită, acest cuvânt e întâlnit și cu o însemnare mai rară, de Legământ (εὐχὴ) ⁶³, cum e cazul în istoria Anei din întâia carte a Regilor, unde citim: «Și Marele Preot Eli ședea atunci pe scaun la ușa lăcașului Domnului, și ea (Ana) s-a rugat Domnului (προσηύξατο) cu sufletul întristat și a plîns cu amar. Și a dat făgăduință, zicînd: «Atotputernice Doamne, Dumnezeule Savaot, de vei căuta la întristarea roabei Tale și-Ți vei aduce aminte de mine și de nu vei uita pe roaba Ta, ci vei da roabei Tale un copil de parte bărbătească, îl voi da Ție... și brici nu se va atinge de capul lui» ⁶⁴.

2. Desigur și aici s-ar putea insista asupra ambelor formule: «a dat făgăduință» și «s-a rugat Domnului» (καὶ ἠθέητο εὐχὴν) și am putea spune că a făcut două lucruri diferite, adică «a invocat pe Dumnezeu» (προσηύξατο πρὸς Κύριον) dar și că «a dat făgăduință» (εὐχὴ) ⁶⁵. Dar tot așa vom vedea că și «invocarea» o întâlnim cu înțeles obișnuit de «rugăciune», cum le întâlnim în Levitic și Numeri ⁶⁶. Căci vorbele: «Îl voi da Ție și brici nu se va atinge de capul său» ⁶⁷ sînt în realitate nu o rugăciune (προσευχή), ci un vot (εὐχὴ) pe care și leftae îl făcuse în următorii termeni: «Și a făcut Jeftae făgăduință (vot) Domnului și a zis: «De vei da pe fiii lui Amon în mîinile mele, cînd mă voi întoarce biruitor de la fiii lui Amon, cine îmi va ieși din porțile casei mele în întîmpinare va fi al Domnului și-l voi aduce ardere de tot» ⁶⁸.

V

SCOPUL RUGĂCIUNII: CONTRAZICE EA PREȘTIINȚA LUI DUMNEZEU?

1. Dacă, așa cum ați cerut (Ambrozie și Tatiana), va trebui să analizăm temeiurile acelor care cred că prin rugăciune nu se obține nimic și de aceea afirmă că rugăciunea e de prisos, nu vom ezita să studiem, pe cît ne stă în putință, și această obiecțiune, luînd ca punct de plecare tocmai cuvîntul εὐχὴ în înțelesul lui obișnuit și simplu în care e luat... ⁶⁹.

63. Sensul de vot sau făgăduință e des întâlnit în Sfînta Scriptură, dar esențialul rămîne tot ideea de rugăciune.

64. *I Regi* 1, 9—11.

65. Pentru «rugăciune» a se vedea observațiile de mai sus.

66. Pentru «făgăduință».

67. *I Regi* 1, 11.

68. *Jud.* 11, 30—31. A se vedea observațiile lui Kohlhöfer (p. 63 nota) cu privire la nepotrivirea dintre votul nazireatului, făcut de leftae, și arderea de tot, care se aducea pentru păcate.

69. Adică în înțelesul de rugăciune. Ambrozie și Tatiana ceruseră în deosebi combaterea obiecțiunilor aduse de adversarii creștinismului necesității și valorii ru-

Această părere rătăcită are atît de puşini aderenţi şi sînt dintr-o categorie atît de joasă, încît printre cei care admit o purtare de grijă a lui Dumnezeu şi care cred în El abia dacă există unul care să respingă rugăciunea. Credem că din şcoala acestora fac parte numai cei care resping cu totul credinţa în Dumnezeu, care tăgăduiesc prezenţa Lui în lume, sau care admit pe Dumnezeu numai cu numele, dar tăgăduiesc Providenţa Lui.

Or, numai puterea diavolului, singurul care ar vrea să pună în seama Domnului Hristos şi a învăţaturii Fiului lui Dumnezeu idei atît de rătăcite, numai ea va fi putut să înduplece pe unii să creadă că nu trebuie să ne rugăm. În fruntea unor astfel de păreri stau numai cei care neagă orice simţăminte în viaţă, care nu vor să ştie nici de Botez, nici de Euharistie şi susţin în mod calomnios că nici Sfînta Scriptură n-ar recomanda o astfel de rugăciune, ci că ar recomanda altceva, cu totul deosebit.

2. Iată care ar fi argumentele acelora care leapădă rugăciunea, adică a acelora care chiar dacă recunosc şi ei pe Dumnezeu ca stăpînitor al lumii şi presupun o Pronie (cu toate că pentru moment nu ne propunem să cercetăm ce argumente aduc aceia care leapădă cu desăvîrşire pe Dumnezeu ori Pronia Lui): Dumnezeu, zic ei, cunoaşte toate, chiar înainte de a se fi produs ele şi nimic nu I se descoperă ulterior din ceea ce a devenit realitate, ca şi cînd acestea I-ar fi fost necunoscute.

De ce ar mai fi nevoie să ne rugăm lui Dumnezeu, zic ei, cîtă vreme El ştie şi înainte de a ne ruga de ce avem trebuinţă? «Căci, cum citim în Scriptură, ştie Tatăl vostru de ce aveţi trebuinţă mai înainte ca să cereţi voi de la El»⁷⁰. E uşor de înţeles că fiind Tată şi urzitor a toată lumea, «care iubeşte toate cele ce sînt şi nimic nu urgiseşte din ceea ce a făcut»⁷¹, îndrumă soarta fiecăruia spre mîntuire, chiar fără ca acesta să se roage pentru ea, asemenea unui tată care poartă grijă de copiii

găciunii. Între aceşti adversari la loc de frunte trebuie puşi epicureii, care nu admit nici o Providenţă. Dar tot aici trebuie incluşi şi filosofii stoici, susţinătorii determinismului universal. J. Lebreton, *Histoire du dogme de la Trinité*, Paris, 1928, vol. II, p. 33—61. Dar se pare că erau vizaţi şi unii creştini, despre care Origen spune, în diferite lucrări ale sale, că nu se împacă cu interpretarea riguroasă a preştiinţei lui Dumnezeu. A se vedea la *De Principiis* şi *Contra lui Celsus*. Reluînd o idee de la Clement Alexandrinul (*Stromata* VII), Origen vizează pe filosofii din şcoala lui Prodicus, ucenici ai Cirenaicilor, care negau necesitatea rugăciunii, pentru motivul că așa i-ar fi învăţat însuşi Hristos. A se vedea Migne, *P. G.*, 11, 429, nota 27.

Încă Sfîntul Irineu (*Adv. haer.*, I) şi mai tîrziu istoricul Teodoret (*Haereticorum fabularum compendium*, I, 10) semnalau între ereticii primelor veacuri şi pe unii care condamnavă şi repudiau reprezentarea în chip văzut, prin intermediul tainelor, a adevărurilor creştine, susţinînd că așa ceva (botez, euharistie) ar fi o rătăcire. Migne, *P. G.*, 11, 429—430, nota 28.

⁷⁰. Mt. 6, 8.

⁷¹. Ef. 4, 6.

săi nevîrstnici, fără să aștepte rugăminte lor, fie pentru că ei nu știu încă să se roage, fie pentru că, din lipsa de judecată, ei doresc tocmai contrariul la ceea ce le este de trebuință și folositor. Dar, uneori, chiar și noi, cei mai în vîrstă, sîntem cu mult mai departe de Dumnezeu decît sînt copiii de inima părinților lor.

3. S-ar putea crede că Dumnezeu cunoaște nu numai cele viitoare, ci le și orînduiește de mai înainte și că nu se întîmplă nimic, decît ceea ce a fost destinat să aibă loc. Dacă pe cineva care se roagă să răsară soarele l-am socoti nebun din pricină că el crede că în urma rugăciunii sale se întîmplă așa ceva, tot așa de smintit ar fi omul care crede că din pricina rugăciunii sale se întîmplă ceea ce ar fi avut loc chiar dacă el nu s-ar fi rugat. Și tot așa depășește marginile nebuniei acela care, pentru motivul că a fost împiedicat și ars de dogoarea soarelui de vară, vine la ideea că în urma rugăciunii sale ar putea aduce soarele înapoi, ca într-o a doua primăvară, ca să se bucure iar de aer proaspăt. Ei bine, tot așa și cei ce cred că, prin rugăciunile lor, înlătură primejdiile inevitabile din viața omenirii sînt mai nebuni decît toți.

4. Cîtă vreme păcătoșii s-au înstrăinat de Dumnezeu încă de la nașterea lor ⁷² și cel drept a fost ales tot pe cînd se afla în pîntecele mamei; și cîtă vreme și unul și celălalt ⁷³ nefiind încă născuți, nefăcînd ei ceva bun sau rău, ca să rămînă voia lui Dumnezeu cea după alegere, nu după fapte, și de la Cel care cheamă și, în fine, dacă e scris că «cel mai mare va sluji celui mai mic» ⁷⁴, — atunci în zadar ne rugăm noi pentru iertarea păcatelor noastre sau pentru duhul puterii, căci toate se reduc după spusa Apostolului: «Toate le pot întru Hristos, Cel ce mă îmbracă cu putere» ⁷⁵. Căci, chiar dacă sîntem păcătoși, totuși am fost puși de o parte și aleși încă din pîntecele mamei, iar dacă sîntem mai înainte gătiți din pîntecele mamei, atunci vom și avea parte de o soartă mai bună, chiar dacă n-am cerut-o. Ce rugăciune va fi făcut Iacob, încît, încă înainte de a se fi născut, proorocul să declare despre el că va supune pe Esau și «cel mai mare va sluji celui mai mic» ⁷⁶ ?

Și ce greșală a săvîrșit Esau de a fost urgisit încă înainte de a se naște ? Și pentru ce spune Moise în rugăciunea sa din psalmul optzeci și nouă, «Doamne, scăpare te-ai făcut nouă mai înainte de ce s-au făcut munții și s-a zidit pămîntul și lumea...» ⁷⁷ ?

72. Ps. 57, 3.

73. Esau și Iacob.

74. Rom. 9, 11—12.

75. Filip. 4, 13.

76. Fac. 25, 23.

77. Ps. 89, 1—2. O nouă lacună de două rînduri în manuscrisul din Cambridge.

5. Se vede că, despre toți care trebuiau să fie mîntuiți, este scris în Epistola către Efeseni că «Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos ne-a ales întru Hristos, înainte de întemeierea lumii, ca să fim sfinți și fără prihană, mai înainte rînduindu-ne în a Sa iubire, să «ne înfieze prin Iisus Hristos»⁷⁸. Dacă ar exista vreunul din cei care fuseseră aleși de la întemeierea lumii, da, unul ca acela nu s-ar putea desprinde din alegere, de aceea pentru el rugăciunea nu e necesară. Dar dacă n-a fost ales și nici rînduit de mai înainte, unul ca acela în zadar se va ruga și chiar dacă s-ar ruga de zece mii de ori, el tot nu va fi ascultat. Căci «pe cei pe care i-a cunoscut mai înainte, mai înainte i-a și hotărît să fie asemenea chipului Fiului Său. Iar pe cei pe care i-a hotărît mai înainte, pe aceștia i-a și chemat, iar pe care i-a chemat, pe aceștia i-a și îndreptat, pe aceștia i-a și mărit»⁷⁹.

Dar de ce se mai ostenește Iosia și de ce-i neliniștit să știe dacă rugăciunea sa va fi ascultată sau nu, după ce cu multe generații înainte s-a vestit numele Lui de către prooroci, iar faptele Lui n-au fost numai prevăzute, ci chiar prezise înaintea multor ascultători?⁸⁰ Și în schimb, Iuda pentru ce se mai roagă în așa fel, încît rugăciunea lui s-a prefăcut în păcat⁸¹, căci încă de pe vremea lui David s-a vestit «că se va face casa lui pustie și să nu aibă cine să locuiască în ea și slujirea lui s-o ia altul»⁸²? De fapt, nici nu se cădea ca Iuda să se roage, pentru că Dumnezeu e neschimbător, știe toate de mai înainte și rămîne credincios orînduieilor Sale, așa încît e neîntemeiată convingerea că, prin rugăciuni, s-ar putea schimba hotărîrile Sale ca și cum nu El ar fi fost Cel care le-a rînduit de mai înainte, ci ar aștepta rugăciunea fiecăruia în parte ca să schimbe lucrurile după cum le-ar conveni oamenilor ori să le rînduiască cum nu le prevăzuse, ci după bunul lui plac.

6. Iată în cîteva cuvinte ce mi-ai scris^{82 a}. Mai întii, că dacă Dumnezeu cunoaște de mai înainte cele ce vor veni și dacă ele trebuie să se împlinescă, atunci rugăciunea n-are nici un rost. În rîndul al doilea: Dacă toate se întîmplă după voia lui Dumnezeu și hotărîrile Sale sînt neschimbătoare și nimic, din ceea ce voiește El, nu poate fi schimbat,

78. *Et.* 1, 4—5.

79. *Rom.* 8, 29—30. Ca și în alte părți (*Comm. in Math.* 29), Origen citează τῆς εἰκόνας τῆς δόξης, în loc de συμμόρφους τῆς εἰκόνας τοῦ θεοῦ αὐτοῦ. A se vedea notele critice ale lui Reading, Migne, *P. G.*, 11, 1639.

80. Cu 350 de ani înainte a fost prevăzută desființarea cultului de către Iosia, *cf. III Regi* 13, 1—3. Kohlhofer, *op. cit.*, p. 67, nota 4.

81. *Ps.* 108, 7.

82. *Fapte* 1, 20.

82 a. Din acest pasaj reiese clar că Ambrozie și Tatiana formulaseră în scris unele nedumeriri în legătură cu necesitatea și folosul rugăciunii. Aici avem singurul pasaj din scrisoarea păstrată de la Ambrozie

atunci rugăciunea e zadarnică. Ar fi de folos, cred eu, pentru elucidarea acestor dificultăți, să rezolvăm pe rînd toate obiecțiunile care se aduc rugăciunii.

VI

COMBATEREA CONCEPTIEI FATALISTE. OMUL E LIBER ÎN ACȚIUNILE SALE

1. Dintre lucrurile cu care venim în atingere, unele se pun în mișcare din exterior, cum sînt cele neînsuflețite și care sînt menținute staționar datorită puterii de atracție, pe cînd altele se mișcă pe temeiul firii și al puterii lor de viață, chiar dacă uneori ele nu se pun de la sine în mișcare, ci se leagă spre unitate prin simpla lor putere de atracție. De pildă, pietrele scoase din cariere și copacii tăiați de la suprafața pămîntului rămîn mai departe acolo unde-i mutăm prin simpla lor putere de atracție, neputînd fi puși în mișcare decît de din afară^{82 b}. Tot așa se petrec lucrurile și cu trupurile animalelor și ale plantelor atunci cînd sînt aduse la un alt loc de cineva, nu ca animale și plante, ci ca pietre și copaci care și-au pierdut puterea lor de creștere. Chiar dacă ele se mai mișcă, întrucît se află toate în aceeași soartă, toate putrezesc și tind spre pieire. Spre deosebire de acestea, există o altă categorie de ființe care sînt puse în mișcare datorită imboldului lor lăuntric sau datorită sufletului lor. Ele se mișcă de la sine, singure, după cum spun cei care se exprimă mai precis. Un al treilea mod de mișcare e cel al animalelor, care exercită o așa-numită mișcare spontană. Cît privește mișcarea ființelor raționale ea este, consider eu, o singură mișcare cu adevărat liberă.

Dacă luăm animalelor mișcarea lor proprie, ele nu mai pot fi considerate ca animale, ci, ori se aseamănă cu o plantă mișcată de simpla putere a naturii, ori cu o piatră care e mutată de cineva din afară. Dacă, dimpotrivă, o ființă își urmează propria mișcare și ca atare se pune în mișcare prin sine însăși, atunci ea trebuie să fie o ființă cugetătoare.

2. Așadar, cei care spun că noi oamenii nu sîntem stăpîni pe voința noastră spun o absurditate. Mai întîi, pentru că atunci s-ar tăgădui că sîntem ființe vii, iar în al doilea rînd s-ar spune că sîntem fără rațiune, mînați doar de o putere din afară, singura care ar săvîrși ceea ce s-ar fi căzut să săvîrșim noi înșine.

^{82 b} Aceleași păreri, în legătură cu liberul arbitru, le mai întîlnim și în alte locuri la Origen. Așa în *De Principiis* III, 1, 2 ș.u. Formularea cazurilor denotă influență stoică (deși însuși Platon, în *Fedru* 245 E 4—6 se exprimă în mod similar). Despre plante însuflețite vorbește și Aristotel (*De plant.* I, 1). Cf. Notele critice, Migne, P. G., 11, 1640. Puterea de coeziune și de atracție, singurele care leagă lumea fizică, e des întîlnită în literatura stoică. A se vedea *Origenes, Vier Bücher von den Prinzipien*, hrg. H. Gorgemanns u. H. Karpp, Darmstadt, 1976, p. 465. Dealtfel, manuscrisul din Cambridge oferă și aici destule lacune.

Or, dacă luăm aminte la simțămintele noastre, vom putea vedea și spune, fără nici o rușinare, că noi singuri sîntem cei ce voim, cei ce mîncăm, cei ce ne plimbăm, cei care afirmăm și aprobăm singuri anumite păreri ori care le respingem pe altele ca greșite.

Așa cum nu este posibil să faci pe un om să accepte anumite în-vățăături, chiar dacă i-am aduce mii de argumente, tot așa e imposibil să convingi pe cineva, atunci cînd e vorba despre faptele omenești, că nici una din ele nu stau în puterea noastră. Într-adevăr, cine poate crede că puterea minții noastre nu poate cunoaște nimic? Cine trăiește îndoindu-se de tot ce-i în jurul lui? Cine nu-și pedepsește slujitorul cînd citește pe fața lui imaginea negativă a greșelii? Cine nu-și muștră fiul care nu-și îndeplinește îndatorirea sa față de părinți? Sau cine nu osîndește și pedepsește pe femeia adulteră cînd ea săvîrșește ceva rușinos?

Ne îndatorează și ne constrînge adevărul să ne simțim împinși spre laudă ori spre critică, chiar dacă ar fi de o parte sau de alta o mie de motive potrivnice. Căci există, adînc sădită în noi, conștiința că sîntem liberi și datori să exprimăm laudă sau osîndă.

3. Dacă, însă, se susține libera determinare, care de multe ori șo-văie între virtute și viciu, între împlinirea îndatoririi și călcarea datoriei, ea trebuie recunoscută, ca atare, în fața lui Dumnezeu chiar înainte de a fi pusă în acțiune, încă de la crearea și de la întemeierea lumii, în toate orînduirile pe care Domnul le-a hotărît, în urma prevederilor Sale, dar și pe măsura puterilor noastre, pe baza liberei noastre alegeri, corespunzătoare cu nașterea liberei noastre voințe și în măsura vredniciei noastre așa cum se va desfășura preștiința lui Dumnezeu, nefiind ea cauza celor ce se vor întîmpla, ci toate punîndu-se în lucrare din propria noastră inițiativă. Căci, chiar dacă am admite posibilitatea că Dumnezeu nu cunoaște cele viitoare, nici atunci n-am putea să nu acționăm sau să nu vrem una sau alta. Doar că, drept urmare a preștiinței, tot ce stă în puterea noastră se orînduiește armonnic spre folosul și farmecul lumii întregi.

4. Și acum, după ce Dumnezeu cunoaște tot ce stă în puterea noastră, e firesc ca ceea ce a fost prevăzut de El să fie rînduit pentru fiecare, pe măsura demnității lui, și să țină seamă de rugăciunile oamenilor, de gîndurile lor, de credința lor, de vrerile lor, rezolvînd toate după cea mai bună rînduială. De aceea El va putea spune: Pe unul care se va ruga stăruitor îl voi asculta tocmai pentru că Mă va ruga; în schimb, pe altul nu-l voi asculta, fie pentru că nu-i vrednic să fie ascultat, fie pentru că se roagă pentru ceva ce nu-i va folosi nici lui, dar

nu s-ar potrivi nici cu Mine să i le împlinesc. Așa încît, după cum se va ruga fiecare Mă voi milostivi și Eu de el, sau nu.

Dacă, însă, s-ar izbi cineva de faptul că necesitatea ar cere să nu se țină seamă de fapte, deoarece, în prevederea viitorului, Dumnezeu nu poate greși, atunci unuia ca acesta i se poate răspunde: Dumnezeu știe din veci aceste lucruri, știe despre cutare sau cutare om că vrea neapărat și statornic binele, însă va ajunge să iubească așa de mult răul, încît n-ar putea fi capabil de o întoarcere spre mai bine. Pe de altă parte va zice Domnul: voi împlini cutare și cutare dorință celui ce Mă va ruga. Și voi face acest lucru pentru că Mă va ruga cu vrednicie și fără încetare. În schimb, după ce voi vedea că se va fi rugat destul, îl voi răsplăti în chip prisositor, mai mult decît îmi va fi cerut, «cu mult mai presus decît toate cîte cerem sau pricepem noi»⁸³, căci se cuvine pentru Mine, să-l depășesc prin facerea de bine și să-i dărui mai mult decît ar cere. Și unuia ca acesta îi voi trimite un «înger ca slujitor»⁸⁴, care, din clipa aceea, să înceapă să-i stea într-ajutor la mîntuire și să-i fie de folos tot timpul. Altuia îi voi trimite un înger și mai puternic, întrucît el va fi mai bun decît cel dintîi. Pe un al treilea, dimpotrivă, cu toate că la început se dedicase învățăturilor înalte, dar s-a întors și a căzut în pofta lumești, îl voi lipsi de bunul paznic, pe care i-l dădusem, pentru ca deodată cu plecarea lui (se vede că așa a fost vrednic) un duh al celui rău va dobîndi asupra lui mîină tare și va profita de ocazia de a-i întinde curse în nepăsarea lui, prăvălindu-l în cutare sau cutare păcat, ceea ce va însemna că el însuși își va fi pregătit școala păcatului.

5. Așa va vorbi Cel care știe toate de mai înainte: Amos va naște pe Iosia, care însă nu va urma păcatele tatălui său, ci, pornind pe calea care duce la virtute, datorită sfetnicilor săi, va fi generos și pios, nimicind jertfelnicul ridicat în chip rușinos de Ieroboam⁸⁵. Știu, însă, că atunci cînd Fiul Meu se va arăta neamului omenesc, Iuda va fi la început generos și evlavios, dar mai tîrziu se va întoarce și va cădea în rătăcirile omenești și în mod ușuratic va îndura, din pricina aceasta, cutare și cutare pedeapsă.

Poate că tocmai această preștiință, legată de Iuda și de alte taine, este proprie și Fiului lui Dumnezeu, care vede în duh soarta rezervată lui Iuda și păcatele pe care le va săvîrși el, astfel încît în această

83. *Ef.* 3, 20.

84. *Evr.* 1, 14.

85. *IV Regi* 23, 15. Sub «sfetnici» trebuie înțeles aici îngerii. Se cunoaște rolul mare jucat de îngerii în lupta pentru mîntuire, așa cum reiese din teologia lui Origen. J. Daniélou, *Origène*, Paris, 1848, p. 219 ș.u.

cunoaştere, încă înainte de a se fi născut Iuda, Domnul a grăit prin David : «Dumnezeule, lauda mea n-o ţine sub tăcere»⁸⁶.

Tot aşa, cunoscînd viitorul şi ştiînd rolul pe care-l va juca sfîntul Pavel în istoria credinţei creştine, Domnul va zice : mai înainte de a crea lumea şi de a întinde mîna pentru începutul creării lumii, îl voi alege pe acest om şi-l voi încredinţa încă de la naşterea acestor puteri, care conlucrează la opera de mîntuire a oamenilor, îl voi însemna chiar din pîntecele mamei lui, căci l-am ales din pîntecele mamei sale⁸⁷, şi voi îngădui ca la început, în tinereţea sa, să fie plin de rîvnă neluminată şi să urmărească, sub vălul temerii de Dumnezeu, pe aceia care vor crede în Unsul Meu, să păzească veşmintele acelora⁸⁸ care loveau cu pietre pe robul Meu, martirul Ştefan, ca după aceea, cînd va fi trecut pasiunea tinerească, să se convertească în mod desăvîrşit, iar să nu se laude înaintea Mea, ci să zică : «Eu nu sînt vrednic să mă numesc apostol, pentru că am prigonit Biserica lui Dumnezeu»⁸⁹, atunci va înţelege bunătatea Mea faţă de toate greşelile tinereţii lui, cînd credea că persecutîndu-Mă face un act de evlavie şi atunci va declara : «prin harul lui Dumnezeu sînt ceea ce sînt»⁹⁰.

Iar părerea de rău de ceea ce a făcut în tinereţe, împotriva lui Hristos, îl va împiedica să se îngîmfe cu înălţimea descoperirilor⁹¹ pe care i le voi face.

VII

DESPRE NECESITATEA RUGĂCIUNII. RĂSPUNS LA OBJECŢIUNILE FATALIŞTILOR : FOLOASELE RUGĂCIUNII

1. Despre obiceiul de a ne ruga la răsăritul soarelui, iată ce ar trebui spus : Soarele are şi el o anumită libertate de mişcare, întrucît, împreună cu luna, amîndoi slăvesc pe Dumnezeu, căci se spune : «Lăudaţi-L, soare şi lună!»⁹². În mod vădit acelaşi lucru se spune nu numai despre lună, ci consecvent despre toate stelele, căci se zice : «Lăudaţi-L, toate stelele şi lumina»⁹³.

86. Ps. 108, 1. Acest «poate» (τάχα) e unul din numeroasele pasaje în care exprimarea lui Origen despre deofiinţimea Fiului şi a Duhului cu Tatăl nu-i destul de clar exprimată.

87. Gal. 1, 15.

88. Fapte 22, 20.

89. I Cor. 15, 9.

90. I Cor. 15, 10.

91. II Cor. 12, 7. Se ştie că Origen socotea soarele, luna şi stelele în rîndul fiinţelor însufleţite şi raţionale, dotate cu oarecare libertate de acţiune (*De Principiis* I, 1, 10; I, 7, 4 etc. Vezi şi «notele» P. G., 11, 1642).

92. Ps. 148, 3.

93. Ps. 148, 3.

Și întrucît am zis mai înainte, cu referire la libera autodeterminare a fiecărui locuitor al pămîntului, că Dumnezeu a potrivit astfel de dispoziții încît să corespundă trebuințelor aceloră, tot așa trebuie presupus că, pe lîngă mișcarea liberă a soarelui, a lunii și a stelelor, El a rînduit și ordinea neschimbabilă sigură, statornică și înțeleaptă a lumii, privind mersul și mișcarea armonioasă a universului. Și dacă nu mă rog în zadar pentru lucruri care depind de libera mea voință, atunci acest lucru trebuie făcut cu mult mai mult în cazul liberei autodeterminări a stelelor, care își joacă hora pe cer pentru binele a toată lumea. E drept că s-ar putea spune despre locuitorii pămîntului că diferitele imagini care ies la suprafață, ca urmare a anturajului, ademenesc nestatornicia noastră spre rău, îndemnîndu-ne să facem ori să grăim una sau alta.

În schimb, în privința creaturilor cerești, ce imagine poate interveni ori să facă să se desprindă de cursul liniștit al lumii vreunul din luminătorii cu un suflet atît de întărit de rațiune și neatins de influența acestor imagini, mai ales că au un corp eteric și cu totul curat?

VIII

MODUL IDEAL DE RUGĂCIUNE PRETINDE TRANSPUNEREA NOASTRĂ ÎN FAȚA LUI DUMNEZEU

1. În afară de acuzele de pînă aici, poate n-ar fi nepotrivit să întrebăm și alt exemplu pentru a îndemna pe oameni să se roage și, încă, să se roage cu rîvnă. După cum un tată nu poate avea copii dacă nu are soție și dacă n-a intervenit între ei actul căsătoriei, tot așa nu se poate obține ceva, dacă nu te rogi într-un anumit mod, cu o anumită credință și mai ales dacă nu te transpui într-o anumită stare sufletească în timpul rugăciunii.

Nu trebuie rostite multe vorbe, nu trebuie cerute lucruri neînsemnate și nici să ne rugăm pentru lucruri pămîntești, ori să venim la rugăciune în stare de mînie ori de tulburare lăuntrică, după cum tot așa nu trebuie să fim rîvnitori la rugăciune înainte de a ne fi curățit sufletește, căci nimeni din cei ce se roagă așa nu poate dobîndi iertarea păcatelor, dacă nu iartă din inimă fratelui său care l-a supărat și care se roagă de iertare.

2. Cred, însă, că dacă rugăciunea se face cît mai cuviincios și cît mai bine cu putință, atunci multe sînt foloasele ei. Și cel dintîi folos este să-ți crezi o stare sufletească prielnică rugăciunii, gîndindu-te că te afli în fața lui Dumnezeu, că vorbești cu Dînsul ca și cu Cineva care ne vede și ne aude.

După cum imaginile și amintirile unor obiecte cu care am avut de lucru tulbură gândurile celor care au avut de suferit de pe urma lor, tot atât de liniștitor este să ne gândim la Dumnezeu în care credem și care știe cele mai tainice mișcări ale sufletului nostru. De la o vreme sufletul se transpune într-o astfel de dispoziție, încît începe să se bucure de prezența Celui care toate le observă și presimte orice gând, ca unul care cearcă inimile și cercetează rărunchii fiecăruia ⁹⁴.

Chiar dacă am admite că cine își îndreaptă în acest fel gândurile spre rugăciune nu ar avea un alt folos decît acesta, tot nu ar trebui să credem că faptul acesta nu ar avea pentru sufletul lui nici o importanță. De la cîte păcate ne reține o astfel de stare sufletească, la cîte fapte bune nu ne îndeamnă o astfel de obișnuință, aceasta o știu, din experiența lor proprie, cei care s-au dedicat permanent rugăciunii.

Or, dacă fie și numai amintirile și aducerile aminte, despre un om renumit și distins prin înțelepciune, ne cheamă să-i urmăm calea punînd adeseori friu alunecării spre rău, cu cît mai mult folos aduce gândul la Dumnezeu, părintele întregii creaturi, dacă împreună acest gând cu rugăciunea către El, convinși fiind că stăm în fața lui Dumnezeu, care e prezent, ne aude și vorbim cu El ?

IX

IERTAREA ȘI STAREA DE NEPĂTIMIRE, CONDIȚII FUNDAMENTALE ALE RUGĂCIUNII

1. Cele spuse adineauri le putem argumenta pe baza Sfintei Scripturi în modul următor : Cel ce se roagă se cade să ridice «mîini sfinte» ⁹⁵, ceea ce înseamnă că va ierta tuturor greșelile lor ⁹⁶, alungînd din suflet patima mîniei și nepizmuind pe nimeni. Tot astfel, pentru ca mintea să nu fie stăpînită de gânduri străine, va trebui ca în timpul rugăciunii să uite tot ce nu este în legătură cu rugăciunea. Ce ar putea fi mai fericit decît acest lucru ? Tocmai despre aceasta ne învață Pavel în întia epistolă către Timotei, cu vorbele : «Vreau, așadar, ca bărbații să se roage în tot locul, ridicînd mîini cucernice, fără de mînie și fără de gilceavă» ⁹⁷. Cît despre femei, ele trebuie să fie, mai ales la rugăciune, cuviincioase

94. Ps. 7, 9. Conștiința prezenței lui Dumnezeu în rugăciune e unul din temerurile esențiale ale apropierii noastre de Dumnezeu. Nu degeaba amintește Origen, adeseori în scrisul său, ideea înălțării inimii spre Dumnezeu τὸ ἡμερονισθόν, «principale mentis», acest principiu probabil stoic, prin care inima creștinului devine organul principal de urcare a omului spre Domnul. A se vedea, de pildă, indicele grecesc la *Filocalie* (sub voce), ed. Robinson, p. 272.

95. *I Tim.* 2, 8.

96. *Mt.* 6, 14.

97. *I Tim.* 2, 8. De fapt, numai în acest caz se poate gândi omul că s-ar putea învrednici de iertare. *Mt.* 6, 14.

și curate atît sufletește cît și trupește, dar, în chip deosebit, trebuie să fie temătoare de Dumnezeu, alungînd din inima lor orice gînd nestăpînit și orice apucături femeiești, «făcîndu-și lor podoabă din sfială și din cumințenie, iar nu din păr împletit și din aur, ori perle sau veșminte de mult preț, ci din fapte bune, așa cum se cuvine unor femei care se făgăduiesc temerii de Dumnezeu»⁹⁸. Ar mai putea fi pusă la îndoială fericirea unei femei care se pregătește de rugăciune așa cum o arată și ținuta? Căci tocmai acest lucru îl spune Sfîntul Pavel în aceeași epistolă: «De aceea femeile să se poarte în ținută cuviincioasă, făcîndu-și lor podoabă din sfială și din cumpătare, nu din păr împletit și din aur, din mărgăritare sau din veșminte de mult preț, ci, precum se cuvine unor femei care se făgăduiesc temerii de Dumnezeu, făcîndu-și lor podoabă din fapte bune»⁹⁹.

2. Și proorocul David a descris calitățile celui ce se roagă Domnului și cred că n-ar fi fără folos dacă am cita cuvintele lui pentru ca să iasă și mai mult în lumină marile avantaje, dacă nu singurele: ținuta sufletească și pregătirea pentru rugăciune din partea aceluia care s-a afierosit lui Dumnezeu. Anume, el spune: «Către Tine, Cel ce locuiești în cer am ridicat ochii mei»¹⁰⁰, și «Către Tine, Doamne, am ridicat sufletul meu»¹⁰¹.

Dacă ochii sufletului se înalță în așa măsură încît nu mai zăbovesc asupra celor pămîntești și nu se mai lasă împovărați de reprezentări lumești, atingînd o înălțime atît de mare, încît nici nu se mai uită la lucrurile din lumea aceasta, ci-și pironesc gîndul doar la Dumnezeu, pe care-L ascultă cu respect și cu evlavie, atunci cum nu s-ar trage înapoi de la cele mai mari avantaje acești ochi care văd ca în oglindă, cu fața descoperită, strălucirea măreției Domnului, prefăcîndu-se în același chip din slavă în slavă, ca de la Duhul Domnului? ¹⁰² Ei se împărtășesc atunci dintr-o revărsare dumnezeiască a harului, precum ne lămurește Psalmistul cînd zice: «Insemnatu-s-a peste noi lumina feței Tale, Doamne!»¹⁰³. Înălțarea sufletului spre lumina Duhului înseamnă depărtare de cele trupești, căci de la o vreme nu numai că urmează Duhului, ci se și unește intim cu Dumnezeu, după cum rezultă din enunțarea: «Că-

98. *I Tim.* 2, 9—10.

99. *I Tim.* 2, 9—10.

100. *Ps.* 122, 1.

101. *Ps.* 24, 1.

102. *II Cor.* 3, 18. Ideea privirii spre cele înalte, de care a amintit nota precedentă și care este o imagine a înălțării sufletești «din slavă în slavă», e folosită adeseori de Origen (*Comm. Ioan* tom. 28, 4 sau *C. Cel.* VII) e redactată lacunar în manuscris. Migne, *P. G.*, 11, 444 și 1643. Imaginea revine adeseori în *Filocalie*.

103. *Ps.* 4, 6.

tre Tine, (Doamne) ridic sufletul meu»¹⁰⁴. Cum, dar, nu se va lepăda de ceea ce este (τὸ εἶναι) ca să devină un suflet înduhovnicit (ψυχὴ πνευματικὴ)?

3. Dacă uitarea răului e culmea desăvârșirii, atunci, după vorba proorocului Ieremia, într-însa se cuprinde întreaga Lege, cînd spune: «Părinților voștri nu le-am dat o anumită poruncă, atunci cînd au ieșit din Egipt, ci iată porunca pe care le-am dat-o: ¹⁰⁵ «fiecare să ierte din inimă greșelile aproapelui. Nimeni să nu pună la cale fărădelegi, în inima sa, împotriva aproapelui său»¹⁰⁶. Să iertăm deci înainte de a ne ruga, împlinind porunca Mîntuitorului, care spune: «Și cînd stați de vă rugați, iertați orice aveți împotriva cuiva»¹⁰⁷. Așa ajungem să stăpînim, în mod văzut, cele mai sublime virtuți, dacă ne îndreptăm spre rugăciune în modul acesta.

X

CIND RUGĂCIUNEA SE FACE CU MARE ÎNCREDERE ÎN PRONIA DUMNEZEIASCĂ, ATUNCI INSUȘI MARELE ARHIEREU HRISTOS SE ROAGĂ PENTRU NOI

1. Cele dinainte au fost spuse în ipoteza că, chiar dacă n-am folosi nimic din rugăciune, avem totuși cel mai mare cîștig dacă cunoaștem și aplicăm modul corect de a ne ruga. E limpede, însă, că cel ce se roagă în modul acesta, cît timp încă vorbește și contemplă pe Cel care-l ascultă, acela deja aude cuvîntul Primitorului: «Iată-mă, sînt aici»¹⁰⁸, dacă, bineînțeles, a îndepărtat înainte de rugăciune toate îndoielile privitoare la Providență. Aceasta se lămurește din enunțarea: «Dacă tu îndepărtezi din mijlocul tău asuprirea, amenințarea cu mîna și cuvîntul de cîrtire»¹⁰⁹, căci, cine-i mulțumit cu ceea ce se întîmplă, acela a devenit, de pe acum, liber de asuprire și nu mai ridică mîna împotriva lui Dumnezeu, care rînduiește totul în vederea mîntuirii noastre, nici nu mai murmură în ascuns fără ca să-l audă cineva. Cîrtirea aceasta seamănă cu a slujitorilor celor răi care nu-și varsă necazul în chip văzut

104. Ps. 24, 1. Un pasaj tipic pentru scrisul lui Origen, din care se poate desprinde ușor concepția trihotomistă despre om (trup, suflet și duh). Interesante expresiile *ὀφθαλμοὶ τοῦ διανοητικοῦ* și *ψυχὴ πνευματικὴ*, în care sufletul se desparte de cele trupești, apropiindu-se de duh. Nu-i de mirare că *Filocalia* lui Origen este prima mare culegere de teologie contemplativă mistică din care se vor inspira Sfîntul Grigorie de Nyssa, Evagrie Ponticul, Maxim Mărturisitorul.

105. *Ier.* 7, 22—23.

106. *Zah.* 7, 10.

107. *Mc.* 11, 25.

108. *Is.* 58, 9.

109. *Is.* 58, 9. Reading propune *ἐν ὀρανῶ*, în loc de *ἐνορῶν*, cînd e vorba de auzirea glasului de sus, așa cum ar recomanda și pasajul din *III Regi* 8, 30. Migne, P. G., 11, 1646.

împotriva poruncilor Domnului lor, ci cîrtesc doar fără să ridice glasul, fiind porniți cu totul împotriva Providenței divine ca și cum ar vrea să ascundă din fața Providenței și a lui Dumnezeu, Cel peste toate, nemulțumirile de care se plîng. La aceasta cred că se referă cartea Iov, cînd grăiește : «Și cu toate acestea, Iov n-a păcătuit deloc împotriva lui Dumnezeu cu buzele sale» ¹¹⁰, căci s-a precizat încă înainte de a fi fost pus la încercare : «Întru toate acestea Iov nu păcătui împotriva lui Dumnezeu» ¹¹¹. Locul din cartea Deuteronom, care oprește aceasta, spune : «Păzește-te să nu intre în inima ta gîndul nelegiuit și să zici : se apropie anul al șaptelea» ș.a.m.d. ¹¹².

2. Cine se roagă, deci, în modul acesta, acela are de la început un mare folos și ajunge mai ușor să se unească cu Duhul Domnului, care umple tot rotogolul pămîntului, ca să se împreuneze în mod intim cu El, Domnul care umple tot pămîntul și cerul, căci prorocul vorbește clar : «Oare nu umplu Eu cerul și pămîntul ?, zice Domnul» ¹¹³.

Afară de aceasta, prin curățire, de care a fost vorba, creștinul va participa prin rugăciunea sa și la rugăciunea Fiului lui Dumnezeu, care stă și în mijlocul acelor care nu-L cunosc ¹¹⁴, dar care nu lasă pe nimeni fără ajutor și care se roagă Tatălui împreună cu cei pentru care mijlocește. Fiul lui Dumnezeu este doar arhieru pentru jertfele noastre și apărător înaintea Tatălui ; El se roagă cu cei care se roagă și stăruie pentru cei care stăruie. Însă El nu se roagă ca pentru niște casnici ai Săi, pentru aceia care nu se roagă neconținut în numele Său, nici nu va reprezenta înaintea lui Dumnezeu pe cei care nu urmează îndrumările Sale de a se ruga în tot timpul, fără să se ostenească. El spune doar, într-o pildă, cum trebuie să se săvîrșească rugăciunea și să nu se lenevească : «Într-o cetate era un judecător, care de Dumnezeu nu se temea...» ¹¹⁵.

Iar în cele premergătoare s-a spus : «Și a zis către ei : cine dintre voi, avînd un prieten se va duce la el în miez de noapte și-i va zice : prietene, împrumută-mi trei pîini, că a venit din cale un prieten la mine și n-am ce să-i pun înainte» ¹¹⁶. Și îndată după aceea : «Vă zic vouă chiar dacă, sculîndu-se, nu i-ar da pentru că-i este prieten, dar pentru îndrăzneala lui, sculîndu-se, îi va da cît îi trebuie» ¹¹⁷.

110. Iov 2, 10.

111. Iov 1, 22.

112. Deut. 15, 9.

113. Ier. 23, 24.

114. In. 1, 26.

115. Lc. 1, 6.

116. Lc. 11, 5—6.

117. Lc. 11, 8.

Cine, dintre cei care cred în cuvîntul neînșelător al lui Iisus, n-ar fi îmboldiți spre rugăciune neîncetată, cîtă vreme El zice: «Cereți și vi se va da, căutați și veți afla, bateți și vi se va deschide» ? ¹¹⁸. Binevoitorul Tată dă pîine vie celor ce cer de la Tatăl ¹¹⁹, iar nu piatră, care, după voia potrivnicilor, s-ar preface pentru Iisus și ucenicii lui în hrană, celor ce au primit Duhul înfierii Tatălui, «darul Său cel bun îl dă Tatăl acelor care-L roagă, întrucît El lasă să cadă ploaie din cer» ¹²⁰.

XI

NU NE RUGĂM SINGURI. ȘI ÎNGERII ȘI SFINȚII SE ROAGĂ PENTRU NOI

1. Dar nu numai marele preot Hristos se roagă împreună cu cei care se roagă după cum se cuvine, «ci și îngerii, care se bucură în cer pentru un păcătos care se căiește mai mult decît pentru nouăzeci și nouă de drepti, cărora nu le trebuiește pocăință» ¹²¹, se roagă chiar și sufletele sfinților celor de curînd adormiți.

Aceasta se lămurește, în parte, prin faptul că Rafael aduce o jertfă de mulțumire lui Dumnezeu pentru Tobie și Sara. După ce amîndoi s-au rugat atunci, zice Scriptura, a fost auzită rugăciunea amîndurora de mărire a Celui Preaînalt și Rafael a fost trimis să-i tămăduiască pe amîndoi. Și Rafael însuși spune, cînd descoperă, cum el, ca înger, din încredințarea lui Dumnezeu, a făcut servicii amîndurora: «Și cînd te rugai tu și cu nora ta Sara, eu duceam pomenirea rugăciunilor voastre înaintea Celui Sfînt» ¹²², și îndată după aceea: «Eu sînt Rafael, unul din cei șapte îngeri, care ridică rugăciunile sfinților și le înalță înaintea slavei Celui Sfînt» ¹²³.

După cuvintele lui Rafael «mult prețuiește rugăciunea unită cu post, cu milostenie și cu dreptate» ¹²⁴.

Pe de altă parte rezultă că, după relatarea din Cărțile Macabeilor, Ieremia s-a dovedit un om excepțional prin demnitatea vîrstei și prin prestigiu, astfel încît întreaga sa arătare a fost minunată și ieșită din comun, căci el și-a extins drepturile sale și a predat lui Iuda (Macabeul)

118. *Lc.* 11, 9.

119. *Rom.* 8, 15: τὸν ζῶντα ἄρτον... διδῶσι nu pare a se referi la trupul euharistic, *Migne*, P. G., 11, 448.

120. *Mt.* 4, 3 și *Lc.* 11, 11.

121. *Lc.* 15, 7.

122. *Tob.* 12, 12.

123. *Tob.* 12, 15.

124. *Tob.* 12, 8.

o sabie de aur. De aceea nu-i de mirare că și un alt sfânt, răposat, a dat mărturie înaintea lui cu vorbele: «Acesta este iubitorul de frați, prorocul lui Dumnezeu Ieremia, care mult se roagă pentru popor și pentru sfânta cetate»¹²⁵.

2. Dacă, însă, acum această înaltă cunoaștere se arată celor vrednici doar «ca în oglindă și în ghicitură»¹²⁶, atunci ea se va descoperi față către față, de aceea este cu totul absurd să nu ne referim și la alte virtuți, căci cele dobândite în viața aceasta își găsesc desăvârșirea lor proprie abia dincolo.

După cuvîntul lui Dumnezeu, cea mai aleasă dintre virtuți este iubirea aproapelui. De aceea trebuie să amintim că sfinții, care au plecat din această viață, sînt superiori celor ce mai luptă pe pămînt și cu mult mai mult decît cei ce trăiesc în slăbiciuni omenești și care au fost de ajutor în lupta celor slabi; căci nu numai aici pe pămînt e valabil cuvîntul privitor la iubirea de frați: «Dacă un mădular suferă, toate mădulele suferă împreună și dacă un mădular este cinstit, toate mădulele se bucură împreună!»¹²⁷

Și pentru iubirea celor care s-au săvîrșit din această viață se cuvine să zicem: «Ceea ce mă împresoară în toate zilele este grija pentru toate bisericile. Cine este slab și eu să nu fiu slab? Cine se smințește și eu să nu ard?»¹²⁸. Oare nu declară însuși Hristos că în fiecare creștin slab este și El însuși slab, că în aceeași măsură este El în temniță, gol, străin, flămînd, însetat? Căci cine dintre cei care citesc Evanghelia nu știe că Hristos pe toate, cele ce se întîmplă credincioșilor, le referă la El însuși și așa le socotește ca și cînd I s-ar fi întîmplat Lui?¹²⁹

3. Dar, dacă îngerii Domnului au venit la Dînsul pentru a-I sluji¹³⁰, nu trebuie să presupunem că îngerii L-au slujit pe Iisus numai scurt timp, adică atîta vreme cît a petrecut trupește între oameni, slujindu-L, iar nu fiind ca cel ce șade la masă¹³¹, cîți îngeri vor sta atunci, în mod sigur, în slujba lui Iisus, în timp ce va uni pe fiii lui Israel și va

125. *II Mac.* 15, 14.

126. *I Cor.* 13, 12. În ediția tipărită la 1686 s-a redat *αἰνίμασι* în loc de *αἰνίματι* cum se află în codicele manuscris și cum se potrivește mai bine cu citatul paulin. A se vedea nota 95 din Migne, *P. G.*, 11, 449.

127. *I Cor.* 12, 26.

128. *II Cor.* 11, 28—29.

129. *Mt.* 25, 35—36.

130. *Mt.* 4, 11. Desigur, slujirea îngerilor nu trebuie înțeleasă numai cîtă vreme Domnul era în stare de smerenie chenotică.

131. *Lc.* 22, 27.

dori să adune pe cei din împrăștiere, să mintuiască pe cei care se tem de Dumnezeu și-L chemă; și vor contribui mai mult decât Apostolii la creșterea și lărgirea Bisericii, pentru care se și numesc îngeri conducători de Biserică, cum vedem la Ioan, în tainicele sale descoperiri? ¹³² Nu în zadar «îngerii Domnului suie și coboară peste Fiul Omului» ¹³³, pe care îi văd cei iluminați de lumina cunoașterii.

4. Îngerii sînt amintiți și în vremea rugăciunii de către cei ce se roagă și-i chemă în ajutor, ducînd astfel la îndeplinire, pe cît le stă în putință, porunca mîntuirii obștești.

Pentru a ne exprima mai bine gîndurile noastre, putem întrebuița în această legătură de idei următoarea comparație: să ne închipuim un medic dornic să vină în ajutorul celui bolnav, care s-a rugat să-l însănătoșească. Medicul cunoaște boala, știe ce are de făcut și își va da toată silința să împlinească cererea bolnavului, mai ales cînd se gîndește că poate însuși Dumnezeu a dat în gînd bolnavului să-l cheme la patul lui. Sau să ne închipuim un bogat, care are tot ce-i trebuie pe lumea aceasta, dar care are și o inimă bună încît ascultă rugămintea unui om sărman, care ceruse într-una lui Dumnezeu să-l miluiască. Desigur că bogatul nu va sta la îndoială să împlinească dorința săracului făcîndu-se astfel solul lui Dumnezeu, care a apropiat în vremea rugăciunii pe cei doi oameni, pe cel ce poate ajuta cu cel lipsit de ajutor, iar în felul acesta Dumnezeu n-a lăsat pe bogătaş mut la durerea săracului.

5. S-ar putea crede că astfel de cazuri sînt rodul unei simple întîmplări, dar Cel care a numărat toate firele de păr ale sfinților ¹³⁴, Acela poate trimite chiar în timpul rugăciunii pe cineva acolo, la săracul care se roagă plin de încredere, să primească o binefacere. Tot așa ne putem închipui că uneori, în calitatea lor de slujitori ai lui Dumnezeu, vin în întîmpinarea celui credincios aducîndu-i și sprijinul cererii lor. Dealtfel, îngerul păzitor al fiecăruia în parte, chiar al celor mici din sînul Bisericii, pururea vede fața Tatălui lor, care este în ceruri ¹³⁵, pururea contemplează dumnezeirea Creatorului nostru, se roagă cu noi și ne ajută, după puteri, spre împlinirea celor pentru care ne rugăm.

132. *Apoc.* 1, 20; 2, 1; 2, 8; 2, 12; 2, 18; 3, 1; 3, 7; 3, 14. Fiecare slujitor poartă numele slujirii pe care o prestează.

133. *In.* 1, 51 (ca pe scara lui Iacob, *Fac.* 28, 12).

134. *Mt.* 10, 30.

135. *Mt.* 18, 10: ὁ ἐκάστου ἄγγελος συνοίεται καὶ συμπράττει, mărturie clară despre credința în îngerul păzitor al fiecăruia. Se știe că Origen vorbește adeseori despre «îngerii neamurilor», J. Daniélou, *op. cit.*, p. 222—234.

XII

RUGĂCIUNEA NEÎNCETATĂ
ESTE PRINCIPALA ARMĂ DE LUPTĂ
IMPOTRIVA CELUI RĂU

1. Dealtfel, eu cred că cuvintele rugăciunilor sfinților, mai ales dacă ele se rostesc «cu duhul, dar și cu mintea»¹³⁶, sînt pline de tărie și, ca și o lumină, care izvorăște de pe fața celui ce se roagă și care iese de pe buzele lui, ele împrăștie cu puterea lui Dumnezeu orice venin viclean trimis de puterile potrivnice în cugetul celor care uită să se roage și încă să se roage, așa cum a spus Pavel, în armonie cu dojenile lui Iisus: «Rugați-vă neîncetat!»¹³⁷. Din sufletul credincioșilor rugăciunea țîșnește ca o săgeată cu ajutorul științei, al cugetului și al credinței. Ea rănește pînă la istovire și la nimicire duhurile potrivnice lui Dumnezeu care ar vrea să ne arunce în mrejele păcatului.

2. Întrucît săvîrșirea binelui și împlinirea poruncilor fac parte din rugăciune, trebuie să înțelegem că nu se poate să nu împreună rugăciunea cu fapta bună și fapta bună cu rugăciunea. Numai așa putem socoti împlinită porunca: «rugați-vă neîncetat!»¹³⁸, considerînd întreaga viață a creștinului ca o neîntreruptă și mare rugăciune, din care ceea ce numim noi în mod obișnuit «rugăciune» nu-i decît o părțică. Ea trebuie să se facă cel puțin de trei ori pe zi, după cum reiese din istoria lui Daniel, care se ruga de trei ori pe zi în vremea cînd știm că-l pîndea un pericol atît de mare¹³⁹. Și rugăciunea lui Petru de la ora a șasea, cînd s-a urcat pe acoperiș ca să se roage¹⁴⁰ și a văzut acel vas pogorîndu-se din cer, care a fost lăsat jos pe pămînt de cele patru capete¹⁴¹, marchează pe cea de a doua din cele trei rugăciuni din zi, despre care vorbește David: «Dimineața vei auzi glasul meu, dimineața voi sta înaintea Ta și mă vei vedea»¹⁴², pe cînd a treia, cea din urmă, se află exprimată în cuvintele: «Ridicarea mîinilor mele este o jertfă de seară»¹⁴³. Dar am fi fără de cuviință dacă am trece timpul nopții fără de rugăciune, întrucît David zice: «La miezul nopții m-am sculat ca să Te laud pe Tine, pentru judecățile dreptății Tale»¹⁴⁴, precum

136. *I Cor.* 14, 15.

137. *I Tes.* 5, 17.

138. *I Tes.* 5, 17. Dascălul lui Origen, Clement Alexandrinul, vorbește de rugăciunea continuă a gnosticului (*Strom.* VII, 1, 35).

139. *Dan.* 6, 11—12. După textul lui De La Rue se dă a se înțelege că cele trei rugăciuni din zi ar trebui înțelese prima la miezul nopții, a doua înainte de masă, a treia seara. Alții propun ceasul III, ceasul VI și ceasul IX. *P.G.*, 11, 1647.

140. *Fapte* 10, 9.

141. *Fapte* 10, 11.

142. *Ps.* 5, 3.

143. *Ps.* 140, 2.

144. *Ps.* 118, 62.

Pavel, cum se mărturisește în Faptele Apostolilor ¹⁴⁵, s-a rugat la Filipi deodată cu Sila, la miezul nopții, și a lăudat pe Dumnezeu, încît și cei din temniță i-au auzit.

XIII

PRECUM AU FOST ASCULTATE RUGĂCIUNILE MÎNTUITORULUI
ȘI ALE DREPTILOR LEGII VECHI,
AȘA VOR FI ASCULTATE ȘI RUGĂCIUNILE NOASTRE

1. Dacă pînă și Iisus se roagă, și nu se roagă în zadar, căci El prin rugăciune a dobîndit ceea ce a cerut, căci fără rugăciune poate nu le-ar fi obținut, atunci cine dintre noi poate nesocoti rugăciunea? Spune doar evanghelistul Marcu: «Iar a doua zi, foarte de dimineață, sculîndu-se a ieșit și s-a dus într-un loc pustiu și se ruga acolo» ¹⁴⁶ și Luca: «Odată fiind Iisus într-un loc și rugîndu-se, cînd a încetat, unul dintre ucenicii Lui I-a spus: «Doamne, învață-ne să ne rugăm...» ¹⁴⁷. Și în alt loc: «Și a petrecut noaptea în rugăciune către Dumnezeu» ¹⁴⁸. Ioan însă descrie rugăciunea Sa cu vorbele: «Astfel a vorbit Iisus... Ridicîndu-și ochii spre cer a spus: Părinte, venit-a ceasul! Preamărește pe Fiul Tău, ca și Fiul să Te preamărească» ¹⁴⁹. Și la același (evanghelist) găsim minunata expresie a Domnului: «Eu știam că Tu pururea Mă ascuți» ¹⁵⁰, însemnînd că pururea va fi ascultat cel care se roagă neîncetat.

2. Mai e nevoie oare să înșirăm pe cei care, în urma rugăciunilor lor, au obținut lucruri atît de mari de la Dumnezeu? Fiecare poate culege din Sfînta Scriptură multe asemenea pilde. Ana a fost învrednicită să nască pe Samuil, care a putut fi așezat alături de Moise, întrucît cea stearpă s-a rugat plină de încredere către Domnul ¹⁵¹. Iezechia, care era încă lipsit de copii, cînd a aflat de la Isaia că va muri, s-a rugat și a fost pe urmă trecut între neamurile după trup ale Mîntuitorului ¹⁵². În urma unei porunci a vicleanului Aman, poporul Israel urma să fie nimicit ¹⁵³, însă a fost ascultată rugăciunea unită cu post a lui Mardoheu și a Esterei ¹⁵⁴ și s-a adăugat, pe seama poporului, la sărbătorile mozaice, ziua mardoheică de bucurie ¹⁵⁵.

145. Fapte 16, 25.

146. Mc. 1, 35.

147. Lc. 11, 1.

148. Lc. 6, 12.

149. In. 17, 1.

150. In. 11, 42.

151. I Regi 1, 9.

152. IV Regi 20, 1.

153. Est. 3, 7.

154. Est. 4, 1.

155. Sărbătoarea Purim, a Sortîlor.

Dar și Iudita a rînduit o sfință rugăciune și a învins apoi cu ajutorul lui Dumnezeu pe Olofern, și astfel, o singură femeie a șters rușinea evreilor din partea casei lui Nabucodonosor ¹⁵⁶. Și rugăciunea lui Anania, Azaria și Misail a fost ascultată și de aceea au fost învredniciți să obțină vînt răcoritor, care a potolit flacăra focului. Chiar și leilor ¹⁵⁷ din groapa babilonienilor li s-a închis gura ¹⁵⁸ în urma rugăciunilor lui Daniel, iar din pîntecele peștelui care l-a înghițit, nici Iona n-a deznădăjduit că va fi ascultat, ci ieșind din pîntecele lui a dus la îndeplinire misiunea profetică pe lingă niniviteni, rămasă pînă atunci neîndeplinită.

3. Și cîte ar mai putea înșira fiecare din noi, dacă și-ar aduce aminte cu mulțumire de binefacerile lui Dumnezeu și ar dori să-I aducă laudă pentru acestea? Sufletele rămase mult timp pustiite, cînd au simțit că-și pierd puterea minții și că li se întunecă judecata, în urma rugăciunii lor stăruitoare, au fost însuflețite de Duhul Sfînt, care le-a adus pe buze cuvinte mîntuitoare, pline de învățăturile adevărului. Și cîți dușmani nu au fost răpuși prin puterea rugăciunii, cu toate că multe mii de potrivnici s-au ridicat împotriva noastră și voiau să ne abată de la credința în Dumnezeu? Noi, însă, am prins curaj, «aceștia în căruțe și acestea pe cai, iar noi rugîndu-ne în numele Domnului ne vom mări» ¹⁵⁹. Noi nu uităm cuvîntul că «mincinos este calul spre scăpare și cu mulțimea puterii lui nu te va izbăvi» ¹⁶⁰. Dar pînă și pe căpetenia cea mai mare a dușmanului, al cărui cuvînt înșelător și ademenitor face pe mulți din cei credincioși să se sperie, cel care se încrede în puterea lui Dumnezeu o va răpune cu desăvîrșire, căci și cuvîntul Iudita se tîlcuiește ca «îmn de laudă». Și cît de mare e numărul celor puși la încercări greu de învins și mai arzătoare decît orice flacăară, dar care n-au pătimit nimic de pe urma lor, ci au trecut prin ele cu totul teferi, fără să se fi întinat în nici un fel de mirosul cel rău al păcatului? Ce rost are să le mai pomenim pe toate? Cîte fiare sălbatice n-au fost asmuțite împotriva noastră, cîte duhuri rele și cîți oameni înrăiți n-am împlînzit cu rugăciunile noastre, încît nu și-au putut apropia nici dinții de măduarele noastre, devenite mădule ale lui Hristos?

4. Căci, adesea, pentru fiecare sfînt Domnul a fost Cel care a sfărîmat măselele leilor, încît au rămas fără putere, ca apa care se scurge. Știm, apoi, că unii care au fugit de poruncile lui Dumnezeu fiind înghițiți de moarte, care mai înainte avea putere asupra lor, după un timp au fost

156. *Jud.* 13, 6.

157. *Dan.* 6, 23.

158. *Ps.* 19, 8.

159. Zicere proverbială.

160. *Ps.* 32, 17.

izbăviți, prin căința lor, dintr-o astfel de răutate, fiindcă nu și-au pierdut nădejdea că mai pot fi salvați, deși acum erau prinși în pînțelele morții, după cuvîntul Scripturii, căci moartea i-a înghițit și-i stăpînea, dar, din nou, Domnul a șters orice lacrimă de pe fața lor ¹⁶¹.

4. Iată, dar, ce am crezut că este de folos să spun după ce am înșirat avantajele rugăciunii, pentru ca pe cei ce doresc să viețuiască duhovnicește în Hristos să-i dezobișnuim să se mai roage pentru lucruri pieritoare și pămîntești, ci să-i îndrum, pe cei ce vor citi această lucrare, spre lucruri pline de taină ¹⁶², de felul celor spuse mai înainte, căci, cum am amintit, orice rugăciune care are drept obiect scopuri duhovnicești și tainice ¹⁶³, e săvîrșită totdeauna de cel care nu se luptă după ale cărnii, după trup ¹⁶⁴, ci omoară cu duhul faptele trupului ¹⁶⁵, iar cei ce descoperă în cuvintele Scripturii un înțeles mai înalt trec cu mult înaintea celor care se pare că primesc favoruri cerute de litera ei.

Trebuie, dar, să ne deprindem să nu fim sterpi și uscați, ci să ascultăm legea duhovnicească cu urechi duhovnicești, pentru ca să încetăm a fi sterili sau neptuincioși, să fim auziți ca Ana și ca Iezechia și să fim izbăviți de duhurile viclene și rele, care uneltesc împotriva noastră, ca Mardoheu, Estera și Iudita. Căci și Egiptul este ca un cuptor de fier și ca un chip al tărîmurilor pămîntești, de aceea, oricine fuge de răutatea vieții omenești, care nu s-a lăsat înfierbîntat de dogoarea păcatului, iar inima lui nu s-a încins de foc ca un cuptor, acela să se arate tot atît de mulțumitor față de Dumnezeu, pe cît este cel care a avut parte în foc de rouă răcoritoare. De asemenea și cel ale cărui rugăciuni au fost ascultate să zică: «Să nu dai sufletul care ți s-a încredințat pradă fiarelor sălbatice», care n-a auzit și n-a suferit nimic de mușcătura aspidiei și a vasiliscului ¹⁶⁶, fiindcă a pășit peste ele cu putere de la Hristos și a călcat peste lei și peste scorpii și peste toată puterea vrăjmașului ^{166 a}, fără să fie deloc vătămat. Unul ca acela să mulțumească mai mult decît Daniel, fiindcă a fost scutit de fiare mai înfricoșătoare și mai periculoase.

161. Is. 25, 8.

162. În text Origen are «cele mistice». Se cunoaște predilecția lui Origen pentru «cei mai avansați». A se vedea studiul introductiv general, dar mai ales *Filocalia* și *De Principiis*.

163. E interesant de subliniat că, după cît cunoaștem, Origen este cel dintîi scriitor care folosește expresia $\eta\ \epsilon\nu\ \chi\rho\iota\sigma\tau\omega\ \zeta\omega\eta$ tocmai în aceste pasaje (Migne, P. G., 11, 456 D), o viață înduhovnicită, prin Hristos, prin Cuvîntul scris, dar și prin tainele Bisericii.

164. II Cor. 10, 3.

165. Rom. 8, 13.

166. Ps. 73, 20; 90, 13. Puterile iadului, ale răului.

166 a. Lc. 10, 19.

Tot așa și cel care știe ce fiară se ascunde sub cel care a înghițit pe Iona și înțelege ce înseamnă chiar ceea ce a spus Iov : «Blestemată să fie noaptea nașterii de către cei care blestemă zilele, de către cei ce știi să descînte Leviatanul»¹⁶⁷ și dacă, prin abatere, a ajuns în pîntecele lui, unul ca acela să se căiască și să se roage, căci pînă la urmă va ieși de acolo, iar dacă a scăpat și urmează cu statornicie poruncile lui Dumnezeu, atunci va putea fi, printr-o bunătate a duhului, prilej de mîntuire și pentru ninivitenii de astăzi, dacă, bineînțeles, caută să înțeleagă nesfîrșita bunătate a lui Dumnezeu și nu caută să oprească întoarcerea celor ce se pocăiesc.

5. Marea taină, pe care ne spune Sfînta Scriptură că a împlinit-o prin rugăciunea sa dreptul Samuil, o poate săvîrși de acum, în chip duhovnicesc, oricare din cei ce s-au devotat cu adevărat lui Dumnezeu, desigur, dacă se fac și ei vrednici să fie ascultați. Căci scris este : «Acum sculați-vă și priviți la lucrul cel mare, pe care îl face Domnul înaintea ochilor voștri. Nu este acum oare secerișul grîului ? Voi striga către Domnul și El va trimite trăsnet și ploaie»¹⁶⁸. Și apoi puțin mai departe : «Și a chemat Samuel pe Domnul și a trimis Domnul tunete și ploaie în ziua aceea»¹⁶⁹. Căci fiecărui sfînt și ucenic adevărat al lui Iisus i se spune de către Domnul : «Ridicați ochii voștri și priviți holdele căci sînt albe, coapte și bune pentru seceriș. Cel ce seceră primește plată și adună roade pentru viața veșnică»¹⁷⁰. În acea zi a secerișului Domnul face mare lucru înaintea acelor care ascultă pe prooroci. Căci dacă cineva, dăruit cu Duhul Sfînt¹⁷¹, cheamă pe Domnul, Dumnezeu trimite din cer tunete și ploaie, care adapă sufletul, și tot așa și cel ce se găsea înaintea în răutate acum e în mare cinste înaintea lui Dumnezeu și a Mijlocitorului binefacerii lui Dumnezeu, pentru că s-a arătat venerabil și măreț prin aceea că a fost ascultat. Prin poruncă împărătească și Ilie deschide mai tîrziu cerul¹⁷², care a fost închis trei ani și șase luni pentru cei nelegiuți. Și acest lucru îl poate săvîrși oricare¹⁷³ din cei care primesc prin rugăciune ploaia sufletului, de care erau lipsiți, pînă atunci, din cauza păcatelor.

167. Iov 3, 8. E vorba de lucrarea Satanei, care, potrivit învățaturii lui Origen, pînă la urmă va fi biruită de bunătatea lui Dumnezeu. A se vedea mai pe larg în *De Principiis*, apocatastaza.

168. *I Regi* 12, 16—17.

169. *I Regi* 12, 18.

170. *In.* 4, 35—36.

171. Se referă, probabil, la darul preoției, căci la așa ceva trebuie să se fi gîndit Origen cînd vorbește de ἱερωσύνη μαθητεῶν — deținătorul propriu-zis al magisteriului sacru.

172. *II Regi*, cap. 18 și 19.

173. Adică : preotul, care, potrivit învățaturii lui Origen, are putere nu atît să facă să plouă apa în vremile de secetă, ci să reverse, prin puterea primită de sus,

XIV

CELE PATRU FELURI DE RUGĂCIUNI.
SĂ NE RUGĂM PENTRU BUNURI
DE MARE PREȚ ȘI CEREȘTI

1. După ce am arătat binefacerile de care se împărtășesc sfinții de pe urma rugăciunilor lor, vom înțelege și aceste îndemnuri : «Rugați-vă pentru lucruri mari și cele mici vi se vor adăuga» și «rugați-vă pentru cele cerești și cele pămîntești vi se vor adăuga». Căci în comparație cu bunurile cele adevărate și duhovnicești, bunurile pămîntești au numai o valoare redusă și simbolică. De aceea e natural să ne străduim să imităm rugăciunile sfinților. Cuvîntul sfînt să ne facă să tindem, în realitate, spre ceea ce ei îndepliniseră numai ca imagine, adică spre cele cerești și mari, care sînt numai semnalate prin cele pămîntești și mici, ca și cum ar spune : «Voi care voiți să fiți oameni ai duhului, cereți în rugăciunile voastre ca să obțineți lucruri cerești și netrecătoare, pentru ca primindu-le ca atare, să moșteniți împărăția cerului și să vă bucurați de cele mai mari bunuri. Iar cele pămîntești și mici, de care aveți nevoie pentru trebuințele trupului, vi le va da Tatăl pe deasupra, în măsura trebuitoare».

2. Și fiindcă Apostolul folosește, în cea dintîi epistolă către Timotei, patru numiri pentru patru lucruri care se apropie de această expunere despre rugăciune, va fi folositor să cităm cuvintele sale și să vedem dacă din cei patru termeni ai rugăciunii putem înțelege bine pe fiecare, în înțelesul lui adevărat. El spune așa : «Vă îndemn, înainte de toate, să faceți cereri, rugăciuni, mijlociri și mulțumiri pentru toți oamenii»¹⁷⁴.

După părerea mea rugăciunea de cerere este o rugăciune stăruitoare pentru a obține ceea ce lipsește cuiva. Rugăciunea de laudă este cea făcută spre preamărirea lui Dumnezeu, pentru lucruri mai mari, cu o mai mare înălțare sufletească. Rugăciune de mijlocire este rugăciunea către Dumnezeu, pentru unul care are oarecum o mai mare încredere. Rugăciune de mulțumire este mărturisirea recunoștinței pentru bunurile primite de la Dumnezeu. Cu alte cuvinte, cel ce mulțumește este copleșit de mărimea binefacerii, arătîndu-se bunătatea binefăcătorului.

3. Exemplu pentru prima formă este vorbirea îngerului Gavriil către Zaharia, care se rugase pentru nașterea lui Ioan, grăind : «Nu te

harul dezlegării de păcate, așa cum a învățat totdeauna Biserica Răsăriteană. A se vedea și ezităările lui Kohlhofer, *op. cit.*, p. 49.

174. *I Tim. 2, 1*. Credem juste cele afirmate de G. Bardy (*Origène, De la prière*, p. 72) că cele patru feluri de rugăciuni grupate după criteriul paulin : *cereri, rugăciuni, mijlociri și mulțumiri* prezintă în sine aspecte forțate, artificiale.

teme, Zaharie, pentru că rugăciunea ta a fost ascultată și Elisabeta, soția ta, îți va naște fiu și-l vei numi Ioan»¹⁷⁵. Apoi cele scrise în cartea Ieșirii, cu privire la făurirea vițelului de aur, în modul următor : «Moise a rugat pe Domnul și a zis : Să nu se aprindă, Doamne, mînia Ta împotriva poporului Tău, pe care l-ai scos din țara Egiptului cu putere mare și cu brațul Tău cel înalt»¹⁷⁶. Și în a doua lege : «Apoi m-am rugat, a doua oară, înaintea Domnului, ca și întâia oară, patruzeci de zile și patruzeci de nopți, fără să mănînc și fără să beau apă, m-am rugat pentru păcatele voastre, cu care ați greșit voi»¹⁷⁷. Și în cartea Esterei : «Mardoheu a rugat pe Dumnezeu, pomenind toate lucrurile Domnului, zicînd : Doamne, Doamne, Împărate atotțiitorule... Și însăși Estera L-a rugat pe Dumnezeul lui Israel : Doamne, Doamne, Împărate atotputernice...»¹⁷⁸.

4. Exemplu pentru al doilea fel de rugăciune avem la Daniel : «Și Azaria, stînd în mijlocul focului și deschizînd gura sa, așa s-a rugat : «Binecuvîntat ești Doamne Dumnezeu părinților noștri...»¹⁷⁹. Și în Tobit (citim) : «Și m-am rugat cu durere, zicînd : «Drept ești Tu Doamne și toate faptele Tale sînt drepte și cărările Tale sînt milă și adevăr și Tu ești judecătorul lumii...»¹⁸⁰.

Deoarece locul de la Daniel l-am însemnat cu săgeată — semn critic — fiindcă nu se găsește în textul ebraic, iar cartea Tobit o tăgăduiesc evreii ca nefiind în colecție, voi aminti din cartea I a Regilor locul privitor la Ana : «Și s-a rugat Domnului, cu sufletul întristat și a plîns amarnic, zicînd : Atotputernice Doamne, Dumnezeule Savaot, de vei căuta la întristarea roabei tale și-ți vei aduce aminte de mine...»¹⁸¹ și la Avacum, rugăciunea proorocului Avacum cîntată : «Doamne, auzit-am de faima Ta și m-am temut de punerile Tale la cale, Dumnezeule! Fă să trăiască, în cursul anilor, lucrarea Ta și în trecerea vremii fă-o să fie cunoscută!»¹⁸². Din acest exemplu reiese foarte bine caracterul de preamărire adusă lui Dumnezeu de către cel ce se roagă. Tot așa, și în cartea lui Iona : «S-a rugat Iona din pîntecele peștelui către Domnul Dumnezeu lui, zicînd : «Strigat-am către Domnul în strîmtoarea mea și El m-a auzit din pîntecele iadului. Către El am strigat și El a luat aminte

175. *Lc.* 1, 13.

176. *Ieș.* 32, 11.

177. *Deut.* 9, 18.

178. *Est.* 4, 17.

179. *Cîntarea celor trei tineri*, 1, 1—2.

180. *Tob.* 3, 1—2.

181. *I Reg.* 1, 11.

182. *Avac.* 3, 1—2.

la glasul meu. Tu m-ai aruncat în adânc, în sînul mării și undele m-au înconjurat, toate talazurile și valurile Tale au trecut peste mine...»¹⁸³.

5. Amintim că al treilea fel de rugăciune se găsește la Apostolul Pavel, care, pe drept cuvînt, ne pune în seama noastră rugăciunea, însă implorarea rugăciunii de mijlocire o atribuie Sfintului Duh, făcînd-o astfel mai puternică și mai plină de încredere în Cel căruia i se adresează. Căci, cum zice Apostolul, «noi nu știm să ne rugăm cum trebuie, ci însuși Duhul se roagă pentru noi cu suspine negrăite. Iar Cel ce cercetează inimile știe care este dorința Duhului, căci, după Dumnezeu, El se roagă pentru sfinți»^{183 a}. Căci Duhul este Cel ce imploră și mijlocește în timp ce noi ne rugăm. Implorare de mijlocire pare să fie și ceea ce a spus Iosua cu privire la oprirea soarelui la Ghibeon: «În ziua aceea în care a dat pe amorei în mîinile lui Israel și cînd i-a bătut la Ghibeon și au fost zdrobiți înaintea feței fiilor lui Israel, a strigat Iosua către Domnul și a zis înaintea israeliților: «Stai, soare, deasupra Ghibeonului și tu, lună, oprește-te deasupra văii Aialon!»¹⁸⁴. Și în cartea Judecătorilor citim că Samson a spus, implorînd: «Mori suflete al meu cu filistenii! Apoi s-a sprijinit cu toată puterea și s-a prăbușit casa peste frunțașii filistenilor și peste tot poporul ce era în ea»¹⁸⁵. Chiar dacă nu este scris că Iosua și Samson au implorat, mijlocind, ci numai că au vorbit, totuși vorbirea lor pare să fie implorare mijlocitoare și aceasta cred se deosebește de rugăciune, dacă înțelegem numirile în sensul lor esențial.

Ca exemplu de rugăciune de mulțumire este acea enunțare a Domnului nostru: «Te slăvesc pe Tine, Părinte, Doamne al cerului și al pămîntului, că ai ascuns acestea de cei înțelepți și de cei pricepuți și le-ai descoperit pruncilor. Da, Părinte, căci așa a fost înaintea Ta, bunăvoînța Ta»¹⁸⁶. Cînd a zis: «Te slăvesc» e tot una ca și cînd ar fi zis: «Îți mulțumesc».

6. Rugăciunea, implorarea și mulțumirea se pot îndrepta și către sfinți, ba ultimele (implorarea și mulțumirea) se adresează nu numai către sfinți, ci chiar și către alți oameni, în timp ce rugăciunea se poate adresa numai către sfinți, de pildă sfintului Pavel sau sfintului Petru, ca să ne ajute și să ne facă demni de puterea dată lor de a ierta păcatele.

183. Iona 2, 2—4. În primele 3 veacuri cărțile Noului Testament se împărțeau în 2 categorii: evangheliile și apostolul, iar la categoria acestora din urmă epistolele Sfintului Pavel se designau în chip nehotărît sub noțiunea «Apostolul» — epistolele Sfintului Pavel; iar epistolele lui Petru și Ioan erau trecute alături de Faptele Apostolilor.

183 a. Rom. 8, 26—27.

184. Ios. 10, 12.

185. Jud. 16, 30.

186. Lc. 10, 21.

Dacă, însă, am vătămat pe cineva, chiar dacă nu este sfânt, atunci ne este dat și nouă, dacă ne-am dat seama de greșeala săvârșită față de dînsul, să-l rugăm ca să ne acorde iertarea pentru ceea ce i-am greșit.

Dacă, însă, acestea sînt de împlinit față de sfinți, cu cît mai mult va trebui să mulțumim lui Hristos, care, după voia Tatălui, ne-a adus atîtea binefaceri ?

Dar și rugăciuni de mijlocire să facem către El ca și Ștefan, cînd a zis : «Doamne, nu le socoti lor păcatul acesta»¹⁸⁷, și imitînd pe tatăl lunatecului, să zicem : «Doamne, miluiește pe fiul meu»¹⁸⁸, sau pe mine, sau pe acesta, sau pe acela.

XV

RUGĂCIUNEA DEPLINĂ SE ADRESEAZĂ NUMAI LUI DUMNEZEU-TATĂL

1. Dacă am înțeles bine ce este rugăciunea, — *προσευχή* — atunci trebuie să știm că rugăciunea noastră nu se adresează nici unei făpturi, nici chiar lui Hristos, ci numai lui Dumnezeu, Domnul și Tatăl tuturor, Căruia I s-a rugat însuși Mîntuitorul, după cum am amintit mai înainte, și Care ne învață și pe noi să ne rugăm. Căci, auzind de cererea ucenicilor : «Învăță-ne să ne rugăm !», El nu i-a învățat să se roage Lui, ci Tatălui, atunci cînd a zis : «Tatăl nostru care ești în ceruri...»¹⁸⁹ și așa mai departe. Căci dacă Fiul este deosebit de Tatăl ca persoană, precum am arătat în altă parte, atunci trebuie să ne rugăm sau Fiului, și nu Tatălui, sau și unuia și altuia, sau numai Tatălui. Căci dacă am invoca în rugăciune pe Fiul, iar pe Tatăl l-am ocoli, oricine va mărturisi că așa ceva ar fi absurd și împotriva oricărei judecăți sănătoase. Dacă, însă, ne-am adresa ruga către amîndoi, atunci este vădit că și rugăciunile ar trebui să le adresăm în formă plurală : «Dați-ne», «acordați-ne binefaceri», «dăruiți-ne», «mîntuiți-ne» și așa mai departe. Or, un astfel

187. *Fapte* 7, 60.

188. *Mt.* 17, 15.

189. *Lc.* 11, 2. G. Bardy, *Origène, De la prière*, p. 77—78 : «Origen insistă asupra ideii că rugăciunea creștină nu trebuie adresată decît Tatălui. Hristos fiind mijlocitorul nostru, prin El ar trebui să ne rugăm Tatălui, dar personal Fiului nu se cade s-o facem. E sigur că rugăciunea liturgică din cele mai vechi timpuri creștine e prezentată Tatălui de către Fiul ; dar nu-i mai puțin adevărat că în Biserică tot timpul creștinii s-au rugat lui Hristos, lucru pe care l-a făcut și Origen deseori în omiliile sale. Scrupulul dovedit aici, de a nu adresa rugăciunea decît Tatălui, e exagerat, dovedind ceva steril în sine și primejdios, contra practicii generale». Vezi J. Lebreton, *Histoire du dogme de la Trinité*, tom. II, Paris, 1928, p. 174—247. Desigur că faptul acesta miroase a subordinațianism, Kohlhofer, *op. cit.*, p. 107. Mai ales în *Comm. in Ioannes X*, 21 (37) (cum vom vedea în alt loc). Origen a fost prea tranșant. Pe de altă parte, rugăciunea lui Iisus către Tatăl a fost totdeauna rugăciunea Marelui Arhiereu. Mai pe larg la Nautin *op. cit.*, p. 117—119.

de lucru este fără sens și nici n-ar putea arăta cineva că se află în Scriptură sau că ar fi spus de cineva. Rămîne, deci, să ne rugăm numai lui Dumnezeu, Tatăl tuturor, însă fără să-L despărțim de Arhiereul care a fost instituit de către Tatăl cu jurămînt, după cuvîntul: «Juratu-s-a Domnul și nu-I va părea rău. Tu ești preot în veac, după rînduiala lui Melchisedec»¹⁹⁰.

2. Tot așa, cînd sfinții aduc lui Dumnezeu rugăciuni de mulțumire, ei le aduc prin Iisus Hristos. Dar, după cum cel care știe să se roage cum se cuvine nu se roagă Aceluia căruia și El însuși se roagă, ci Aceluia pe care Domnul nostru Iisus Hristos ne-a învățat să-L numim Tată, tot astfel nu trebuie să îndreptăm vreo rugăciune către Tatăl fără Fiul, precum arată El însuși cînd vorbește lămurit: «Adevărat, adevărat zic vouă: orice veți cere de la Tatăl în numele Meu vă va da. Pînă acum n-ați cerut nimic în numele Meu; cereți și veți primi, ca bucuria voastră să fie deplină». Dar El n-a zis: «Rugați-vă Mie!» și nici «rugați-vă Tatălui»¹⁹¹, ci, «dacă cereți ceva de la Tatăl, El vă va da în numele Meu». Căci pînă în ziua cînd Iisus i-a învățat acestea, nimeni nu se ruga Tatălui în numele Fiului și pe bună dreptate, după cum spune El însuși: «Pînă acum n-ați cerut nimic în numele Meu». Dar dreaptă e și spusa aceasta: «cereți și veți primi, ca bucuria voastră să fie deplină»¹⁹².

3. Dacă, însă, cineva crede că trebuie să se roage lui Hristos însuși, acela nu înțelege sensul cuvîntului «a se închina» și ne aduce ca dovadă: «Toți îngerii lui Dumnezeu să vă închinați Lui»¹⁹³, căci e cunoscut că vorba aceasta din Deuteronom se referă la Hristos, atunci trebuie să răspundem că și Biserica, numită de profet Ierusalim, e adorată de regi și de prințese împreună cu îngrijitoarele, cum se zice în cele ce urmează: «Iată voi ridica mîna Mea către neamuri și către popoare voi înălța steagul Meu. Ele vor aduce pe feciorii tăi pe brațe și pe fiicele tale pe umeri le vor purta. Și regii te vor crește și prințese te vor adăpa. Cu fața la pămînt se vor închina înaintea Ta și vor linge pulberea de pe picioarele tale. Atunci vei cunoaște că Eu sînt Domnul»¹⁹⁴. Cum se împacă aceasta cu înțelesul Celui care a zis: «De ce Mă numești bun? Nimeni nu este bun decît unul Dumnezeu, Tatăl»¹⁹⁵. Ca și cum ar zice: «Ce te rogi Mie? Numai Tatălui se cuvine a te ruga, la care și Eu mă rog, precum știți din Sfînta Scriptură. Căci nu trebuie să vă rugați Aceluia care a fost pus mare preot peste voi și care a primit

190. Ps. 109, 4.

191. In. 16, 23—24.

192. In. 16, 24.

193. Deut. 32, 43.

194. Is. 49, 22—23.

195. Mt. 19, 17; Mc. 10, 18 ș.a.

de la Tatăl să fie apărător ; ci prin mijlocirea marelui preot și apărător, care poate să aibă îndurare față de slăbiciunile voastre, pentru că a fost ispitit asemenea vouă întru toate, dar cu ajutorul harului acordat de Tatăl a trecut prin ispite fără de păcat. Știți, deci, ce mare dar ați primit de la Tatăl Meu, că ați primit, prin renașterea în Mine, duhul înfierii, încît vă numiți fii ai lui Dumnezeu și frații Mei». Ați citit doară cuvîntul Meu despre voi, către Tatăl, prin David : «Spune-voi numele Tău fraților mei, în mijlocul adunării Te voi lăuda»¹⁹⁶. Așadar, n-ar fi logic ca cei care s-au învrednicit să aibă unul și același Tată să se roage de un frate. Doar că rugăciunea trebuie îndreptată numai Tatălui, dar cu Mine și prin Mine.

XVI

SĂ NU CEREM ÎN RUGĂCIUNE BUNURI TRECĂTOARE, CI VEȘNICE

1. Să ascultăm, dar, pe Iisus care ne spune să ne rugăm lui Dumnezeu prin mijlocirea Fiului, recitînd toți la fel cuvintele și nedeosebindu-ne unii de alții în ce privește felul rugăciunii¹⁹⁷. Căci dacă unii ne rugăm Tatălui, iar alții Fiului, oare nu înseamnă că ne-am dezbinat ? O greșeală destul de mare săvîrșesc cei care, din ușurătate, fără să cerceteze și să examineze lucrurile, se roagă Fiului, fie împreună cu Tatăl, fie fără Tatăl.

Rugăciunea noastră se adresează, așadar, în general lui Dumnezeu ; să proslăvim pe Tatăl, pe Tatăl să-L preamărim, cererile să le adresăm Domnului întocmai ca unui Stăpîn, mulțumirile să le aducem lui Dumnezeu Tatălui și Domnului, deși El nu este Domnul unui rob. Căci Tatăl poate fi considerat și ca Domn al Fiului și Domn al celor ce au devenit fii prin El. «După cum nu este un Dumnezeu al morților, ci al viilor»¹⁹⁸, așa nu este un Domn al robilor de rînd, ci al aceluia care la început au fost sloboziți de frică, fiind nevîrstnici, dar care, după aceea, s-au angajat cu drag într-o slujire mai plină de mulțumire decît cea din frică. Căci și în suflete, pentru cine știe citi în ele, există trăsături vizibile de slujitori ai lui Dumnezeu și de fii ai Lui.

196. Ps. 21, 24.

197. I Cor. 1, 10. Pornind de la dezbinarea existentă în Corint, pe vremea Sfîntului Pavel, și din care desigur existau semne destule și pe vremea lui Origen (do-vadă multe lui «Chemări pentru pacificări»), el atinge aici tema unității și uniformizării cultului. Rugăciunea în comun, cu o cîntare mai ales omofonă, va fi una din trăsăturile esențiale ale cultului creștin. Mai ales cînd mișcările eretice începu-seră să devină amenințătoare. De aceea în sec. IV Sfîntul Vasile va atrage atenția asupra acestui lucru. A se vedea de exemplu epistolele 207, 210. Iar în privința omo-genității slujbelor, Sfîntul Grigorie Taumaturgul și Origen sînt martori de mare prestigiu.

198. Mt. 22, 32. Deci și obiectul rugăciunilor și al cererilor creștine trebuie să fie lucruri mari, divine, iar nu lucruri trecătoare. Mt. 6, 33.

2. Deci, cine cere de la Dumnezeu lucruri pămîntești și mici însemnează că nu ascultă de porunca Lui, care spune că de la El se cade să cerem numai lucruri cerești și mari, pentru că Lui nu-I place să dea lucruri trecătoare și de mică însemnătate. Iar dacă face cineva aluzie la bunurile trupești care li s-au dat sfinților în urma rugăciunilor lor și după înseși cuvintele Evangheliei, care învață că cele pămîntești și mici ni se vor adăuga nouă, atunci iată ce trebuie să răspundă: cînd cineva ne dăruiește un obiect, noi nu putem spune că acela ne-a dăruit umbra obiectului, căci nu și-a propus să dea două lucruri, un obiect și umbra lui, ci a dat numai obiectul, căci intenția care dă este să dea un obiect. Concluzia este că noi primim deodată cu dăruirea obiectului și umbra lui. Tot așa, dacă vom primi cu gînd mai înalt ceea ce ne-a fost dăruit mai de preț de Dumnezeu, atunci vom zice că bunurile cele fi-rești ale darurilor duhovnicești, mari și cerești, nu sînt decît cele tru-pești, care li s-au dat tuturor sfinților, spre folos¹⁹⁹ sau după măsura cre-dinței, sau precum hotărăște Cel care dă, iar hotărîrea Lui este înțe-leaptă, chiar dacă noi nu sîntem în stare să arătăm pentru fiecare caz pricina și rostul adevărat pentru care au fost dăruite.

3. În realitate sufletul Anei a fost cel care a rodit atunci cînd a fost vindecată stîrpiciciunea trupului ei, care a zămislit pe Samuil²⁰⁰. Și e mai important că Ezechia a procreat copii, copii duhovnicești de origine dumnezeiască, decît că a avut urmași din seminția trupească. Și Estera și Mardoheu și neamul lor au fost scutiți în primul rînd de unel-tirile duhurilor necurate, deci de Aman și de cei care unelteau împotriva lor²⁰¹. Și Iudita a nimicit, mai întîi, puterea căpeteniei, care voia, mai întîi, să-i corupă ei sufletul, decît pe cel al lui Olofern. Și cine nu ar mărturisi că binecuvîntarea duhovnicească, făgăduită asupra tuturor sfinților de către Isaac lui Iacob, cu vorbele: «Să-ți hărăzească Dum-nezeu din roua cerului»²⁰² i-a fost împărtășită lui Anania și ortacilor lui în mai mare măsură decît roua cea trupească, ce a zădărnicit flacăra lui Nabucodonosor? Și mai mult a fost astupată gura leilor nevăzuți decît a celor văzuți, care n-au putut să facă nimic împotriva sufletului proorocului Daniel, despre care am aflat, din însăși Scriptură, toți cîți o citim. Și cine a scăpat, în mod asemănător, din pîntecele chitului, cel îmblînzit de Mîntuitorul nostru Iisus, care stă să înghită pe oricine s-a îndepărtat de Dumnezeu, ca Iona, care, sfînt fiind, s-a împărtășit din Duhul Sfînt?²⁰³

199. *I Cor.* 12, 7.

200. *I Regi* 1, 20.

201. *Est.* 6, 3.

202. *Fac.* 27, 28.

203. *In.* 2, 11. Ca în puține alte scrieri ale sale, Origen ne prezintă în tratatul *Despre rugăciune* dovada că a știut folosi pe scară largă sensul literal și că abia

XVII

BUNURILE CEREȘTI SÎNT CU MULT MAI DE PREȚ
DECÎT CELE PĂMÎNTEȘTI

1. S-ar putea zice că din cîți oameni poartă trupuri pe pămînt, umbra trupurilor lor nu-i la toți aceeași, lucru pe care-l confirmă și cei care studiază cadranele solare, unde tot așa variază și raportul umbrelor față de corpul luminător. Este clar că același lucru se întîmplă și la lucrurile trupești: la unele ceasuri de soare nu există umbră în anumite momente, la altele, aruncă umbre scurte, iar la altele, umbră mai lungă în raport cu altele. Nu este, deci, mare lucru dacă după hotărîrea Celui ce dăruiește lucruri esențiale și hărăzește după oarecari rînduiești de neșpus și ascunse, potrivit cu cei care primesc și cu momentele în care li se dă, nu-i mirare, zic, dacă la unii umbra este mai mică, iar la alții mai mare.

Precum, deci, pe cel care caută razele soarelui, umbra corpurilor, fie că este sau lipsește, nici nu-l bucură, nici nu-l întristează, el avînd ceea ce îi este mai necesar, dacă este luminat, fie că este lipsit de umbră sau are mai multă sau mai puțină, tot așa, cînd avem cele spirituale și sîntem luminați de Dumnezeu să obținem desăvîșirea adevăratelor bunuri, atunci nu ne vom sinchisi de puținătatea unor lucruri atît de neînsemnate, cum este umbra. Căci toate cele materiale sau trupești, oricare ar fi ele, au numai rostul unei umbre trecătoare și fără consistență și nu pot fi asemănată în nici o privință cu darurile mîntuitoare și sfinte de la Dumnezeu, Stăpînul a toate. Căci ce fel de asemănare poate fi între bogăția trupească și «între bogăția deplină în tot cuvîntul și în toată conștiința cuiva»?²⁰⁴. Căci cine, de nu cumva este ieșit din minte, ar putea compara sănătatea cărnii și a oaselor cu o minte sănătoasă, cu un suflet tare și un cuget bine rînduit? Toate acestea, dacă sînt potrivite după cuvîntul lui Dumnezeu, fac suferințele trupești ca o zgîrietură fără însemnătate sau chiar mai puțin decît o zgîrietură.

2. Cine a înțeles frumusețea miresei pe care mirele, Cuvîntul lui Dumnezeu, o iubește²⁰⁵, adică a sufletului care înflorește într-o frumu-

unde era cazul, trecea la cel alegoric. Propriu-zis el catehiza și pentru aceasta folosea în primul rînd sensul literal. În schimb, dornic să înduhovnicească pe credincioși cît mai mult, trebuie spus că în puține lucrări a tratat probleme atît de subtile ca în această lucrare. Poate în aceasta constă și valoarea ei. Chiar și în faptele pe care le evocă aici, Origen nu se oprește numai la aspectul lor istoric, ci trece la profunzimea lor semnificație spirituală.

204. *I Cor.* 1, 5. Ceasurile de soare sau gnoemoanele urcă pînă în sec. V î.d.Hr., pe vremea lui Anaximandru sau Anaximene. Cererile trupești cerute într-o rugăciune ne sînt ca umbra arătată de ceasuri, relative și trecătoare. De aceea noi trebuie să cerem lucruri veșnice, netrecătoare.

205. *In.* 3, 29.

sefe supracerească și suprapămîntească, acela se va sfii să prețuiască cu același nume și frumusețea trupească a unei femei, a unui copil sau a unui bărbat, căci frumusețea deplină nu o cuprinde carnea, aceasta fiind în întregime stricăcioasă. Căci «orice trup este ca iarba» și strălucirea lui, cum se arată în așa numita frumusețe a femeilor și a pruncilor, se aseamănă, după cuvîntul proorocului, cu o floare, cînd spune : «Omul născut din femeie este ca și floarea, el crește și se vestejește și ca umbra el fuge și e fără durată. Iarba se usucă și floarea cade, dar cuvîntul lui Dumnezeu rămîne în veci»²⁰⁶.

Și ceea ce, de obicei, la oameni se numește vrednicie, cine o va mai numi așa, dacă a cunoscut vrednicia fiilor lui Dumnezeu ? Și mintea, care pune împărăția lui Hristos mai presus de cea a stăpînitorilor pămîntești, nu va disprețui orice stăpînire trecătoare, ca nefiind vrednică de pomenit ? Și cînd duhul omenesc, pe cît cuprinde el, cît este în trup, va fi privit după puțină ceata îngerilor și a arhistrategilor, cetele îngereste : arhanghelii și tronurile și domniile și puterile cerești și va fi înțeles că ar putea dobîndi o asemenea cinstire ca și aceia, — atunci cum să nu aprecieze, comparativ, chiar mai slabe și decît umbra lucrurile admirate de cei fără înțelegere, ca pe cele mai neînsemnate și nedemne de luat în seamă ? Și chiar dacă i s-ar da toate acestea, nu le-ar lua în seamă ca să nu piardă adevăratele demnități și stăpînirile dumnezeiești. Să ne rugăm, deci, pentru cele mai însemnate, cele mai mari și pentru cele cerești. Iar umbrele care însoțesc pe cele de căpetenie să le lăsăm în seama lui Dumnezeu, care știe de ce avem trebuință, pentru trupul menit pieirii, — «mai înainte ca să cerem de la El»²⁰⁷.

XVIII

EXPLICAREA RUGĂCIUNII «TATĂL NOSTRU». CELE DOUĂ VARIANTE ALE EI (DUPĂ MATEI ȘI LUCA)

1. După ce am vorbit îndeajuns, pe măsura harului dat de Dumnezeu, prin Hristos, Unsul Său, despre problema rugăciunii în general, lucru pe care-l vor putea constata cei ce vor citi această carte, să luăm în considerare acum rugăciunea pe care ne-a lăsat-o Domnul, străduindu-ne să arătăm²⁰⁸ cît de desăvîrșită este puterea ei.

2. Înainte de toate trebuie să observăm că cei mai mulți consideră că Matei și Luca ar avea în vedere aceeași formă a rugăciunii, după

206. *Iov* 14, 2 ; *Is.* 40, 6—8.

207. *Mt.* 6, 8.

208. Se adresează prietenului său Ambrozie și Tatianeii.

care trebuie să ne rugăm. Textul reprodus de evanghelistul Matei este următorul : «Tatăl nostru, Care ești în ceruri, sfințească-se numele Tău ; vie împărăția Ta ; facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pământ. Piinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi ; și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri ; și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău» ²⁰⁹.

La Luca textul sună așa : «Tată, sfințească-se numele Tău. Vie împărăția Ta. Piinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă în fiecare zi. Și ne iartă nouă păcatele noastre, căci și noi iertăm tuturor celor ce ne greșesc nouă. Și nu ne duce pe noi în ispită» ²¹⁰.

3. Acelora care susțin o atare părere, trebuie să le răspundem că, chiar dacă cuvintele au oarecare asemănare între ele, în alte privințe se deosebesc, precum va reieși din cercetarea noastră. În al doilea rând, trebuie spus că nu este cu puțință ca aceeași rugăciune să fi fost spusă pe munte : «unde s-a suit văzînd mulțimile și șezînd El, învățăceii Săi au venit la El și deschizîndu-și gura îi învăța» ²¹¹. Căci la Matei rugăciunea e transcrisă în legătură cu vestirea fericirilor și a poruncilor respective, pe cînd la Luca se subliniază că «odată, fiind Iisus într-un loc și rugîndu-se, cînd a încetat, unul dintre ucenicii Lui I-a zis: Doamne, învață-ne să ne rugăm, cum a învățat și Ioan pe ucenicii lui». Căci cum să admitem că aceleași cuvinte ar fi fost spuse în expunere continuă, fără să se fi ivit în prealabil vreo întrebare sau măcar la cererea unui ucenic ? Dar poate că cineva va spune că rugăciunile au același sens și că ar fi fost rostite ca una și aceeași, o dată în expunere continuă, altă dată către un ucenic la rugămintea lui, probabil fiindcă acesta nu fusese de față prima oară, cînd a rostit cele redată de Matei, sau fiindcă nu mai ținea minte cele spuse mai demult. Oare n-ar fi mai bine să le considere ca rugăciuni diferite, dar în care erau și unele părți comune ? Dacă o să căutăm și la Marcu, dacă nu cumva se redă și aici o rugăciune cu același sens, vom vedea că nu vom afla nici urmă de așa ceva.

209. Mt. 6, 9—10.

210. Lc. 11, 2—4. Origen crede că cei doi evangheliști relatează fapte diferite, legate de momente diferite. De aceea Origen are în vedere, în explicarea Rugăciunii domnești, textul de la Matei așa cum a fost el receptat în capitolul VII al *Învățăturii celor doisprezece apostoli*. A se vedea în această colecție *Scrierile părinților apostolici*, ediție îngrijită de Pr. D. Fecioru, București, 1979, p. 29. A se vedea și cele spuse de Kohlhofer, *op. cit.*, p. 122, nota 4. La fel «notele critice din Migne», P. G., 11, 1652—1653.

211. Mt. 5, 1—2; Lc. 11, 1.

XIX

ADRESAREA «TATĂL NOSTRU»
PRESUPUNE MEDITARE, IAR NU ÎMPRĂȘTIERE

1. Dar fiindcă, precum am spus în cele de mai sus, cel care se roagă trebuie să aibă, mai întâi, o ținută oarecare, o pregătire și dispoziție sufletească specială, și abia după aceea să se roage, să vedem ce spun cuvintele pe care le-a rostit Mîntuitorul nostru înainte de rugăciune, așa cum e redată ea la Matei: «Cînd vă rugați, să nu fiți ca fățarnicii cărora le place, prin sinagogă și prin colțurile ulițelor, stînd în picioare, să se roage, ca să se arate oamenilor. Amin grăiesc vouă: Își iau răsplata lor. Tu însă, cînd te rogi, intră în camera ta și, închizînd ușa, roagă-te Tatălui tău, Care este în ascuns, și Tatăl tău, Care vede în ascuns, îți va răspunde ție. Iar cînd vă rugați, nu faceți multă vorbire ca păgînii, care cred că în vorbăria lor vor fi ascultați. Deci nu vă asemănați lor, căci Tatăl vostru știe de ce aveți trebuință, mai înainte ca să cereți voi de la El, deci așa să vă rugați»²¹².

2. Se pare că Mîntuitorul nostru S-a ridicat adeseori împotriva poftei după mărire deșartă care e, într-adevăr, o boală păgubitoare. Aceasta a făcut-o și aici, osîndind orice fățarnicie în vremea rugăciunii. Căci e mare fățarnicie să cauți să te mîndrești în fața oamenilor cu evlavie sau cu dărniciă. Să nu uităm niciodată cuvintele: «Cum puteți voi să credeți cînd primiți slavă unii de la alții, și slava care vine de la unicul Dumnezeu nu o căutați?»²¹³.

Trebuie să fugim de orice mărire care vine de la oameni, chiar dacă se pare că ea este adusă pentru ceva frumos, și să căutăm singura mărire adevărată, dată de singurul care preamărește cu adevărat pe cel vrednic de mărire și într-un fel cu mult mai mult decît vrednicia lui. Căci, chiar și ceea ce este considerat frumos și demn de laudă se întunecă atunci cînd le facem ca să fim lăudați de oameni, ca să ne arătăm oamenilor, de aceea pentru așa ceva nu primim nici o răsplată de la Dumnezeu. Căci dacă e adevărat fiecare cuvînt al lui Iisus, atunci acest lucru se poate spune cu o și mai mare putere cînd este însoțit de obișnuitul lui jurămînt. Iată ce zice despre cei care săvîrșesc bine aproapei numai pentru ca să fie lăudați de oameni, sau despre cei care se roagă în sinagogi și la colțurile de stradă, numai ca să fie văzuți de oameni: «Amin grăiesc vouă: Își iau răsplata lor»²¹⁴. Căci precum bogatul de la Luca²¹⁵ și-a primit averile în viața de acum și pentru că le-a primit n-a mai putut să le primească după viața de acum,

212. Mt. 6, 6—8.

213. In. 5, 44.

214. Mt. 6, 5.

215. Lc. 16, 25.

tot așa, cel care primește răsplata sa cînd dăruiește cuiva, sau pentru rugăciuni, fiindcă n-a semănat în duh, ci în trup ²¹⁶ — va secera pieire, nu va culege viața de veci. «După trup» rămîne cel care face milostenie în sinagogi și pe ulițe, pentru ca să fie lăudat de oameni, trîmbiînd înaintea sa, precum și cel căruia îi face plăcere să se roage stînd în sinagogi și la colțurile ulițelor, pentru ca, arătîndu-se oamenilor, să fie considerat ca unul cu frica lui Dumnezeu și cucernic înaintea celor care l-au văzut.

2. Oricine pășește pe drumul întins și larg care duce la pieire, care n-are nimic drept și neted, ci este în întregime întortochiat și cu colțuri — linia dreaptă fiind în foarte multe locuri întreruptă — aceleia nu-i place să se roage decît la colțurile ulițelor și, din pofta după mărire și după plăcere, se dorește nu numai într-o uliță, ci în mai multe, în care cei muritori, pentru că au pierdut dumnezeirea, proslăvesc și fericesc pe cei care par să fie cucernici pe ulițe. Mulți sînt cei care, pînă și la rugăciune, dau să se înțeleagă că iubesc mai mult plăcerile decît pe Dumnezeu și care se roagă, pînă și în mijlocul ospetelor, prin piețe publice. Căci toți care duc viața de desfătări și iubesc drumul larg s-au abătut de la drumul îngust și strîmt al lui Iisus Hristos, care nu are nici cea mai neînsemnată întorsătură și îndoitură pe la colțuri.

XX

O ALTĂ CONDIȚIE A RUGĂCIUNII : INTERIORIZAREA

1. Dacă este vreo deosebire între Biserică și sinagogă (căci adevărata Biserică nu are nici o «pată sau zbîrcitură, ori altceva de acest fel, ci e sfîntă și fără de prihană» ²¹⁷, într-însa nu intră fiu de femeie desfrînată, nici famenul, nici scopitul ²¹⁸ și nici egiptean sau idumeu, afară de cei născuți dintr-o a treia generație, care vor putea, cu anevoi, să se potrivească pentru Biserică ²¹⁹, cum este scris: «nici amonitul și nici moabitul dacă nu a trecut al zecelea neam și nu s-a împlinit vremea»; cît despre sinagogă, ea fusese zidită de un sutaș, care o înălțase încă înainte de întruparea lui Iisus, cînd încă nu se dăduse mărturie despre El că va avea atîta credință, cum n-a mai aflat Fiul lui Dumnezeu în Israel), ei bine, cine se roagă cu plăcere în sinagogă nu stă prea departe de colțurile străzilor. În același timp, cu sfîntul nu se întîmplă la fel, el nu se roagă dintr-o plăcere teatrală, ci o face din

216. Gal. 6, 8.

217. Ef. 5, 27.

218. Deut. 23, 1.

219. Deut. 23, 3. Desigur, Origen are în vedere aici nu sinagoga iudaică, ci, vorbind alegoric, lucruri mult mai largi, mai înalte.

iubire și nu în sinagogi, ci în biserici, și nu la colțul piețelor, ci în dreptatea drumului îngust și strîmt, și nu ca să fie văzut de oameni, ci doar de Domnul Dumnezeu. El este omul, care se gîndește într-una la anul plăcut al Domnului (la venirea lui Iisus) ²²⁰, urmînd porunca dată: «De trei ori pe an să se înfățișeze toți cei de parte bărbătească înaintea Domnului» ²²¹.

2. Trebuie luat bine în seamă cuvîntul: «să se înfățișeze». Căci nimic din ceea ce se arată numai pe din afară nu este frumos, ci este numai ceva părut, iar nu real, rătăcind doar imaginația și neexprimînd o imagine adevărată și exactă. Precum la teatru cei care reprezintă unele acțiuni nu sînt așa cum vorbesc și nici ceea ce par după rolul pe care și l-au luat, — tot așa și cei care se împodobesc cu apariența virtuții nu sînt dreپți, ci sînt doar actori ai dreptății, jucînd ei înșiși în propriul lor teatru, în sinagogi și pe la colțuri de stradă. Cine însă nu-i actor, ci se dezbracă de orice podoabă externă și caută să fie mulțumit cu sine în acest teatru neasemănat mai mare decît oricare altul, «acela intră în cămara sa» ²²², unde și-a adăpostit, pe lîngă bogățiile adunate, «vistieria înțelepciunii și a cunoștinței» ²²³ și fără a mai privi și fără a-și face gînduri de ceea ce e afară, își închide orice intrare pentru simțuri ca să nu se strecoare chipul acelora în mintea lui și se roagă Tatălui, Căruia nu-I scapă un astfel de ascunziș și nici nu-l părăsește, ci se sălășluiește într-însul împreună cu Unul-Născut Fiul Său: «căci Eu și Tatăl vom merge la dînsul și vom face lăcaș la el» ²²⁴. Și este limpede că dacă ne vom ruga astfel, nu ne vom ruga numai Dumnezeului celui drept, ci și Tatălui, care nu-și părăsește fiii, ci este de față în retragerea noastră, privește spre ea, îmbogățește cele din cămară, dacă bineînțeles îi închidem ușa.

XXI

CÎND NE RUGĂM, SĂ NU SPUNEM VORBE MULTE

1. Iar cînd ne rugăm să nu grăim lucruri zadarnice, ci să vorbim despre cele dumnezeiești. Lucruri zadarnice vorbim cînd nu sîntem atenți la noi înșine, sau la cuvintele rostite în cursul rugăciunii, ci înșirăm lucruri, vorbe sau gînduri pieritoare, meschine și vrednice de ocară, stră-

220. *Lc.* 4, 19. Probabil e vizat anul jubiliar (*Lev.* 25, 39—41) ca model al venirii lui Hristos «la plinirea vremii».

221. *Deut.* 16, 16.

222. *Mt.* 6, 6.

223. *Col.* 2, 3.

224. *In.* 14, 23.

ine de curăţenia lui Dumnezeu. Cine înşiră în rugăciune tot felul de lucruri zadarnice, acela este într-o stare mai rea decît acei prieteni ai sinagogilor ²²⁵, mai sus amintiţi, care caută mai mult colţurile de stradă şi nu păstrează nici o urmă de virtute, nici măcar în aparenţă. După spusele Evangheliei, numai păgînii grăiesc lucruri de nimic, neavînd nici cea mai simplă idee de lucrurile mari şi cereşti, întreaga rugăciune făcînd-o numai în vederea celor trupeşti şi exterioare. Flecarul e ca şi un păgîn, care nu se gîndeşte decît la lucruri de joc, fără să se gîndească la Cel care locuieşte în ceruri şi peste înălţimile cerului.

2. Vorbăria multă şi vorbăria fără rost sînt defecte asemănătoare, căci în lumea materială sau trupească nu există nimic unitar, ci tot ceea ce se crede unitar este fărîmiţat, îmbucătăţit şi împărţit în mai multe părţi, pierzîndu-şi unitatea. Unitar este numai binele, pe cînd răul e multiplu. Unul este doar adevărul, pe cînd minciunile sînt multiple, una este dreptatea adevărată, contrafacerile numeroase, una este înţelepciunea lui Dumnezeu, pe cînd înţelepţii şi stăpînii acestui veac sînt numeroşi, dar pieritori ²²⁶. Unul este cuvîntul lui Dumnezeu, dar multe sînt cuvintele străine de Dumnezeu. De aceea bine s-a spus că: «mulţimea cuvintelor nu scuteşte de păcătuire» ²²⁷, dar nici nu poate fi ascultată rugăciunea celui ce înşiră vorbe multe ²²⁸. Rugăciunile noastre nu trebuie, aşadar, să se asemene vorbărilor deşarte şi lungi ale păgînilor ori pe care le săvîrşesc cum se spune la Psalmi, «după şiretenia şarpelui» ^{228 a}. Ştie doar Dumnezeu celor sfinţi, Tată fiind, ce trebuinţe au fiii Săi, căci doar după aşa ceva se cunoaşte un tată. Dacă cineva însă nu cunoaşte pe Dumnezeu, acela nu cunoaşte nici lucrurile dumnezeieşti şi nici propriile sale trebuinţe, căci el crede că de lucruri pieritoare are nevoie. Cine însă a cunoscut astfel de trebuinţe mai înalte şi dumnezeieşti, pe care le-a contemplat la Dumnezeu, acela le va obţine de la Tatăl, care i le va da chiar înainte de a le fi cerut.

După ce am explicat problemele introductive despre rugăciunea după evanghelistul Matei ²²⁹, să vedem acum ce ne spune rugăciunea însăşi.

225. În text este: «sinagogă». E vorba despre lăcaşurile în care nu poţi desprinde nici o învăţătură. *βαττολογεῖν* se poate traduce cu a flecări sau a înşira cuvinte fără sens. Probabil la această scădere face aluzie Origen cînd spune că nu te alegi cu nici o învăţătură din înşirarea mecanică «onomatopeică» a unor așa-zise rugăciuni.

226. *I Cor.* 2, 6.

227. *Pilde* 10, 19.

228. *Mt.* 6, 7.

228 a. *Ps.* 57, 4. Psalmistul seamănă pe cel făţarnic cu o viperă care-şi scuipeă veninul ucigător.

229. *Mt.* 6, 5—8.

XXII

ÎNȚELESUL NOU ÎN SENS DE ÎNFIERE — AL CUVINTELOR
«TATĂL NOSTRU, CARE EȘTI ÎN CERURI»

1. «Tatăl nostru care ești în ceruri». S-ar cădea să cercetăm așa-numitul Testament Vechi, să vedem dacă găsim acolo vreo rugăciune în care Dumnezeu să fie numit Tată. Până acum, însă, deși am cercetat tot ce am putut, n-am aflat așa ceva. Cu aceasta nu susținem că în Vechiul Testament Dumnezeu n-ar fi fost numit Tată, sau că cei care erau considerați că au credință în Dumnezeu n-ar fi fost numiți fii ai lui Dumnezeu, ci doar că în nici o rugăciune n-am găsit nicăieri acea îndrăzneală, predicată de Mîntuitorul, de a-L numi pe Dumnezeu Tată. Că Dumnezeu este numit Tată, iar cei care s-au apropiat de învățătura lui Dumnezeu sînt numiți fii, se poate vedea din multe texte, de pildă din Deuteronom: «Pe Cel ce te-a născut L-ai uitat și nu ți-ai adus aminte de Dumnezeu, Cel ce te-a zidit»²³⁰. Și iarăși: «Au nu este El Tatăl tău, Cel ce te-a zidit, te-a făcut și te-a întemeiat?»²³¹. Sau: «Neam ticălos sînt ei și copiii în care nu este credincioșie»²³². Și tot așa citim și la Isaia: «Hrănit-am fii și i-am crescut, dar ei s-au răzvrătit împotriva Mea»²³³, iar la Maleahi: «Fiul cinstește pe Tatăl său și sluga se teme de Stăpînul său; și dacă Eu sînt Părinte, unde este cinstea ce trebuie să-Mi dați? Și dacă sînt Stăpîn, unde este teama de Mine?»²³⁴

2. Dar deși Dumnezeu e numit Tată, iar cei născuți prin cuvîntul credinței în El sînt numiți fii, totuși la cei vechi nu aflăm afirmată statornic și neschimbător calitatea de «fii». Chiar locurile pe care le-am citat prezintă pe acești fii ca pe niște robi, după cum zice Apostolul: «Cîtă vreme moștenitorul este copil, nu se deosebește cu nimic de rob, deși este stăpîn pe toate, ci el este sub epitropi și îngrijitori pînă la vremea rînduită de Tatăl său»²³⁵. Iar «vremea rînduită» este venirea Domnului nostru Iisus Hristos, cînd celor care primesc înfierea, precum ne învață Pavel în cele următoare, li se spune: «Pentru că n-ați primit iarăși un duh al robiei, spre temere, ci ați primit Duhul înfierii,

230. *Deut.* 32, 18. În chip genial, Origen scoate în evidență noutatea rugăciunii creștine tocmai pentru motivul că are la bază credința în filiația creștină, lucru care, spune el, nu a putut fi întîlnit nicăieri în Vechiul Testament. Sau, cum spune Origen în Comentarul la Ioan XIX, 1, 1: «Există în psalmi, în prooroci și chiar în cărțile lui Moisi, mii de rugăciuni, dar nicăieri nu vom afla pe cineva rugîndu-se și spunîndu-î lui Dumnezeu: Tată, poate pentru că nu-L cunoșteau pe Tatăl, și-L cinsteau doar ca Dumnezeu și Domn, așteptînd într-una pe Cel ce răspîndește Duhul înfierii nu numai peste ei, ci și peste cei care după parusie au crezut prin El în Dumnezeu». Citat după G. Bardy, *op. cit.*, p. 99.

231. *Deut.* 32, 6.

232. *Deut.* 32, 20.

233. *Is.* 1, 2.

234. *Mt.* 1, 6.

235. *Gal.* 4, 1—2.

prin care strigăm : Avva ! Părinte ! » ²³⁶. Sau în Evanghelia după Ioan : «Și celor care L-au primit, care cred în numele Lui, le-a dat putere ca să se facă fii ai lui Dumnezeu» ²³⁷. Sau, din epistola sobornicească a lui Ioan, învățăm cu privire la cei născuți din Dumnezeu în urma înfierii lor, că oricine e născut din Dumnezeu nu săvârșește păcat, pentru că este născut din Dumnezeu ²³⁸.

3. Dacă ne gândim bine, însă, ce înseamnă cuvintele «Cînd vă rugați, ziceți Tată», așa cum este scris la Luca, atunci ne temem că dacă nu sîntem fii adevărați și-L numim pe Dumnezeu «Tată», pe lîngă alte păcate ale noastre ne facem vinovați și de lipsă de evlavie. Iată ce aș vrea să spun. Pavel confirmă în Epistola întâia către Corinteni : «Nimeni, grăind în Duhul lui Dumnezeu, nu zice : anatema fie Iisus ! Tot așa nimeni nu poate să zică : Domn este Iisus, decît în Duhul Sfînt» ²³⁹. Cuvintele «Duhul Sfînt» și «Duhul lui Dumnezeu» înseamnă același lucru. Dar a zice : «Domnul Iisus în Duhul Sfînt» nu este chiar limpede, fiindcă acest cuvînt este întrebuițat de o mulțime de fărnici și de mai mulți eretici și uneori de demoni coplesii de puterea acestui nume. Nimeni, deci, nu va cuteza să susțină că toți aceștia au numit pe Domnul Iisus întru Duhul Sfînt. De aceea ei nici n-ar voi să spună «Domnul Iisus», căci numai aceia spun Domnul Iisus care din suflet spun cuvîntul lui Dumnezeu și nu numesc pe nimeni Domn afară de El. Dacă așa sînt toți cei ce-L numesc «Domnul Iisus», atunci însemnează că toți păcătoșii hulesc prin fărădelegile lor pe Cuvîntul cel dumnezeiesc și prin faptele lor strigă «Anatema lui Iisus». Așadar, la fel stau lucrurile și cu cel ce zice : «Domnul Iisus», ca și cu cel ce are dispoziție contrară acestuia și care spune «blestemat să fie Iisus». Așa trebuie înțelese cuvintele «cel născut din Dumnezeu nu păcătuiește, fiindcă acesta este părtaș la sămînța lui Dumnezeu și nu păcătuiește» ²⁴⁰. Numai unul ca acela mărturisește și prin fapte despre «Tatăl nostru care ești în ceruri» ²⁴¹. Ba și Duhul însuși mărturisește, împreună cu duhul lui, că e fiu al lui Dumnezeu și dacă e fiu, este și «împreună-moștenitor cu Hristos» ²⁴². Dar pentru ca ei să nu spună numai pe jumătate : «Tatăl nostru», căci cu inima se crede spre dreptate, iar cu gura se mărturisește spre mîntuire ²⁴³, e nevoie și de fapte.

236. Gal. 4, 4—6.

237. In. 1, 12.

238. I In. 3, 5.

239. I Cor. 12, 3.

240. I In. 3, 9.

241. Mt. 6, 9.

242. Rom. 8, 16—17.

243. Rom. 10, 10.

4. Orice faptă, deci și cuvîntul și gîndul, îndrumate de Cuvîntul cel Unul-Născut, înfățișează după modelul Lui imaginea lui Dumnezeu Cel nevăzut și se săvîrșește după asemănarea Creatorului, Care «face să răsară soarele peste cei răi și peste cei buni și trimite ploaie peste cei drepți și peste cei nedrepți»²⁴⁴. Căci în ei se găsește chipul Cuvîntului ceresc, iar Acesta este icoana lui Dumnezeu. Dacă cei sfinți sînt chipul icoanei, adică al icoanei care este Fiul, ei exprimă și înfierea, făcîndu-se asemenea nu numai cu trupul preamărit al lui Hristos, ci și cu cel care este încă în trup. În felul acesta sfinții devin asemenea cu Domnul în trupul mării, schimbați fiind prin înnoirea duhului. Iar dacă acești creștini zic prin faptă și voință «Tatăl nostru care ești în ceruri», atunci este limpede că «cel ce păcătuiește — precum zice Ioan în Epistola sa sobornicească — este de la diavolul, fiindcă de la început diavolul păcătuiește». Și precum sămînța lui Dumnezeu rămîne în cel născut din Dumnezeu și este, pentru cel zidit după Cuvîntul Unul-Născut, cauza că nu poate păcătui, tot astfel în oricine păcătuiește este sămînța diavolului, care, atîta vreme cît rămîne în suflet, nu-l lasă pe cel ce o poartă să facă binele. Însă deoarece Fiul lui Dumnezeu a venit ca să «strice lucrurile diavolului»²⁴⁵, este cu putință ca prin sălășluirea cuvîntului lui Dumnezeu în noi, uneltirile diavolului să fie nimicite, iar sămînța cea rea pătrunsă în noi să fie stîrpită și noi să devenim fii ai lui Dumnezeu.

5. Să nu se creadă, deci, că noi n-am învățat altceva decît să rostim cuvinte într-o anumită clipă a rugăciunii, ci dacă înțelegem bine ceea ce am spus înainte cu privire la rugăciunea fără încetare²⁴⁶, atunci întreaga noastră viață să fie o rugăciune fără întrerupere, pe care s-o confirmăm și prin purtare cînd spunem: «Tatăl nostru care ești în ceruri», căci cetățenia noastră să n-o mai punem pe pămînt, ci în ceruri²⁴⁷, unde sînt tronurile lui Dumnezeu, prin întărirea lui Dumnezeu în toți cei care poartă chipul Cuvîntului ceresc²⁴⁸ și care în modul acesta au devenit și ei cerești.

XIXIII

TATĂL «DIN CERURI» NU TREBUIE ÎNȚELES LOCAL ȘI ANTROPOMORFIC

1. Cînd se zice că «Tatăl sfinților este în ceruri», nu trebuie înțeles că Dumnezeu ar fi mărginit la o formă trupească și că ar locui în

244. *Mt.* 5, 45.

245. *I In.* 3, 8.

246. *I Tes.* 5, 17.

247. *Filip.* 3, 20.

248. *I Cor.* 15, 49.

forma aceasta în ceruri, căci dacă ar fi mărginit într-un loc, atunci ar urma că Dumnezeu e mai mic decât cerurile, care-L încap. Or, trebuie, dimpotrivă, să credem că față de puterea de nespus a dumnezeirii Lui, toate celelalte sînt mărginite. În general, toate textele, care după părerea celor mai simpli afirmă, în sens verbal, că Dumnezeu se găsește într-un singur loc, trebuie înțelese într-un mod corespunzător concepțiilor înalte și spirituale despre Dumnezeu, precum sînt cele din Evanghelia după Ioan, unde citim : «Iar înainte de praznicul Paștelor, știind Iisus că a venit ceasul Lui, ca să treacă din lumea aceasta la Tatăl, iubind pe ai Săi cei din lume, pînă la sfîrșit i-a iubit»²⁴⁹. Și ceva mai departe : «Și știind Iisus că Tatăl I-a dat Lui toate în mîini și că de la Dumnezeu a venit și la Dumnezeu se întoarce»²⁵⁰. Și apoi : «Ați auzit că v-am spus : Mă duc și voi veni iar la voi. Dacă Mă iubiți, v-ați bucura că Mă duc la Tatăl»²⁵¹. Și după puține cuvinte spune iarăși : «De acum Mă duc la Cel ce M-a trimis și nimeni dintre voi nu Mă întrebă : Unde Te duci ?»²⁵². Dacă ar trebui înțelese aceste cuvinte în sens local, atunci este vădit că tot așa ar trebui înțelese și cuvintele următoare : «Dacă Mă iubește cineva, va păzi cuvîntul Meu și Tatăl Meu îl va iubi și vom veni la el și vom face locaș la el»²⁵³.

2. Dar acestea nu trebuie înțelese literal, în sensul unei treceri spațiale a Tatălui și a Fiului spre cel ce iubește cuvîntul lui Iisus, tălmăcindu-le în sens local. Ci Cuvîntul lui Dumnezeu care S-a coborît la noi și S-a smerit în demnitate atîta vreme cît a petrecut între oameni, trece acum, din lumea aceasta, la Tatăl pentru ca și noi să-L contemplăm acolo în stare desăvîrșită, așa cum a ieșit din starea smereniei și a intrat din nou în desăvîrșirea Sa, acolo unde și noi, luîndu-L ca îndrumător, să prisosim în toate și să ne ușurăm de orice neputințe. Să se întoarcă, deci, Cuvîntul lui Dumnezeu la Cel ce L-a trimis, să lase lumea și să meargă la Tatăl. De aceea și textul de la sfîrșitul Evangheliei după Ioan : «Nu te atinge de Mine, căci încă nu M-am suit la Tatăl Meu» va trebui să-l înțelegem tot în sens tainic, suirea Fiului la Tatăl trebuind înțeleasă în chip mai demn de Dumnezeu, cu o tălmăcire mai înduhovnicită, ca o urcare pe care o săvîrșește mai devreme duhul decât trupul.

3. Am lămurit aceste lucruri în legătură cu cuvintele : «Tatăl nostru care ești în ceruri»²⁵⁴ ca să combatem părerea nepotrivită pe care și-o

249. *In.* 13, 1.

250. *In.* 13, 3.

251. *In.* 14, 28.

252. *In.* 16, 5.

253. *In.* 14, 23.

254. *In.* 20, 17. Totuși, dacă se află «într-un loc», nu înseamnă numaidecît că-i «trupesc». Kohlhofer, *op. cit.*, p. 139. Migne, *P. G.*, 11, 1661. O astfel de îngustime de

fac despre Dumnezeu cei care cred că El trăiește numai în ceruri, și să nu lăsăm pe cineva să creadă că Dumnezeu s-ar găsi mărginit într-un spațiu fizic, ceea ce ar însemna că are trup și că am putea să spunem despre El cele mai neserioase învățături : că-i divizibil, material și supus stricăciunii, așa cum orice trup este divizibil și material și supus stricăciunii. Sau să ne spună aceia că n-au păreri deșarte despre Dumnezeu, declarînd clar cum ar fi posibil ca Dumnezeu să aibă altă fire decît una materială ? Întrucît, însă, și înainte de venirea tru-pească a lui Hristos, multe scrieri par să susțină că Dumnezeu se află într-un spațiu fizic, de aceea nu mi s-ar părea nepotrivit să citez cîteva din acele texte pentru a îndepărta orice îndoială de la cei care în îngustimea lor mărginesc pe Dumnezeu, Cel a toate cuprinzător, într-un spațiu mic și îngust. Să luăm, mai întii, cuvîntul din cartea Facerii : «Iar cînd au auzit glasul Domnului, Care umbla prin rai, în răcoarea serii, Adam și femeia lui s-au ascuns de la fața Domnului Dumnezeu printre pomii raiului»²⁵⁵. Să întrebăm, deci, pe cei care nu vor să pătrundă în comorile Scripturii și nici nu bat de la început la ușa ei, dacă sînt în stare să ni-L înfățișeze pe Domnul Dumnezeu care umple cerul și pămîntul²⁵⁶, cum și-L pot ei închipui mărginit doar corporal, El care are cerul ca tron și pămîntul ca așternut picioarelor, dacă poate fi Domnul privit într-un loc așa de mic în comparație cu întreg cerul și pămîntul și că chiar și raiul, pe care și-l imaginează fizic, nu este umplut de Dumnezeu, ci îl întrece cu atîta în mărime, încît umblă într-însul, plimbîndu-se și aude zgomotul mersului picioarelor lui ?

Este și mai absurd să susții că, temîndu-se de Dumnezeu pentru păcatul lor, Adam și Eva s-au ascuns din fața lui Dumnezeu între pomii raiului. Și nu se spune numai că ei ar fi vrut pur și simplu să se ascundă, ci că ei s-au și ascuns. Căci altfel, zic ei, de ce ar fi întreat Dumnezeu pe Adam : «Unde ești ?».

4. Despre toate acestea am discutat mai pe larg în comentariile făcute la cartea Facerii. Acum, pentru ca să nu trecem cu totul sub tăcere o problemă atît de însemnată, va fi de ajuns dacă vom aminti cuvintele : «Voi locui în ei și voi umbla în mijlocul poporului Meu»²⁵⁷, spuse de Dumnezeu în Deuteronom. De unde se vede că precum este petrecerea

vederi (διὰ τὸν ἰδιοτισμὸν) e desigur un antropomorfism simplist și periculos, pe care Origen îl combate adeseori.

255. Fac. 3, 8. Despre Comentarul la cartea Facerii se știe că s-a pierdut. Cu toate că a lucrat la el mai mult ani, Origen n-a reușit să ajungă decît la primele cinci capitole ale cărții (C. Cels 6, 49). Între singurele fragmente păstrate sînt cele două din *Filocalia*, pe care le publicăm aici. Bardenhewer, *op. cit.*, II, 140.

256. Ier. 3, 23—24.

257. În felul acesta nu se întilnește în Deuteronom citația respectivă. Ea e întilnită în schimb în *II Cor.* 6, 16. Locuri paralele pot fi : *Lev.* 26, 12 și *Ies.* 37, 27, dar citate liber. Nu mai trebuie să spunem că sub influența lui Filon, Clement Alexan-

Domnului între sfinți, cam așa este și cea din rai; de aceea e firesc ca orice păcătos să se ascundă de Dumnezeu, să fugă de privirile Lui și să se ferească să dea față cu El. Așa trebuie înțelese și cuvintele: «Și s-a dus Cain de la fața lui Dumnezeu și a locuit în țara Nod, la răsarit de Eden»²⁵⁸.

Precum, deci, locuiește Dumnezeu între sfinți, tot așa locuiește El și în cer, fie că se înțelege, prin aceasta, orice sfânt, care poartă chipul omului ceresc²⁵⁹ sau al lui Hristos, în care toți cei mântuiți sînt ca niște luminători și ca niște stele ale cerului sau ca și sfinții care petrec în cer, cum spun cuvintele: «Către Tine, Cel ce locuiești în cer, am ridicat ochii mei»²⁶⁰. Sau cum spune Ecclesiastul: «Nu te grăbi să deschizi gura ta înaintea lui Dumnezeu, căci Dumnezeu este în cer, iar tu pe pămînt jos»²⁶¹, cuvinte care vor să arate deosebirea între cei care sînt în trupul smereniei și între cel care se găsește între îngerii cei ridicați cu ajutorul Cuvîntului și puterilor sfinte, sau chiar de către Hristos însuși. Și nu este nepotrivit ca El să fie propriu-zis tronul Tatălui, care, în chip mai alegoric, se numește cer, iar Biserica Lui să fie numită pămînt și așternut al picioarelor Sale.

Am înfățișat, aici, cîteva cuvinte din Vechiul Testament, care par să așeze pe Dumnezeu într-un loc spațial, pentru a-l convinge pe cititor, cu toate mijloacele, după puterea ce ne este dată, să înțeleagă Sfînta Scriptură într-un mod mai înalt și mai duhovnicesc, acolo unde pare să învețe că Dumnezeu s-ar afla într-un singur loc. Și aceasta a trebuit s-o spunem ca să deslușim mai bine cuvintele: «Tatăl nostru care ești în cer», pentru a deosebi oarecum esența lui Dumnezeu de cea a făpturilor, care, deși nu sînt de aceeași ființă, se împărtășesc totuși de o cinste dumnezeiască, de putere și, ca să zicem așa, de o adevărată revărsare a dumnezeirii.

XXIV

«SFINȚEASCĂ-SE NUMELE TĂU».

CE ESTE UN NUME? CE ESTE NUMELE LUI DUMNEZEU?

CE ESTE «SFINȚIREA» LUI?

1. Cuvintele «Sfințească-se numele Tău» arată că ori nu s-a împlinit cererea, ori că cel care a dobîndit-o se roagă ca ea să-i rămînă și să nu se sfirșească. Este clar, după lectura de aici, că numele Tatălui

drinul și a altora, Origen a negat existența unui paradis terestru, reducînd totul la o stare paradisiacă de nevinovăție originară.

258. *Fac.* 4, 16. }

259. *I Cor.* 15, 49. Pasaj corupt în manuscrisul din Cambridge. După cele afirmate aici «cerul» poate fi ori Hristos, ori sălaș al Domnului și îngerilor. Kohlhofer, *op. cit.*, p. 142.

260. *Ps.* 122, 1.

261. *Ecl.* 5, 1.

n-ar fi sfânt și tocmai de aceea Matei și Luca ne cer să spunem : «Sfințească-se numele Tău». Dar se va zice : cum ar putea cere cineva să se sfințească numele lui Dumnezeu ca și cum El n-ar fi sfințit ? Să ne gândim ce este «numele Tatălui» și ce înseamnă ca El «să fie sfințit» ?

2. Numele este indicarea fundamentală a proprietății individuale a celui ce este numit. De pildă, există o calitate proprie Apostolului Pavel, e alta tipică sufletului lui, în virtutea căreia sufletul e așa cum este, alta proprie minții lui, care poate înțelege anumite lucruri și, în sfârșit, și o calitate tipică trupului său, în urma căreia el a fost așa sau așa. Înșușirea specifică a acestor calități, care nu se întîlnesc la alții, căci altul care să nu se deosebească de Pavel nu se găsește între oameni, se arată prin numele de «Pavel»^{261 a}.

Dar întrucît la oameni însușirile proprii se pot schimba, atunci, potrivit Scripturii, pe bună dreptate se schimbă și numele. După ce și-a schimbat felul de a fi, Avram a primit numele Avraam și după schimbarea celui a lui Simon, a fost numit Petru, iar după schimbarea proprietății lui Saul, care prigonea pe Iisus, acesta a fost numit Pavel. La Dumnezeu, însă, Care este neschimbător și rămîne mereu același, iar numele este oarecum unul și același, întîlnim în Cartea Ieșirii un singur nume : «Eu sînt Cel ce sînt»²⁶², sau cam așa ceva. Deoarece, privitor la Dumnezeu, toți presupunem cîte ceva ori de cîte ori ne gândim la Dînsul, dar nu toți la ceea ce este El într-adevăr (căci puțini, și dacă putem spune așa și mai puțini, între acei puțini, înțeleg sfințenia Sa în toate), de aceea, pe bună dreptate, ni se propovăduiește că ideea pe care ne-o facem despre Dumnezeu e cuviincioasă dacă vedem în El sfințenia Creatorului, a Purtătorului de grijă, a Celui ce judecă, a Celui ce alege sau părăsește, primește sau respinge, răsplătește după merite ori pedepsește pe fiecare după cum i se cuvine.

3. Căci prin acestea și prin alte note asemănătoare se exprimă, ca să zic așa, însușirile deosebite ale lui Dumnezeu, acestea cred că înseamnă, după Scriptură, numele lui Dumnezeu. De aceea se spune în Cartea Ieșirii : «Să nu iei numele Domnului Dumnezeului tău în deșert»²⁶³, iar în Deuteronom : «Ca ploaia să curgă învățătura Mea și graiurile Mele să se coboare, ca roua pe verdeață», «ca ploaia repede pe iarbă». Iar în Psalmi : «Pomeni-vor numele Tău în tot neamul și nea-

261 a. Și aici se afirmă concepția trihotomică a lui Origen.

262. Ieș. 3, 14. După părerea lui Origen numele aparțin lucrurilor și traduc însușirile lor. Așa vorbește și în *Indemn la martiriu*, cap. 46, Migne, P.G., 11, 625—29. El atacă aici probleme de teologie apofatică, desigur încă nu destul de clar concepute ca la Pseudo Dionisie Areopagitul, dar «universalialia in re» se resimte deja și la el. Pe larg nota 54 Migne, P. G., 11, 626—27.

263. Ieș. 20, 7.

mul»²⁶⁴. Căci cine pune în legătură conceptul de Dumnezeu cu lucruri nepotrivite, acela ia numele lui Dumnezeu în deșert, iar cine are putere să rostească cuvinte, care, ca și ploaia sînt în stare să aducă rod în sufletele ascultătorilor, care spune vorbe care mîngîie ca roua, care împrăștie asupra auditorilor, printr-o zidire temeinică, picurii binefăcători ai cuvintelor și stropii de apă trebuitori încolțirii, acela dobîndește mari daruri prin numele Lui. Gîndindu-se, în sinea sa, că are nevoie de Dumnezeu, care să-i împlinească cererea, creștinul cheamă în ajutor pe Acela de la care vin cu adevărat toate darurile. Și toți care pricep aceste lucruri mai curînd își aduc aminte de însușirile lui Dumnezeu decît le-ar putea explica, chiar dacă ar crede că au auzit de la vre-un om în ce constau tainele religiei.

4. Precum cel care se roagă trebuie să țină seama de cele spuse aici (de a avea o idee corectă despre Dumnezeu) și să se roage ca să se sfințească numele lui Dumnezeu, tot așa se spune în psalmi: «Să înălțăm numele Lui împreună», precum poruncește Tatăl, ca să fim «cu toții uniți în același cuget și în aceeași înțelegere»²⁶⁵, și să ne înălțăm la adevărata și înalta cunoaștere a proprietăților lui Dumnezeu. Tocmai aceasta înseamnă a înălța numele lui Dumnezeu. Căci, cel ce a avut parte de revărsarea dumnezeirii, scăpînd cu ajutorul lui Dumnezeu și biruind pe dușmani, încît aceștia nu s-au mai putut bucura de căderea lui, acela înalță însăși puterea lui Dumnezeu, de care a fost părtaș, precum se arată în psalmul al douăzeci și nouălea, prin cuvintele: «Înalța-Te-voi, Doamne, și m-ai ridicat și n-ai veselit pe vrăjmașii mei împotriva mea»²⁶⁶.

Și înalță pe Dumnezeu, închinîndu-I o casă, în cele dinlăuntru ale lui, precum spune și însemnarea aceluiași psalm: «Psalmul de laudă la sfințirea casei lui David».

5. Și mai este ceva de spus despre cuvintele: «Sfîntească-se numele Tău» și despre cele spuse în formă de poruncă, anume că interpreții întrebunțează adeseori forme imperative în loc de optative, ca în psalmii: «Mute să fie buzele cele viclene, care grăiesc împotriva dreptului fărădelege»²⁶⁷, în loc să zică: o «de ar amuți» și «Să smulgă cămătarul toată averea lui și să nu aibă sprijinitor»²⁶⁸, ca în psalmul 108 despre Iuda, unde întreg psalmul este o «rugăciune» cu privire la Iuda,

264. *Deut.* 32, 2—3.

265. *I Cor.* 1, 10.

266. *Ps.* 29, 1.

267. *Ps.* 30, 18. Sub «interpreți» Origen înțelege pe cei 70 de traducători în grecește ai Sfintei Scripturi. E vorba deci de Septuaginta. Am văzut în volumul prim al operelor exegetice ale lui Origen că el face deosebire între textul ebraic al Vechiului Testament și traducerea lui în grecește.

268. *Ps.* 108, 10—11.

ca să aibă și el parte de astfel de lovituri. Dar Tațian (Sirianul)²⁶⁹, neînțelegînd expresia «să fie», care nu însemnează totdeauna o dorință, ci uneori și o poruncă, a făcut cele mai ușuratece afirmații despre Dumnezeu, spunînd că expresia «să fie lumină»²⁷⁰ ar fi exprimat mai degrabă o dorință, decît o poruncă, pentru că pînă atunci Dumnezeu s-ar fi aflat, spunea el cu nerușinare, în întuneric! Ar trebui să-l întrebăm: atunci cum tălmăcim expresiile: «Să dea pămîntul din sine verdeață»²⁷¹, «să se adune apele de sub cer la un loc»²⁷², «să mișune apele de vietăți»²⁷³ și «pămîntul să scoată ființe vii»?²⁷⁴

Oare de aceea dorește El ca să se adune apele de sub cer la un loc, numai pentru ca să poată sta pe tăria lor? Sau pentru ca să se folosească de cele ce răsar din pămînt, exprimă El dorința: «pămîntul să rodească»? Și tot așa, ce fel de trebuință asemănătoare cu cea a lipsei de lumină era la vietățile de apă, de văzduh și de pe uscat, pentru ca să și-o dorească și pe aceasta? Dar chiar dacă (după Tațian) este absurd ca Dumnezeu să dorească acestea, deși sînt expuse în termeni imperativi, de ce să nu se spună același lucru și despre enunțarea: «Să fie lumină!», căci nu e făcută în sens de dorință, ci de poruncă!

Am ținut să spun acest lucru fiindcă, rugăciunea fiind redactată în termeni imperativi, am vrut să amintesc interpretările false ale lui Tațian, din pricina celor pe care i-a indus în eroare și care au primit învățătura lui greșită, fapt pe care l-am verificat și eu odinioară.

XXV

CUVINTELE «VIE ÎMPĂRĂȚIA TA» EXPRIMĂ DORINȚA DE A VEDEA PE DUMNEZEU SĂLĂȘLUINDU-SE ÎN INIMILE NOASTRE

1. «Vie împărăția Ta». Dacă, după cuvîntul Domnului și al Mîntuitorului, împărăția lui Dumnezeu «nu vine pe văzute» și nici nu vor zice: «iat-o aici sau acolo», căci «împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul nostru»²⁷⁵ și «foarte aproape este cuvîntul, în gura noastră și în inima noastră», atunci e clar că cel ce se roagă să vie împărăția lui Dumnezeu, pe bună dreptate se roagă ca împărăția lui Dumnezeu să prindă rădăcină într-insul, să aducă roade și să se desăvîrșească. În orice sfînt (creș-

269. Tațian Sirianul, un apologet creștin din sec. II, ne-a lăsat între altele un *Discurs către greci*. Citatul de mai sus nu aparține acestei lucrări, ci alteia. Nu se știe dacă Tațian a sfîrșit ca om al Bisericii sau nu, altfel nu ne putem explica severitatea afirmației lui Origen. Cf. G. Bardy, *op. cit.*, p. 115.

270. *Fac.* 1, 3.

271. *Fac.* 1, 11.

272. *Fac.* 1, 9.

273. *Fac.* 1, 20.

274. *Fac.* 1, 24.

275. *Lc.* 17, 20—21; *Deut.* 30, 14.

tin), care e stăpînit de Dumnezeu și care ascultă de legile Lui duhovnicești, sălășluiește Domnul ca într-o cetate bine orînduită. Tatăl este de față și Hristos stăpînește la un loc cu Tatăl în sufletul desăvîrșit, după cuvîntul, pe care l-am amintit: «Vom veni la el și vom face locaș la el»²⁷⁶.

Eu cred că prin împărăția lui Dumnezeu se înțelege starea fericită a unui suflet condus de rațiune și îndrumat de sfaturi înțelepte, cu alte cuvinte, împărăția lui Dumnezeu înseamnă cuvintele mîntuitoare²⁷⁷ adresate ascultătorilor, precum și faptele bune izvorîte din dreptate²⁷⁸. În schimb, orice păcătos este chinuit de stăpînitorul acestui veac, căci toți păcătoșii sînt robii acestui veac rău, dacă nu se lasă în grija Celui care «s-a dat pe Sine pentru păcatele noastre», ca să ne scoată din acest veac viclean, să ne scoată după voia lui Dumnezeu și a Tatălui nostru²⁷⁹, după cuvintele scrise în Epistola către Galateni.

Și cei ce se lasă munciți de stăpînitorul acestui veac prin păcătuire voită, aceia stau sub puterea păcatului, de aceea ne îndeamnă Sfîntul Pavel să nu lăsăm ca păcatul să aibă stăpînire asupra noastră, poruncindu-ne aceste cuvinte: «Să nu împărățească păcatul în trupul vostru cel muritor, ca să vă supuneți poftelor lui!»²⁸⁰

2. Dar ar putea zice cineva cu privire la aceste două cereri: «Sfințească-se numele Tău» și «Vie împărăția Ta»: dacă cel care se roagă, se roagă ca să fie ascultat și dacă într-adevăr e așa, atunci este limpede că va fi sfințit pentru cineva numele lui Dumnezeu și că pentru acela va și veni împărăția lui Dumnezeu. Iar dacă așa stau lucrurile, cum se va mai ruga pentru ceea ce are, ca și cînd nu l-ar avea, zicînd: «Sfințească-se numele Tău» și «Vie împărăția Ta»? Iar dacă este așa, atunci uneori este potrivit să nu se zică: «Sfințească-se numele Tău» — «Vie împărăția Ta». La acestea se poate răspunde că, precum cel care se roagă să obțină cunoștință și înțelepciune, se va ruga totdeauna cum se cuvine pentru acestea, căci are tot mai multe temeieri de a cere înțelepciune și cunoștință, deși în trup el «cunoaște numai în parte»²⁸¹ ceea ce poate pătrunde, iar ceea ce este desăvîrșit și care va înlocui cu-

276. *In.* 14, 23.

277. *In.* 1, 1. Din nou găsim necesar să subliniem termenul de origine stoică τὸ ἡγεμονικόν: καὶ οἶμαι νοεῖσθαι Θεοῦ μὲν βασιλείαν τὴν μακαρίαν τοῦ ἡγεμονικοῦ κατὰ στασις — și cred că pot spune că împărăția lui Dumnezeu e starea fericită a rațiunii dominante. Desigur, nu e vorba aici de rațiune ca putere discursivă, ci în sens de cuget, de minte bună, încălzită de credință și de dragoste. Poate că în ἡγεμονικόν -ul acesta inima își are rol mai mare decît rațiunea însăși. În orice caz o astfel de concepție e net spirituală, existențialistă chiar.

278. *I Cor.* 1, 20.

279. *Gal.* 1, 4.

280. *Rom.* 6, 12.

281. *I Cor.* 13, 9.

noaşterea parţială se va arăta abia atunci cînd mintea va fi pusă faţă în faţă, fără percepţia simţurilor, cu cele duhovniceşti, tot aşa nu-i este posibil nimănui din noi să sfinţească în mod desăvîrşit numele lui Dumnezeu şi să guste împărăţia Lui, dacă nu va dobîndi desăvîrşirea prin cunoaştere, prin înţelepciune şi chiar şi prin celelalte virtuţi. Pe calea desăvîrşirii înaintăm numai «dacă ne îndreptăm atenţia spre cele ce stau înaintea noastră şi uităm de cele ce sînt în urma noastră»²⁸². Abia atunci înaintăm neconţinut cînd vom ajunge la împărăţia lui Dumnezeu şi cînd se vor împlini cuvintele Apostolului, că «Hristos după ce va fi supus pe toţi vrăjmaşii va preda domnia lui Dumnezeu Tatăl» «pentru ca Dumnezeu să fie totul în toate»²⁸³. De aceea rugîndu-ne neîncetat cu o inimă tot mai înduhovnicită prin Cuvînt, să spunem către Tatăl nostru din ceruri : «Sfinţească-se numele Tău, vie împărăţia Ta !»

3. Despre împărăţia lui Dumnezeu trebuie înţeles şi aceea că, precum nu este înfrăţire între dreptate şi fărădelege, iar lumina nu are nici ea pîrtăşie cu întunericul şi nici Hristos nu se însoţeşte cu Veliar²⁸⁴, tot aşa nu poate dăinui în împărăţia lui Dumnezeu stăpînirea păcatului. Dacă voim, deci, ca Dumnezeu să stăpînească între noi, atunci nicidecum «să nu stăpînească păcatul în trupul nostru muritor»²⁸⁵ şi nici să nu ascultăm de poruncile lui, care îndeamnă sufletul nostru spre faptele cărnii şi spre lucrări potrivnice lui Dumnezeu, ci să omorîm mădulele noastre, ale omului pămîntesc²⁸⁶, culegînd roadele duhului, pentru ca Domnul să umble în noi ca într-un rai duhovnicesc şi să domnească singur peste noi, cu Hristos al Său, Care va sălăşui în noi, de-a dreapta Acelei puteri duhovniceşti, de Care voim să ne împărtăşim şi Care va locui în noi pînă ce toţi vrăjmaşii din noi vor ajunge aşternut picioarelor Lui, iar orice domnie, stăpînire şi putere va fi îndepărtată de la noi. Căci acestea se pot întîmpla în fiecare din noi şi ca şi cel din urmă duşman, moartea, să fie biruită pentru ca şi despre noi să spună Hristos : «Unde-ţi este, moarte, biruinţa ta ? Unde-ţi este, iadule, boldul tău ?»²⁸⁷.

De pe acum, deci, să se îmbrace în sfinţenie ceea ce este stricăcios în noi şi nesticăciunea în feciorie şi desăvîrşită curăţenie, iar ce este muritor să se îmbrace, după biruinţa morţii, în nemurirea Tatălui, şi astfel, aflîndu-ne sub stăpînirea lui Dumnezeu, să ne împărtăşim încă de pe acum de binefacerile renaşterii şi ale învierii.

282. Filip. 3, 14.

283. I Cor. 15, 28.

284. II Cor. 6, 14—15.

285. Rom. 6, 12.

286. Col. 3, 5.

287. I Cor. 15, 53 ; 15, 55.

XXVI

«FACĂ-SE VOIA TA» SE REFERĂ LA NOI PERSONAL,
APOI LA MEMBRII BISERICII ȘI ÎN FINE LA FIINȚELE CEREȘTI

1. După ce a spus cuvintele : «Vie împărăția Ta», evanghelistul Luca a lăsat la o parte cuvintele referitoare la voia Tatălui, trecînd direct la cererea următoare : «Pîinea noastră cea spre ființă, dă-ne-o nouă în fiecare zi»²⁸⁸. Să studiem cuvintele referitoare la voia Tatălui, despre care știm că se găsesc numai în Evanghelia după Matei și stau în strînsă legătură cu cele dinaintea lor.

Cînd ne rugăm, fiind încă pe pămînt, și știm că în cer se împlinește voia lui Dumnezeu de toate ființele cerești, atunci să ne rugăm ca și noi, cei de pe pămînt, să împlinim, ca și ei, voia lui Dumnezeu, ceea ce se va și întîmpla dacă nu facem nimic împotriva voii Lui. Iar dacă, așa cum se face în cer voia lui Dumnezeu, va fi îndeplinită și de noi pe pămînt, atunci și noi ne vom asemăna ființelor cerești, fiindcă și noi purtăm chipul cel ceresc și atunci vom moșteni împărăția cerurilor, iar cei care vor veni după noi, pe pămînt, vor cere să fie asemenea nouă, care vom fi în ceruri.

2. După Matei am putea înțelege cuvintele : «precum în cer așa și pe pămînt», în sens mai larg, anume că ceea ce ni se poruncește să spunem în rugăciune ar fi cam așa : «Sfințească-se numele Tău, precum în cer așa și pe pămînt», «vie împărăția Ta, precum în cer așa și pe pămînt», «facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pămînt». Numele lui Dumnezeu a fost sfințit de cei din ceruri, la ei a venit împărăția lui Dumnezeu și tot ei sînt cei care împlinesc laolaltă voia lui Dumnezeu. În același timp, pe pămînt, tot ce săvîrșim noi este nedeplin, dar le putem desăvîrși și aici dacă ne vom arăta demni să fim ascultați de Dumnezeu în toate acestea.

3. Iar, în chip special, cu privire la : «Facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pămînt» ne putem întreba : Cum se împlinește voia lui Dumnezeu într-un cer, în care se află și duhuri ale răutății, pentru care «s-a îmbătăt sabia lui Dumnezeu» ?²⁸⁹. Dacă ne rugăm să se facă voia lui Dumnezeu pe pămînt, așa cum se face ea în cer, să nu cerem cumva fără socoteală să rămînă pe pămînt puterile potrivnice, care vin din cer, fiindcă mulți s-au făcut răi pe pămînt din cauza căderii duhurilor răutății, care sînt și în ceruri ! Cine înțelege cerul în chip figurat și spune că el este Hristos, iar pămîntul Biserica — căci care tron ar fi

288. *Lc.* 11, 3.

289. *Et.* 6, 12; *Is.* 34, 5. Reiese, așadar, din cele spuse aici, că duhuri rele luptă și în regiunile cerești, adică deasupra pămîntului, după cum susține Origen și în alte locuri (*De Principiis* II, 9 etc.).

atit de vrednic de Tatăl ca Hristos și care așternut al picioarelor Lui ca Biserica? — acela va rezolva ușor problema, spunind că fiecare din membrii Bisericii trebuie să se roage de bună voie Tatălui, să împlinească voia Tatălui așa cum a împlinit-o Hristos, Care a venit să facă voia Tatălui Său și a împlinit-o cu prisosință. Și noi, dacă ne alipim de Hristos, ne facem un duh cu El, îndeplinind astfel voia Lui încît să fie împlinită și pe pămînt ca și în ceruri. «Căci cel ce se lipește de Domnul — zice Sfîntul Pavel — este un duh cu El»²⁹⁰. Și cred că nu va fi neîndreptățită această explicație pentru cine o va chibzui mai cu atenție.

4. Iar dacă cineva va fi de altă părere, atunci să se ducă la sfîrșitul acestei Evanghelii (de la Matei), acolo unde, după înviere, Domnul va zice către cei unsprezece ucenici: «Datu-Mi-s-a toată puterea, în cer și pe pămînt»²⁹¹. Avînd putere peste cele din cer, va spune El, a primit-o și peste cele de pe pămînt, ființele din cer fiind cele dintîi luminate de către Cuvîntul, iar la plinirea vremii, în urma puterii date Fiului lui Dumnezeu, imită și cei de pe pămînt ordinea statornicită în cer, pentru care Mîntuitorul a primit deplină putere.

Prin rugăciune Hristos voiește, oarecum, să-i ia pe ucenicii pe care i-a instruit drept colaboratori pe lîngă Tatăl, pentru ca asemenea ființelor cerești, supuse Adevărului și Cuvîntului, și ființele pămîntești îndreptate cu puterea pe care au primit-o în cer și pe pămînt să fie îndrumate spre un sfîrșit fericit, ceea ce stă în puterea Lui. Cine înțelege că prin cer vedem pe Mîntuitorul, iar prin pămînt, Biserica, spunind că Cel Întîi Născut din toată făptura este cerul, în care Tatăl se odihnește ca pe un tron, acela va înțelege că omul pe care l-a îmbrăcat, împodobit cu puterea smereniei și a ascultării pînă la moarte, zice după înviere: «Datu-Mi-s-a toată puterea, precum în cer așa și pe pămînt»²⁹². Omul luat de Mîntuitorul a primit puterea peste cele cerești, care sînt proprii numai Celui Unul-Născut, pentru ca să-L facă părtaș la dumnezeirea Sa și pentru ca să se facă una cu El²⁹³.

5. Ne mai rămîne să rezolvăm cea de a doua problemă, și anume, cum se împlinește voia lui Dumnezeu în cer, cîtă vreme și în cer duhurile răutății luptă împotriva ființelor de pe pămînt? Iată cum răspundem aici. După cum pămînteanul își are patria în cer, nu din pricina locului unde se află, ci, pe temeiul simțămintelor sale alese, adunîndu-și comori în ceruri și avînd inima în cer, purtînd cu alte cuvinte chipul

290. I Cor. 6, 17.

291. Mt. 28, 18.

292. Mt. 28, 18.

293. E vorba despre uniunea ipostatică — καὶ εννοούμενος αὐτῷ Migne, P.G., 11, 504 A.

unei adevărate ființe cerești, și nu mai aparține pământului și lumii de jos, ci aparține cerului și unei lumi mai bune, celei cerești, tot așa și duhurile răutății care petrec în ceruri, dar își au «patria» pe pământ, unde luptă prin uneltiri împotriva oamenilor, «adună comori pe pământ» și «poartă chipul pământescului», care «deși frunte a făpturilor lui Dumnezeu, totuși a ajuns să fie batjocorit de îngeri», deci nu sînt cerești și nu locuiesc în ceruri din pricina simțirii lor rele. Cînd, deci, se spune : «Facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pământ», trebuie să ne gîndim că nu sînt în cer aceia care din îngîmfare au căzut deodată cu acela, care «ca un fulger a căzut din cer» ²⁹⁴.

6. Poate că zicînd Mîntuitorul nostru că trebuie să ne rugăm ca voia Tatălui așa să se împlinească pe pământ, cum se împlinește și în cer, nicidecum nu se poruncește ca rugăciunile să se facă pentru cei care petrec cu simțirile printre pămînteni, pentru ca să fie asemenea acelora care petrec cu sufletul în cer, ci rugăciunea se rînduiește cu scopul ca toate cele de pe pământ, adică cele mai rele și înrudite cu cele pămîntești, să devină asemănătoare celor mai bune, care au cetățenia ²⁹⁵ în ceruri, făcîndu-se astfel cerești. Păcătosul este tot pământ, oriunde s-ar afla ; el nu se va pocăi și tot pământ se va face, pe cînd cel ce împlinește voia lui Dumnezeu și nu nesocotește legile duhovnicești mîntuitoare, acela este cer. Cît timp sîntem încă pământ din pricina păcatului, să ne rugăm ca voia lui Dumnezeu să coboare și asupra noastră spre îndreptare, așa cum s-a întîmplat cu cei care au devenit cer înaintea noastră sau sînt în cer. Iar dacă în ochii lui Dumnezeu nu sîntem priviți ca pământ, ci de acum, deja ca cer, atunci să ne rugăm «ca precum e în cer, așa să fie și pe pământ», adică și la cei răi să se împlinească voia lui Dumnezeu, pentru ca să-i facă, să spun așa, cer, ca să nu mai rămîna pământ, ci toate să devină cer. Căci, dacă, potrivit acestei interpretări, voința lui Dumnezeu se face în cer ca și pe pământ, atunci pământul nu va rămîne pământ, precum aș spune mai lămurit cu alt exemplu, ci precum s-a împlinit voia lui Dumnezeu la cei cumpătați, atunci și cei necumpătați se vor face cumpătați. Precum s-a împlinit voia lui Dumnezeu la cei drepți, ca și la cei nedrepți, atunci și cei nedrepți vor fi drepți. Dacă, deci, precum voia lui Dumnezeu s-a făcut în cer și se face și pe pământ, atunci toți vom fi cer, căci carnea care nu este de folos și sîngele înrudit cu dînsa nu pot să moștenească împără-

294. *Iov* 40, 19 ; *I Cor.* 15, 49 ; *Lc.* 10, 18.

295. *Filip.* 3, 20.

ția lui Dumnezeu, nici stricăciunea nu moștenește nestricăciunea²⁹⁶. Însă, se va putea spune că ar putea să o obțină, dacă se vor îndrepta de la carne, de la pământ, de la lut și de la sânge înspre firea cerească.

XXVII

PRIN «PIINEA CEA DE TOATE ZILELE»
TREBUIE SĂ ÎNȚELEM (CA LA ÎNGERI) MAI ALES
PIINEA SUFLETULUI PE CARE S-O CEREM CONTINUU

1. «Pîinea cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi»²⁹⁷ sau cum spune Luca: «Pîinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă în fiecare zi»²⁹⁸.

Deoarece unii cred că aici ni se spune să ne rugăm pentru pîinea cea trupească, de aceea este potrivit să îndreptăm în cele ce urmează această părere greșită și să înfățișăm adevărul cu privire la pîinea cea spre ființă. Trebuie să-i întrebăm: Cum ne poate porunci așa ceva Cel ce ne-a cerut să ne rugăm pentru lucruri mari și cerești, atît timp cît pîinea, care ni se dă pentru trup, nu este un lucru ceresc și nici rugăciunea pentru aceasta nu este o rugăciune mare, ca și cînd ar fi uitat, ceea ce ne-a învățat altă dată, urmînd ca acum să aducem lui Dumnezeu rugăciune pentru lucruri pămîntești și fără însemnătate?

2. Dar, urmînd Învățătorului însuși, care ne învață cu privire la pîine, vom arăta acest lucru mai pe larg. În Evanghelia după Ioan, El zice către cei care au venit la Capernaum ca să-L caute: «Amin, amin zic vouă: Mă căutați nu pentru că ați văzut minunile, ci pentru că ați mîncat din pîini și v-ați săturat»²⁹⁹. Căci cine mîncă din pîinile binecuvîntate de Iisus și se satură din ele, acela nu mai caută decît să înțeleagă pe Fiul lui Dumnezeu și se grăbește spre El. De aceea El dă poruncă potrivită cînd spune: «Lucrați nu pentru mîncarea cea pieri-

296. *I Cor.* 15, 20.

297. *Mt.* 6, 11.

298. *Lc.* 11, 3. Termenul ἐπιούσιος (= spre ființă) e întîlnit numai de două ori în Sfînta Scriptură și anume la *Matei* 6, 11 și la *Luca* 11, 3, deci în locurile unde e vorba de rugăciunea «Tatăl nostru». După cum Origen și-a făcut un titlu de glorie, popularizînd acel agrafon αἰεὶτε τὰ μέγιστα (= cereți lucruri mari, probabil în legătură cu *Matei* 6, 33), tot așa face și aici o subliniere epocală, atunci cînd dă să se înțeleagă că pîinea pentru care ne rugăm este cea care asigură ființarea noastră deplină, atît pentru suflet cît și pentru trup. Desigur că aici trebuie implicată și Euharistia, potrivit expresiei ioaneice (6, 53—55). Mulți teologi, mai ales protestanți, deduc originea cuvîntului ἐπιούσιος, de la verbul ἐπιμι = merg spre, urmez, așa cum e expresia ἡ ἐπιούσα ἡμέρα, ziua următoare. În cazul acesta s-ar sublinia aspectul eshatologic al cererii, în sensul ca să cerem hrană necesară pe fiecare a doua zi, ceea ce sună cam pămîntesc. Așa s-a încetățenit adjectivul «cea de toate zilele». Origen s-a gîndit «la lucruri mai mari»; ἐπιούσιος provine de la ἐπι + οὐσία = spre ființă, spre ființare. Traducerea latină «super substantialis» e destul de greoaie. Fericitul Ieronim a tradus cu «pîine supranaturală», ceea ce iarăși e forțat.

299. *In.* 6, 26.

toare, ci pentru mîncarea ce rămîne spre viață veșnică și pe care o va da vouă Fiul Omului» ³⁰⁰.

Iar cînd cei ce-L ascultau L-au întreat și au zis: «Ce să facem ca să săvîrșim lucrările lui Dumnezeu?» ³⁰¹, Iisus le-a răspuns și le-a zis: «Aceasta este lucrarea lui Dumnezeu, ca să credeți în Acela pe care El L-a trimis» ³⁰². Și Dumnezeu «a trimis pe Cuvîntul Său și i-a tă-măduit», precum este scris în psalmi ³⁰³, adică pe cei bolnavi. Și cei care cred în acest cuvînt săvîrșesc lucrările lui Dumnezeu, care sînt o hrană ce rămîne spre viața cea veșnică ³⁰⁴. «Și Tatăl Meu, zice El, vă va da pîinea cea adevărată» ³⁰⁵ din cer, căci pîinea lui Dumnezeu este aceea care coboară din cer și dă viață lumii. Adevărata pîine este aceea care hrănește pe omul adevărat, cel zidit după chipul lui Dumnezeu ^{305 a}, crescîndu-l și făcîndu-l asemenea cu Creatorul. Ce este oare mai potrivit pentru hrana sufletului decît Cuvîntul? Sau ce poate fi mai de preț, pentru o minte înțelegătoare, decît înțelepciunea lui Dumnezeu? Și ce poate fi mai de dorit pentru o ființă cugetătoare decît adevărul?

3. Dacă, însă, s-ar opune cineva zicînd că Hristos nu ne-ar fi învățat să ne rugăm pentru pîinea cea de toate zilele, întrucît aceasta ar fi ceva deosebit de ființa Lui, atunci să asculte cum se vorbește și în Evanghelia după Ioan o dată ca ceva deosebit de Dînsul, altă dată ca și cînd pîinea ar fi El însuși: «Nu Moise v-a dat pîinea cea din cer, ci Tatăl Meu vă va da din cer pîinea cea adevărată» ³⁰⁶. Altă dată, însă, îi cereau: «Dă-ne nouă pîinea aceasta totdeauna» ³⁰⁷. El vorbește ca despre Sine: «Eu sînt pîinea vieții; cine vine la Mine nu va flămînzii și cine crede în Mine nu va înseta niciodată» ³⁰⁸. Și puțin după aceea: «Eu sînt Pîinea cea vie, care s-a pogorît din cer. Cine va mîncă din pîinea aceasta va fi viu în veci. Iar pîinea pe care Eu o voi da pentru viața lumii este trupul Meu» ³⁰⁹.

4. Și pentru că orice hrană e numită în Scriptură pîine, cum se vede din cele scrise de Moise: «Patruzeci de zile și patruzeci de nopți n-a

300. *In.* 6, 27.

301. *In.* 6, 28.

302. *In.* 6, 29.

303. *Ps.* 106, 20.

304. *In.* 6, 27.

305. *In.* 6, 32—3.

305 a. Fiind zidit «după chipul lui Dumnezeu», omul tinde la asemănarea cu El. Iată o teză din cele mai des susținute de Origen. *C. Cels* IV, 83, 85; *Comm. in Ioannem*, XX, 22; *De Principiis* III, 6, 1.

306. *In.* 6, 32.

307. *In.* 6, 34.

308. *In.* 6, 35.

309. *In.* 6, 51.

mîncat pîine, nici apă n-a băut»³¹⁰, tot așa și cuvîntul care înseamnă hrană este diferit și variază, fiindcă nu toți pot fi hrăniți cu învățăturile dumnezeiești, aspre și severe. De aceea, voind să arate o hrană întăritoare, pe potrivă celor mai desăvîrșiți, zice: «Pîinea pe care Eu o voi da pentru viața lumii este trupul Meu»³¹¹, iar după aceea: «Dacă nu veți mîncă trupul Fiului Omului și nu veți bea sîngele Lui, nu veți avea viață în voi. Cel ce mănîncă trupul Meu și bea sîngele Meu are viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua cea de apoi, căci trupul Meu este adevărată mîncare și sîngele Meu adevărată băutură. Cel ce mănîncă trupul Meu și bea sîngele Meu rămîne întru Mine și Eu întru el. Precum M-a trimis pe Mine Tatăl cel viu și Eu viez pentru Tatăl (tot așa) și cel ce Mă mănîncă pe Mine va trăi prin Mine»^{311 a}.

Aceasta este hrana cea adevărată, trupul lui Hristos, care fiind Cuvînt, S-a făcut trup, după cum este scris: «Și Cuvîntul trup S-a făcut»³¹². Îndată ce-L mîncăm, El S-a sălășluit întru noi. Și cînd ni se împărtășește, atunci se împlinește cuvîntul: «noi am văzut slava Lui»³¹³. «Aceasta este pîinea care s-a pogorît din cer, nu precum au mîncat părinții voștri (mana) și au murit. Cel ce mănîncă această pîine va trăi în veci»³¹⁴.

5. Iar Pavel, vorbind cu corintenii cei nevîrstnici, care se comportau în chip copilăresc, zice: «Cu lapte v-am hrănit, nu cu bucate, căci încă nu puteați mîncă, pentru că sînteți încă trupești»³¹⁵, iar în epistola către Evrei: «Și voi aveți nevoie de lapte, nu de hrană vîrtoasă, pentru că oricine se hrănește cu lapte este nepriceput în cuvîntul îndreptării, de vreme ce este prunc. Hrana tare este pentru cei desăvîrșiți, care au prin obișnuință și simțurile învățate să deosebească binele și răul»³¹⁶. Și cred că și enunțarea: «Unul crede că mănîncă de toate, cel slab însă mănîncă legume»³¹⁷, nu este făcută de dînsul cu privire la hrana trupească, ci cu privire la cuvintele lui Dumnezeu, care

310. *Deut.* 9, 9—10.

311. *In.* 6, 51.

311 a. *In.* 6, 53—57.

312. *In.* 1, 14.

313. *In.* 1, 14: A se vedea că «slava Domnului» e un har deosebit. Între puținele cazuri din Vechiul Testament, cînd s-a spus că au «văzut slava Domnului», e cazul din *Ieș.* 40, 34 după terminarea Cortului Mărturie. Ceva în acest gen, desigur mai mareț, trebuie înțeles aici, unde e vorba de Sfînta Euharistie.

314. *In.* 6, 58.

315. *I Cor.* 3, 2. În scrisul lui Origen întîlnim adeseori cel puțin două clase de credincioși: pe de o parte creștinul «de toate zilele», sau cei mai simpli, iar pe de altă parte gnosticii, sau cei desăvîrșiți, care nu se mulțumesc numai cu ce spune Legea, ci caută «mai mult», urcă «mai sus». Laptele și hrana vîrtoasă sînt cele mai simple simboluri ale celor două grupe.

316. *Evr.* 5, 12—14.

317. *Rom.* 14, 2.

nutresc sufletul. Căci omul credincios și desăvârșit poate să pătrundă toate, cum arată cuvintele : «Unul crede că mănîncă de toate», pe cînd cel mai slab și mai puțin desăvârșit se mulțumește cu învățături mai simple, mai puțin grele, care nu întăresc prea mult. Și pe el îl au în vedere cuvintele : «Iar cel slab mănîncă legume»³¹⁸.

6. Cred că și afirmația lui Solomon din Cartea Pildelor ne învață că e mai de laudă și mai vrednic cel care nu pătrunde învățăturile cele mai întăritoare și mai înalte din cauză că nu-l ajută mintea (desigur fără să cugete totuși lucruri greșite) decît cel cu minte mai pricepută și mai subtilă și care știe să mînuiască lucrurile cu mai mare dibăcie, dar care nu pătrunde sensul păcii și al armoniei în univers. Iar proverbul sună așa : «Mai mult face o mîncare de verdețuri și alături dragoste, decît un bou îngărășat și alături ură»³¹⁹.

De aceea am primit adesea, cu mai multă bucurie, o gustare simplă și modestă, cînd am fost ospătați de oameni care nu puteau să ne ofere mai mult, decît cuvintele înalte care se ridică împotriva cunoașterii lui Dumnezeu, propovăduind cu ispititoare încăpăținare o învățătură străină de cea dată de Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, care ne-a dat Legea și profeții. Pentru ca, deci, nici să ne îmbolnăvim cu sufletul din lipsa de hrană și nici să murim pentru Dumnezeu de foamea cuvîntului Domnului, să cerem de la Tatăl pîinea cea vie, adică «cea spre ființă», cum spune rugăciunea.

7. Acum trebuie să înțelegem ce însemnează cuvîntul «spre ființă» și «de toate zilele». Mai întii trebuie știut că termenul «epiousios», sau ceea ce-i necesar spre ființa noastră de toate zilele, nu este întrebuițat de nici un grec învățat și nici n-a fost folosit de limba oamenilor simpli, ci pare să fie inventat de evangheliști. Și anume, Matei și Luca au fost de aceeași părere și l-au întrebuițat fără vreo deosebire de nuanță. Lucruri asemănătoare au făcut și în alte cazuri traducătorii cărților ebraice. Căci care grec a întrebuițat cîndva cuvîntul : ἐνωτίζου — enotizou — sau ἀκουτίσθητι acoutistiti — în loc de εἰς τὰ ὦτα δέξαι eis ta ota dexai —, «viriți în urechi», și «fă-te că auzi»! Un cuvînt asemănător cu ἐπιούσιον — epiousion — se află scris la Moise, ca fiind spus de Dumnezeu : «Voi îmi veți fi popor ales : λαός περιούσιος — laos periousios —³²⁰. Atît ἐπιούσιος cît și περιούσιος cred că derivă de la cuvîntul «usia» (substanță). Cel dintii arată pîinea care se transformă în sub-

318. Rom. 14, 2.

319. Pilde 15, 17. ἐνωτίζου și ἀκουτίσθητι le întîlnim la Iov 33, 1 și 34; 34, 16 și 37, 13, apoi la Isaia 1, 2; iar Origen le comentează în Omilia XII, 7 la Ieremia, după cum am văzut în volumul prim.

320. Ieș. 19, 5.

stanța noastră, iar celălalt înseamnă poporul viu, legat de ființa dumnezeiască, care participă la Ea.

8. «Usia» propriu-zisă se referă la lucrurile necorporale (adică la suflete), care au o existență invariabilă și nu sînt supuse nici unei creșteri sau scăderi. Căci proprietățile principale ale corpurilor, la care au loc o creștere, respectiv o împutîinare, sînt tocmai nestatornicia lor și nevoia unui adaos care să le sprijine și să le mențină. Și dacă li se adaugă, într-un anumit moment, ceva în plus față de ce s-a pierdut, are loc o augmentare, iar în caz invers — o împutîinare. Poate că unele nici nu primesc adaos și sînt, ca să zic așa, în continuă descreștere. Cei care cred că esența lucrurilor necorporale e lucru secundar, iar cea a corpurilor e lucru principal — dau următoarele determinări: Substanța este materia sau esența primă a tot ce există, materia corpurilor și din care derivă corpurile — materia corpurilor individuale, sau primul existent nediferențiat, care există înainte de lucrurile reale, sau cea care primește toate schimbările și prefacerile, iar pentru sine este, după legea proprie, invariabil, sau care dăinuiește la orice schimbare sau prefacere.

După acești filosofi din urmă, substanța este fără calitate și lipsită de formă, ea există potrivit propriei sale rațiuni, nu are nici o mărime determinată, servește însă pentru orice calitate drept substrat într-un loc pregătit pentru aceasta. Ei numesc aceste însușiri acte și acțiuni și lor le aparțin și mișcările și stările. Deci ei spun că substanța nu ia parte la nici una din ele, totuși niciodată ea nu-i complet inseparabilă de una din ele, ci e în stare să primească toate influențele cauzei care o acționează și o transformă. Forța din ea e liberă de orice determinare și este cauza tuturor proprietăților și tuturor alcătuirilor în jurul său. Și, spun ei, ea este cu totul schimbătoare și divizibilă și orice usie se poate uni cu oricare alta, formînd o singură unitate.

9. Din cele spuse pînă aici în legătură cu «pîinea cea spre ființă» și despre poporul ales (ἐπιούσιος și περιούσιος) am reținut două diferite însemnări ale «usiei». Înainte arătasem că pîinea, pe care trebuie s-o cerem, e de ordin duhovnicesc. Or, aceasta înseamnă să concepem pîinea ca fiind înrudită cu substanța, pentru că așa cum pîinea corporală, cînd este introdusă în corpul celui nutrit, se prefacă în substanța acestuia, tot așa și pîinea cea vie, care coboară din cer, primită de minte și suflet, împărtășește putere celui care caută hrana în ea, fiind «pîinea spre ființă» pentru care ne rugăm. Și tot astfel, precum după felul nutriției, dacă este vîrtoasă și potrivită pentru atleți sau este de felul laptelui și legumelor, cel care se hrănește primește puteri diferite, așa este firesc ca și cuvîntul lui Dumnezeu, care se dă copiilor sub formă de lapte, ori ca legume pentru cei slabi, ori sub formă de carne pentru

alergători, fiecare din cei nutriți să pară una sau alta, după felul cum s-au dedicat cuvîntului.

E drept că sînt și alimente care sînt considerate ca dăunătoare, altele produc boli și altele nu pot fi consumate. Toate trebuie înțelese prin analogie și aplicate în mod corespunzător.

10. Pîinea cea de toate zilele sau «cea spre ființă», corespunzătoare atît ființei noastre raționale cît și substanței însăși, aduce sufletului sănătate, bunăstare și putere, dar împărtășește și propria-i nemurire celui ce se hrănește cu ea ³²⁰ a, pentru că Cuvîntul lui Dumnezeu este El însuși nemuritor.

Această pîine de toate zilele mi se pare că a fost numită de Scriptură pomul vieții și cine întinde mîna spre el și va lua din el va trăi în veci. Și cu o a treia numire acest pom este numit, de către Solomon, înțelepciunea lui Dumnezeu, atunci cînd zice «Pom al vieții este ea pentru cei ce stăpînesc înțelepciunea, iar cei ce se sprijină pe ea, ca pe Domnul, sînt fericiți» ³²¹. Iar fiindcă și îngerii sînt hrăniți cu înțelepciunea lui Dumnezeu, pentru că iau puteri ca să-și poată îndeplini misiunea prin contemplarea adevărului și înțelepciunii, se spune în psalmi că și îngerii se hrănesc, iar oamenii lui Dumnezeu, așa-numiții evrei, comunică cu îngerii și devin oarecum comesenii lor, după cum este scris: «Pîine îngerească a mîncat omul» ³²². Desigur, mintea noastră nu poate fi atît de neputincioasă încît să ne facă să credem că îngerii primesc un soi de pîine trupească, cum a fost cea căzută din cer pentru evreii ieșiți din Egipt, din care s-au împărtășit și s-au hrănit în toată vremea laolaltă atît evreii cît și îngerii și duhurile slujitoare ale lui Dumnezeu.

11. Dar, întrucît discutăm despre pîinea cea spre ființă, despre pomul vieții, despre înțelepciunea lui Dumnezeu și despre hrana comună a oamenilor și a îngerilor, n-ar fi greșit să atragem atenția asupra celor trei bărbați din Cartea Facerii, care au fost găzduiți de Avraam și au fost ospătați din plămada a trei măsuri de făină coaptă sub spuză. Acestea nu trebuie înțelese literal, ci numai figurativ, căci sfinții se pot împărtăși uneori de hrană spirituală și rațională nu numai ca oamenii, ci și ca puterile dumnezeiești, fie spre folosul lor, fie spre a arăta cu ce fel de hrană au izbutit să se hrănească. De o astfel de manifestare se bucură și se hrănesc și îngerii și sînt mai dispuși să colaboreze în toate chipurile și să ajute de-a rîndul, ca să înțeleagă lu-

³²⁰ a. Cele două concepții deosebite, în legătură cu substanța despre care vorbește Origen aici, sînt cea a lui Platon și a stoicilor. A se vedea «notele critice», Migne, P. G., 11, 1671.

³²¹. *Pilde* 3, 18.

³²². *Ps.* 77, 29.

cruri mai multe și mai mari de la cel luminat în prealabil de învățături întremătoare. Căci nu este de mirare ca un om să hrănească pe îngeri, căci și Hristos mărturisește că stă lingă ușă și bate ca să intre la cei ce-I deschid și să ospăteze din bucate cu cel ce l-a deschis, iar după aceea El însuși va împărți din ale Sale aceluia care l-a ospătat mai înainte, după puterea sa, pe Fiul lui Dumnezeu.

12. Cel care ia din pâinea cea spre ființă își întărește inima și se face fiu al lui Dumnezeu. În schimb, «cel ce se împărtășește dintr-un șarpe nu-i altceva decât un etiopian duhovnicesc», prefăcut el însuși prin viclenie în șarpe, așa că, chiar dacă dorește să fie botezat, va fi dojenit de Cuvîntul Domnului: «Pui de vipere, cine v-a arătat că veți scăpa de mînia ce va să vie?»³²³. Despre trupul șarpelui mîncat de etiopieni, David scrie acestea: «Tu ai sfărîmat capul șarpelui și ai strivit capul balaurului și l-ai dat pe el popoarelor pustiului spre mîncare»³²⁴.

Dacă nu este absurd că Fiul lui Dumnezeu există ca duh, dar tot ca duh există și potrivnicul, încît fiecare din ei pot hrăni pe unul sau altul dintre oameni, de ce ne-am teme să admitem că fiecare din noi poate fi nutrit de toate puterile cele bune ca și de cele rele și chiar de toate? Astfel, cînd Petru a voit să intre în legătură cu sutașul Corneliu și cu cei adunați la Cezareea și apoi a vrut să împărtășească cuvîntul lui Dumnezeu și neamurilor, a zărit coborînd din cer un vas slobozit de cele patru capete, în care se aflau toate viețuitoarele cu patru picioare, cele tiritoare și cele sălbatice de pe pămînt. Și cînd i s-a poruncit să se scoale, să jertfească și să mănînce, el a refuzat, mai întîi, și a zis: «Tu știi, Doamne, că nimic spurcat sau necurat n-a intrat în gura mea»³²⁵, iar după aceea i s-a poruncit să nu numească pe nici un om murdar sau necurat, căci ceea ce este curățit de Dumnezeu nu este îngăduit a fi declarat de Petru necurat. Căci zice în carte: «Ceea ce Dumnezeu a curățit, tu să nu consideri spurcat»³²⁶.

Așadar, după legea lui Moise, mîncarea curată și necurată a fost deosebită după numirile mai multor animale, iar diferitele moravuri ale ființelor raționale învață că unele mîncări ne sînt folositoare, iar

323. Mt. 3, 7; Ps. 73, 14.

324. Ps. 73, 15.

325. Fapte 10, 14 și 11, 8.

326. Deut. 14, 3. Pe bună dreptate se poate întreba cititorul de ce pomeniște Origen în acest lung capitol atîtea imagini și noțiuni filosofice despre «pîinea cea substanțială», în schimb nu vorbește clar despre Euharistie, deși se știe că «realismul euharistic» nu-i era necunoscut. Poate că aici aruncă o umbră apăsătoare interpretarea lui alegorică. Pentru el pîinea vieții cu care hrănește Hristos pe credincioșii adevărați e mai ales adevărul care iluminează sufletul. De aceea predomină la el caracterul duhovnicesc al pîinii pe care o cerem în «Tatăl nostru». De aceea nu-i ușor de urmărit mersul cugetării lui. A se vedea G. Bardy, *Origène*, p. 142.

altele, dimpotrivă, pînă ce Dumnezeu le-a curățat pe toate dobitoacele făcîndu-le potrivite pentru hrană.

13. Așa stînd lucrurile, există o mare deosebire între alimente, totuși, față de toate celelalte există o singură «pîine spre ființă» pe care trebuie s-o cerem pentru ca să fim găsiți vrednici de ea și să fim hrăniți de Cuvîntul lui Dumnezeu, care «era de la început la Dumnezeu» și să fim îndumnezeiți.

S-ar putea ca cineva să spună că ἐπιούσιον — epiouision — derivă de la ἐπειναί — epeinai — care însemnează «a se grăbi, a veni, a urma» și ar însemna că ne poruncește să ne rugăm pentru pîinea care ne este necesară veacului viitor, pe care Dumnezeu să ne-o dăruiască mai înainte, prin prevedere, de pe acum, «astăzi» primind pentru secolul prezent, iar «miine» pentru cel ce are să vină. Dar, după părerea mea, e mai bună prima interpretare, de aceea ne vom opri asupra cuvîntului «astăzi», care este adaos la Matei sau «cea de toate zilele», precum e scris la Luca. Ei bine, în Sfînta Scriptură se obișnuiește, adeseori, să fie numit un secol întreg (αἰών) prin vorba «astăzi», cum zice textul : «Acesta este tatăl moabiților pînă în ziua de astăzi»³²⁷ și «acesta este tatăl amoniților pînă astăzi»³²⁸ și «s-a răspîndit acest obicei la evrei pînă în ziua de azi». Sau în psalmi : «Astăzi de veți auzi glasul Lui să nu vă învîrtoșați inimile voastre»³²⁹. Iar în cartea lui Iosua ideea aceasta este exprimată limpede în modul următor : «Să nu vă îndepărtați de Domnul în zilele de astăzi»³³⁰.

Dacă, însă, expresia «astăzi» desemnează tot timpul prezent, atunci «ieri» este secolul trecut. Așa presupunem că se spune și în psalmi și la Pavel, în Epistola către Evrei. În psalmi se spune în felul următor : «O mie de ani înaintea ochilor Tăi sînt ca ziua de ieri, care a trecut»³³¹. Acesta este acel faimos mileniu, care se aseamănă zilei de ieri și se deosebește de cea de astăzi. Iar la Apostol este scris : «Iisus Hristos — ieri și azi și în veci — este Același»³³². Și nu este deloc de mirare că pentru Dumnezeu un secol se socotește ca durata unei singure zile, ba, am putea spune, chiar mai puțin.

14. Mai trebuie să cercetăm dacă ceea ce se spune despre serbările și adunările prescrise pentru anumite zile, luni și ani, se referă la veacuri. Căci dacă «legea are o umbră a celor viitoare», atunci multe

327. *Fac.* 19, 37.

328. *Fac.* 19, 18.

329. *Ps.* 94, 8.

330. Textul nu-i clar.

331. *Ps.* 89, 4.

332. *Evr.* 13, 8.

sabate trebuie să fie umbra multor zile și luni noi³³³, să se ivească la anumite intervale de timp, săvârșite în urma întâlnirii nu știu cărei luni cu un oarecare soare. Doar dacă și luna întâia³³⁴ și ziua a zecea pînă la a 14-a și sărbătoarea azimilor din ziua a 14-a pînă la a douăzeci și una³³⁵ au umbra celor viitoare — cine este așa de înțelept și plăcut lui Dumnezeu să vadă din nou multe luni, pe cea dintîi și ziua a zecea din aceasta și cele următoare ?

Și ce să spun despre sărbătoarea celor șapte săptămîni și despre luna a șaptea, la a cărei lună nouă este ziua trîmbițelor³³⁶, iar în ziua a zecea, ziua expierii, cunoscute numai lui Dumnezeu singur, care le-a rînduit ? Și cine a pătruns într-atîta spiritul lui Hristos, ca să înțeleagă cei șapte ani (anii sabatului), pentru eliberarea robilor evrei și a iertării datoriilor și a lăsării pămîntului sfînt nelucrat ? Iar mai presus de sărbătoarea de șapte ani este așa-numitul an jubileu ; despre care nimeni nu-i în stare să-și facă nici cea mai simplă idee care sînt legile cele adevărate și care trebuie duse la îndeplinire. Aceasta nu stă în puterea nimănui, afară de acela care a văzut hotărîrea Tatălui cu privire la orînduirea pentru toate veacurile, după «judecățile Sale de nepătruns și după căile Sale necercetate și nepătrunse»³³⁷.

15. Adesea am fost nedumeriți cînd am comparat două texte ale Apostolului și ne-am întreat cum să înțelegem «împlinirea veacurilor» cînd știm că Iisus s-a ivit numai o dată spre ștergerea păcatelor : dacă după aceasta au să urmeze încă multe alte veacuri sau nu ? Iar locurile acelea sînt următoarele, în Epistola către Evrei : «Acum, la sfîrșitul veacurilor, s-a arătat o dată spre ștergerea păcatelor, prin jertfa Sa»³³⁸ și în Epistola către Efeseni : «Ca să se arate în veacurile viitoare covîrșitoarea bogăție a harului Său, prin bunătatea ce a avut către noi întru Hristos Iisus»³³⁹.

333. *Evr.* 10, 1. Prima zi de lună nouă este sărbătoare, împreună cu jertfe și sunet de trîmbiță.

334. Luna întâia corespunde — aproximativ cu martie.

335. Sărbătoarea Paștelui ține șapte zile.

336. Anul nou evreiesc era anunțat prin sunet de trîmbiță.

337. *Rom.* 11, 33. După cum mărturisește și în *Omilia V, 1 la Numeri*, Origen lasă și aici să se întrevadă greutatea de a identifica — fie chiar și alegoric — semnificațiile serbărilor iudaice. Desigur, pentru că ele erau legate de timp, pentru că exprimau doar simbolic realitățile veșnice. A se vedea și cele spuse în *De Principiis*, II, 3, 5. Dacă totuși insistă asupra lor, Origen lasă să se întrevadă între altele și credințele gnosticilor valentinieni, care vedeau în eonii lor o anumită viziune periodică a istoriei mîntuirii.

338. *Evr.* 9, 26.

339. *Ef.* 2, 7. Se știe că, pe de o parte, ideea «sfîrșitului veacurilor», iar pe de alta, «bunătatea harului dumnezeiesc», au fost cei doi factori pe care Origen nu i-a știut împăca în chip ortodox, negînd veșnicia iadului și în felul acesta afirmînd posibilitatea restaurării tuturor. Vom reveni.

Și gîndindu-mă la aceste lucruri, cred că precum împlinirea anului se face în luna cea din urmă, după care vine începutul altei luni, tot așa poate mai multe secole împlinesc oarecum «anul secolelor», iar de-săvîrșirea este veacul prezent, după care vor urma cîteva veacuri, al căror început este cel viitor, iar în cele viitoare Dumnezeu va arăta bogăția harului său din bunătate. Dar despre cel mai păcătos, care a rostit blasfemii împotriva Duhului Sfînt și este stăpînit de păcat în întreg secolul prezent și în cel ce vine, de la început pînă la sfîrșit — nu știu ce va trebui să spun.

16. Cine a văzut acestea și a pătruns cu mintea o săptămîină de secole, ca să contempleze un fel de sabbat sfînt și o lună de secole, pentru ca să vadă sărbătorile anului cînd «tot ce e de parte bărbătească trebuie să se înfățișeze înaintea Domnului Dumnezeu»³⁴⁰ și anii corespunzători acestor secole, pentru ca să înțeleagă anul al șaptelea, cel sfînt și cei șapte șeptenari ai secolelor (anii jubiliari), pentru ca să preamărească pe Acela care a dat astfel de orînduiri, cum poate să se mai preocupe de cea mai mică parte a unui ceas din ziua unui atare secol și să nu facă totul, pentru ca prin pregătirea de aici să devină demn și să primească «pîinea substanțială» (necesară de toate zilele) în ziua de astăzi³⁴¹ și să o primească zilnic ?³⁴²

17. Din cele spuse mai înainte se vedește ce înseamnă cuvîntul «spre ființă» sau «de fiecare zi». Căci cel ce se roagă lui Dumnezeu înseamnă că face acest lucru din veci și pînă în veci, nu ca și cînd ar face-o numai «astăzi», ci și pentru fiecare zi, și acela este în stare să primească de la Cel ce poate dărui cu mult mai presus decît toate cîte cerem sau pricepem noi³⁴³, sau, ca să mă exprim iperbolic, peste «cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit și la inima omului nu s-a suit»³⁴⁴.

Dacă am cerceta după evanghelistul Luca³⁴⁵ înțelesul cuvîntului «noastră», fiindcă nu se spune : «dă-ne nouă astăzi pîinea cea spre ființă», ci «pîinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi», ar trebui să ne dăm seama în ce sens este «a noastră» pîinea aceasta. Or, Apostolul ne învață că fie viața, fie moartea, fie cele viitoare, toate sînt ale Sfinților³⁴⁶, așa încît nu e nevoie acum să mai vorbim despre această problemă.

340. Deut. 16, 16.

341. Mt. 6, 11.

342. Lc. 11, 3.

343. Ef. 3, 20.

344. I Cor. 2, 9.

345. Ev. după Matei.

346. I Cor. 3, 22. Textul manuscrisului din Cambridge e atît de corupt în acest sfîrșit de capitol încît sensul cu greu a putut fi restabilit.

XXVIII

CERIND IERTAREA PĂCATELOR, SĂ NU UITĂM
CĂ TOȚI SÎNTEM «DATORNICI» ȘI TOȚI TREBUIE SĂ IERTĂM.
PUTEREA PREOTULUI DE A IERTA PĂCATELE

1. «Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi am iertat datornicilor noștri»³⁴⁷. Sau cum spune Luca: «Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm oricui ne datorează»³⁴⁸. Cu privire la datorii zice și Apostolul: «Dați tuturor cele ce sînteți datori, celui cu darea, dare, celui cu vama, vamă, celui cu cinstea, cinste. Nimănui cu nimic să nu fiți datori, decît cu iubirea unuia față de altul»³⁴⁹. Sîntem, deci, datori și avem unele îndatoriri, nu numai să dăm altora, ci și să conversăm prietenește cu ei și să împlinim anumite fapte bune. Ba sîntem datori să manifestăm și o dispoziție sufletească binevoitoare unii față de alții. Împlinind aceste datorii, răspundem la ceea ce este poruncit de legea dumnezeiască, pentru că dacă nu le facem, disprețuind rațiunea sănătoasă, rămînem datori.

2. Lucruri asemănătoare trebuie să luăm în considerare și la datorii față de frați și față de cei renăscuți în Hristos deodată cu noi, precum și față de cei care sînt de aceeași mamă sau de același tată.

Mai avem datorii și față de concetățeni, apoi o datorie comună față de toți oamenii, una deosebită față de străini, alta față de cei care au vîrsta părintească și alta față de unii pe care se cuvine a-i cinsti ca fii sau ca frați. Acela, deci, care n-a împlinit datorii față de frați, rămîne dator pentru cele ce n-a făcut. Tot așa dacă nu acordăm oamenilor ceea ce li se cuvine din duh de iubire și de înțelepciune, atunci datoria noastră rămîne și mai mare. Dar și față de noi înșine avem datoria să nu întrebuițăm trupul și sufletul jertfindu-le de dragul plăcerilor. Sîntem datori, desigur, să avem grijă și de suflet, dînd atenție agerimii minții, iar cuvintele să fie fără ghimpi, ziditoare și nicidecum făloase. Căci, dacă nu ducem la îndeplinire datorii față de noi înșine, atunci și chemarea noastră devine mai grea.

3. Mai presus de toate, întrucît noi sîntem făptura și plăzmuirea lui Dumnezeu, Lui îi sîntem datori a-I păstra o deosebită afecțiune, să-L iubim «din toată inima, din toată puterea și din tot cugetul»³⁵⁰. Căci, dacă pe acestea nu le îndeplinim cum se cuvine, devenim datornici ai lui Dumnezeu, păcătuiind față de Domnul. Și cine va plăti în locul nostru? «Căci dacă greșește om față de om, se vor ruga poate alții pentru

347. Mt. 6, 2.

348. Lc. 11, 4.

349. Rom. 13, 7—8.

350. Mc. 12, 30.

el lui Dumnezeu, dar cînd păcătuiește față de Domnul, atunci cine va mijloci pentru dînsul?», precum spune Eli în cartea întîia a regilor ³⁵¹. Or, noi sîntem deja datornicii lui Hristos, care ne-a răscumpărat cu singele Său, precum fiecare rob este datornicul celui care l-a cumpărat cu o anumită sumă de bani. Și față de Duhul Sfînt avem datorie, pe care o împlinim, cînd nu-L supărăm pe Cel «întru Care am fost pecetluiti, pentru ziua răscumpărării» ³⁵², și dacă nu-L supărăm, aducem roadele cerute de noi ³⁵³, iar El ne stă în ajutor și dă sufletului nostru viață.

Și dacă nu știm bine cine este îngerul păzitor al fiecăruia dintre noi, care privește fața Domnului în ceruri, este totuși clar pentru oricine, dacă chibzuiește, că și aceuia îi sîntem datornici. Dacă am ajuns «priveștiștea lumii, a îngerilor și a oamenilor», trebuie să știm că așa precum actorul este dator să spună sau să acționeze cutare sau cutare lucru în fața spectatorilor, iar dacă nu le-ar face este pedepsit, fiindcă și-ar bate joc de întreg teatrul, tot așa și noi sîntem datori întregii lumi și tuturor îngerilor și întregului neam omenesc cu ceea ce vom vrea să învățăm de la înțelepciune.

4. În afară de aceste datorii mai generale, avem o datorie specială față de «văduva» prezentată sub forma Bisericii, altă datorie față de diacon, față de preot și una deosebit de grea față de episcop, întrucît aceasta din urmă e reclamată și cerută de Mîntuitorul întregii Biserici și care este pedepsită dacă este neglijată.

Apostolul ne-a mai indicat încă o îndatorire comună, cea dintre bărbat și femeie, zicînd: «Bărbatul să-i dea femeii iubirea datorată, asemenea și femeia bărbatului» ³⁵⁴, și adaugă apoi: «Să nu vă lipsiți unul de altul» ³⁵⁵.

Dar ce nevoie este să spun cîte datorii mai avem, deoarece fiecare cititor al acestei scrieri poate să și le «achite», cînd ne gîndim că, în caz că nu le satisfacem, vom rămîne obligați, iar dacă le vom împlini, vom fi eliberați? Dealtfel nici nu-i cu putință, cîtă vreme sîntem în viață, să nu avem îndatoriri atît noaptea cît și ziua.

5. Cînd are cineva datorii trebuie să răspundă la ele ori pozitiv ori negativ. În viață se poate întîmpla să plătești ori să nu plătești. Sînt și oameni din aceia care nu datorează nimănui nimic, alții își achită

351. *I Regi 2, 25.*

352. *Ef. 4, 20.*

353. *Mt. 3, 8.*

354. *I Cor. 7, 3.* În tendința lui de a căuta sensuri cît mai adînci, Origen a fost acuzat, în legătură cu instituția Bisericii, că a văzut mai ales latura duhovnicească a activității ei. Totuși, așa cum am arătat și în studiul introductiv la volumul prim, Origen apreciază adeseori rolul celor trei grade ierarhice, cum o face și aici.

355. *I Cor. 7, 5.*

cea mai mare parte din datorii, iar pentru o parte rămîn încă debitori ; sînt și din aceia care achită numai o mică parte și rămîn în cea mai mare parte datori. În sfîrșit, sînt și din aceia care nu plătesc nimic, ci rămîn cu toate datori. Cine, însă, achită în întregime, încît nu mai datorează nimic, acela și-a orînduit pentru un răstimp treburile, în schimb va avea nevoie de refacere pentru efortul făcut înainte. Această reducere o poate obține, cu drept, acela care s-a străduit de la un anumit timp să se organizeze în așa fel încît să nu mai rămînă dator cu nimic din ceea ce-i cade în sarcină. Astfel de acțiuni împovărătoare ni se întipăresc în suflet și constituie un zapis sau un contract împotriva noastră, după cum vom fi judecați, ca și cum ne-am fi obligat toți în scris, prin semnătură proprie, la plata acestor datorii, recunoscînd că trebuie să ne înfățișăm înaintea judecății lui Hristos avînd să răspundem fiecare pentru cele ce-am făcut în viața trupească, bine sau rău. Și în cartea Pildelor se vorbește despre datorii : «Nu fi dintre aceia care dau mîna, care se pun chezași pentru datorii. Dacă nu ai cu ce plăti, pentru ce te învoiești ca să ți se ia și patul de sub tine ?»³⁵⁶

6. Iar dacă noi avem îndatoriri față de atîția, desigur că și față de noi sînt destui îndatorați. Unii ne sînt îndatorați ca oameni, alții ca cetățeni, alții ca părinți, alții ca fii, alții ca soți sau ca prieteni față de prieteni.

Dacă, deci, din marea mulțime a celor îndatorați față de noi, unii sînt mai delăsători în achitarea celor ce ni se cuvin, să ne arătăm și noi îngăduitori, uitînd de nedreptățile prezente și aducîndu-ne în schimb aminte că și noi am fost cîndva datori, uitînd adeseori că am fost datori nu numai față de oameni, ci și față de însuși Dumnezeu.

Aducîndu-ne, dar, aminte de cele pe care nu le-am împlinit deși eram datori s-o facem, dar de la care ne-am sustras cu trecerea timpului, cînd ar fi trebuit să facem cutare sau cutare lucru față de aproapele, să fim îngăduitori față de datornicii care nu și-au achitat datoria față de noi, îndeosebi să nu uităm cu ce am păcătuit față de Dumnezeu, vorbind cu ușurătate despre Ea, fie din necunoașterea adevărului, fie din nemulțumirea cu greutățile ce ne-au venit. Iar dacă nu voim să fim mai îngăduitori față de datornicii noștri, atunci vom păți ceea ce i s-a întîmplat celui care n-a iertat o sută de dinari celui ce slujise împreună cu dînsul. Potrivit pildei evanghelice, după ce i se iertase înainte toată datoria, stăpînul lui a poruncit să-l lege și să-i ceară înapoi tot ce-i iertase înainte, zicîndu-i : «Slugă vicleană, toată datoria aceea ți-am iertat-o fiindcă m-ai rugat ; nu se cădea oare ca și tu să ai milă de cel împreună slugă cu tine, precum și eu am avut milă de tine ? Arun-

cați-l în închisoare, pînă ce își va plăti toată datoria»³⁵⁷. Și Domnul adaugă la acestea : «Tot așa și Tatăl Meu cel ceresc vă va face vouă, dacă nu veți ierta — fiecare fratelui său — din inimile voastre»³⁵⁸.

7. Pe cei care spun că le pare rău de răutățile pe care ni le-au făcut, trebuie să-i iertăm, chiar dacă greșelile lor se repetă și altă dată, căci zice : «Dacă fratele tău ți-ar greși de șapte ori într-o zi și de șapte ori se întoarce către tine zicînd : «mă căiesc», iartă-l»³⁵⁹.

Față de aceia care nu se pocăiesc, nu noi trebuie să fim cei aspri, ci ei, care sînt mai răi față de ei înșiși, căci : «Cine leapadă mustrarea își urgisește sufletul său, iar cel ce ia aminte la dojană dobîndește înțelepciune»³⁶⁰.

Dar, și în cazul acesta, trebuie căutat în orice chip să li se poarte grijă, chiar dacă ei s-au depărtat atît de mult încît nu-și mai dau seama ce fac și petrec într-o beție mai periculoasă decît cea de vin, în cea a răutății din orbire.

8. Atunci cînd Luca zice : «Și ne iartă nouă greșelile noastre»³⁶¹ (deoarece greșelile noastre se ivesc cînd nu plătim ceea ce datorăm), spune același lucru ca și Matei, cu toate că nu pare să lase loc celui care voiește să ierte numai acelor datornici care se căiesc, amintind că Mîntuitorul ne-ar fi poruncit să adăugăm în rugăciune : «căci și noi iertăm celor ce ne greșesc»³⁶².

Oricum, toți avem puterea să iertăm greșeala comisă față de noi, după cum se spune într-un loc : «precum și noi iertăm greșiților noștri»³⁶³, iar în alt loc : «căci și noi iertăm oricărui datornic al nostru».

Cine se lasă inspirat de Iisus, așa cum au făcut Apostolii, care după roadele lor pot fi cunoscuți că au primit pe Sfîntul Duh, înduhovnicindu-se, acela ascultă de suflarea Duhului întocmai ca un fiu al lui Dumnezeu, conducîndu-se în toate după rațiune și cu înțelepciune. Unul ca acela iartă ceea ce și Dumnezeu le iartă și reține păcatele de neier-

357. Mt. 18, 32—35.

358. Mt. 18, 35.

359. Lc. 17, 4.

360. *Pilde* 15, 32. Acest capitol (XXVIII, 8—10) a fost foarte pozitiv apreciat de către istoricii teologiei creștine pentru motivul că avem consfințită tradiția privitoare la taina pocăinței. S-au scris tratate speciale în legătură cu această problemă (A se vedea lista lor la J. Quasten, *Initiation aux Pères de l'Eglise*, vol. II, Paris, 1958, p. 105). Nu-i ușor a desprinde corect aceste probleme. După părerea lui, unele păcate se iartă prin rugăciunea preotului, dar sînt și alte păcate pe care el le socotește de neiertat, măcar un timp și atunci printr-o ispășire solemnă s-ar putea să fie iertate. E interesant, însă, de subliniat că puterea de-a ierta nu-i nelimitată atunci cînd condiția morală a slujitorului Bisericii nu-i ireproșabilă. Se cunoaște protestul lui împotriva decretului penitențial al papii Calixt. Cf. P. Galtier, *Les pêchés incurables d'Origène*, Roma, 1929, p. 209.

361. Lc. 11, 4.

362. Lc. 11, 4.

363. Mt. 6, 12.

tat, slujind, ca și profeții care nu enunțau gândurile lor proprii, ci hotărârile lui Dumnezeu, așa și acela cere lui Dumnezeu, Care singur are putere să ierte.

9. Iată după Evanghelia de la Ioan care sînt cuvintele, prin care s-a dat apostolilor puterea de iertare a păcatelor: «Luați duh sfînt, că- rora veți ierta păcatele, iertate vor fi și cărora le veți ține, vor fi ținu- te»³⁶⁴.

Dacă cineva primește aceste cuvinte fără o cercetare mai amănun- țită, s-ar putea obiecta Apostolilor că nu tuturor s-ar fi iertat păcatele, așa ca să fie iertați toți, ci că ar fi ținut păcatele unora, așa că din cauza lor ele să fie ținute și la Dumnezeu. Legea ne dă un exemplu util, pentru a înțelege că iertarea păcatelor se săvîrșește din partea lui Dum- nezeu prin oameni. Preoților li se interzice, prin lege, să aducă jertfe pentru unele păcate, pentru ca să li se ierte păcatele aceloră pentru care s-ar aduce jertfa. Chiar și preotul care are puterea să aducă jertfe pentru unele greșeli fără voie și unele abateri³⁶⁵, nu va aduce arderea de tot pentru adulter sau ucidere voită, sau pentru altă greșeală mai grea, sau jertfă de expiere pentru păcat. Așadar apostolii și preoții, care sînt urmașii apostolilor, ca unii care au primit alături de marele preot îndrumarea dumnezeiască, știu, fiind luminați de Duhul Sfînt, pen- tru ce fel de păcate trebuie aduse jertfe, cînd și în ce chip, după cum tot ei cunosc și pentru care nu sînt de adus. De aceea preotul Eli știe că fiii săi Ofni și Finees duc o viață plină de păcate și neputîndu-le nici- decum veni în ajutor pentru iertarea păcatelor, mărturisește zicînd a- cestea: «De va greși omul față de alt om, atunci se vor ruga pentru el lui Dumnezeu; iar de va păcătui cineva față de Domnul, atunci cine va mijloci pentru el?»³⁶⁶

10. Nu știu cum unii își arogă ceea ce depășește demnitatea preo- țească, lăudîndu-se, fără să cunoască temeinic știința preoțească, că sînt în stare să ierte idolatria, adulterul și desfrîul, ca și cum rugăciu- nea făcută pentru cei care au îndrăznit astfel de fapte ar șterge înseși aceste păcate de moarte. Se vede că ei nu citesc cuvintele: «Este păcat de moarte, nu zic să se roage pentru așa păcat»³⁶⁷.

Nu trebuie trecut cu vederea nici eroicul Iov, care, aducînd jertfe pentru fiii săi, zice: «Se poate ca feciorii mei să fi păcătuit și să fi cugetat cu păcat împotriva lui Dumnezeu»³⁶⁸, căci pînă și pentru păca- tele de care nu era sigur că au ajuns pînă la buze, el tot aducea jertfe.

364. *Lc.* 11, 4.

365. *Lev.* 4, 2.

366. *I Regi* 2, 25.

367. *I In* 5, 16.

368. *Iov* 1, 5.

XXIX

«DUCEREA ÎN ISPITĂ» NU TREBUIE ÎNȚELEASĂ
CA FERIRE DE ISPITE, CI CA ASISTENȚĂ ȘI PUTERE
DE A BIRUI RĂUL DUPĂ CE NE-AM SCÎRBIT DE EL

1. «Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău»³⁶⁹. Se știe că vorbele «ci ne izbăvește de cel rău» sînt omise de Luca³⁷⁰.

Dacă Mîntuitorul nu ne poruncește să cerem lucruri imposibile, atunci ni se pare util să cercetăm în ce sens ni se poruncește să ne rugăm ca să nu cădem în ispită, cîtă vreme toată viața oamenilor pe pămînt este o ispită. Căci, cîtă vreme sîntem pe pămînt, stăpîniți de carne, care luptă împotriva duhului și a cărei pornire este împotriva lui Dumnezeu, fiindcă nu este în stare să se supună legii lui Dumnezeu³⁷¹, sîntem mereu expuși ispitei.

2. Că întreaga viață omenească, de pe pămînt, este o ispită, aceasta o știm de la Iov, din următoarele cuvinte: «Oare nu este viața oamenilor pe pămînt o încercare?»³⁷². Același lucru se arată în psalmul al șaptesprezecelea, în cuvintele: «În tine voi fi scutit de ispită»³⁷³. Dar Pavel le scrie corintenilor că Dumnezeu nu ne ferește să fim ispitiți, ci să nu fim supuși la ispite peste puterea noastră: «Nu v-a cuprins ispită care să fi fost peste puterea omenească. Credincios este Dumnezeu, Care nu va îngădui să fiți ispitiți mai mult decît puteți, ci odată cu ispită vă aduce și scăparea de ea, ca să puteți răbda»³⁷⁴.

Fie că avem de luptat împotriva cărnii, care e cuprinsă de poftă și e dușmană duhului, sau împotriva sufletului oricărei cărnii³⁷⁵, care are același nume ca și trupul în care locuiește și este puterea conducătoare a omului, inima lui (așa-i lupta pentru cei care trec prin încercări omenești), fie că sîntem atleți mai înaintați și mai desăvîrșiți, care nu mai dăm luptă împotriva singelui și a trupului și nu mai sîntem supuși la încercări omenești, pentru că pe acestea le-am biruit, noi va trebui să luptăm împotriva domniilor, a stăpîniilor, a stăpînitorilor întinericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății, — căci nu sîntem la adăpost de încercări.

3. În cazul acesta de ce ne poruncește Mîntuitorul să ne rugăm ca să nu cădem în ispită, dacă Dumnezeu este Cel care ne pune, oarecum, pe toți la încercare?

369. Mt. 6, 13.

370. Lc. 11, 4.

371. Gal. 5, 17.

372. Iov 7, 1.

373. Ps. 17, 28—29 (citație interpretativă).

374. I Cor. 10, 13.

375. Lev. 17, 11. ... τὸ ἡγεμονικὸν ὃ καλεῖται καρδία (Migne P.G. 11, 532 B), vrea să spună cam ceea ce spune cuvîntul «din inimă ies gîndurile rele...» (Mt. 15, 19) .

Căci «amintiți-vă (zice Iudita ³⁷⁶ nu numai către bătrînii de atunci, ci către toți cititorii cărții) cite a făcut Dumnezeu cu Avraam și de cite ori l-a încercat pe Isaac ; și cite a întîmpinat Iacob în Mesopotamia Siriei, cînd păștea oile lui Laban, ale fratelui mamei sale. Căci precum El i-a ispitit pe aceia ca să încerce inima lor, tot așa ne încearcă și pe noi Domnul, dar nu spre răzbunare, ci mai degrabă lovește pe cei care se ating de El». Și David vorbește de toți dreptii în cuvintele : «Multe sînt necazurile dreptilor» ³⁷⁷, iar Apostolul, în Faptele Apostolilor : «Prin multe suferințe trebuie să trecem ca să intrăm în împărăția lui Dumnezeu» ³⁷⁸.

4. Dar, dacă nu înțelegem ceea ce scapă mulțimii, de ce, adică, ne rugăm «să nu ajungem în ispită», atunci trebuie să spunem că apostolii n-au fost ascultați în rugăciunile lor, ei care au suferit nespuse de multe în întreaga lor viață, «în ostenele mai mult, în închisori mai mult, în bătăi peste măsură, la moarte adeseori» ³⁷⁹. Iar Sfîntul Pavel, îndeosebi, a primit de la evrei de cinci ori patruzeci de lovituri de bici, fără una, de trei ori a fost bătut cu vergi, o dată a fost bătut cu pietre, de trei ori a suferit naufragiu, o noapte și o zi a petrecut în largul mării ³⁸⁰, un om apăsător în toate chipurile, ajuns în strîmtorare, urmărit și aruncat la pămînt ³⁸¹, precum mărturisește : «pînă în ceasul de acum flămînzim și insetăm, sîntem goi și sîntem bătuiți, sîntem pribegi, ocăriți fiind, binecuvîntăm, prigoniiți fiind, răbdăm, huliți fiind, mîngîiem» ³⁸².

Iar dacă apostolii n-au fost ascultați în rugăciunile lor, cum poate nădăjdui cineva din cei care sînt mai jos decît ei, că rugîndu-se, vor găsi ascultare la Dumnezeu ?

5. Iar despre ceea ce este în psalmul al douăzeci și cincilea : «Cercetează-mă, Doamne, și mă cearcă, aprinde rărunchii și inima mea» ³⁸³, cineva, care n-ar fi atent la sensul poruncii Mîntuitorului, ar putea crede că este o nepotrivire cu ceea ce ne-a învățat Domnul despre rugăciune.

Dar cînd a crezut cineva că oamenii ar fi la adăpost de încercări a căror măsură au depășit-o chiar ? Și care e momentul în care să fii fără grijă, încît să nu lupți ca să nu cazi în păcat ? Dacă e cineva sărac, să nu se apuce de furat și să defaime apoi numele lui Dumnezeu. Dacă va

³⁷⁶. Iud. 8, 26.

³⁷⁷. Ps. 33, 18.

³⁷⁸. Fapte 14, 22.

³⁷⁹. II Cor. 11, 28.

³⁸⁰. II Cor. 11, 24—25.

³⁸¹. II Cor. 1, 8—9.

³⁸². I Cor. 4, 11—13.

³⁸³. Ps. 25, 2.

fi bogat, să nu se îngîmfe, căci în bogăția sa poate să devină mincinos și în trufia lui poate să zică : cine mă vede ? ³⁸⁴.

Nici Sfîntul Pavel, oricît este el de «bogat în tot cuvîntul și în toată cunoștința», nu este ferit de pericolul de a greși, ridicîndu-se deasupra altora, pentru care fapt simte nevoia unui bold al satanei, care să-l lovească peste obraz ca să nu se trufească ³⁸⁵.

Și dacă cineva crede că el este desăvîrșit și-i deasupra răutăților, să citească ceea ce se spune despre Iezechia în cartea a doua a Cronicilor, unde se afirmă precis că el a căzut tocmai în urma îngîmfării lui ³⁸⁶.

6. Iar dacă cineva ar disprețui sărăcia, socotind că din pricina ei el nu ar putea fi pus la încercare (lucru asupra căruia n-am insistat mai mult), apoi să știe acela că dușmanul stă la pîndă ca să doboare pînă și pe cerșetor și pe cel sărac, îndeosebi, fiindcă, după spusa lui, cerșetorul nu suportă amenințarea.

De ce să mai arăt cîți au fost osîndiți ca bogatul cel nemilostiv din Evanghelie din cauza bogăției materiale, pe care n-au întrebunțat-o cum se cuvine ? ³⁸⁷. Și cîți din cei care au suportat sărăcia cu lașitate și au trăit mai slugarnic și mai înjositor decît s-ar fi convenit unor sfinți n-au pierdut nădejdea răsplăților cerești ? Dar nici cei care stau la mijloc, între amîndouă, adică între sărăcie și bogăție, nu sînt feriți cu totul de păcat, cu toată învățătura lor moderată.

7. Oare e destul să fii sănătos și viguros trupește, ca să poți crede că ești la adăpost de orice încercare numai fiindcă ești sănătos și viguros ? Oare din greșeala cui «se strică templul lui Dumnezeu», dacă nu din a celor sănătoși și robuști ? Desigur, nimeni nu va îndrăzni să vorbească deschis despre aceste lucruri, fiindcă ele sînt la îndemîna tuturor. Oare ocolește vreun bolnav prilejurile de a «strica templul lui Dumnezeu» ³⁸⁸ cît timp numai la acest lucru se gîndește, desfătîndu-și mintea numai cu lucruri necurate ? Iar despre cîte altele îl mai tulbură, pe lîngă acestea, dacă nu-și păzește inima cu toată sîrguința, ce să mai spun ? Căci s-a dovedit că mulți din cei copleșiți de nevoi, nefiind în stare să suporte bolile cu curaj, erau mai curînd bolnavi sufletește decît trupește. Și mulți, căutînd să scape de mizerie și rușinîndu-se să poarte numele lui Hristos cu demnitate, s-au prăbușit în rușine veșnică.

8. Unul crede că va avea liniște dacă nu mai este pus la încercări și dacă va ajunge la vază mare înaintea oamenilor. Dar cîtă asprime nu cuprinde cuvîntul Scripturii «Adevăr vă spun, ei primesc răsplata

384. *Pilde* 30, 9 ; *I Cor.* 1, 5.

385. *II Cor.* 12, 7.

386. *II Cron.* 12, 25.

387. *Lc.* 16, 22.

388. *I Cor.* 3, 17.

de la oameni»³⁸⁹, căci așa s-a făgăduit acelor care se mândresc cu faima în ochii mulțimii ca și cu un mare bine. Și nu este oare plin de dojană cuvîntul : «Cum puteți voi să credeți cînd primiți slavă unul de la altul, iar slava care vine de la Dumnezeu nu o căutați ? »³⁹⁰

Dar la ce să mai înșir căderea în trufie a celor care sînt ținuți de aleși, precum și înjosirea și lingușirea lăudăroasă față de superiorii lor, oameni, ziși de neam slab și rău crescuți, a căror josnicie îndepărtează de Dumnezeu pe cei ce nu știu nici ce-i o prietenie adevărată și care simulează și virtutea cea mai de preț dintre oameni, iubirea ?

9. Se vede, așadar, din cele spuse pînă acum, că toată viața omului pe pămînt este un lanț de ispitiri. De aceea se și cade să ne rugăm să nu cădem în ispită. Aceasta, desigur, nu în înțelesul ca să nu fim puși la încercări ori la ispitiri — lucru care este cu neputință, atîta vreme cît sîntem pe pămînt — ci ca să nu ne lăsăm biruiți cînd sîntem ispitiți. După părerea mea cel care cedează ispitei e biruit, pentru că se lasă prins în lațul ei. Între astfel de lațuri a intrat și Mîntuitorul de dragul celor care se lăsasera ademeniți înainte, îi privea «printre gratii», cum se zice în Cîntarea Cîntărilor³⁹¹, spunînd celor prinși în ele și căzuți în ispită și în care vede pe mireasa Sa : «Scoală-te, draga mea, frumoasa mea, porumbața mea ! »³⁹². Voi mai adăuga ceva, ca să arăt că orice timp este timp de încercare pentru oameni : nici chiar cel care cugetă zi și noapte la legea lui Dumnezeu și se străduiește să îndeplinească cuvîntul : «Gura celui drept rodește înțelepciune»³⁹³, nici măcar acela nu este scutit de ispită.

10. Să mai vorbim oare de toți cei care dedicîndu-se studiului Scripturilor dumnezeiești au înțeles greșit cele făgăduite în Lege și în profeți, alunecînd în învățături greșite și nelegiuite sau în credințe nebunești și ridicole, în vreme ce alții, mult mai numeroși, nu merită nici măcar reproșul că neglijează Scriptura și totuși au căzut în aceleași rătăcirii ? În aceeași nenorocire au căzut mulți cînd au citit scrierile apostolice și evanghelice și și-au plăsmuit, în prostia lor, un alt Fiu și alt Tată decît le propovăduiseră sfinții și cum era în realitate^{393 a}. Căci cine nu are o concepție adevărată despre Dumnezeu și despre Hristosul Său, acela s-a îndepărtat de Dumnezeu și de Unul-Născut, Fiul Său, iar pe Tatăl și pe Fiul, așa cum I-a scornit nebunia lui, nu-I mai cinstește

389. Mt. 6, 2.

390. In. 5, 44.

391. Cînt. 2, 9.

392. Cînt. 2, 10.

393. Pilde 10, 31.

393 a. Se pare că aici sînt vizați, în primul rînd, marcioniștii, care-și croiseră un Dumnezeu cu totul străin decît al creștinilor. Kohlhofer, *op. cit.*, p. 210.

după cuviință. Acest lucru s-a întâmplat cu mulți cititori din pricină că n-au înțeles taina ascunsă în lectura cărților sfinte și nu s-au înarmat destul pentru lupta care-i aștepta.

11. Trebuie, dar, să ne rugăm nu ca să nu fim puși la încercare, căci așa ceva nu-i cu putință, ci ca să nu fim biruiți în ispită, cum li se întâmplă celor care se lasă înlănțuiți și înșelați de ea. Deci, fiindcă și în afară de rugăciune ni se cere: «să nu cădem în ispită», concluzia limpede, după cele spuse, este că noi trebuie să cerem lui Dumnezeu-Tatăl: «și nu ne duce în ispită»³⁹⁴. De aceea e cazul să cercetăm și să vedem în ce înțeles ar putea Dumnezeu duce în ispită pe cel ce se roagă sau pe cel a cărui rugăciune n-o ascultă. În orice caz, e greșit să se creadă că atunci când cineva cade în ispită și e biruit de ea, Dumnezeu ar fi cel care l-ar duce acolo, predându-l anume ca să fie învins. Aceeași dificultate o întâlnim și în tălmăcirea cuvintelor: «Rugați-vă ca să nu ajungeți în ispită»³⁹⁵. Căci dacă este un rău ca să te lași ispitit (lucru pe care tocmai îl cerem să nu se întâmple), atunci cum să nu fie absurd să ne gândim că bunul Dumnezeu, care nu poate aduce roade rele, l-ar arunca pe cineva în cele rele?

12. E bine să ne amintim aici și de ceea ce spune Sfântul Pavel în Epistola către Romani: «Zicînd că sînt înțelepți, ei au ajuns nebuni. Și au schimbat slava lui Dumnezeu, Celui nesticăcios, întru asemănarea chipului omului celui stricăcios și al păsărilor și al celor cu patru picioare și al tîrîtoarelor. De aceea Dumnezeu i-a dat pradă necurăției, după poftele inimilor lor, ca să-și pîngărească trupurile lor între ei»³⁹⁶. Și puțin după aceea: «Pentru aceea Dumnezeu i-a dat unor patimi de ocară, căci la ei femeile au schimbat fireasca rînduială cu cea împotriva firii, asemenea și bărbații, lăsînd rînduiala cea după fire a părții femeiești, s-au aprins în pofta lor unii pentru alții...»³⁹⁷. Și după puține rînduri iarăși: «Și precum n-au încercat să aibă pe Dumnezeu în conștiință, așa Dumnezeu i-a lăsat la mintea lor fără judecată să facă cele ce nu se cuvine»³⁹⁸.

394. Mt. 6, 13.

395. Lc. 22, 40.

396. Rom. 1, 22—24.

397. Rom. 1, 26—27.

398. Rom. 1, 28. Despre marconiiți a se vedea Ad. Harnack, *Marcion. Das Evangelium vom fremden Gott*, Leipzig, 1921. Apoi, *Istoria bisericească universală*, vol. I, București, 1975, p. 136—138. Origen insistă asupra caracterului primejdios al învățaturii marconite. Desigur că a pus în legătură cu expunerea sa și credința despre liberul arbitru al omului, despre care vom vorbi mai pe larg în alt loc (*De Principiis* III, 1). Dar îndeosebi părerea despre un Dumnezeu bun și altul rău va fi format pentru el o temă predilectă și pentru că Ambrozie, prietenul și susținătorul lui, fusese în tinerețe aderent al marconiiților.

Am fost nevoiți să cităm întregi pasajele acestea pentru cei care impart în două divinitatea, și trebuie să întrebăm pe cei ce cred că unul este Bunul Părinte al Domnului nostru (Iisus Hristos) și cu totul altul Dumnezeuul Legii. Oare Dumnezeuul cel Bun este Cel ce duce în ispită pe cel a cărui rugăciune n-o ascultă și dacă Tatăl Domnului (Iisus Hristos) «dă necurăției după poftele inimilor lor» pe cei ce greșiseră înainte «ca să-și pîngărească trupurile lor între ei»? Și dacă, așa cum zic, uitînd că va fi o judecată și o pedepsire, îi dă oare în puterea unor patimi de ocară și într-o «minte fără judecată» să facă ceea ce nu se cuvine, parcă n-ar fi fost dați de Dumnezeu necurăției, «după poftele inimilor lor» ori, odată căzuți în patimile necurăției, au fost dați aici tocmai de Dumnezeu? Iar, odată căzuți «într-o minte fără de judecată», ei n-ar fi căzut dacă n-ar fi fost «dați necurăției de către Dumnezeu», care i-ar fi osîndit în acest sens?

13. Știu bine că aceste gînduri vor fi tulburat mult pe acești oameni și de aceea ei au plăsmuit un Dumnezeu deosebit de creatorul cerului și al pămîntului, fiindcă găsind multe texte de acest fel în Lege și la profeți, ei declară că cel care rostea astfel de cuvinte nu putea fi bun. Noi, însă, chiar din cauza nedumeririlor ce le-au ridicat ei cu privire la: «nu ne duce pe noi în ispită», pentru care am și citat textele amintite ale Apostolului, trebuie să chibzuim, dacă găsim soluția demnă de luat în seamă, pentru acele nepotriviri.

Eu sînt de părere că Dumnezeu este Cel ce îndrumă fiecare suflet cugetător, ținînd seama de viața lui veșnică: fiecare suflet își are libertatea de alegere și ori că se ridică din proprie inițiativă spre bine pînă la culmea binelui, ori se coboară în diferite feluri de neglijență pînă la cutare sau cutare grad de decădere.

Întrucît, însă, o vindecare rapidă și prea scurtă îi face pe unii să subaprecieze bolile în care căzuseră, socotindu-le foarte ușor de tratat, încît curînd după vindecare ei cad din nou în ele, pe bună dreptate va acționa Dumnezeu față de ei, făcîndu-se că uită cum crește într-una răutatea lor, care se întinde pînă acolo încît pare de nevindecat. În felul acesta, după ce au stăruit numai în răutăți, oamenii vor ajunge să se sature de păcatul pe care-l îndrăgiseră, scîrbindu-se de el și, simțîndu-i amărăciunea, vor urî ceea ce poftiseră înainte și se vor putea însănătoși din nou, prețuind mai mult sănătatea sufletească, recîștigată prin vindecare. Așa se rugau altădată oamenii de diferite neamuri, care s-au amestecat cu israeliții și care se tînguiau împreună cu fiii lui Israel, zicînd: «Cine ne va da nouă carnea pe care o mîncam în Egipt? Căci ne aducem aminte de peștele pe care-l mîncam în Egipt fără să-l fi cumpărat, de castraveți și de pepeni, de ceapă, de praz și de usturoi.

Acum, însă, viața noastră tînjește, nimic nu mai este înaintea ochilor noștri decît numai mana»³⁹⁹. Iar ceva mai departe se spune: «Moise, însă, auzea cum plîngea fiecare din familiile sale la ușa cortului său»⁴⁰⁰. Și puțin după aceea Domnul vorbește iarăși către Moise: «Spune-i poporului: să vă curățiți pentru ziua de mîine și veți avea carne, căci ați plîns înaintea Domnului zicînd: Cine ne va hrăni cu carne? Că ne era bine în Egipt; și vă va da Domnul să mîncăți și veți mîncă carne. Și veți mîncă nu numai o zi, nici numai două sau cinci zile, nici numai zece sau douăzeci de zile, ci o lună întregă veți mîncă pînă vă va da pe nas și vă veți scîrbi de ea, pentru că n-ați avut încredere în Domnul, Care este între voi, și v-ați plîns înaintea Lui zicînd: De ce am ieșit din Egipt?»⁴⁰¹.

14. Să vedem, dar, dacă am înfățișat folositor această istorisire pentru rezolvarea nedumeririi ridicate de cuvintele: «și nu ne duce în ispită»⁴⁰², și de vorbele apostolului⁴⁰³.

«Străinii dintre ei începuseră să-și arate poftele și ședeau cu ei și fiii lui Israel și plîngeau toți împreună». E limpede: cîtă vreme nu aveau ce poftiseră, ei nu se puteau scîrbi și nici nu puteau să mai simtă durerea. Dar Dumnezeu, Care e bun și iubitor de oameni, dîndu-le ce doreau, n-a vrut să le dea în așa chip ca să mai persiste în ei dorința. De aceea spune Scriptura să nu mănînce numai o zi, căci în suflet le-ar fi rămas mai departe aprinsă și înflăcărată vechea poftă, dacă ar fi primit carne numai pentru puțină vreme. Dar nici numai pentru două zile nu le-a dat ceea ce au poftit, ci ca să le provoace scîrbă, nu s-a mulțumit numai să le promită, ci (pentru cine putea să înțeleagă) El părea chiar că-i amenință că «veți mîncă nu numai cinci zile și nici încă pe atîtea și nici încă de două ori pe atîta, ci veți mîncă o lună întregă carne, pînă ce vă va da pe nas, ca să vă scîrbiți de carne îmbolnăvind-vă de holeră de pe urma cărnii pe care o credeți atît de bună, și să vă piară pofta respingătoare și rușinoasă»⁴⁰⁴. Așa vă voi scoate din viață, fără să mai aveți poftă; și ieșind în această stare vă veți putea curăți de poftă și aducîndu-vă aminte prin cîte suferințe v-ați scăpat de ea, să vă feriți să mai cădeți într-însa. Sau dacă acest lucru s-ar mai întîmpla, va fi după lungi răstimpuri, cînd nu vă veți mai aduce aminte ce ați îndurat pentru lăcomia voastră. Dacă, însă, nu aveți grijă de

399. Num. 11, 4—6.

400. Num. 11, 10.

401. Num. 11, 18—20.

402. Mt. 6, 13.

403. Rom., 1, 23.

404. Num., 11, 19—20.

voi și nu ascultați cuvîntul care vă eliberează de orice patimă, veți cădea în nenorocire.

În sfîrșit, dacă veți dori iarăși să reveniți în lume, veți pofti să vi se împlinească pentru a doua oară ceea ce doriți, dar, apoi, iarăși veți urî ceea ce ați dorit și vă veți întoarce spre frumusețea și hrana cerească, pe care le-ați nesocotit, năzuind spre răutăți.

15. Și, iată, așa vor păți cei care «au schimbat slava lui Dumnezeu, celui nesticăcios, întru asemănarea chipului omului celui stricăcios și al păsărilor și al celor cu patru picioare și al tîrîtoarelor. De aceea Dumnezeu i-a dat necurăției, după poftele inimilor lor, ca să-și pîngărească trupurile lor», pentru că au dat unui trup neînsuflețit și fără simțire numele Celui care dă tuturor ființelor raționale nu numai simțire, ci și simțire rațională, iar unora dintre ei chiar simțire și înțelegere desăvîrșită și deplină.

Și pe bună dreptate sînt părăsiți astfel de oameni de către Dumnezeu, Cel care a fost părăsit de dînșii, fapt pentru care, la rîndul lor, și ei vor fi «dați unor patimi de ocară»⁴⁰⁵, primind cu aceasta răsplata pentru rătăcirea la care s-au dedat... Căci mai mare pedeapsă îi ajunge pentru rătăcirea lor cînd sînt dați pradă acelor «patimi de ocară», decît dacă ar fi curățiți într-un foc înțelegător și aruncați în temniță «pînă ce nu vor fi plătit toate datoriile, pînă la ultimul ban»⁴⁰⁶. Căci, cînd «sînt dați patimilor de ocară», nu se întină numai de patimi firești, ci și de cele nefirești, tîmpind pe om prin carne, ca și cum acesta n-ar mai avea nici suflet, nici minte, ci fiind în întregime numai carne. În foc, însă, și în temniță nu primesc răsplata pentru rătăcire, ci doar o binefacere prin curățirea de răutatea păcatelor. Așa se mîntuiesc prietenii plăcerilor de necurățiile și de sîngele de care fuseseră întinați, fără să se poată gîndi cum ar putea scăpa de pierzania lor: «Va spăla Domnul necurățenia fiicelor Sionului și va curăți sîngele din mijlocul lor prin duhul dreptății și prin duhul nimicirii»⁴⁰⁷. Căci El vine «ca focul topitorului și ca leșia nălbitorului», spălînd și curățînd pe cei care au nevoie de astfel de leacuri, pentru că nu au găsit de bine să cunoască pe Dumnezeu. Și dacă se vor face de bună voie robii acestor plăceri, atunci vor urî gîndul rușinos, căci Dumnezeu nu voiește să-i vină omului binele prin silă, ci de bună voie. Și fiindcă au trăit prea mult în răutate, unii de-abia și-au dat seama de uriciunea ei și se întorc de la ea ca de la o deșartă fantomă a binelui.

405. Idei din Rom., 1, 26 ș.u.

406. Mt. 5, 26.

407. Is., 4, 4.

16. Întreabă-te, oare pentru aceea «a învățat Dumnezeu inima lui Faraon», pentru ca apoi să poată zice ce a spus înainte de a fi învățat: «Domnul este drept, dar eu și poporul meu sîntem vinovați»? ⁴⁰⁸. Se vede că ea trebuie învățată și mai mult și să îndure și mai multe, pentru că dacă ar fi încetat prea repede cu învățarea, ar disprețui-o ca un rău și ar merita să se învățeze și mai mult. Dacă, deci, nu în zadar se întinde lațul pentru păsări, cum se spune în cartea Pildelor ⁴⁰⁹, ci Dumnezeu ne duce drept în laț, după cel ce a spus: «Băgatu-ne-ai în cursă» ⁴¹⁰, și dacă fără voia Tatălui nici cea mai mică din zburătoare, vrabia, nu cade în cursă (căci cea care cade în cursă cade fiindcă nu s-a putut folosi bine de puterea aripilor care i s-au dat, pentru ca să se urce în înălțime), atunci să ne rugăm ca să nu săvîrșim nimic rău pentru care am merita să fim duși în ispită, prin judecata dreaptă a lui Dumnezeu. Căci ceea ce se întîmplă oricui din cei lăsați de Dumnezeu, după poftele inimilor lor, spre necurăție ⁴¹¹ și oricui s-a lăsat pradă patimilor, se vede că aceia n-au avut pe Dumnezeu în conștiință, rămînînd în mintea lor fără judecată și făcînd cele ce nu se cuvine ⁴¹².

17. Despre folosul ispitelor spunem următoarele: calitățile pe care le-a primit sufletul nu le cunosc nici alții, nici chiar noi înșine, ci numai Dumnezeu. Luăm în schimb cunoștință de ele cînd sîntem puși la încercări și aceasta cu scopul ca să nu ignorăm, ci pentru ca după ce ne cunoaștem să ne vedem din proprie voință greșelile și să mulțumim pentru binele care ni se arată prin ispitire. Că de aceea vin ispite, ca să se vădească ce sîntem și pentru ca să se cunoască ascunzișurile inimii noastre, lucru dovedit de ceea ce spune Domnul în cărțile Iov și Deuteronom, care sună astfel: «Crezi tu că mi-am făcut de lucru cu tine în alt scop, decît să te arăți că ești drept?» ⁴¹³. Iar în Deuteronom este scris astfel: «Te-a smerit, te-a pedepsit cu foamea și te-a hrănit cu mană» ⁴¹⁴, apoi «te-a condus prin pustiu, unde sînt șerpi care mușcă și scorpioni și locuri fără de apă, ca să cunoască ce se ascunde în inima ta» ⁴¹⁵.

18. Dacă voim să ne amintim și din istorie, trebuie să știm că credulitatea și cugetarea șubredă a Evei nu s-au arătat de abia atunci cînd, neascultînd de Dumnezeu a ascultat de șarpe, ci a fost dovedită și mai

408. *Ieș.* 9, 27.

409. *Pilde*, 1, 17.

410. *Ps.*, 65, 10. Întocmit ca păsările care nu s-au folosit bine de instinctul pe care l-au primit de la Dumnezeu, ci au căzut în laț (= în puterea celui rău), tot așa cădem și noi în greutatea ispitelor dacă nu ne ferim cu grijă de reea.

411. *Rom.*, 1, 24.

412. *Rom.*, 1, 21.

413. Textul nu se întilnește în Iov, doar ideea.

414. *Deut.*, 8, 3.

415. *Deut.*, 8, 15.

înainte, șarpele apropiindu-se de ea fiindcă descoperise deodată cu slăbiciunea ei și istețimea ei ⁴¹⁶. Dar nici la Cain răutatea n-a început să se manifeste când și-a ucis fratele, căci încă mai înainte Dumnezeu cel cunoscător al inimilor «nu privire spre Cain și spre jertfele lui» ⁴¹⁷, ci răutatea lui a ieșit la iveală când l-a ucis pe Abel. Iar dacă Noe n-ar fi băut din vinul pe care l-a plantat și nu s-ar fi îmbătat și nu s-ar fi dezvelit, nu s-ar fi dat pe față îndrăzneala lui Ham și impietatea față de tată și nici stima fraților săi față de cel care i-a procreat ⁴¹⁸. Și uneltirea lui Esau ⁴¹⁹ împotriva lui Iacob pare să fi avut de pretext răpirea binecuvântării. Însă, înainte de aceasta, ea avea rădăcini în sufletul său pentru un desfrinat și un nelegiuit. Și strălucirea fecioriei lui Iosif ⁴²⁰, care era astfel pregătit ca să nu fie cuprins de nici o poftă, n-am fi cunoscut-o dacă nu s-ar fi îndrăgostit de dînsul stăpîna sa.

19. Iată de ce trebuie ca în vremurile care despart deodată cele două feluri de ispitiri să privim viitorul în față și să ne pregătim să înfruntăm tot ce ni s-ar putea întîmpla, pentru ca orice s-ar întîmpla, să nu fim dovediți ca nepregătiți, ci să ne arătăm că sîntem înarmați cu cea mai mare acuratețe. Iar ceea ce ne va lipsi din cauza slăbiciunii omenești, după ce vom fi făcut totul ce depinde de noi, va desăvîrși Dumnezeu. Care pentru cei ce-L iubesc toate le lucrează spre bine ^{420 a}, celor pe care-i știe mai dinainte cum se vor purta.

XXX

MINTUIREA DE CEL RĂU TREBUIE CERUTĂ DUPĂ PILDA RĂBDĂRII LUI IOV

1. Mi se pare însă că evanghelistul Luca, prin cuvintele: «Nu ne duce pe noi în ispită», a cuprins și sensul: «Și ne ferește de cel rău». Și este probabil că ucenicului, care era mai avansat, Domnul i-a vorbit mai rezumativ, iar mulțimii, care are trebuință de o învățătură mai deslușită, i-a vorbit mai pe larg. Dar Dumnezeu ne ferește de cel rău, nu atunci când vrăjmașul și ajutoarele lui nu ni se opun prin nici un șiretlic, ci când îl înfruntăm, împotrivindu-ne bărbătește ispitelor.

416. *Fac.*, 3, 1. De o slăbiciune la Eva, înainte de cădere, nu poate fi vorba.

417. *Fac.*, 4, 5. Cele două cazuri (Eva și Cain) nu sînt identice. La Cain se vedeau deja urmările păcatului strămoșesc, Kohlhofer, *op. cit.*, p. 221.

418. *Fac.*, 9, 20.

419. *Fac.*, 27, 1. După *Evr.* 12, 16 vina lui Esau nu poate fi taxată «curvie sau desfrînare», decît în sens de dispreț al celor sfinte, prin vinderea dreptului de întii născut.

420. *Fac.*, 39, 7.

420 a. Expresia (συνεργεῖ ὁ Θεός) trebuie luată în sens larg, nu de colaborare, ci de ajutorare din iubire.

Așa înțelegem cuvintele : «Multe sînt necazurile dreptilor, dar din toate îi scapă El» ⁴²¹. Căci Dumnezeu ne scapă de necazuri, nu în sensul că le-ar opri să vină peste noi, cu toate că și Pavel zice : «În toate chipurile pătimim necaz» ⁴²², ci datorită faptului că atunci cînd sîntem apăsați, totuși noi nu sîntem striviți datorită ajutorului dumnezeiesc. Termenul de «a fi în necaz» înseamnă, după înțelesul ebraic, ceva ce ni se întîmplă fără voia noastră, iar termenul «strivit» se aplică atunci cînd cineva, cu voie proprie, se lasă învins de apăsare și cedează, răpus.

De aceea bine zice Pavel : «În toate pătimind necaz, dar nefiind striviți» ⁴²³. Același înțeles cred că îl are și cuvîntul din psalmi : «Pe cînd eram în necaz m-ai desfătat» ⁴²⁴, căci vioiciunea și voia bună în dispoziția noastră, de pe urma ajutorului și prezenței Cuvîntului lui Dumnezeu, care ne încurajează și ne mîntuiește pe vreme de restriște, este într-adevăr o «desfătare».

2. Tot așa trebuie să înțelegem lucrurile și cînd sîntem mîntuiți de cel rău. Dumnezeu l-a mîntuit pe Iov nu prin aceea că nu i-ar fi dat diavolului putere să-l pună la tot felul de încercări, ci pentru că în toate necazurile prin care a trecut el n-a păcătuit în fața Domnului, ci s-a dovedit drept. Căci spunea diavolul : «Oare degeaba se teme Iov de Dumnezeu ? N-ai făcut Tu gard în jurul lui și în jurul casei lui și în jurul a tot ce este al lui, în toate părțile și ai binecuvîntat lucrul mîinilor lui și turmele lui au umplut pămîntul ? Dar ia întinde mîna și atinge-te de tot ce este al lui, să vedem dacă nu te va blestema în față» ⁴²⁵.

Or, se știe că diavolul a rămas de rușine pentru că îl defăimase pe Iov, care, deși a îndurat aceste necazuri, nu a cîrțit împotriva lui Dumnezeu, cum spusese vrăjmașul, ci, chiar și după ce a fost dat pe mîna ispititorului, Iov a continuat să laude mai departe pe Dumnezeu, muștrînd și pe femeia sa, care zicea : «blestemă pe Dumnezeu și mori !» ⁴²⁶, dojenind-o cu cuvintele : «vorbești cum ar vorbi una din femeile nebune. Ce ? Dacă am primit de la Dumnezeu cele bune nu vom primi oare și pe cele rele ?»

Diavolul a acuzat și a doua oară pe Iov, zicînd către Domnul : «Cojoc pentru cojoc ! că tot ce are omul dă pentru viața sa. Dar ia întinde-Ți mîna și atinge-Te de osul și de carnea lui ! Să vedem dacă nu te va blestema în față !» ⁴²⁷. Însă, învins de eroul virtuții, diavolul e dovedit

421. *Ps.*, 33, 18.

422. *II Cor.*, 4, 8.

423. *II Cor.*, 4, 8.

424. *Ps.* 4, 1.

425. *Iov*, 1, 9—11.

426. *Iov*, 2, 9.

427. *Iov*, 2, 4—5.

mincinos, căci deși Iov a suferit cele mai grozave chinuri, a rămas neclintit și n-a păcătuit întru nimic cu buzele înaintea lui Dumnezeu. Două lupte a susținut Iov și a ieșit învingător, o a treia n-o mai începe, căci trebuia să fie păstrată lupta întreită pe seama Mîntuitorului, precum este scris în cele trei Evanghelii, Mîntuitorul întrupat ca om învingînd în trei lupte pe cel potrivnic.

3. După ce am cercetat amănunțit aceste lucruri și le-am cumpănit, ca să putem cere cu înțelegere lui Dumnezeu să nu cădem în ispită, ci să fim mîntuiți de cel rău, acum credem că ne vom învrednici să fim ascultați de El. Să-I cerem dar, dacă sîntem duși în ispită, să nu fim totuși dați morții, iar dacă sîntem loviți de săgețile aprinse ale diavolului, totuși să nu luăm foc. Sînt arși de ele toți cei ale căror inimi, după cum spune unul din cei 12 prooroci, ard ca văpaia focului⁴²⁸. Nu sînt arși însă cei care, datorită pavăzei credinței, reușesc să stingă săgețile aprinse ale diavolului, căci într-adevăr au în ei rîuri de apă care curg pentru viața de veci și care nu lasă să prindă putere săgețile celui rău, ci le sting cu ușurință prin revărsarea cugetărilor dumnezeiești și mîntuitoare, care se întipăresc în sufletul celui înduhovnicit prin contemplarea adevărului.

XXXI

RECOMANDĂRI FORMALE : ȚINUTA FIZICĂ ÎN TIMPUL RUGĂCIUNII ȘI LOCUL SĂVÎRȘIRII EI (MAI ALES BISERICA, UNDE SE REALIZEAZĂ ASTFEL COMUNIUNEA SFINȚILOR)

1. După acestea ni se pare că nu e nepotrivit, pentru a încheia cu problema rugăciunii, să tratăm mai amănunțit și despre dispoziția sufletească și ținuta pe care trebuie s-o avem cînd ne rugăm, despre locul unde trebuie să ne rugăm, despre direcția în care trebuie să privim și (întrucît împrejurările permit) despre timpul potrivit și ales pentru rugăciune, precum și despre alte multe probleme asemănătoare.

Cît privește dispoziția, ea se referă la suflet, iar ținuta, la trup. Spune doar Pavel, precum am arătat mai sus, descriind dispoziția, că trebuie să ne rugăm fără mînie și fără ceartă, iar pentru ținută, să ridicăm mîini cuviincioase⁴²⁹, ceea ce se pare să fie luat din psalmi unde este (scris) : «ridicarea mîinilor mele, jertfă de seară»⁴³⁰.

428. Os., 7, 6. Un adevărat cuptor încins este sufletul căzut pradă patimilor. Origen se exprimă în mod viu, existențialist. Așa o va face și Sfîntul Ioan Hrisostomul : pocăința — topitoarea chinurilor (*Cuvîntări despre pocăință*).

429. I Tim., 2, 8.

430. Ps. 141, 2.

Și tot așa în legătură cu locul : «Vreau ca bărbații să se roage în tot locul»⁴³¹, iar cu privire la orientarea privirii, se spune în cartea Înțelepciunii lui Solomon : «Să se înțeleagă că trebuie să mîncăm și să-Ți mulțumim mai înainte de răsăritul soarelui și să privim spre înălțarea Soarelui luminii»⁴³².

2. Cred că cine are să vină la rugăciune, dacă se reculege puțin și se pregătește, atunci va fi mai cu grijă și mai concentrat pe toată durata rugăciunii. Dacă am alungat orice ispitire și orice tulburare a gândurilor, dacă ne-am adus aminte după cît e posibil de măreția momentului care se apropie, dacă sîntem conștienți că e lucru nesimțit să ne apropiem de Dumnezeu cu lene, cu nepăsare și oarecum cu dispreț, și dacă am îndepărtat toate preocupările străine, ei bine, numai așa să venim la rugăciune, întinzînd oarecum sufletul înaintea mîinilor și ridicînd spre Dumnezeu cugetul și, înainte de a ne ridica de jos, să înălțăm inima, așezînd-o în fața Stăpînului a toate, fără să mai păstrăm nici o amintire a celor care ne-au nedreptățit, așa cum vrem ca nici Dumnezeu să nu-și amintească de cîte am păcătuit împotriva Lui și a altora din cei mai apropiați, sau de cîte mai sîntem conștienți că le-am făcut împotriva bunului simț.

Nu trebuie să ne îndoim că din nenumăratele poziții ale trupului nostru la rugăciune, cea cu întinderea mîinilor și ridicarea ochilor este de preferat înainte de toate, căci trupul aduce astfel imaginea însușirilor care se potrivesc mai bine sufletului la rugăciune. Zicem acest lucru dacă nu există alte împrejurări care le-ar infirma.

Căci, în anumite împrejurări, este convenit să ne rugăm și șezînd, de pildă din cauza unei boli de picioare, care nu poate fi trecută cu vederea, sau chiar zăcînd din cauza unei febre sau a altor slăbiciuni de acest fel. Alteori, din cauza împrejurărilor, cînd, de exemplu, navigăm sau afacerile nu îngăduie să ne retragem și să facem rugăciunea convenită, atunci ne putem ruga și fără să dăm de înțeles că facem aceasta.

3. Atunci cînd vrem să ne învinovățim de propriile păcate înaintea lui Dumnezeu trebuie să plecăm genunchii și să ne rugăm pentru a ne izbăvi de ele și pentru iertarea lor. Această atitudine e simbolul omului care se smerește și se supune, cum spune Sfîntul Pavel : «Pentru

431. *I Tim.*, 2, 8.

432. *Înț. Sol.* 16, 28. Mana trebuia culeasă înainte de răsăritul soarelui. Așa a rămas în tradiția iudaică obiceiul de a face rugăciuni înainte de a se face ziuă, iar în viața creștină se continuă această tradiție prin utrenie.

În legătură cu ridicarea mîinilor să nu uităm că și păgînii aveau acest obicei (Aristotel, *De mundo* 6), iar despre creștini, Tertulian scria pe la anii 197 același lucru (*Apolog.* c. 30), desigur ca un simbol al ridicării sufletului spre Dumnezeu.

aceea îmi plec genunchii înaintea Tatălui Domnului nostru Iisus Hristos, de la care își trage numele orice neam și în cer și pe pământ»⁴³³.

Plecarea duhovnicească a genunchilor e numită așa pentru că toate se pleacă înaintea lui Dumnezeu, în numele lui Iisus, și orice există se supune Lui. Apostolul pare să arate acest lucru în cuvintele: «Ca în numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pămîntești și al celor de dedesubt»⁴³⁴.

Nu trebuie să presupunem că trupul ființelor cerești ar fi astfel alcătuit ca să aibă și genunchi, căci au dovedit cei care s-au ocupat temeinic de aceasta că trupurile lor sînt în formă de sferă, iar cine nu voiește să admită aceasta, acela, dacă nu se împotrivesc cu nerușinare rațiunii, va admite că fiecare mădular își are scopul lui, pentru ca să nu fi făcut ceva zadarnic Dumnezeu, dînd greș din două părți: dacă spune că măduarele trupului au fost date fără rost ființelor cerești, în orice caz nu pentru a-și împlini un anumit scop, ori dacă spune că intestinele și mațul rect împlinesc funcțiunile lor pînă și la ființele cerești. La nebunie deplină ajungi dacă gîndești că la ființele cerești numai formele din afară sînt asemănătoare cu ale omului (ca la statui), însă nu și cele interioare. Acestea am vrut să le spun în legătură cu versetul paulin «în numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pămîntești și al celor de dedesubt»⁴³⁵. Și lucru asemănător este scris și la profetul: «Înaintea Mea tot genunchiul să va pleca»⁴³⁶.

4. Cît despre loc, trebuie știut că orice loc este potrivit pentru rugăciune, pentru cine se roagă cum se cuvine. «În orice loc, zice Domnul, Îmi aduceți jertfe de tămîie»⁴³⁷ și «vreau ca bărbații să se roage în tot locul»⁴³⁸. Pentru ca fiecare să-și săvîrșească rugăciunea în liniște și fără să fie tulburat, fiecare poate avea un loc anumit și ales în propria lui casă, dacă este posibil, locul cel mai de frunte, ca să zicem așa, și acolo să ne rugăm, făcînd pe lîngă o cercetare generală și o apreciere dacă la locul rînduit pentru rugăciune nu s-a săvîrșit vreo nelegiuire și nu s-a făcut ceva împotriva judecății sănătoase. Căci dacă a făcut aceasta, el s-a adus, oarecum, nu numai pe sine, ci și locul rugă-

433. *Et.*, 3, 11-15.

434. *Filip.* 2, 10. Se știe că Platon, Aristotel și stoicii credeau că lumea și ființele cerești au forme sferice. Între ființele cerești Apostolul a numărat desigur pe îngeri și pe sfinții din cer. Origen s-a gîndit numai la corpurile cerești. În scrisoarea către patriarhul Mina, împăratul Iustinian a acuzat pe Origen că el ar fi atribuit formă sferică și trupurilor sfinților după înviere. Or, Origen n-a vorbit aici decît de corpuri cerești, nu omenești.

435. *Filip.* 2, 10.

436. *Is.*, 45, 23.

437. *Mt.*, 1, 11.

438. *I Tim.*, 2, 8.

ciunii sale într-o astfel de stare, încît privirea lui Dumnezeu se întoarce de acolo.

Cercetînd însă, mai departe, problema locului, trebuie să spun despre el și ceva ce ar părea poate grav, dar totuși, la o examinare mai amănunțită, poate nu e fără însemnătate.

E vorba deci, dacă-i cuviincios și corect să te adresezi lui Dumnezeu într-o încăpere în care are loc lucrarea cărnii, nu cea interzisă, ci cea autorizată de cuvîntul Apostolului «după îngăduință, nu după poruncă»⁴³⁹.

Pentru că dacă nu este cu putință să stăm la rugăciune în mod cuvenit, dacă cineva nu se dedă la ea decît după îngăduință, iar nu după poruncă, pentru un timp, atunci trebuie de chibzuit și cu privire la loc, dacă este potrivit.

5. Ca loc de rugăciune e plăcut și folositor să fie ales acela în care se adună credincioșii, unde și puterile îngerești sînt de față la adunările credincioșilor și unde e de față însăși puterea Domnului și Mîntuitorului nostru și pe lângă aceasta și duhul sfinților, și cred că și al celor mai de demult adormiți, precum și, desigur, al acelor care mai sînt încă în viață, deși nu este ușor de arătat în ce fel. Despre îngeri, iată ce trebuie spus. Dacă «îngerul Domnului va străjui împrejurul celor ce se tem de El și-i va izbăvi pe ei» și dacă și Iacob grăiește adevărul nu numai de dînsul, ci și de toți care sînt devotați lui Dumnezeu, zicînd: «Îngerul care m-a izbăvit pe mine de tot răul»⁴⁴⁰, atunci e probabil ca în timp ce se adună mai mulți, cu rînduală, spre mărirea lui Hristos, îngerul păzitor al fiecăruia să umble în jurul celor ce se tem de Dumnezeu, fiind alături de omul încredințat spre pază și îndrumare în așa fel încît la adunarea celor sfinți va fi o îndoită adunare: una a oamenilor și alta a îngerilor. Și dacă Rafael a spus că «ducea pomenirea rugăciunii» atît pentru Tobit, cît și pentru Sara, care a devenit nora lui prin căsătoria cu Tobie⁴⁴¹, ce să mai spunem cînd mai mulți se adună cu același gînd, cu aceeași părere și fac un singur trup în Hristos?⁴⁴²

Despre puterea Domnului, lucrătoare prin Biserică, Pavel spune: «adunîndu-vă voi și duhul meu, cu puterea Domnului Hristos»⁴⁴³, ceea

439. *I Cor.*, 7, 6. Textul ambelor manuscrise are expresia *παρὰ νόμου*, ceea ce vrea să spună că nu-i indicată rugăciunea într-un loc în care are loc contact conjugal.

440. *Ps.*, 33, 7; *Fac.*, 48, 16.

441. *Tob.*, 12, 12.

442. *Rom.*, 12, 5.

443. *I Cor.* 5, 4. Forma ideală de adunare la rugăciunea creștinească este cea din Biserică, despre care Origen spune că: «puterea Domnului e lucrătoare prin Biserică». Și între afirmațiile lui cele privitoare la prezența în Biserică deodată cu creștinii — a Mîntuitorului, a îngerilor și sfinților ca și a celor morți, rămîn între cele

ce înseamnă că puterea Domnului nu este numai la efesenii, ci și la corinteni. Și dacă, pe cînd era încă îmbrăcat în trup, Pavel credea că poate să lucreze cu duhul și în Corint, atunci nu trebuie pierdută nădejdea că și cei fericiți, după ce au ieșit din trupurile lor, se grăbesc, cu duhul, la adunările Bisericii, mai degrabă decît unul care este încă în trup. De aceea nu trebuie să se atribuie prea puțină însemnătate rugăciunilor din aceste biserici, fiindcă ele cuprind ceva excepțional pentru cel care vine acolo în mod cuviincios.

6. Precum, însă, puterea lui Iisus și duhul lui Pavel și al celor asemenea lui, ca și îngerii care înconjoară pe fiecare din cei sfinți, se adună și se apropie de cei care se întrunesc după cuviință, tot așa, dacă cineva nu s-a învrednicit să aibă un înger sfînt, trebuie să fie cu grijă ca să nu cadă în mîna unui slujitor al diavolului în urma păcatelor și a fărâdelegilor sale. Căci un astfel de om (chiar dacă sînt puțini ca dînsul) nu va scăpa multă vreme de buna pază a îngerilor, care slujesc voinței dumnezeiești în cîrmuirea Bisericii și care aduc la cunoștință mulțimea greșelilor unui astfel de om. Iar dacă astfel de creștini devin tot mai numeroși, asemănîndu-se grupărilor omenești dedicate preocupărilor trupești, atunci Dumnezeu nu va mai veghea asupra lor. Despre aceasta ne vorbește și proorocul Isaia, care spune: «Cînd ridicați mîinile voastre către Mine, Eu îmi întorc ochii aiurea și cînd înmulțiți rugăciunile voastre, nu le ascult» ⁴⁴⁴.

Căci, în locul mai sus amintitei întruniri duble — de oameni sfinți și îngeri fericiți — se ivește poate din nou o dublă întrunire de oameni nelegiuiți și de îngeri răi, iar despre întrunirea de acest fel îngerii sfinți și oamenii cucernici ar putea spune: «Nu mă așez în adunarea celor ce viclenesc și cu călcătorii de lege nu voi intra. Urit-am adunarea celor vicleni și cu cei necredincioși nu voi șede» ⁴⁴⁵.

7. De aceea cred că cei care și-au înmulțit păcatele în Ierusalim și în întreaga Iudee au ajuns sub stăpînirea dușmanilor, fiindcă popoarele care au părăsit legea au fost și ele părăsite de Dumnezeu și de îngerii păzitori și de sfinții care le-ar fi putut mîntui. În chipul acesta adunări întregi cad, adeseori, sub greutatea ispitelor, pentru ca «să li se ia și ceea ce li se pare că au», uscîndu-se și ei ca și smochinul blestemat și smuls din rădăcină, fiindcă nu i-a dat rod lui Iisus și pierzînd și puținul din puterea dătătoare de viață a credinței.

mai plenary afirmări ale Bisericii istorice și harice. Oamenii au cîte un înger bun și unul rău, zice Origen. În scopul acesta Origen citează și scrierea lui Herma, *Păstorul*. Pe larg despre rolul îngerilor tratează Origen în multe alte scrieri, îndeosebi în *De Principiis* III, 2, 4 etc.

444. Is., 1, 15.

445. Ps., 25, 2-5.

Acestea mi s-au părut necesare să le spun în legătură cu locul pentru rugăciune, arătînd că locul cel mai potrivit pentru rugăciune este acela unde se adună sfinții, în Biserică.

XXXII

DESPRE ORIENTAREA SPRE RĂSĂRIT

1. Despre direcția în care trebuie să privim cînd ne rugăm n-aș avea de spus decît cîteva cuvinte. Întrucît există patru puncte cardinale : miazănoapte, miazăzi, apus și răsărit, cine nu va recunoaște îndată că răsăritul ne arată ceea ce trebuie să cerem și că într-acolo trebuie să ne îndreptăm, în semn că sufletul privește spre răsăritul adevăratei lumini ? ^{445 a}

Dacă, însă, cineva ar prefera să facă rugăciunea înspre deschizătura ușii, indiferent în ce parte ar fi orientate ușile, spunînd că privind spre cer e mai atrăgător decît să privești spre ziduri, dacă din întimplare deschizătura nu este înspre răsărit, atunci trebuie răspuns că oamenii sînt liberi să-și orienteze casele cum vor, într-o direcție sau alta, însă că răsăritul este, din fire, de preferat celorlalte direcții. Iar dacă cineva dorește să se roage în cîmp deschis, de ce se va ruga, după această argumentare, mai curînd înspre răsărit decît spre apus ? Iar dacă în mod rațional este de preferat răsăritul, de ce să n-o facem pretutindeni la fel ? Dar despre aceasta atîta.

XIXXIII

DESPRE PĂRȚILE UNEI RUGĂCIUNI

1. Cred că după ce voi mai vorbi despre părțile rugăciunii, pot să închei tratatul. După cum mi se pare, se pot deosebi patru părți, pe care le-am aflat împrăștiate în Scriptură și după fiecare din acestea se poate alcătui o rugăciune completă. Iată care sînt aceste părți.

La început, și ca o introducere în rugăciune, trebuie să se exprime o preamărire a lui Dumnezeu prin Hristos, Care se proslăvește împreună întru Duhul Sfînt, Care e lăudat și El deopotrivă. După aceea, trebuie să aducă fiecare mulțumiri comune pentru binefacerile care privesc pe toți oamenii și pentru acelea pe care le-a primit fiecare de la

^{445 a} Despre orientarea spre răsărit (*Zah.*, 3, 8 ; *Lc.*, 1, 78) vorbesc mulți apologeți (Tertulian, *Apolog.*, 61 ; *Const. Apost.*, II, 57 ; Clem. Alex., *Strom.*, VII, 7, 43 etc.). Însuși Origen amintește în alte scrieri ale sale. Așa în *Omil. la Num.* 5, 1. Spre răsărit se vor așeza altarele.

Dumnezeu. După mulțumire trebuie să ne rugăm cu căință, recunoscându-ne vinovați în fața lui Dumnezeu de propriile noastre păcate și cerând, mai întâi, vindecarea de pornirea care duce la păcat și apoi să cerem iertare pentru greșelile din trecut. După mărturisire, al patrulea punct cred că este să cerem bunuri mari și cerești, atât particulare cât și obștești, atât pentru cei mai de aproape, cât și pentru prieteni. La sfârșit, rugăciunea trebuie să se încheie cu o preamărire adusă lui Dumnezeu, prin Hristos, în Duhul Sfânt.

2. Precum am spus mai înainte, aceste patru părți le-am aflat împărțiate ici și colo în Scripturi. Preamărirea o găsim în psalmul 103 : «Doamne, Dumnezeule, măritu-Te-ai foarte ! Întru strălucire și în mare podoabă Te-ai îmbrăcat : Cel ce Te îmbraci cu lumina ca și cu o haină ; Cel ce ai întins cerul ca un cort ; Cel ce acoperi cu ape ⁴⁴⁶ cele mai de deasupra ale lui ; Cel ce pui norii suirea Ta ; Cel ce umbli peste aripile vânturilor ⁴⁴⁷ ; Cel ce faci pe îngerii Tăi duhuri și pe slugile Tale pară de foc ; Cel ce ai întemeiat pământul pe întărirea lui și nu se va clătina în veacul veacului. Adâncul ca o haină este îmbrăcămintea lui, peste munți vor sta ape. De cercetarea Ta vor fugi, de glasul Tău se vor înfricoșa» ⁴⁴⁸.

Cea mai mare parte a acestor psalmi cuprind o preamărire a Tatălui. Oricine poate să-și culeagă mai multe exemple și să vadă cât de des e dezvoltată în Scriptură preamărirea lui Dumnezeu.

3. Iar ca exemplu pentru mulțumire, putem folosi textul din Cartea a doua a Regilor, unde, după făgăduințele făcute de Natan, David rămîne uimit de darurile lui Dumnezeu, mulțumind pentru ele cu următoarele cuvinte : «Cine sînt eu, Doamne Dumnezeul meu, ce este casa mea de m-ai mărit așa ? ...și ai mai vestit încă și de viitorul casei robului Tău ! Este oare acesta, lucru omenesc, Doamne, Dumnezeul meu ? Și ce mai poate să-Ți spună David ? Tu știi pe robul Tău, Doamne, Dumnezeule. Pentru cuvîntul Tău și după inima Ta faci aceasta, descoperind toată măreția aceasta robului Tău», ca să Te mărească pe Tine, Doamne, Stăpînul meu ⁴⁴⁹.

4. Iar ca exemplu pentru mărturisirea vinovăției : «Împuțitu-s-au și au putrezit rănile mele de la fața nebuliei mele. Chinuitu-m-am și m-am gîrbovit, toată ziua mîhnindu-mă umblam» ⁴⁵⁰.

446. *Fac.*, 1, 7.

447. *Ps.*, 103, 4.

448. *Ps.*, 103, 1-8.

449. *II Regi* 7, 18—22.

450. *Ps.*, 37, 5—6.

Iar ca exemplu pentru cereri avem psalmul 27: «Să nu trași cu cei păcătoși sufletul meu și cu cei ce lucrează nedreptate să nu mă dai pierzării»⁴⁵¹.

Considerăm că este potrivit, după ce am început cu preamărire, să încheiem de asemenea tot cu o cîntare de preamărire, cîntînd și preamărind pe Tatăl a toată lumea prin Iisus Hristos, în Duhul Sfînt, Căruia se cuvine mărire veșnică.

XXXIV

CONCLUZII

Pe cît mi-a stat în putere, fraților prea zeloși și prietenilor prea iubiți în credință, Ambrozie și Tatiana⁴⁵², am cercetat problema rugăciunii, îndeosebi a rugăciunii cuprinse în Evanghelii, așa cum o avem mai ales la Matei⁴⁵³. Dacă veți «tinde mereu spre cele dinainte și veți uita de cele ce sînt în urmă», și dacă vă veți ruga și pentru mine, nădăjduiesc să pot îmbrățișa, în legătură cu toate aceste probleme, adevăruri și cugetări și mai adînci și mai dumnezeiești pe care mi le va da Dumnezeu și să pot expune și altă dată despre rugăciune cu și mai mult avînt, mai multă înălțare și pătrundere.

Deocamdată însă, primiți această carte de îngăduință.

451. Ps., 27, 3.

452. Frați în Hristos.

453. E vorba despre rugăciunea Tatăl nostru.

F I L O C A L I A

STUDIU INTRODUCŢIV

Reuşind, după o muncă migăloasă de 50 de ani, să publice, în baza a 11 variante manuscrise, ediţia critică a «Filocaliei», Arm. Robinson afirmă, pe bună dreptate, că această lucrare de compilaţie făcută de Sfinţii Vasile cel Mare şi Grigorie Teologul din operele lui Origen s-a dovedit cu atât mai folositoare cu cât, în urma nimicirii aproape integrale a lucrărilor marelui scriitor alexandrin, foarte puţine sînt scrierile care ni s-au păstrat în original (între ele şi tratatul Despre rugăciune pe care-l publicăm în acest volum, precum şi tratatul Contra lui Celsus, acesta din urmă păstrat într-un singur manuscris datînd din secolul XIII şi aflat azi în Biblioteca din Vatican). De aceea, colecţia filocalică realizată de cei doi mari părinţi capadocieni s-a dovedit o excelentă introducere pentru studierea teologiei lui Origen. Multe din cele mai bune cugetări ale lui sînt prezentate aici, fiind aranjate în 27 de capitole diferite. În plus, avem în ea aprecierea a doi din cei mai serioşi intelectuali ai veacului, care s-a făcut imediat după moartea scriitorului.

Textul. După cum reiese din studiul introductiv şi din aparatul critic al ediţiei lui Robinson, «Filocalia» a circulat mult, iar istoria manuscriselor ei ne duce la concluzii din cele mai interesante, atît în ce priveşte reacţia patristică faţă de problema origenistă, cît mai ales în ce priveşte importanţa excepţională pe care a avut-o în decursul timpului cugetarea pnevmatologică a lui Origen asupra întregii literaturi creştine. Evlavia şi patosul cu adevărat creştineşti, cu care a urmărit el cele mai variate probleme de doctrină teologică, dar mai ales de tălmăcire biblică şi de zidire sufletească, se pot constata şi din capitolele Filocaliei lui Origen. Nu e locul s-o spunem aici.

Cele mai multe din temele de teologie ascetică şi contemplativă din epoca clasică patristică îşi află prima lor formulare (chiar dacă uneori ea merge pe muche de cuşit) în scrisul lui Origen.

Dintre manuscrisele de bază ale ediţiei lui Robinson, primul loc îl ocupă Venetus gr. 47 datînd din sec. XI, fost în proprietatea marelui umanist care a fost mitropolitul Visarion al Niceii, viitorul cardinal († 1475). Spre deosebire de alte variante, acest manuscris e singurul care

prezintă continuitate de la început pînă la sfîrșit, pe cînd celelalte au întreruperi, mutilări sau plusuri. Pe margini, acest manuscris are glose, mai ales la paginile controversate. O astfel de notiță interesantă aduce lumină și asupra altui punct. În capitolul I, 18 (la pagina 25 după ediția Robinson), unde se afirmă că unele pasaje din Sfînta Scriptură nu pot fi interpretate în sens literal, fiind vorba de *πραγελάφος* (o combinație monstruoasă din țap și cerb) despre care Origen spune că, deși era dintre animalele «curate» recomandate de Moise (Deut. 14, 5) «este un animal inexistent», copistul ține să noteze pe margine: «Noi am văzut o dată un *πραγελάφος* venind din Tracia spre palatul Cezarului Bardas». Se știe cine a fost acest mare demnitar bizantin, care era atotputernic între anii 862—866 în Bizanț. «Prologul» cuprinzînd afirmația că «Filocalia» a fost redactată de Sfinții Vasile și Grigorie, precum și scrisoarea acestuia din urmă către Teodor de Tiana, dar mai ales titlurile sau cuprinsul capitolelor și observația că, după ce a ieșit din mîna sfinților Vasile și Grigorie, «Filocalia» a fost interpolată cu pasaje discutabile din punct de vedere doctrinar, dau drept editorului să afirme că această lucrare a lui Origen era de mult cunoscută, iar acum, în secolul XI, ea a fost copiată din nou, întrucît textul ei era învechit (*παραλειπόμενα*).

Al doilea codice luat de bază de către editor e Patmiacus graecus 270, care provine din sec. X. Deși e mutilat, cu prescurtări și cu destule lipsuri, totuși, pe baza faptului că în pasajele din tratatul Împotriva lui Celsus, pe care le reproduc amîndouă manuscrisele, se observă cam același fel de stil și de expresii, editorul conchide că, deși din două familii deosebite, cele două manuscrise au același cuprins și asigură astfel autenticitatea Filocaliei. Poate singura deosebire dintre ele, în afară de lipsuri, care-s mai mult de ordin stilistic și gramatical — este faptul că în Patmiacus 270 nu apar acuzațiile la adresa lui Origen, deși în toată lucrarea se resimte structura dublă de «teze» și «antiteze».

Am amintit că lucrarea Împotriva lui Celsus s-a păstrat într-un singur manuscris «Vat. gr. 386» din sec. XIII, în care se observă (la finea primei cărți) că «a fost copiată din cărțile lui Origen». Redacția lui Vat. gr. 386 a fost copiată în 1340 de Paris Suppl. 616 de către Luca Monahul pentru împăratul Andronic III Paleologul, iar după această copie s-au reprodus, în secolele XIV—XVI, o serie întregă de alte manuscrise. Comparînd pasajele comune care apar atît în Filocalia cît și în Împotriva lui Celsus, deducem că Vasile cel Mare și Grigorie Teologul n-aveau de ce-și face scrupule pe motive de acuratețe doctrinală, întrucît în aceste pasaje comune se dezbat probleme generale privind superioritatea concepției creștine față de concepțiile filosofice și religioase an-

tice și, în mod special, inspirația Sfintei Scripturi și învățătura despre libertatea voinței omenești. Cel puțin pentru capitolul I din Filocalie, textul acesteia e mai puțin corect decât cel din Combaterea lui Celsus.

Editorul a avut în vedere și câteva fragmente păstrate în Catene, dintre care cea mai valoroasă variantă ne-o păstrează Monac. gr. 412, din secolul XII, cuprinzând texte din Comentariile la Romani. După citațiile prezentate, editorul conchide că prototipul catenelor folosite aici urcă pînă în sec. X, dar e independent de al celor două variante de bază ale Filocaliei.

În ce privește textele păstrate în traducерile lui Rufin, unde se știe că s-au făcut omisiuni intenționate spre a salva ortodoxia lui Origen, uneori traducerea fiind mai mult o «parafrază» (exceptînd pasajele din De Principiis cartea IV, unde omisiunile sînt mai reduse), pasajele din omilii sau din comentarii culese în Filocalie par de-a dreptul «prescurtate» pentru «un anumit spațiu», «rezumate» chiar, fiind reduse uneori la jumătate față de textele respective comentate în traducerea latină a lui Rufin. Așa se prezintă lucrurile cu extrasele privind comentarii la texte din Levitic, Iosua, Cîntarea Cîntărilor, Romani și I Corinteni, pe care le întîlnim aici.

O situație deosebită prezintă extrasele din Eusebiu de Cezareea în capitolul XXIV intitulat «Despre materie», «că ea nu-i fără început și nici nu-i cauză a relexor». În realitate, mare parte din acest capitol reproduce un lung pasaj din Dialogul despre înviere al Sfîntului Metodiu din Olimp, în care doi vorbitori se contrazic unul pe altul, un val(enti-nian) și un ort(odox). În Istoria sa (V, 27), Eusebiu vorbește despre un Maxim care discuta «despre materie» și «despre originea răului». Critica de azi admite că Eusebiu va fi confundat pe acest Maxim cu Meto-diu, a cărui operă apăruse pe la anul 270, așa încît, după 40 de ani, confuzia lui poate fi explicabilă. S-a mai păstrat și un alt fragment «al lui Adamantius» (în text la pag. 225, precum se știe, un pseudonim pentru Origen), fragment păstrat în traducere latină la Rufin. Pasajul există și în traducere slavă. De aceea editorul afirmă că nu vede motive pentru care să nu admită originalitatea sholiilor «eusebiene» și încadrarea lor în colecția «Filocaliei».

Același lucru și în ce privește «extrasul clementin» din capitolul XXIII (pag. 210—212 în original) care pare a fi fost citat de Origen din Recunoașterile lui Clement Romanul. În traducerea lui Rufin el se află în cartea IX.

Cuprinsul. Antologia de scrieri origeniste a Filocaliei este, în genul ei, o lucrare unică. Întîlnim aici cele mai variate și răzlețe pasaje

din comentariile savante ori din omiliile redactate în stil mai simplu ale marelui exeget alexandrin. Astfel, din Comentariile în 13 cărți la Cartea Facerii (lucrare pierdută cu totul) ni se înfățișează aici 3 fragmente, din care cel dintâi (cap. XIV, în ediția Robinson la paginile 67—70) atrage atenția asupra datoriei de a cunoaște formele gramaticale și legile de cugetare logică pentru a putea interpreta corect textele biblice. Al doilea și al treilea (cap. XXIII, în original la pag. 187—198, 202—210) conțin o combatere temeinică a credințelor deșarte în legătură cu astrele sau stelele care aduc noroc.

Din omiliile la Cartea Ieșirii s-a păstrat aici un lung pasaj (cap. XXVII, în original la paginile 241—255), în care se combate credința în destin și se resping obiecțiunile celor care nu pot înțelege «învirtoșarea inimii lui Faraon», precum nici rostul suferinței omului drept. De fapt, pasajul respectiv se încadrează în grupul celor vizați de critica aderenților filosofiei epicureice, care tăgăduiau existența oricărei libertăți a voinței omenești, precum și rolul Providenței dumnezeiești în viața lumii.

Din omiliile la Cartea lui Iosua (în capitolul XII, pag. 62—64) Filocalia reține aici un minunat pasaj privitor la acțiunea reconfortantă și ziditoare de suflet pe care o aduce simpla recitare a cuvintelor biblice, chiar și atunci când sensul lor nu este de la început înțeles pe de-a-tregul.

Din comentariile la Cartea Psalmilor (despre care avem informații că Origen a scris o lucrare în 46 cărți, din care abia s-au păstrat fragmente mărunte în Catene), compilatorii Filocaliei au ales patru pasaje diferite, în legătură cu psalmii 1, 4 și 50 (în capitolele I, II și XXVI), dezbătând mai ales probleme de ermeneutică biblică, dar lămurind în același timp și ființa binelui moral, care nu sta atîta în plăcere și bunăstare, ci mai ales în bunătate și jertfă.

Semnificative pasaje au fost alese din omiliile la Ieremia, Osea și Cîntarea Cîntărilor, firește toate inexistente, nici măcar în traducere latină. Unele din ele abordează probleme de filologie biblică (în cap. VIII). Fragmentul din omilia a 39-a la Ieremia pune înaintea creștinului modelul ideal al unui botanist sau farmacist care știe să adune plante de leac pentru combaterea oricărei boli, iar fiindcă Origen a fost un mare moralist și teolog contemplativ, leacurile diferite adunate din Biblie au scopul de a lecu bolile sufletești.

La loc de cinste se situează pasajele din Noul Testament (Matei, Ioan, Faptele Apostolilor), dar mai ales pasajele mai lungi din Comentarul la Romani, în capitolele IV, V, VI, VII, IX și XXV. Dintre proble-

mele tratate aici sînt : mai ales rolul voinței omenești în lucrarea de mîntuire, combaterea predestinației, precum și temele preferate ale lui Origen, cele trei interpretări (după literă, după suflet și după duh), ca și categoriile de credincioși care corespund acestor clase.

Desigur că în calitatea lui de prim mare îndrumător în științele biblice, dintre operele lui Origen nu puteau fi uitate în această antologie pasajele din cele mai extinse lucrări ale lui, Despre principii și Contra lui Celsus. Din cea dintîi au fost selectate două capitole apreciabile (III, 1 și IV, 1—3) privind inspirația Sfintei Scripturi și felul cum trebuie ea citită și tălmăcită (aici în capitolul I), precum și despre libertatea voii omenești, iar din a doua, răspuns la obiecțiunile filosofilor păgîni la adresa credinței creștine, pe care o vedeau inferioară școlilor filosofice antice, iar pe credincioșii Bisericii îi socoteau aparținînd claselor celor mai de jos, însăși persoana lui Hristos și învățătura Lui fiind apreciate de ei ca pline de contradicții și plagiate. Față de toate acestea, folosind datele Sfintei Scripturi, cît și mărturiile luate din Platon, din Aristotel și din alți cugetători vechi, Origen reușește să pună în lumină superioritatea indiscutabilă a doctrinei și moralității creștine.

Căci, așa cum spune în scrisoarea adresată unui fost elev al său, Grigorie, scrisoare pe care o includem în această colecție (capitolul XIII), un creștin adevărat trebuie să scoată tot folosul posibil din disciplinele culturii profane, dar mai presus de toate el «trebuie să cultive cunoașterea temeinică a Sfintelor Scripturi, iar ca să le înțeleagă bine și pe acestea trebuie să caute înainte de toate rugăciunea».

În acest duh al rugăciunii și al modestiei trebuie socotite ca folosite și ziditoare de suflet toate cele 27 de pasaje ale Filocaliei, inclusiv dialogul despre materie și despre originea răului (cap. XXIV), care, deși nu-i aparține lui Origen, a făcut parte de la început din Filocalie, așa cum am arătat mai sus.

Importanța Filocaliei este deosebită. Mai întîi, ea e dintre puținele lucrări ale lui Origen păstrate integral în grecește. Sub acest raport, textul este unul din mijloacele cele mai sigure pentru studierea cugetării și felului de exprimare ale marelui scriitor alexandrin. Chiar și pentru verificarea în ce măsură cei doi traducători — Rufin și Ieronim — au rămas fideli originalului grec, tot Filocalia oferă cadrul de lucru necesar, mai ales cînd e vorba de pasajele din De principiis și Contra lui Celsus, cum vom vedea la locurile respective.

Dar și pentru studiul biblic în special, textul Filocaliei este de mare folos. Nu numai pentru că ne-a păstrat în original exegeze la fragmente biblice, pe care nu le avem din alt loc, ci pentru că o serie întregă de

expresii, de citate biblice, de variante sau nuanțe deosebite (ca să nu mai vorbim de exactitatea acestor citate) aduc, după cum spune editorul operei, «un nou temel pentru studiul criticismului biblic».

Data compilării pasajelor cărții pare a fi legată de anii 358—359, când sfinții Vasile și Grigorie au petrecut în Anesi, pe valea Irisului, executând excerptele respective, pe care poate că Sfântul Grigorie le va fi găsit la Cezareea Palestinei.

Mai târziu, prin anul 383, Sfântul Grigorie îi încredințează lui Teodor, episcopul de Tiana, să copieze colecția redactată de acum sub formă de carte (πρόκτιον), așa cum reiese din epistola sa cu nr. CXV cuprinsă în «prologul» colecției.

Publicarea în tipar s-a făcut pentru prima dată la Paris în 1618, după o variantă manuscrisă destul de defectuoasă (Paris. gr. 458 din sec. XVI). Ea a fost reprodusă parțial de W. Spencer la Cambridge în 1658. În veacul XVIII, în cadrul primei ediții «integrale» a operelor lui Origen, Ch. de la Rue o publică din nou, după care în 1846, la Berlin, Ch. Lommatsch o publică iarăși. Ediția critică va veni însă numai în 1893, prin Armitage Robinson, după care am făcut și noi traducerea.

FILOCALIA LUI ORIGEN

Prezenta carte conține o alegere de întrebări și de răspunsuri strînse¹ din diferite cărți ale lui Origen, așa cum a fost ea alcătuită de înțelepții în cele sfinte Vasile și Grigorie și se spune că a fost trimisă în formă de carte de către cel de al doilea dintre aceștia, adică de către Grigorie Teologul, lui Teodor, pe atunci episcop în Tiana, după cum arată epistola adresată aceluia² cu următorul text :

«Adevărată sărbătoare sînt și scrierile, iar ceea ce este mai deosebit e că prin rîvnă ne-o iei înainte, făcîndu-ne să anticipăm și măreția și bucuriile acestei sărbători. Și toate acestea, datorită credincioșiei tale. La rîndul nostru, îți dăm și noi tot ce avem mai bun, adică rugăciunile noastre. Iar ca să ai și ceva care să-ți aducă aminte de noi, iată ți-am trimis o carte³, *Filocalia* lui Origen, o culegere folositoare celor ce se ocupă de scrierile sfinte. Aceasta să și binevoiești s-o primești și să dai dovadă că ți-e de folos, alergînd la ajutorul ei cu rîvnă și cu duh».

PREFAȚĂ

Cartea de față cuprinde o colecție alcătuită din întrebări biblice și din răspunsuri după diferite cărți scrise de Origen. Unii spun că atît împărțirea și orînduirea în capitole, cît și titlurile fiecăreia din ele ar fi opera înțelepților în cele duhovnicești Vasile și Grigorie. În

1. ἀθροίζω – string, adun. Termenul e des folosit atît la Platon (*Theet.* 157 b.; *Protag.* 322 b. etc.), cît și în Noul Testament, la Luca 24, 33. La Origen ἀθροισμα era folosit pentru a designa ἐκκλήσια sau adunarea bisericească (Migne, P. G., 11, 1005 A. etc.). În limbajul Sfîntului Grigorie de Nazianz întîlnim adeseori atît ἀθροισμα cît și ἀθροισις în sens de «colecție», «florilegiu» sau «antologie» (Migne, P. G. 36, 561 etc.).

2. Grigorie de Nazianz, *Epistola CXV*, Migne, P. G. 37, 212. Unii cred că această epistolă ar fi fost scrisă pe la Paștile anului 382 (Migne, P. G. 37, 212 nota), alții (P. Nautin în *Origène, Homelies sur Jérémie*, I, Paris, 1976, p. 58) se fixează asupra anului 383.

3. Πόχτιον sau πόχτιον (de la verbul πόνω = îndoi) ne duce cu gîndul la istoria veche a ruluiului respectiv a viitorului «volum» sau «cärticică», în care se copiau tratatele sau studiile. În înțeles de «carte» sau «volum» apare atît la Sfîntul Grigorie de Nazianz (Migne, P.G. 36, 722), cît și la Evagrie Scolasticul (Migne, 86, 2631). La fel în Isidor Pelusiotul (P.G. 77, 184 C). În veacul IX, cînd e redactat «prologul» *Filocaliei*, termenul πόχτιον e înlocuit tot mai mult cu βίβλος – carte.

formă de carte ea a fost trimisă de cel de al doilea dintre aceștia, adică de Grigorie Teologul, lui Teodor, vrednicul de pomenire episcop din acea vreme în orașul Tiana, după cum s-a spus și în prefața acestei cărți, după care, fiind ea prea învechită ⁴, am și făcut, la cerere, o nouă transcriere. De unde reiese aceasta? Desigur, din epistola aceluiași dumnezeiesc bărbat scrisă lui Teodor și trimisă împreună cu volumul amintit. Întrucât însă știm, pe de o parte, că epistola aceasta este într-adevăr trimisă de amintitul mare teolog, dar, pe de altă parte, aflăm în această colecție și învățături care se abat de la dreapta credință, pe bună dreptate ne-am gândit ca, urmînd cuvîntul adevărului, să ne conformăm în prezenta lucrare întru totul celor spuse în prefață și să subliniem aici și blestemățiile ⁵ ascunse, dar ușor de sesizat, ale apărătorilor lui Origen.

Nu ne mai îndoim azi nici noi că această lucrare aparține acestui scriitor (lui Origen), cu atît mai mult cu cît ea e citată aidoma în toate scrierile și epistolele lui și că nimeni nu se îndoiește de acest lucru ⁶. Dar chiar dacă mărturisim acest lucru, acceptăm în consecință și altceva, și anume că aceste extrase din operele lui Origen au fost strinse de dascăli cu mare înțelepciune în ale teologiei și că, de fapt, multe din citatele ziditoare de suflet și trebuincioase pe care le întîlnim aici le regăsim, în continuare, repetate în litera și spiritul marelui Teolog (Grigorie). Căci, într-adevăr, cei doi părinți (Vasile și Grigorie) cu rîvnă de albină au strîns ce a fost mai frumos din diferite flori spre fabricarea unui fagure curat, din care împărați și oameni de rînd gustă și se îndulcesc, după cum spune scriitorul de pilde Solomon ⁷, folosindu-o ca foarte indicată spre sănătate. Așadar, toate cele alese de acei sfinți părinți credem că nu au nici o legătură cu amărăciunea ereziei, lucru despre care mărturisește toată mulțimea capitolelor strinse aici, în care, de altfel, se combate mai ales ceea ce e potrivnic și străin de învățătura părinților insuflați de Dumnezeu.

Căci într-o vreme cînd Vasile și Grigorie, acești neobosiți luptători pentru dreapta credință, se ridicaseră la luptă împotriva oricui calomnia, ca făpturi, pe Fiul lui Dumnezeu și pe Duhul Sfînt, să nu spunem oare că învățăturile acestora au ajuns să formeze adevărate comori

4. Παλαιότητα οὔσα = fiind deja învechită, ferfenițată, desigur în urma îndelungatei folosiri. Din acest motiv s-a simțit nevoia unei noi transcrieri.

5. Το κακοῦργημα = drăcovenie, blestemăție, răutate, termen de nuanță religioasă folosit cu înțeles de greșeală, abatere.

6. Dacă Sfîntul Vasile (*Despre Duhul Sfînt* 29, 73) și Sfîntul Atanasie (*Despre Niceea* 27, 1—2) au avut înțelegere pentru «exercițiile» sau nevoițele lui Origen, socotindu-le în sensul unor teologumene de azi, în schimb Sfîntul Grigorie de Nazianz adeseori caută să-l apere în scrierile sale. Cf. St. Papadopol, *Patrologia I* (Atena, 1977), p. 410.

7. Pilde, 6, 8.

folositoare învățaților creștini? Oare nu s-a concentrat întreaga lor luptă împotriva defăimărilor lui Arie, ale lui Eunomie și a celor din jurul lor? Oare n-au denunțat ei după cuviință absurditatea învățaturii elinilor despre «preexistența sufletelor» și despre «restabilirea tuturor» și altele asemenea acestora? Dar de ce să mai lungim vorba? Căci nu ne-ar ajunge vremea cită ne-ar trebui ca să descriem luptele duse de ei pentru apărarea dreptei credințe. Aproape toată viața și-au cheltuit-o, dovedind deopotrivă cinstire și preamărire a persoanelor Treimii celei cu adevărat fără de început, deoființă, sfintă și împreună-stăpînitoare, spre adăparea cu învățături drepte și de viață dătătoare a oilor din turma lui Hristos, folosind împotriva celor rătăciți același grai sfînt și aceeași rîvnă neclintită pentru adevăr.

E drept că aici găsim și lucruri cu totul ciudate: o serie nenumărată de contradicții și alte nepotriviri sînt răsfirate printre temele obișnuite ale cărții acesteia⁸. De pildă, în capitolul al XXII-lea, îndată după ce citim titlul, ne apare în față ceva fals⁹ și apocrif. Dar dacă vrem să păstrăm în colecție toate cite au ales acești sfinți părinți, atunci trebuie să ne împăcăm și cu cei care ne-ar părea mai puțin ortodocși. Observăm numai ce lucru ciudat: căci dacă am trece pe cei ce erau model de sinceritate, i-am declara stricători ai dreptei credințe. Dar să nu fie așa ceva! Căci cine s-ar încumeta, chiar dintre cei mai învățați, să judece care au fost motivele pe baza cărora acei luptători ai dreptei credințe au strîns în colecțiile făcute de ei, pe lîngă grîu, și neghină? Să acceptăm dar cu dragă inimă că a fost și grîu în multe din scrierile ereticilor, de aceea, cum spune Sfîntul Ciril de Alexandria¹⁰, «nu trebuie să ne ferim de tot ce susțin ereticii și să lepădăm cu totul scrierile lor, căci multe din cele pe care le mărturisesc ei le mărturisim și noi». Nu cumva Vasile și Grigorie vor fi strîns, și ei, și neghină împreună cu grîu? Se poate crede așa ceva? Se vede că unii din cei care au denaturat căile Domnului întorc pe dos, mai mult decît se cade, necuviințele credințelor elenistice ale lui Origen, după asemănarea diavolului¹¹, revoltîndu-se împotriva dascălului lor și amestecînd în grîu și neghină, așa cum s-a întîmplat înainte și cu țarina Domnului¹². Căci

8. Τὸ ἄπορον — absurditate, contradicție, termen adeseori întrebuințat încă de Platon (*Gorgias* 521, d. *Fedr.* 230 C).

9. Probabil că sub «fals» și «apocrif» se înțelege aici teza apărată de Celsus în legătură cu obligativitatea respectării tradițiilor și uzanțelor legate de cultele politeiste la care desigur că creștinii nu puteau subscrie. Falsitatea la care pare a se referi autorul «prologului» pare a fi afirmația lui Origen că iudeii deveniseră egipteni în timpul staționării lor în Egipt. A se vedea mai jos, în capitolul XXII, 1.

10. Ciril Alexandrinul, *Epistola* 44, Migne, 77, 225.

11. *Is.* 14, 12—15.

12. *Mt.* 13, 24—43.

al nostru este grîul și ale noastre sînt cîte s-or afla aici, și învățăturile dreptei credințe, din care propovăduitorii cei insuflați de Dumnezeu prin propria și prea înțeleapta lor învățătură și prin puterea de «vînturare» critică, dată de sus, vor curăți grîul de neghină, așezîndu-l în jînițele cele bune ale Bisericii, iar neghina dîndu-o focului nestins — chiar dacă n-ar vrea-o și Origen.

După toate acestea, vom spune că se cade să primim ca autentică mărturia epistolei Sfîntului Grigorie și să nu ne îndoim că redactarea colecției s-a făcut de către cei doi sfinți părinți, legîndu-ne de lumina ortodoxiei lor care e mai strălucitoare decît soarele. Restul trebuie înțeles în felul arătat foarte limpede mai înainte, anume că unii din cei molipsiți de greșelile lui Origen le-au pus laolaltă cu epistola Sfîntului Grigorie, intercalînd cu îndrăzneală, în această colecție, și unele pasaje necorecte, cu învățături mai puțin curate, ca și cum pentru primii veniți așa ceva ar părea mai simplu. De aceea, după cum spune undeva Sfîntul Vasile¹³ că otrava trebuie luată amestecată cu miere și pentru ca așa ceva să nu se întîmple, să sară răul în ochii primilor veniți, ne-am străduit să arătăm lucrurile cu claritate. Căutînd, dar, înțelesul textelor și capitolelor din colecție, așa cum sînt ele redactate și examinînd după puțină autenticitatea lor, am așezat în fruntea celor neautentice și apocrife aceste note: «eretice» sau «blamabile», înfierîndu-le ca atare pe fiecare la locul potrivit¹⁴.

I

DESPRE INSPIRAȚIA SFINTEI SCRIPTURI ȘI CUM TREBUIE EA CITITĂ ȘI ÎNȚELEASĂ ? CARE E PRICINA NECLARITĂȚII EI, A ABSURDITĂȚII, RESPECTIV A IRAȚIONALITĂȚII UNOR TEXTE¹⁵

(Din partea a IV-a a operei *Despre principii* a lui Origen
și din diferite altele)

1. În examinarea unor probleme atît de importante, noi nu ne mulțumim doar cu noțiuni generale și cu evidența lucruri-

13. Vasile cel Mare, *Cuvînt către tineri*, 2, traducere de Pr. D. Fecioru, în «Mitropolia Olteniei», nr. 4—6. 1979, p. 334.

14. A se vedea studiul introductiv. În ediția Robinson lipsesc aceste «semne».

15. După cum se știe, titlul acestei prime cărți din capitolul I al *Filocaliei* e formulat mai pe larg decît cel din cartea IV al cărții *Despre principii*, de unde a fost luat. În felul în care se păstrează în *Filocalia*, el datează dinaintea de secolul IX, după cum se poate vedea și din *Biblioteca* lui Fotie cod 8 (Migne, P.G. 103, 52—3 notele 158, 112). Așa cum reiese din acest titlu, Origen dezbate aici 3 probleme: 1) Că Sfînta Scriptură e inspirată de Dumnezeu, 2) că pentru tălmăcirea ei corectă trebuie avute în vedere, după cazuri, trei sensuri: literal, moral și spiritual, 3) explicarea prin exemplificare și aplicare a pasajelor greu de tălmăcit sau care s-ar părea a conține contradicții. Dacă raportăm toată problematica acestei ermineutici creștine la condițiile veacurilor III—IV, cînd multe curente religioase și școli filosofice confruntau viața Bisericii și cugetării creștine, atunci înțelegem și mai deplin importanța operei desfășurate de Origen și popularizate de Sfinții Vasile cel Mare și Grigorie Teologul.

lor ¹⁶ care ne cad sub ochi, ci la mărturia învederată a celor spuse adăugăm și dovezile din Scripturi, pe care, după credința noastră, le socotim dumnezeiești ¹⁷, atît cele ale Vechiului, cît și ale Noului Testament. Iar întrucît, pe de altă parte, încercăm să întărim credința și cu mărturii raționale ¹⁸ și întrucît pînă acum n-am discutat despre caracterul divin al Scripturilor, vom trata, fie și mai pe scurt, despre acest lucru, expunînd totodată și motivele care ne îndeamnă să le socotim sfinte. Dar înainte de a cita cuvintele din aceste texte și din conținutul lor, trebuie să discutăm despre Moise și despre Iisus Hristos — cel dintîi, legiuitorul evreilor, al doilea, dascălul învățaturii —, pe care creștinii îl consideră aducătorul mîntuirii ¹⁹.

Cu toate că între eleni și între barbari s-au arătat mulți legiuitori, și mulți dascăli au propovăduit învățaturi care făgăduiau adevărul, totuși noi n-am găsit nici un legiuitor care să fi fost în stare să trezească și în sînul altor popoare rîvnă pentru primirea învățaturii lui ²⁰. Și, cu toate că ei făgăduiau să predea adevărul cu toată aparatul unei demonstrații logice, totuși nici unul n-a reușit să sădească adevărul recunoscut de ei în mintea diferitelor popoare, sau măcar a unei mai mari mulțimi din sînul unui singur popor. Cu toate acestea, legiuitorii ușor ar fi putut face să fie apreciate în toată lumea legile pe care le socoteau ei drepte și învățătorii ar fi propovăduit bucuros pretutindeni în lume ceea ce li se părea a fi adevărat. Dar, întrucît ei n-au fost în stare să-i facă pe oamenii de diferite limbi și de diferite neamuri să le respecte legile și să primească învățăturile lor, ei nici măcar nu și-au dat silința să inițieze o astfel de operă, căci și-au dat seama că n-are rost să în-

16. *Tais kaiνais ennoiais* — noțiunile generale, expresie luată din cugetarea stoică a vremii, e întîlnită adeseori în scrisul lui Origen, cum ne putem convinge urmîrind indicele real al ediției berlineze. Noțiunile acestea sînt luate din viața de toate zilele și se formulează prin bun simț, prin judecată ori prin experiență. Același lucru se poate spune și despre «evidența lucrurilor» (*ἐναρξεια*), expresie des folosită în dialogurile platonice.

17. Despre caracterul dumnezeiesc al mărturiilor scripturistice și despre superioritatea lor față de dovezile cunoașterii omenești se exprimă Origen adeseori. Așa chiar la începutul cărții *Despre principii*, I, 3, 1, apoi în acest volum în capitolul XIII etc.

18. Trebuie subliniat cu toată puterea că oricît de mult s-a vorbit despre structura pnevmatologică și alegorizantă a cugetării lui Origen, nu se poate nega faptul că el a folosit și a recomandat din plin folosirea «mărturiilor raționale», desigur în al doilea rînd după cele biblice.

19. După cum s-a putut observa și din lucrările exegetice la Vechiul Testament, Origen a apărut în toate scrierile sale unitatea mesajului creștin bazat atît pe scrierile Vechiului, cît și ale Noului Testament, pentru a combate rătăcirea gnosticilor marcioniți și valentinieni, care denaturau lucrurile. A se reține aici expresia *δόγματα* în sens de «învățătură despre mîntuire» spre deosebire de «opinia» platonice.

20. Vom vedea mai în amănunte cînd vom publica tratatul *Contra lui Celsus* ce larg evantai de probleme ataca Origen pentru a restabili adevărul creștin în fața denigrărilor și denaturărilor timpului. În același timp, trebuie recunoscută lui Origen o înțută de larg umanism față de produsele culturale și științifice ale antichității.

treprindă o lucrare pe care o socoteau imposibil de realizat. În schimb, în întreaga Grecie și în ținuturile barbare din întreaga lume se află mulțimi nenumărate de oameni care și-au părăsit tradițiile părinților și pe zeii la care se închinaseră pînă atunci, primind cu rîvnă legile lui Moise și urmînd învățăturilor lui Iisus Hristos, cu toate că cei care au trecut la Legea lui Moise sînt urîți de cei ce se închină la idoli; cît despre cei ce primesc învățătura lui Iisus Hristos, în afară de ură, îi mai așteaptă și primejdia pedepsei cu moartea²¹.

2. Dacă vom lua în considerare că în foarte puțini ani, cu toate că cei care au mărturisit că sînt creștini au fost persecutați, iar unii au fost și uciși pentru aceasta, pe cînd alții și-au pierdut avuturile, totuși cuvîntul creștin se lățește²², deși dascălii lui nu erau prea numeroși pentru ca el «să se propovăduiască în toată lumea»²³, așa încît «greci și barbari, înțelepți și neînțelepți»²⁴ se adăugară, cu ajutorul lui Iisus, la credința în El, atunci nu vom sta la îndoială să spunem că această lucrare e mai mult decît omenească, întrucît²⁵ Iisus a făgăduit cu toată autoritatea și convingerea că învățătura Lui se va răspîndi tot mai tare²⁶. Drept aceea, pot fi luate ca proorocie cuvintele Sale cînd spune: «la dregători și la regi veți fi duși pentru Mine», spre mărturie lor și păgînilor²⁷ și: «Mulți Îmi vor zice în ziua aceea: Doamne, Doamne, au nu în numele Tău am mîncat și am băut și oare nu în numele Tău am scos demoni? Atunci le voi zice: Depărtați-vă de la Mine cei ce lucrați fărădelegea, niciodată nu v-am cunoscut pe voi»²⁸. Poate că s-ar putea accepta că numai de aceea a spus Iisus aceste vorbe pentru că nu puteau fi dovedite ca adevărate. Dar cînd lucrurile spuse cu atîta autoritate s-au împlinit, a devenit limpede că într-adevăr Dumnezeu s-a făcut om și a dat oamenilor învățătura mîntuirii.

3. Ce să mai zicem de faptul că Hristos a fost proorocit în sensul că nu se vor sfîrși «sceptrul lui Iuda și cîrmuitor din coapsele sale pînă

21. Nu mai revenim la cele afirmate în *Comentariul la Matei XII, 38*, asupra căruia a insistat V. Pârvan (*Contribuții...*, p. 74) în legătură cu răspîndirea creștinismului. Pe la 249 Origen va declara că nu există oraș în care să nu se afle comunități creștine (*C. Cels.* III, 9—10). În orice caz, ca unul care călătorise în foarte multe părți ale Imperiului Roman, Origen a fost impresionat de rapiditatea cu care s-a răspîndit creștinismul. Vom reveni mai pe larg în tratatul *Contra lui Celsus*. A se reține expresia $\eta \kappa \alpha \tau \alpha \tau \eta \nu \omicron \iota \chi \omicron \upsilon \mu \acute{\epsilon} \nu \eta \nu \eta \mu \acute{\omega} \nu$.

22. Credem că aici Origen face aluzie la urmele grelei persecuții din timpul lui Deciu (249—251). A se vedea *Istoria Bisericii Universale*, vol. I, ed. II, București, 1975, p. 86—87.

23. *Mt.* 24, 14.

24. *Rom.* 1, 24.

25. Idee pe care o repetă adeseori Origen, *C. Cels.* I, 31 etc.

26. *Mt.* 24, 35.

27. *Mt.* 10, 18.

28. *Mt.* 7, 22; *Lc.* 13, 26—27.

ce va veni» Cel vizat²⁹ — adică împărăția — cînd se va realiza așteptarea neamurilor ? Din istorie și din ceea ce se vede azi reiese limpede că din vremurile lui Iisus (pînă azi) nu s-au mai ivit alți regi ai iudeilor ; toate rînduielile evreiești, de care ei erau atît de mîndri (mă gîndesc la cele legate de templu, cum erau jertfele de la altar, prescripțiile rituale care trebuiau împlinite, îmbrăcămîntea arhiereului), toate au fost desființate. Căci s-a împlinit atunci proorocia care zicea : «Zile fără de număr fiii lui Israel vor rămîne fără rege, fără căpetenie, fără jertfă, fără altar, fără preoție, fără Serafimi»³⁰.

Ne servim de vorbele acestea împotriva celor care încearcă să forțeze înțelesul cuvintelor spuse de Iacob către Iuda în cartea Facerii spunînd că stăpînitorul, care-i din neamul lui Iuda, conduce încă poporul, iar urmașii săi niciodată nu se vor sfîrși pînă ce va veni Hristosul pe care și l-au închipuit. Din clipa în care «fiii lui Israel sînt fără rege³¹, fără căpetenie, fără jertfă, fără altar, fără preoți, fără Serafimi» și întrucît de la nimicirea templului nu mai există nici jertfă, nici altar și nici preoție, din clipa aceea a încetat orice «sceptru din Iuda și orice stăpînitor din coapsele lui». Iar întrucît proorocia spune că «nu va lipsi sceptru din Iuda, nici stăpînitor din coapsele lui pînă ce va veni Împăciuitorul», e limpede că a venit Cel căruia i se vor supune popoarele, așteptarea neamurilor, ceea ce reiese din mulțimea popoarelor păgîne care au venit, prin Iisus Hristos, la credința în Dumnezeu.

4. Și în cîntecul Deuteronomului se proorocește³² alegerea unor «neamuri fără pricepere», care va avea loc din pricina multor păcate ale poporului premergător (evreiesc), lucrare care nu se poate referi la nimeni altul decît la Iisus. Căci se zice acolo : «Ei (evreii) M-au întăritat la gelozie prin cei ce nu sînt Dumnezeu și au aprins mînia Mea prin idoli lor ; îi voi întărita și Eu printr-un popor care nu e popor, le voi aprinde mînia printr-un popor fără pricepere»³³. Foarte ușor se poate recunoaște, așadar, în ce chip se vorbește despre evrei, care au întăritat mînia lui Dumnezeu, făcîndu-L «gelos prin cei care nu sînt Dumnezeu», «aprinzînd mînia asupra Lui» prin idoli lor, pentru care și Dom-

29. *Fac.* 49, 10. Despre interpretarea mesianică a acestui citat, cu toată diferența ce există între textul ebraic și Septuaginta, știau încă Tacit (*Historiae* V, 13). Suetoniu (*Vespasian* 4) apol toți scriitorii creștini începînd cu Sfîntul Iustin Martirul (*Apologia* I, 32; *Dialog cu Trifon* c. 52, trad. rom. p. 118—119). A se vedea M. Simionetti : *I principi di Origene*, Torino, 1968, p. 486—487.

30. Osea 3, 4.

31. În Epistola către Iuliu Africanul (Migne, P.G. 11, 84) Origen spune că etnarhul sau «patriarhul» evreilor recunoscut oarecum de autoritățile romane avea rangul unui rege.

32. *Deut.* 32, 21. Iustin, *Dialog...*, cap. 119, trad. rom. p. 260—261.

33. *Deut.* 32, 21.

nul îi va întări prin ceva care «nu-i popor», «printr-un popor fără pricepere», pe care Dumnezeu l-a ales deodată cu venirea în lume a lui Hristos Iisus și a ucenicilor Săi. Căci «vedem chemarea noastră, că nu mulți sînt înțelepți după trup, nu mulți sînt puternici, nu mulți sînt de bun neam; ci Dumnezeu și-a ales pe cele nebune ale lumii ca să rușineze pe cei înțelepți; Dumnezeu și-a ales pe cele slabe ale lumii, ca să le rușineze pe cele tari; Dumnezeu și-a ales pe cele de neam jos ale lumii, pe cele nebăgate în seamă, ca să strice pe cele ce sînt»³⁴ și prin aceasta (vrea să spună) să nu se laude «Israel cel după trup»³⁵, cum îi numește Apostolul pe evrei.

5. Și-apoi ce-ar trebui să spunem despre cele proorocite în legătură cu Hristos în Psalmi, din care o cîntare are titlul: «pentru Cel iubit al meu»? «Limba mea, se zice acolo, este trestie de scriitor mai împodobit și mai frumos decît fiii oamenilor... Revărsatu-s-a har pe buzele Tale»³⁶. Iar ca mărturie pentru harul revărsat³⁷ pe buzele Lui stă faptul că, deși timpul propovăduirii Sale a fost scurt — abia un an și cîteva luni³⁸ —, lumea întreagă s-a umplut de învățătura Lui și de religia întemeiată de El. Căci a «răsărit în zilele Lui dreptatea și mulțimea păcii»³⁹, care rămîne pînă în sfîrșit — care mai e numită și «nimicire a lumii» —, «Domnul va domni de la o mare pînă la alta și de la rîu pînă la marginele lumii». Și «casei lui David i s-a dat semn: «Fecioara adică a luat în pîntece și va naște fiu și va fi numele lui Emanuel»⁴⁰, «care se tîlcuiește: Cu noi este Dumnezeu». Și «semnul» s-a împlinit, cum spune mai departe același prooroc: «cu noi este Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați. Voi care sînteți puternici «plecați-vă»⁴¹. Și într-adevăr, biruiți și învinși sîntem de frumusețea cuvîntului Său, noi cei născuți dintre neamuri.

Pînă și locul nașterii I-a fost proorocit de proorocul Miheea: «Și tu, Betleeme, pămîntul lui Iuda, deși ești mic, între miile lui Iuda, din tine va ieși Stăpînitor peste Israel»⁴². S-au împlinit și cele 70 de săp-

34. I Cór. 1, 26—28.

35. I Cor. 10, 18.

36. Ps. 44, 2—3.

37. A se vedea în această colecție, Origen, *Opere exegetice la V. Testament, Omil. I: Ieremia I, 12* în legătură cu «harul revărsat».

38. În alte locuri (*In Math.* ser. 40 și *C. Cels II, 12*), Origen zice că Mintuitorul a propovăduit cam 3 ani. Diferența acestor durate indicate de Origen pare a fi fost influențată de eventuala «potrivire» cu un calcul alegoric. Se știe, pe de altă parte, (*Irineu, Adv. Haer.* I, 3, 5) că valentinienii reduceau la 1 an durata activității Domnului Hristos.

39. Ps. 71, 7—8.

40. Is. 7, 14; Mt. 1, 23. A se vedea și Iustin, *Dialog 66* în trad. rom., p. 153—154.

41. Is. 8, 8—9.

42. *Mih.* 5, 1.

tămîni (de ani) pînă a venit Hristos, așa cum a vorbit Daniil⁴³. Și după cuvîntul din Cartea Iov⁴⁴ a venit Cel care «a biruit fiara cea mare», iar adevăraților Săi ucenici le-a «dat puterea să calce peste șerpi și peste scorpii și peste toată puterea vrăjmașului și nimic nu-i va vătăma»⁴⁵.

Să examineze oricine împrăștierea apostolilor peste tot pămîntul, așa cum i-a trimis Iisus în scopul vestirii Evangheliei, și va trebui să admită că îndrăzneala lor a fost mai presus de puterea omenească, pornind numai din porunca lui Dumnezeu⁴⁶. Dacă vom ține seama de faptul că oameni care auzeau învățăturii și cuvinte cu totul noi au dat ascultare acestor oameni⁴⁷, fiind biruiți în dorința lor de a face rău de o putere divină care-i ocrotea (pe apostoli), atunci nu ne mai îndoim că ei au săvîrșit și minuni, căci aici și «Dumnezeu mărturisește prin semne și minuni și multe feluri de puteri»⁴⁸.

6. Demonstrînd pe scurt divinitatea lui Iisus și strîngînd proorociile referitoare la persoana Lui, demonstrăm în același timp că Scripturile care vorbesc despre El sînt și insuflate de Dumnezeu⁴⁹, că atît cele care vestesc venirea Lui în lume, cît și cele care conțin învățătura Lui au fost alcătuite cu toată forța și desăvîrșirea, și de aceea au biruit pe cei aleși dintre neamuri. Totuși va trebui să spunem că abia cînd a venit Iisus a strălucit caracterul dumnezeiesc din cuvintele profetice, precum și învățătura pilduitoare din Legea lui Moise⁵⁰. Căci dovezi clare despre inspirația cărților sfinte înainte de venirea lui Hristos cu greu se pot aduce. În schimb, prin venirea Lui în lume, Iisus a arătat celor ce ar fi putut bănuși pînă atunci că Legea și proorocii n-ar fi de origine dumnezeiască, cum că ele totuși au fost împlinite prin puterea harului ce-

43. Dan. 9, 24.

44. Iov 3, 8.

45. Lc. 10, 19.

46. A se vedea mai sus nota 17.

47. Se știe și din alte scrieri ale lui Origen (C. Cels VII, 53; VIII, 42 etc.) cu cît dispreț era primit uneori mesajul creștin în lume. În schimb, mult mai numeroase sînt pasajele care arată că în ciuda bănușelilor ori denigrărilor, mulțimile erau de-a dreptul cucerite de noua credință creștină. Sînt și în acest volum destule astfel de referiri.

48. Fapte, 5, 12; Evr. 2, 4.

49. Inspirația sau insuflarea divină (θεόπνευστος) în sensul lui II Tim. 3, 16 e afirmată și argumentată de Origen în multe opere ale sale (Despre principii, I prefața; C. Cels V, 60, dar mai ales în acest pasaj). Inspirația cărților biblice este pentru el o piatră de temelie pe care se clădește viața Bisericii cu lucrarea ei mintuitoare. Puterea divină care lucrează aici depășește orice calcule, orice așteptări ale vieții omenești.

50. E adevărat că e cam neclară concepția lui Origen despre inspirația Sfintei Scripturi atunci cînd se exprimă ca aici, făcînd deosebire netă între luminarea harică a scriitorilor Vechiului Testament și cea adusă de Hristos. Dar prin interpretări spirituale și mai ales cînd are în vedere temeiurile tipice și profetice ale mesajului mesianic lucrurile se clarifică. A se vedea Omilia V, 1 la Numeri (în volumul I) și Comentariu Ioan XIII, 46.

resc. Dar cine a studiat serios și atent cuvintele proorocilor și a sesizat încă de la prima citire impresia unei influențe dumnezeiești, acela se poate convinge și prin experiență proprie că pînă și cuvintele care după credința noastră provin și ele de la Dumnezeu, nu sînt lucrări scrise de oameni. Și lumina cuprinsă în Legea lui Moise, acoperită pînă atunci cu un «văl»⁵¹ își primește lămurirea deodată cu venirea Mîntuitorului, cînd «vălul s-a ridicat», iar «bunurile» care conțin umbra literelor au fost recunoscute treptat!⁵²

7. Ar fi prea mult să reunim aici toate proorociile vechi asupra tuturor evenimentelor ce aveau să se întîmple, pentru ca să dispară orice îndoială referitoare la caracterul divin al acestor fapte, așa cum ni-l redau cuvintele dumnezeiești și să le atribuim astfel cu toată inima lui Dumnezeu. Nu trebuie să ne mirăm dacă cititorul lipsit de oarecare pregătire științifică are impresia că prin fiecare text se află în fața unei cugetări mai mult decît omenești. Căci dacă între lucrările Providenței, pe care le întîlnim totuși în toată lumea, unele ne ajută să înțelegem foarte limpede măsura în care le putem, cu drept cuvînt, socoti opere ale Providenței, altele, în schimb, sînt atît de ascunse încît par să ne dea chiar prilej de a nu mai crede în Dumnezeu, Cel care îndrumă totul cu înțelepciune și putere negrăită. Căci în lucrurile pămîntești nu poți dovedi atît de metodic prezența Providenței⁵³, cum se observă ea la soare, la lună sau la stele, după cum nici în destinele omenești nu-s lucrurile atît de simple ca în instinctele și în organismele animalelor, pentru că cei care cercetează cauzele și scopurile instinctelor, reprezentărilor, specificului natural și structurii lor corporale, le găsesc la animale a fi mult mai concludente. Dar întrucît, la cei care nu au cunoscut-o, Providența nu pierde nimic din valoare pe motivul că încă n-o cunosc, tot așa de puțin pierde și divinitatea Scripturii, pe care o străbate în întregime, pentru motivul că slăbiciunea noastră nu-i în stare să se apropie de fiecare cuvînt pînă la acea strălucire ascunsă a fiecărei învățăturii, care adeseori se cuprinde într-o expresie obișnuită și ușor de disprețuit. «Căci avem o comoară în vase de lut ca să se învedereze că puterea covîrșitoare este de la Dumnezeu, nu de la noi»⁵⁴. Într-adevăr, dacă oamenii s-ar fi convins pe căi obișnuite de demonstra-

51 II Cor. 3, 15.

52 Evr. 10, 1.

53. Despre rolul Providenței, care lucrează și între necreștini, vorbește Origen în multe locuri, între altele și în pasaje ale *Filocaliei*. Unul din firele roșii ale întregii lui cugetări este modul în care prezintă parcă în genul «teologiei crizei» «funcția revelatoare a Cuvîntului celui întrupat», cum s-a exprimat Marg. Harl (*Origène et la fonction révélatrice du Verbe incarné*, Paris, 1958, concluzii).

54. II Cor. 4, 7. În multe pasaje ale prezentului volum aflăm exprimată părerea că în dosul fiecărei expresii se află un sens ascuns. A se vedea «Indicele».

rea celor aflate prin cărți, pe bună dreptate s-ar crede că credința noastră e bazată pe înțelepciunea oamenilor, iar nu pe puterea lui Dumnezeu⁵⁵. Acum însă a devenit limpede în fața oricui își înalță privirea că «cuvîntul și propovăduirea» au pătruns în mulțime «nu prin cuvinte convingătoare ale înțelepciunii omenești, ci în adevărarea Duhului și a puterii»⁵⁶.

Întrucît, așadar, o putere cerească sau chiar supracerească ne împinge cu tărie să ne închinăm numai și numai Ziditorului nostru, atunci să ne străduim și noi, părăsind «începuturile cuvîntului despre Hristos»⁵⁷, adică lucrurile elementare, «să ne ridicăm spre ceea ce este desăvîrșit» pentru ca să ni se vestească și nouă înțelepciunea cea propovăduită celor înțelepți⁵⁸. Căci numai cel ce are înțelepciune o poate «propovădui la cei neînțelepți», desigur — alta decît «înțelepciunea acestui veac, a stăpînitorilor acestui veac, care sînt pieritori»⁵⁹. Învățătura aceea e adînc întipărită în noi «potrivit cu descoperirea tainei celei ascunse din timpuri veșnice, iar acum arătată prin Scripturile proorocilor, după porunca veșnicului Dumnezeu și cunoscută la toate neamurile spre ascultarea credinței Unuia înțeleptului Dumnezeu, prin Iisus Hristos, a Căruia este slava în vecii vecilor, Amin»⁶⁰.

8. După ce am vorbit pe scurt despre inspirația Sfințelor Scripturi, se cuvine să cercetăm acum felul și chipul cum trebuie ea citită și înțeleasă, pentru că foarte multe rătăcirii au provenit din faptul că marea mulțime n-a urmat drumul potrivit căruia trebuie să fie cercetate Sfințele Scripturi⁶¹.

Pe de o parte, cei învățați la inimă și nepricepuți dintre iudei n-au crezut în Mîntuitorul nostru pentru că, în calitatea lor de tăiați împrejur, au crezut de bine să se țină de buchea Legii în privința proorociilor care li s-au vestit, întrucît ei n-au văzut că în chip real Domnul

55. *I Cor.* 2, 5.

56. *I Cor.* 2, 4.

57. *Evr.* 6, 1.

58. Cunoscuta teză a lui Origen despre categoria celor «simpli» sau începători și a celor «înțelepți» sau progreseți apare în multe pasaje ale volumului de față (*Com. Mat.* X, 4; *Com. In.* II, 3). A se vedea indicele real al ambelor noastre volume.

59. *I Cor.* 2, 6. Asupra deosebirii dintre «înțelepciunea lui Dumnezeu» și «înțelepciunea lumească» revine Origen adeseori în pasajele *Filocaliei*. A se vedea indicele. Dealtfel și în *C. Cels.* I, 13 etc.

60. *Rom.* 16, 25—27. Cu alte cuvinte înțelepciunea divină a Scripturilor se identifică aici — ca și în multe alte locuri — cu Logosul divin.

61. Principiile ermeneutice ale lui Origen se reduc la cîteva puncte principale. Mai întîi el socotea că greșeala cea mai mare în ermeneutică stă în faptul că se vede pretutindeni numai sens literal, cînd în realitate — zice el — sensul spiritual este mai important. Din cele trei sensuri posibile (după trup, după suflet și după duh) Origen prezintă mai multe citate biblice, mai ales din Sfîntul Pavel pentru a exemplifica teza lui. A se vedea în limba română studiul lui H. Roventța, *Interpretarea Scripturii după Origen*, București, 1929.

a «propovădui celor robiți slobozire»⁶² și că a zidit o cetate care pentru ei era o adevărată «cetate a lui Dumnezeu»⁶³, apoi că «a frânt și carele din Efraim și caii din Ierusalim»⁶⁴, că «s-a hrănit cu lapte și cu miere pînă în vremea cînd a ajuns să știe să alunge răul și să aleagă binele»⁶⁵. Or, pentru că iudeii mai credeau că ar fi fost cu adevărat vorba de un «lup» cu patru picioare atunci cînd li se proorocea despre «lupul care va locui laolaltă cu mielul și leopardul și se va culca lîngă căprioară, iar vițelul și puiul de leu vor mînce împreună și un copil îi va paște, juninca se va duce la păscut împreună cu ursoaica, puii lor se vor sălășlui la un loc, iar leul ca și boul vor mînce paie»⁶⁶ — și aceasta pentru că n-au văzut că toate acestea se leagă de venirea Aceluia care, după credința noastră, e Hristos — nu numai că nu au dat Domnului Iisus nici o ascultare, ci pînă la urmă L-au răstignit, pe motiv că s-ar fi dat pe nedrept altceva decît Hristos.

Pe de altă parte, cînd au ajuns ereticii⁶⁷ să citească texte ca acestea : «s-a aprins focul mîniei Mele»⁶⁸, iar în alt loc : «Eu sînt un Dumnezeu zelos, care pedepsesc pe copii pentru păcatele părinților ce Mă urăsc pe Mine, pînă la al treilea și al patrulea neam»⁶⁹, sau în alt loc : «Îmi pare rău că am uns pe Saul rege»⁷⁰; mai departe : «Eu sînt un Dumnezeu în care sălășluiește pacea, dar care și restrîngeți îi lasă cale»⁷¹, sau în alt loc : «Se întîmplă oare vreo nenorocire în cetate fără ca Domnul să nu o fi pricinuit?»⁷², apoi : «nenorocirea de la Domnul s-a coborît la porțile Ierusalimului»⁷³, și în fine : «un duh rău de la Dumnezeu a căzut asupra lui Saul»⁷⁴, precum și nenumărate alte locuri, unde, dacă n-au îndrăznit să se îndoiască de originea dumnezeiască a Scripturilor, totuși s-au gîndit că ele provin de la demiurgul pe care-l cinsteau iudeii; și pentru că demiurgul nu-i nici desăvîrșit și nici bun, ei

62. *Is.* 61, 1.

63. *Ps.* 4, 5.

64. *Zah.* 9, 10.

65. *Is.* 7, 15.

66. *Is.* 11, 6—7. Impotriva interpretării prea literale a evreilor se exprimă Origen în multe locuri. A se vedea în vol. I mai ales omiliile la Ieșire și Ieremia.

67. Dintre eretici Origen combate aici mai ales pe marconiți și valentinieni, care vedeau incompatibilitatea dintre bunătatea «Dumnezeului iubirii» din Noul Testament și dintre Dumnezeuul creației, Demiurgul, care se răzbuună, e rău și aspru. Impotriva rătăcirii acestor gnostici Origen nu vede altă scăpare decît căutînd să alegorizeze exprimările prea antropomorfe invocate de gnostici. Aici se dau o serie întreagă de astfel de citate.

68. *Ier.* 15, 14.

69. *Ieș.* 20, 5.

70. *I Regi* 15, 11.

71. *Is.* 45, 7.

72. *Amos* 3, 6.

73. *Mih.* 1, 12.

74. *I Regi* 18, 10.

au înțeles că de acum a venit Mîntuitorul și a propovăduit despre un Dumnezeu desăvîrșit, care, potrivit învățăturii lor, nu-i același cu demiurgul; oricum asupra lui erau de păreri diferite. Deoarece s-au despărțit acum de Dumnezeuul creației, care în realitate este Dumnezeuul cel nenăscut⁷⁵, ereticii s-au cufundat în închipuirile lor și au plăsmuit o serie de procedee mitice, potrivit cărora cele văzute sînt create, pe cînd cele nevăzute, cum este și sufletul, sînt numai chipuri ale lor. Dimpotrivă, cei mai simpli dintre ei, care se laudă că aparțin Bisericii, nu cunosc alt Dumnezeu decît pe Creatorul lumii (ceea ce, de altfel, e adevărat), dar și despre El își fac diferite reprezentări ca despre cel mai crud și mai nedrept dintre oameni.

9. Pricinile părerilor greșite asupra neleguirilor sau cuvintelor înjositoare despre Dumnezeu n-ar putea fi, în toate cazurile amintite, altele decît aceea că Scriptura nu e înțeleasă duhovnicește, ci e concepută numai după litera goală. De aceea va trebui să se arate celor cu asemenea convingeri că Sfintele Cărți nu sînt simple scrieri omenești, ci provin din inspirația Duhului Sfînt, după voia Tatălui Celui peste toate, prin mijlocirea lui Iisus Hristos, și au ajuns la noi ca să ne arate drumul cel drept. Pentru aceea trebuie să urmăm dreptarul Bisericii cerești a lui Iisus Hristos, care se întemeiază pe succesiunea apostolilor.

Mai credem — noi cei ce ținem de această învățătură, pînă și cei mai simpli — că mai sînt și alte lucrări tainice, care-și au temeiul tot în Sfintele Scripturi, dar care anume sînt acestea, cei simpli și modești⁷⁶ mărturisesc că nu le știu. Cînd, de pildă, cineva se tulbură că Lot a avut legături trupești cu fiicele sale⁷⁷, că Ayraam a avut două soții simultane⁷⁸, apoi că două surori au fost căsătorite amîndouă cu Iacob și că două fete i-au născut copii⁷⁹, atunci desigur că va zice că acestea vor fi taine pe care nu le înțelegem.

Dar și cînd citești despre zidirea cortului mărturiei⁸⁰, atunci ajungi la convingerea că cele scrise au înțeles simbolic și atunci te gîndești întru cît se referă fiecare amănunt la Cortul însuși? Cît despre convingerea generală despre semnificația simbolică a Cortului, nu se rătăcește

75. Confuzia ușor de făcut între ἀγέννητος (nenăscut) și ἀγέννητος (necreat), precum și între expresiile respective lipsite de «alfa privativum» a dat naștere la răstălmăcirii sectare, de aceea au fost scriitorii care au afirmat că Origen ar fi fost unul din premergătorii arianismului. Or se știe că el a susținut totdeauna filiația Fiului din Tatăl. Gnosticii spuneau că numai Dumnezeuul suprem (cel bun) poate fi ἀγέννητος, pe cînd Demiurgul e creat, un Dumnezeu de grad inferior.

76. Iarăși grupa celor «simpli» sau «modești».

77. Fac. 19, 30.

78. Fac. 16; 29, 21.

79. Fac. 30.

80. Ieș. 25.

nimeni, doar că încercînd să aplicăm într-un mod vrednic de Scriptură descrierea la o anumită semnificație, al cărui simbol e Cortul, deocamdată greșesc destul. Orice istorisiri care par a vorbi despre căsătorie, despre nașterea copiilor ori despre război, ca și o mulțime din cele ce sînt acceptate ca date istorice, au și ele valoare simbolică. Dar care anume poate fi (această) semnificație, nu ni se dau amănunte clare la fiecare caz în parte, din pricină că situația nu-i destul de bine descrisă, iar, pe de altă parte, Scriptura se citește prea în grabă de către cineva care nu e destul de instruit și, peste tot, omului îi e extrem de greu să afle chiar lucruri destul de simple.

10. Ce să mai zicem de proorociile care, după cum știu și alții, sînt pline de enigme și de cuvinte întunecate? ⁸¹ Iar cînd venim la Evangheliile, ne poticnim de expresii cum este «gîndul lui Hristos», acel har care s-a dat celui ce a zis: «Noi însă avem gîndul lui Hristos, ca să cunoaștem cele dăruite nouă de Dumnezeu ⁸², pe care le și grăim, dar nu în cuvinte de învățătură ale înțelepciunii omenești, ci în cuvinte învățate de la Duhul Sfînt». Și cine oare citește cele descoperite lui Ioan fără să fie impresionat de tainele negrăite, ascunse acolo, pe care le observă pînă și cel care nu pricepe mult din taina scrisului? Cui din cei care nu prea știu să examineze atent textele ar apărea limpezi și ușoare epistolele apostolilor, dat fiind că și aici s-a deschis, în multe privințe, ca printr-o spărtură, un drum de acces destul de îngust?

Dacă așa stau lucrurile și dacă foarte mulți sînt cei ce cad în greșeli, atunci nu-i fără primejdie să lămurim că la citit înțelegem ușor de ce fel de «chei ale cunoașterii» avem ⁸³ nevoie, despre care Mîntuitorul zice că le avuseseră și cărturarilor Legii. Unii nu vor să recunoască faptul că adevărul ar fi existat și înainte de venirea lui Hristos. Dar atunci ei trebuie să ne explice cum a putut spune Iisus Hristos că cheile cunoașterii s-ar afla la cei care, după afirmația lor, n-au nici o carte care să conțină tainele negrăite și desăvîrșite ale cunoașterii, cum ne spune însuși textul: «Vai vouă, învățătorilor de Lege! Că ați luat cheia cunoștinței; voi însă n-ați intrat, iar pe cei ce voiau să intre i-ați împiedicat» ⁸⁴.

11. Iată care credem noi că e drumul cel drept care ne ajută la cunoașterea Scripturii și la înțelegerea sensului ei, drum pe care-l deducem din înseși cuvintele Scripturii. În Pildele lui Solomon aflăm ur-

81. *Pilde* 1, 6.

82. *I Cor.* 2, 16; 12.

83. A se vedea și cele spuse de Origen cu privire la psalmul I, în acest volum (la capitolul II).

84. *Lc.* 11, 52.

mătoarea îndrumare în legătură cu scrierea învățăturilor dumnezeiești : «Să le scrii de trei ori în sfatul tău și în cunoștința ta, ca să poți răspunde cuvîntul adevărului celor care te întrebă»⁸⁵. Așadar, de «trei ori» trebuie să-ți scrii în suflet «înțelesul» Sfintelor Scripturi : în primul rînd, omul simplu trebuie să fie zidit din «carnea» (sau litera) Scripturii, în al doilea rînd, cel ce e cu ceva mai înaintat să fie educat din «sufletul» ei, pe cînd, în al treilea rînd, cei desăvîrșiți⁸⁶ să fie educați după cele cu care se aseamănă și de care vorbește Apostolul : «între cei desăvîrșiți propovăduim înțelepciunea, dar nu înțelepciunea acestui veac, nici a stăpînitorilor acestui veac, care sînt pieritori, ci propovăduim înțelepciunea lui Dumnezeu în taină, pe cea ascunsă, pe care Dumnezeu mai înainte de veci a rînduit-o spre mărirea noastră»⁸⁷, căci cei desăvîrșiți se zidesc din «legea cea duhovnicească», despre care știm că «are umbra bunurilor viitoare»⁸⁸. Căci așa cum omul e format din trup, suflet și duh, tot așa și Scriptura, pe care, în planul Său, a dat-o Dumnezeu pentru mîntuirea oamenilor.

Acesta-i temeiul prin care înțelegem și noi cele spuse în cartea disprețuită de unii «Păstorul», unde Herma⁸⁹ primește porunca «să faci două copii», iar mai departe «și vei trimite una lui Clement și alta Graptei... Grapta va sfătui pe văduve și pe orfani, iar tu să o vestești presbiterilor din fruntea Bisericii». Grapta, care «sfătuiește pe văduve și pe orfani» e simbolul înțelesului literal, sfătuiind pe cei care sînt cu sufletele de copil, adică pe cei care nu sînt încă destul de dezvoltăți ca să cunoască în Dumnezeu un Părinte și de aceea sînt numiți «orfani»; în același timp, Grapta sfătuiește și pe cele care nu mai trăiesc cu soțul lor legiuit, ci sînt acum «văduve», pentru că n-au fost socotite vrednice de «mirele ceresc»⁹⁰. Cît despre Clement, despre care ne vorbește textul cărții, el trimite, cum se spune acolo, solia «la orașele din afară», ceea ce am putea tălmăci «în afară de trup», adică sufletelor aflate în straturile cele mai adînci. Dar nu prin slove, ci prin cuvinte vii, ca un adevărat ucenic al Duhului, trebuie să învețe ea pe presbiterii Bisericii lui Dumnezeu, acum cînd au încărunțit pe urma înțelepciunii.

85. *Pilde* 22, 20.

86. Loc clasic de prezentare a celor trei categorii de credincioși după concepția trihotomistă a lui Origen. Și Filon din Alexandria adopta această întreită viziune.

87. *I Cor.* 2, 6—7.

88. *Rom.* 7, 14 ; *Evr.* 10, 1.

89. Herma, *Păstorul*, viziunea II, 4, 3 în colecția «Părinți și scriitorii bisericești», vol. I, București, 1979, p. 233. Se pare că avem aici afirmată doctrina despre taina pocăinței.

90. Pentru prima oară Origen vede în «mireasă» nu numai «Biserica», ci și sufletul individual. A se vedea vol. I la *C. Cîntărilor*. «Grapte» înseamnă «cea scrisă», deci Scriptura. *Mt.* 25, 1 ș.u. Despre interpretările literală și tipologică ale lui Origen a se vedea J. Daniélou, *Origène*, Paris, 1948, p. 30 ș.u.

12. Deoarece însă există și astfel de texte care, după cum vom vedea, nu se pretează nicicum la tălmăcire literală sau corporală, vom fi nevoiți să vorbim mai mult ca pentru «suflet» și pentru «duh». Poate că acesta e motivul pentru care, după cum se spune în Evanghelia după Ioan, «vasele puse pentru curățirea iudeilor luau câte două sau trei vedre»⁹¹. În chip învăluit, prin acest cuvînt s-ar putea înțelege cei pe care Apostolul îi numește «Iudeii cei ascunși»⁹², că ei adică sînt curățiți prin cuvîntul Scripturii, din care unii «iau două vedre», ceea ce s-ar putea tălmăci în sens sufletesc și spiritual, iar alții «cîte trei vedre», întrucît unele pasaje au, în afară de ultimele două sensuri, și pe cel trupesc, pe cît e și el în stare să edifice. Numărul de «șase vase» designează, pe bună dreptate, pe cei ce sînt curățiți în lumea aceasta, lucru care s-a făcut, ca și crearea lumii, în șase zile, care e un număr desăvîrșit⁹³.

13. Despre folosul pe care-l scoatem din cea dintîi interpretare (cea literală) nu stă mărturie marea mulțime a celor ce cred sincer și ne-mesteșugit. O pildă despre o astfel de tălmăcire adresată parcă sufletului întîlnim la Pavel în prima epistolă către Corinteni: «Căci în legea lui Moise este scris: să nu legi gura bouului care treieră»⁹⁴ după care, ca să lămurească această lege, continuă: «Oare de boi se îngrijește Dumnezeu? sau în adevăr pentru noi zice? Căci pentru noi s-a scris: cel ce ară trebuie să are cu nădejde și cel ce treieră, cu nădejdea că va avea parte de roade»⁹⁵. De acest fel sînt foarte multe din tălmăcirile aflate în uz, care se potrivesc celor mai mulți și zidesc pe cei care nu pot pricepe lucrurile mai înalte.

În schimb, interpretarea duhovnicească o cultivă cei care pot dovedi de ce soi sînt «lucrurile cerești», căroră «israelul cel după trup»⁹⁶ li s-a închinat doar fiindcă erau «chip și umbră», căci «Legea e doar umbra bunurilor viitoare»⁹⁷, iar nu însuși chipul lucrurilor. Ca s-o spunem într-un singur cuvînt, după porunca apostolică, trebuie să căutăm

91. *In.* 2, 6.

92. *Rom.* 2, 29. Termenul *ἀκρυβισσόμενοι* — învăluit, e des folosit de Origen pentru a exprima tilcuirea alegorică. A se vedea indicul ediției berlineze, dar și al «Filocaliei» editate de Robinson (p. 266).

93. Simbolistica numerelor denotă o influență a opticii pitagoreice. Adeseori o întîlnim și în decursul acestui volum (cap. II etc.), cum am întîlnit și în omiliile la Ieșire, la Iosua etc. A se vedea Th. Heath, *A History of Greek Mathematics I*, Oxford, 1921, p. 74.

94. *Deut.* 25, 4. A se reține expresia ἀνάγειν, ἀναγωγὴ care la Origen denotă «urcarea» la o interpretare «mai înaltă».

95. *I Cor.* 9, 9. Și evreeii interpretau în sens moral acest pasaj din Deuteronom Cf. M. Simonetti, *op. cit.*, p. 505.

96. *Evr.* 8, 5; *Rom.* 8, 5.

97. *Evr.* 10, 1.

«înțelepciunea lui Dumnezeu cea ascunsă, pe care Dumnezeu mai înainte de veci a rînduit-o spre mărirea noastră, pe care nici unul din stăpînitorii acestui veac n-a cunoscut-o»⁹⁸. Apoi același Apostol, după ce a amintit câteva pasaje din cărțile «Ieșirii» și «Numerilor», continuă : «Toate acestea li s-au întîmplat acelor ca pilde și au fost scrise spre povățuirea voastră, la care au ajuns sfîrșiturile veacurilor»⁹⁹, iar ca să se întrevadă spre ce fel de realități au fost folosite acele «pilde», se afirmă că «toți beau din piatra duhovnicească, ce avea să vină, iar piatra era Hristos»¹⁰⁰. Și apoi, pomenind în altă epistolă de Cortul Mărturieii, Apostolul zice : «Ia seama, zice Domnul, să faci toate după chipul ce ți-a fost arătat în munte»¹⁰¹. Dar și în epistola către Galateni atrage Apostolul atenția celor care obișnuiesc să citească Legea fără s-o înțeleagă și anume judecă el că toți aceia nu înțeleg că în cele scrise ei nu văd nici o «pildă»¹⁰². Iată cum scrie : «Spuneți-mi voi, care vreți să fiți sub Lege, nu auziți Legea ? Căci scris este că : Avraam a avut doi fii : unul din femeia roabă și altul din femeia liberă. Dar cel din roabă s-a născut după trup, iar cel din cea liberă s-a născut prin făgăduință. Unele ca acestea au altă însemnare, căci aceste femei sînt două testamente»¹⁰³ și așa mai departe.

De aceea trebuie să fim atenți la fiecare cuvînt al Apostolului. De pildă, el scrie «Voi, care vreți să fiți sub Lege», nu scrie : «Voi care sînteți sub Lege». Și tot așa : «Nu auziți Legea ?», unde, firește, auzirea trebuie înțeleasă ca pricepere sau cunoaștere. El scrie și în epistola către Coloseni astfel : «Nimeni să nu vă judece pentru mîncare sau băutură sau cu privire la vreo sărbătoare sau lună nouă sau la sîmbete, care sînt umbră celor viitoare»¹⁰⁴. Iar în epistola către Evrei, discutînd despre tăierea împrejur, zice : «(iudeii) care slujesc închipuirii și umbrei celor cerești»¹⁰⁵. De aceea e și firesc că asupra înțelesului alegoric al celor cinci cărți atribuite lui Moise n-au nici o îndoială cei ce au acceptat, odată pentru totdeauna, pe Apostolul (Pavel) ca pe un om inspirat de Dumnezeu. În schimb, în legătură cu restul istoriei, ar vrea să știe dacă și evenimentele istorice sînt fapte cu semnificație simbolică. Pentru că trebuie băgat de seamă că, în epistola către Romani,

98. I Cor. 2, 7.

99. I Cor. 10, 11.

100. I Cor. 10, 4.

101. Ieș. 25, 40 ; Evr. 8, 5.

102. În text însuși Pavel folosește termenul ἀλληγορεῖν Gal. 4, 24, ceea ce se poate traduce prin interpretare tipologică. *Origenes, Vier Bücher von den Prinzipien*, hrg. H. Görgemanns u. Heinrich Karpp, Darmstadt, 1976, p. 717.

103. Gal. 4, 21.

104. Col. 2, 26.

105. Evr. 8, 5.

Pavel, cînd a citat din cartea a treia a Regilor ¹⁰⁶, unde se spune «mi-am pus de-o parte șapte mii de bărbați, care nu și-au plecat genunchiul înaintea lui Baal», s-a raportat la israeliții «cei aleși», pentru că nu numai neamurile vor trage foloase din venirea lui Hristos, ci și unii din poporul lui Dumnezeu ¹⁰⁷.

14. Așa stînd lucrurile, trebuie să precizăm care sînt, după părerea noastră, caracteristicile unei (corecte) interpretări a Scripturii. Mai întîi e necesar să scoatem în evidență scopul pe care îl vizează spiritul cînd prin voința Providenței divine și prin lucrarea Cuvîntului, care «era la început la Dumnezeu» ¹⁰⁸, luminează pe slujitorii adevărului, prooroci și apostoli, și era în primul rînd în legătură cu descoperirea tainelor ascunse legate de soarta oamenilor — prin «oameni» înțelegem aici sufletele care se servesc de un corp — pentru ca pe măsură ce descoperitorul «cercetează» și se cufundă în «adîncurile» sensului cuvintelor ¹⁰⁹, să se împărtășească pe rînd de toate învățăturile sfatului Său. La învățatura despre suflete, care nu-și vor dobîndi altfel desăvîrșirea decît pe temeiul bogatului și înțeleptului adevăr despre Dumnezeu, a fost statornicită, în mod necesar, ca o premisă firească, învățatura despre Dumnezeu și despre (Fiul cel) Unul Născut al Său, și anume de ce natură e și în ce fel este El Fiu al lui Dumnezeu și care sînt cauzele coborîrii Sale pînă la luarea unui trup omenesc și cum a luat întru totul chip de om ¹¹⁰. Apoi în ce constă lucrarea Lui, pentru cine și cînd a avut loc? A mai fost necesar să ne lămurim și să fie cuprinse în cuvintele dumnezeiești învățături și despre cei înrudiți cu noi, ca și despre alte puteri cugetătoare ¹¹¹, atît despre cele căzute din starea de fericire, cît și despre cauzele căderii lor, la fel despre deosebirea dintre suflete și de unde provin aceste deosebiri. Apoi ce-i Țumea (sau cosmosul) și de ce s-a format? De unde provine răutatea pe pămînt, care-i atît de mare și atît de lătită? Dacă ea e numai pe pămînt ori și în alt loc? ¹¹²

106. *III Regi* 19, 18.

107. *Rom.* 11, 4.

108. *In.* 1, 2.

109. *I Cor.* 2, 10.

110. În planul de mîntuire a lumii și a omului premerge în primul rînd învățatura despre Dumnezeu în sine și despre Fiul Său cel Unul Născut. Deci teologia înaintea antropologiei. «Sfatul cel din veac al mîntuirii» este deci prima dogmă creștină, τῆς βουλῆς αὐτοῦ τὸ δόγμα. Acest sfat pleacă din înțelepciunea cea veșnică a Dumnezeului Celui întreit în persoane (*Rom.* 11, 33). Cf. Gōrgemanns, *op. cit.*, p. 723.

111. Chiar dacă a vorbit uneori voalat despre persoana Fiului lui Dumnezeu, Origen a afirmat totuși nașterea Lui din Tatăl și întruparea Lui din Fecioară.

112. Expresia «celelalte făpturi spirituale» înrudite cu Logosul divin a stîrnit, după cum se știe, multe patimi în controversa origenistă. A se vedea mai pe larg în lucrarea *Despre principii*.

15. Întrucît în acestea și altele de felul lor erau mai întii adevărurile pe care le propunea Duhul în timp ce lumina sufletele sfinților Săi slujitori ai adevărului, iată că a fixat un al doilea scop, de astădată pentru cei care nu-și puteau lua oboseala să înțeleagă (tainele). El a găsit, adică, de bine să ascundă învățătura despre problemele amintite în astfel de expresii, care, privite din exterior, au forma unor istorisiri cu fraze privind crearea lucrurilor văzute, a omului, precum și înmulțirea prin nașteri succesive, începînd de la primul om și pînă la mulțimile (de azi). La fel a făcut cu ajutorul altor istorii, care vorbesc despre faptele dreptilor, dar uneori și despre greșelile săvîrșite de ei, căci erau oameni, apoi despre nelegiuiri, despre desfrîuri și lăcomii ale celor fără de lege și fără Dumnezeu. Și, ceea ce ce este mai straniu, în istoria despre războaie, despre învingători și învinși, celor care se ocupă de descrierea lor amănunțită li se rezervă destule puncte neclare. Un lucru și mai rar : prin legiuiri scrise, cînd acestea au fost conștiincios redactate, ineseși legile adevărului ajung să fie proorocite, și toate acestea cu o putere care provine, într-adevăr, de la Dumnezeu. Căci a fost intenția Duhului ca valul celor duhovnicești — mă gîndesc la faptele «trupești» din Scriptură — să se arate în multe locuri ca folositor, ajungînd să îndrepteze pe cei mulți, pe măsură ce își dădeau seama.

16. Dar cînd s-a dovedit cu claritate, pretutindeni, folosul legislației și coerența strînsă și elegantă a povestirii istorice, atunci n-am crede că în Scriptură s-ar mai putea afla alt sens decît cel aflat la îndemîna tuturor. De aceea Logosul divin a îngăduit să se intercaleze, atît în Lege cît și în lucrările istorice, unele așa-zise «cazuri de sminteață» sau de poticnire¹¹³. Căci n-ar trebui să ne lăsăm cu totul răpiți de frumusețea senină a textului și, prin aceasta, fie pentru că nu aflăm nimic vrednic de Dumnezeu să cădem de la credința creștină, fie, în caz că nu ne eliberăm de literă, să nu acceptăm mai nimic dumnezeiesc în pasajele respective. Căci trebuie să mai știm încă un lucru, anume că scopul principal propus de Logos era să facă cunoscută corespondența cu adevărat spirituală între ceea ce s-a întîmplat și ceea ce e în curs de realizare, iar acolo unde Logosul a găsit evenimente istorice care se refereau la aceste taine, acolo le-a întrebuițat astfel, dar a ascuns de mulțime sensul lor adînc ; în schimb, acolo unde expunerea contextului lucrurilor duhovnicești nu se potrivea cu desfășurarea

113. Asupra cazurilor de «sminteață și poticnire» (σκανδαλα, ἀδύνατα, προσκλήματα) expresie luată de la Sfîntul Pavel (Rom. 9, 33 ; 14, 13) revine Origen adeseori. A se vedea în volumul I omiliile la Ieremia (din care fragmentar apar și aici capitolele I, 3 și X), apoi în *Despre principii* IV, 8 precum și în alte locuri.

anumitor fapte, pentru motivul că era vorba de taine prea adânci, acolo Scriptura intercala în expunere unele fapte ireale care, în parte, nici nu se puteau întâmpla, sau care, chiar dacă ar fi fost posibile, totuși nu s-au întâmplat ¹¹⁴. Uneori s-a intercalat doar câte o expresie care «trupește» (sau fizic) nu era adevărată, alteori mai multe. Ceva corespunzător trebuie văzut și în legislație, unde adeseori aflăm ceva de folos și potrivit cu timpul în care s-a dat legea respectivă; dar câteodată nu-i poți găsi nici un sens util. În alte texte se ordonă ca lege (de dragul celor comise și celor destoinice de a le cerceta) unele lucruri de-a dreptul imposibile, pentru ca apoi să se dedice unei cercetări deosebit de amănunțite a textului și să se ajungă la concluzia înțeleaptă că în astfel de exprimări trebuie căutată o interpretare vrednică de Dumnezeu ¹¹⁵.

Dar Duhul Sfânt a acționat așa nu numai la cărțile de dinainte de venirea lui Hristos, ci s-a comportat în același fel și în legătură cu Evangheliile și cu scrierile apostolilor. Nici acestea nu conțin doar relatări istorice fără oarecare adaose, care în sens «trupesesc» nici măcar n-au avut loc, și nici dispozițiile și nici preceptele pe care le conțin nu se disting peste tot printr-un stil ușor de înțeles.

17. Care om cuminte va crede că s-au «făcut seara și dimineața ziua întâia, a doua și a treia» ¹¹⁶ fără soare, fără lună și fără stele (despre care se știe c-au fost create mai târziu)? Și cum să fi fost chiar prima zi fără cer? Cine poate fi atât de naiv să-și închipuie pe Dumnezeu în chip de om, de țaran care «a sădit o grădină în Eden, spre răsărit» ¹¹⁷ și că a făcut să răsară, în chip văzut și sensibil, un «pom al vieții», în așa fel încât atunci când ar fi gustat cu dinții trupești din roada lui să primească viața și, dimpotrivă, s-ar fi împărțășit din «bine și rău» cel care ar fi luat și ar fi gustat din pomul respectiv? Chiar dacă se vorbește că «Dumnezeu umbla prin rai, în răcoarea serii» și că «Adam s-a ascuns printre pomi» ¹¹⁸, nu cred că se mai îndoiește cineva că aici se istorisesc simbolic unele taine prin intermediul unui fapt aparent,

114. Vorbind despre unitatea dintre Vechiul și Noul Testament Origen folosește adeseori expresia armonie (ἀρμονία), simfonie (συμφωνία), înlănțuire (εἰρμός, ἀκολουσία). Origen întrebuițează aici chiar termenul συνόφησης — a îmbinat cele duhovnicești cu cele istorice. A se vedea în afară de indici sub acest nume, mai ales cele spuse în capitolul VI în acest volum.

115. «Interpretarea vrednică de Dumnezeu» (τοῦ Θεοῦ ἄξιον νοῦν) e un alt principiu des întâlnit în ermeneutica lui Origen. El merge mult mai departe decât ceea ce sînt «locurile paralele».

116. *Fac.* 1, 5. Se știe că în condamnarea lui Origen din anii 543 și 553 i s-a imputat (*Mansi Conc. ampliss. coll.* IX, 533) faptul că n-a vrut să interpreteze în sens literal referatul biblic despre creație, ci s-a exprimat prea liber.

117. *Fac.* 2, 8.

118. *Fac.* 3, 8.

dar care în realitate n-a avut loc. Dar și atunci când «Cain s-a dus de la fața lui Dumnezeu»¹¹⁹, e limpede pentru cei în stare să înțeleagă că aici cititorul e îndemnat să cerceteze ce anume însemnează «fața lui Dumnezeu» și «depărtarea de Dumnezeu».

Dar, în definitiv, ce nevoie ar fi să spunem mai multe, când orice om normal poate compara nenumărate astfel de pilde relatate ca întâmplându-se, dar care în realitate nu au avut loc? Căci și Evangheliile sînt pline de astfel de istorii, de pildă când diavolul duce pe Iisus «pe un munte foarte înalt» ca să-I arate «toate împărățiile lumii și slava lor»¹²⁰. Căci cine, în afară de cei ce citesc astfel de istorii cu totul superficial, n-ar respinge pe cei ce cred că cu un ochi de carne, căruia îi trebuie o anumită altitudine spre a putea observa pe cei ce stau jos, să poată vedea împărățiile perșilor, sciților, indienilor și parților, sau chipul în care sînt preamăriți regii de către supușii lor? Nesfîrșit de multe alte exemple ar mai putea afla încă cititorul atent în Evangheliile, pentru ca să priceapă că, împreună cu fapte întîmplate, după sensul literal, au fost intercalate și altele care în realitate n-au avut loc.

18. Dacă trecem acum la Legea lui Moise, aici întîlnim multe legiuri care, atunci când e vorba de respectarea lor literală, conțin lucruri neraționale, altele chiar imposibile. Irațională e interdicția de a se consuma carnea de vultur¹²¹, căci nici chiar în cele mai grele cazuri de foamete nu a ajuns nimeni să fie nevoit să mănînce așa ceva. Irațională e și interdicția ca «orice parte bărbătească netăiată împrejur în ziua a opta să se stîrpească din popor», pentru că, dacă s-ar fi cerut ca legea să se aplice după litera ei, ar fi trebuit să fie uciși părinții copiilor sau cei lîngă care au fost ei crescuți. Căci Scriptura spune literal: «Cel de parte bărbătească netăiat împrejur care nu se va tăia împrejur, în ziua a opta, sufletul acela se va stîrpi din poporul său»¹²². Dar chiar și când vrem să vedem lucruri imposibile poruncite prin lege, trebuie să băgăm de seamă că și țapul, pe care și Moise ni l-a poruncit să-l jertfim ca animal curat¹²³, e unul din animalele care nu există. Tot așa nici despre zgripțor, pe care Legea ne interzice să-l mîncăm, nu s-a auzit să fi căzut în puterea omului. Dar nici des amintita odihnă de Sîmbăta nu se poate respecta după litera Legii care a zis: «Trebuie să rămîneți fiecare în casele voastre și nimeni să nu iasă de la locul

119. *Fac.* 4, 16.

120. *Mt.* 4, 8.

121. *Lev.* 11, 13.

122. *Fac.* 17, 14.

123. *Deut.* 14, 5. A se vedea studiul introductiv. Desigur că sub *τραγέλαφος* se va fi înțeles nu țapul, ci un animal ional, cum declara Aristotel în *Ist. anim.* Pauly-Wissowa, *Realencyklopedie...*, sub «tragelafos».

său în ziua a șaptea»¹²⁴, și aceasta pentru că nici o ființă nu poate șede a zi întreagă și să rămână nemișcată pe locul ei.

De aceea nici iudeii și nici cei care nu vreau să recunoască nimic altceva decât ceea ce spune litera nu caută vreun temei să afle, de pildă, rezolvarea cazurilor cu țapul, cu zgriptorul sau cu vulturul, iar în legătură cu altele pălăvrăgesc ce-și închipuie și aduc drept mărturii tradiții nebunești, ca și despre sabat, zicînd, de pildă, că în acea zi nu te poți mișca mai mult de 2000 de pași, pe cînd alții, cum sînt de pildă Dositei Samarineanul¹²⁵, resping o astfel de interpretare și cred că simbăta trebuie să rămîi în aceeași poziție în care te-a prins începerea acelei zile. Dar și «să nu duceți sarcini în zi de odihnă»¹²⁶ ne pune în situații imposibile, întrucît asupra acestui punct învățații iudeilor au căzut într-o vorbărie fără sfîrșit, spunînd că sarcina e și o încălțăminte oarecare, dar nu de orice fel, să zicem o sandală în care sînt bătute cule, dar nu și una fără cuie, în sfîrșit, că sarcină ar fi numai aceea pe care o duci pe un umăr, iar nu pe amîndoi.

19. Dacă venim acum la Evanghelie, ca să cercetăm teme de acest soi, ce poate fi mai irațional decât să zici: «pe nimeni să nu salutați pe drum»¹²⁷, poruncă de care și cei mai simpli credincioși își aduc aminte că le-a dat-o Mîntuitorul apostolilor? Dar și întoarcerea celui alt obraz cînd te-a palmuit peste obrazul drept¹²⁸ este foarte puțin vrednică de crezare, întrucît, de regulă în astfel de cazuri (dacă nu avem de a face cu anumite defecte de la natură), lovitura s-ar executa cu mîna dreaptă peste obrazul stîng. Și tot așa de imposibilă e și situația cu scoaterea ochiului drept cînd acesta te-ar sminti¹²⁹, căci, chiar dacă am accepta că sminteala ne-ar veni pe urma vederii, cum am putea noi pune vina numai pe ochiul drept, din moment ce vederea se face cu amîndoi ochii? Și cine oare după ce s-a convins de păcat pentru că «s-a uitat la o femeie, poftind-o»¹³⁰ poate atribui pe bună dreptate vina numai ochiului drept, încît să-l scoată? Căci și Apostolul a stabilit cînd a zis: «A fost cineva chemat, fiind tăiat împrejur? Să nu se ascundă»¹³¹. Mai întii fiecare poate vedea cu ușurință că Apostolul vorbește aici fără a se referi la întrebarea pusă; căci cum n-ar putea trezi aparența c-ar

124. *Ieș.* 16, 29.

125. După cum spune în mai multe locuri (a se vedea, de pildă, *Contra Iul Celsus* I, 57) acest Dositei din Samaria se dădea pe sine drept Mesia și Fiu al lui Dumnezeu.

126. *Ier.* 17, 21.

127. *Lc.* 10, 4.

128. *Mt.* 5, 39.

129. *Mt.* 5, 28.

130. *Mt.* 5, 29.

131. *I Cor.* 7, 18.

fi spus-o fără motiv, din moment ce atinge dispoziții privind căsătoria și fecioria? În al doilea rînd, cine ar putea reproșa o nedreptate celui care, dacă ar fi posibil, s-ar lăsa să pară netăiat împrejur pentru motivul că opinia generală vede în tăierea împrejur un act rușinos?

20. Toate acestea le-am spus întii ca să dovedim că puterea dumnezeiască pe care ne-o dăruiesc Sfintele Scripturi nu urmărește scopul de-a primi numai ceea ce ne oferă textul cuvintelor, pentru că, dacă referim totul numai la text, găsim uneori nu numai neadevăruri, ci și lucruri fără sens și irealizabile; în al doilea rînd, pentru că cu totul alte semnificații se întretes în faptele întimplatē real și în legile socotite utile după semnificația lor literală. Desigur, însă, nimeni nu trebuie să bănuiască cum că noi afirmăm în sens absolut că nici un fapt istoric amintit în Scriptură n-ar fi avut loc pentru motivul că unele, într-adevăr, n-au ajuns să se realizeze și că nici o lege n-ar trebui să fie observată după litera ei pentru că, luate după litera lor¹³², unele legi sînt neraționale sau imposibile, că referințele despre Mîntuitorul nu corespund adevărului dacă le luăm în sens literal ca realități palpabile, încît pe unele nu le putem duce nicicum la îndeplinire. De aceea trebuie spus că în unele cazuri adevărul povestirii istorice ne apare cu totul clar înaintea ochilor, de pildă că Avraam, Isaac și Iacob au fost îngropați în peștera dublă din Hebron, fiecare alături de soția lui¹³³, că Sichemul a fost repartizat lui Iosif¹³⁴, apoi că Ierusalimul e metropola Iudeii, unde și Solomon a ridicat un templu lui Dumnezeu, și tot așa încă multe altele. Căci faptele realizate după sens literal sînt cu mult mai numeroase decît cele țesute cu semnificație spirituală. Și, iarăși, cine ar putea nega că ceea ce spune porunca: «Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta ca să-ți fie bine»¹³⁵, chiar și fără o tălmăcire mai adîncă, e utilă și se cere urmată, mai ales că și Apostolul Pavel a folosit-o¹³⁶ cu semnificația ei literală? Dar ce să mai zicem despre cuvintele «Să nu ucizi»¹³⁷, «să nu desfrînezi», «să nu furi», «să nu fii mărturie mincinoasă»? În Evanghelie mai sînt notate porunci, față de care nici nu se pune întrebarea dacă trebuie să le împlinim literal sau nu. De pildă: «Oricine se mînie pe fratele său»¹³⁸ etc. sau «Eu însă vă spun vouă:

132. În text *κατὰ τὸ ἀισθητόν*, expresie des întrebuițată de Origen pentru a designa sensul literal, palpabil, căzut sub puterea simțurilor.

133. *Fac.* 23, 3; 9, 19; 25, 9; 40, 29; 50, 13.

134. *Fac.* 48, 22.

135. *Ieș.* 20, 12, după care urmează iarăși termenul ἀναγωγή — tălmăcire mai adîncă, mai înaltă.

136. *Ef.* 6, 2.

137. *In.* 20, 13 ș.u.

138. *Mt.* 5, 22.

să nu vă jurați nicidecum»¹³⁹. Și scrisul Apostolului (Pavel) trebuie de multe ori urmat tot în sens literal: «Dojeniți pe cei fără de rinduială, mîngîiați pe cei slabi la suflet, sprijiniți pe cei neputincioși, fiți îndelung răbdători față de toți»¹⁴⁰, și aceasta chiar și cînd, pînă și în ochii celui mai sirguincios, se pot adevăra fiecare din aceste cuvinte: «adîncul înțelepciunii lui Dumnezeu»¹⁴¹, fără ca porunca formulată în sens literal să-și piardă ceva din adîncimea sa.

21. Desigur că cititorul atent se poate afla uneori în încurcătură, pentru că, fără o strădanie apreciabilă, nu poate decide dacă un fapt care pare istoric să se fi petrecut după sensul literal sau nu și dacă înțelesul literal al unei legi trebuie observat sau nu. De aceea, cititorul trebuie să se țină aproape de sfatul Mîntuitorului, care sună așa: «Cercetați Scripturile»¹⁴² și să examineze cu grijă pînă unde e adevărat ceea ce relatează textul și de unde începe irealul și, după puteri, să dea de urma acestui ireal, urmărindu-i sensul pretutindeni unde întîlnește expresii asemănătoare în Scriptură. Întrucît însă, după cum acest lucru îi va deveni limpede cititorului, nu e posibilă conexiunea diferitelor părți după sensul literal, dar, dimpotrivă, nu numai că e posibilă ci e și reală conexiunea după sensul ideii principale, care e și adevărată, de aceea în mod necesar va trebui să ne străduim să urmărim sensul întregului, adică pe cel spiritual. În acest scop, trebuie legate, în mod discret, semnificația lucrurilor ce par imposibile după literă, de fapte care nu sînt imposibile dar sînt veridice după literă și interpretate alegoric, împreună cu cele care după literă nu sînt încă verificate. Pentru că, față de întreaga Scriptură, sîntem de părere că ea are un sens spiritual pentru orice pasaj, dar un sens literal nu avem în orice pasaj¹⁴³, întrucît în multe puncte se dovedește că sensul literal duce la absurdități. Iată de ce trebuie să fim cu mare atenție cînd vrem să citim cu evlavie Sfintele Scripturi ca pe niște scrieri dumnezeiești, ale căror criterii de interpretare îmi par a fi cele ce urmează.

22. Scripturile declară că Dumnezeu și-a ales un popor pe pămînt, căruia i se dau mai multe nume. În totalitatea sa, acest popor este numit cînd Israil, cînd Iacob. Cînd, apoi, s-au despărțit, pe vremea lui Iero-boam, fiul lui Nabot, atunci cele zece seminții care s-au numit după nu-

139. Mt. 5, 34.

140. I Tes. 5, 14.

141. Rom. 11, 33; I Cor. 2, 10.

142. In. 5, 39. Pînă aici au fost înșirate exemple de filcuire literală; de acum urmează cazuri de exegeză spirituală.

143. «Pentru orice pasaj biblic există un sens spiritual, dar un sens literal nu avem pentru orice pasaj», iată o idee centrală a ermeneuticii alegorizante și pnevmatice ale lui Origen.

mele lui au primit numele de (poporul lui) Israil, pe cînd celelalte două seminții și Levi, care au fost conduse de urmașii lui David, s-au numit (poporul lui) Iuda, iar întreaga țară locuită de poporul căruia i-a fost dată de Dumnezeu, se numește Iudeea ¹⁴⁴. Capitala e în Ierusalim, oraș-mamă al mai multor orașe, ale căror nume sînt împrăștiate în multe alte locuri, iar în Cartea Iosua, fiul lui Nun, sînt reunite toate la un loc ¹⁴⁵. În această privință, vrînd să ne ducă spre o cunoaștere mai înaltă, Apostolul zice undeva: «Priviți pe Israel după trup» ¹⁴⁶, vrînd să sublinieze că există și un Israel după duh. În alt loc spune: «Nu copiii trupului sînt copii ai lui Dumnezeu» ¹⁴⁷, căci, «nu toți cei din Israel sînt israeliți». Mai departe «nu cel ce se arată pe dinafară e iudeu, nici cel arătat pe dinafară, în trup, este tăiere împrejur; ci există și «iudeu întru ascuns», iar tăiere împrejur este aceea a inimii, în duh, nu în literă». Dar dacă cineva e numit «iudeu întru ascuns» ¹⁴⁸, trebuie să reținem că, după cum există un neam de iudei «în trup», tot așa există și un neam de «iudei întru ascuns» atunci cînd sufletul are, din anumite temeuri nespuse, această origine nobilă. Dar există și multe proorcii făcute împotriva lor, întrucît, după înțelesul literal, sînt prea de jos și fără altitudinea și vrednicia unei proorcii dumnezeiești. De aceea nu trebuie oare să fie interpretate simbolic? Și dacă în formă sensibilă sînt făcute făgăduințe inteligibile, aceasta însemnează că nu sînt trupești nici cei cărora le sînt adresate făgăduințele.

23. Și pentru ca să nu mai pierdem vremea vorbind despre «iudeul cel întru ascuns» și «despre omul cel lăuntric» ¹⁴⁹ dintre israeliteni, mai ales că cele spuse le credem de ajuns pentru cine nu-i chiar de tot mărginit, să ne întoarcem iarăși la problema noastră și să spunem că Iacob e tatăl a doisprezece patriarhi, acești capi ai popoarelor, iar aceștia, la rîndul lor, ai israeliților, care s-au succedat din neam în neam. Pentru că israeliții trupești au originea în capii popoarelor, aceștia în patriarhi și patriarhii în Iacob și în cei dinainte de el. Dar, în cazul acesta, israeliții «în duh», al căror prototip ¹⁵⁰ au fost cei trupești, nu se trag oare din seminții, iar semințiile nu vin oare din neamuri și neamurile nu se trag oare dintr-unul singur, care, în orice caz n-are o

144. Potrivit concepției sale despre topografia cerească și despre pre existență, Origen schițează aici (ca și în alte lucrări ale sale) punctele principale ale viziunii sale asupra «realităților» de dinainte de cîmpul istoric și de după el.

145. *Iosua*, 13, 21.

146. *I Cor.* 10, 18.

147. *Rom.* 9, 8.

148. *Rom.* 2, 28.

149. *Rom.* 7, 22.

150. A se observa tipologia (în text iarăși ἀναγνωρί) între ordinea lumească-istorică și cea netrupească.

naștere trupească, ci una mai înaltă? Căci el se trage din Isaac, iar acesta provine din Avraam și pînă la urmă toți provin din Adam, care, după cum spune Apostolul, este Hristos. Căci fiecare origine a neamurilor, care stau mai jos decît Dumnezeu Cel peste toate, și-a luat începutul de la Hristos; El este, după Dumnezeu și Tatăl a toate, în același timp părinte al tuturor sufletelor, așa cum Adam e părinte al tuturor oamenilor. Și dacă Eva a fost ridicată de Pavel pînă la a fi simbol al Bisericii¹⁵¹, iar Cain e născut din Eva și din ei își trag începutul toți oamenii, din om în om, nu e de mirare că ei sînt chipul Bisericii, dat fiind că, în chip duhovnicesc, toate sufletele provin din Biserică.

24. Și dacă ceea ce am spus despre Israel, despre seminția și neamul lor nu impresionează, atunci înțelegem ceea ce a spus Mîntuitorul: «nu sînt trimis decît numai către oile cele pierdute ale casei lui Israel»¹⁵², nu ca Ebioniții¹⁵³ cei sărăciți de minte — care sînt numiți așa după sărăcia minții, «ebion» însemnînd la evrei sărac — așa că nu sîntem de părere că Hristos ar fi venit în primul rînd la israeliții cei trupești. Căci «nu copiii trupului sînt copii ai lui Dumnezeu»¹⁵⁴. Mai departe, Apostolul învață în același fel despre Ierusalim: «cea liberă e Ierusalimul cel de sus, care este mama noastră»¹⁵⁵. Și în altă epistolă: «Și v-ați apropiat de muntele Sionului și de cetatea Dumnezeului celui viu, de Ierusalimul cel ceresc și de zeci de mii de îngeri și de adunarea celor întii născuți, care sînt scriși în ceruri»¹⁵⁶. Dacă Israel se află în împărăția sufletelor, iar Ierusalimul e un oraș ceresc, atunci urmează că orașele lui Israel au drept «metropolă» Ierusalimul cel ceresc și tot același lucru e valabil pentru întreagă Iudeea. Cînd auzim vorbindu-se cuvintele lui Pavel vestind înțelepciunea, e ca și cum l-am auzi vorbind pe Hristos¹⁵⁷, de aceea trebuie înțeles că Scripturile vestesc des-

151. Din paralela paulină Adam-Hristos cugetarea lui Origen duce lucrurile mai departe făcînd și din Eva prototip al Bisericii. La finea veacului IV lucrul era de notorietate publică, încît un istoric bisericesc ca Socrate afirmă (III, 7 Migne, P. G. 67, 392) că Origen și-a expus teza sa îndeosebi în tomul IX la Cartea Facerii (pierdut).

152. Mt. 15, 24.

153. Despre ebioniți, sectă eretică provenită îndeosebi din rîndurile iudeo-cres-tinilor de orientare rigoristă, vorbește încă Tertulian (*Praescript.* 10, 8; 33, 5). Origen îi pomenește și în *C. Cels* II, 1. Aici el ironizează proveniența lor de la sărăcia în care trăiau, sărăcie pe care el o extinde și în domeniul minții!

154. Rom. 9, 8.

155. Gal. 4, 26.

156. Evr. 12, 22—23.

157. *II Cor.* 13, 3. Origen avea un adevărat cult pentru Pavel, pe care-l numea simplu «Apostolul». Desigur, interpretările alegorizante i-au apropiat cel mai mult. De aceea nu-i de mirare că și în alte locuri (*Despre principii*, IV, 4, 2 etc.) se exprimă despre el superlativ ca și aici. A se vedea Henri de Lubac, *Histoire et Esprit*, Paris, 1950, p. 19 ș.u.

pre Ierusalimul cel ceresc și despre întreg ținutul care cuprinde orașele Țării Sfinte. Poate că însuși Mîntuitorul ne urcă la acele orașe și dă celor care s-au distins prin buna chivernisire a talanților lor, stăpînirea «peste zece orașe» sau peste cinci ¹⁵⁸.

25. Dacă proorociile privitoare la Iudeea și la Ierusalim, la Israel, la Iuda și la Iacob, așa cum le-am interpretat noi mai presus decît înțelesul lor trupesc, ne aduc aminte de aceste taine, atunci e firesc că și proorociile asupra Egiptului și egiptenilor, asupra Babilonului și a babilonenilor, asupra Tirului și Sidonului, ca și asupra celor din Tir și din Sidon, precum și asupra altor popoare, nu se referă numai la acești locuitori trupești din Egipt, din Babilon, din Tir sau din Sidon; pentru că, într-adevăr, dacă există israeliteni după duh, atunci trebuie să existe și egipteni și babiloneni după duh. Căci în nici un caz nu poate fi spus despre faraoni, regii Egiptului, ceea ce se scrie în cartea lui Iezechiel despre un om care a stăpînit sau va stăpîni peste Egipt ¹⁵⁹. Acest lucru îl poate băga de seamă orice cititor atent. Tot astfel nu poate fi spus despre un om care trebuia să stăpînească peste Tir. Într-adevăr, și din cele spuse în multe locuri de Isaia în legătură cu Nabucodonosor, cum s-ar putea ele aplica la acest om? «Omul Nabucodonosor» n-a căzut din cer, nici n-a fost «stea strălucitoare, fecior al dimineții» ¹⁶⁰. Tot așa de puțin se pot înțelege de un om cuminte cele spuse în cartea lui Iezechiel despre cazul egiptenilor, cei din vecinătatea Etiopiei, ale căror trupuri sînt înnegrite de soare, cînd Egiptul urma să fie pustiit «patruzeci de ani, încît picior de om nu va trece prin el» ¹⁶¹ și cînd atît de mult va fi încercat de războaie, încît în toată țara sîngele va ajunge pînă la genunchi ¹⁶².

Și apoi altele :

26. Dacă celor ce mor pe pămînt de moarte firească li se rînduiește, fiind socotiți vrednici, în urma faptelor săvîrșite aici, să petreacă într-un loc numit iad, unde există diferite locașuri, tot așa mor, ca să zic așa, și cei ce coboară în acest iad care începe de aici ¹⁶³, din această lume, fiind judecați, după vrednicie, că au ajuns în locașuri diferite, mai bune sau mai rele, răspîndiți pe tot pămîntul, la un părinte sau la altul. Într-adevăr, un israelit poate cădea între sciți, pe cînd un egiptean

158. Lc. 19, 17.

159. Iez. 26—29.

160. Is. 14, 12.

161. Iez. 29, 11. «Omul Nabucodonosor» e echivalent în cugetarea lui Origen cu diavolul. A se vedea și indicele vol. I.

162. Aici se întrerupe textul atît în *Filocalie*, cît și în *Despre principii*, probabil fiind vorba de aceeași idee controversată a preexistenței.

163. Altă întrerupere, sensul aproximativ.

poate coborî în Iudeea. Dar Mîntuitorul a venit pentru «oile pierdute ale casei lui Israel»¹⁶⁴. Iar întrucît mulți din Israel n-au urmat învățaturii Lui, au fost chemați și cei dintre păgîni.

27. După părerea noastră, problema e ascunsă în expuneri istorice. Căci «asemenea este împărăția cerurilor cu o comoară ascunsă în țarină, pe care, găsindu-o un om, a ascuns-o și de bucuria ei se duce și vinde tot ce are și cumpără țarina aceea»¹⁶⁵. Să ne gîndim că poate întreaga «țarină», care e plină de tot felul de plante, e tocmai ceea ce vedem că ne stă la îndemînă în Scriptură, pe cînd ceea ce zace în ea și pe care nu-l văd toți, ci e îngropat — ca să zic așa — sub plantele văzute sînt «vistierile ascunse ale învățaturii și ale cunoștinței»¹⁶⁶, care sînt numite, prin Duhul Sfînt, de Isaia «întunecate, nevăzute și ascunse». Aceste vistierii, ca să poată fi aflate, au nevoie de ajutorul lui Dumnezeu, singurul care poate «zdrobi porțile cele de aramă» și poate «zdrobi zăvoarele cele de fier». Atunci se va putea descoperi tot ce se află descris la Cartea Facerii despre adevăratele și variatele genuri și neamuri de suflete care se află aproape de Israel sau departe de el și care simbolizează «coborîrea celor șaptezeci de suflete în Egipt»¹⁶⁷ «pentru ca să sporească numărul ca nisipul mării». Dar pentru că nu toți urmașii lor sînt «lumină a lumii»¹⁶⁸, întrucît nu toți israeliții sînt Israel¹⁶⁹, se înmulțesc din cei șaptezeci și alții «mulți ca stelele cerului și ca nisipul mării»¹⁷⁰.

DIN OMILIA A XXXIX-a

LA IEREMIA¹⁷¹

28. Precum toate darurile lui Dumnezeu sînt neasemănat mai mari decît persoana muritoare, tot așa Cuvîntul Înțelepciunii e mai presus decît toate cele trecătoare. Acest cuvînt s-a zămislit de la Dumnezeu, Cel ce a purtat grijă ca toate acestea să fie scrise și au luat ființă cu vrerea Tatălui, Cuvîntului, într-un suflet curățit și desăvîrșit, cu toată

164. Mt. 15, 24.

165. Mt. 13, 44.

166. Col. 2, 3; Is. 14, 2.

167. Deut. 10, 22.

168. Mt. 5, 14.

169. Rom. 9, 6.

170. Fac. 22, 17; Evr. 11, 12.

171. A se vedea în volumul I Omiliile la Ieremia. Tot așa a nu se uita că textul din cap. X al acestui volum e luat tot din omilia 39 la Ieremia. Titlul lor pare a fi fost redactat ulterior veacului IV.

conștiința neputinței omenești de a înțelege Înțelepciunea. Dacă ar obiecta cineva orbește că nu pricepe Înțelepciunea cea nespusă a lui Dumnezeu și a Cuvîntului, care fiind și El Dumnezeu însuși «era la început la Dumnezeu»¹⁷², și nu ar admite că aceste cuvinte trebuie căutate și aflate în legătură cu Cuvîntul lui Dumnezeu și cu Înțelepciunea cea de la El, unul ca acela în chip necesar va cădea în basme, în vorbării goale și în închipuiri, vîrîndu-se singur în primejdia necredinței. Pentru că trebuie să ne aducem aminte și de porunca lui Solomon din cartea Ecclesiastului, privitoare la aceste învățături, care sună așa: «Nu te grăbi să deschizi gura ta și inima ta să nu se priceapă să scoată o vorbă înaintea lui Dumnezeu: că Dumnezeu este în ceruri, iar tu pe pămînt, pentru aceasta să fie cuvintele tale puține»¹⁷³.

Deci se cuvine să credem că Sfînta Scriptură nu are nici o virgulă lipsită de Înțelepciunea lui Dumnezeu. Căci Cel ce mi-a poruncit mie, omului, și mi-a zis: «nimeni să nu se înfățișeze gol înaintea Mea»¹⁷⁴, Acela cu atît mai puțin nu va zice vreo vorbă goală. «Din plinătatea harului Lui»¹⁷⁵ grăiesc proorocii, de aceea El este Cel care insuflă toate cuvintele celor ce grăiesc din plinătatea Sa: atît la prooroci, cît și în Lege, în Evanghelie și în Apostoli¹⁷⁶, toate cuvintele sînt din plinătatea lui Dumnezeu. De aceea ele insuflă celor ce au ochi ca să vadă lucrurile plinătății, celor ce au urechi ca să audă cuvintele plinătății, ca și celor ce au simțul¹⁷⁷ de a mirosi buna mireasmă. Dacă, dar, vreodată, citind Scriptura, te poticnești de vreo idee care este pricină de sminteață și piatră de poticnire, vinovat ești tu. Deci să nu deznădăjduiești, căci pietrele de poticnire și pricinile de sminteață¹⁷⁸, toate, au un înțeles. În felul acesta se împlinește ce s-a spus: «Credinciosul nu va fi făcut de rușine»¹⁷⁹. Crede numai și vei găsi mult folos sfînt sub «piatra de poticnire».

172. In. 1, 2.

173. Ecl. 5, 1.

174. Ieș. 34, 20.

175. In. 1, 16.

176. Legea, proorocii, Evangheliile și Apostolii, cu alte cuvinte întreaga Sfîntă Scriptură, a cărei unitate organică o apăra Origen indeosebi împotriva marcioniștilor și a altor gnostici, dar și a unor filosofi profani, cum a fost Celsus, despre care vom vorbi în alt loc.

177. În original αἰσθητήριον, organ de perceput în sensul celor spuse de I Ioan 1, 1.

178. Rom. 9, 33; I Pt. 2, 7; Is. 8, 14.

179. Rom. 9, 33; Is. 28, 16.

I, 2

DIN COMENTARIILE LA PSALMUL 50.
 ADAUGĂ ÎN PARTE ȘI ÎNCEPUTUL ISTORIEI LUI URIE,
 DESPRINZINDU-I ȘI ÎNȚELESUL ALEGORIC

29. Chiar dacă unora li se pare forțat să interpretezi alegoric¹⁸⁰ o istorie, indulcind asperitățile, totuși este limpede că în zadar s-ar spune așa ceva: lucrurile trebuie înțelese în contextul lor, ca nu cumva încercînd cineva să tilcuiască lucrurile literal, să ajungă la concluzii inacceptabile în legătură cu bărbatul ucis și cu dovedita lui nevinovăție, atunci cînd (David) n-a vrut să intre în casa sa și să se odihnească, în timp ce poporul era în tabără și se lupta. Dar nu știu cum pot crede așa cei ce nu vor să înțeleagă acest text în mod alegoric, cum că acest cuvînt, care a fost scris în sens propriu, prezintă niște fapte omenesti ca și cum ar porni de la Duhul Sfînt. În virtutea acestor fapte, David este acuzat nu numai de desfrînare, ci și de neomenie, fiindcă a îndrăznit să facă cu Urie un lucru străin chiar și de moravurile unui om de rînd.

Eu însă aș zice că, precum judecățile lui Dumnezeu sînt mari și de nepus¹⁸¹, tot așa par ele să fie și pricină de rătăcire pentru sufletele needucate. La fel și Scripturile Lui sînt mari și pline de cugetări nespuse și tainice și greu de pătruns. Adesea sînt foarte greu de tilcuit și devin pricină de rătăcire pentru sufletele needucate, care sînt de altă credință. Acești oameni acuză pe Dumnezeu, fără să stea pe gînduri și cu grabă, pe baza Scripturilor, pe care nici nu le înțeleg. De aceea ei cad atît de jos, încît își făuresc un alt dumnezeu. Cel mai sigur este să acceptăm explicația limpede pe care ne-o dă cuvîntul «înțelepciunii celei ascunse și tainice a lui Dumnezeu, pe care nici unul din cîrmuitorii veacului acestuia n-au cunoscut-o»¹⁸², «potrivit cu descoperirea tainei celei trecute sub tăcere din timpuri veșnice», iar «acum dată pe față prin arătarea Domnului nostru Iisus Hristos»¹⁸³, prin apostoli și prin cuvinte profetice de către Cuvîntul care «la început era la Dumnezeu»¹⁸⁴.

180. Despre ἀλληγορούειν se poate vedea și numai în *Filocalia*, la indice.

181. *Înt. Sol.* 17, 1.

182. *I Cor.* 2, 7—8.

183. *Rom.* 16, 25.

184. *II Tim.* 1, 20; *In.* 1, 2.

I, 3

DIN OMILIA LA LEVITIC 15,
INDATĂ DUPĂ ÎNCEPUT

30. Neînțelegînd deosebirea dintre iudaismul sensibil și cel inteligibil, adică dintre iudaismul exterior și cel întru ascuns¹⁸⁵, unii dintre cei fără credință și ereticii cei mai lipsiți de evlavie fac numaidecît deosebirea între iudaism și între Dumnezeu care a dat aceste Scripturi și toată Legea, plămîindu-și alt dumnezeu, în afară de Dumnezeu care a dat Legea și Proorocii, deci altul decît Cel ce a făcut cerul și pămîntul. Realitatea însă nu stă așa; ci Cel ce a dat Legea, Acela a dat Evanghelia¹⁸⁶; Cel care a creat cele văzute a făcut și pe cele nevăzute. Cele văzute și cele nevăzute sînt atît de înrudite între ele și atît de strîns legate, încît «cele nevăzute ale lui Dumnezeu se văd de la facerea lumii, înțelegîndu-se din fapte»¹⁸⁷. Este înrudire și între cele văzute ale Legii și ale Proorocilor, și între cele nevăzute sau inteligibile ale Legii și Proorocilor. Deoarece pe dinafară Scriptura este alcătuită, așa zicînd, dintr-un corp căzut, iar pe dinlăuntru din suflet înțelegător și cuprinzător, precum și din lumea duhului care este «închipuirea și umbra celor cerești»¹⁸⁸. Ei bine, cinstind pe Cel ce a dat Scripturii un trup, un suflet și un duh — trup pentru cei dinainte de noi, suflet pentru noi și duh pentru cei ce vor moșteni viața veșnică și care vor ajunge la lucrurile cerești și adevărate ale Legii — vom da de acum tilcuirea acestui pasaj nu după literă, ci după suflet. Iar dacă vom fi în stare, ne vom înălța și pînă la duh, potrivit cuvîntului despre jertfe, care a fost citit mai înainte¹⁸⁹.

II

CĂ SFÎNTA SCRIPTURĂ E ÎNCUIATĂ ȘI PECETLUITĂ

(Din volumul închinat Psalmului 1)

1. Cuvintele sfinte spun că Sfintele Scripturi se încuie și se pecetluiesc și anume cu cheia lui David¹⁹⁰ și cu pecetea despre care se spune

185. Rom. 2, 28: iudaism sensibil și iudaism inteligibil, adică exterior și ascuns, istoric și tipologic, două feluri de exprimare pentru a pune în lumină interpretarea literală și cea spirituală.

186. «Acela care a dat Legea, Acela a dat și Evanghelia»; se simte imediat formularea antignostică.

187. Rom. 1, 20.

188. Evr. 8, 5.

189. ἀνάγνωσμα = citire sau pericopă. Se știe că în lucrarea lui catehetică Origen punea să se citească pericopa, iar după citire urma explicarea. Din nou sînt pomenite la un loc cele trei interpretări: κατὰ γράμμα, κατὰ τὴν ψυχὴν și κατὰ τὸ πνεῦμα.

190. Apoc. 3, 7. Are dreptate P. Nautin (*Origène, sa vie et son oeuvre*, p. 261-292) să spună că Origen a dedicat Psaltirii mai multe lucrări. Cele de aici sînt doar fragmente. A se vedea și Migne, P.G., vol. 12.

aşa : «punerea peceții e o închinare adusă lui Dumnezeu»¹⁹¹, ceea ce vrea să spună că puterea peceții care se aplică vine de la Cel ce a rînduit-o. Despre încuierea și pecetluirea cărții ne învață deschis Sfîntul Ioan atunci cînd scrie în Apocalipsă : «iar îngerului Bisericii din Filadelfia scrie-i : acestea zice Cel Sfînt, Cel Adevărat, Cel ce are cheia lui David, Cel ce deschide și nimeni nu închide, Cel ce închide și nimeni nu va deschide : știu faptele tale ; iată, am lăsat înaintea ta o ușă deschisă, pe care nimeni nu poate să o închidă»¹⁹². Și ceva mai departe : «am văzut apoi, în mîna dreaptă a Celui ce ședea pe tron, o carte scrisă înlăuntru și pe dos, pecetluită cu șapte peceți. Și am văzut un înger puternic, care striga cu glas mare : Cine este vrednic să deschidă cartea și să desfacă pecețile ei ? Dar nimeni din cer, nici de pe pămînt, nici de sub pămînt n-a fost în stare să deschidă cartea, nici să se uite în ea. Și plîngeam cu amar că nimeni n-a fost găsit vrednic să deschidă cartea, nici să se uite în ea. Și unul dintre bătrîni mi-a zis : nu plînge ! Că iată a biruit leul din seminția lui Iuda, rădăcina lui David, ca să deschidă cartea și cele șapte peceți ale ei»¹⁹³.

2. Iată și proorocul Isaia cum a vorbit despre așa ceva, dar numai despre pecetluire : «Orice descoperire este pentru voi ca graiurile dintr-o carte pecetluită. Dacă le dai cuiva care știe carte și-i vei zice : «Citește de aici !», îți va răspunde : «Nu pot citi, căci e pecetluită». Iar dacă vei da cartea cuiva care nu știe carte, zicîndu-i : «Citește !», acela îți va răspunde : «nu știu carte»¹⁹⁴. Și cred că acest lucru trebuie înțeles nu numai în legătură cu cele spuse în Apocalipsa Sfîntului Ioan ori în proorocia lui Isaia, ci cu întreagă Sfînta Scriptură atunci cînd avem în vedere în chip sincer posibilitatea noastră foarte modestă de a înțelege deplin cuvintele tainice și exprimările figurate sau neclaritățile de alt soi. Oricine va vrea să învețe să-și aducă aminte de ceea ce a spus Mîntuitorul despre cărturari și despre farisei, care, deși aveau în mînă cheile, totuși nu erau în stare să poată urma lui Hristos : «Vai vouă, învățătorilor de lege ! Că ați luat în mînă cheia cunoștinței, dar nici voi n-ați intrat și nici pe cei ce voiau să intre nu i-ați lăsat»¹⁹⁵. Și încă ceva.

191. Ἐκτόπων σφραγίδος, ἀγίσταμαυρίφ, citatul nu se găsește în acest fel la locul indicat, *Iesire* 28, 32, ci acolo e vorba doar de o deschizătură a meilului, una din hainele arhierului. În felul cum a fost redactat textul se găsește în Epifanie, *Haeres. LXIV* ; Migne, P. G. 64, 5—7, care, după cum se știe, a fost unul din cei mai pasionați antiorigeniști. Probabil că expresia de mai sus se va fi introdus ulterior, credem, din motivul interpretării exagerat alegorizante a lui Origen, ale cărui «cheie» și «peceți» nu le vedea cu ochi buni Epifanie.

192. *Apoc.* 3, 7 ș.u.

193. *Apoc.* 5, 1—5.

194. *Is.* 29, 11.

195. *Lc.* 11, 52 ; *Mt.* 23, 14. Editorul notează apoi : «plura habet Epiphanius».

3. Dorind dar să începem tălmăcirea psalmilor, să luăm drept pildă minunata tradiție pe care ne-a păstrat-o un evreu în legătură cu întreaga Sffintă Scriptură. Spunea acolo că, din pricina nelămuririi ei, întreaga Sffintă Scriptură e orînduită ca o casă în camerele căreia nu poți ajunge pînă nu deschizi pe cea principală. Lîngă fiecare cameră se afla o cheie, dar nu era cea potrivită, ci cheile tuturor camerelor erau împrăștiate și nu știai cu ce cheie vei putea să deschizi fiecare cameră și era muncă destul de grea să-ți găsești cheia potrivită cu care să poți deschide. Tot așa trebuie înțeles că și pentru Scripturile care nu-s clare, nu din altă parte vom putea afla mijloacele de a le lămuri decît tot de la cheia de explicare împrăștiată printre toate celelalte cărți. Cred, dar, că și Apostolul spre această cale ne îndrumă atunci cînd arată cum să înțelegem cuvintele dumnezeiești, zicînd: «pe care le și grăim, dar nu în cuvinte învățate ale înțelepciunii omenești, ci în cuvinte învățate ale Duhului Sffint, lămurind lucruri duhovnicești oamenilor duhovnicești»¹⁹⁶.

*Iar după aceea, comparînd simplu fiecare din cele nouă fericiri cu cele spuse în general, adăugă:*¹⁹⁷

4. Dacă «cuvintele Domnului sînt cuvinte curate, argint lămurit în foc, curățat de pămînt, curățat de șapte ori»¹⁹⁸, dictat exact și pus la încercare pînă la amănunt de Duhul Sffint prin slujitorii Cuvîntului³⁹⁹, atunci oare numai la noi să nu se aplice regula după care înțelepciunea lui Dumnezeu se extinde pînă la redactarea literală a Scripturii celei de Dumnezeu insuflată?²⁰⁰ Căci doar în acest scop a spus Mîntuitorul cuvintele: «o iotă sau o cirtă din Lege nu va trece pînă ce se vor împlini toate acestea»²⁰¹. Pentru că după cum la facerea lumii măiestria dumnezeiască s-a vădit nu numai în cer, în soare, în lună și în stele, prin felul în care au fost zidite toate aceste corpuri, ci același lucru se vede și pe pămînt, cînd ne gîndim la materia aleasă, din care au fost făcute toate, numai să nu mai aibă temei de trufie nici unul din trupurile celor mai mici viețuitoare față de Cel ce le-a creat, cu atît mai mult și sufletele existente în ele, și anume cu însușiri specifice fiecăruia, întrucît pînă și în cele necuvîntătoare a fost sădit ceva mîntuitor. Și tot așa nici din cele sădite pe pămînt, căci și aici fiecare își are de la Ziditorul

196. I Cor. 2, 13. Interesantă știrea despre cheia «colectivă» de care-i vorbise evreul respectiv.

197. Probabil în «pericopa» anterioară Origen explicase sensul cuvintelor «fericit bărbatul...» (Ps. 1, 1).

198. Ps. 11, 6.

199. Lc. 1, 7.

200. Din nou afirmată inspirația verbală a Sfintei Scripturi.

201. Mt. 5, 18.

ei rădăcini proprii și frunze și fructe, după soi și după calitate. Și tot în același chip primim și noi, prin mijlocirea literelor omenești și prin revărsarea Duhului Sfint, înțelepciune supraomenească rinduită pentru noi ca tot atâtea daruri ale purtării de grijă celei sfinte, iar acestea sînt cuvintele mîntuitoare sădite, ca să zicem așa, în fiecare literă ca tot atâtea temeuri posibile ale înțelepciunii.

5. Într-adevăr trebuie să fim convinși că, așa cum a ieșit din mîna Creatorului, lumea este identică cu cea descrisă de Sfintele Scripturi, iar temeurile pe care le întîlnim la cei ce caută să-și explice facerea lumii le găsim și în Sfintele Scripturi. Există, desigur, și în opera creației cîteva lucruri greu de înțeles și chiar cu neputință de explicat, dar pentru aceasta nu trebuie acuzat Creatorul a toate pe motivul, să zicem, că nu aflăm pricina pentru care au fost aduse pe lume vasiliscul²⁰² sau alte fiare ucigătoare. Căci e necuviincios și de-a dreptul de neînțeles pentru cine are o cît de mică compasiune față de neputința neamului omenesc și pentru cine caută să afle cu toată limpezimea motivele acestei excepționale măiestrii a lui Dumnezeu să afirmi că astfel de lucruri contradictorii I-au fost cunoscute lui Dumnezeu, iar mai tîrziu (dacă vom fi socotiți vrednici) să ni se înfățișeze astfel de lucruri, iată, le-am acceptat cu toată evlavie ca permise.

În același timp trebuie să înțelegem că în Sfintele Scripturi se află multe adevăruri cu anevoie de exprimat. De aceea cei care pe de o parte au pretins că lumea e despărțită de Creatorul ei, iar pe de altă parte, au spus totuși că tot ce s-a plăsmuit pe lume s-a făcut după modelul lui Dumnezeu, unii ca aceia au rezolvat ei înșiși obiecțiunile de care am pomenit și prin aceasta conștiința lor proprie s-a liniștit în privința îndrăznelii nesăbuite de care am amintit pe motiv că în ele s-a găsit rezolvarea nedumeririlor. Căci dacă ar fi persistat strîmtoarea, ar fi persistat și nesiguranța celor care în felul acesta se vedeau depărtați de Dumnezeu. Și cu cît ar fi fost mai cuviincios să se rămînă la credința într-un Dumnezeu purtător de grijă, potrivit căreia toate fapăturile își au originea în puterea Lui creatoare, și în schimb nimic mai nelegiuit și mai lipsit de cuviință decît să propovăduiască despre un astfel de Dumnezeu care-și părăsește fapăturile²⁰³.

202. Ps. 90, 1 reptilă otrăvitoare.

203. Desigur tema tratată aici va fi stat în legătură cu interpretarea eronată a gnosticilor marcioniști, care credeau că lumea cu suferințele și imperfecțiunile ei își are drept autor pe demiurgul Vechiului Testament. De aici și problema originii răului și a nedreptăților din natură și din viața omului descumpănă conștiințele acestor rătăciți.

III

DE CE CĂRȚILE INSUFLATE DE DUMNEZEU
SÎNT DOUĂZECI ȘI DOUĂ LA NUMĂR ?

(din același tom la psalmul 1)

1. Pentru că în capitolul în care am vorbit despre Numeri, fiecare număr își are valoarea sa, de care Făcătorul tuturor se folosește atît la formarea universului în general, cît și a părților lui în special²⁰⁴, atunci trebuie să fim atenți să urmărim în Scriptură, pas cu pas, problema numerelor în general și a fiecăruia în parte. Trebuie să se știe că 22 sînt cărțile din Vechiul Testament, așa cum ni le-au transmis iudeii. Este ușor de înțeles că tot același număr îl au și subiectele pe care le tratează cele 22 de cărți. Căci precum cele 22 de subiecte par a fi abecedarul Înțelepciunii și al învățăturilor divine, ale căror elemente urmează să se întipărească în om, tot astfel cele 22 de cărți insuflate de Dumnezeu sînt un abecedar al înțelepciunii lui Dumnezeu și o introducere în cunoașterea ființelor.

IV

DESPRE GREȘELI DE LIMBĂ²⁰⁵
ȘI DESPRE GRAIUL SIMPLU
AL SFINTEI SCRIPTURI(Din tomul IV la Evanghelia după Ioan,
a patra filă de la început)

Cel care face distincție între cuvinte, între sensul lor și realitatea la care se referă, acela nu se va tulbura dacă întilnește vreo greșeală de cuvinte în Scriptură, căci se va convinge, după ce va cerceta singur, că realitățile la care se referă cuvintele își au rostul lor firesc și aceasta în deosebi pentru că înșiși sfinții autori mărturisesc că cuvîntul și «propovăduirea lor nu constau în meșteșugul îmbinării unor cuvinte convin-

204. Valoarea simbolică a numerelor e adeseori reluată de Origen. Numărul literelor din alfabetul grecesc a fost socotit sfînt de evrei pentru că prin cărțile Scripturii ne-a venit «înțelepciunea lui Dumnezeu», zice Origen. Se știe că el merge atît de departe în admirația față de cuvîntul biblic, încît socotea că el «n-a venit prin om, ci de la Duhul Sfînt prin voința Tatălui și prin săvîrșirea Fiului» (*Despre principii*, IV, 2, 2). De aceea Origen a și fost cel dintîi scriitor bisericesc care a spus despre Biblie că e «insuflată» sau «inspirată de Dumnezeu» (θεόπνευστος, inspiratio).

205. σολοικισμός = violarea regulilor de sintaxă, mai ales de acord. Am tradus astfel de pârute greșeli cu «stîngăcii».

gătoare ale unei înțelepciuni omenești, ci în dovada Duhului și a puterii»²⁰⁶.

Apoi, vorbind despre astfel de stîngăcii ale evanghelistului, autorul continuă astfel :

2. Întrucît apostolii nu fac parte din categoria celor care nu-și dau seama de domeniile în care mai scapă o greșeală și în care nu sînt destul de atenți, mărturisesc ei înșiși că «chiar dacă sînt neiscușiți în cuvînt, nu sînt însă în cunoștință»²⁰⁷. Și acest lucru s-ar putea spune nu numai despre Pavel, ci și despre ceilalți apostoli. În ce mă privește, iată cum fălmăcesc cuvintele : «avem această comoară în vase de lut, ca să se învedereze că puterea covîrșitoare este a lui Dumnezeu și nu de la noi»²⁰⁸, ceea ce vrea să ne aducă aminte de vistieria ascunsă a cunoașterii și a înțelepciunii, de care se vorbește și în alt loc, precum și de «vasele de lut», care sînt limbajul simplu al Scripturii, pe care grecii sînt înclinați să-l disprețuiască, dar care arată puterea cea nemărginită a lui Dumnezeu. Căci tainele adevărului și forța celor spuse au avut putere să nu se lase stingherite de simplitatea limbajului, ci să ajungă la marginile lumii și să supună Cuvîntului lui Hristos nu numai pe «cele bune ale lumii, ci și pe cele înțelepte»²⁰⁹. Căci vedem, cînd vorbim de chemare, nu doar că nimeni nu este înțelept după trup, ci că nu sînt mulți înțelepți după trup. Cînd propovăduia Evanghelia, Pavel se simțea dator să vestească cuvîntul «nu numai barbarilor, ci și elinilor»²¹⁰, nu numai celor neînțelegători și gata să aprobe orice, ci și celor înțelepți. Căci a fost învrednicit de Dumnezeu să fie «slujitor al Noului Testament»²¹¹, folosindu-se de o «dovadă a Duhului și a Puterii»²¹², pentru ca adeziunea oamenilor credincioși să nu fie o lucrare «a înțelepciunii omenești, ci a puterii lui Dumnezeu». Căci dacă Scriptura ar avea puterea și farmecul exprimării, pe care le admiră grecii, ar putea bănui cineva că nu adevărul creștin a pus stăpînire pe conștiințele oamenilor, ci ar bănui că i-a convertit acordul gramatical corect, care sare în ochi, iar frumusețea expresiei a furat sufletul ascultătorilor, înșelîndu-i.

206. *I Cor. 2, 4.*

207. *II Cor. 4, 7.*

208. *Col. 2, 3.*

209. *I Cor. 1, 26.*

210. *Rom. 1, 24.*

211. *II Cor. 3, 6.*

212. *II Cor. 2, 4.*

V

CE ESTE MULTA VORBIRE ȘI CE SÎNT CĂRȚILE CELE MULTE?
TOATĂ SCRIPTURA CEA DE DUMNEZEU
INSUFLATA ESTE O SINGURĂ CARTE²¹³

(Din tomul al V-lea la Evanghelia după Ioan, la început)

1. Întrucît tu nu te mulțumești să-ți asumi față de mine această lucrare de contra-maestru al lui Dumnezeu, ci pretinzi că chiar și acum cînd lipsesc (din Alexandria)²¹⁴ să închin cea mai mare parte a timpului ție și muncii care ți s-a încredințat, aș putea să mă feresc de această oboseală și să ocolesc primejdia în care cad cei ce se apucă — prin vrerea lui Dumnezeu — să scrie lucrări de teologie. Ca să mă apăr, aș putea spune, bazîndu-mă pe Sfînta Scriptură, că renunț și eu la compunerea de cărți multe. Căci Solomon zice în Ecclesiast: «Fiul meu, să fii cu luare aminte: scrisul de cărți este fără sfîrșit, iar învățătura multă este osteneală pentru trup»²¹⁵. Căci dacă expresia: «multe cărți» nu ar avea un înțeles tainic și încă nelămurit, aș fi călcat fățiș porunca și m-aș fi ferit să scriu multe cărți.

Apoi zicînd cum, din interpretarea cîtorva cuvinte ale Evangheliei, i-au ieșit patru volume, adaugă:

2. Două sînt înțelesurile frazei: «Fiule, ferește-te de a scrie cărți multe». Unul este: nu trebuie să posedăm cărți multe, altul, că nu trebuie să compunem, sau să scriem cărți multe. Dacă nu admitem primul înțeles, în tot cazul trebuie să-l admitem pe al doilea. În schimb, și dacă îl admitem pe al doilea, nu trebuie neapărat să-l admitem pe cel dintîi. Din ambele interpretări, cred că ceea ce trebuie să învățăm mai cu deosebire este că nu trebuie să compunem cărți multe. Deocamdată aș fi putut să-ți trimit drept apărare acest cuvînt, aducînd ca mărturie faptul că nici sfinții nu s-au îngrijit să scrie cărți multe și de aceea să încetez și eu, de aici înainte, să dictez texte așa cum ne-am înțeles, interzicîndu-mi de acum să ți le trimit. Dar deoarece trebuie să cercetăm Scriptura cu conștiinciozitate, ferindu-ne de a lua de bun sensul care ne place, ținînd seama de simpla înșiruire a cuvintelor, nu pot să nu prezint, spre propria mea apărare, argumentele de mai sus, căci te-ai servi

213. Deși redactat ulterior, titlul acesta rezumă admirabil convingerea lui Origen despre unitatea Sfintei Scripturi: ἡ θεόπνευστος Γραφή.

214. Εὐλοικισμὸς — lipsind (din Alexandria). E vorba de iarna anului 231—232, cînd Origen era plecat în Antiohia, chemat de împărăteasa Iulia Mammea (P. Nautin, *Origène, sa vie et son oeuvre*, Paris, 1977, p. 140).

215. Ecl. 12, 12.

de ele împotriva mea dacă aş călca învoiala noastră ²¹⁶. Şi, mai întâi, fiindcă se pare că istoria este de acord cu textul citat şi intrucit nici unul dintre sfinţi nu şi-a exprimat gândul prin compoziţii multe şi multe cărţi, să vorbim acum despre acest subiect, anume că mi s-ar putea reproşa că am scris atât de multe cărţi în comparaţie cu Moisi, cel atât de mare, dar care n-a lăsat decît cinci cărţi.

[*Din «Istoria bisericească»* ²¹⁷ a lui Eusebie VI, 25, 7—10.

III

Dar nici cel care a fost învrednicit să fie slujitor al Noului Testament, nu al literei, ci al duhului ²¹⁸, Pavel, care «de la Ierusalim şi din ţinuturile de primprejur a împlinit propovăduirea Evangheliei pînă în Iliria» ²¹⁹, n-a ajuns să scrie tuturor Bisericilor în care a învăţat. Mai mult, şi Bisericilor cărora le-a scris, nu le-a trimis uneori decît cîteva rînduri. Petru, pe care a fost «zidită Biserica, pe care nici porţile iadului nu o vor putea birui» ²²⁰, n-a lăsat decît o singură epistolă recunoscută de toţi, poate şi pe o a doua, deşi lucrul nu-i sigur ²²¹. Şi ce să mai zicem de cel care s-a aplecat cu capul pe pieptul lui Iisus, Ioan, care n-a lăsat nici el decît o singură Evanghelie, cu toate că recunoştea că ar fi atîtea lucruri de istorisit încît nici în toată lumea n-ar încăpea (cărţile ce s-ar fi scris) ²²² şi care a mai scris şi Apocalipsa, după ce a primit porunca să treacă sub tăcere şi să nu pună în scris cuvintele celor şapte tunete? El a mai lăsat şi o epistolă de abia cîteva rînduri, poate şi o a doua şi o a treia, dar nu toţi le cred ca autentice; dealtfel, toate laolaltă nu au mai mult de 100 de rînduri ²²³.]

216. În rolul lui de «contra-maestru», Ambrozie, ucenicul şi prietenul lui Origen, mecenatul care i-a comandat cele mai multe lucrări (între care şi *Comentariul la Ioan*) încheiase un fel de tîrg (să explice cărţile sfinte şi să compună tratate de apărare a învăţăturii creştine, atacate de filosofi şi gnostici între care se numărase în tinereţe şi Ambrozie însuşi), în care sens îi plătea tahigrafii şi stenografii.

217. Am urmat exemplul altora (*Origène, Commentaire sur S. Jean*, par P. Nautin, I, Paris, 1966, p. 376—377), publicînd aici fragmentul acesta din *Istoria bisericească* a lui Eusebiu VI, 25, 7—10 pentru a fi mai uşor de înţeles mersul ideilor între fragmentul dinainte şi cel care urmează.

218. *II Cor.* 3, 6.

219. *Rom.* 15, 19.

220. *Mt.* 16, 18.

221. După cum se ştie (Nautin, *op. cit.*, p. 376—377) părerea lui Origen a fost corectată de cei mai mulţi din urmaşii săi, încît ambelor epistole ale Sfîntului Petru li s-a recunoscut autenticitatea.

222. *In.* 21, 25.

223. Despre Origen şi cele două din urmă din epistolele lui Ioan a se vedea informaţiile la acelaşi P. Nautin, *op. cit.*, p. 377—378.

Apoi, enumerînd pe prooroci și pe apostoli, care au scris fiecare, mai mult sau mai puțin, adaugă :

3. Și iarăși, după acestea, mă apucă amețeala la gîndul că, ascultînd de tine, n-am ascultat de Dumnezeu și n-am urmat pe sfinți. Dar, apărîndu-mă pe mine, măcar de nu m-aș lăsa înșelat din pricina iubirii prea mari pe care ți-o port și fiindcă n-aș vrea să te supăr cu nimic, iată în ce fel am găsit de bine să mă apăr în cazul de față. În acest scop citez cele spuse de Eclesiast : «Fiule, ferește-te să scrii cărți multe»²²⁴. Căci iată în alt loc ce spun Pildele aceluiași Solomon : «Mulțimea cuvintelor nu scutește de păcătuire, iar cel ce-și ține buzele lui este un om înțelept»²²⁵. Mă întreb dacă nu cumva multa vorbire însemnează cuvinte multe, chiar și dacă ar spune cineva cuvinte sfinte și de mîntuire ? Dacă așa stau lucrurile, atunci oricine care lasă să-i scape multe cuvinte de folos, tot «*vorbă multă*» face, de unde urmează că nici Solomon însuși nu a evitat păcatul acesta, căci și el a spus trei mii de pilde, iar cîntările lui au fost cinci mii, vorbind despre copaci, de la cedrul din Liban pînă la isopul de pe ziduri și despre animale, despre păsări, despre tiritoare și despre pești²²⁶. Dar atunci va zice cineva : cum și-ar putea împlini învățătura scopul fără ceea ce, în mod simplu, este considerat *vorbă multă* ? Căci însăși înțelepciunea aceluiași Solomon zice celor răătăciți : «V-am rostit destule cuvinte și tot nu ați luat aminte»²²⁷. Și Pavel se pare că și-a prelungit cuvîntul în învățatură începînd din zori de zi și pînă la miezul nopții, cînd tînărul Eutihie, fiind prins de somn și căzînd jos, a tulburat pe ascultători crezîndu-l mort²²⁸.

4. Dar chiar dacă este adevărat că «prin multă vorbire omul nu-i scutit de păcat» și dacă e tot așa de adevărat că Solomon n-a păcătuit cînd a scris multe despre subiectele suszise și nici Pavel n-a păcătuit cînd și-a prelungit vorbirea pînă la miezul nopții, atunci va trebui să cercetăm ce însemnează de fapt *multă vorbărie*, iar după aceea vom trece la chestiunea : «să nu scrii cărți multe». Într-adevăr, tot Cuvîntul lui Dumnezeu, care la început era la Dumnezeu, nu însemnează *vorbă multă*, întrucît nu sînt mai multe cuvinte, căci Cuvîntul lui Dumnezeu este unul singur, cuprinzînd doar mai multe idei, dintre care fiecare este o parte a cuvîntului întreg. Cît despre oricare alte cuvinte, despre care se spune că ar conține un plan de expunere, oricare ar fi el, chiar dacă este vorba de adevăr — chiar dacă s-ar părea că spui ceva ciudat

224. *Ecl.* 12, 12.

225. *Pilde* 10, 19.

226. *III Regi* 4, 32—33.

227. *Pilde* 1, 24.

228. *Fapte* 20, 7—10.

— nici unul din ele nu este Cuvîntul, ci fiecare sînt mai multe cuvînte ²²⁹. Căci în nici unul din celelalte cuvinte nu este unitate, nici acord, nici unime. Din pricina diferențierii și a contrazicerii dintre ele, unimea pierе și au rămas numai numere, poate chiar numere nesfîrșite. Așa încît putem zice că orice vorbitor care spune lucruri străine de cinstirea adusă lui Dumnezeu face vorbărie, pe cînd cel ce spune adevărul, chiar dacă vorbește despre toate ideile posibile, așa încît să nu lase de o parte nici o idee, spune mereu un singur cuvînt. Se știe că sfinții nu fac vorbărie, căci tot ce spun ei are drept țintă pe Cuvîntul cel Unul (Născut). Așadar, dacă multa vorbărie se apreciază mai ales după opiniile exprimate, iar nu în cantitatea de cuvinte ale expunerii, atunci vezi și tu dacă se poate spune în același fel despre toate cărțile sfinte că sînt o singură carte, pe cînd, dimpotrivă, despre cele profane că sînt mai multe, neunitare.

5. Dar fiindcă trebuie să probăm acest lucru prin mărturii din dumnezeiasca Scriptură, să fii atent dacă voi putea să-ți prezint acest adevăr cu toată precizia, dovedindu-ți că la noi nu s-a scris despre Hristos numai într-o singură carte, dacă am lua acest cuvînt «carte» în sensul obișnuit al cuvîntului. Căci despre Hristos s-a scris nu numai în Pentateuh, ci despre El este vorba și în fiecare din Prooroci și în Psalmi, într-un cuvînt, după cum zice Mîntuitorul însuși, în toată Scriptura, cum ne dă să înțelegem atunci cînd zice: «Cercetați Scripturile, căci socotiți că în ele aveți viață veșnică, dar tocmai acelea sînt care mărturisesc despre Mine» ²³⁰. Deci dacă Hristos însuși ne trimite la Scripturi, pentru că ele sînt cele care mărturisesc despre El, însemnează că El nu ne trimite numai la o singură carte, excluzînd pe celelalte, ci la toate cărțile, care vestesc despre El, vestiri pe care cartea Psalmilor le numește «Capul Cărții», cum este scris: «În capul cărții scris este despre Mine» ²³¹. Așadar, cel ce vrea să tilcuiască, cuvînt de cuvînt, cele scrise în «capul cărții» unuia sau altuia din volumele cuprinse în Scriptură, unul ca acela e dator să ne spună din ce motive preferă numai o anumită carte, iar pe celelalte nu. Căci pentru ca cineva să poată susține despre cuvîntul la care se referă ar trebui să spună așa cum s-a scris în Cartea Psalmilor: «în capul acestei cărți este scris despre Mine». În realitate însă David zice că toate cărțile formează un singur cap, un singur capitol mare, din pricina recapitulării cuvîntului care a venit la noi. Căci, în definitiv, ce este și cartea văzută

229. Aceeași idee o susține și tratatul *Despre rugăciune* (21, 2), în acest volum.

230. *In.* 5, 39.

231. *Ps.* 39, 11.

de Ioan ²³², care era scrisă și pe față și pe dos, dar pe care nimeni nu putea s-o citească și să-i rupă peceteile, decît numai leul din seminția lui Iuda, odrasla din rădăcina lui David ²³³, care avea cheia lui David, singurul care a deschis-o, dar pe care nimeni n-o va închide, singurul care a închis-o și nimeni n-o va mai deschide ²³⁴ ? Întreaga Sfîntă Scriptură este ilustrată prin această carte. Partea «dinlăuntru» Scripturii înseamnă înțelesul ei mai simplu, iar «dosul» ei, înțelesul mai duhovnicesc și mai greu de aflat.

6. Pe lîngă acestea, dacă vrem să dovedim că textele sfinte formează o singură carte, pe cînd cele cu subiecte profane sînt multe cărți, trebuie să observăm că pentru cei vii nu există decît o singură carte, din care vor fi șterși cei ce se vor dovedi nedemni de această carte, precum este scris : «Vor fi șterși din cartea celor vii» ²³⁵, pe cînd pentru cei supuși judecării lumesti se vorbește de mai multe cărți, căci și Daniil zice : «Judecătorul s-a așezat și cărțile au fost deschise» ²³⁶. Despre faptul că una singură este cartea lui Dumnezeu, aduce mărturie și Moise cînd zice : «De vrei să ierți poporului păcatul, iartă-l ; iar de nu, șterge-mă și pe mine din cartea Ta, în care m-ai scris» ²³⁷.

Tot așa înțeleg și citatul din Isaia, pentru că nu-i un obicei la acest prooroc să aibă în cartea sa cuvinte pecetluite, care să nu poată fi citite nici de cel care nu știe carte și nici de cel care știe, dar care n-o poate citi pentru că e pecetluită ²³⁸. Lucrul acesta este adevărat pentru întreaga Scriptură. A trebuit să vină (Dumnezeu) Cuvîntul care s-o deschidă și s-o închidă, cum scrie Scriptura : «Căci El va deschide și nimeni nu va închide» ²³⁹ și după ce o va fi deschis nimeni nu va mai putea face vreo observație față de situația clară pe care El a lăsat-o. De aceea zice proorocul că va deschide și nimeni nu va închide.

Și aproape la fel cred că trebuie tălmăcit și alt loc din Sfînta Scriptură, anume locul din proorocul Iezechiel, în care sînt scrise cuvintele : «Și pe o parte și pe alta erau scrise plîngere, tînguire și jale» ²⁴⁰, pentru că toată Scriptura e plină de vaietele celor nemîntuiți, de cîntările de bucurie ale celor mîntuiți și de bocetul celor care nu sînt nici mîntuiți, nici pierduți. Dar și Ioan Evanghelistul, cînd a înghițit un capăt al sulului care era scris și pe față și pe dos, a închipuit Scriptura întreagă,

232. Apoc. 5, 1—3.

233. Apoc. 5, 5.

234. Apoc. 3, 7.

235. Ps. 68, 32.

236. Dan. 7, 10.

237. Ieș. 32, 32.

238. Is. 29, 11—12.

239. Is. 22, 22.

240. Iez. 2, 10.

care e la început foarte dulce cînd o mesteci, dar care devine tot mai amară²⁴¹ pentru conștiința tuturor celor care ajung s-o cunoască. Și ca să dovedesc acest lucru, am să mai adaug un cuvînt al Apostolului, pe care ucenicii lui Marcion nu l-au înțeles și din cauza căruia ei nu cinstesc Evangheliile. Căci legîndu-se de faptul că Apostolul Pavel zice: «prin Hristos Iisus după Evanghelia mea»²⁴² iar nu «după Evangheliile mele», aceia susțin că Apostolul zice la singular, Evanghelia «mea», pentru motivul că nu sînt mai multe Evanghelii! Ei nu înțeleg că, precum Unul este cel despre care au scris mai mulți evangheliști, tot așa una este și Evanghelia compusă de mai mulți și că, deși e scrisă de patru inși, totuși în realitate e o singură Evangheligie.

7. Așadar, dacă acestea ne-au putut convinge ce anume însemnează o singură carte și ce sînt cele multe, acum grija mea cea mare este să nu mă fac vinovat de călcarea poruncii, nu de a nu scrie mai multe cărți, ci de a fi cu grijă la ideile exprimate în ele. Căci dacă aș expune ceva neadevărat, fie și numai într-una din scrierile mele, ar fi, ca și cum aș fi scris multe cărți.

Dar acum, cînd cei de alte credințe, sub pretextul cunoașterii argumentelor, se ridică împotriva Sfintei Biserici a lui Hristos și compun tratate alcătuite din mai multe cărți, care făgăduiesc o explicație — zic ei — corectă a cuvintelor evanghelice și apostolești, dacă am tăcea și nu le-am opune învățăturile adevărate și sănătoase, ereticii vor pune mîna pe sufletele dornice, care, în lipsă de hrană mîntuitoare, se vor grăbi să alerge spre bucate oprite, necurate și pierzătoare. De aceea, cred că e de mare trebuință ca, dacă cineva poate să apere cuvîntul lui Dumnezeu fără să-l falsifice și să mustre pe cei ce posedă falsă cunoștință, să se pregătească pentru combaterea plămuirilor eretice, punîndu-le față în față sublimul mesajului evanghelic, care se întemeiază pe armonia aceluiași învățături din ambele testamente, atît ale Vechiului Testament cît și ale așa-numitului Testament Nou. Adu-ți aminte că nici chiar tu însuși, din cauză că nu aveai un sfetnic care să te îndrumeze bine, ca unul care aveai mare dragoste pentru Iisus, nu ai putut fi mulțumit cu credința irațională și neluminată a ereticilor²⁴³, deși te dedicaseși într-o vreme unor învățături de care apoi te-ai despărțit, judecîndu-le după cuviință, căci ți-ai dat seama de greșeala pe care o făcuseși.

241. Apoc. 10, 10.

242. Rom. 2, 16. Marcion nu se mulțumea că respingea cărțile Vechiului Testament ca fiind opera Demiurgului rău și răzbunător, ci și din Noul Testament nu admitea decît o singură Evangheligie, după Pavel (Rom. 2, 16).

243. Vechi adept al gnosticilor valentinieni, Ambrozie a fost cîștigat pînă la urmă de predica lui Origen, cum reiese din acest pasaj.

Iată, dar, ce am crezut de bine să spun spre a mă apăra de cei care m-ar putea acuza în legătură cu vorbirea și cu scrisul meu. Oare nu aceasta e atitudinea unuia care se teme că nu-i în stare să aibă de la Dumnezeu însușirile cerute unui vrednic slujitor al Noului Testament, desigur nu al literei, ci al duhului? ²⁴⁴ Or, tocmai de aceea nu am mai îndrăznit mai departe să mai dictez la scrierea cărților ²⁴⁵.

VI

INTREAGĂ SFÎNTA SCRIPTURĂ ESTE UN INSTRUMENT PERFECT ACORDAT AL LUI DUMNEZEU

(Din al doilea tom la Evanghelia după Matei
în legătură cu «fericiți făcătorii de pace»)

1. Sub toate aspectele în care am vorbit despre «fericiți făcătorii de pace...» ²⁴⁶, putem spune că în cuvintele dumnezeiești nu este nimic sucit și fără rost ²⁴⁷, lucru limpede pentru oricine judecă. Și deoarece pentru făcătorul de pace nimic nu este sucit și fără rost, de aceea el vede în întreaga Scriptură «noian adînc de pace» ²⁴⁸, chiar și în pasajele care par a conține contraziceri și nepotriviri între ele.

Dar mai există și un al treilea fel de făcători de pace, cel care dovedește că ceea ce altora li se pare contradictoriu, în realitate nu este așa, ci dimpotrivă un acord și o potrivire între texte, adică între Vechiul Testament și Noul Testament, între Lege și Prooroci, între o Evangheliie și alta, între Evangheliile și textele apostolice și, în sfîrșit, între un text apostolic și altul tot apostolic. Căci, cum se spune în *Eclesiast*, toate textele Scripturii sînt «cuvinte ale înțelepților care sînt ca boldurile de îmboldit dobitoacele... și ca niște cuie înfipte și ascuțite și sînt date de un Păstor» ²⁴⁹ și nici un cuvînt din ele nu este de prisos. Dar Cuvîntul este un Păstor al oilor cuvîntătoare, a căror slavă este că nu sînt de acord cu cei ce nu «au urechi de auzit» ²⁵⁰, dar în schimb sînt de acord cu adevărul.

2. Căci, precum diferitele strune ale Psaltirii și ale chitarei scot cîte un sunet propriu, dar care, evident, nu seamănă cu sunetul altor

244. *II Cor.* 3, 6.

245. Despre numărul stenografilor și tahigrafilor folosiți de Origen am vorbit în studiul introductiv al volumului prim.

246. *Mt.* 5, 9.

247. *Pilde* 8, 8.

248. *Ps.* 71, 7.

249. *Ecl.* 12, 11.

250. *Lc.* 8, 8.

strune, iar unui om nemuzical și necunoscător în ale muzicii i se va părea că prin varietatea sunetelor s-ar primejdi frumusețea armoniei, tot așa, cei ce nu știu să asculte armonia lui Dumnezeu din Sfintele Scripturi socotesc că ele s-ar contrazice între ele. Ei zic că sînt nepotriviri între Vechiul Testament și Noul Testament, între Lege și prooroci, între cele patru Evanghelii în general și între fiecare Evanghelie în special, ba chiar între apostol și apostol. Dacă însă avem de a face cu un bun cunoscător în ale muzicii lui Dumnezeu, care pe deasupra mai e și înțelept în fapte și în vorbe, acela va face ca David, căci numele David se tâlcuiește «îndemnatic la degete»; fiind bun cunoscător în ale muzicii, adică va scoate sunete de muzică dumnezeiască, intonînd, pe rînd, o dată strunele Legii, altă dată pe cele ale Evangheliilor, iar altă dată pe ale proorocilor, pe cît se va părea de potrivit, lovind de fiecare dată, dar în armonie, cînd strunele Apostolilor, cînd pe ale Proorocilor, precum tot în armonie sînt și strunele apostolice cu cele evanghelice. Căci întreaga Scriptură este un singur instrument desăvîrșit și armonizat al lui Dumnezeu, care emite în diferite sunete o singură melodie, izbăvitoare pentru cei ce vor să o învețe, melodie care împiedică și oprește toată lucrarea duhului celui viclean, așa cum și cîntarea din harpă a lui David făcea să înceteze lucrarea duhului viclean, care era în Saul²⁵¹ și îl îmblînzea. Așadar, vezi bine că este de trei ori făcător de pace cel ce urmează Scriptura și păzește (contemplă) pacea din ea și o dă celor ce caută dreptatea și vor să afle binele.

VII, 1

DESPRE INSUȘIRILE PERSOANELOR DIN SFÎNTA SCRIPTURĂ

(Din volumul cel mic la «Cîntarea Cîntărilor»
pe care l-a scris în tinerețe)

Pe cel ce nu înțelege caracterul persoanelor Scripturii, al celor care vorbesc și al celor despre care se vorbește, textul biblic îl pune în mare nedumerire dacă va căuta să deslușească cine anume e persoana care vorbește, ce a spus, cui s-a adresat persoana respectivă și cînd a încetat de a mai vorbi? Este de observat adesea și în ce scop i-a vorbit, precum și ce anume zice altul către acea persoană? Neștiind însă despre ce este vorba, de multe ori pune cuvintele în seama altei persoane, deși persoana care vorbește este aceeași. De aceea trebuie schimbate uneori amîndouă, și vorbitorul și obiectul vorbirii. Sau dacă trebuie amîn-

251. *I Regi* 16, 14. Am văzut mai sus că numele David înseamnă «cel îndemnatic la degete».

două menținute, nu apare destul de clar ceea ce menținem²⁵². De ce să mai căutăm exemple pentru fiecare din aceste cazuri, când cărțile proorocilor sînt pline de astfel de deosebiri? Aceasta este cauza, și nu întîmplătoare, că cercetătorul nu-și dă seama de obscuritatea acestor cazuri. Scriptura mai are și obiceiul să sară de la un subiect la altul și acest lucru îl fac mai cu seamă proorocii, încît produc obscuritate și încurcătură.

VII, 2

DIN OMILIA A IV-A LA FAPTELE APOSTOLILOR :

[*«Trebuia să se împlinească Scriptura, pe care a prezis-o Duhul Sfînt despre Iuda, prin gura lui David»*]

În Psalmul în care se scrie despre Iuda ai zice că n-ar vorbi Duhul Sfînt. E limpede însă că acele cuvinte sînt ale Mîntuitorului, care zice : «Dumnezeule, lauda mea n-o ține sub tăcere, că gura păcătosului și gura vicleanului deasupra mea s-au deschis» și celelalte care urmează, pînă la : «Și dregătoria lui să o ia altul»²⁵³. Deci, dacă cel ce ar zice aceste cuvinte este Mîntuitorul, cum de spune Petru : «Trebuia să se împlinească Scriptura aceasta pe care Duhul Sfînt, prin gura lui David, a spus-o dinainte despre Iuda» ?²⁵⁴ Poate că lucrul pe care îl aflăm de aici este astfel : Duhul Sfînt joacă rolul altor persoane în scrierile proorocilor, iar cînd Duhul Sfînt personifică pe Dumnezeu, atunci cel care vorbește nu este Dumnezeu, ci Duhul Sfînt însuși Cel care vorbește în numele lui Dumnezeu (-Tatăl). Cînd preînchipuie pe Hristos, nu vorbește Hristos, ci Duhul Sfînt vorbește în persoana lui Hristos. Așadar, cînd Duhul Sfînt personifică pe un prooroc sau pe cutare sau cutare popor sau orice altceva, ne-ar putea personifica El vreodată, cel care ia rolul acestora, și pe noi, ca să știm că este Duhul Sfînt ?

VIII

Nu trebuie să ne apucăm să îndreptăm lipsa de acorduri ale frazei și acele cuvinte care pot lipsi din înțelesul literal al Scripturii. Aceste

252. Ca un temeinic cunoscător al mijloacelor de exprimare biblice Origen nu elimină nici unul din aspectele care deosebesc o nuanță de alta, după cum cere ermineutica.

253. Ps. 108, 1, 7.

254. Fapte 1, 16.

cuvinte pot să slujească mult la înțelegerea gândirii din Scriptură, pentru cei ce pot să înțeleagă.

(Din explicările la proorocia lui Osea)

1. Deoarece adeseori solecismele sau greșelile de limbaj ale Scripturii, cîte sînt în text, produc confuzie celui ce dă de ele, încît el nu mai înțelege adevăratul sens al cuvintelor, nici legătura dintre ele, nici cum trebuiau ele să fie scrise, unii interpreți și-au luat îndrăzneala de a îndrepta textul, modificîndu-l în privința înțelesului cuvintelor, chiar atunci cînd ele păreau a fi fost scrise consecvent. În cazul acesta sîntem nevoiți, dacă dăm peste ceva asemănător cu lecțiunea cuvîntului citat, să vedem înțelesul real al citatului respectiv. Căci s-a spus la plural : «Plîns-au și s-au rugat de Mine»²⁵⁵, și iarăși tot la plural este următoarea propoziție : «În casa celor care M-au aflat pe Mine». Restul îl adaugă la singular, zicînd : «Și acolo a grăit către el».

Cel ce consideră că numai cuvîntul e greșit, scrie rău, fie că va scrie și sfîrșitul frazei la plural, fie că va transpune și începutul frazei la singular. Că dacă cineva citește : «Plîns-au și s-au rugat de Mine», și va vedea apoi că și mijlocul frazei urmează tot la plural, «A celor care M-au aflat pe Mine», afirmă că și sfîrșitul frazei este tot la plural : «Acolo a grăit către ei», deci către cei care au plîns și s-au rugat și în casa celor care au aflat pe Dumnezeu. Dar din observarea unor fraze asemănătoare voi dovedi că și fraza aceasta este construită consecvent.

2. În Cartea Facerii, cînd Dumnezeu îi dă lui Adam poruncă, îi zice așa : «Din toți pomii din rai poți să mînci, dar din pomul cunoștinței binelui și răului să nu mînci, căci, în ziua în care veți mîncă din el, veți muri negreșit»²⁵⁶. Dumnezeu a început și aici prin a zice la singular : «Din toți pomii din rai să mînci», dar adaugă la plural : «iar din pomul cunoștinței binelui și răului să nu mînci», căci în ziua aceea veți muri negreșit». Căci atunci cînd dă porunca prin care Dumnezeu voia să mai păstreze viața lui Adam, El dă porunca la singular zicînd : «din toți pomii raiului să mînci». Cei ce umblă după voia lui Dumnezeu și se tem de poruncile Lui, oricît ar fi ei de mulți, prin faptul că cei mulți sînt de o singură părere, toți sînt una. De aceea cînd Dumnezeu dă o poruncă privitoare la un bine, El zice la singular : să mînce. Cînd însă Dumnezeu dă poruncă, dar știe dinainte că ea va fi călcată

255. Os. 12, 4.

256. Fac. 2, 16.

de oameni, atunci El nu întrebuintează singularul, ci zice la plural : «Să nu mâncați, căci în ziua în care veți mânca veți muri negreșit».

3. Tot așa și în citatul din Osea. Cît timp oamenii plîng și se roagă către Dumnezeu, se zice despre ei la plural : «Plîns-au și s-au rugat de Mine». După ce însă au aflat ei pe Dumnezeu, nu se mai spune la plural : «Acolo a grăit către ei», ci la singular : «Acolo a grăit cu el». Căci acum sînt ca și cum ar fi unul cei cărora le grăiește Dumnezeu și care ascultă cuvîntul Său. Pentru că dacă unul singur păcătuiește, se multiplică, se rupe de Dumnezeu și cade din unitate, pe cînd cei mulți, care urmează poruncilor lui Dumnezeu, sînt una. Așa zice și Apostolul : «Că sîntem o piine și un trup»²⁵⁷. Și iarăși : «Un Dumnezeu, Un Hristos, o credință și un botez»²⁵⁸. Iar în alt loc : «Căci noi toți una sîntem în Hristos Iisus»²⁵⁹. Și iarăși : «Căci v-am logodit unui singur bărbat, ca să vă înfățișez lui Hristos fecioară neprihănită»²⁶⁰. Cum că cei ce sînt pe placul lui Dumnezeu sînt una, putem vedea și din rugăciunea pe care a rostit-o Mîntuitorul către Tatăl pentru ucenicii Săi, cînd a zis : «Părinte Sfinte, păzește-i pe toți să fie una, precum și Noi una sîntem, tot așa și aceștia să fie una în Noi»²⁶¹. Cînd Sfinții își zic că ei își sînt unul altora mădulare, oare nu însemnează că ei toți sînt un trup ?²⁶² Și în pilda cu Păstorul²⁶³ și cu clădirea turnului, care, clădit fiind din multe pietre, pare a fi clădit dintr-o singură piatră, ce alta a vrut să înțeleagă Scriptura decît acordul și unitatea formată din mai mulți ?

Și «a fost rînduit» pentru Evanghelia lui Dumnezeu, nu fiindcă avea din fire ceva excepțional sau vreo pregătire superioară altora, care nu aveau astfel de calități, ci a fost rînduit din pricina faptelor pe care Dumnezeu știa dinainte că le va face și pe care știm că le-a și realizat prin pregătirea și alegerea sa apostolică. Nu este timpul potrivit să explicăm acum mai departe cuvîntul din psalmul amintit, căci ar fi o abateră de la subiect. De aceea el va fi explicat la rîndul său, cu ajutorul lui Dumnezeu, cînd vom tilcui acel psalm. Să fie însă de ajuns și chiar prea mult despre cuvîntul : «a fost rînduit»...

257. I Cor. 10, 17.

258. Ef. 4, 5.

259. Rom. 12, 5.

260. II Cor. 11, 2.

261. In. 17, 11.

262. Rom. 12, 5.

263. Herma, Păstorul, vedenia a III-a, traducere românească, București, 1979, p. 235.

IX

DE CE A ÎNTREBUINȚAT DUMNEZEIASCA SCRIPTURĂ
ACELEAȘI CUVINTE ÎN ACELAȘI PASAJ,
DAR CU ÎNȚELESURI DIFERITE ?

(Din al IX-lea tom la Epistola către Romani,
comentar la cuvintele :

«Ce deci ? Legea este păcat ?»²⁶⁴)

1. După cum cuvîntul «lege» nu se referă la un singur lucru, tot așa și în Sfînta Scriptură înțelesurile cuvîntului «lege» sînt mai multe. Căci, potrivit înțelesului fiecărui loc al Scripturii, trebuie să considerăm, stabilind cu grijă, atît ce însemnează cuvîntul lege, cît și ce trebuie să se înțeleagă prin acest cuvînt, dar și despre mai multe alte numiri. Căci în Scriptură sînt cuvinte omonime, care produc confuzii cititorilor, care cred că, precum un lucru are numai un singur nume, tot așa la un moment dat și înțelesul numelui, oricare ar fi el, este unul singur. Dar deoarece cuvîntul lege nu se aplică la un singur lucru, ci la mai multe, aceste multe avînd nevoie de explicații, le vom expune pe toate cele ce prezintă oarecari greutăți.

Cuvîntul lege se folosește în mai multe înțelesuri. Așa, cînd citim în epistola către Galateni : «Căci toți cîți sînt din faptele Legii, sînt sub blestem, căci scris este : blestemat este oricine nu stăruie întru toate cele scrise în cartea Legii, ca să le facă»²⁶⁵. E limpede dar că aici e vorba de Legea cea după literă a lui Moise, care, pe de-o parte, prevedea ce anume trebuie împlinit, iar, pe de alta, interzicea săvîrșirea unor acțiuni ce erau sub lege. Același înțeles îl are cuvîntul, în aceeași carte, în locul : «Legea a fost adăugată pentru călcările de lege, pînă era să vină Urmașul, Căruia i s-a dat făgăduința, și a fost rînduită prin îngeri, în mîna unui Mijlocitor»²⁶⁶. Și în următoarele cuvinte, tot același înțeles îl găsim : «Astfel că Legea ne-a fost călăuză spre Hristos, pentru ca să ne îndreptăm prin credință ; iar dacă a venit credința, nu mai sîntem sub călăuză, căci toți sînteți fiii lui Dumnezeu prin credința în Iisus Hristos»²⁶⁷.

Tot sub cuvîntul *lege* e redată și istoria descrisă în cărțile sale de Moise, după cum reiese din aceeași epistolă, din cuvintele : «Spuneți-mi voi, care vreți să fiți sub Lege, nu auziți Legea ? Căci este scris că Avraam a avut doi fii, unul din femeia roabă și altul din femeia liberă.

264. Rom. 7, 7.

265. Gal. 3, 10 ; Deut. 27, 26.

266. Gal. 3, 19.

267. Gal. 3, 24—25.

Dar cel din roabă s-a născut după trup, iar cel din cea liberă s-a născut prin făgăduință»²⁶⁸.

2. Știu că și Psalmii au fost numiți *lege*, după cum reiese din cuvintele : «Ca să se plinească cuvîntul cel scris în Legea lor : «M-au urît pe nedrept»²⁶⁹. Dar și proorocia lui Isaia este numită *lege* de Apostolul care zice : «În Lege este scris : Voi grăi acestui popor în alte limbi și prin buzele altora, și nici așa nu vor asculta de Mine, zice Domnul»²⁷⁰.

Dar am mai aflat din tîlcuirea lui Akyla și alte cuvinte care au același înțeles. Se numește *lege* și accepțiunea mai tainică și mai dumnezeiască a legii, ca în citatul : «Știm că Legea e duhovnicească»²⁷¹. Pe lîngă toate acestea, tot *lege* se numește și cea sădită în sufletul omului după legea universală a bunului simț, precum numește Scriptura cuvîntul înscris în inimă, care ne îndeamnă să facem ce trebuie și ne oprește să facem ce nu trebuie. Aceasta se arată din cuvintele : «Căci dacă păgînii, care nu au lege, din fire fac ale legii, aceștia neavînd lege, înșiși sînt loruși lege, ceea ce arată fapta legii scrisă în inimile lor, prin mărturia conștiinței lor»²⁷². Căci legea scrisă în inimile lor și care face pe păgîni să săvîrșescă din fire ale legii, nu este alta decît cea înscrisă în inima noastră, după concepția curentă, și îmbunătățită mereu prin faptul că zilnic a fost completată. Același înțeles îl are cuvîntul *lege* și în citatul : «Păcatul nu se socotește cînd nu este lege»²⁷³. Precum și în următorul : «Păcatul nu l-am cunoscut decît prin lege»²⁷⁴.

Dar și înainte de a se fi dat Legea prin Moise, lui Cain și celor care au suferit din pricina potopului li s-au socotit faptele rele ca păcate, ba chiar sodomitenilor și altor zeci de mii de oameni. Mulți au cunoscut păcatul înainte de Legea lui Moise și să nu te miri că au fost întrebuintate, în același loc, înțelesuri diferite ale cuvîntului *lege*.

Același obicei de a întrebuinta omonimia îl găsim și cu privire la alte cuvinte, în alte locuri din Scriptură, precum : «Nu ziceți voi că mai sînt patru luni și vine secerișul ? Iată zic vouă : Ridicați ochii voștri și priviți holdele că sînt albe pentru seceriș»²⁷⁵. De două ori este numit «secerișul», prima dată se referă la secerișul material, a doua oară la cel spiritual. Ceva asemănător aflăm cu privire la tămăduirea orbului

268. Gal. 4, 21—22.

269. In. 15, 25 ; Ps. 34, 18.

270. I Cor. 14, 21.

271. Rom. 7, 14.

272. Rom. 2, 14.

273. Rom. 5, 13.

274. Rom. 7, 7.

275. In. 4, 35.

din naștere, cînd Domnul zice : «Spre judecată am venit Eu în lumea aceasta, ca cei care nu văd să vadă și cei care văd să fie orbi»²⁷⁶.

3. Deci și acum, «în afară de lege s-a arătat dreptatea lui Dumnezeu, fiind mărturisită de Lege și de prooroci»²⁷⁷. Am zice celor ce mai zăbovesc să admită înțelesul dublu al *legii*, că același înțeles îl are cuvîntul *lege* în : «Acum în afară de lege s-a arătat dreptatea lui Dumnezeu», și în : «fiind mărturisită de Lege și de prooroci». Dacă dreptatea lui Dumnezeu se vădește în afară de Lege, atunci Legea nu mai e mărturie. Dacă însă e mărturisită de Lege, atunci nu este vădită în afară de Lege. Deci, dreptatea lui Dumnezeu cea propovăduită de Iisus Hristos nu e certificată nicidecum de legea firii, căci aceasta este mult mai mică decît dreptatea lui Dumnezeu. În schimb, Legea lui Moisi — nu litera, ci duhul ei — și proorocii cei asemănători cu duhul Legii, și rațiunea lor dumnezeiască, pot sta mărturie dreptății lui Dumnezeu. De aceea cititorul dumnezeieștii Scripturi trebuie să observe cu toată grija că Scripturile nu întrebuițează întotdeauna aceleași cuvinte pentru aceleași lucruri. Ele fac așa, cînd prin omonime, cînd prin cuvinte figurate. Acest lucru se mai întîmplă și pentru concizie, care cere ca într-un context să se folosească un cuvînt altfel decît în alte contexte. Dacă vom ține bine seama de acest obicei al Scripturii, vom scăpa de multe greșeli și de interpretări eronate.

Trebuie, dar, să băgăm de seamă că un cuvînt ca «a văzut», nu se aplică întotdeauna la aceeași noțiune, ci o dată la văzul cel trupesc, iar altă dată este întrebuițat cu sensul de : «a înțelege». În general trebuie să se știe că există un sens ascuns și că noțiunile adevărului nu sînt spuse în chip lămurit de Duhul care era în prooroci și de Cuvîntul care era în apostolii lui Hristos. În multe locuri textul este confuz exprimat și nu se acordă părțile între ele. Proorocii s-au exprimat în chip tainic, ca să nu afle și cei nevrednici descoperirile cele sublime făcute lor, și astfel să fie osîndite sufletele lor. Și, în multe locuri, aceasta este pricina pentru care Scriptura întreagă pare a nu avea nici redactare căutată și nici stringență logică. Și, precum am spus mai înainte, mai cu seamă scrierile profetice și apostolice nu au ordine și consecvență. Mai ales în epistolele apostolice — și între ele în cea către Romani — cuvîntul *lege* se aplică la locuri diferite și diferit numite. Așa încît se pare că Pavel, în scrierea cărții către Romani, nu s-a ținut de scopul pe care și-l propusese.

276. In. 9, 39.

277. Rom. 3, 21.

X

DESPRE CUVINTELE SCRIPTURII
CARE PAR A CONȚINE PIETRE DE POTICNIRE
ȘI PRICINI DE SMINTEALĂ

(Din omilia 39 la Ieremia

la cuvintele:

«Nu a putut Domnul să mai suiere de fața răutății voastre» ²⁷⁸⁾

1. Dacă vreodată, citind Sfânta Scriptură, te poticnești de vreo idee care în fond e bună, dar care ți-a devenit piatră de poticnire și pricină de sminteală ²⁷⁹, să pui vina numai pe tine. Căci nu trebuie să pierzi din vedere că acea piatră de poticnire și acea pricină de sminteală au un înțeles mai adânc, tocmai ca să se plinească ce s-a zis: «tot cel ce va crede nu se va rușina» ²⁸⁰. Crede mai întâi și vei găsi mult folos sfânt sub ceea ce socoteai că este sminteală. Căci dacă am primit porunca să nu mai spunem vorbă deșartă — fiindcă vom da seama de ea în ziua judecății și vom răspunde — și oricât ne-am mândri să facem lucrător în noi, cei ce vorbim, sau în cei ce ne ascultă, orice cuvânt care iese din gura noastră, ce trebuie să gândim despre prooroci decât că fiecare cuvânt rostit de gura lor era lucrător? Și nu-i de mirare că orice cuvânt ieșit din gura lor rodește pe potriva cuvântului ²⁸¹. În ce mă privește, sint de părere că pînă și ultima literă minunată, scrisă în cuvîntul lui Dumnezeu, lucrează ²⁸². Și nu-i nici o iotă, nici o cirtă din Scriptură, care să nu-și dea roade în sufletul celor ce știu să se folosească de puterea acestor slove.

Căci după cum orice plantă care acționează, fie asupra sănătății trupești, fie în alt fel, cu toate că nu tuturor persoanelor le este dat să știe la ce folosește fiecare plantă, ci doar celor ce și-au dobîndit cunoașterea lor, adică botaniștilor care le studiază ca să vadă cînd trebuie luate și unde trebuie aplicate pe trup și în ce fel trebuie preparate, pentru ca să aducă folos celor ce au nevoie de medicamente din plante, tot așa și sfîntul este un fel de botanist duhovnicesc care alege din scrierile sfinte fiecare iotă și fiecare stihie care-i cade în mîna, căutînd în ea puterea literei și la ce folosește, căci în Scripturi nimic nu este de prisos.

Iar dacă vrei să afli și altă pildă despre acest lucru, apoi află că fiecare mădular al trupului nostru a fost creat de meșterul Dumnezeu

278. *Ier.* 44, 22.

279. *Rom.* 9, 33.

280. *Is.* 28, 16.

281. *Mt.* 12, 36.

282. Afirmare clară a inspirației verbale.

pentru o lucrare oarecare, însă nu tuturor le este dat să știe care este puterea și întrebuințarea fiecăruia din mădulare. Într-adevăr, numai aceia dintre medici care se ocupă cu anatomia pot să spună, în acest fel, despre fiecare parte cât de mică, spre ce folosință a fost creată de Pronie. Presupune, deci, că și Scriptura este totalitatea plantelor sau este un trup complet al Cuvîntului. Dacă nu ești nici botanist al Scripturii, nici anatomist al cuvintelor profetice, să fii convins măcar de faptul că nici din cele scrise nu este de prisos, iar cînd nu afli rațiunea celor scrise, de vină ești mai curînd tu decît Sfînta Scriptură. Să servească aceste cuvinte drept introducere generală, putînd fi de folos pentru întreaga Scriptură, ca să se îndemne cei ce doresc să fie atenți la citirea ei și să nu lase să treacă nici o literă necercetată și neexplicată.

XI

TREBUIE SĂ CĂUTĂM HRANA

PE TOATE PAGINILE SCRIPTURII CELEI DE DUMNEZEU INSUFLATE
ȘI SĂ NE FERIM DE SPUSELE ÎNFUMURATE ȘI TULBURĂTOARE
ALE DEFĂIMĂRILOR ERETICE, ÎMPĂRTĂȘINDU-NE
DIN COMORILE TUTUROR CĂRȚILOR SFINTE,
FĂRĂ SĂ NE SMINTIM, CUM FAC CEI NECREDINCIOȘI

(din al XX-lea tom la Iezechiel)

1. «Iar despre voi, oile Mele, așa zice Domnul Dumnezeu : Iată voi face judecată între oaie și oaie, între berbec și țap. Oare nu vă este de-ajuns că pașteți pășunea cea bună, iar ce rămîne o călcați în picioarele voastre și beți apa curată, iar pe cea care rămîne o tulburați cu picioarele voastre, așa că oile Mele sînt nevoite să se hrănească cu ceea ce este călcat de picioarele voastre și să bea ceea ce este tulburat de picioarele voastre ?»²⁸³.

După ce aseamănă între ele oile cu berbecii și caprele cu oile, zicînd că este un obicei al Scripturii să scoată înțelesul cuvenit din compararea lor, autorul adaugă :

Să cercetăm pe cît ne este cu putință ce înțeles tainic se ascunde și aici. Toată pășunea cea bună, cred eu, și toată apa cea limpede închiuie totalitatea Scripturilor Sfinte. Apoi, deoarece unii admit că anumite cuvinte ale Scripturii sînt ziditoare, iar de altele se feresc ca și

cum n-ar fi aducătoare de mîntuire, ci s-ar asemana cu cei care, după ce au păscut pășunea cea frumoasă în locurile pe care și le-au ales și după ce au băut apa cea limpede, acolo unde au socotit-o mai bună, ei calcă în picioare restul pășunii și tulbură și apa rămasă, lor li se aseamănă, pe de o parte, cei ce admit numai Noul Testament și în schimb leapădă pe cel Vechi, iar, pe de altă parte, cei ce susțin că din Vechiul Testament unele cuvinte sînt inspirate de o putere mai dumnezeiască și mai înaltă, iar altele numai de o putere inferioară. Păstorul declară însă între oile sale proprii pe cei care nu se trufesc, ci mîncă și unde au călcat și ceilalți cu picioarele și care nu se simt umiliți să bea și apa tulburată de picioarele oilor celor rele sau poate de picioarele țapilor și ale oilor, care n-au socotit de demnitatea lor să se numere între oile din partea dreaptă.

2. Așadar, noi, care cerem prin rugă să fim oi ale Păstorului, să nu ne ferim niciodată să paștem și acele cuvinte din Scriptură, care par a fi disprețuite numai pentru că au fost călcate în picioare de aceia, care nici nu pot, dar nici nu vor să folosească pășunea întregă. Dar, chiar dacă ar fi sub picioarele lor puțină apă tulburată, fiindcă ei amestecă niște încurcături urite în cuvîntul cel curat al Scripturii, noi, oile Păstorului, nu ne ferim să bem apa tulburată de picioarele acelora, din pricina tulburării pe care ei au adus-o Cuvîntului. Și să veghezi foarte atent, căci Scriptura se adresează nu numai celor ce au tulburat apa, ci și celor ce au mîncat pășunea cea călcată în picioare, ca și cum aceștia ar fi cei mai buni: «Și oile Mele sînt nevoite să pască iarba călcată în picioarele voastre și să bea apa tulburată de picioarele voastre»²⁸⁴. Dar noi niciodată să nu călcăm în picioare pășunea proorocilor și să nu tulburăm apa Legii. Fiindcă unii greșesc și în privința pășunii evanghelice, și a apei apostolicești, încît, dintre cuvintele Evangheliei, pe unele le pasc ca pe o pășune bună, pe altele le calcă în picioare. Dintre cuvintele apostolești, sau le dezaprobă pe toate, sau pe unele le admit, iar pe altele le leapădă. Dar noi să ne hrănim din toate cuvintele evanghelice și să nu călcăm în picioare nici unul, să bem din toate cuvintele apostolești și să păzim, întrucît depinde de noi, apa curată, iar în necredința lor, și așa destul de tulburată, să nu tulburăm nicicum pe cei ce nu știi să înțeleagă bine cuvintele.

284. Iez. 34, 19. Se are în vedere gnosticismul marcionit.

XII

SĂ NU SE DESCURAJEZE CEL CE VA CITI
SFINTELE SCRIPTURI
ȘI NU VA ÎNȚELEGE OBSCURITĂȚILE AFLATE ÎN ELE
SUB FORMA DE ENIGME ȘI PARABOLE

(Din omilia a XX-a la Iosua)

1. Astfel de lecturi sînt de cel mai mare folos pentru cel ce poate înțelege adevărata parte de moștenire împărțită de Isus Navi fiilor lui Israel și pentru cel ce-i în stare să urce pînă în țara sfîntă, țara adevărată și cu adevărat bună și care, la simpla pomenire a numelor, e în stare să și înfățișeze cele ce se moștenesc prin acele locuri. Dar pentru că e greu să afli pe cineva care să tragă un astfel de folos, vom îmbărbăta pe cititori să nu se descurajeze la auzitul celor citite. Iată, vom arăta și motivul, pentru ce adică să nu-și piardă cugetul la citirea acestor lucruri.

După cum cîntările magice au în ele o anumită putere lăuntrică și cel vrăjit cade sub povara lor, chiar dacă nu le înțelege, căci e vorba de un fel de vrăji a căror pronunțare aduce trupului și sufletului ori influențe rele, ori bune, tot așa, crede-mă, nu există cîntec magic mai puternic decît simpla înșirare a numelor din Sfînta Scriptură. Există în noi, într-adevăr, forțe deosebite, dintre care cele mai bune se alimentează din aceste cîntări oarecum magice, căci sînt înrudite între ele și, chiar dacă nu le înțelegem, ele pun stăpînire pe sensul cuvintelor, făcînd să crească în noi puterea lor, încît să devină colaboratoare cu noi la viață. Că în noi există astfel de puteri nebiruite, și încă numeroase²⁸⁵, ne-o arată aceste cuvinte ale Psalmilor : «Binecuvintează, sufleto al meu, pe Domnul și toate cele dinlăuntrul meu, numele cel Sfînt al Lui»²⁸⁶. Există în noi, așadar, mulțime de puteri care au pus stăpînire pe sufletele și pe trupurile noastre și, dacă ele sînt sfinte, atunci citirea Sfintelor Scripturi le este de mare ajutor și le dă putere, chiar dacă înțelegerea noastră nu-i lucrătoare, după cum scrie despre cel ce vorbește în limbi, «duhul meu se roagă, dar mintea mea este neroditoare»²⁸⁷.

Înțelege, așadar, că dacă se întîmplă ca mintea să nu fie roditoare, atunci puterile lucrătoare din sufletul nostru, puterea de înțelegere și

285. A se vedea în volumul prim omilia 20, 1 în traducerea latină desigur mult amplificată. Ideea e aceeași.

286. Ps. 103, 1.

287. I Cor. 14, 14.

tot ce este în noi, află în Sfintele Scripturi și în aceste liste de nume o anumită hrană duhovnicească, o hrană care face să crească puterea lucrătoare din noi.

Dar după cum puterile binelui sînt, așa-zicînd, subjugate, intrajutorate și întărite de aceste nume din Scripturi, tot așa și puterile răului din noi sînt parcă atrase și biruite de cîntecele dumnezeiești și, odată învinse, se domolesc.

2. Dacă cineva din voi a văzut vreodată cum sînt adormite prin încîntare viperele sau alte sălbăticiuni veninoase, n-are decît să ia această pildă din Scriptură : cînd citește din ea fără s-o priceapă, cititorul se descurajează și-și pierde cumpătul. Să creadă numai că viperele și fiarele veninoase care se află în el își pierd puterea în fața leacurilor aduse de doctori, adică în fața înțeleptului Moise, a înțeleptului Isus Navi și a înțelepților și sfinților prooroci.

Așadar, să nu ne pierdem nădejdea cînd auzim Scripturile pe care nu le înțelegem, ci să ne fie nouă după credința noastră²⁸⁸, pentru că noi credem că toată Scriptura ne este folositoare²⁸⁹, întrucît ea este insuflată de Dumnezeu. Și, într-adevăr, față de aceste Scripturi va trebui să spunem ori una, ori alta din acestea două : ori că nu sînt insuflate de Dumnezeu, pentru că nu ne sînt folositoare — cum presupune cel necredincios — ori că, așa credincios cum ești, admiți că, fiind insuflate, ele sînt folositoare sufletelor.

Și-apoi trebuie bine știut că ceea ce ne este de folos ne vine adeseori fără s-o simțim. Ni se recomandă adeseori să luăm vreun aliment ca să ne ascuță vederea. Și cînd îl luăm, desigur că nu simțim imediat că ochiul nostru s-ar simți mai bine, dar după o zi sau două, cînd alimentul care urma să ne întărească vederea a fost asimilat, simțim acum pe piele proprie că vederea noastră s-a îmbunătățit. Același rezultat l-am putea constata cu ajutorul altor alimente și la multe alte mădulare ale trupului.

Să crezi, așadar, și despre Sfînta Scriptură că-ți folosește sufletului, chiar dacă mintea n-a cules din Scripturi toate roadele după o singură și întîmplătoare lectură ! Căci această citire farmecă și atrage puterile din noi, hrănind pe cele bune și nimicind pe cele rele.

288. Mt. 9, 29.

289. II Tim. 3, 16.

XIII

CÎND ȘI CE FEL DE ÎNVĂȚĂTURI FOLOSITOARE
SE POT SCOATE DIN FILOSOFIE
PENTRU EXPLICAREA SFINTELOR SCRIPTURI ?

(o scrisoare a lui Origen către ucenicul său Grigorie)

1. Multe salutări întru Domnul, prea distinsul meu domn și prea cucernicul meu fiu, Grigorie ²⁹⁰, din partea lui Origen.

După cum bine știi, numai prin sîrguință și prin cultivarea unor înclinări și deprinderi bune se poate omul înțelepți, numai în chipul acesta poate fi cu puțință realizarea așa-zisului scop ultim propus de el în viață. Din aceste bune înclinări ai putea ajunge un desăvîrșit jurist roman ori un filosof din secta celor mai celebri filosofi greci. Eu însă aș prefera să-ți închizi întreaga putere a talentului în cele ale creștinismului, și încă s-o faci în mod creator. În acest scop ți-aș dori să aduni din toate domeniile care să-ți fie de folos în documentarea ta creștină ²⁹¹, de pildă chiar din geometrie și din astronomie, care se vor dovedi folositoare la explicarea Sfințelor Scripturi, aceasta pentru că, după cum spun ucenicii filosofilor despre geometrie și muzică, despre gramatică, retorică și astronomie că sînt auxiliarele filosofiei, tot așa să zicem și noi că și filosofia ne este de folos în creștinism.

2. Tocmai aceasta ni se dă să înțelegem după cuvîntul Domnului la cartea Ieșirii : «să se spună fiilor lui Israel să ceară fiecare de la vecinul său și de la prietenul său vase de argint și de aur și haine, pentru ca, prădînd pe egipteni, iudeii să aibă din ce să-și ridice altar de închinare Domnului» ²⁹². Căci din cele furate de fiii lui Israel de la egipteni

290. S-a crezut multă vreme că Grigorie, destinatarul cunoscutei scrisori a lui Origen, ar fi fost Grigorie Taumaturgul, venerabila figură care într-adevăr a fost un mare admirator al lui Origen căruia i-a adresat un entuziast *Cuvînt de mulțumită*, editat între altele de P. Koetschau la Freiburg i. Br. în 1894, iar mai nou, în 1969, în colecția «Sources chrétiennes» de H. Crouzel. Recent, P. Nautin respinge identificarea lui Grigorie Taumaturgul cu acest Grigorie căruia Origen i-a adresat scrisoarea de față și care studia dreptul și filosofia. De fapt, în scrisoare se spune că în orașul unde studia erau școli celebre atît pentru drept, cît și «școli de filosofie de diferite secte», care numai Alexandria putea fi, iar intrucît îi pune în vedere să nu se lase amăgit de înclinări spre erezii și idolatrie ca Ader Idumeul altădată, reiese că Grigorie era un palestinian, căruia îi recomandă să studieze și filosofia, dar mai presus de toate Sfințele Scripturi ale creștinilor, care-l pot îndruma și la virtute.

291. Cu alte cuvinte, Origen recomandă tineretului o pregătire cît mai umanistă, din toate domeniile (ἐγκύκλιος παιδεία), dar ceea ce nu trebuie uitat e, «ca să-ți fie cît mai de folos în documentația creștină». Mulțimea studiilor auxiliare e de-a dreptul revelatoare pentru a putea aprecia personalitatea uriașă a celui mai mare scriitor creștin dinaintea capadocienilor, dar în același timp și pentru recomandarea în educarea tineretului.

292. Ieș. 11, 2; 12, 35 ș.u.

au fost confecționate cele din Sfînta Sfintelor și anume chivotul legii cu acoperemîntul lui, apoi heruvimii, altarul tîmlierii și vasul de aur în care se păstra mana sau pîinile îngerilor²⁹³. Și toate acestea se pare că au fost confecționate din cel mai curat aur egiptean. Apoi, în afară de acestea, sfeșnicele dinlăuntru catapetesmei erau și ele tot din aur, la fel și cele din fața catapetesmei, ca și masa cea de aur pe care stăteau pîinile punerii înainte, întocmai ca și peretele despărțitor, de o parte și de alta a Sfintei și a Sfintei Sfintelor. Iar dacă cel de al treilea și al patrulea din aceste lucruri erau de aur, desigur că tot din același material s-au făcut și vasele. Dar și din argint egiptean au fost confecționate unele obiecte. Căci pe cînd petreceau încă în Egipt, fiii lui Israel au dobîndit și aceea că s-au perfecționat atît de mult în cele necesare cultului divin, încît se pare că din haine egiptene și-au procurat toate cele de trebuință pentru ei, după cum spune și Scriptura, adică perdelele cusute, împletite și țesute cu înțelepciune dumnezeiască, îmbrăcămiți și tot felul de catapetesme și la ușile din afara și dinlăuntru altarului.

3. Dar ce-am folosi să înșirăm fără rost tot ce au preluat fiii lui Israel de la egipteni, obiecte care egiptenilor nu le-au mai fost de trebuință, dar pe care, datorită harului lui Dumnezeu, le-au făcut să fie de folos credinței? Căci, într-adevăr, limpede ne arată Sfînta Scriptură în cîte răutăți au căzut fiii lui Israel de pe urma științelor lumești ale egiptenilor, atunci cînd ne-a lăsat să înțelegem că petrecerea lor împreună a însemnat lipirea evreilor de cele lumești deodată cu ocolirea legii lui Dumnezeu și a slujirii ei în acest fel. Căci Ader Idumeul, atîta vreme cît s-a aflat în pămîntul lui Israel, nu gustase din pîinile egiptenilor și nu-și confecționase idoli; cînd însă s-a învrăjbit cu Solomon, s-a coborît în Egipt și, înstrăinîndu-se de înțelepciunea lui Dumnezeu, s-a înrudit cu Faraon luînd de soție pe sora femeii lui și, născîndu-i-se un fiu, l-a crescut între copiii lui Faraon. Pentru care pricină, chiar și după ce s-a întors din Egipt, a făcut-o pentru a înstrăina poporul de la Dumnezeu, sfătuindu-l să-și facă vițel de aur, zicîndu-le: «Iată, Israile, aceștia sînt dumnezeii tăi, care te-au scos din Egipt»²⁹⁴.

Luînd așadar învățătură din întîmplarea aceasta și-aș spune că rareori a tras cineva folos din știința Egiptului și, venind cineva de acolo, rareori și-a mai adus aminte să ridice templu lui Dumnezeu, ci cel mai adesea s-a făcut frate cu idumeul Ader. Aceștia sînt cei care,

293. Pentru enumerarea tuturor amănuntelor a se vedea cartea *Ieșirii* de la cap. 16, 33—40, 33.

294. Ader Idumeul (sau Hadad, *III Regi* 11, 14—22) este, ca și Ieroboam, fiul cel rău al lui Solomon, care s-a lăsat corupt de plăcerile vieții și ale idolatriei egiptene, de care Origen vrea să ferească pe Grigorie. *III Regi*, 12, 28.

plecînd de la învățăturile elinilor, au dat în cugetări eretice, făcîndu-și parcă viței de aur în Betel, cu toate că acest nume vrea să însemneze «casa lui Dumnezeu»²⁹⁵. Și mi se pare că însuși cuvîntul acesta ne-ar da să înțelegem că plăsmuirile minții lor le iau drept scripturi în care să-lăsluiește însuși cuvîntul lui Dumnezeu, întrucît în chip simbolic sînt numite Betel! Ba, mai spun că ar fi plăsmuit și un al doilea Dumnezeu în cetatea Dan²⁹⁶. Iar despre ținuturile lui Dan se știe că sînt cele din urmă și anume cele mai apropiate de granițele celor necredincioși, după cum reiese din descrierile lăsate de Isus Navi, și cum m-am convins că aproape de păgînism sînt toate plăsmuirile adepților lui Ader.

4. Așadar, domnul meu și fiul meu, să dai atenție în primul rînd citirii Sfințelor Scripturi. Dar să fii cu grijă, căci la citirea celor sfinte trebuie să fim cu multă atenție, ca să nu spunem sau să gîndim ceva nesocotit despre ele. Fii cu atenție la citirea celor sfinte, cu grijă statornică și cu multă bunăvoință de a bineplăcea lui Dumnezeu, bate la ușile cele închise²⁹⁷ și ele ți se vor deschide de către Portarul despre care a spus Iisus: «acestuia portarul îi va deschide»²⁹⁸. Și, în dorul după lectura sfîntă, să cauți cu bunăcuviință și cu multă credință înțelesul curat al cuvintelor sfinte, care pentru mulți oameni pare ascuns. Nu înceta însă să bați și să cauți, căci cel mai necesar lucru în înțelegerea lucrurilor sfinte este rugăciunea. Căci cu gîndul la ea ne-a spus Mîntuitorul nu numai: «Bateți și vi se va deschide», ci și «cautați și veți afla», dar mai ales «cereți și vi se va da»²⁹⁹.

Iată dar de ce mi-am luat îndrăzneala să-ți scriu din dragoste părintească. Dacă îndrăzneala mea a fost bună sau rea, Dumnezeu va ști și cel ce are parte de Duhul lui Dumnezeu și de Duhul lui Hristos. Să ai parte și tu și fără încetare să te bucuri de această participare, nu numai ca să spui că «ne-am făcut părtași ai lui Hristos»³⁰⁰, ci și că ne-am făcut părtași lui Dumnezeu³⁰¹.

295. *III Regi* 12, 29. Imitarea sau plăsmuirea idolilor e vizată de Origen și în omilia XVI, 9 la Ieremia, de care am vorbit în volumul prim.

296. *Ios.* 19, 40—48.

297. Despre Scriptura asemănată cu o casă, ale cărei camere erau toate închise a mai vorbit Origen și în pasajul cu explicarea psalmului 1 (în acest volum, capitolul II).

298. *In.* 10, 3.

299. *Mt.* 7, 7.

300. *Evr.* 3, 14.

301. Părtășia la viața Treimii Sfinte este o idee adeseori subliniată de Origen în scrisul său. A se vedea indicele.

XIV

PENTRU CEI CE NU VOR SĂ GREȘESCĂ FAȚĂ DE ADEVĂR
 ÎN INTERPRETAREA SCRIPTURII,
 SÎNT DE CEA MAI MARE NECESITATE INTERPRETĂRILE LOGICE,
 CARE TREBUIE ARMONIZATE CU TRADIȚIA, AȘA CĂ NU SE POATE
 SĂ SPUNEM DINAINTE FĂRĂ O CERCETARE AMĂNUNȚITA
 CUM TREBUIE SĂ FIE ÎNȚELESE TEXTELE

(din tomul al treilea la cartea Facerii) ³⁰²

1. «Și a făcut Dumnezeu pe cei doi luminători mari, luminătorul cel mai mare pentru cîrmuirea zilei și luminătorul cel mai mic pentru cîrmuirea nopții, și stelele. Și le-a pus Dumnezeu pe tîria cerului, ca să lumineze pămîntul și să cîrmuiască ziua și noaptea» ³⁰³.

Trebuie să cercetăm dacă este același lucru expresia «pentru cîrmuirea zilei» cu : «să cîrmuiască ziua» și paralela «spre cîrmuirea nopții» cu : «să cîrmuiască noaptea», — cum se înțelege îndeobște. Căci și Akyla ³⁰⁴, păstrînd identitatea dintre expresii, a pus în introducerea sa «spre stăpînire» în loc de «spre cîrmuire», iar în loc de «a cîrmui» a pus «a stăpîni». Dar zic cei ce trebuie să cerceteze prezicerile că în citatele în care se împreună substantivele și atributele, lucrurile sînt preexistente numirilor și substantivelor, iar atributele s-au ivit doar pe măsură ce au apărut și numele lucrurilor ³⁰⁵. Ei zic că numele era și atribut și iau ca pildă numele «înțelepciune» despre care spun că e o însușire a celui ce gîndește. Dar, în același timp, înțelepciunea raportată la noi înșine e și *cumpătare*, de la verbul *a fi cumpătat*. Ei afirmă că întii a preexistat înțelepciunea, iar apoi, din faptul gîndirii, s-a ajuns la verbul *a gîndi*. Acestea le menținem și noi așa, deși aș putea arăta unora că facem acest lucru împotriva intenției Scripturii, căci Dumnezeu, Cel ce a făcut luminătorii, l-a pus pe cel mare spre cîrmuirea zilei, iar pe cel mic spre cîrmuirea nopții. Și i-a pus «pe tîria cerului», nu la începutul zilei și al nopții, ci ca să cîrmuiască ziua și noaptea. Iar faptul că Scriptura dă întietate substantivelor, în ordinea și conform cu legile gramaticale ale textului, și numai după aceea aplică și atributele, m-a făcut să înțeleg că acest lucru nu este așa totdeauna pentru cel care este cu luare aminte

302. În ultima «listă a operelor lui Origen» P. Nautin (*Origène, vie et oeuvre*, Paris, 1977, p. 245) a uitat să înșire și acest fragment din lucrarea în 13 volume «In Genesis».

303. *Fac.* 1, 16.

304. Unul din editorii textului biblic, a cărui versiune a avut-o Origen în vedere la compararea și stabilirea textului «critic» al Septuagintei.

305. Se resimte aici controversata problemă a întietății universalilor «ante rem» sau «post rem».

la text. Și mai cu seamă Akyla, care are ambiția să tilcuiască magistral, n-a făcut altceva decât a tradus substantivele și atributele lor.

2. Să știți că, așa stînd lucrurile, pe care le admitem cu greu, să prezentăm o chestiune morală, precum se și cuvine, vorbind fie despre Dumnezeu, fie despre natură, pe care să o indicăm fără amănunte și să limpezim astfel citatul după logică³⁰⁶. N-ar fi oare drept să ascultăm înții cuvintele cu sensul lor propriu și abia după aceea să stabilim înțelesul lor tainic? Dar iată unde este piedica cea mare: necunoașterea logicii. Pentru că nu scoatem din text omonimele, echivocurile, catahrezele, înțelesul propriu și explicațiile. Astfel, din necunoașterea omonimului substantivului «lume», unii au ajuns să gîndească despre Făcătorul niște lucruri de hulă. Ei nu înțeleg la ce se referă citatul: «toată lumea zace sub puterea celui rău»³⁰⁷. Că Ioan zice acestea aici cu referire la cele pămîntești și omenești. Dar unii, crezînd că cuvîntul *lume*, în sens propriu, însemnează totalitatea celor din cer și de pe pămînt, ajung să exprime niște idei foarte cutezătoare și lipsite de evlavie cu privire la Dumnezeu. Ei nu pot nicidecum să arate în ce chip luna, stelele și soarele, care se mișcă într-o ordine atît de minuțioasă, «zac în cel rău». Sau dacă îi facem să ajungă la cuvîntul: «Iată Mielul lui Dumnezeu, Care ridică păcatele lumii»³⁰⁸, ei înțeleg că expresia «lume» ar însemna că, de jos și pînă sus, ar fi plină de păcate, că adică pe pămînt sînt numai păcate. Cei cu intenții bune își dau seama cum trebuie înțelese aceste cuvinte, dar cei gîlcevitori le răstălmăcesc prostește, stăruind în judecata lor cea rea, din pricină că nu cunosc omonimia. Și iarăși, dacă s-a mai zis: «Dumnezeu era în Hristos, împăcînd lumea cu Sine însuși»³⁰⁹, niciodată nu vor putea aplica acest citat la lumea întregă, adică la totalitatea lucrurilor aflătoare în cosmos, și mai cu seamă nu vor putea să demonstreze ipotezele lor. Căci și ei sînt de părere că acest cuvînt trebuie cercetat și considerat ca omonim. Și din toată nesiguranța interpretărilor răutăcioase, din toată explicarea forțată a momentelor și a altor nenumărate lucruri, putem lua multe exemple de încăpătinare în interpretările lor.

306. κατὰ τὸν λογικὸν τόπον, vrea să spună că Origen recomandă și folosirea argumentelor de ordin rațional în ermineutica sa. Se vede că era familiarizat cu logica aristotelică, de unde a luat pasajele despre rolul sinonimelor, omonimelor, echivocurilor, catahrezelor. M. Harl, în «Epektasis» Danielou, p. 305 ș.u.

307. I In. 5, 19.

308. In. 1, 29.

309. II Cor. 5, 19.

Am făcut această digresiune ca să arăt că, după părerea mea, cei ce nu vor să greșească în adevăratul înțeles al dumnezeieștilor Scripturi trebuie neapărat să înțeleagă lucrurile conform logicii obișnuite. Așa și acum, am vrut să explicăm deosebirea dintre cuvintele: «*la începutul nopții*» și «*spre cîrmuirea zilei și a nopții*».

XV

IMPOTRIVA FILOSOFILOR PĂGÎNI CARE BATJOCORESC GRAIUL SIMPLU
AL SFINTELOR SCRIPTURI, SPUNÎND, PE DE O PARTE,
CĂ CHIAR ȘI PASAJELE FRUMOASE DIN BIBLIE
AU FOST FORMULATE ÎNTÎI DE CĂTRE ELINI, IAR, PE DE ALTĂ PARTE,
CĂ ȘI MINTUITORUL A FOST URIT LA TRUP.
ȘI CARE E PRICINA DEOSEBIRILOR
SUB CARE E ÎNFĂȚIȘAT DOMNUL

(Din cărțile VI și VII împotriva lui Celsus, cel ce a scris împotriva creștinilor).

1. În această a șasea carte, pe care o încep, prea cucernice Ambrozie, mi se cere să resping acuzațiile îndreptate de Celsus împotriva creștinilor, iar nu împrumuturile lui din filosofie, după cum ar crede cineva. Într-adevăr, Celsus citează multe pasaje mai ales din Platon, comparîndu-le cu pasaje din Sfintele Scripturi, în stare să impresioneze și pe un om cult, susținînd că toate acestea au fost mai bine formulate de către eleni, și aceasta «fără să mai fie vorba de vreo amenințare sau vreo făgăduință din partea lui Dumnezeu ori a Fiului lui Dumnezeu»³¹⁰. La aceasta răspund că e de datoria slujitorilor adevărului să ajute un număr cît mai mare de oameni și, pe cît cu putință, să atragă la ei, prin iubire, pe toți oamenii, atît din cei culți, cît și din cei fără carte, și încă nu numai eleni ci și barbari, căci e o mare fericire să poți întoarce (de la rău) pînă și pe cei mai sălbatici și pe cei mai simpli. Așadar e limpede că trebuie să avem grijă să ne exprimăm într-un grai pe înțelesul tuturor și în stare să se facă auzit de toți. Dimpotrivă, dacă am alunga, ca pe niște sclavi, pe cei fără carte, care nu sînt în stare să guste plăcerea unui grai oratoric și eleganța compozițiilor, nepurtînd grijă decît de ascultători pasionați de literatură și de științe, ar însemna să reducem ceea ce e în folosul tuturor semenilor la un domeniu cu totul strîmt și neînsemnat.

2. Am făcut aceste sublinieri ca să apăr, împotriva acuzelor lui Celsus și a altora, simplitatea graiului Sfintei Scripturi, care pare în-

310. Vom vorbi despre citațiile din Platon atunci cînd vom prezenta lucrarea *Contra lui Celsus*. Deocamdată aici, în Filocalie, Platon este citat de 7 ori (a se vedea ediția Robinson, p. 263).

tunecată în comparație cu strălucirea compoziției literare³¹¹. Proorocii noștri, Iisus și apostolii Săi și-au propus un mod de a propovădui care cuprinde nu numai adevăruri, dar care are și puterea de a atrage mințile mulțimilor, încît odată convertiți și instruiți, ei s-au ridicat, fiecare după puterile lui, la adevăruri ascunse sub expresii, care numai în aparență sînt simple. Și chiar dacă ar trebui să spun că stilul elegant și rafinat al lui Platon și al imitatorilor săi s-a arătat util — atît cît a fost — numai unui număr restrîns de cititori, totuși cei care au învățat și au scris într-un grai mai simplu, mai practic și mai popular s-au arătat utili unui număr de oameni cu mult mai mare. De aceea nu prea vedem operele lui Platon decît în minile celor pe care-i socotim învățați, pe cînd Epictet e admirat pînă și de oamenii din mulțime, dornici să găsească la el influență binefăcătoare, pentru că simt că învățăturile lui îi fac mai buni.

Spunînd acestea nu învinuim pe Platon, căci cei mai mulți dintre oameni au scos multe învățături folositoare din operele lui, ci vreau să demonstrez și mai mult ceea ce a spus Pavel: «Cuvîntul meu și propovăduirea mea nu stăteau în cuvinte convingătoare ale înțelepciunii omenești, ci în dovada Duhului și a puterii, pentru ca credința voastră să nu fie în înțelepciunea oamenilor, ci în puterea lui Dumnezeu»³¹².

3. Cuvîntul dumnezeiesc își are puterea lui de convingere, mai sublimă decît cea a elenilor cu toată dialectica ei. Și această demonstrație dumnezeiască Apostolul o numește «dovadă a Duhului și a puterii»³¹³, «a Duhului» prin proorociile capabile să rodească credință în cititor, mai ales cînd e vorba de persoana lui Hristos; iar «a puterii», prin neîntrecutele minuni ce-i puteau dovedi existența prin această rațiune, între multe altele, că adică încă sînt vii urmele ei în cei ce-și orînduiesc viața după cerințele acestui cuvînt.

4. Mai declară Logosul divin că simpla pronunțare a unui cuvînt, oricît de adevărat ar fi el și vrednic de crezare, nu-i destul ca să atingă sufletul omenesc dacă nu i se ivește o putere dată de Dumnezeu celui care vorbește și un har care strălucește în cuvintele sale, adevărat dar al lui Dumnezeu, împărtășit celor al căror cuvînt are putere. Tocmai acest lucru îl spunea proorocul în psalmul 67: «Domnul va da celor ce vestesc cuvînt cu putere multă»³¹⁴. Presupunînd că, în unele puncte,

311. Una din acuzațiile de seamă aduse de Celsus și de alți detractori ai creștinismului în frunte cu Iulian Apostatul a fost și aceea că limbajul creștinilor, inclusiv al Bibliei, este prea simplu, prea nemeșteșugit. De aceea cîteva din fragmentele «Filocaliei» abordează tocmai această problemă.

312. I Cor. 2, 4—5.

313. I Cor. 2, 4.

314. Ps. 67, 12.

învățăturile ar fi identice între eleni și între cei care propovăduiesc Evanghelia noastră, ele nu au totuși aceeași putere de a atrage sufletele și a le îndemna să viețuiască după ele. Iată de ce ucenicii lui Iisus, oricât de puțin cunoscători ai filosofiei grecești au fost ei, au străbătut multe ținuturi ale lumii, influențând, după cuviință, pe toți cei care-i ascultau, spre bună plăcerea Logosului, iar în măsura în care libertatea îi îndemna să primească virtutea, ei progresau tot mai mult în ea.

5. «Să se întâlnească, dar, vechii bărbați și cei înțelepți înaintea celor care pot să-i înțeleagă! Mai ales că Platon, fiul lui Ariston, în una din scrisorile lui, tratează despre natura Binelui Suprem și declară că acesta e cu totul inexprimabil, că se produce spontan, în urma unui lung contact, țîșnind din suflet ca o flacără vie»³¹⁵.

Ascultînd aceste cuvinte ale lui Celsus, te convingi de frumusețea lor, căci Cel ce le-a făcut această descoperire e Dumnezeu și tot El este și Cel care i-a învățat pe toți tot ce-i bine. Or, și noi afirmăm că cei ce au conceput adevărul despre Dumnezeu, fără să pună în aplicare religia acestui adevăr, suferă pedepsele păcătoșilor. Iată în ce cuvinte se exprimă Pavel despre această problemă: «Minia lui Dumnezeu se descoperă din cer peste toată fărădelegea și peste toată nedreptatea oamenilor care țin adevărul lui Dumnezeu în robia nedreptății. Pentru că ceea ce este cunoscut despre Dumnezeu este vădit între ei: căci Dumnezeu le-a vădit lor. Cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înțelegîndu-se din fapte, adică veșnica Lui putere și dumnezeire, așa ca ei să fie fără cuvînt de apărare. Pentru că, cunoscînd pe Dumnezeu, nu L-au slăvit ca pe Dumnezeu, nici nu L-au mulțumit, ci s-au rătăcit în gîndurile lor și inima lor cea neînțelegătoare s-a întunecat. Zicînd că sînt înțelepți, au ajuns nebuni. Și au schimbat slava lui Dumnezeu celui neștricăcios întru asemănarea chipului omului celui ștricăcios și al pășărilor și al celor cu patru picioare și al tîrîtoarelor»³¹⁶.

După cum ne spune Sfînta Scriptură, ei «țin adevărul în robie» crezînd că «Binele Suprem este inefabil» și adaugă: «se produce spontan, în urma unui lung contact, țîșnind din suflet ca o flacără vie», iar după aceea se hrănește pe sine însuși.

6. Dar cei care au scris atît de frumos despre Binele Suprem vin din Pireu să se închine Artemidei ca unei zeități și să vadă serbarea populară celebrată de cei de jos³¹⁷. După ce au filosofat în modul acesta despre suflet și după ce au descris cu de-amănuntul starea viitoare a sufletului care a viețuit virtuos, ei trec de la aceste idei sublime, pe care Dumne-

315. Platon, *Epist. VII*, 341 c—d (citată după Robinson).

316. *Rom. 1*, 18—23.

317. Platon, *Republica I*, 327 A.

zeu li le-a descoperit, sffrşind prin a gndi la lucruri mărunte și josnice, cum e, de pildă, sacrificarea unui cocoș în cinstea lui Asclepios³¹⁸. S-au gndit și ei la lucrările cele nevăzute ale lui Dumnezeu și își vor formula și ei idei în legătură cu crearea lumii și a lucrurilor văzute, de unde se vor fi ridicat apoi la realitățile spirituale, văzînd, nu fără noblețe, «veșnica Lui putere și dumnezeire», dar și-au pierdut bunul simț în urma cugetărilor lor deșarte, iar inima lor rătăcită se trăște așa-zicînd în neștiință, atunci cînd e vorba să aducă cinstirea cuvenită lui Dumnezeu. Și se poate vedea la acești oameni mîndri de înțelepciunea și de teologia lor cum se închină unui chip oarecare de om muritor, ca să cinstească, zic ei, această divinitate coborînd uneori împreună cu egiptenii pînă la păsări, la animale cu patru picioare sau la cele tîrtoare. Dacă despre unii ai impresia că s-ar fi ridicat deasupra acestor lucruri, îți vei da seama totuși curînd că ei au schimbat adevărul lui Dumnezeu pe minciună, s-au închinat și «au slujit făpturii în locul Făcătorului»³¹⁹. Drept aceea, întrucît înțelepții și învățații Eladei s-au înșelat în cinstirea zeilor, «Dumnezeu a ales pe cele nebune ale lumii ca să rușineze pe cei înțelepți ; Dumnezeu a ales pe cele slabe ale lumii, ca să le rușineze pe cele tari ; Dumnezeu și-a ales pe cele de neam de jos ale lumii, pe cele nebăgate în seamă, ca să strice pe cele ce sînt»³²⁰ și aceasta, desigur, «ca nici un trup să nu se laude înaintea lui Dumnezeu».

Dar și înțelepții noștri, Moise cel dintîi și proorocii după el, știau că Binele Suprem este cu totul inexprimabil. Și întrucît Dumnezeu descoperă doar celor ce sînt vrednici de El și gata să-L primească, ei au scris că Domnul s-a arătat, între alții, lui Avraam, lui Isaac și lui Iacob. Dar cu ce însușiri, în ce stare, în ce mod și căruia dintre noi s-a mai arătat ? Iată o problemă pe care au lăsat-o s-o rezolve cei ce pot să arate ei înșiși că sînt asemenea celor cărora s-a arătat Domnul Dumnezeu, pe care nu L-au putut vedea cu ochii lor trupești, ci doar cu inima lor curată, căci, după cum ne spune Iisus, «fericiți cei săraci cu inima că aceia vor vedea pe Dumnezeu»³²¹.

7. Cît despre spusa «îndată ca țîșnind dintr-o flacără, așa apare o lumină în suflet», acest lucru Logosul l-a știut cel dintîi, după cum zice proorocul : «lămuriți-vă pe voi înșivă din lumina cunoștinței»³²², iar Ioan Evanghelistul, care a trăit pe lîngă El, zice la rîndu-i : «Ceea ce s-a făcut era viață în Cuvînt «și viața era lumina oamenilor, lumina

318. Platon, *Faedon* 118 a.

319. *Rom.* 1, 25.

320. *I Cor.* 1, 27—28.

321. *Mt.* 5, 8.

322. *Os.* 10, 12.

cea adevărată, care luminează pe tot omul»³²³, lumina adevărată și înțelegătoare și care e «lumina lumii». Căci «El a strălucit în inimile noastre ca să strălucească cunoștința slavei lui Dumnezeu pe fața lui Hristos»³²⁴. De aceea un proroc foarte vechi, cu mai multe generații înainte de Cyrus, pe care l-a precedat cu 14 generații, a putut zice în profețiile sale : «Domnul este lumina mea și mîntuitorul meu ; de cine mă voi teme ?»³²⁵ ; «Făclie picioarelor mele este legea Ta și luminează cărările mele»³²⁶ ; «Însemnatu-s-a peste noi lumina feței Tale, Doamne»³²⁷ ; «Întru lumina Ta vom vedea lumină»³²⁸. Spre această lumină ne îndeamnă Logosul în cartea lui Isaia : «Luminează-te, luminează-te, Ierusalime, că vine lumina ta, și slava Domnului peste tine a strălucit»³²⁹. Și același scriitor proorocea venirea lui Iisus, Cel ce va întoarce poporul de la închinarea la idoli, la statui și la demoni : «poporul care locuia întru întuneric va vedea lumină mare și voi, care locuiți în umbra morții, lumină va străluci peste voi»³³⁰.

Vezi, dar, ce deosebire este între cuvîntul îngrijit al lui Platon în legătură cu Binele Suprem și între cuvintele proorocilor care vorbesc de lumina fericitorilor. Să nu uiți că virtutea trîmbițată de Platon n-a ajutat în nici un chip vre-o religie curată a celor ce l-au citit, ba nici măcar pe el, oricît de pătrunzătoare a fost concepția lui despre Binele Suprem, în vreme ce graiul nemeșesugit al dumnezeieștilor Scripturi a umplut de iubire dumnezeiască pe cei ce fac din ele îndeletnicirea cititorilor celor adevărați. Și aceasta pentru că la ei această lumină e hrănită de ceea ce se numește în unele pilde untuldelemn care întretine lumina candelelor celor cinci fecioare înțelepte.

8. Să auzim acum ce vrea să spună Celsus mai departe, atunci cînd zice : «Voi aveți și o poruncă după care nu se îngăduie să te răzbuni pe cel ce te-a jignit. Dacă ți-a dat cineva o palmă peste un obraz, ziceți voi, întoarce-i și pe celălalt. Acest frumos sfat este foarte vechi, voi l-ați reînviat doar într-o formă mai grosolană». Platon pusese de mult pe Socrate să-i spună lui Criton : «Nedreptatea nu trebuie săvîrșită în nici un chip». La care Criton răspunde și el : «Nu, cu nici un chip». Socrate continuă : «Atunci trebuie să admitem că dacă cineva a fost nedreptățit, nu se cuvine ca el să răspundă printr-o nedreptate, așa cum

323. *In.* 1, 4

324. *Mt.* 5, 14.

325. *Ps.* 26, 1.

326. *Ps.* 118, 105.

327. *Ps.* 4, 6.

328. *Ps.* 35, 9.

329. *Is.* 60, 1.

330. *Is.* 60, 2 ; *Mt.* 4, 16.

cred cei mulți, de vreme ce nedreptatea nu trebuie săvârșită cu nici un chip». La care confirmă și Criton : «Așa se pare» ³³¹.

Față de aceste lucruri și de toate cele pe care le prezintă drept convingere generală, deoarece el nu poate fâgădui adevărul și nu-l poate ascunde, Celsus afirmă că și grecii ar fi învățat aceleași lucruri ca și noi. La toate acestea trebuie spuse următoarele : Dacă o învățătură e folositoare și conținutul ei sănătos, atunci una din două : fie că ea va fi fost exprimată de greci prin Platon sau prin gura altui înțelept grec, fie că o aflăm la iudei prin Moise sau prin alți prooroci, ori poate la creștini în cuvântările rostite de Iisus sau în explicările unuia din apostolii Lui. Dar pentru aceasta nu trebuie criticat sau respins ceea ce se învață la evrei ori la creștini pe motivul că aceste lucruri au fost propovăduite și de către greci, cu atât mai puțin cu cât se poate dovedi că scrierile evreilor sînt mai vechi decît scrierile grecilor ³³². Și nici nu trebuie să ne închipuim că o sentință pe care o întîlnim îmbrăcată în haina elegantă a limbii grecești ar fi mai de preț decît una asemănătoare, pe care au exprimat-o evreii sau creștinii în mod simplu și mai nemeșteșugit. Dealtfel, primul fel de scriere venerabilă a evreilor, de care s-au folosit proorocii și în care ni s-au transmis cărțile sfinte, nu-i nici el cu totul lipsit de frumusețe și minunată compoziție, tipice limbii ebraice.

9. Iar dacă ni se cere să dovedim că aceleași învățături au fost mai frumos exprimate de proorocii iudei sau în sfintele cărți ale creștinilor, atunci, oricît s-ar părea că-i de necrezut, sîntem pregătiți s-o facem. Ca să confirmăm acest lucru, putem lua ca exemplu felul mîncărilor și al pregătirii lor. Să luăm de pildă o mîncare sănătoasă, cu putere nutritivă deosebită și care să dea tărie, dar care e pregătită într-un anumit fel și încărcată cu garnituri dulci și delicioase, încît nu se potrivește cu gustul oamenilor simpli, cum sînt țărani sau muncitorii și săracii, care nu-s obișnuiți cu astfel de gusturi și care plac numai bogătașilor și imbuibaților. Și acum să presupunem că nici acea mîncare nu-i chiar atât de bine pregătită, cum ar fi așteptat-o cei dornici de mîncăruri speciale, ci doar așa cum s-au obișnuit săracul de la oraș, săteanul de la țară ori în general majoritatea oamenilor. Dacă s-ar presupune, mai departe, că mîncarea pregătită într-un anumit fel e numai pe placul gastronomilor, celor pretențioși, pe cînd de ceilalți nu va fi mîncată, pentru că lor li se pregătea în alt fel, și anume pentru a le asigura mai multă vigoare și tărie, în acest caz despre ce fel de mîncăruri vom crede

331. Platon, *Criton* 49 b., trad. de C. Noica (București, 1974), p. 69.

332. Teza obișnuită apologeților creștini, îndeosebi lui Origen.

că sînt mai indicate și mai folositoare binelui obștesc : cele care sînt rezervate doar învățaților sau cele care se dovedesc mai potrivite marelui public ? Dar să mai presupunem și că mîncarea ar fi la fel de sănătoasă și de hrănitoare, fie că ar fi fost pregătită într-un fel, fie în celălalt. Ei bine, e limpede ca lumina zilei că iubirea de oameni și grija pentru binele comun sînt mai bine servite de un doctor care dorește să dea și să păstreze sănătatea multora decît de unul care e înclinat să facă acest lucru numai pentru cîțiva inși.

10. Iar dacă am înțeles bine pilda aceasta, atunci trebuie s-o aplicăm pe tărîmul hrănirii spirituale a ființelor cugetătoare. În cazul acesta, vă rugăm să fiți atenți dacă nu cumva Platon și ceilalți bărbați înțelepți ai grecilor se aseamănă prin frumoasele lor sentințe cu acei doctori care acordă atenție numai straturilor superioare ale societății, disprețuind pe omul de rînd. În același timp, prorocii evreilor și ucenicii lui Iisus se feresc de frumoasele și strălucitoarele întorsături de fraze și afirmații sau, cum se exprimă Scriptura, de «înțelepciunea omenească» sau de «înțelepciunea cea după trup»³³³, care are înclinare spre o limbă cît mai întunecată, dîndu-și silința ca, pe cît se poate, hrana să fie împărtășită în folosul cît mai multor suflete. În această privință, prorocii și apostolii își potrivesc limbajul și felul de exprimare puterii de înțelegere a omului de rînd și se feresc de expresiile străine acestuia, pentru ca nu cumva, prin înfățișarea neobișnuită a acestor expresii, să provoace plăcere și înclinare de a pleca urechea la învățăturile lor.

Și rămînînd tot la exemplul de mai sus, dacă hrana duhovnicească se așteaptă să provoace virtuțile răbdării și ale blîndeții în cei care o gustă, atunci cum n-am prefera mai curînd acest limbaj care prin aceste virtuți trezește progresul multilateral în locul celui care nu face mai răbdători și mai blînzi decît doar pe cîțiva inși, dacă peste tot recunoaștem că ar face și atîta ? Dacă Platon ar dori să împărtășească învățături bune și folositoare unor oameni care cunosc numai limbile egipteană și siriacă, atunci el ar trebui să învețe mai întii limbile lor, căci numai cînd va fi în stare să «barbarizeze» mai bine, cum se exprimă grecii, va putea cultiva pe acești oameni, iar nu vorbindu-le în limba sa maternă, căci atunci s-ar lipsi de posibilitatea de a învăța pe egipteni și pe sirieni ceva ziditor. Tot astfel a găsit de bine și Dumnezeuiasca Fire, care nu poartă grijă numai de cei ce au primit educație și cultură grecească, ci și de ceilalți oameni aflați în simplitatea omului de rînd, pentru ca, în felul acesta, prin utilizarea unui mod de exprimare cunoscut lor, să trezească și atenția celor neștiutori și mai puțin cultivați, iar, odată cîști-

333. I Cor. 2, 5; II Cor. 1, 12.

gați și primiți (de Dumnezeu), ușor se va trezi și în ei dorința de a face cunoștință și cu adevăruri mai adânci ascunse în Sfânta Scriptură. Căci e ușor de înțeles, pentru oricine citește în ea, că multe din cele relatate acolo au un înțeles mai adânc decât poate părea la început, dar acest înțeles îl vor surprinde numai cei care vor închina cuvântului sfânt o studiere atentă și înțelesul lor va apărea cu atât mai limpede cu cât mai mare va fi râvna și silința de a se preocupa de el.

11. Reiese așadar, din cele observate pînă aici de Celsus, că prin vorbele mai simple ale lui Iisus: «Cui te lovește peste obrazul drept, întoarce-i și pe celălalt, iar celui ce voiește să se judece cu tine și să-ți ia haina, lasă-i și cămașa»³³⁴, El a dat o astfel de poruncă, indiferent de felul în care a formulat-o, încît pentru o viață omenească ea s-a dovedit mai lucrătoare și mai binecuvîntată decît ceea ce spune Platon în Kriton-ul său. Căci pe acesta nu-l pot înțelege nu numai oamenii de rînd, dar nici măcar cei ce s-au bucurat înainte de o pregătire științifică deosebită înainte de a începe studiul filosofiei, care la greci este în mare cinste. Dealtfel, vom băga de seamă că porunca potrivit căreia se cere să îndurăm cu răbdare nedreptatea nu se pierde și nu se înrăutățește în urma faptului că e formulată în cuvinte simple, așa încît și de aici se vede că cele spuse de Celsus au fost doar bîrfeli. Dar pentru așa ceva credem că am vorbit destul.

Și din nou să revenim la cartea a VI-a ca să respingem atacul lui Celsus despre faptul că Iisus ar fi fost urît la făptură, cum zice el însuși în continuare :

12. «Întrucît Duhul Sfînt era sălășluit în trupul Lui, s-ar fi căzut ca cel puțin să fi întrecut pe toți ceilalți prin statură și prin frumusețe, prin forță ori prin glas, sau măcar prin puterea de convingere a graiului. Pentru că era cu neputință ca un trup cu mult mai dumnezeiesc decît celelalte trupuri să nu le depășească în nici un chip. Or, făptura trupească (a lui Iisus) nu numai că nu se ridică cu nimic deasupra alteia, ci se spune chiar că era mică, urîță, grosolană».

Avem din nou impresia, și aici, că atunci cînd vrea să ponegrească (învățătura lui) Iisus, Celsus recurge la citate din Scriptură ca și cum el însuși (Celsus) s-ar fi arătat că crede în ele; acolo, însă, unde s-a văzut că tocmai Scripturile contrazic pe acuzator, el ne dă să înțelegem că nici nu le cunoaște.

Or, după părerea generală, chiar dacă Scripturile spun despre Iisus că era urît la chip, totuși nu spun că El ar fi fost grosolan, cum afirmă

334. Lc. 6, 29; Mt. 5, 40.

Celsus, după cum nici n-avem vreun indiciu că ar fi fost mic de statură. Iată cum se exprimă proorocul Isaia atunci când vestește că nu va veni într-o înfățișare plăcută și nici de o frumusețe suprafirească : «Cine va crede ceea ce noi am auzit și brațul Domnului cui se va descoperi ? Crescut-a înaintea noastră ca o odraslă și ca o rădăcină în pământ uscat ; nu avea nici chip, nici frumusețe ca să ne uităm la El și nici o înfățișare ca să ne fie drag. Disprețuit era și cel din urmă dintre oameni»³³⁵. Se vede că Celsus a auzit de aceste cuvinte, pentru că le-a crezut favorabile acuzării. În schimb, el n-a dat atenție și altor cuvinte, celor din psalmul 44 și modului în care sînt rostite acolo : «Încinge-Te cu sabia Ta, peste coapsa Ta, Puternice, cu frumusețea Ta și cu strălucirea Ta. Încordează-Ți arcul, propășește și împărățește»³³⁶.

13. Să zicem că n-a citit proorocia sau că a citit-o, dar a fost derutat de cei care o interpretează greșit, ca și cum psalmistul n-ar fi rostit aici o proorocie la adresa lui Iisus Hristos. Dar ce-ar spune de același citat folosit tocmai în Evanghelie, unde însuși Iisus, după ce «a urcat într-un munte înalt, deosebi», «S-a schimbat la față înaintea ucenicilor»³³⁷ și S-a înfățișat în chip măreț, într-un timp cînd s-au arătat și «Moise și Ilie»³³⁸ vorbind despre plecarea Lui din lume așa cum avea să se împlinească ea în Ierusalim ? Zică, dar, unul din prooroci «văzutu-L-am și n-avea nici chip, nici frumusețe»³³⁹, Celsus însuși înțelege că această proorocie se referă la Iisus. Cu toate acestea, el rămîne orb cînd e vorba de tălmăcirea ei și nu vede că, cu multe sute de ani înainte de naștere, tocmai înfățișarea sub care va veni Iisus a fost tema unei proorocii și e o puternică dovadă că acest Iisus, cu toate că nu era prea frumos la arătare, este însuși Fiul lui Dumnezeu³⁴⁰. Iar despre o altă proorocie care vorbea despre farmecul și frumusețea Lui, Celsus nu vrea să admită că ea se referă la Iisus Hristos. Dacă s-ar putea reproduce limpede din Evanghelie că «n-avea nici chip, nici frumusețe, disprețuit era și cel din urmă dintre oameni», ai înțelege că spusele lui Celsus nu sînt luate din profeți, ci din Evanghelie. Dar întrucît nici Evangheliile, nici apostolii nu afirmă că Iisus «n-avea nici chip, nici frumusețe», iată-l silit să admită pe față că proorocia s-a realizat totuși în

335. Is. 53, 1—3.

336. Ps. 44, 4—5.

337. Mt. 17, 1 ș.u.

338. Lc. 9, 30.

339. Is. 53, 2.

340. A se vedea G. Sotiriu : Χριστός ἐν τῇ τέλει, Atena, 1914

(Iisus) Hristos, fapt care nu mai îngăduie nici o altă acuză împotriva lui Iisus ³⁴¹.

14. Dar să revenim din nou la o afirmație a lui: «întrucît Duhul Sfînt era sălăsluit în trupul Lui, s-ar fi căzut cel puțin să fi întrecut pe toți ceilalți prin statură sau prin glas, ori măcar prin puterea de convingere a graiului Său». Cum se face că nu vede el că superioritatea făpturii Sale era pe măsura capacității lor de a-L înțelege și că tocmai de aceea se arătase El sub înfățișarea care îngăduie fiecăruia să se poată apropia de El? Nu-i de mirare, așadar, că materia, care prin firea sa e supusă schimbării, stricării și transformării, așa cum vrea Creatorul, și în stare să primească orice calitate îi conferă Cel ce a plăsmuit-o, odată e în starea de care s-a spus că «n-avea nici chip, nici frumusețe», iar altădată e atît de măreață, de izbitoare și de încîntătoare încît, privind strălucitoarea ei frumusețe, să facă pe cei trei apostoli care însoțiseră pe Iisus să cadă cu fețele la pămînt ³⁴². Dar Celsus va zice că poate acestea-s plăsmuiri care nu se deosebesc deloc de închipuiri, întocmai ca și celelalte istorisiri ale minunilor lui Iisus ³⁴³.

15. Împotriva celor afirmate de Celsus trebuie spus că orice istorisire, chiar dacă ar fi reală, dacă ai vrea s-o prezinți ca și cum ea într-adevăr ar fi avut loc, și în acest scop să-i dai o reprezentare cît mai plauzibilă, e un lucru din cele mai grele și în anumite cazuri de-a dreptul cu neputință. Să zicem, de pildă, că s-ar spune că războiul troian n-a avut loc pentru simplul motiv că se țese și un episod care nu poate fi crezut, anume că un oarecare Ahille e fiul zeiței mării, Tetis, și al muritorului Peleu, în timp ce Sarpedon ar fi fiul lui Zeus, Askalafos și Ialmenos ai lui Ares, Enea al Afroditei. Cum s-ar putea verifica realitatea tuturor acestor lucruri, dată fiind mai ales încurcătura în care ne pune născocirea care se împletește, nu știu cum, cu părerea recunoscută, aproape generală, că războiul din Troia dintre eleni și troieni va fi existat cu adevărat? ³⁴⁴ Să mai presupunem că n-am crede în aventurile lui Oedip, ale Iocastei și ale fiilor lor Eteocle și Polinice, pentru că a intrat în povestire și sfinxul, o corcitură între o tînără fecioară și un leu. Cum să le verifici realitatea?

Orice cititor chibzuit al acestor istorii, care vrea să se ferească de a cădea în greșeli, va deosebi, pe de o parte, ceea ce merită aprobarea

341. Iisus este totuși cel prezis de prooroci. Prea puțin importă tradiția celor două forme (urît, frumos), *C. Cels* I, 48; II, 64.

342. *Mt.* 17, 6.

343. *C. Cels*, III, 27.

344. «Cei vechi n-au pus niciodată la îndoială existența războiului troian». *Enciclopedia civilizației grecești*, București, 1966, p. 559. Să fie Origen între cei dintîi care neagă acest lucru?

lui, tălmăcindu-le în chip alegoric și căutînd să surprindă scopul celor care au făurit astfel de închipuiri, iar, pe de altă parte, va refuza să creadă în existența altora care au fost scrise doar din complezență pentru unii. Aceste observații preliminare, în legătură cu viața lui Iisus, pe care o relatează Evanghelia, sînt făcute nu ca să chemăm pe cei cu suflet treaz la o credință simplă și nesocotită, ci cu ținta de a dovedi că cititorii trebuie să judece lucrurile în chip sănătos și abia după o cercetare adîncă să se apropie oarecum de intenția celor ce le-au scris, ca să înțeleagă în ce scop a fost prezentat fiecare lucru.

16. Celsus spunea că apostolii lui Hristos sînt oameni declasați, recrutați dintre cei mai nemernici «vameși și pescari».

La această învinuire voi răspunde și eu că, în dorul lui de a combate creștinismul, Celsus îți face impresia că odată ia de bun ce spune Scriptura, interpretînd-o după voia lui, iar altă dată nu mai crede nici-cum în Evangheliile, pentru simplul motiv de a nu admite divinitatea limpede afirmată în ele. Or, s-ar fi căzut ca, după ce a văzut cîtă dragoste au creștinii față de adevăr, chiar și atunci cînd istorisesc lucruri mai puțin plăcute, să le dea crezare și atunci cînd istorisesc fapte dumnezeiești.

17. Pentru că, dacă apostolii n-ar fi fost sinceri ci — așa cum crede Celsus — ar fi scris doar scornituri, atunci ei n-ar mai fi istorisit nici despre «depădarea» lui Petru ³⁴⁵, nici despre «smintirea» celorlalți ³⁴⁶ ucenici ai lui Iisus. Iar în cazul acesta, dacă așa s-au petrecut lucrurile, cine ar putea să aducă vreo vină Evangheliei? Cu toate că în aparență astfel de fapte ar fi trebuit să fie trecute cu vederea, întrucît evangheliștii aveau de gînd să învețe pe cei ce vor citi Evangheliile să disprețuiască moartea ca să mărturisească creștinismul, totuși, cînd au văzut că puterea cuvîntului Evangheliei depășește cu mult pe oameni, ei au istorisit și fapte de felul acestora, știind că, de bună seamă, ele nici nu vor tulbura pe cititori și nici nu vor da prilej de lepădare.

18. Dar cuvîntul are un înțeles și mai tainic, anume că diferitele chipuri în care se arăta Iisus trebuie puse în legătură cu firea Logosului dumnezeiesc, adică într-un fel s-a arătat mulțimilor și cu totul altfel celor ce sînt în stare să-L urmeze pe muntele înalt, de care am vorbit. Căci pentru cei ce se află încă la poalele lui și care nu se simt încă pregătiți să-l urce, Cuvîntul «n-are nici chip, nici frumusețe», căci pentru ei chipul în care li s-a arătat nu era de prea mare cinste, ci cu mult mai prejos decît L-ar fi putut arăta graiurile omenești, pe care unii i-au nu-

345. Mt. 26, 34.

346. Mt. 26, 31.

mit «fii ai oamenilor». Căci pe bună dreptate s-ar putea spune că discursurile filosofilor, care sînt și ele niște «fii ai oamenilor», par mult mai împodobite decît Cuvîntul lui Dumnezeu, care a fost propovăduit mulțimilor, cuvînt care, într-un fel, pare chiar o «nebunie a propovăduirii»³⁴⁷. Și din pricina acestei nebunii aparente a propovăduirii, cei ce se opresc în contemplarea lor numai la atîta, zic : «ne-am uitat la El și nu avea nici chip, nici frumusețe». Totuși, celor care îl urmează și care au primit putere să-L însoțească chiar și pe «muntele cel mai înalt deosebi», li se arată într-un chip mai dumnezeiesc. Ca și Petru altădată, aceștia văd în această arătare Biserica zidită de Logosul dumnezeiesc, o lucrare atît de încheșată încît «nici porțile iadului nu o vor putea birui»³⁴⁸ și aceasta pentru că a fost înălțată de însuși Cuvîntul «din porțile morții»³⁴⁹ pentru ca să vestească toate laudele Domnului în porțile fiicei Sionului. Iar dacă există și din aceia care-și datorează nașterea unor cuvinte spuse cu glas puternic, se știe că aceștia nu duc nevoie nici de tunet duhovnicesc³⁵⁰.

19. Privite de jos, și hainele Sale sînt altele, iar nu albe ca lumina. De te vei sui însă pe muntele cel înalt, vei vedea lumina și vei vedea hainele Sale strălucind. Hainele Cuvîntului sînt cuvintele Scripturii, aceste cuvinte sînt veșmîntul gîndirilor dumnezeiești. Așadar, după cum Cuvîntul pare jos, dar după ce se înalță se schimbă la față și I se face fața Lui ca soarele, tot așa se schimbă și veșmintele și cămașa Sa. Cînd le privești de jos, ele nu sînt albe, nu sînt strălucitoare. Dacă însă te sui la înălțime, vei vedea frumusețea și lumina hainelor și fața lui Iisus, Celui schimbat la față. Vezi, nu cumva aflăm în Evangheliile ceva asemănător despre Mîntuitorul ? Căci istorisirea felului cum s-a născut, cum a urcat neamul Lui pînă la Avraam și s-a zămislit trupește din sămînța lui David alcătuieste tocmai «Cartea neamului lui Iisus Hristos»³⁵¹. Dar cele mai dumnezeiești și mai mari lucruri despre Dînsul și pe care El însuși le-a propovăduit, le mărturisește Evanghelistul Ioan atunci cînd zice : «Socotesc că nici în lumea întreagă n-ar fi încăput cărțile ce s-ar fi scris»³⁵². Și faptul că n-ar încăpea cărțile în toată lumea nu trebuie înțeles cu referire la numărul mare al scrierilor, după cum zic unii, ci la însemnătatea faptelor. Măreția acestor fapte, nu numai că nu poate fi scrisă, ci nu poate fi nici propovăduită în vreo limbă omenească, nici nu poate fi tălmăcită în vorbiri ori în graiuri trupești. De aceea și Pavel

347. *I Cor.* 1, 21.

348. *Mt.* 16, 18.

349. *Ps.* 9, 13.

350. *Mc.* 3, 17.

351. *Mt.* 1, 2.

352. *In.* 21, 25.

cînd va ajunge să învețe cele dumnezeiești, iese afară din lumea noastră pămîntească și e răpit pînă la al treilea cer³⁵³, ca de acolo să poată auzi acele cuvinte nespuse. Căci aici pe pămînt el a propovăduit tocmai cele ce i-au fost spuse acolo, în al treilea cer, despre care crede că sînt Cuvîntul lui Dumnezeu, al Cuvîntului celui întrupat, care, întrucît e Dumnezeu, «era la Dumnezeu»³⁵⁴, dar se vestește ca «deșertîndu-Se pe Sine»³⁵⁵.

Căci după ce s-a întrupat, noi vedem pe pămînt Cuvîntul lui Dumnezeu purtînd trup omenesc. Prin Sfînta Scriptură, Cuvîntul se face trup³⁵⁶, ca să se sălășluiască între noi, iar odată ce ne vom fi lăsat capul pe pieptul Cuvîntului³⁵⁷ întrupat, vom putea și merge după El, cînd se urcă pe muntele cel înalt și vom putea zice și noi că «am văzut slava Lui»³⁵⁸. Ba chiar și alții, nu numai cei ce s-au culcat pe pieptul Lui și care L-au urmat cînd s-a suit pe muntele cel înalt, vor zice : «Am văzut slava Lui», dar aceștia nu vor putea spune niciodată cuvintele : «Slavă, ca a unuia născut din Tatăl, plin de har și de adevăr». Căci acest cuvînt se potrivește numai lui Ioan și celor asemenea lui.

Cei care, potrivit cu altă tilcuire mai înaltă, vor fi în stare să urmeze pașilor lui Iisus, Celui ce s-a suit pe munte și Și-a schimbat înfățișarea Lui pămîntească, unii ca aceia vor cunoaște și ei o schimbare la față cu fiecare cuvînt al Scripturii. Dar pe cît se arată de simplu la vorbă atunci cînd se adresează mulțimilor, pe atît e de ridicat și de schimbat la față Iisus înaintea celor cîțiva ucenici care-L pot urma spre înălțimi și care sînt foarte puțini, căroră li se arată ca rațiunea cea mai înaltă și mai desăvîrșită, ce conține cuvintele Înțelepciunii celei ascunse în taină, dar pe care Dumnezeu a rînduit-o mai înainte de veci, spre slava dreptilor Săi³⁵⁹. Dar de unde să înțeleagă Celsus și vrăjmașii Cuvîntului dumnezeiesc, atunci cînd cercetează învățăturile creștine fără dragoste de adevăr, că diferitele chipuri în care s-a arătat Iisus au o singură voință ? Eu însă zic că fiecare din cele două etape ale vîrstei și-a avut voința ei : una cu care a lucrat mai înainte de patima Sa, iar alta cu care a lucrat după învierea Sa din morți.

353. *II Cor.* 12, 2 ș.u.

354. *In.* 1, 2.

355. *Fil.* 2, 7.

356. *In.* 1, 14.

357. *In.* 13, 25.

358. *Mt.* 17, 1.

359. *I Cor.* 2, 7.

XVI

DESPRE CEI CE ATACĂ CREȘTINISMUL
PE MOTIVUL CĂ SINT ÎN EL DEZBINĂRI(Din cartea «*Contra lui Celsus*», III, 12)

1. După aceea, drept cauză împotriva doctrinei noastre, Celsus re-proșează ivirea dezbinărilor în creștinism, zicînd : «Abia se propagă în masă, că în curînd se și dezbină din nou și se divizează, fiecare dorind să-și aibă grupul său». Și continuă : «Și abia dacă s-au despărțit de mulțime și din nou se ceartă între ei. Într-un cuvînt, în comun nu au decît numele, măcar de ar fi și acela ! Poate rușinea singură dacă-i mai ține să fie împreună, pentru rest fiecare e separat».

La aceasta vom răspunde că nu există sector de activitate, oricît de serios și de folositor vieții s-ar dovedi el, în care să nu existe diferite secte. Oricît ar fi medicina de folositoare și de necesară neamului omenesc, mult s-a discutat în ea despre modul de vindecare a trupurilor ; de aceea — după părerea tuturor — și în problemele medicinei găsim la greci numeroase școli sau eresuri. În ce mă privește, cred că același lucru îl aflăm și între barbari, mai ales la cei care s-au dedicat medicinei. Dar și filosofia, care făgăduiește adevărul și cunoașterea lucrurilor cîte există, întrucît ne recomandă cum să trăim și încearcă să ne învețe care anume lucruri sînt folositoare neamului omenesc, și în ea spiritele se împart asupra multor probleme, de aceea și în filosofie s-au ivit o sumedenie de secte, dintre care unele mai vestite, altele mai obscure. Dar și iudaismul a dat prilej nașterii ereziilor, din pricina interpretării diferite a scrierilor lui Moise și a cuvintelor proorocilor. La rîndul său, și creștinismul s-a revelat oamenilor ca ceva neîntrecut nu numai în ochii adunăturilor de sclavi — cum crede Celsus — ci și a multora dintre învățătorii greci ; de aceea a fost cu neputință să nu se ivească și secte, în orice caz, nu din pricina poftii de dezbinare și de rivalitate, ci pentru că mulți din acești învățați și-au dat silința să înțeleagă tainele creștinismului. Datorită acestui fapt, întrucît cuvintele au ajuns să fie interpretate diferit, cuvinte pe care, dealtfel, toți le socoteau dumnezeiești, s-au născut sectele, cărora li s-au și dat numele acelora a căror admirație pentru originea doctrinei nu i-a împiedicat să fie ațîțați într-un fel sau altul, din motive plauzibile, spre vederi divergente. Dar nici de medicină nu știu să fugă cineva pe motivul că sînt mai multe școli medicale, nici filosofia nu poate fi urîtă pentru motivul că, dorind ceva mai bun, îți ascunzi ura pentru celelalte școli filosofice. Și tot așa, nici

la iudei nimeni nu trebuie să fie osîndit pentru părerile diferite cuprinse în cărțile lui Moise și în cele ale proorocilor.

2. Dacă așa stau lucrurile în celelalte sectoare, de ce n-am fi oarecum îngăduitori și cu sectele dintre creștini ? Despre ele mi se pare că a vorbit minunat Pavel atunci cînd a spus : «Căci trebuie să fie între voi și eresuri, ca să se învedereze între voi cei încercați»³⁶⁰. Căci după cum om «încercat» în medicină este cel versat în diferite școli medicale și care examinează atent pe cele mai multe, alegînd apoi pe cea mai bună, după cum și în filosofie procedează corect cel care nu-și declară preferințele pentru un sistem mai bun pînă ce nu s-a adîncit în cele mai multe din ele, tot așa așa zice că cel mai înțelept creștin este acela care examinează cu grijă atît eresurile iudeilor, cît și pe ale creștinilor. Dar oricine osîndește învățătura creștinismului din pricină că în el mai sînt și secte, acela ar trebui să osîndească și învățătura lui Socrate, din a cărui școală au derivat multe orientări, dintre care unele foarte puțin asemănătoare cu celelalte. Tot așa ar trebui blamate învățăturile lui Platon, din pricină că Aristotel a încetat să mai cerceteze școala lui, ca să deschidă alta nouă, cum am spus-o mai înainte. Dealtfel, mi se pare că și Celsus a ajuns să cunoască unele secte, care n-au cu noi comun nici măcar numele lui Iisus. Poate să-i fi venit la urechi³⁶¹ despre eresurile numite ale ofienilor (sau ofiților) și caianiților sau dacă va mai fi fost vreuna din cele care s-au îndepărtat total de învățătura lui Iisus. Dar din toate acestea nu se poate aduce nici o învinuire învățăturii creștine.

3. Să admitem că unii dintre noi tăgăduiesc că Dumnezeu creștinilor e același cu al iudeilor. Acesta însă nu-i un motiv de a învinovăți pe cei ce dovedesc, tocmai prin aceleași Scripturi, că există unul și același Dumnezeu atît pentru evrei cît și pentru păgîni. Pavel o spune limpede, ca unul care a trecut el însuși de la iudaism la creștinism : «Mulțumesc lui Dumnezeu, pe care Îl slujesc ca și strămoșii mei — într-un cuget curat»³⁶².

Să mai admitem, totodată, că ar exista și o a treia categorie, cei pe care unii îi numesc psihici, alții pnevmatici. Mi se pare că e vorba de ucenicii lui Valentin. Ce concluzie se poate scoate de aici contra noastră, care aparținem Bisericii și care osîndim pe cei care-și închipuie că unele firi omenești sînt făcute să se mîntuiască, iar altele să fie date pierzaniei ? Să mai admitem în aceeași vreme că unii își spun gnostici, cam așa cum se fudulesc epicureii spunînd că ei sînt filosofi. Or, nici cei care tăgăduiesc Providența nu pot fi cu adevărat filosofi, și nici cei care

360. I Cor. 11, 19

361. περιήλετο = a răsunit în jurul nostru.

362. II Tim. 1, 3.

fabrică basme străine, criticate de ucenicii lui Iisus, nu pot fi socotiți creștini.

4. Și mai zice Celsus : «Acești oameni se defaimă unul pe altul de toate blestemățiile spuse și nespuse, fiind dușmănoși față de orice încercare de împăcare și însuflețiți de ura cea mai cumplită». Am răspuns și pînă acum acestei calomnii : chiar în medicină și în filosofie se găsesc curente și școli care se critică una pe alta. Cu toate acestea, ca unii care urmăim cuvîntul lui Iisus și trăim după poruncile Lui în gânduri și în fapte, «ocăriți fiind, binecuvîntăm, prigoniiți fiind, răbdăm, huliți fiind, mîngîiem»³⁶³. Departe de a vorbi între noi blestemății împotriva celor care au alte păreri decît cele pe care le-am primit noi, ci vom face tot ce ne stă în putere ca să-i schimbăm pe oameni la o viață mai bună, legîndu-i numai de Creatorul lumii și făcînd totul cu gîndul la judecata viitoare. Iar dacă cei ce cred altfel nu sînt convinși de acest lucru, noi respectăm cuvîntul care fixează atitudinea față de ei : «de omul eretic după înția și a doua mustrare, depărtează-te»³⁶⁴, știind că unul ca acesta s-a abătut și a căzut în păcat, fiind singur de sine osîndit. Tot așa cei care au înțeles sentințele : «fericiți făcătorii de pace, fericiți cei blînzi»³⁶⁵, căci unii ca aceștia nu pot urî pe cei care falsifică adevărurile creștinismului.

XVII

IMPOTRIVA ACELORA DINTRE FILOSOFI

CARE SUSȚIN CĂ NU ESTE NICI O DEOSEBIRE

INTRE A DA NUME DE DUMNEZEU CEL PESTE TOATE ZEULUI GRECILOR,

NUMIT ZEUS, ȘI TOT AȘA ȘI ZEULUI SUPREM AL INDIENILOR,

PRECUM ȘI AL EGIPTENILOR

(Din cartea I către Celsus)

1. Celsus declară mai departe : «Acești paznici ai caprelor și ai oilor au crezut într-un singur Dumnezeu, pe care-l numesc Cel preafnalt sau Adonai sau Uranios sau Savaot sau oricare alt nume de pe lume care le place, dar despre care nu știu nimic mai mult decît numele lor»³⁶⁶. Iar mai departe continuă așa : «N-are nici o importanță faptul că-i numit Dumnezeu Cel peste toate sau Zeus, cum îi zic grecii, sau «un zeu oare-

363. I Cor. 4, 12.

364. Tit 3, 10.

365. Mt. 5, 9.

366. A se vedea comentariile lui M. Borret la acest pasaj (*Origène, Contre Celsus*, tome I, Paris, 1967, p. 135).

care», cum îi spun indienii, sau iarăși «un zeu oarecare», cum îi spun egiptenii».

La acestea trebuie să răspundem că problema se leagă de originea adîncă și misterioasă a numelor ³⁶⁷. Sînt, adică, numele, așa după cum crede Aristotel, ceva convențional, ori, după părerea stoicilor, sînt ele izvorîte din natură?, primele numai imitînd obiectele care stau la originea numelor, părere după care propun ei anumite principii de etimologie? Ori, dacă nu (potrivit învățaturii lui Epicur, deosebită de a stoicilor) numele există în mod firesc, cei dintîi oameni inventînd aceste numiri după asemănarea cu obiectele? Dacă am putea stabili în problema aceasta natura numelor «active», din care unele sînt în uz la înțelepții Egiptului, la învățații dintre magii Persiei, a brahmanilor ori a șamanilor dintre filosofii Indiei, și așa mai departe pentru fiecare popor; dacă am fi în stare zic, să dovedim că ceea ce se numește magie nu e, după cum cred adepții lui Epicur și ai lui Aristotel, o practică cu totul fără temei, ci după cum dovedesc oamenii pricepători în această îndeletnicire, un sistem închegat, ale cărui principii se cunosc foarte puțin, vom zice atunci că numele de Savaot, Adonai și celelalte, transmise de evrei cu multă venerație, ne sînt date după o știință misterioasă și divină, atribuită Creatorului lumii. Din pricina aceasta, numele respective își fac efect cînd sînt rostite într-o înșiruire specială, care le înlănțuiește, întocmai cum alte nume rostite în limba egipteană la adresa anumitor demoni, au efect într-un anumit domeniu, sau altele, în dialectul persan, adresate altor forțe, și tot așa la fiecare popor. Și tot așa s-ar afla că numele demonilor pămînteni care au în puterea lor anumite regiuni sînt pronunțate într-un anumit fel, așa cum se potrivește cu dialectul locului și al poporului. Așadar, cel care are în acest sector o înțelegere mai deplină, fie și mai restrînsă, își va da silința să potrivească, pe cît posibil mai exact, fiecare nume la realitatea respectivă, pentru ca să înlătore primejduirea celor ce aplică greșit numele lui Dumnezeu materiei neînsuflețite sau care leagă invocarea Binelui, a Cauzei prime, a virtuții ori a frumuseții de bogăția oarbă, de menținerea echilibrului dintre carne, sînge sau os, a sănătății sau a ceea ce s-ar numi noblețea de naștere.

2. Poate că nici nu există primejdie mai mică în coborîrea numelui lui Dumnezeu și al Binelui la ceea ce nu trebuie decît să schimbi numele așezate după un principiu misterios și să aplici numele a ceea ce-i rău la ceea ce-i bine și de la ceea ce-i bine la ceea ce-i rău. Și las la o parte faptul că numele lui Zeus ne aduce aminte imediat de fiul lui Cro-

367. În legătură cu originea numelor Origen s-a exprimat adeseori (*Indemn la martiriu*, 48; *C. Cels*, V, 45—46 etc.). El se pronunță pentru o soluție teistă. Mai la îndemînă, în acest volum *Despre rugăciune*, 24, 2.

nos și al Rhei, de soțul zeiței Hera, de fratele lui Poseidon, de tatăl Atenei și al zeiței Artemida, de seducătorul fiicei sale Persefona³⁶⁸, după cum numele de Apollo evocă pe fiul Letei și al lui Zeus, pe fratele Artemidei și pe vărul lui Hermes și toate celelalte ficțiuni ale înțelepților lui Celsus, autori ai acestor doctrine antice și teologi ai Greciei. Ce distincție arbitrară e și aceea să dai ca nume propriu pe acela de Zeus, iar nu pe cel de Cronos ca tată și pe Rhea ca mamă! Și aceleași observații se pot aplica și celorlalți preținși zei. Dar această critică nu atinge deloc pe cele care, pentru oarecare rațiune misterioasă, dau lui Dumnezeu numele de Sabaoth, de Adonai sau un altul.

Dacă ar putea cineva să-și formeze o idee asupra semnificației misterioase a numelor, ar putea spune multe și în legătură cu numirile adresate îngerilor lui Dumnezeu: Unul are numele Mihail, altul Gavriil, un al treilea Rafail, după funcțiunile pe care le au în toată lumea, de a împlini voia lui Dumnezeu Cel peste toate. Într-o asemenea filosofie a numelor are ceva de spus și numele lui Iisus: s-a văzut deja că numele Lui scoate multe duhuri necurate din suflete și din trupuri și promovează virtutea în cei din care au fost alungați demonii.

La problema numelor mai trebuie adăugat și ceea ce relatează specialiștii în cazurile de incantații: pronunțarea lor într-o limbă apropiată însemnează împlinirea a ceea ce incantația promite, pe când traducerea lor în altă limbă duce la pierderea puterii și a efectului lor. Ele nu desemnează numai însușirile lucrurilor respective, ci și pe cele ale intonației cu care au fost făcute. Tot așa vom înțelege, prin considerații de acest fel, și faptul că creștinii se străduiesc pînă la moarte să se ferească de a da lui Dumnezeu numele lui Zeus sau pe al altui zeu de al oricărui popor, mărturisind simplu «Dumnezeu», cu sau fără vreun alt atribuit lîngă El: Creator al lumii, al cerului și al pămîntului, Care a trimis neamului omenesc pe cutare sau cutare înțelepți sau prooroci; așa că, chiar și cînd e folosit încă un atribuit lîngă El, efectul Lui miraculos crește și mai mult.

Ar fi mai bine să mai spunem și alte lucruri în legătură cu numele, împotriva celor care cred că ar trebui să fim indiferenți față de întrebuintarea lor. Dacă-i adevărat că e admirat de Platon pentru afirmația sa din dialogul *Fileb*: «Respectul meu, Protarh, pentru numele zeilor e adînc»³⁶⁹, atunci cînd interlocutorul lui Socrate numise plăcerea drept zeu, cu cît mai bucuros vom aproba evlavia creștinilor care nu dau Creatorului lumii nici unul din numele folosite în mitologie?

368. A se vedea în legătură cu demascarea imoralității zeilor homerici între altele Atenagora, *Solie* (în această colecție).

369. Platon, *Fileb* 12 b. (citat după Robinson, p. 92).

Și în tomul al cincilea tot despre firea numelor.

3. Și întrucît Celsus gîndește că e indiferent să numești pe Zeus cu atributul de «Cel prea înalt», «Zen», de «Adonai», de «Savaot», de «Amon», cum fac egiptenii, sau Papeos, cum fac sciiții, să mi se mai îngăduie cîteva cuvinte în legătură cu această problemă, aducîndu-i aminte cititorului de cele spuse înainte³⁷⁰. Repet, dar, și aici că ființa numelor nu se reduce la definițiile convenționale ale celor care le dau, cum ar crede Aristotel. Căci limbile aflate în uz între oameni nu-și au începutul de la oameni, după cum ne putem convinge cînd analizăm textul cîntecelor populare compuse de autorii anonimi ai fiecărei limbi în parte și felul pronunțării lor. Am spus mai înainte că numele care au putere deosebită într-o anumită limbă își pierd puterea ei de expresivitate și de sonoritate atunci cînd le traducem în altă limbă³⁷¹. Așa spune practica zilnică, anume cine și-a primit de la naștere un nume în limba greacă, celuiia nu-i mai poți da aceeași expresivitate cînd îl traduci în limbile egipteană, latină ori în alta, fapt dovedit ori de cîte ori ai încerca să-l rechemi cu vechiul nume. Dar nici dacă ai traduce în grecește numele unui latin, tot n-ai putea pretinde să aibă aceeași putere de expresivitate de la început.

4. Dacă așa stau lucrurile cu numele comune, atunci ce să zicem de numele atribuite, într-un fel sau altul, divinității? De pildă, există în grecește o traducere a numelui lui Avraam, o însemnare a numelui lui Isaac și un sens legat de numele lui Iacob. Dar dacă într-o invocație sau într-un jurămînt pomenește pe «Dumnezeul lui Avraam, Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacob», atunci formula își face efectul, fie prin însăși formularea acestor nume, fie prin puterea lor. Căci și dracii se biruie și sînt învinși la simpla pomenire a acestor nume. Dar dacă zici: «Dumnezeul tatălui ales din ecou»³⁷², «Dumnezeul rîsului», «Dumnezeul dublării», nu spui cu nimic mai mult decît ai mai înșirat un nume lipsit de putere. Și n-ar avea mai multă putere nici dacă ai traduce în grecește sau în altă limbă numele lui Israel; în schimb, păstrîndu-l pe acesta și punîndu-l în legătură cu ceea ce știu oamenii cunoscători, se poate realiza efectul făgăduit invocărilor făcute în limba respectivă. Același lucru s-ar putea spune despre numele Sabaot, adeseori întrebuintat în formulările de rugăciuni. Traducîndu-l prin cuvintele «Dumnezeul Puterilor, Dumnezeul oștilor, Cel Atotputernic» — pentru că traducătorii îi dau diferite însemnări — efectul va fi nul, în timp ce dacă-i păstrezi sonori-

370. C. Cels I, 24—25,

371. C. Cels, I, 25.

372. Filon, *De gigant*, 64 (citat după Borret, *Origène, Contre Celse*, III, Paris, 1969, p. 131—133).

tatea lui tipică vei obține rezultatul dorit, așa spun cunoscătorii. Aceiași lucru, și despre Adonai. Dar dacă în traducerea greacă nici Sabaot și nici Adonai n-au nici un efect în genul celor semnificate de numele lor, atunci cum vor fi ele lipsite de eficacitate și de putere când crezi că e indiferent dacă-i invoci sub numele de Zeus cel preafălnit, Zen, Adonai sau Savaot !

5. După ce au ajuns să cunoască astfel de taine și altele de felul lor, Moise și proorocii au oprit și să «se mai pomenească numele altor dumnezei»³⁷³ de către gurile obișnuite și să se roage numai Dumnezeului celui peste toate și nici să-și aducă aminte de ei într-o inimă deprinsă a se feri de orice deșertăciune a gândurilor și vorbelor. Acesta-i motivul pentru care sîntem în stare să răbdăm mai bucuros oricîte nedreptăți decît să recunoaștem pe Zeus ca Dumnezeu. Ci noi sîntem de părere că nu-i identic cu Sabaot, ci că, departe de a fi o divinitate, el nu-i decît un demon căruia îi place să fie numit așa, dar în realitate e vrăjmaș al omului și al Dumnezeului celui adevărat. Și chiar dacă egiptenii ne propun să ne închinăm lui Amon, amenințîndu-ne că altfel vom fi pedepsiți, declarăm că mai bine vom muri decît să socotim pe Amon ca Dumnezeu, căci se știe că la egipteni el era doar un nume obișnuit în practicile demonice. N-au decît să creadă sciții că Papeos al lor e dumnezeul lor suprem ; noi însă nu vom numi pe Dumnezeul nostru cu numele de Papeos, care se vede că-i și el tot numele unui demon stăpîn peste deșerturi, peste neamurile și limba sciților. În schimb, nu greșim dacă vestim numele Dumnezeului celui Atotputernic și în limbile scită, egipteană și în oricare alta.

6. Tot așa vom refuza să numim pe Dumnezeul nostru cu numele zeului soarelui, Apollo, ori al lunii, Artemis. Ci arătînd cinstire curată Creatorului a toate și preamărînd frumusețea fapturilor Lui, noi nu înjosim nici numele Lui, nici al lucrurilor dumnezeiești, acceptînd spusa lui Platon din opera sa *Fileb*³⁷⁴, care nu vrea să socoată că plăcerea ar putea fi numită zeu : «Cinstea mea, Protarh, pentru numele zeilor este adîncă», deci tot așa întindem și noi cinstirea adusă lui Dumnezeu și fapturilor Lui minunate pînă acolo încît refuzăm, chiar și dacă s-ar spune sub forma alegoriei, orice basme de acest fel prin care s-ar putea corupe tineretul.

373. *Ieș.* 23, 13 ; *Ps.* 15, 4.

374. Platon, *Fileb* 12 b (citată și mai sus, nota 369).

XVIII

IMPOTRIVA ACELORA DINTRE FILOSOPII GRECI
 CARE DECLARĂ CĂ ȘTIU TOTUL,
 ACUZÎND CREȘTINISMUL CĂ PROMOVEAZĂ NEPREVĂZUTUL
 ATUNCI CÎND PREFERĂ «NEBUNIA» ÎN LOCUL ÎNTELEPCIUNII
 PE MOTIV CĂ NICI UN FILOSOF SAU OM CULT N-AU FOST
 ȘCOLIȚI MAI TEMEINIC DE IISUS, CI EI AU RĂMAS DOAR NIȘTE PESCARI
 ȘI VAMEȘI DE CEA MAI JOASĂ CLASĂ, PROȘTI ȘI NESIMȚIȚI,
 BĂRBAȚI, FEMEI ȘI COPII CARE SE PLECAU
 ÎNTRU TOATE PREDICIILE LUI

(Din tomurile I și III ale cărții «Contra lui Celsus»)

1. După aceea Celsus îndeamnă «să nu primim nici o învățătură decît dacă-i îndrumată de rațiune și de judecată, întrucît greșeala e greu de ocolit dacă aprobî învățătura în chip necontrolat». El îi aseamănă pe aceștia cu «cei ce cred, fără judecată, în preoții servitori ai zeiței Cibela și în ghicitorii de profesie, în închinătorii lui Mithra și ai lui Sabazios sau în oricare din arătările unor demoni ai zeiței Hecate. Căci după cum printre oamenii ticăloși prinde teren ignoranța, la cei ușor de înșelat, pe care-i pot conduce după cum le place, tot așa zice că stau lucrurile și la creștini». Și mai spun unii că nevrînd nici să dea, nici să ceară socoteală despre ceea ce cred³⁷⁵, creștinii au obicei să spună : «nu cerceta, ci crede, căci credința te va mîntui». Și se mai spune că le place să repete : «Înțelepciunea este în veacul acesta o nebunie, pe cînd nebunia este o fericire».

La acestea trebuie răspuns : dacă ar fi cu putință ca toți oamenii să-și părăsească preocupările vieții și să și le dedice filosofiei, atunci nici un om n-ar trebui să mai urmeze altă cale decît aceasta. Căci, să nu spun cuvînt de laudă, se vor afla și în creștinism destule cercetări privitoare la credință, destule explicări ale enigmelor profetice, ale parabolilor evanghelice și ale multor altor fapte și învățături cu însemnătate simbolică. Dar dacă din pricină că sînt prea mulți cei care, mînați de obligațiile vieții, sau din slăbiciunile omenești nu sînt în stare să-și închine existența numai cugetării filosofice, mă întreb : pentru a veni în ajutorul mulțimilor, ce altă metodă mai potrivită s-ar putea găsi decît cea lăsată popoarelor de către Iisus ? Și mă întreb, iarăși, în legătură cu mulțimea credincioșilor care au scăpat din valurile nesfîrșite ale fărâdelegilor în care se bălăciseră înainte : ce-ar fi fost mai bine pentru ei : să păsească la o schimbare a felului de viață, chiar dacă n-au

375. S-a crezut că ar fi existat un grup printre gnostici care refuzau să recunoască uzul rațiunii în viața creștină. Clement Alexandrinul, *Stromate* I, 9, 41.

apucat să și-l fundamenteze cu toată logica rațiunii, câștigându-și sprijin prin mijlocirea credinței în pedepsirea greșelilor, respectiv în răsplătirea faptelor bune, ori să amâne convertirea lor numai prin credință pînă cînd ar sosi momentul să verifice totul pe temeieri raționale? Dacă n-ar fi avut ajutorul simplu al credinței, e limpede că, în afară de cîțiva inși, nici un om n-ar fi putut ajunge la o viață îmbunătățită, ci ar fi rămas în decadență extremă ³⁷⁶.

Așadar, pe lîngă alte mărturii, mai ales ale ajutorului dumnezeiesc, dragostea de oameni a Cuvîntului dumnezeiesc este aceea care trebuie luată în considerare. Căci omul credincios nîciodată nu va crede că fără ajutorul lui Dumnezeu ar veni vreun doctor de trupuri, care a însănătoșit pe mulți bolnavi, să petreacă prin orașe și printre popoare, aceasta tocmai fiindcă știe că nici o binefacere nu vine peste oameni decît dacă este mijlocită de Dumnezeu. Dar dacă Cel ce a purtat grijă de trupurile mulțimilor și le-a redat sănătatea nu vindecă fără ajutorul lui Dumnezeu, atunci cu cît mai mult nu va fi adevărată lucrarea Celui ce a tămăduit, a schimbat și a desăvîrșit sufletele atîtor mulțimi, aducîndu-le sub ascultarea lui Dumnezeu Cel peste toate, învățîndu-le să-și modeleze faptele după voia Lui și să se ferească de tot ceea ce e împotriva voinței Lui și aceasta pînă la cele mai mici vorbe, fapte și chiar gînduri?

2. Dealtfel, la nesfîrșitele observații îndreptate împotriva credinței creștine trebuie să răspundem că noi o socotim pe aceasta de mare folos mulțimilor și că îi învățăm să creadă, chiar dacă nu au putut fi cu totul convinși rațional, pe cei ce nu pot lăsa totul deoparte și să urmeze fundamentarea teoretică a învățăturii; dar, de fapt, și cei care ne acuză sînt în aceeași situație, chiar dacă n-o mărturisesc. Căci din cei care s-au îndreptat spre filosofie și s-au lansat cu toată ființa lor spre una din școlile filosofice, fie în mod întîmplător, fie pentru că au crezut că apropierea de un anumit filosof e mai ușoară, oare cum s-ar fi putut hotărî cineva la care anume curent filosofic să se atașeze, dacă nu l-ar fi crezut pe unul superior celorlalte? Căci alegerea unui dascăl din școala stoică, platonică, peripatetică, epicureică sau de orice altă orientare nu se face imediat după ce ai ajuns să audiezi învățăturile tuturor acestor filosofi și ale diferitelor lor școli, nici după ce ai cunoscut condamnarea unora

376. Meditînd asupra considerațiilor lui Origen în legătură cu valoarea morală a credinței, vrînd-nevrînd îți merg gîndurile la cugetările lui Pascal: «aș fi părăsit plăcerile dacă aș fi avut credință. Dar mai bine ar trebui spus că ai avea credință imediat după ce vei fi părăsit plăcerile. De aceea tu trebuie să începi cel dintîi» (ed. Brunshwigg, p. 444). În orice caz «credința simplă» de care vorbește Origen aici este o putere sufletească neașteptată, prin care, ca și în «epistola lui Diognet» (cap. VII trad. rom. p. 342), se afirmă prezența lui Dumnezeu în lume. Pasajul acesta cuprinde unele din cele mai frumoase pagini ale scrisului lui Origen.

și argumentarea altora, ci pe temeiul unei înclinări de care aproape nu-ți dai seama, ferindu-te poate de a mărturisi că vii să practici, de pildă, stoicismul după ce ai părăsit pe celelalte, ori că vrei să îmbrățișezi platonismul de ciudă că alte curente s-au putut gândi să-l egaleze, ori să preferi școala peripatetică pentru marele său suflu umanist și pentru marea lui generozitate cu care ea știe să preamărească valorile umane mai mult decât pe altele³⁷⁷. În același timp, tulburați de atacul lor principal împotriva Providenței, pe motivul că în mîna ei se află atît grija față de cei răi cît și față de cei buni, unii acceptă orbește tăgăduirea hotărîtă a Providenței și aleg învățătura lui Epicur și a lui Celsus.

3. Or, dacă, așa cum spune argumentul, trebuie să credem în spusele întemeietorilor de școală elenă sau barbară, de ce nu mai bine în Dumnezeu Cel peste toate și care ne învață că numai Lui trebuie să ne închinăm, lăsînd la o parte restul, care, ori că nu există, ori, dacă există, e vrednic să i se aducă doar cinste, dar în nici un caz închinare sau respect? Despre aceste lucruri, cel care are nu numai credință, ci privește sau analizează problemele și cu rațiunea, va prezenta el însuși argumentele care-i vin în minte și de care s-a convins după o cercetare amănunțită. Cum să nu fim dar mai îndreptățiți să credem mai mult în Dumnezeu decât în argumentele raționale, cînd, și așa, toate faptele omenesti se bazează mai mult pe credință? Cine ar pleca în călătorie pe mare, cine ar lua vreo hotărîre de căsătorie sau de naștere de prunci, în fine, cine ar arunca sămînța în brazdele pămîntului dacă n-ar crede că vor ieși lucrurile bine, cu toate că s-ar putea întîmpla și contrarul, și chiar se și întîmplă?

Și, cu toate acestea, tocmai credința într-un rezultat fericit și pe potrivă dorințelor este cea care dă oamenilor curajul întreprinderii de a ieși din nesiguranță și din pericol. Dacă nădejdea și credința într-un viitor mai fericit sînt în stare să mențină viața pînă și în împrejurările cele mai critice, atunci cum n-ar fi ele cu atît mai mult acceptate rațional de cel care, mai presus decât marea pe care călătorește, decât ogorul pe care-l seamănă, decât femeia pe care o ia în căsătorie, ori mai presus decât alte împrejurări omenesti, crede în Dumnezeu-Tatăl care a creat toate și în Cel care, cu o neasemuită dăruire de Sine și cu măreția unui suflet dumnezeiesc, a avut curajul să propovăduiască această învățătură la toți locuitorii pămîntului, cu prețul celor mai mari primejdii și

377. Oricît de umanist este, aristotelismul e mult inferior creștinismului cînd caută să definească fericirea numai în funcție de bunuri exterioare (*Etica Nicomacică* I, 13). Împotriva îngustimii acestui orizont Origen s-a exprimat adeseori în pasajele din «Filocalia», între altele în cel privind Com. ps. 4, despre care va fi vorba în capitolul XXVI.

printr-o moarte izbăvitoare, deși socotită ca nelegiuită, pe care le-a îndurat pentru mîntuirea oamenilor, învățînd pe cei care s-au lăsat convinși de la început să se pună în slujba acestei învățături să îndrăznească, în ciuda tuturor primejdiilor și a amenințării permanente de a fi omorîți, să străbată întreg pămîntul ca să vestească mîntuirea oamenilor ?

4. Dar să ne spună acest acuzator al credinței creștine cu ce argumente întăritoare a fost silit să accepte că au fost multe nimiciri prin foc, multe înecări prin potop de ape și că, în cele din urmă, au fost cataclismele inundației de pe vremea lui Deucalion și a aprinderii cu foc din vremea lui Faeton ? Iar dacă ne pune înainte tema dialogurilor lui Platon, noi vom răspunde că nici nouă nu ne e greu să spunem că în sufletul curat și credincios al lui Moise, care se ridicase mai presus decît toată făptura și ajunsese să se unească cu Făcătorul lumii întregi, sălășluia un duh dumnezeiesc, care a prezentat lumii adevărul despre Dumnezeu cu mult mai limpede decît Platon și decît ceilalți înțelepți greci sau barbari. Și dacă ne cere să formulăm temeuri pentru această credință, să ne prezinte el cel dintîi o parte din formulările lui lipsite de dovezi și apoi vom dovedi și noi că afirmațiile noastre sînt întemeiate.

5. Ca să-și documenteze mitul nimicirilor prin foc și apoi prin apă, Celsus n-are decît să se inspire de la egipteni, pe care el îi numește «oameni de o înaltă înțelepciune», înțelepciune ale cărei dovezi sînt dobitoacele necuvîntătoare cărora li se închină și argumentele care dovedesc că cinstirea adusă acestor animale sfinte e logică și plină de taine și de mistere ! Iată, dar, că lăudîndu-se cu învățătura lor despre animale, egiptenii au ajuns să prezinte temeuri teologice, făcîndu-se astfel înțelepți nevoie mare ! Dar chiar și cînd ar admite Legea și pe legiuitorul iudeilor, chiar dacă ar recunoaște că există un singur Dumnezeu, Creator al lumii întregi, în ochii lui Celsus și ai semenilor lui ai mai puțină trecere decît ai coborî divinitatea nu numai în rîndul viețuitoarelor cugetătoare și muritoare, ci și a celor necugetătoare, ceea ce întrece și basmele metempsihozei în legătură cu sufletul, care cade din înaltul cerului și coboară pînă la dobitoacele lipsite de rațiune, și încă nu numai în cele domestice, ci pînă și în fiarele cele mai sălbatice. Și dacă văd pe egipteni mitologizînd, spun că ei filosofează cu ajutorul enigmelor și misterelor ; în schimb, dacă Moise scrie istorii adevărate pentru un popor întreg, lăsînd drept moștenire istorisiri, legi și învățături, se crede că acestea ar fi fabule goale, lipsite de orice înțeles mai înalt ! Iată dar care este părerea lui Celsus și a epicureilor !

6. Celsus mai declară textual : «*Dacă creștinii ar vrea să răspundă la întrebările mele (nu că eu aș căuta să mă documentez, pentru că eu cunosc totul, ci pentru că mă adresez tuturor în mod egal), bine ar face ! Dar dacă — așa cum fac adeseori — n-ar vrea să mă primească spunînd : «nu cerceta, ci crede mai întii !» — atunci voi fi nevoit să expun esența adevărată a învățaturii pe care o profesază și sursa din care provine ea.*».

La această culme a lăudăroșeniei, va trebui să răspundem : dacă ar fi citit vreodată cu adevărat pe proorocii despre care cei mai mulți mărturisesc că sînt plini de enigme și de expresii neînțelese, dacă ar fi studiat parabolele evanghelice, ca și cealaltă parte a Scripturii, Legea, cărțile istorice ale evreilor sau cuvîntările apostolilor, ori dacă ar fi vrut să adîncească, printr-o lectură pasionată, înțelesul acestor cuvinte, atunci n-ar mai fi avut atîta îndrăzneală să declare că «cunosc tot». Nici eu, care mi-am închinat atîția ani cercetării acestor probleme, n-aș spune «cunosc totul», pentru că iubesc adevărul. Dintre creștinii noștri nici unul n-ar zice : «cunosc toate» problemele filosofiei lui Epicur, nici n-ar îndrăzni să spună că cunoaște tot platonismul, mai ales cînd ne gîndim cît de multe diferențe sînt pînă și între cei care au scris despre ele.

Cine ar putea fi, dar, atît de îndrăzneț încît să spună că «cunosc totul» din stoicism ori din aristotelism ? Măcar dacă ar fi spus asemenea vorbe niște oameni din popor, care nu-și dau seama de ignoranța lor. De aceea să nu se creadă că «cunosc totul» și că au avut ca dascăli astfel de oameni ! Purtarea lui Celsus ne aduce aminte de aceea a unuia care a petrecut prin Egipt, unde înțelepții dau fel de fel de explicări filosofice tradițiilor pe care le cred de origine divină, în timp ce mulțimea care cunoaște doar din auzite cîteva mituri, a căror valoare doctrinară o ignoră, se mîndrește peste măsură cu acele filosofii. Ei bine, omul care a petrecut acolo doar printre oamenii de jos, cum ar putea crede că «cunoaște totul» din învățătura egiptenilor, de vreme ce n-a ascultat pe nici unul din preoții mari ai țării și nici n-a primit nici una din învățăturile secrete ale egiptenilor ? Or, ceea ce am vorbit despre înțelepții și profanii egiptenilor s-ar putea aplica și la perși : și acolo există inițieri interpretate rațional de învățații lor, dar care sînt practicate de popor în forme văzute, mult mai superficial. La fel s-ar putea spune și despre sirieni, despre indieni, ca și despre toți care au mituri și cărți sacre.

7. Întrucît însă Celsus se leagă de expresia folosită adeseori la creștini, că înțelepciunea ar fi un rău în viața aceasta, pe cînd nebunia ar fi o fericire ³⁷⁸, trebuie răspuns că în realitate el defaimă învățătura noas-

tră pentru că n-a citit corect textul de la Pavel, care spune : «dacă i se pare cuiva între voi că este înțelept în veacul acesta, să se facă nebun, ca să fie înțelept, căci înțelepciunea lumii acesteia este nebunie înaintea lui Dumnezeu»³⁷⁹. Dar Apostolul nu spune simplu : înțelepciunea e nebunie înaintea lui Dumnezeu, ci «înțelepciunea acestei lumi» și nu orice înțelepciune ! Nici n-a zis : «dacă i se pare cuiva între voi că este înțelept, să se facă nebun», ci «să se facă nebun în acest veac ca să fie înțelept». Așadar, noi înțelegem prin «înțelepciune a acestui veac» orice filosofie plină de credințe greșite față de ceea ce susțin Scripturile. Dar nu spunem că nebunia este o fericire sau un bine în general, ci doar atunci când te faci nebun pentru acest veac³⁸⁰. Aceasta e ca și cum am spune-o despre un adept al platonismului pentru că crede în nemurirea sufletului, dar susține și metempsihoza³⁸¹, pentru care se face de rușine în ochii stoicilor care batjocoresc aderarea la credința lor, sau a peripateticilor, care aduc osanale nesfârșite lui Platon, ori a epicureilor, care denunță cu glas mare superstiția celor ce admit o Providență divină și situează pe Dumnezeu deasupra universului întreg !

Să mai adăugăm și aceea că, după cum cere Scriptura, e mai bine să accepți o credință prin gândire și prin înțelepciune decât printr-o credință simplă, dar că în anumite împrejurări Logosul o dorește și pe aceasta din urmă, pentru ca să nu lași pe oameni cu totul descumpăniți. Căci, după cum mărturisește Pavel, un autentic ucenic al lui Iisus «de vreme ce întru înțelepciunea lui Dumnezeu lumea n-a cunoscut prin înțelepciune pe Dumnezeu, a binevoit Dumnezeu să mintuiască pe cei ce cred prin nebunia propovăduirii»³⁸². De unde rezultă cu toată evidența că în înțelepciunea lui Dumnezeu se cade să se facă cunoscut Dumnezeu. Și întrucât nu s-a făcut așa, Dumnezeu a găsit de bine mai apoi să mintuiască pe credincioși nu pur și simplu prin nebunie, ci prin «nebunia propovăduirii». De aici se face că vestirea lui Iisus Hristos cel răstignit e o nebunie a propovăduirii, după cum a spus Pavel și în alt loc, după ce luase cunoștință de ea : «noi însă propovăduim pe Hristos cel răstignit, pentru iudei sminteală, pentru păgâni, nebunie. Dar pentru cei chemați, și iudei și elini, pe Hristos, puterea lui Dumnezeu și înțelepciunea lui Dumnezeu»³⁸³.

379. *I Cor. 3, 18 ș.u.*

380. «Le christianisme est une sagesse ? Non, un fait. Tout le salut est dans ce fait : Le Fils de Dieu en croix». A. B. Allo, *Première épître aux Corinthiens*, Paris, 1938, p. 16.

381. Încă un loc clar în care Origen combate metempsihoza, de care a fost osîndit adeseori.

382. *I Cor. 1, 21.*

383. *I Cor. 1, 23.*

Iar la sfîrșitul primului volum, în legătură cu acuza că nici un înțelept sau învățat n-au fost pregătiți de Hristos, următoarele :

8. Din cîte putem cerceta cinstit și cu grijă despre activitatea apostolilor, reiese că ei propovăduiau creștinismul cu putere dumnezeiască și reușeau astfel să aducă pe oameni la cuvîntul lui Dumnezeu. Nu aveau nici darul de a vorbi frumos și nu stăpîneau nici măiestria de a împodobi predica lor cu podoabe de grai ales și dialectic, ca grecii, care erau în stare să farmece pe cei ce-i ascultau, căci mi se pare că dacă Iisus ar fi ales oameni cu multă învățătură înaintea oamenilor, în stare să prindă și să exprime idei scumpe mulțimilor ca să facă din ei colaboratori ai învățăturii Sale, foarte repede ar fi ajuns să fie bănuți că predică după metoda filosofilor dintr-o anumită școală, iar vestirea evanghelică și-ar fi pierdut, în acest caz, tot farmecul ei dumnezeiesc. Învățătura și predica ar fi constat, în acest caz, din discursuri de logică convingătoare, rostite într-un grai și într-o compoziție literară meșteșugită.

În acest caz, învățătura noastră s-ar sprijini — asemeni tuturor celorlalte doctrine filosofice din lume — numai pe «înțelepciunea oamenilor», iar nu pe «puterea lui Dumnezeu»³⁸⁴. Dar cînd vezi pe pescari și pe vameși că n-au deprins nici o măiestrie școlară specială — așa cum ni-i descrie Evanghelia și cum îi vede Celsus, într-adevăr, lipsiți de orice pregătire — și totuși sînt încurajați nu numai să apere credința în Hristos față de atacurile iudeilor, ci și să o predice celorlalte popoare și să le cîștige, atunci cum să nu te întrebi : de unde la ei atîta putere de convingere ? căci mulțimile nu aveau nevoie de cuvîntări meșteșugite. Și cine n-ar recunoaște că făgăduința «veniți după Mine și Eu vă voi face pescari de oameni»³⁸⁵ a dus-o la îndeplinire Iisus însuși, prin apostolii Săi ? Chiar Pavel însuși, după cum am spus-o mai înainte, o mărturisește cu aceste cuvinte : «Cuvîntul meu și propovăduirea mea nu stăteau în cuvinte convingătoare ale înțelepciunii dumnezeiești, ci în dovada Duhului și a puterii, pentru ca credința noastră să nu fie în înțelepciunea oamenilor, ci în puterea lui Dumnezeu»³⁸⁶. Căci după cum s-a spus prin proroci, atunci cînd vestesc, prin cunoașterea lor de mai înainte, propovăduirea Evangheliei, «Mîntuitorul va da cuvîntul celor ce vestesc cu putere multă, Împăratul puterilor poporului iubit»³⁸⁷ ca să se împlinească această prorocie, căci «repede aleargă cuvîntul Lui»³⁸⁸. Și, într-adevăr, vedem că «în tot pămîntul a ieșit vestirea lor și la marginile

384. *I Cor. 2, 4.*

385. *Mt. 4, 19.*

386. *I Cor. 2, 4—5.*

387. *Ps. 67, 12.*

388. *Ps. 147, 4.*

lumii cuvintele lor»³⁸⁹. Iată de ce se umplu de putere cei ce ascultă Cuvîntul lui Dumnezeu cel vestit cu putere, mărturisind-o prin hotărîrea lor, prin purtarea și chiar prin lupta lor dusă pentru adevăr pînă la moarte.

E drept că există însă și oameni cu suflet gol, chiar dacă ei mărturisesc că cred în Dumnezeu prin Iisus Hristos. Nelăsîndu-se stăpîniți de puterea lui Dumnezeu, aceștia nu se leagă de cuvîntul dumnezeiesc decît de formă. Dar cu toate că am pomenit adineauri un cuvînt rostit de Mîntuitorul în Evanghelie, n-aș sta la îndoială să-l folosesc și aici, ca să subliniez deplina preștiință dumnezeiască arătată de Mîntuitorul în legătură cu vestirea Evangheliei și puterea cuvîntului ei, care cîștigă sufletele credincioșilor chiar și cînd măiestria dascălilor nu-i prea mare, subjugîndu-i cu putere dumnezeiască. Căci zice Iisus : «Secerișul e mult, dar lucrătorii sînt puțini. Rugați, deci, pe Domnul secerișului să scoată lucrători la secerișul Său»³⁹⁰.

9. Întrucît Celsus a numit pe apostolii lui Iisus «oameni răi și compromiși, vameși și pescari din cei mai ticăloși», voi răspunde și la aceasta, căci lui îi place uneori să accepte ce spun Scripturile pentru ca să atace creștinismul, iar altele nu mai crede în Evanghelii pentru ca să nu admită divinitatea Fiului anunțată în toate Scripturile. Or, s-ar fi căzut, după ce a văzut sinceritatea scriitorilor și felul cum descriu aspectele mai puțin avantajoase, să le creadă și sub aspectul lor divin. Scrie doar în epistola sobornicească a lui Barnaba³⁹¹, din care probabil că Celsus s-a informat ca să spună că apostolii lui Iisus erau oameni răi și foarte ticăloși, că Iisus «și-a ales ucenicii Săi din oamenii peste măsură de păcătoși». E drept că, potrivit Evangheliei după Luca, însuși Petru a zis către Iisus : «Ieși de la mine, Doamne, că sînt om păcătos»³⁹². Mai mult, Pavel declară în epistola către Timotei, ca unul care a ajuns mai la urmă decît toți apostol al lui Iisus, că «e vrednic de crezare cuvîntul că Iisus Hristos a venit în lume să mîntuiască pe cei păcătoși, dintre care cel dintîi sînt eu...»³⁹³. Și, atunci, de ce să pară ciudat că, pentru a arăta oamenilor că are putere să vindece sufletele, Mîntuitorul a ales oameni răi și ticăloși, dar pe care i-a făcut să înainteze în virtute atît de mult, încît au ajuns să fie dați pildă pentru cei pe care i-a adus la Evanghelia lui Hristos ?

389. Ps. 18, 5.

390. Mt. 19, 37—38.

391. Barnaba, *Epistola* V, 9 (traducere românească, București, 1979, p. 119) : «ales oameni peste măsură de păcătoși» (Mt. 9, 13).

392. Lc. 5, 8.

393. I Tim. 1, 15.

10. Dacă s-ar cuveni să facem creștinilor reproșuri pentru viața anterioară convertirii lor la creștinism, atunci desigur că ar trebui să acuzăm și pe Fedon, oricât de mare filosof a fost, pentru că Socrate, după cum mărturisește istoria, l-a scos dintr-un loc de pierzanie și l-a antrenat să studieze filosofia. Mai mult, viața desfrînată dusă de Polemon, urmașul lui Xenocrate, ar fi cazul s-o punem pe seama filosofiei³⁹⁴. Or, atunci cînd la aceste două cazuri rațiunea este cea care s-a arătat vrednică, îndemnîndu-i să iasă din păcate atît de grele, în care căzuseră (deși printre greci nu mai știu altul afară de Fedon și de Polemon, care să fi trecut dintr-o viață de desfrîu la una de practicare a filosofiei), în cazul lui Iisus nu numai cei doisprezece (ucenici) de demult, ci fără înțetare, și în număr tot mai mare, cei care au devenit astfel un cor de înțelepți spun cu privire la viața lor sufletească : « pentru că și noi eram altădată fără de minte, neascultători, amăgiți, slujind poftelor și multor feluri de desfătări, petrecînd viața în răutate și pizmuire, urîți fiind și urîndu-ne unul pe altul ; iar cînd bunătatea și iubirea de oameni a Mîntuitorului nostru Dumnezeu s-au arătat, am ajuns ceea ce sîntem prin baia nașterii celei de a doua și prin înnoirea Duhului Sfînt, pe care le-a vărsat din belșug peste noi »³⁹⁵. Pentru că Dumnezeu a trimis pe Cuvîntul Său și i-a vindecat pe ei și i-a izbăvit din stricăciunile lor, cum ne-a învățat prorocul în psalmii săi³⁹⁶.

Și aș mai putea adăuga încă un caz : ca să stăpînească patimile, dar fără să aibă pretenția că expune un adevăr de credință, Hrisip³⁹⁷ încearcă, în cartea sa *Arta de a te vindeca de patimi*, să tămăduiască, potrivit îndrumărilor unor anumite școli filosofice, pe cei ale căror suflete căzuseră în puterea patimilor, zicînd : dacă plăcerea a devenit un scop, atunci în direcția aceasta trebuie tratate patimile ; dacă sînt trei feluri de bunuri, tot pe această cale trebuie să scăpăm de patimi și pe cei stăpîniți de ele. Dar cei ce acuză creștinismul nu văd cîte patimi și cîte valuri de răutăți au fost stîrpite și mai ales cîte năravuri sălbatice au fost îmblînzite pe urma învățaturii noastre creștine. Ar fi fost de datoria celor ce propovăduiesc slujirea binelui comun să-și arate recunoștința lor față de această Evanghelie, care a reușit, printr-o nouă metodă, să scoată pe oameni din atîtea păcate, confirmînd, dacă nu adevărul celor spuse, cel puțin utilitatea lor pentru neamul omenesc.

394. Despre Fedon și Polemon vezi Diog. Laerțios, *Viața și doctrinele filozofilor*, trad. C. Balmuș, București, 1963, 2, 9, 105 ; 4, 3, 16.

395. *Tit* 3, 3—4. O plastică formulare a argumentului moral în legătură cu divinitatea creștinismului.

396. *Ps.* 106, 20.

397. Hrisip, *Arta...*, VII, 51, citat după Borret (*Origène, Contre Celse*, I, p. 256—257).

11. Învăţînd pe apostoli să nu rişte în chip temerar, Iisus le-a spus : «cînd vă urmăresc pe voi în cetatea aceasta, fugiţi în cealaltă, dacă vă prigonesc şi acolo, atunci fugiţi într-a treia»³⁹⁸. El le-a dat pildă să ducă o viaţă ordonată, purtînd grijă să nu înfrunte primejdiile cu prea mare uşurătate, la momente nepotrivite şi fără socoteală. Dar şi aici Celsus desfigurează şi calomniază pe Hristos afirmînd, prin gura unui iudeu din scrisoarea sa : «*Cu apostolii Tăi, Tu fugi dintr-un loc în altul!*».

12. Şi iată ce acuză mai aduce lui Iisus evreul lui Celsus : *De ce a fost nevoie, atunci cînd erai încă prunc, să fugi în Egipt ca să scapi astfel de tăiere ? Şi celelalte...*

Dar noi credem în Iisus, Cel care a zis : «Eu sînt Calea, Adevărul şi Viaţa»³⁹⁹ şi alte cuvinte de felul acesta, pe care le spune, pentru că se afla încă în trup omenesc : «Voi căutaţi acum să Mă ucideţi pe Mine, Omul care v-am spus adevărul»⁴⁰⁰. Mărturisesc că fraza în felul acesta va fi fost redactată : datorită purtării Sale de grijă, Mîntuitorul a binevoit să vină în lume ca om şi trebuia să nu se expună în chip nepotrivit la primejdia morţii. Acesta a fost motivul pentru care a fost condus de părinţii Săi, îndrumaţi de un înger al lui Dumnezeu...⁴⁰¹.

13. Ce e ciudat în aceea că, odată intrat în firea umană, Iisus a fost ocrotit în timpul respectiv, după rînduiala omenească, pentru ca să ocolească primejdiile, nu pentru că acest lucru n-ar fi fost posibil şi în alt chip, ci pentru că se cuvenea să se recurgă la căi şi rînduieli omeneşti, pentru ca să se salveze ? Şi a fost mult mai bine că pruncul Iisus a ocolit uneltirea lui Irod, plecînd cu părinţii în Egipt pînă ce-a murit cel ce urmărea sufletul pruncului⁴⁰², încît Providenţa, veghind asupra lui Iisus, n-a împiedicat deloc libertatea lui Irod de a dori să ucidă pruncul, ori să nu plaseze în jurul lui Iisus «casca iadului»⁴⁰³, de care vorbesc poezii, sau altceva de felul acesta, sau să nu-i urgisească cu foc, ca pe cei din Sodoma, pe duşmanii care căutau să-L omoare. Un chip cu totul ieşit din comun şi prea bătător la ochi pentru salvarea Lui ar fi fost piedică în calea planului Său de a învăţa ca om, mărturisit încă de Tatăl ca Dumnezeu, căci, aşa cum îl vedeau oamenii, era în El ceva dumnezeiesc, pentru că, de fapt, şi era Fiul lui Dumnezeu, Dumnezeu Logosul, puterea

398. Mt. 10, 25. Se pare că citatul a fost cunoscut de Origen în două redactări, una mai lungă şi cealaltă mai scurtă. Se ştie că în veacul IV va fi folosit adeseori de Sfîntul Atanasie cel Mare, mai ales în *Apologia de fugă* (traducere românească. St. Bezdechi, Cluj, 1947, p. 79 ş.u.).

399. In. 14, 6.

400. In. 8, 40.

401. Textul «Filocaliei» se intrerupe aici, spre a fi reluat peste cîteva rînduri.

402. Şi Justin Filozoful a răspuns în «Dialogul» său la această întrebare (Cap. 102; p. 227).

403. Homer, *Iliada*, V, 845.

lui Dumnezeu și înțelepciunea lui Dumnezeu, Cel pe care-L numim Hristos ⁴⁰⁴. Dar nu-i acum timpul să scriem despre ființa și firile din care era format Iisus cel întrupat, problemă care ar forma, așa zicînd, o temă familiară creștinilor.

14. Aș spune că acuza îndreptată împotriva lui Iisus și a ucenicilor Lui amintește de o istorie legată de viața lui Aristotel : Văzînd că urma să se adune un tribunal care să-l învinuiască de impietate din pricina unor teze din filosofia sa, pe care atenienii le socoteau primejdioase, el s-a retras din Atena și și-a mutat școala la Halkis, după ce s-a scuzat față de prietenii săi prin aceste cuvinte : «Să plecăm din Atena, ca să nu dăm iarăși atenienilor prilej să se încarce cu o nouă crimă, ca aceea asupra lui Socrate, ci să-i ferim de a doua impietate împotriva filosofiei» ⁴⁰⁵.

Și iarăși din cartea a III-a a tratatului «Contra lui Celsus»

15. Celsus mai citează împotriva noastră cîteva observații făcute de unele persoane, care se numesc pe ei creștini, dar care au idei cu totul contrare învățaturii lui Hristos și care nu pot fi numărați printre cei prea inteligenți, ci printre cei mai ignorați. Iată ce susțin ei : «*Nimeni din cei care au învățat carte și nici un înțelept sau om cuminte să nu stea printre noi, căci astfel de însușiri sînt socotite de noi păcat ; în schimb, cine n-are carte, e neștiutor, nătîng și nebun, aceștia să vină cu toată îndrăzneala. Recunoscînd că numai astfel de oameni sînt vrednici de Dumnezeu, ei arată că nu doresc și nu pot convinge să vină la ei decît pe nerozi, pe cei de neam slab și imbecili, adică pe sclavi, femei și copii*».

La acestea răspundem că, chiar dacă Iisus ne îndeamnă la cumpătare atunci cînd zice : «*Oricine se uită la femeie, poftind-o, a și săvîrșit adulter în inima lui*» ⁴⁰⁶, și ar vedea, între alții, pe cîțiva așa-zii creștini că trăiesc în desfrîu, desigur că acela ar avea drept să-i disprețuiască pentru viața lor potrivnică învățaturii lui Hristos, dar ar proceda foarte nerațional dacă vina adusă acelor oameni ar arunca-o asupra învățaturii Domnului. Tot așa, dacă s-ar constata că învățătura creștină, mai mult decît altele, îndeamnă la înțelepciune, ar trebui să fie înfrunțați cei care, pentru a-și apăra neștiința lor, se leagă nu de unele acuze ca cele întîlnite în scrierile lui Celsus, căci nici nu există astfel de acuze, nici chiar în gura celor simpli și neștiutori, ci de altele,

404. I Cor. 1, 24.

405. Diog. Laertios, *Viața...*, 5, 1, 5.

406. Mt. 5, 28.

de foarte mică importanță, în stare să-i întoarcă de la practicarea înțelepciunii.

16. Că Logosul divin așa ne vrea, să fim înțelepți, reiese atît din scrierile vechi ale iudeilor, care mai sînt încă în uz la noi, dar nu mai puțin din cele scrise după Hristos și care toate sînt recunoscute de Biserici ca inspirate. Căci scrie în Psalmul 50, în rugăciunea îndreptată de David către Dumnezeu : «Cele nearătate și cele ascunse ale înțelepciunii Tale mi-ai arătat mie»⁴⁰⁷, iar despre Solomon știm că a cerut înțelepciune și că a primit-o. Și urmele înțelepciunii lui se pot recunoaște în scrierile pe care le-a lăsat, scrieri cuprinzînd în puține cuvinte o profundă înțelepciune. Ai putea afla în ele atît elogiile ale înțelepciunii, cît și îndemnuri spre trăire înțeleaptă. Căci atîta era de înțelept Solomon încît și regina din Saba, auzind de numele lui Solomon și de numele Domnului, a venit să-l încerce prin întrebări enigmatice. Și i-a vorbit spunîndu-i tot ce era în inima ei, iar Solomon i-a dat răspuns la toate întrebările. Și n-a rămas nici o întrebare la care împăratul să nu-i fi dat răspuns. Și a văzut împărăteasa din Saba toată înțelepciunea lui Solomon și toate averile lui. Și a zis ea către împărat : «adevărat este ce am auzit eu în țara mea de lucrurile tale și de înțelepciunea ta, însă eu nu credeam vorbele pînă ce n-am venit și n-am văzut cu ochii mei și iată nici pe jumătate nu mi se spusese ; tu ai înțelepciune și bogăție mult mai mare decît am auzit eu»⁴⁰⁸. Căci se și scrie despre el : «Și a dat Dumnezeu lui Solomon înțelepciune și pricepere foarte mare și cunoștințe multe ca nisipul mării. Și era înțelepciunea lui Solomon mai presus de înțelepciunea tuturor celor vechi și mai presus de toată înțelepciunea egiptenilor. Și era mai înțelept decît toți oamenii»⁴⁰⁹, și celelalte.

Iată dar cum vrea Cuvîntul să existe înțelepți printre credincioși, încît, pentru ca să pună la încercări priceperea ascultătorilor, a formulat unele adevăruri în formă de ghicitori ascunse, altele ca parabole, iar altele sub formă de probleme. Că zice careva dintre prooroci, Osea, la sfîrșitul cărții sale : «O, Osea, de ar fi cineva înțelept ca să priceapă acestea, și ager ca să poată pătrunde cuvîntul cel adînc !»⁴¹⁰. Iar Daniil și cei robiți împreună cu el atîta s-au preocupat cu științele în care se îndeletniceau înțelepții de la curtea din Babilon, încît se arătasera «de zece ori mai isteți» decît toți⁴¹¹. Se mai vorbește în cartea proorocu-

407. Ps. 50, 8.

408. III Regi 10, 5—7.

409. III Regi 4, 29.

410. Os. 14, 10.

411. Dan. 1, 20.

lui Iezechiil, adresându-se căpeteniei Tirului care se ținea tare priceput în filozofie : «Iată, tu îți închipui că ești mai înțelept decît Daniil și că nu sînt taine ascunse pentru tine» ⁴¹².

17. Dacă vii la cărțile scrise după (înălțarea lui) Iisus, vei găsi mulțimile credincioșilor ascultînd pildele ca unii care se aflau «afară» și erau vrednici numai de învățături exoterice, în vreme ce ucenicii participă «în deosebi» la explicarea esoterică (mai adîncă) a pildelor, Căci «ucenicilor Săi le lămurea (Iisus) toate deosebi» ⁴¹³, preferînd mulțimilor pe cei care erau dornici să asculte mai de-aproape înțelepciunea. Celor ce cred în El le făgăduiește că le va trimite înțelepți și cărturari, zicînd : «Iată trimit la voi înțelepți și cărturari și dintre ei vor ucide»⁴¹⁴. Iar Pavel, înșirînd harismele dăruite de Dumnezeu, a pus la loc de frunte cuvîntul de înțelepciune, iar pe locul al doilea, ca urmînd după el, cuvîntul cunoștinței, iar în rîndul al treilea, și mai jos, credința. Și pentru că punea cuvîntul mai presus decît săvîrșirea minunilor, așează «darurile tămăduirilor și facerii de minuni» ⁴¹⁵ într-un loc mai prejos decît harismele cuvîntului. Iar în Faptele Apostolilor mărturisește însuși Ștefan despre știința bogată a lui Moise, informîndu-se din scrierile vechi, la care n-au putut ajunge mulțimile, căci zice : «Și a fost învățat Moise în toată înțelepciunea egiptenilor» ⁴¹⁶. De aceea, și cînd a ajuns să facă minuni, își închipuiau că parcă nu le săvîrșea cu putere dată de la Dumnezeu, ci după învățăturile agonisite de la egipteni, în care se specializase. Tocmai această bănuială a minat pe rege să cheme înțelepții Egiptului și pe sofîști și pe vrăjitori ⁴¹⁷, care și-au dat pe față neputința lor față de înțelepciunea lui Moise, care întrecea toată înțelepciunea egiptenilor.

18. Se pare că cele scrise Corintenilor aveau în vedere pe greci, care se umflau cu înțelepciunea elinească și care au adus pe unii la părerea că învățătura creștină n-ar vrea să știe de cei înțelepți. Dar să audă cel care crede așa ceva că, vrînd să contrazică pe oamenii răi, Logosul declară că ei nu sînt înțelepți în privința celor care pot fi cunoscute, împotriva celor nevăzute și chiar a celor fără de sfîrșit, ci sînt înțelepți față de cei ce nu se preocupă decît de cele bazate pe simțuri și că întreaga lor înțelepciune se reduce la orizonturile lumii acesteia. Tot astfel, în mulțimea învățăturilor cite se cunosc e o mare deosebire. Unele recunosc numai lumea materiei și a simțurilor. Chiar cînd vorbesc de

412. *Iez.* 28, 3.

413. *Mc.* 4, 11.

414. *Mt.* 23, 34.

415. *I Cor.* 12, 8—9.

416. *Fapte* 7, 22.

417. *Ieș.* 7, 11.

ființe mai înalte, le înțeleg tot în chip material. După ei, în afară de materie nu există nimic. De o existență a spiritelor nevăzute sau fără de corpuri nu vor să știe. Această înțelepciune o denumește Pavel ca «înțelepciune a lumii», care va fi nimicită și dovedită ca nebună. Ea e numită pe scurt «înțelepciune a acestei lumi» ⁴¹⁸.

Dar există și alte învățături, care îndepărtează sufletul de la poftele spre cele pămîntești, înălțîndu-l spre fericirea cu Dumnezeu și spre împărățirea cu El. Aceștia propovăduiesc disprețuirea, ca vremelnice, a tuturor celor sensibile și vizibile, nevoindu-se spre cele nevăzute ⁴¹⁹ și țintind spre cele ce nu se văd și spun că aceasta este înțelepciunea lui Dumnezeu. Și, ca unul care iubește adevărul, Pavel zice despre înțelepții greci în legătură cu unele afirmații, dealtfel juste, ale lor: «Cunoscînd pe Dumnezeu, ei nu L-au slăvit ca Dumnezeu, nici nu I-au mulțumit» ⁴²⁰. El mărturisește mai departe că ei au cunoscut, într-adevăr, pe Dumnezeu, dar le mai spune că acest lucru n-ar fi fost cu puțință fără ajutorul lui Dumnezeu, adăugînd: «Căci Dumnezeu le-a vădit lor», făcînd aluzie, cred, la cei ce se ridică de la cele văzute la cele nevăzute: «Cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înțelegîndu-se din fapte, adică veșnica Lui putere și dumnezeire, așa ca ei să fie fără cuvînt de apărare, pentru că, cunoscînd pe Dumnezeu, nu L-au slăvit ca pe Dumnezeu și nici nu I-au mulțumit» ⁴²¹.

19. Apostolul zice în alt loc: «priviți chemarea voastră, fraților, că nu mulți sînt înțelepți după trup, nu mulți sînt puternici, nu mulți sînt de neam bun. Ci Dumnezeu și-a ales pe cele nebune ale lumii ca să rușineze pe cei înțelepți; Dumnezeu și-a ales pe cele de neam de jos ale lumii, pe cele nebăgate în seamă, ca să strice pe cele ce sînt, ca nici un trup să nu se laude înaintea lui Dumnezeu» ⁴²².

S-au ridicat, drept aceea, unii care să creadă că nimeni dintre oamenii culți, dintre cei înțelepți ori dintre cei cu judecată nu trec la credința noastră. Dar și împotriva acestora vom putea spune că nu s-a zis «nici un înțelept după trup», ci «nu mulți sînt înțelepți după trup». Și apoi e limpede că între condițiile cerute pentru episcopi, descriînd ceea ce trebuie să fie un episcop, Pavel a fixat-o și pe cea de dascăl, cînd spune că trebuie «să fie destoinic și să îndemne la învățatura cea sănătoasă și să mustre pe cei potrivnici» ⁴²³ pentru ca, prin înțelepciunea din

418. *I Cor.* 2, 6.

419. *Rom.* 1, 21. Plastică rezumare a crezului lui Origen. Desigur, nu în genul unei argumentări cosmologice, ci în sensul unei viziuni de pnevmatologizare a vieții.

420. *Rom.* 1, 21.

421. *Rom.* 1, 19—21.

422. *I Cor.* 1, 26—29.

423. *Tit* 1, 9.

el, să închidă gura grăitorilor în deșert și a celor înșelători. Și, după cum e preferat la episcopie omul căsătorit o singură dată în locul celui căsătorit de două ori, unul «fără de prihană» față de cel prihănit, unul treaz față de unul care nu e, unul cuminte față de unul care nu-i cuminte, unul cuviincios față de altul care nu-i deloc, tot așa cere de la cel preferat pentru acest scaun ca să fie «destoinic să învețe pe alții» «și să mustre pe cei potrivnici». Cum ar putea, dar, cu bună credință, să ne atace Celsus spunînd: «*nimeni din cei care au învățat carte, nici un înțelept sau un om cuminte să nu stea între noi*? Dimpotrivă, noi zicem că oricine a învățat carte, orice înțelept sau om cuminte este binevenit. Să vină, desigur, și cel ce e fără școală, incult, nesimțit, prunc chiar! Căci dacă vine, Logosul pe toți îi tămăduiește, pe toți îi face oameni vrednici de Dumnezeu.

20. Mincinoasă e și acuza că dascălii învățaturii creștine n-ar vrea să convingă decît oameni nerozi, de neam slab și imbecili, sclavi, femei și copii. Logosul îi cheamă pe toți, ca pe toți să-i facă mai buni. Dar îi cheamă și pe cei superiori altora, căci «Hristos este Mîntuitorul tuturor oamenilor și mai ales al celor credincioși»⁴²⁴, fie că ei sînt dintre inteligenți, fie din cei mai simpli. Hristos ne este «jertfă de ispășire (către Tatăl) pentru păcatele noastre, dar nu numai pentru ale noastre, ci și pentru ale lumii întregi»⁴²⁵. E de prisos, dar, să vrei să răspunzi lui Celsus pentru spusele lui: «*Dealțul, ce rău este să fii educat în cele mai bune învățături, să fii înțelept și să dovedești acest lucru? Ar putea fi aceasta o predică spre cunoașterea lui Dumnezeu? N-ar fi mai curînd un ajutor și un mijloc mai potrivit pentru a ajunge la adevăr?*».

Desigur că nu-i nici un rău să fii cu adevărat om învățat, pentru că învățătura este calea spre virtute. Cu toate acestea, ca să numeri printre cei învățați și pe cei care propovăduiesc dogme rătăcite, n-ar aproba nici chiar învățații greci. Nici după învățătura noastră creștină, știința răutății nu poate fi numită înțelepciune. Or, «știință a răutății» propagă, ca să zic așa, cei cu învățături rătăcite și cei care se înșală cu sofisme. De aceea aș spune că, la acești oameni, o astfel de învățătură e mai curînd neștiință decît știință. Și apoi, cine n-ar recunoaște că e un bine să te dedici învățăturilor superioare? Dar ce anume vom numi învățături superioare dacă nu pe cele adevărate și care ne îndeamnă la virtute? Mai mult, dacă-i indicat să fii prudent, atunci nu mai puțin să te și manifesti ca atare, cum zice Celsus. Și, departe de a

424. I Tim. 4, 10.

425. I In. 2, 1—2.

fi un obstacol în calea cunoașterii lui Dumnezeu, cultura și sîrguința după învățăături mai bune, ca și înțelepciunea, sînt un ajutor. Mai curînd decît lui Celsus, nouă ni se cade să spunem, mai ales dacă prin aceasta combatem epicureismul.

21. Dar să vedem ce spune mai departe Celsus : *«Iată-i în piețele publice pe cei care-și divulgă secretele și care-și fac de cap cu gălăgia lor. Niciodată ei nu s-ar apropia de o adunare de oameni cuminți și să îndrăznească să susțină acolo frumoasele lor mistere. În schimb, cît ce văd tineri, o grămadă de sclavi, o strînsură de imbecili, se reped într-acolo și îndată se umflă în pene».*

Iată în ce chip ne calomniază, asemănîndu-ne cu cei care-și divulgă secretele și care-și fac de cap prin piețele publice ! Ce secrete divulgăm noi ? Sau ce altceva similar, noi, care atunci cînd ne adunăm citim din textele sfinte și le explicăm, îndemnînd la credincioșie față de Dumnezeu Cel peste toate și la virtuțile înrudite, ferindu-ne să disprețuim pe Dumnezeu și să săvîrșim vreo faptă contrară rațiunii ? Chiar și filosofii ar dori să poată aduna, precum creștinii, atîția ascultători la lecțiile lor, ca să-i îndemne la virtute ! Așa au făcut mai ales mulți dintre filosofii cinici⁴²⁶, care înjghebau discuții publice cu toți trecătorii. Credeți oare că așa fac și creștinii cînd strîng în jurul lor oameni pe care nimeni nu-i socoate culți, cînd își adună și-și strîng auditorii de pe la colțuri de stradă și de pe la încrucișări de drumuri, asemănîndu-i cu cei care întretin cu năzdrăveniile lor, prin piețele publice, un public numeros ? Sînt convinși că nici Celsus, nici vreunul din aderenții săi, nu crede pasibili de pedeapsă și de reproș pe cei care și-au făcut o datorie a iubirii de frate din luminarea mulțimilor celor neștiutoare.

22. Iar dacă nu-s vinovați, să vedem dacă nu cumva creștinii cheamă mai mult (decît filosofii) mulțimile la cîntea cea desăvîrșită. Filosofii care-și țin discursurile în plină stradă nu-și aleg auditorii, ci numai dacă vrea cineva, aula rămîne în picioare și ascultă. Creștinii, în schimb, scrutează înainte, pe cît le stă în putință, inimile celor ce doresc să fie primiți în rîndul aderenților lor. Ei îi pregătesc în mod individual și în chip deosebit și abia atunci sînt aceia primiți ca auditori, după ce au dat destule mărturii că nutresc intenția de a duce o viață cinstită. Ei formează un grup aparte de începători, care urmează să fie inițiați și care n-au primit încă simbolul curățirii ; apoi alt grup, al celor care au dat cele mai bune mărturii despre hotărîrea lor de a

426. Nu e locul să insistăm aici asupra acuzațiilor multiple aduse învățăturii și vieții creștinilor de către filosofii păgîni. A se vedea P. Labriolle, *La réaction payenne. Etude sur la polémique antichrétienne du I-e au VI-e siècles*, 6 ed., Paris, 1942.

nu vrea altceva decît ceea ce e îngăduit pentru creștini. Printre ei, unii sînt rînduiți să controleze viața și purtarea celor care urmează să fie primiți în comunitate ⁴²⁷, oprindu-i de la legături cu oameni vinovați de păcate ascunse, dar primind cu toată inima pe ceilalți, pentru ca în fiecare zi să-i facă mai buni.

Un procedeu similar dovedesc ei și față de cei păcătoși, mai ales față de cei cu viață desfrînată, pe care-i exclud din comunitate. Poate că Celsus îi aseamănă pe creștini cu cei care întrețin în piețele publice poporul de rînd cu bețiile și scamatoriile lor. Venerabila școală a pitagoreilor socotea morți pe cei care călcau învățătura lor și îi treceau pe piatra de mormînt ca apostatați de la credință ⁴²⁸. În schimb, creștinii îi deplîng ca pe niște defuncți, pentru că sînt ca niște pierduți și morți față de Dumnezeu, pe cei ce s-au lăsat biruiți de o viață de plăceri sau de alte păcate. Dacă unul dovedește o schimbare serioasă, după un timp mai îndelungat decît cel de la prima inițiere, creștinii îl primesc din nou, ca și cum ar fi un înviat din morți, dar nu pun în nici o dregătorie de conducere a «Bisericii lui Dumnezeu» pe cei care au căzut după ce fuseseră primiți în creștinism.

23. Oamenii cu care ne aseamănă Celsus, care divulgă secretele lor și țipă prin piețele publice, nu s-ar apropia niciodată, zice el, de adunările oamenilor serioși cu îndrăzneala de a divulga misterele lor frumoase, dar dacă văd tineri, o grămadă de sclavi, o strînsură de imbecili, s-ar repezi într-acolo și s-ar umfla acolo în pene. Celsus nu face decît să ne insulte, cum fac femeile pe la răspîntii, cu singurul scop de a înjura pe trecători. Căci noi facem tot ce-i cu putință ca adunările noastre să cuprindă la ședințe oameni serioși și, în felul acesta, nu avem îndrăzneala să afișăm în public tainele noastre cele mai frumoase și mai dumnezeiești, de vreme ce dispunem de auditori cuminți. Tocmai că ținem ascunse și trecem sub tăcere tainele noastre cele mai adînci, mai ales cînd vedem oameni mai simpli și care au încă nevoie de învățătură, cum zicem noi, cei hrăniți «cu lapte».

Căci scris este în epistola lui Pavel al nostru către corinteni, ai căror greci încă nu-și îndreptaseră năravurile: «Cu lapte v-am hrănit, nu cu bucate, căci încă nu puteați (mîncă) și încă nici acum nu puteți, fiindcă sînteți tot trupești. Cîtă vreme este încă între voi pizmă și ceartă și dezbinări, nu sînteți oare trupești și nu umblați după om?» ⁴²⁹

427. Despre etapa de pregătire pentru primirea în creștinism Origen ne oferă multe informații. A se vedea la indici «Biserica», «membrii ei», «catehumenii».

428. Idee amintită și în C. Cels II, 12; Clement Alexandrinul, *Stromatele* V, 57, 2—3. Desigur aici se face aluzie la problema «lapsi»-lor, pe care Celsus o exploatează.

429. *I Cor.* 3, 2—3.

Și același apostol, știind că unele adevăruri formează hrana sufletului mai desăvârșit, pe cînd sufletele începătorilor se aseamănă cu laptele copiilor, zice în alt loc : «căci voi aveți nevoie de lapte, nu de hrană vîrtoasă. Pentru că oricine se hrănește cu lapte este nepriceput în cuvîntul îndreptării, de vreme ce este prunc. Iar hrana tare este pentru cei desăvârșiți, care au prin obișnuință simțurile învățate să deosebească binele și răul»⁴³⁰. Or, dacă sînt valabile aceste adevăruri, se va putea oare admite că mărețele adevăruri ale credinței noastre n-ar fi propovăduite într-o adunare de oameni inteligenți și serioși ori că, dimpotrivă, învățătorii noștri ar trăda sfintele și venerabilele noastre taine dacă ar vedea înaintea lor o grămadă de copii, de sclavi ori de imbecili și ar etala în fața lor astfel de spectacole? Dimpotrivă, pentru oricine ar examina ținuta Scripturilor noastre, e limpede că, împărtășind ura populației josnice față de neamul creștinilor, Celsus se exprimă fără control și bazîndu-se pe minciuni.

24. Noi mărturisim că, tocmai contrar față de ce spune Celsus, vrem să educăm pe toți prin cuvîntul lui Dumnezeu în așa fel încît să împărtășim și tinerilor îndemnuri potrivite vîrstei lor și să arătăm sclavilor cum s-ar putea încuiba și în ei duhul libertății și să fie astfel și ei înălțați prin lucrarea Cuvîntului. Propovăduitorii creștinismului declară destul de apăsător că «sînt datori și elinilor și barbarilor și învățaților și neînvățaților»⁴³¹; în acelaș timp, ei nu tăgăduiesc că trebuie să tîmăduiască și sufletele celor neștiutori, pentru ca, pe cît e cu putință, să dobîndească și ei o mai bună înțelegere, să asculte de cuvîntul lui Solomon : «Voi, cei simpli, învățați curățenia și voi, cei nebuni, înțelepțiți-vă»⁴³². «Cine e neînțelept să intre la mine și cine este lipsit de înțelepciune să umble pe calea priceperii. Veniți și mîncăți din pîinea mea și beți din vinul pe care eu l-am amestecat cu mirodenii, părăsiți neînțelepciunea ca să rămîneți cu viață și umblați pe calea cea dreaptă a priceperii»⁴³³.

Și aici aș mai putea adăuga un răspuns la atacurile lui Celsus : oare filosofii nu invită și pe tineri să le asculte prelegerile? Nu îndeamnă oare pe tineri să părăsească viața destrăbălată, îndrumîndu-i spre bunuri mai înalte? Ce-ar fi dacă am reproșa și noi filosofilor că au îndemnat pe sclavi să urmeze virtutea, cum face Pitagora cînd vorbește de Zalmoxis, ori Zenon despre Perseu, și, mai ieri-alaltăieri, cei ce au îndrumat pe Epictet spre filosofie? Sau n-avem și noi drept, o, gre-

430. *Evr.* 5, 12—14.

431. *Rom.* 1, 14.

432. *Pilde* 8, 5.

433. *Pilde* 9, 4—6.

cilor, să chemăm la filosofia noastră pe tineri, pe sclavi, pe cei de jos? Când facem acest lucru, oare nu din iubire față de om îl facem, ca unii care vrem să vindecăm cu doctoria credinței orice ființă cugetătoare și s-o familiarizăm cu Dumnezeu Cel ce a creat toate? ⁴⁵⁴.

25. Dacă am zice așa ceva, ar urma că din cauza mulțimii oamenilor simpli, care se lasă conduși de legile lor, nici un om cu cap n-ar mai asculta, de pildă, de un Solon, de un Licurg, de un Zalenkos sau de alt legiutor, mai ales dacă prin «om cu cap» am înțelege pe omul virtuos. Într-adevăr, în aceste exemple legiutorii au împlinit ce le-a părut mai de folos, înconjurând popoarele lor cu disciplină și cu legi deosebite: tot așa și Dumnezeu, legiferând în Iisus pentru oamenii de pretutindenea, îndrumază și pe oamenii lipsiți de cultură, în măsura în care e cu putință, să-i conducă spre mai bine. După cum am spus-o mai înainte, Dumnezeu cunoștea bine acest lucru, când a grăit prin Moisi: «Ei M-au întăritat la gelozie prin cei ce nu sînt Dumnezeu și au aprins mînia Mea prin idoli lor; îi voi întărita și Eu pe ei printr-un popor, le voi aprinde mînia printr-un neam fără pricepere». Aceași era și gîndirea lui Pavel, cum s-a spus mai sus: «Dumnezeu și-a ales pe cele nebune ale lumii ca să rușineze pe cei înțelepți» ⁴⁵⁵, numind «înțelepți» în sens mai general pe toți cei pe care progresul exterior al științelor nu i-a împiedicat să se întunece în politeismul ateu, pentru că «zicînd că sînt înțelepți, au ajuns nebuni și au schimbat slava lui Dumnezeu celui nesticăcios întru asemănarea chipului omului celui stricăcios și al păsărilor și al celor cu patru picioare și al tîrîtoarelor» ⁴⁵⁶.

26. Ne mai acuză Celsus spunînd că predicatorii noștri se adresează numai celor nepricepuți și proști. I s-ar putea răspunde: pe cine numești «proști»? Strict vorbind, orice om rău e un prost ⁴⁵⁷. Dacă numești proști pe cei răi, atunci, în dorința de a cîștiga pe oameni prin filosofie, vei căuta să cîștigi pe cei răi, sau pe cei aleși? Dar aceștia s-ar putea să nu fie aleși, din moment ce au îmbrățișat filosofia; prin urmare, au rămas cei răi; dar dacă sînt răi, atunci ei sînt și proști. Și astfel va trebui să cîștigi și tu din aceștia pentru filosofie, de unde urmează că și tu cauți din cei proști. După părerea mea, chiar dacă umblăm după cei pe care tu îi numești proști, noi facem ca medicul

454. Ca într-o sinteză a întregii polemici avute cu răutățile lui Celsus, Origen rezumă concepția sa în aceste vorbe: «oare nu din iubire față de om facem noi toate pentru ca să vindecăm prin doctoria credinței orice ființă cugetătoare și s-o familiarizăm cu Dumnezeu?». Mai pe larg cînd vom prezenta întreaga problematică creștină, așa cum reiese ea din opera apologetică a lui Origen.

455. *I Cor.* I, 27. Origen se referă la un pasaj anterior (*C. Cels* II, 78).

456. *Rom.* I, 22—23.

457. Cicero, *Tusc.* 4, 54 (Citat după Borret, vol. III, p. 167).

filantrop care caută pe bolnavi ca să le aducă doctorii și să-i refacă. Dar dacă numești proști pe oamenii cu minte mai redusă și mai neputincioasă, atunci îți voi răspunde că chiar și pe aceștia voi încerca, pe cât îmi stă în putință, să-i fac mai buni, fără să mă gândesc să înjghebez o comunitate numai din astfel de oameni. Mai curînd caut minți agere și pătrunzătoare, pentru că aceștia sînt în stare să urmeze lămurirea tainelor și a semnificațiilor ascunse ale Legii, ale proorociilor și ale Evangheliilor⁴³⁸, pe care tu le-ai disprețuit pe motiv că n-ar cuprinde nimic de valoare din pricină că n-ai cercetat înțelesul pe care îl cuprind ele și n-ai încercat să pătrunzi intenția scriitorilor.

XIX

CĂ CREDINȚA ÎN DOMNUL NOSTRU(IISUS HRISTOS)
N-ARE NIMIC COMUN CU CREDINȚA ABSURDĂ ÎN SUPERSTIȚIE;
EA E VREDNICĂ DE LAUDA ȘI DE LA ÎNCEPUT S-A SPRIJINIT
PE NOȚIUNILE CELE MAI GENERALE.
SE MAI RĂSPUNDE ȘI CELOR CARE NE ÎNTREABĂ
DE CE NUMIM DUMNEZEU PE IISUS CARE A AVUT TRŪP MURITOR ?

(Din același tom III al cărții «Contra lui Celsus»)

1. Credința în Antinoos sau⁴³⁹ în altul din cei ca el, care sînt cinstiți drept zei fie în Egipt, fie în Grecia, aș putea spune că e o credință fără noroc, pe cînd credința în Iisus se vede că aduce noroc, și pe bun temei: e aducătoare de noroc mai ales pentru oamenii de jos, dar e bine întemeiată și pentru numărul redus al celor învățați. Dacă spun acest lucru în sens obișnuit, despre o credință care ferește pe om, aceasta nu mă împiedică să caut originea acestei credințe la Dumnezeu și să aflu de ce oamenii care vin pe lume nu primesc în mod egal aceleași daruri. Dealtfel, și grecii vor spune că chiar pentru cei pe care-i cred cei mai înțelepți, norocului datorează ei cel mai adeseori faptul că au avut, de pildă, astfel de dascăli și că au întîlnit pe cei mai buni, pe cînd alții învățau opinii contrare și că și-au făcut educația între elite. Căci mulți sînt crescuți într-un astfel de mediu, în care nu le este dat să primească nici măcar o imagine a adevăratelor bunuri, ci rămîn din prima lor copilărie pe lîngă oameni mărunți, printre dascăli

438. Din nou Legea, proorocii și Evangheliile ca rezumat al Scripturii.

439. Antinoos, adolescentul de care se îndrăgostise împăratul Adrian, dar care a ajuns să fie înghițit de apele Nilului, cu care ocazie s-a spus că n-a murit, ci doar că apele l-au răpit făcînd din el un fel de zeu, a cărui memorie a fost legiferată de același împărat. Despre imoralitatea cultului său — simbol al homosexualității — vorbește Origen în mai multe locuri (*C. Cels* III, 36—37; VIII, 9). Apologeții fac și ei adeseori amintire despre el, începînd de la Sfîntul Iustin Martirul (*Apol.* I, 29 etc.). Desigur, toți creștinii erau revoltăți cînd s-au putut face comparații între Hristos și astfel de imoralități.

imorali sau în alte împrejurări nenorocite, ceea ce împiedică sufletul lor să privească spre mai sus. De bună seamă că Providența își are temeiurile ei în legătură cu aceste inegalități, dar identificarea lor cu greu o pot face oamenii.

Iată ce am crezut de cuviință să răspund la cele de mai sus pentru ca să resping obiecțiunile lui Celsus cînd zice: «*Atît de mare e puterea credinței, odată intrată în om, încît îl angajează, indiferent cum a ajuns în el*». Ar trebui, într-adevăr, să subliniem că diferența de educație explică deosebiri de credință la oameni, din care unii sînt, din acest punct de vedere, mai fericiți, alții, dimpotrivă, mai nefericiți. De aici urmează că ceea ce se numește fericire sau noroc, pe de o parte, sau nenoroc, pe de alta, să pară că, chiar pentru oamenii culți, acest lucru i-ar face mai înțelepți și i-ar face să creadă mai ușor învățătura.

2. Dar să luăm în considerare și următoarele cuvinte ale lui Celsus, atunci cînd spune că odată intrată în om, credința creștină pune stăpînire pe el, legîndu-l de Hristos. E foarte adevărat că credința creștină a adus în om un astfel de devotament. Dar oare nu de aceea se dovedește credința aceasta atît de vrednică de laudă, pentru că credem în Dumnezeu, Domnul și Creatorul a toate, și pentru că îi sîntem recunoscători că ne-a condus la această credință și pentru că mărturisim că fără ajutorul lui Dumnezeu ea nimic n-ar fi început și nimic n-ar fi dus la desăvîrșire?

Noi mai credem și în sinceritatea Evangheliștilor, pe care o deducem din evlavie și conștiințiozitatea de care dau ei dovadă în scrierile lor, unde nu-i nici urmă de falsificare, de înșelăciune, de plăsmuire sau de impostură. Sîntem convinși că sufletele acestor oameni, de care nu s-a legat nimic din meșteșugirile deprinse la greci de sofistica artificială, vicleană și subtilă, precum nici arta oratoriei, obișnuită prin tribunale, n-ar fi fost în stare să făurească istorii care să convingă pe cineva să creadă și să-și rînduiască viața după această credință. Mă mai gîndesc, totodată, că Iisus anume a vrut să se folosească de astfel de oameni ca dascăli ai învățaturii, ca să nu dea loc la cine știe ce sofisme ascunse⁴⁴⁰, ci să sară în ochii celor capabili să înțeleagă cum că sinceritatea de intenție a sfințiților scriitori, însoțită, ca să zicem așa, de o mare simplitate, au făcut mai mult decît tot potopul de cuvinte măiestrit împreunate, decît întorsăturile de fraze elegante, decît urmarea strictă a frazelor și a figurilor de stil, cum obișnuiesc grecii.

3. Oare nu-i adevărat că învățăturile credinței noastre se află în concordanță cu bunul simț, pe care l-au primit încă de la naștere și că acest fapt e în stare să schimbe pe cei care au bunăvoință să ne asculte?

440. C. Cels I, 62.

Căci chiar dacă imoralitatea, susținută de o vastă cultură, a putut sădi în popor ideea că statuile sînt zei, că obiectele de aur, de argint, de fildeș sau de piatră sînt vrednice să fie adorate, totuși bunul simț al oamenilor ⁴⁴¹ ne cere să ne gîndim că Dumnezeu nu poate fi nicicum o materie stricăcioasă și nu I se poate aduce închinare, sub forme meșteșugite de oameni, în materii neînsuflețite, care ar fi reproduceri «după chipul» lui ori simboluri ale lui. De aceea trebuie să tragem concluzia că «chipurile acestea nu sînt zei», că aceste obiecte plăsmuite nu se pot compara cu Creatorul, fiind foarte neînsemnate față de Dumnezeul cel peste toate, care a creat, susține și conduce întreaga lume. Sufletul cugetător, chiar dacă recunoaște că e înrudit cu Dumnezeu, totuși acum respinge pe cei care i se păruseră pînă acum că ar fi zei, îndreptîndu-se cu dragoste firească spre Creatorul său și cu aceeași dragoste primește pe Cel care cel dintîi a trimis aceste învățături tuturor popoarelor prin ucenicii pe care i-a ales și i-a trimis cu putere și cu însărcinare dumnezeiască să propovăduiască învățătura despre Dumnezeu și despre împărăția Lui.

4. Mai departe, Celsus revine iarăși, nu știu pentru a cîta oară, la vechea acuză împotriva lui Iisus: *De ce credem că El e Dumnezeu, cîtă vreme constă din trup muritor și cum putem face un act de cult din aceasta?*

E de prisos să mai răspundem și la acest atac, pentru că am făcut-o mai pe larg înainte ⁴⁴². Totuși să știe acuzatorii noștri că Cel în care credem cu convingere a existat de la început ca Dumnezeu și ca Fiu al lui Dumnezeu, Cuvîntul în persoană, Înțelepciunea în persoană și Adevărul în persoană ⁴⁴³. Mai afirmăm că trupul Său muritor și sufletul omenesc care se află în El s-au ridicat la cea mai mare vrednicie, nu numai prin împreunarea lor, ci și prin unirea și legătura cu El, împărtășindu-se din dumnezeirea Lui și schimbîndu-se în Dumnezeu. Iar dacă cineva se smințește din pricină că El are și trup, acela să-și aducă aminte de ceea ce spun grecii despre materie ⁴⁴⁴, care, luată în sine, este fără calitate, dar despre care toți recunosc că-i place Creatorului să Se îmbrace în ea și că ea adeseori își părăsește vechile însușiri ca să primească altele mai alese și mai deosebite. Or, dacă o astfel de învățătură e sănătoasă, atunci de

441. Potrivit unei viziuni împrumutate de la Filon și de la stoici, problema «noțiunilor comune» sau a bunului simț se situează ca intermediar între inspirația divină și avîntul sufletului omenesc în drum spre desăvîrșire. (A se vedea C. Cels I, 4).

442. C. Cels I, 69.

443. Indrăzneța formulare a divinității Mintuitorului, «în persoană», cum reiese și din omilia 8, 2 la Ieremia (a se vedea volumul prim).

444. În legătură cu prețuirea materiei în misterul întrupării a se vedea *Despre principii* II, 1, 4; *Despre rugăciune* 27, 8 (în acest volum). Desigur, problema nu-i fără legătură cu opinia despre eshatologie a lui Origen.

ce ar trebui să ne mirăm că, prin lucrarea Providenței, calitățile truppești ale lui Iisus s-au schimbat în altele eterice și dumnezeiești ?

5. Fără să dovedească însușiri de prea mare dialectician, *Celsus compară trupul omenesc al lui Iisus cu aurul, cu argintul și cu piatra, afirmând că el e mai pieritor și decât aceste elemente*. La drept vorbind, nu-i un lucru pieritor, mai pieritor decât altul tot pieritor, după cum nici unul nepieritor nu-i mai nesticăcios decât altul nesticăcios. Dar admitând că trupul lui Iisus e mai stricăcios decât alte elemente, eu nu-ți voi rămîne dator, spunîndu-ți că, dacă-i posibil ca materia plauzibilă de orice calitate să-și schimbe calitățile⁴⁴⁵, de ce n-ar fi posibil ca și trupul lui Iisus să-și fi schimbat calitățile și să fi ajuns ce trebuia ca să se sălășluiască în văzduh și în ținuturile de deasupra lui, după ce s-a eliberat de semnele slăbiciunilor trupești numite de Celsus «necurății» ? O astfel de greșeală n-ar fi trebuit s-o facă un filosof ca Celsus ! Căci ceea ce-i necurat în adevăratul sens al cuvîntului provine din răutate. Or, natura trupului nu-i ceva rău în sine, căci nu însemnează că dacă ai un trup pămîntesc să fii legat și de răutate, izvorul principal al necurăției⁴⁴⁶.

XX

IMPOTRIVA CELOR CE SPUN CĂ NU PENTRU OM,
CI PENTRU FIINȚELE NECUVÎNTĂTOARE AU FOST CREATE
LUMEA ÎNTREAGĂ ȘI OAMENII, ÎNTRUCIT VOINȚA DOBITOACELOR
NECUVÎNTĂTOARE E MAI LIPSITĂ DE TULBURĂRI DECÎT A NOASTR A OAMENILOR
ȘI CĂ FIIND MAI ÎNȚELEPTE DECÎT NOI, ELE AU ȘI O EVLAVIE OARECARE
ȘI O CUNOȘTINȚĂ DESPRE LUCRURILE DIVINE, BA CUNOSC
ȘI CE VA VENI ÎN VIITOR. TOT ÎMPOTRIVA LOR :
CONTRA METEMPSIHOZEI ȘI A GHICIRII DUPĂ ZBORUL PĂSĂRILOR
PRECUM ȘI A ÎNȘELĂCIUNII CU ACEASTĂ GHICIRE

(Din cartea IV, «Contra lui Celsus»)

1. Și acuza lui Celsus continuă : «*Totuși, pentru ca să nu discutăm numai despre iudei, căci nu aceasta vreau s-o spun, ci despre întreaga ție, cum am mai amintit*⁴⁴⁷, am să-ți explic mai pe larg ce anume vreau să zic». La auzul acestor cuvinte, care cititor modest și cu bun simț pentru slăbiciunea omenească n-ar fi tulburat de aroganța de a se răfui cu întreaga firea prin laudăroșenia cu care s-a încumetat acest om să-și

445. Deși exprimarea nu e cu totul clară (a se vedea și *In. XIII, 61*), Origen totuși nu afirmă o coruptibilitate de substanță a sufletului respectiv a trupului lui Iisus. A se vedea mai pe larg Borret, *op. cit.*, III, p. 99.

446. Corporeitatea nu-i nici rea, nici bună ; numai voința dă o astfel de calitate.

447. *C. Cels IV, 52.*

intituleze cartea sa ? Să urmărim dar această discuție și să vedem cum explică el întreaga natură.

2. Una din acuzele lui este și aceea în care ne învinuiește, în multe chipuri, de faptul că noi am spus că «Dumnezeu pe toate le-a creat de dragul omului»⁴⁴⁸. Or, descriind animalele și agerimea manifestărilor lor, Celsus pretinde că nu numai de dragul omului, ci și de dragul animalelor necuvîntătoare a creat El toate. Am impresia că Celsus se exprimă aici ca și cei care, orbiți de ura față de dușmanii lor, îi birfesc tocmai pentru calitățile pentru care sînt admirați de cei mai buni prieteni ai lor. Căci, după cum atunci cînd ura orbește pe oameni și-i împiedică să observe că-i judecă pînă și prietenii lor în acuzele îndreptate împotriva dușmanilor, tot așa și Celsus, în întunecimea minții sale, n-a observat că atacă și pe filosofii stoici, care nu fără dreptate pun înaintea tuturor ființelor necugetătoare pe om și, în general, natura rațională, în primul rînd pentru binele ființelor raționale. De aceea ființele cugetătoare sînt creaturi principale, care joacă rolul unor copii aduși pe lume, pe cîtă vreme animalele necugetătoare și neînsuflețite sînt doar ca un înveliș care înconjoară fătul în pîntecele mamei.

Mai mult, după părerea mea, pe cînd în orașe controlorii mărfurilor și ai tîrgurilor nu supraveghează decît pe oameni, lăsînd cîinii și celelalte animale necuvîntătoare să se înfrupte și ele în drum din ceea ce-i de prisos, tot așa face și Providența, urmînd, desigur, ca și cele necuvîntătoare să se bucure de cîte au fost create pentru oameni. De aceea, după cum greșește cel ce zice despre controlorii tîrgurilor că ar purta grijă mai mult de oameni decît de cîini, deoarece și-așa cîinii adună, în trecere, din ce găsesc de prisos la vînzători, cu atît mai mult Celsus și cei care cred ca el se fac vinovați în fața lui Dumnezeu, care poartă grijă de ființele cugetătoare, cînd declară : de ce ar fi fost create aceste lucruri mai mult pentru hrana oamenilor, decît pentru cea a plantelor, a arborilor, a ierburilor, a spinilor etc. ?

3. Mai întii, el crede că «*tunetele, fulgerele și ploile nu pot fi lucrări ale lui Dumnezeu*», lăsînd prin aceasta să se întrevadă că e ucenic al lui Epicur⁴⁴⁹. În al doilea rînd, el mai adaugă : «*Chiar dacă am admite că sînt lucrări ale lui Dumnezeu, totuși — zice Celsus — ele nu sînt pro-*

448. Toți apologeții în frunte cu Iustin (*Apol.* I, 10, 2; *Dial.* 41, 1; *Epist. către Diognet* 10, 2) afirmă că Dumnezeu a creat totul pentru om, în calitatea lui de chip al lui Dumnezeu și stăpin al universului. Stoicismul, deși propovăduiește finalitatea în mersul providențial al lumii, totuși nu-i vede temeiul în favorul desăvîrșirii spirituale a omului. De aceea făcînd cor cu stoicii Celsus obiectează că omul e și cu mult mai slab de la natură decît multe animale, că unele din acestea au chiar o serie de simțuri «morale» care depășesc în acuitate pe om.

449. Se știe că epicureii tăgăduiau finalitatea în natură și în consecință originea teistă a fenomenelor meteorologice. Celsus făcea uneori jocul lor.

duse spre a fi hrana oamenilor mai mult decât a plantelor, arborilor, ierburilor și spinilor».

Ca un adevărat adept al lui Epicur, Celsus acceptă că toate operele create sînt operele întîmplării, iar nu ale Providenței. Dacă, într-adevăr, aceste lucruri nu sînt făcute mai mult în folosul nostru decât al arborilor și al ierbii și al spinilor, e limpede că ele nu provin din Providență, care poartă grijă mai mult de noi, decât de arbori, de iarbă, de spini. Dar oricare din aceste presupuneri constituie o impietate și ar fi o nebunie să formulezi astfel de păreri ca să răspunzi unui om care ne critică pe noi tocmai de impietate ! Poate deduce oricine din cele spuse cine-i lipsit de pietate.

El zice mai departe : «*S-ar putea oare spune că ele cresc în folosul oamenilor (e vorba de plante, de arbori, de ierburi, de spini) ? De ce să pretinzi că ele cresc mai mult pentru oameni decât pentru cele mai sălbatice dintre animalele necugetătoare ?*»

S-o spună limpede Celsus : majoritatea celor ce cresc pe pămînt nu sînt opera Providenței, ci doar un joc oarecare al atomilor este cel care a creat atîtea specii diferite, că, grație acestui joc, sînt pe lume atîtea soiuri de plante, de arbori, de ierburi asemănătoare, dar că nici o forță conducătoare nu le-a adus la viață și că originea lor nu se datorește unei inteligențe mai presus de orice admirație. Or, noi creștinii, care cinstim numai un singur Dumnezeu, care a creat toate acestea și pentru care aducem mulțumiri Creatorului că ni le-a rînduit nouă și pentru noi, după cum și animalele ni le-a pus la dispoziție, pregătind tuturor un sălaș atît de nesfîrșit, mărturisim : «*Cel ce răsari iarbă dobitoacelor și verdeață spre trebuința oamenilor, ca să scoată pîine din pămînt și vinul veselește inima omului ; ca să veselească fața cu untdelemn și pîinea inima omului o întărește*»⁴⁵⁰. Ce mirare poate fi că a pregătit hrană pînă și vietăților celor mai sălbatice ? Căci pînă și despre aceste vietăți au spus alți filosofi că au fost create ca să pună la încercare ființa cugetătoare a omului, cum spune undeva unul din înțelepții noștri : «*Nu este pentru ce să zici : ce este aceasta ? Că toate la vremea lor se dovedesc de folos*» și «*nu pot zice : ce este aceasta ? pentru ce este aceasta ? căci toate sînt făcute cu un scop*»⁴⁵¹.

4. Mai departe, Celsus tăgăduiește că Providența ar fi făcut răsădirile pămîntului mai mult pentru noi decât pentru cele mai sălbatice vietuitoare, zicînd : «*Noi, oamenii, ne asigurăm hrana abia cu mari oboseli și suferințe, pe cînd ele cresc toate fără semănat, fără oboseli*»⁴⁵². El nu

450. Ps. 103, 14—15.

451. Is. Sir. 39, 21.

452. Homer, *Odiseea* IX, 109.

vede că Dumnezeu, vrînd ca mintea omului să fie pusă la probă în toate privințele, pentru ca să nu se lenevească și să rămînă ignorantă în arte, a creat pe om lipsit, așa că lipsa însăși îl constrînge să inventeze îndeletnicirile, unele ca să se hrănească, altele ca să se ocrotească ⁴⁵³. Pentru cei care n-ar avea de gînd să studieze tainele divine, nici filosofia, ar fi mai bine dacă ar rămîne lipsiți, pentru ca să-și întrebuițeze inteligența la inventarea artelor, căci belșugul i-ar fi făcut să-și nesocotească cu totul inteligența.

Așadar, lipsa de ceea ce-i necesar vieții, aceea a produs cultura cîmpului, viticultura, grădinăritul, tehnica construcțiilor și a fierului, precum și fabricarea uneltelor necesare cîștigării hranei. Lipsa de adăpost a produs țesătoria, după ce materialul a fost dărăcit și tors, apoi arta de a construi și așa s-a ridicat inteligența pînă la arta arhitecturii. Lipsa celor necesare a făcut să se transporte prin navigație și prin cîrmuirea corăbiilor produsele din unele locuri spre altele unde lipseau. Și tot din astfel de prîcini trebuie admirată Providența, care a creat ființa rațională spre propriul ei folos, oricît de neajutorată ar părea ea cînd o comparăm cu animalele necugetătoare. Fiind lipsite de înclinări spre arte, animalele acestea își au hrana de-a gata, dar au și o ocrotire tot de-a gata, fiind prevăzute cu peri, cu pene, cu solzi, cu scoici.

5. Mai obiectează Celsus apoi și asupra motivelor de ce omul e superior animalelor și, în deosebi, de ce tocmai pentru oameni să fi fost create animalele necugetătoare : *«La afirmarea că noi sîntem căpeteniile făpturilor fără rațiune, pentru că le prindem prin vînătoare, pregătindu-ne din ele oșpețe, răspundem : de ce să nu fi fost făcuți mai curînd noi în folosul lor, pentru că și ele ne vînează și ne mîncă? Mai mult, noi oamenii avem trebuință de plase, de arme, de ajutorul mai multor oameni și cîini în contra animalelor pe care le vînăm, pe cînd lor le-a dat natura, de la început, arme la îndemîna ca să ne supună cu ușurință puterii lor».*

Se vede, și de aici, în ce chip ni s-a dat inteligența ca mare ajutor și ca armă mai puternică decît orice armă cu care ni se pare că sînt prevăzute oricare din fiarele sălbatice. În orice caz, deși mai slabi la trup decît multe animale și cu mult mai mici decît unele din ele, prin inteligență noi le întrecem și pe cele mai sălbatice și prindem la vînătoare

453. Față de tabloul sumbru descris de Lucrețiu atunci cînd opune pe om superiorității feroce a animalelor (*De rerum natura* V, 205—234), Virgiliu și stoicii prezintă pe om în perspectivă optimistă făcîndu-l factor de progres prin munca lui neobosită și prin perfecționarea sa tehnică (*«Georgicele»*, *«Eneida»*). Răspunzînd atacurilor epicureice ale lui Celsus, Origen se apropie de stoici și de crezul progresist al istoriei.

chiar și elefanți uriași⁴⁵⁴. Pe cele pe care natura le-a făcut ușor de îmblinzit, noi le domesticim prin blindețe. Împotriva celor care nu pot fi îmblinzite sau care, odată domesticite, nu s-ar părea că ne sînt de vreun folos, ne apărăm, pentru siguranța noastră, prin aceea că le ținem închise, iar dacă avem nevoie să ne hrănim din ele, le sacrificăm ca și pe animalele domestice. Creatorul le-a rînduit, așadar, pe toate în folosul «animalului cugetător» și a inteligenței sale naturale. Și în alte împrejurări ne folosim, de pildă, de cîini la paza oilor ori a vitelor, a caprelor și a caselor. La alte treburi se folosesc boii pentru lucrarea cîmpului, la alte împrejurări înjugăm alte animale pentru dusul poverilor. Se spune că rasele de lei, de urși, de pantere, de mistreți și de alte animale de acest gen ne-au fost date tot pentru a dezvolta curajul în noi.

6. Apoi Celsus se adresează celor ce sînt conștienți că sînt mult superiori animalelor necugetătoare, zicînd : «*La afirmația voastră că Dumnezeu v-a dat puterea să prindeți animalele sălbatice și să vă folosiți de ele, noi observăm că, probabil, înainte de a fi existat orașe și meserii, precum și asociații, arme sau năvoade, oamenii erau aceia care erau răpiți și devorați de animale, iar nu animalele de oameni*»⁴⁵⁵. Chiar dacă oamenii prind fiare și fiarele răpesc pe oameni, vezi ce mare deosebire este între biruința inteligenței asupra forței sălbatice și crude și între apărarea contra cruzimii fiarelor fără folosirea inteligenței. Și cînd zice : «*Înainte de a fi existat orașe și meserii ori legături omenesti*» se vede că Celsus uită ce a spus mai înainte : «*Lumea e necreată și nepieritoare și numai lucrurile pămîntești sînt supuse potopurilor și incendiilor, dar nici ele nu cad în același timp în aceste calamități*». Dar atunci, întrucît nu se poate vorbi de o lume necreată și nici să-ți închipui că ea ar avea un început, nu s-ar putea găsi nici un timp anumit în care să fi existat peste tot orașe și meserii ! Să ne închipuim că Celsus ar fi de o părere cu noi în această privință, cu toate că n-ar fi împăcat măcar cu el și cu cele ce le-a spus mai înainte. Întrucît ar reuși el să dovedească cum că la început oamenii erau răpiți de animale și devorați de ele, pe cînd fiarele nu erau încă răpite de oameni ? Pentru că dacă lumea există mulțumită Providenței și Dumnezeu orînduiește toate, atunci era necesar ca micile scinte a ceea ce era neamul omenesc să fi fost prezente la începutul existenței, puse sub paza ființelor superioare sub forma unei legături

454. Se resimte influența stoicismului în această afirmație a puterii cu care omul întrebunțează în folosul său puterea și simțurile deosebite ale animalelor. A se vedea de pildă Cicero (*De natura deorum* II, 60, 151 etc.) citat după Borret, *op. cit.*, IV, p. 379.

455. Imagine asemănătoare celei invocate de Lucrețiu (*op. cit.*, V, 932 ; 967) în traducere română de T. Naum, București, 1961, la paginile 302—303.

sociale oarecare între firea divină și oameni. Este ceea ce poetul din Askra a compus când a spus :

«Căci erau pe atunci banchete și adunări comune
Între zei nemuritori și între oameni muritori»⁴⁵⁶.

7. Doar și cuvîntul lui Dumnezeu, transmis de Moise, ne prezintă pe ceilalți oameni ca ascultînd glasul dumnezeiesc și mesajele divine și ca avînd cîteodată impresia că văd pe îngerii lui Dumnezeu venind să-i cerceteze. Se cădea, într-adevăr, ca la începutul lumii firea omenească să fie ajutată mai mult, pînă în momentul cînd, prin progresul lor pe drumul cunoașterii și al altor virtuți, ca și prin inventarea artelor, oamenii au putut trăi prin ei înșiși, fără să aibă nevoie de ajutor și de îndrumarea continuă, manifestată în chip tainic, a slujitorilor voinței dumnezeiești. Prin urmare, nu-i adevărat că la început oamenii erau răpiți și devorați de fiare, nici că fiarele îi prindeau pe oameni.

Tot de aici reținem și alt cuvînt, tot așa de eronat, al lui Celsus : «din acest punct de vedere, Dumnezeu a supus pe oameni fiarelor». Dar Dumnezeu n-a supus pe oameni fiarelor ; dimpotrivă, El a îngăduit ca fiarele să fie prinse cu ajutorul inteligenței oamenilor și a iscusințelor descoperite contra lor prin inteligență. Căci nu fără ajutor dumnezeiesc au inventat oamenii mijloace de asigurare împotriva fiarelor, ca să le stăpînească.

8. Dar acest om vestit nu vede cîți filosofi admit existența Provi-denței și spun că ea face totul pentru ființele cugetătoare, străduindu-se din toate puterile să răstoarne învățăturii atît de folositoare spre a împăca aceste afirmații creștine cu cele ale filosofiei. El nu vede ce pagubă și ce piedică pentru credință provin din aceea că admitem că în fața lui Dumnezeu omul nu-i cu nimic mai mult decît o furnică ori decît o albină. El spune textual : «Chiar dacă oamenii par să întrecă ființele raționale pe motivul că au clădit orașe și că au un regim politic cu dregătorii și guverne, aceasta nu dovedește nimic, căci și furnicile și albinele au așa ceva⁴⁵⁷. Cel puțin albinele au o regină cu suită și cu servante, se bat, cîștigă bătălii, omoară pe cei învinși, au orașe și chiar întărituri, își împart responsabilitățile și judecă pe cele leneșe, în tot cazul vînează și pedepsesc pe bondari».

Nici aici Celsus n-a văzut superioritatea acțiunilor săvîrșite de rațiune și reflexiune față de cele care provin dintr-o fire fără rațiune și din simpla ei structură naturală. Astfel de acte nu pot fi explicate printr-o

456. Hesiod, fragm. 82 (216). Citat după Borret, *op. cit.*, IV, p. 383.

457. Virgiliu, *Georgicele* IV, 67—68, în traducere română de G. Coșbuc, București, 1927, p. 127.

rațiune prezentă în cei ce le săvârșesc, pentru simplul motiv că n-o au. Dar ființa supremă, Fiul lui Dumnezeu, împărat a tot ce există, a creat o fire fără rațiune, care, chiar fără să cugete, asistă ființele care nu s-au învrednicit să aibă rațiune.

Între oameni s-au ridicat orașe cu multe meșteșuguri și cu legi anumite. Dar regimuri, dregătorii, cîrmuiri printre oameni sînt socotite fie, în sens strict, ca virtuozitate după ființa și activitatea lor, fie, într-un sens mai larg, în vederea imitării celor dintîi pe cît mai fidel posibil. Dacă aruncăm privirea asupra celor dintîi, aflăm că, într-adevăr, ei au dat legi bune, au organizat state, dregătorii, cîrmuiri. Dar la ființele fără rațiune e cu neputință să aflăm măcar ceva din toate acestea, oricît ar vrea Celsus să aplice la furnici și la albine expresii «raționale» și folosite pentru orînduirile raționale cum sînt orașele, regimurile, dregătoriile, cîrmuirile. În privința aceasta nu trebuie să apreciem mai mult decît trebuie furnicile și albinele, căci ceea ce fac ele nu fac cu reflecțiune; în schimb, sîntem datori să admirăm firea divină, care-și întinde pînă la animalele fără rațiune un fel de imitare a ființelor cugetătoare, poate cu gîndul de a ne face de rușine, pentru ca la vederea furnicilor să devenim mai sîrguincioși și mai cruțători cu lucrurile care ne sînt de folos și, luînd seama la albine, să ascultăm și noi de stăpînire, luînd și noi parte în mod cuviincios la lucrările obștești folositoare salvării orașelor.

9. Poate că chiar felul cum se luptă albinele ne învață că războaiele dintre oameni — dacă vreodată ar fi necesare — trebuie să fie juste și ordonate. La albine nu sînt orașe, nici cetăți, în schimb au faguri cu căsuțe exagonale, pe care și le fabrică în chip original, pentru că oamenii au trebuință de miere în multe ocazii, ca leac pe mădularele bolnave sau ca hrană sănătoasă. Dar nu trebuie să comparăm procedeele albinelor contra bondarilor cu judecățile făcute în orașe împotriva celor leneși și răi, nici cu pedepsele care li se dau. Dar, dacă așa cum am zis, trebuie oricum să admirăm natura, în schimb trebuie să admitem că omul care e capabil să îmbrățișeze lumea întreagă și să aducă ceva ordine în ea, conlucrînd cu Providența, împlinește nu numai lucrări ale Providenței lui Dumnezeu, ci și ale prevederii umane.

10. Vorbînd despre albine, ca să coboare, pe cît se poate, nu numai între noi, creștinii, ci și între toți ceilalți oameni orașele, regimurile, dregătoriile, cîrmuirile, războaiele de apărare a patriei, Celsus mai adaugă, în continuare, un «panegiric» în cinstea furnicilor. Scopul lui este să coboare «*grijile pe care și le iau oamenii pentru a se hrăni*» și, prin comparație cu furnicile, să coboare și «*prevederea lor pentru iarnă*», ca și cum n-ar exista nimic așa de înalt ca prevederea irațională cu care le

crede dotate pe furnici. Dar pe care oameni din cei simpli și care nu-s în stare să pătrundă natura tuturor acestor lucruri nu i-ar întoarce Celsus, pe cât ar putea, spre ajutorarea furnicilor încărcate cu poveri și să împărtaşească chinul lor când zice : *«furnicile iau una de la alta poverile atunci când le văd obosite»* ?

Într-adevăr, cel ce duce lipsă de cuvînt, de învățătură rațională și nu pricepe nimic din toate acestea, va putea zice : întrucît noi nu întrecem cu nimic pe furnici, și chiar cînd îi ajutăm pe cei obosiți să-și ducă sarcinile prea grele, de ce să luăm această sarcină inutilă ? Furnicile, viețuitoare fără rațiune, nu se pot supăra dacă le compari în munca lor cu oamenii. Dar oamenii, pe care îi face în stare să priceapă felul în care e batjocorită prietenia lor cu ceilalți, riscă să fie jigniți și supărați de vorbele lui Celsus. În pofta lui de a îndepărta de creștinism pe cititorii tratatului său, el n-a văzut că împiedică și pe necreștini să sufere împreună cu cei care poartă cele mai grele sarcini. Dacă ar fi fost un filosof simțitor față de binele comun, Celsus ar fi trebuit să evite să sustragă, în același timp, și creștinismul și credințele utile și comune oamenilor și, în măsura posibilului, să susțină bunele învățături comune creștinismului și celorlalți oameni.

Dar chiar și dacă *«furnicile ridică saci cu grăunțe puse ca rezervă ca să nu încolțească, ci să rămînă peste an pentru hrană»* nu trebuie să ne închipuim că pricina ar fi un plan rațional făcut de furnici, ci natura, mama tuturor ființelor, care a rînduit atît de bine chiar și vietățile lipsite de rațiune încît nici pe cea mai mică n-a lăsat-o cu totul lipsită de urmele acestei «rațiuni» care vine de la natură. Poate că măcar aici nu vrea s-o spună Celsus în cuvinte acoperite — căci în multe puncte se pricepe să platonizeze — că toate sufletele sînt de aceeași specie și că cel al omului nu întrece cu nimic pe al furnicilor și pe al albinelor. Asta-i logica sistemului care face să coboare sufletul din bolta cerului nu numai pînă la trupul omenesc, ci chiar și pînă la alt corp. Creștinii nu vor subscrie însă aici, căci ei au înțeles că sufletul omenesc a fost făcut după chipul lui Dumnezeu și văd clar imposibilitatea, pentru natura plămuită după chipul lui Dumnezeu, ca ea să piardă toate însușirile Lui și să se acopere cu altele, după chipul a nu știu ce, în niște ființe necugetătoare.

11. Și mai zice iarăși : *«furnicilor care mor, cele rămase vii le aleg un alt loc, care ar fi pentru ele ca un mormînt familial»*⁴⁵⁸. La aceasta trebuie spus că cu cît laudă Celsus mai mult animalele fără rațiune, cu atîta preamărește el mult mai mult — vrînd-nevrînd — opera Logosului

458. Pliniu, *Ist. Nat.* 11, 30, 110.

ordonator al tuturor lucrurilor și face să răsară și mai mult iscusința oamenilor în stare să coordoneze, prin rațiune, darurile superioare ale naturii ființelor celor fără rațiune. Dar de ce să le zicem : ființe fără rațiune ? Celsus nu consideră ca fiind fără rațiune ființele pe care opinia generală le declară fără rațiune. Cel puțin pe furnici, el nu le crede fără rațiune, el care se fudulește să vorbească de natura universală și care susține, chiar prin titlul cărții sale, că spune adevărul ! Iată în ce termeni se exprimă el, ca și cum furnicile ar dialoga între ele : *«Și tot în chip natural, când se întâlnesc, ele stau de vorbă între ele și de aici vine faptul că ele nu-și greșesc drumul ; așadar, există la ele o plenitudine de rațiune, noțiuni comune ale anumitor realități universale, sunet specific, evenimente, simțire semnalizată»*.

În realitate, conversația dintre o persoană și alta se face printr-un grai care exprimă ceea ce se intenționează și ceea ce istorisesc adeseori evenimentele ; dar ca să vrei să atribui așa ceva și furnicilor, oare n-ar fi lucrul cel mai de râs ?

12. Celsus nici nu roșește măcar subliniind, pentru urmașii săi, schimonosirea doctrinei sale : *«Dac-ar privi cineva din înaltul cerului pe pământ, ce deosebire ar putea găsi între activitățile noastre și ale furnicilor și albinelor ?»* După ipoteza sa, a privi din înaltul cerului spre activitățile de pe pământ ale oamenilor și ale furnicilor n-ar însemna oare să-ți mărginești privirile numai asupra făpturii trupesti a oamenilor și a furnicilor, fără să mai ții seama, pe de o parte, de principiul conducător rațional și pus în mișcare de cuget, iar, pe de altă parte, de principiul conducător lipsit de rațiune și pus în mișcare în chip irațional prin imbold și reprezentare, datorită unei dispoziții firești (a instinctului) ? Dar ar fi absurd ca, privind din înaltul cerului spre pământ, să vrei să-ți fixezi ochii de la o așa de mare distanță asupra corpurilor oamenilor și furnicilor fără să preferi să vezi mai curînd esența principiilor lor directe și izvorul rațional și nerațional al imboldurilor lor. E limpede că a privi numai izvorul tuturor acestor tendințe însemnează să vrei să vezi și diferența și superioritatea omului nu numai asupra furnicilor, ci și asupra elefanților. Căci aruncîndu-și din înaltul cerului privirea peste ființele fără rațiune, oricît de mare ar fi corpul lor, nu vei vedea alt principiu (dacă mi-e permis s-o spun) decît al lipsei de rațiune. În ființele raționale, dimpotrivă, se va vedea Logosul comun tuturor oamenilor, ființelor divine și cerești și poate și Dumnezeuului suprem în-suși. De aici expresia Scripturii despre o făptură «după chipul lui Dum-

nezeu», căci chipul Dumnezeului suprem este Logosul Său sau Cuvîntul ⁴⁵⁹.

13. De aici, ca și cum s-ar încapățîna să înjosească și mai mult neamul oamenilor, asemuindu-l viețuitoarelor necugetătoare, Celsus se zbate să scoată din unele trăsături mărturii care ar dovedi o superioritate oarecare în ființele lipsite de rațiune, declarînd că chiar și puterile magiei s-ar găsi în cîteva din aceste ființe neraționale, în așa fel că oamenii n-ar putea să se fălească în chip deosebit, nici să pretindă că dețin superioritatea asupra ființelor necugetătoare.

Iată cum se exprimă el : *«Dacă oamenii se laudă și cu puterile magiei, să nu uite că tocmai aici șerpilor și vulturii au mai multă știință decît ei ; ei cunosc multe din leacurile contra otrăvurilor și a bolilor, ca și virtutea anumitor pietre, pe care le întrebuițează ca să-și salveze pruncii. Oamenii, dacă le află, se cred în posesia unor mari comori»*.

Mai întîi, nu știu de ce dă numele de magie cunoașterii contra otrăvurilor naturale, pe care unele animale, fie că le-au experimentat direct, fie că le percep în chip firesc, căci de fapt, cuvîntul magie are un alt înțeles. Cu toate acestea, călcînd pe urmele lui Epicur, el vrea să acuze fără să dea să se înțeleagă că pricepe ceva din practicarea vrăjitoriei ; acceptînd că unii oameni, vrăjitori sau nu, se laudă cu cunoașterea acestor secrete, ar fi un motiv să spunem că șerpilor au mai multă știință decît oamenii în această privință, pentru că întrebuițează mărur ⁴⁶⁰ pentru a li se ageri vederea și a se mișca mai iute, fapt care pentru ei este un dar natural, provenind nu din cugetare, ci din conformația lor organică ? În chip firesc, oamenii n-ajung nicicum la felul de acțiune al șerpilor ; singură experiența ori rațiunea sau uneori exercitarea raționamentului științific dacă pot realiza așa ceva. Tot așa, dacă vulturii, ca să-și salveze puii lor în cuib, le aduc acolo o «mamă» ⁴⁶¹ pe care o găsesc, de ce să tragi concluzia că vulturii au o știință, și chiar o știință mai mare decît cea a oamenilor, care abia prin experiență și prin raționament au descoperit acest ajutor dat în chip firesc vulturilor ?

Dar să zicem că și alte contra-otrăvuri ar fi cunoscute de animale. Ce dovadă avem că această cunoaștere a lor nu le vine de la natură, ci că rațiunea ar fi cea care le-ar descoperi-o ? Căci dacă ar fi așa, atunci ea n-ar descoperi numai acest leac singur la șerpi sau, să zicem, un al doilea, al treilea, la vulturi, și așa mai departe la alte animale, ci tot-

459. Col. 1, 15. De reținut ultimele cuvinte : «In ființele raționale se va vedea Logosul comun tuturor oamenilor, ființelor divine și cerești și poate și Dumnezeului suprem însuși».

460. Pliniu, *Ist. Nat.* 8, 99.

461. Pliniu, *Ist. Nat.* 10, 12 ; 36 etc.

odată și leacuri pentru oameni. În realitate, fiecare animal, fiind înclinat de la natură spre întrebuințarea exclusivă a anumitor leacuri, e limpede că la ele nu înțelepciunea sau rațiunea, ci structura specifică a firii creată de Logos este cea care le face să recurgă la aceste leacuri pentru salvarea speciei lor.

14. Iar dacă aș vrea să mai continui discuția cu Celsus, m-aș folosi de cuvântul din Pildele lui Solomon, care sună : «Patru sînt animalele cele mai mici de pe pămînt și care sînt mai înțelepte : furnicile, neam fără putere, care își agonisesc vara hrana lor ; dihorii, neam slab, care-și clădesc în stînci locașul lor ; lăcustele, care nu au rege și totuși ies toate în stoluri ; șopîrla, care se poate prinde cu mîna și care pătrunde în palmele regilor» ⁴⁶². Cu toate acestea eu nu mă leg de înțelesul ocolit al cuvintelor, ci după titlu (și cartea e intitulată «Pilde») eu le pătrund ca pe niște enigme. E obicei la acești autori să împartă în diferite clase, din care una sînt pildele, fie ceea ce are un înțeles ocolit, fie ceea ce are un înțeles tainic. Iată de ce chiar și în Evanghelii e scris că Mîntuitorul însuși a zis : «Acestea vi le-am spus în pilde, dar vine vremea cînd nu vă voi mai grăi în pilde» ⁴⁶³. Așadar, nu furnicile sensibile au o știință mai înaltă decît a învățaților, ci cele care sînt desemnate sub forma Pildelor. Și tot așa trebuie să spunem și de restul animalelor. Dar Celsus e de părere că scrierile iudeilor și ale creștinilor sînt foarte simpliste și vulgare și crede că o interpretare alegorică ar forța textul pe care l-au pus acolo scriitorii. Iată o dovadă că ne-a ponegrit în zadar, de unde putem scoate și o combatere a argumentului său despre vulturi și șerpi, pe care îi socoate mai învățați decît pe oameni.

15. Dar Celsus vrea să arate și mai pe larg că în neamul omenesc cunoștințele despre divinitate nu sînt deosebite de ale celorlalte ființe muritoare, întrucît pînă și unele animale fără rațiune posedă noțiuni despre Dumnezeu, în vreme ce chiar între cei mai ageri la minte dintre oamenii de pretutindeni, dintre elini sau barbari, există atîtea dezacorduri cînd e vorba de Dumnezeu.

Iată cum grăiește el : «Dacă s-ar crede că omul trebuie situat deasupra celorlalte ființe pe motivul că numai la el întîlnim noțiuni despre Dumnezeu, atunci cei care sînt de această părere să fie atenți că chiar și acest privilegiu îl vor revendica și multe dintre animale. Și nu fără temei. Într-adevăr, ce lucru l-ai putea socoti mai dumnezeiesc decît prevederea și anunțarea viitorului ? Ei bine, tocmai acest lucru îl învață oamenii de la alte animale, în special de la păsări, și toți cei care înțeleg

462. Pilde 30, 24—28.

463. In. 16, 25.

semnele pe care le dau ele sînt ghicitori. Deci dacă pasările  i toate celalalte viețuitoare care ghicesc viitorul îl prevăd printr-un dar de la Dumnezeu  i ni-l predau prin semne, reiese că prin însăşi natura lor ele sînt cu mult mai aproape de Dumnezeu, cu mult mai  tiutoare  i mai scumpe lui Dumnezeu. Unii oameni inteligenți spun chiar că între pasări există conversa ii, desigur mult mai sfinte dec t ale noastre ⁴⁶⁴, că le exprimă chiar prin c teva cuvinte de ale lor  i că ar avea cuno tin  de ceea ce s-a vorbit, lucru pe care l-ar putea dovedi prin fapte, întrucît ne anun t  că pasările ar fi zis că merg acolo sau dincolo, că fac cutare sau cutare lucru, după care ar aduce dovada că ar fi fost  i ar fi executat ceea ce au prevăzut. Mai mult, nici o altă vietate nu pare mai credincioasă jur m ntului  i mai ascultătoare de divinitate dec t elefan ii, desigur pentru că au o oarecare cuno tin  despre Dumnezeu» ⁴⁶⁵.

Iată cum prezintă el lucrurile, d ndu-le ca verificate o serie de probleme discutate de filosofii at t greci, c t  i barbari, care au descoperit sau au  nv tat de la unii demoni secretele pasărilor  i ale altor animale, prin care se zice că unele puteri de ghicire au fost împărtăşite oamenilor. Într-adevăr, cel dint i lucru pe care trebuie să-l  tim este să precizăm dacă există sau nu o artă de a surprinde semnele  i în general dacă se poate ghici ceva prin mijlocirea animalelor. Al doilea lucru asupra căruia partizanii ghicitului prin pasări sînt dezbina i, e temeiul de la care se pleacă la ghicit : unii acceptă că anumi i demoni sau zei «ghicitori» transmit animalelor impulsurile lor, în speța pasărilor, diferitele lor zboruri sau diferitele lor mișcări, pe c nd alții cred că «sufletele» lor sînt mai divine  i mai indicate în acest scop, ceea ce-i foarte pu in probabil.

16. Întrucît voia să dovedească aici că animalele necugetătoare sînt mai divine  i mai  ntepte dec t oamenii, Celsus ar fi trebuit să arate în chip mai amănunțit dezvoltarea acestei arte divinatorii, prezent ndu-ne apoi  i o justificare mai clară a ei, adică să fi combătut fără discu ie temeiurile celor care tăgăduiesc existența unei arte a ghicitului, să nimicească  i temeiurile celor care atribuie demonilor sau zeilor mișcările revelatorii ale animalelor, în sfir it, să aducă dovezi că sufletul vie uitoarelor necugetătoare e mai divin. Dacă  i-ar fi arătat astfel competen a sa filosofică în aceste grele probleme, m-aş fi silit să mă împotrivesc argumentelor sale. Aş fi tăgăduit din capul locului să cred că animalele necugetătoare sînt mai  nv tate dec t oamenii, după cum aş fi dezvăluit  i minciuna că ar trebui să recunoaştem animalelor noțiuni despre divi-

464. Filostrat, *Vita Apol.* 4, 3 (citat după Borret, *op. cit.*, IV, p. 404).

465. Idee reluată  i în alt loc (IV, 98).

nitare mai sfinte decât ale noastre, precum și că ele întrețin conversații sfinte între ele.

În schimb, el învinuiește credința creștină în Dumnezeu cel peste toate și vrea să ne facă să credem că sufletele păsărilor au noțiuni mai divine și mai clare decât cele ale oamenilor. Dacă așa ceva ar fi adevărat, atunci păsările au de la Dumnezeu noțiuni cu mult mai clare decât Celsus și nici nu-i de mirare dacă el înjosește atât de mult pe om. Și apoi, dacă-i urmărim gândirea, păsările ar avea idei mai nobile și mai dumnezeiești nu numai decât noi, creștinii, sau decât iudeii care folosesc aceleași Scripturi ca și noi, ci chiar și decât teologii grecilor, căci și aceștia erau oameni! După Celsus, soiurile de păsări care ar avea darul de a ghici ar fi înțeles mai bine natura divinității decât Ferekide, Pitagora, Socrate sau Platon! Și ar fi trebuit să ne înscriem și noi la școala păsărilor, pentru ca, după concepția lui Celsus, așa cum împărtășesc ele cunoașterea viitorului, tot așa să elibereze pe oameni de îndoielile asupra divinității, împărtășindu-le noțiunea clară care le-a fost dată.

17. Dar, între altele, ar trebui să mai spun câteva cuvinte asupra acestei probleme, pentru ca să arăt că părerea sa rătăcită e o dovadă de nerecunoștință față de Creatorul său. Căci, în calitatea lui de om sau, cum se spune în Psalmi, «omul în cinste fiind, n-a priceput»⁴⁶⁶, Celsus, nefiind mulțumit dacă-l punem în rîndul păsărilor și al altor vietăți fără minte, dar pe care le crede în stare de a ghici viitorul, s-a coborît mai jos ca ele, și, pe cît i-a stat în putință, a înjosit întreg neamul omenesc, întrucît acesta are despre divinitate o înțelegere mai puțin vrednică și mai puțin ridicată chiar decât viețuitoarele fără rațiune.

Mai întâi să căutăm, așadar, dacă există sau nu există o artă a ghicitului prin mijlocirea păsărilor sau a altor animale crezute ca potrivite pentru acest scop. Căci motivul, deopotrivă de plauzibil pentru amîndouă posibilitățile, e important. Pe de o parte, sîntem sfătuiți să nu credem în ghicit, de teama de a nu ocoli cuvintele dumnezeiești și a merge să întrebăm păsările. Pe de altă parte, se dovedește, prin mărturia clară a multora, că mulți au fost salvați de la foarte mari primejdii pentru că au crezut în aceste ghicitorii prin păsări. Dar să acceptăm pentru moment un temei pentru știința ghicitului, pentru că, chiar și în acest caz, se dă pe față celor care cred în ea, cu toată această acceptare, că omul are o superioritate netăgăduită asupra animalelor necugetătoare, chiar dacă ele sînt indicate pentru ghicit, și că între el și ele nu se poate face nici o comparație.

466. Ps. 48, 12; 21.

Trebuie spus, aşadar, că chiar dacă ar exista în animale o fire divină în stare să prevadă viitorul, şi anume în stare să meargă pînă acolo încît să făgduiască pînă şi primului venit ceea ce i se va întîmpla, totuşi nu e limpede că ele îşi cunosc mai dinainte destinul. Dacă l-ar cunoaşte, ele s-ar feri să zboare tocmai acolo unde oamenii au întins împotriva lor laţuri şi plase, unde arcaşii le urmăresc ca să le fie ȳintă în zbor şi să le ochească cu săgeţi. Şi tot aşa e de sigur despre vulturi că, dacă ar şti mai dinainte atacul asupra puilor, fie din partea şerpilor care urcă spre ei ca să-i omoare, fie din partea oamenilor care îi prind să se distreze, nu şi-ar face cuib acolo unde ar fi expuşi atacului lor. Şi, în general, niciodată nici unul din aceste animale n-ar fi prins de oameni, pentru că ele sînt mai înțelepte şi mai divine decît oamenii.

18. Dar să presupunem chiar că păsările duc lupte între ele şi că — după cum spune Celsus — păsările «ghicitori» şi celelalte animale ne-cugetătoare ar avea o natură divină şi cunoştinţe despre divinitate şi o putere de a prevedea viitorul, ele l-ar prezice altora. Atunci nici păsărica de care vorbea Homer nu şi-ar fi făcut cuib tocmai acolo unde balaurul avea să o mănînce pe ea şi pe puii ei şi nici şarpele din aceeaşi poezie nu s-ar fi lăsat să fie prins de vultur. Iată pasajul minunatului Homer în legătură cu cel dintîi: «Atunci mi s-a arătat o îngrozi-toare viziune. Un balaur cu spatele aprins, grozav la vedere, chemat la lumină chiar de Zeus din Olimp, ȳişnind de sub altar, s-a avîntat spre platan. Acolo odihneau în cuib puii golaşi de vrabie deasupra pe creanga clătinîndă şi se alipeau sub frunze opt, iar al nouălea era la mama care-l clocea. Numai mama plîngînd zbura în jur pînă ce fiara capu-şi întoarce şi de aripă o prinse, dar după ce pe pui îi mîncase şi pe soaţa vrăbiorului, iacă apăru un semn de la Domnul care-l trimise: căci în stîncă l-a schimbat fiul ascunsului Cronos. Noi stăteam doar în jur şi ne miram de apariţie, cită cărunteţe grozavă intră în jertfele cereşti»⁴⁶⁷.

Despre cel de al doilea se istoriseşte în alt loc: «Căci o pasăre apăru să-i îmbărbăteze spre ziduri, un vultur ce zbura sus spre stînga armatei, un şarpe puternic înroşit purtînd în pliscu-i încă viu şi sbătîndu-se, dar fără să fi uitat plăcerea luptei, căci vulturului care-l ȳinea îi străpunge pieptul la gît, răsucind apoi capul în jos; vulturul se învîrteşte în jos puternic chinuit de dureri şi cum cade în mijloc la pămînt grămadă şi totuşi răsunînd puternic scapă în bătaia vîntului. Îngroziţi văzură troienii în jur şarpele în agonie zăcînd în praf ca semn al îngrozitorului scut al tatălui zeilor»⁴⁶⁸.

467. Homer, *Iliada*, II, 308—321.

468. Homer, *Iliada* XII, 200—209.

Avea vulturul darul ghicitului, pe cînd șarpele (despre care la fel se credea) să nu-l fi avut ? Cum adică ? dacă-i ușor de dovedit că deosebirea dintre ei e întîmplătoare, atunci nu se poate trage concluzia că nici unul, nici celălalt n-aveau acel dar ? Și am mai putea găsi nenumărate exemple de acest soi care ne-ar convinge că viețuitoarele n-au în ele însele un astfel de dar, ci, după cum spun atît poetul Homer cît și cei mai mulți dintre oameni :

«Fost-a chemat la lumină chiar de Zeus din Olimp» și anume într-un sens figurat pe care și Apollo îl folosește pentru uliu, căci se spune : uliul e sprintenul trimis al lui Apollo ⁴⁶⁹.

19. După noi, unele duhuri rele, tiranii sau uriașii, dacă pot spune așa, făcîndu-se urgisiți înaintea divinității celei adevărate și a îngerilor cerului, rod pe pămînt în jurul corpurilor îngroșate și necurate. Avînd ceva din puterea de a scruta viitorul și fiind lipsite de trupuri pămînteste, aceste duhuri au o înclinare anumită spre aceste lucruri, vrînd mai ales să abată neamul omenesc de la Dumnezeu cel adevărat. Se introduc în acest scop în cele mai lacome și mai crude animale și în altele mai viclene, îndemnîndu-le să săvîrșească acțiunile pe care le vor ei și cînd le vor, îndreptînd manifestările acestor animale fie spre zboruri, fie spre mișcări de un fel sau altul, pentru ca, răpiți de puterea de a ghici, familiară unor viețuitoare fără rațiune, oamenii să înceteze de a mai căuta pe Dumnezeu, care umple întregă lumea, și să mai cultive evlavia curată, ci să decadă prin cugetările lor pînă la pămînt, pînă la păsări și șerpi, ba chiar pînă la vulpi și lupi. Într-adevăr, oameni cunoscători în acest domeniu au băgat de seamă că prezicerile cele mai eficace vin de la animale de acest soi, căci diavoliile nu au asupra animalelor mai blînde o putere atît de mare ca cea pe care o exercită ca să miște aceste animale pe baza unei înrudiri în răutate, care la aceste animale nu-i răutate propriu-zisă, ci doar una părută.

20. Astfel, între alte lucruri minunate pe care le aflu la Moise, voi semnala ca vrednică de admirație și cunoștința lui despre diferitele firi ale viețuitoarelor și, drept urmare, a faptului că a învățat de la Dumnezeu adevărul asupra lor și asupra duhurilor înrudite cu fiecare animal sau, pentru că le-a aflat prin înaintarea lui în înțelepciune, el a declarat în lista animalelor necurate pe toate cele pe care egiptenii și celelalte popoare le socoteau înzestrate cu daruri pentru ghicire, iar ca animale curate, pe toate cele care nu sînt de acest soi. După Moise, sînt socotite între necurate lupul, vulpea, șarpele, vulturul, șoimul și cele înrudite

469. Homer, *Odiseea* XV, 526.

cu ele ⁴⁷⁰. Și, în general, nu numai în Lege, ci și în profeți se poate afla că aceste animale sînt date ca pildă pentru păcatele cele mai urite și că niciodată lupul și vulpea nu sînt pomenite între cele curate. Se pare, așadar, că există o înrudire între fiecare soi de duhuri și între fiecare specie de animale. Și după cum printre oameni există unii mai tari decît alții, indiferent de însușirea lor morală, în același chip și unele duhuri pot fi mai tari decît altele. Unii folosesc anumite animale ca să înșele pe oameni după voința celui pe care Scripturile îl numesc «stăpînul lumii acesteia» ⁴⁷¹, iar alții fac ghicitorie cu ajutorul altor animale. Și pînă acolo merge blestemăția duhurilor, încît unele folosesc nevăstuici la prezicerea viitorului! Dar judecă tu însuși, ce e mai bine să spui: că Dumnezeu cel peste toate și Fiul Său îndeamnă păsările și celelalte viețuitoare să ghicească, ori că cei care le îndeamnă (și nu atît oamenii, chiar dacă aceștia sînt de față) sînt ei înșiși duhuri rele sau, cum i-au numit Scripturile noastre, «duhuri necurate»?

21. Dacă, într-adevăr, «sufletul» păsărilor e divin pentru că prevestesc viitorul, cu cît mai mult nu vom zice atunci cînd prevestirile au fost primite de oameni, că divin este sufletul care ascultă aceste vestiri! După autorii elini, divin era sufletul acelei sclave de la moară, care spune despre pețitorii Penelopei (cum ne spune Homer): «Ce n-au gustat în aceasta și ultima zi la masa lor la noi!» ⁴⁷² Ea era divină în timp ce marele Ulisse, prietenul Athenei, cum îl numește Homer, nu era divin; el s-a bucurat cînd a înțeles prezicerea vestită de morăriță după spusa poetului:

«Mult s-a bucurat divinul Odiseu de această prezicere!» ⁴⁷³

Dacă păsările au un suflet divin și simt pe Dumnezeu sau, cum zice Celsus, pe zei, atunci desigur și noi, oamenii, cînd strănutăm o facem pentru că în noi e prezentă o divinitate care dă sufletului putere de prezicere. Acest lucru e confirmat de mulți oameni. De unde aceste cuvinte ale poetului: «Dar a strănutat și i-a făcut o mare urare» și apoi cuvintele Penelopei: «Nu vezi tu? Fiul meu a strănutat la toate cuvintele tale» ⁴⁷⁴.

22. Adevărata divinitate nu întrebuițează pentru cunoașterea viitorului nici animale fără rațiune, nici orice fel de oameni, ci pe cele mai sfinte și mai curate dintre sufletele omenești, pe care le inspiră și le dă dar de proorocie. De aceea, între alte minunate cuvinte cuprinse în Legea lui Moise, trebuie puse și acestea: «Să nu vrăjiți, nici să nu

470. Lev. 11.

471. In. 12, 31; II Cor. 4, 4.

472. Homer, *Odiseea* IV, 685; XX, 116; 119.

473. Homer, *Odiseea* XX, 120.

474. Homer, *Odiseea* XVII, 541.

ghiciji»⁴⁷⁵. Și în alt loc : «Căci popoarele acestea, pe care le izgonești tu, ascultă de ghicitori și de prevestitori, iar ție nu-ți îngăduie aceasta Domnul Dumnezeuul tău»⁴⁷⁶. Și imediat după aceea : «Prooroc dintre frații tăi va ridica Domnul Dumnezeuul tău»⁴⁷⁷. Și vrînd cîndva să-i întorcă printr-un ghicitor de la obiceiul ghicitului, pune să vorbească duhul prin gura lui : «Căci nu este vrăjitorie în Iacob, nici farmece în Israel, la vreme se va spune lui Iacob și lui Israel cele ce vrea să plinească Dumnezeu»⁴⁷⁸.

Recunoscînd deci valoarea acestora și a altora, noi ținem să cinstim și porunca aceasta, care are un înțeles tainic : «Păzește-ți inima mai mult decît orice»⁴⁷⁹ pentru ca nici unul din duhurile rele să nu intre în cugetul nostru și pentru ca nici unul din duhurile potrivnice să nu întorcă după placul lui închipuirile noastre. Ci ne rugăm «să strălucească în inimile noastre cunoștința slavei lui Dumnezeu»⁴⁸⁰, Duhul lui Dumnezeu care sălășluiește în gîndurile noastre, sugerîndu-ne imagini vrednice de Dumnezeu «căci cîți sînt mînați de Duhul lui Dumnezeu sînt fii ai lui Dumnezeu»⁴⁸¹.

23. Trebuie să știm, dar, că prezicerea viitorului nu-i numai decît lucru dumnezeiesc ; prin sine însăși, această prezicere este lucru indiferent, de ea pot avea parte și răi și buni. Cunoscm mai dinainte, datorită iscusinței lor doftoricești, și medicii, chiar cînd unii din aceștia au purtare rea. Tot așa și cîrmacii corăbiilor, fie ei cît de păcătoși, prevestesc semnele și furia vînturilor și schimbările vremii, bazîndu-se pe experiența lor și pe observație. Dar nu-mi închipui că ar fi vreun temei să socotești că ele ar fi dumnezeiești atîta vreme cît ei, din punct de vedere moral, sînt răi. E mincinoasă, deci, afirmația lui Celsus : «ce am putea declara mai dumnezeiesc decît prevederea și prezicerea viitorului ?» Tot așa e minciună să zici că în multe animale s-ar resimți idei despre Dumnezeu, căci nici o viețuitoare din cele fără rațiune n-au nici o idee despre Dumnezeu. E minciună, în sfîrșit, să spui că animalele fără rațiune sînt mai aproape de unirea cu Dumnezeu. În realitate, printre oameni, cei care sînt încă răi, chiar dacă ar fi ei în culmea progresului, rămîn departe de unirea cu Dumnezeu. Numai adevărații înțelepți, adică cei care-și trăiesc sincer credința, numai ei sînt cei mai aproape de unirea cu Dumnezeu. Așa erau proorocii noștri și Moise, căroră Scriptura le-a adus mărturie pentru cea mai mare curățenie, cînd a spus :

475. Lev. 19, 26.

476. Deut. 18, 14.

477. Deut. 18, 15.

478. Num. 23, 23.

479. Pilde 4, 23.

480. II Cor. 4, 6.

481. Rom. 8, 14.

«Numai Moise singur să se apropie de Domnul, iar ceilalți să nu se apropie»⁴⁸².

Dar ce nesocotință e să fim acuzați tocmai noi de nelegiuire, spunându-se nu numai că animalele necugetătoare sînt mai învățate decît firea omenească, ci și că sînt mai dragi lui Dumnezeu, Cel care nu și-ar întoarce atenția de la om pentru care șarpele, vulpea, lupul, vulturul și șoimul sînt mai scumpe înaintea lui Dumnezeu decît natura omenească! Ar urma, după afirmația lui Celsus, că, dacă într-adevăr animalele sînt mai scumpe înaintea lui Dumnezeu decît oamenii, aceste animale plătesc mai mult în fața lui Dumnezeu decît Socrate, Platon, Pitagora, Ferekide și ceilalți filosofi, pe care el i-a preamărit înainte. Și i s-ar putea face și o urare: dacă într-adevăr aceste animale sînt mai scumpe înaintea lui Dumnezeu decît oamenii, n-are decît să ajungă și Celsus în ceata celor scumpi lui Dumnezeu, asemănându-se celor pe care îi crede mai scumpi lui Dumnezeu decît oamenii! Și să nu creadă că ceea ce spun e blestem, iar nu urare! Căci cine n-ar dori să se asemene întru totul celor de care-i convins că sînt mai plăcuți lui Dumnezeu și s-ajungă și el măcar tot atît de plăcut Domnului ca și ei?

24. Ca să arate că discuțiile dintre ele, ale animalelor necugetătoare, sînt mai nobile decît ale noastre, Celsus nu pune istoria aceasta pe seama primilor veniți, ci pe seama celor inteligenți⁴⁸³. Dar cei inteligenți cu adevărat sînt cei serioși, căci nimeni din cei răi nu e inteligent! Iată cum se exprimă el: *«Unii oameni inteligenți spun chiar că între păsări există conversații, desigur mai sfinte decît ale noastre și că ar avea cunoștință de ceea ce s-a vorbit, lucru pe care l-ar putea dovedi prin fapte, întrucît ne anunță că păsările ar fi declarat că merg acolo sau dincolo, că fac cutare sau cutare lucru, după care ar aduce dovadă că ar fi fost și ar fi executat ceea ce au prevăzut»*.

În realitate, nici un om inteligent n-a istorisit așa ceva și nici un înțelept n-a spus că discuțiile animalelor necugetătoare ar fi mai sfinte decît conversațiile oamenilor. Și dacă am examina concluziile la care ajunge Celsus, e clar că, după el, conversațiile animalelor fără rațiune ar fi mai sfinte decît discuțiile venerabile ale lui Ferekide și Pitagora, Socrate și Platon, și ale altor filosofi. Ceea ce, luat în sine însuși, nu e numai greu de crezut, ci de-a dreptul absurd. Ca să poți crede că ar exista persoane care din ciripiturile încurcate ale păsărilor ar deduce că ele ar declara dinainte că merg acolo sau dincolo și că execută cutare sau cutare lucrare, aș spune că așa ceva și duhurile rele îl arată

482. Ieș. 24, 2.

483. Lactanțiu, *Div. inst.* V, 17. (Citat după Borret, *op. cit.*, IV, p. 427).

oamenilor prin semne; scopul lor este să înșele pe om, să-i coboare duhul de la cer și de la Dumnezeu spre pământ și chiar mai jos.

25. Nu mă pot dumiri cum a auzit Celsus vorbindu-se despre jurământul elefanților, despre care ar ști că sînt cu mai multă credincioșie față de Dumnezeu decît noi și că au și o cunoștință despre Dumnezeu. Cunosc și eu numeroase și minunate lucruri care se povestesc despre firea acestui animal și despre blîndețea lui, dar nu-mi aduc deloc aminte să fi vorbit cineva despre jurămintele elefanților⁴⁸⁴, afară doar de cazul cînd Celsus ar fi denumit drept jurămint firea lor blîndă și felul lor parcă protocolar de a se comporta cu oamenii din clipa în care ajung sub ascultarea lor, dar nici acest lucru nu corespunde adevărului. Oricît de rar s-ar întîmpla, s-a relatat despre elefanți și despre blîndețea lor recunoscută, totuși ei devin uneori atît de cruzi față de oameni încît au săvîrșit ucideri și din această pricină au fost osîndiți să fie omorîți, viața lor nemaifiind socotită utilă.

Și apoi, ca să arate că berzele au o nevinovăție mai copilărească decît oamenii, Celsus citează ceea ce se istorisește despre această pasăre în legătură cu *recunoștința ce o au puii lor față de mamele care le hrănesc*,⁴⁸⁵ dar nici ei nu fac acest lucru ca și cum și-ar da seama că sînt datori s-o facă, ci numai dintr-un instinct firesc, probabil pentru ca prin acest exemplu necontrolat al lor, animalele fără rațiune să rușineze pe oameni în ce privește nerecunoștința acestora față de părinții lor. Dacă și-ar fi dat seama cîtă deosebire este între a face acest lucru prin controlul rațiunii și între a-l executa în chip natural, instinctiv, n-ar mai fi spus că și berzele sînt mai recunoscătoare și mai conștiințioase decît oamenii.

Ca și cum s-ar fi simțit obligat să arate evlavia animalelor necuge-tătoare, Celsus mai oferă în această privință încă un exemplu: «*pasărea din Arabia, Foenix, care după ce a trăit acolo mulți ani emigrează în Egipt și duce cu ea cadavrul părintelui ei, pe care-l învelește într-o coroană de smirna ca într-un mormînt și apoi îl așează în locul unde se află templul soarelui*». E adevărat că se istorisește așa,⁴⁸⁶ dar chiar dacă ar fi adevărat, faptul poate fi explicat ușor în chip firesc. Bunătatea Providenței reiese poate și din deosebirea dintre animale, ca să arate oamenilor varietatea structurală dintre ființele din lumea aceasta, inclusiv la păsări. Ea a lăsat și această pasăre unică pentru ca să se preamărească prin ea nu animalul, ci Creatorul ei.

484. Pliniu (*Ist. Nat.* 8, 2—3) spune că elefanții ar adora luna.

485. Aristotel, *Ist. anim.* 10, 13. (Citat după Borret, *op. cit.*, IV, p. 429).

486. Herodot, *Istoriei* II, 73, trad. F. Vanț, Ștef, vol. I, București, 1961, p. 164—165.

26. Din toate acestea, iată ce concluzie scoate Celsus : «Nu pentru om au fost create toate, nici pentru lei, pentru vultur sau pentru delfin, ci pentru ca această lume să se desfășoare ca o lucrare a lui Dumnezeu completă și desăvârșită în toate amănuntele ei. De aceea, toate lucrurile sînt în așa fel rînduite, nu unele pentru altele, și nici unele contra altora, ci armonizate toate între ele. De acest întreg poartă grijă Dumnezeu, niciodată Providența nu-l părăsește, nu se va înrăutăți. Dumnezeu nu-l recheamă la sine după un răstimp, nu se tulbură din pricina oamenilor, nici din cauza maimuțelor sau a șoarecilor, nu amenință nicicum aceste ființe, din care fiecare și-a primit o menire la locul ei».

Să răspundem pe scurt la acestea.

Cred că am demonstrat prin cele de pînă acum că toate au fost făcute pentru om și pentru toate ființele cugetătoare. Căci, în primul rînd, de dragul ființei cugetătoare au fost create toate. Poate el spune, Celsus, că nu pentru om, nici pentru leu și nici pentru alt animal pe care-l amintește. Vom zice și noi : «nu de dragul leului, nici al vulturului, nici al delfinului a făcut Dumnezeu aceste lucruri, ci de dragul omului, a acestui animal rațional, cu scopul ca lumea să se desfășoare ca o lucrare a lui Dumnezeu completă și desăvârșită în toate amănuntele ei».

La aceste concluzii subscriem și noi pentru că sînt frumoase. Dar Dumnezeu poartă grijă nu numai de întreg, cum zice Celsus, ci în afară de întreg, în mod deosebit, și de fiecare ființă în parte. Niciodată Providența nu va părăsi întregul. În cazul cînd o parte a întregului se înrăutățește în urma păcatului ființei raționale, Dumnezeu va avea grijă s-o curățească și s-o readucă după un timp la (unitatea) întregului. Desigur că nu se tulbură nici din pricina maimuțelor ori a șoarecilor, în schimb supune judecății și pedepsei pe oamenii care calcă în picioare legile firești. Le adresează amenințări prin prooroci și prin Mîntuitorul, care a petrecut pe pămînt de dragul întregului neam omenesc, pentru ca cei care pleacă urechea la aceste avertismente să se întoarcă, iar cei care nu ascultă cuvintele de chemare să-și primească pedepsele cunite ; și se cade ca, în același timp, Dumnezeu să prevadă, pentru binele întregii lumi, un tratament și o îndreptare foarte aspră celor cărora se cuvine ⁴⁸⁷.

487. Unele din cele mai frumoase pasaje scrise de Origen despre rolul Providenței în istoria mîntuirii omului și a universului.

XXI

DESPRE LIBERTATEA VOINȚEI, REZOLVAREA
ȘI TĂLMĂCIREA AFIRMAȚIILOR BIBLICE
CARE AR PĂREA CĂ AR ANULA-O

(Din cartea a III-a «Despre principii»)

1. Întrucît în propovăduirea bisericească ⁴⁸⁸ se cuprinde și învățătura despre dreapta judecată a lui Dumnezeu, care, din clipa în care e acceptată, îndeamnă pe cei care ascultă și cred în adevărul ei să trăiască cinstit și să se ferească în orice clipă de păcat, convinși fiind că stă în puterea noastră să săvîrșim fapte vrednice de laudă ori de mustrare, e bine să stăm de vorbă puțin, în chip special, și despre libertatea voinței, pentru că e vorba de o problemă din cele mai necesare. Dar, ca să înțelegem ce este libertatea voinței (sau liberul arbitru) e necesar mai întîi să examinăm noțiunea ei, pentru ca, odată lămurit acest lucru, să se poată dovedi cît mai limpede obiectul cercetării noastre ⁴⁸⁹.

Dintre lucrurile supuse mișcării, unele își au în ele însele cauza mișcării ⁴⁹⁰, dimpotrivă, altele primesc mișcarea numai din exterior. Primesc mișcarea numai din exterior lucrurile care se pot transporta, cum sînt lemnele, pietrele și întreaga lume materială, care se menține laolaltă numai prin consistența ei. Trebuie scoasă din discuția prezentă obișnuința de a defini drept «mișcare» și descompunerea corpurilor, pentru că ea nu aduce nici un folos problemei de care ne ocupăm. Au în sine principiu de mișcare animalele și plantele, cu un cuvînt toate ființele care sînt menținute laolaltă datorită sufletului sau firii lor, între care unii pun și metalele, iar în afară de acestea unii socot că și focul și-ar avea principiu de mișcare în sine, precum și izvoarele ⁴⁹¹. Dintre cele care au principiu de mișcare în sine, despre unele se spune că se mișcă «prin sine», despre altele «de la sine»: ființele dotate cu suflet se mișcă «de la sine», cele lipsite de suflet, «prin sine». Ființele însuflețite se mișcă «de la sine» prin aceea că se ivește în ele o imagine care provoacă un impuls. Și la unele animale formarea acestor repre-

488. În *ἐκκλησιαστικὴ κήρυγμα* se cuprindeau atît regula credinței, cît și temeiul antropologiei creștine, care e libertatea voinței omenești. Termenul e pomenit adeseori de Origen, *C. Cels* I, 7; *Despre principii*, prefața etc.

489. În fundamentarea doctrinei despre libertatea voinței se resimte influența platonismului și stoicismului.

490. Platon, *Faedr.* 245 E. Origen, *Despre rugăciune* 6, 1 (în acest volum).

491. *ἕξις* (pentru anorganice), *φύσις* (pentru plante), *ψυχὴ* (pentru animale), *λόγος* (pentru om), cam așa prezintă Origen (*Despre rugăciune*, 6, 1—3) deosebirea între diferitele categorii de lucruri și ființe din natură. Cît despre mișcarea lor, unele se dezvoltă «din sine» — plantele (*ἐξ αὐτοῦ*), altele «de la sine» — animalele (*ἄφ' ἑαυτοῦ*). Cît despre om, ca ființă cugetătoare, el acționează «prin sine» *δι' αὐτοῦ* sau mai ales *ἐφ' ἑαυτοῦ*. Termenul *ἐφ' ἑμῖν* este clasic la el pentru autodeterminare, liberul arbitru. Metalele și izvoarele erau considerate ca avînd energie proprie. De aici izvorul alchimiei medievale. Tot așa focul.

zentări (sau acestor imagini) impulsul sau instinctul⁴⁹² e provocat de capacitatea de reprezentare care acționează sistematic și planificat. Așa se naște în păianjen o reprezentare aproape automată a țesutului, iar drept urmare apare instinctul de a țese, unde puterea de reprezentare a animalului duce în mod ordonat acolo, încît el lucrează fără să-i mai trebuiască din altă parte vreun ajutor. Tot așa e cazul și cu albina în stare să fabrice fagurele de miere.

2. Pe lângă puterea de reprezentare, ființa cugetătoare are și rațiune, care judecă aceste reprezentări respingînd⁴⁹³ pe unele și acceptînd pe altele, pentru ca ființa însuflețită să fie condusă de ea însăși. Pe de altă parte, întrucît în natura rațiunii există capacitatea de a judeca binele și răul, în baza acestei capacități judecăm ce este bine și ce este rău alegînd binele, respectiv evitînd răul, fiind vrednici de laudă dacă ne dedicăm săvîrșirii binelui sau fiind vrednici de muștrare dacă urmăm calea opusă. Nu trebuie să uităm, cu toate acestea, că partea covîrșitoare a puterii firești este prezentă și la animale, desigur într-o măsură mai mică sau mai mare, așa încît, de pildă, această capacitate la ciinii de vînătoare și la caii de luptă s-apropie, ca să zicem așa, de acțiunile raționale. E adevărat că apar și anumite impulsuri externe care nu depind de noi, dar decizia de a acționa într-un fel sau altul depinde numai și numai de rațiunea noastră și care, în urma premiselor existente în ea, ne angajează, respectiv ne îndeamnă, fie spre acțiuni bune și cuviincioase⁴⁹⁴, fie spre altele contrare lor.

3. Iar dacă zice cineva că impulsul din exterior este de așa natură încît ar fi cu neputință să i te împotrivești tocmai din pricina felului cum se prezintă, acela să bage de seamă la propriile lui afecțiuni și simțiri, dacă nu cumva inima sau forța noastră conducătoare se hotărăște spre o anumită acțiune de învoire, de aprobare ori de înclinare tocmai din anumite motive⁴⁹⁵. Căci spre a da un exemplu, pentru un bărbat care și-a propus⁴⁹⁶ să trăiască cumpătat și să se abțină de la legături trupești, nu femeia care îl vede și îl îndeamnă să-și calce legămîntul e cauza aparentă și suficientă pentru acționarea împotriva propunerii sale, căci el se dovedește totuși că e desfrînat din clipa în care

492. ὄρμη, impuls, noțiune stoică.

493. ἀφορμή, prilej, motiv; repulsie.

494. τὸ καλὸν și τὸ καθ'ἑκόν (= binele și bunacuviința sau datoria) reprezintă pentru stoici, dar și pentru creștini, caracterul, în sensul celor spuse de Sfîntul Pavel la Rom. 1, 28.

495. A se reține în deosebi termenii συγκατάθεσις și în deosebi τὸ ἡγεμονικόν pentru a reda «învoirea», puterea conducătoare sau «rațiunea dominantă» în luarea deciziilor, deși adeseori acest ἡγεμονικόν nu ține la Origen atît de mult de rațiune, cit mai mult de inimă. A se vedea, de pildă, indicele grecesc de la «Filocalia», etc.

496. πρόθεσις = propus (Ursache).

consimte la toate aceste solicitări și la momelile de plăceri, în loc să fie bucuros că se poate împotrivi asalturilor de a-și călca făgăduința. Altul se comportă altfel dacă aceeași situație se prezintă în fața unui bărbat mai format și mai călit: ispitele și îndemnurile la plăceri sînt prezente și aici, dar rațiunea este mai matură și învățătura lui mai verificată, fiind întărită de precepte care îndeamnă la bine și care l-au adus de acum să fie stăpîn pe sine, încît respinge ispita și se eliberează de poftă.

4. Dacă așa se prezintă cu noi lucrurile, a pune vina pe ispitele din afară și a ne elibera de orice responsabilitate, declarînd că sîntem asemenea lemnelor și pietrelor care sînt mișcate numai prin intervenția agenților externi, nu-i nici un merit și nici măcar plauzibil, căci atunci ar însemna să desfigurăm cu totul conceptul de libertate a voinței. Căci dacă l-am întreba pe cineva ce-i aceea «libertatea voinței», el ar răspunde că libertatea aceasta ar consta în a nu fi silit de altcineva sau de altceva de a acționa altfel decît mi-am propus. În schimb, dacă am vrea să punem vina numai pe constituția firii, am păcătui contra evidenței, pentru că educația ar putea influența pînă și pe cei mai desfrînați și mai agresivi oameni și dacă vor vrea să asculte de sfaturi îi va putea chiar schimba, bine știind că sfatul și schimbarea în bine pot aduce mari schimbări (în viața omului).

Se întîmplă deseori că cei mai desfrînați se fac mai buni decît cei care înainte păreau că sînt liberi de patimi, și cei mai brutali au ajuns cu timpul atît de blînzi încît oameni care niciodată n-au fost brutali dau acum impresia de bătauși în comparație cu unii din cei care au trăit totdeauna în blîndețe. Și, în schimb, vedem că alții care au fost din cei mai așezați și mai cuviincioși au decăzut și, din viața lor echilibrată și cuviincioasă, au ajuns prin încurcăturile vieții la purtări rele⁴⁹⁷, încît trăiesc numai în fărădelegi. Și adeseori desfrîul începe prin viață nestăpînită la vîrsta mijlocie a vieții și se lasă astfel într-o viață dezordonată, acum cînd tinerețea e de mult trecută și cînd și așa tulburările vieții sînt oarecum mai la ele acasă. Așadar, o cercetare atentă ne arată că impulsurile exterioare nu le putem evita, nestînd în puterea noastră, dar stă în puterea noastră de a acționa într-o direcție sau în alta, cum ne dictează și rațiunea care decide și examinează cum trebuie să răspundem solicitărilor din afară.

5. Depinde, dar, de contribuția noastră proprie ca să ducem o viață cinstită și aceasta o și cere Dumnezeu de la noi nu ca ceva care vine de la El, dar nici de la altcineva din afară sau, cum cred unii, din pre-

497. Ceva cam în genul celor din *I Cor.* 15, 33: «tovărășiile rele strică obiceiurile bune».

scriptiile destinului⁴⁹⁸, ci decisivă rămâne hotărîrea noastră proprie, după cum mărturisește proorocul Miheea, care zice : «Ți s-a arătat, omule, ceea ce este bun și ceea ce Dumnezeu cere de la tine : dreptate, iubire și milostivire și cu smerenie să mergi înaintea Domnului Dumnezeului tău !»⁴⁹⁹. Tot așa spune și Moise : «Viață și moarte ți-am pus eu astăzi înaintea. Alege viața ca să trăiești tu și urmașii tăi»⁵⁰⁰. Și Isaia : «De veți vrea și de Mă veți asculta, bunătățile pămîntului veți mîncă, iar de nu veți vrea și nu Mă veți asculta, atunci sabia vă va mîncă, pentru că gura Domnului grăiește»⁵⁰¹. Și în psalmi : «De M-ar fi ascultat poporul Meu, de ar fi umblat Israel în căile Mele, i-ar fi supus de tot pe vrăjmașii lor și aș fi pus mîna Mea pe asupritorii lor»⁵⁰², de unde înțelegem să asculte de Dumnezeu și să meargă în căile Lui.

Dar și Iisus a zis la fel : «Eu însă vă spun vouă : să nu stați împotriva celui rău»⁵⁰³ și «că oricine se mînie pe fratele său, vrednic va fi de osîndă»⁵⁰⁴. Și «Oricine se uită la femeie, poftindu-o, a și săvîrșit adulter cu ea în inima lui»⁵⁰⁵. Și tot așa, cînd dă orice alte porunci, vorbește ca de la sine înțeles că depinde de noi să ținem poruncile și că pe bună dreptate ne facem «vrednici de osîndă» dacă le călcăm. De aici și cuvîntul «oricine aude aceste cuvinte ale Mele și le îndeplinește, asemăna-se-va bărbatului credincios care a clădit casa lui pe stîncă» și iarăși : «Oricine aude aceste cuvinte ale Mele și nu le îndeplinește, asemănatu-s-a bărbatului care și-a clădit casa pe nisip»⁵⁰⁶. Și așa mai departe. «Și atunci Împăratul a zis celor de-a dreapta Sa : Veniți binecuvîntații Părintelui Meu, căci flămînd am fost și Mi-ați dat să mîncăm ; însetat am fost și Mi-ați dat să beau», anunțînd foarte limpede aceste lucruri ca unor persoane a căror laudă depinde numai de ei, după cum, dimpotrivă, se adresează și celorlalți ca unora vrednici de mustrare : «Duceți-vă de la Mine, blestemaților, în focul cel veșnic»⁵⁰⁷.

Să vedem acum și pe Pavel cum discută ca și cu niște oameni care au voință liberă, puțîndu-și pricinui fiecare pierzarea sau mîntuirea. Iată cum vorbește el : «Sau disprețuiești tu bogăția bunătății Lui și a îngăduinței și a îndelungii Lui răbdări, neștiind că bunătatea lui Dumnezeu te îndeamnă la pocăință ? Dar după învîrtoșarea ta și după inima ta nepocăită îți aduni mînie în ziua mîniei și a arătării dreptei judecăți

498. ἡ εἰσαρπένη, fatum, destinul orb, ceea ce au fixat zeii (Platon, *Faedon* 115 a).

499. *Mih.* 6, 8.

500. *Deut.* 30, 19.

501. *Is.* 1, 19.

502. *Ps.* 80, 12—13.

503. *Mt.* 5, 39.

504. *Mt.* 5, 22.

505. *Mt.* 5, 28.

506. *Mt.* 7, 24, 26.

507. *Mt.* 25, 41.

a lui Dumnezeu, care va da fiecăruia după faptele lui : viață veșnică celor care prin stăruință în faptă bună caută mărire, cinste și nestrăciune, iar mînie și urgie iubitorilor de ceartă, care nu se supun adevărului, ci se supun nedreptății, necaz și strîmtorare peste sufletul oricărui om, care săvîrșește răul, al iudeului mai întii, cît și elinului ; dar mărire, cinste și pace oricui face binele : iudeului mai întii, cît și elinului»⁵⁰⁸. Așadar, nesfîrșite sînt în Scripturi locurile care confirmă foarte clar libertatea voinței.

6. Întrucît există însă și unele locuri în Vechiul și în Noul Testament care s-ar părea că îndeamnă la concepția opusă⁵⁰⁹, anume că n-ar sta în puterea noastră nici să ținem poruncile și să ne mîntuim și nici să le călcăm și să pierim, să cităm și aici cîteva mărturii (din Scriptură), și să le examinăm (după regula credinței) ca să vedem cum se poate rezolva dificultatea, pentru ca pe baza acestor exemple citate, examinînd în chip comparativ toate aceste locuri care par că ar tăgădui libertatea voinței, să putem vedea cum trebuie ele rezolvate. Mai întii istoria lui Faraon a zguduit pe mulți în felul cum i s-a proorocit, cînd însuși Dumnezeu a făgăduit de mai multe ori zicînd : «Voi învîrtoșa inima lui Faraon»⁵¹⁰. Or, dacă inima acestuia e învîrtoșată de Dumnezeu și din pricina acestei învîrtoșări păcătuiește, el nu mai este autorul păcatelor sale și, dacă e așa, atunci nici Faraon nu mai are libertatea voinței. Și ar putea spune cineva că, în mod corespunzător, toți cei care pier n-au libertatea voinței și, deci, n-au pierit de voia lor. Chiar dacă scrie la Iezechiel : «Voi scoate din trupul lor inima cea de piatră și le voi da inimă de carne ca să urmeze poruncile Mele și legile Mele să le păzească»⁵¹¹, totuși ne-am putea face impresia că Dumnezeu a intervenit ca să «urmeze poruncile și să păzească legile», întrucît a înlăturat piedica dinainte, adică «inima de piatră», așezînd temeieri de îmbunătățire prin «inima de carne».

Dar să vedem și cunoscutul pasaj din Evanghelie cu răspunsul Mîntuitorului la întrebarea, de ce vorbește mulțimilor în pilde : «Ca uitîndu-se cu ochii, să nu vadă și auzînd cu urechile să nu înțeleagă, ca nu

508. Rom. 11, 4—9.

509. După ce a fundamentat cu argumente raționale și biblice libertatea voinței, Origen caută să prezinte acum și obiecțiunile care s-au adus împotriva ei. Acestea provin din partea gnosticilor, care au căutat să atragă pe «cei simpli» dintre creștini, prezentînd așa numitele «cazuri de scandal», din care, spuneau ei, s-ar trage concluzia că libertatea omului nu-i întreagă. Origen analizează pe rînd aceste «ἀτομα», asupra cărora el mai revine în multe pasaje din «Filocalie», dovadă că problema predestinației era acut discutată. (A se vedea în deosebi pasajele din *Com. la Romani*, apoi din *Omiliile la Ieșire*, la *C. Cîntărilor* etc., în afară de capitolul XXVII și la «indice»).

510. Ieș. 4, 21 ; 7, 3.

511. Iez. 11, 19—20.

cumva să se întoarcă și să li se ierte păcatele»⁵¹². Mai departe, citatul de la Pavel : «Deci, dar, nu este nimic de la cel care voiește, nici de la cel care aleargă, ci de la Dumnezeu care miluiește»⁵¹³. Și în alt loc : «Dumnezeu este Cel care lucrează în voi, și ca să voiți, și ca să săvârșiți»⁵¹⁴. Și iarăși, în alt loc : «Deci, dar, Dumnezeu pe cine voiește îl miluiește, iar pe cine voiește îl împietrește. Îmi veți zice deci : de ce mai dojenește ? căci voinței Lui cine i-a stat împotriva ?»⁵¹⁵. «Înduplecarea aceasta nu este de la cel care vă cheamă»⁵¹⁶. «Dar, omule, tu cine ești care răspunzi împotriva lui Dumnezeu ? Oare făptura va zice celui care a făcut-o : de ce m-ai făcut așa ? Sau nu are olarul putere peste lutul lui, ca din aceeași frământătură să facă un vas de cinste, iar altul de necinste?»⁵¹⁷. Chiar și numai acest citat ajunge ca să pună în încurcătură pe mulți și să-i ducă la părerea că omul n-ar avea voie liberă, ci că Dumnezeu este Cel care mîntuiește și pierde pe cine voiește.

7. Să începem mai întii cu ceea ce i s-a făgăduit lui Faraon, că Dumnezeu îl va învîrtoșa ca să nu slobozească (din robie) poporul iudeu și cu ocazia aceasta cercetăm și spusa Apostolului : «Dumnezeu pe cine voiește îl miluiește, iar pe cine voiește îl împietrește»⁵¹⁸. De aceste cuvinte se folosesc cîțiva rătăciți⁵¹⁹, care și altfel tăgăduiau că ar exista o libertate a voinței, căci ei admit că unele naturi sînt destinate pierzării și sînt incapabile de a se mîntui, pe cînd altele se mîntuiesc neavînd capacitatea de a se pierde ; în legătură cu cazul prim, ei afirmă că Faraon ar ține de naturile care sînt destinate pieirii și că din pricina aceasta e învîrtoșat el de către Dumnezeu, care se milostivește de oamenii înduhovniciți, pe cînd pe cei trupești îi învîrtoșează. Dar să vedem ce anume vor să spună acești oameni ! Îi vom întreba deci dacă Faraon avea sau nu avea fire pămîntească ? Dacă răspunsul lor e afirmativ, le vom spune că un om cu fire pămîntească este în orice caz neascultător de Dumnezeu. Dacă era neascultător, de ce ar mai fi fost nevoie să-i învîrtoșeze inima, și încă nu numai o dată, ci de mai multe ori (cum scrie Scriptura) ? Singurul motiv plauzibil ar fi acela că a fost posibil ca totuși Faraon să fi fost ascultător și ar fi făcut-o aceasta sub copleșitoarea impresie a minunilor și a semnelor, dar atunci el nu mai era din fiin-

512. Mc. 4, 12 ; Lc. 8, 10.

513. Rom. 9, 16.

514. Fil. 2, 13.

515. Rom. 9, 18—19.

516. Gal. 5, 8.

517. Rom. 9, 19—20.

518. Rom. 9, 18.

519. În text *επερόδοξον* (e vorba mai ales de gnosticii marcioniți și valentinieni) care învățau că «de la natură» unii dintre oameni sînt sortiți pieirii (*ἀπολλόμενα*), alții mîntuirii (*σωζόμενοι*), fără să se poată ajuta cu nimic.

tele «pămîntești»⁵²⁰ și în cazul acesta Dumnezeu avea trebuință de el ca să-și arate, spre eliberarea mulțimilor, puterea Sa față de neascultarea lui nesfîrșită și pentru aceea Dumnezeu i-a învîrtoșat inima. Acesta ar fi cel dintîi argument împotriva lor spre combaterea părerii că Faraon, prin firea lui, ar fi fost sortit să piară.

În ce privește citatul din Sfîntul Pavel, va trebui să facem aceeași observație. Căci pe cine învîrtoșează Dumnezeu? Pe cei sortiți să piară? Dar ce s-ar fi întîmplat dacă nu li s-ar fi împietrit inimile? Ar fi fost mîntuiți, și în cazul acesta se presupune că ei n-au fost sortiți de la natură să piară? Dar de miluit pe cine miluiește Dumnezeu? Nu cumva pe cei sortiți mîntuirii? Dar în ce măsură au ei nevoie de o a doua îndurare, din moment ce prima dată spre aceasta s-au născut, ca să fie mîntuiți, pe temeiul firii lor, trebuind să fie în chip obligator sortiți fericirii? Mai curînd credem că Dumnezeu se milostivește de ei pentru că, fără mila Lui, ei ar putea merge la pierzanie, și anume în acel scop ca să nu aibă loc ceea ce totuși s-ar fi putut întîmpla: pieirea, ci ca să ajungă în lăcașurile celor mîntuiți. Atîta am avut de spus contra lor.

8. Mai trebuie obiectat împotriva celor care cred că au înțeles cuvîntul «a învîrtoșat», punîndu-le următoarea întrebare: după părerea lor, cum lucrează Dumnezeu învîrtoșarea inimii și cu ce scop? Căci ei trebuie să aibă și o oarecare idee despre Dumnezeu și anume că El e drept și bun, iar dacă nu vor să știe de așa ceva, atunci pentru moment facem această concesie că numai El este drept. Dar în acest caz să explice cum lasă ei să se întrevadă că Cel bun și drept învîrtoșează pe bună dreptate inima aceluia care din pricina învîrtoșării merge spre pierzanie și cum ar putea fi Cel drept pricină a pieirii și neascultării celor care sînt pedepsiți de El din pricina învîrtoșării inimii și neascultării față de El? Cum poate El învinui pe Faraon: «De nu vei lăsa pe poporul Meu, iată, îți voi ucide pe toți întîii născuții în pămîntul Egiptului și pe întîiul tău născut»⁵²¹ și ceea ce mai este notat prin Moise sub forma de cuvînt al lui Dumnezeu către Faraon? Cine crede că Sfintele Cărți sînt adevărate și că Dumnezeu este drept, acela trebuie să se silească, dacă-i priceput, să răspundă la o întrebare: cum e posibil ca, după atîtea citate, să fie înțeles Dumnezeu ca o ființă cu totul dreaptă? Dacă ar declara cineva fără nici o jenă și cu capul descoperit că Creatorul e o ființă rea, contra aceluia e necesară o altă argumentare. Dar întrucît ei Îl înțeleg, după cum spun, ca drept, iar noi Îl socotim în ace-

520. în text.

521. Ieș. 4, 23; 9, 17; 12, 12.

lași timp bun și drept, să vedem cum s-a putut totuși ca Dumnezeu bun și drept să învîrtoșeze inima lui Faraon.

9. Privește, așadar, dacă prin mijlocirea unei pilde pe care Apostolul a folosit-o în epistola către Evrei putem face cunoscut cum de e posibil ca printr-o singură acțiune Dumnezeu «pe unul îl miluiește, pe altul îl împietrește»⁵²²! El nu și-a pus însă în gînd să-i împietrească pentru că are o bună intenție, care are drept urmare — din cauza temeiului răutății, pe care buna intenție îl întîlnește și la om — că răutatea sălășluită în el se înrăutățește și de aceea se spune că Dumnezeu împietrește pe cel care se înrăiește în răutatea lui. «Țarina cînd soarbe ploaia ce se coboară adeseori asupra ei și rodește iarbă folositoare celor pentru care a fost muncită, primește binecuvîntarea de la Dumnezeu. Dar dacă aduce spini și ciolini, se face netrebnică și blestemul îi stă aproape, iar la urmă focul o așteaptă!»⁵²³. Așadar e vorba de o singură lucrare : ploaia.

După această singură lucrare a ploii rodește pămîntul cultivat, cită vreme pămîntul cel mai părăsit și mai necultivat nu dă decît spini. S-ar părea că sună necuviincios, dacă ar zice Cel ce face să plouă : Eu am lăsat și pomii pe pămînt, dar și spinii. Dar cu toate că acest cuvînt e necuviincios, totuși e adevărat. Căci dacă n-ar fi fost nici o ploaie, nu s-ar fi făcut nici roade nici spini, în timp ce ea a venit la timp și în cantitate necesară, au crescut și unele și altele⁵²⁴. Cum «țarina, care după ce a sorbit ploaia ce se coboară adeseori asupra ei, aduce spini și ciolini și se face netrebnică și blestemul îi stă aproape». Așadar bunul ploii s-a răspîndit și peste pămînt mai rău, dar temeiul răului, care constă din părăsire și din nelucrare⁵²⁵, el a adus spinii și ciulinii. Așa sînt, dar, și semnele date de Dumnezeu cu ploaia. În schimb, planurile sînt și ele ca țarina lucrată sau părăginită, care de la natură sînt tot una («tot țarină»).

10. Dacă soarele ar putea avea grai și ar spune : «eu topesc și eu usuc», cu toate că topirea și uscarea sînt acțiuni contrare, după presupunerile noastre n-ar spune ceva fals, întrucît cu o singură putere se topesc fierbințeala și torțele pe de o parte, dar pe de alta se usucă și noroiul. Tot așa a făcut și lucrarea cea unică a lui Dumnezeu, care pe de o parte a adus la lumină învîrtoșarea inimii lui Faraon din pricina răutății, iar pe de altă parte ascultarea egiptenilor, care erau amestecați cu evreii și care se mișcaseră să plece împreună cu ei. Și, în-

522. Rom. 9, 18.

523. Evr. 6, 7.

524. Virgiliu, *Georgicele* 1, 94.

525. Prin cuvintele τὸ ὑποκείμενον (τοῦ κακοῦ) ἡμελημένον καὶ ἀγεώργη τον τογχάνει, Origen vrea să explice originea răului care stă în neconlucrarea cu voia divină.

tr-adevăr, îndată s-a îndulcit inima lui Faraon cînd a zis: «Nu vă duceți departe, după trei zile să vă întoarceți, iar pe femeile voastre să le lăsați aici»⁵²⁶ și altele pe care le-a spus în urma semnelor, drept îngăduire treptată. Prin aceasta se evidențiază că semnele totuși au avut o anumită influență asupra lui, cu toate că nu i-au putut schimba cu totul planurile. Dar nici reacțiunea aceasta nu s-ar fi produs asupra lui dacă, așa cum cred cei mai mulți, n-ar fi acționat asupra lui cuvîntul lui Dumnezeu: «voi învîrtoșa inima lui Faraon».

Nu-i fără rost să se îndulcească felul de exprimare obișnuit al acestor intenții. Adeseori se adresează bunii patroni slujitorilor lor cînd aceștia au devenit obraznici din pricină că patronii au fost prea buni și prea îngăduitori cu ei: «Eu te-am făcut să fii rău?». Sau «Eu sînt cauza că ai atîtea defecte?». Într-adevăr, trebuie să înțelegem modul de a vorbi și să fim atenți la sensul propriu al celor exprimate și să nu aducem învinuiri dacă n-am înțeles bine intenția vorbitorului. În orice caz, Pavel a examinat bine problema atunci cînd se adresează păcătosului: «sau disprețuiești tu bogăția bunătății lui Dumnezeu și a îngăduinței și a îndelungii Lui răbdări, neștiind că bunătatea lui Dumnezeu te îndeamnă la pocăință? Dar după învîrtoșarea ta și după inima ta nepocăită, îți aduni minie în ziua miniei și a arătării dreptei judecăți a lui Dumnezeu»⁵²⁷. Să ne închipuim dar că cele adresate de Pavel celui păcătos sînt adresate lui Faraon și se va vedea că acest avertisment i se potrivește întru toate, pentru că în învîrtoșarea inimii și după inima lui nepocăită își adună minie, dar a cărui încăpăținare nu s-ar fi dovedit atît de mare și nu s-ar fi manifestat atît de evident dacă n-ar fi venit peste el semnele minunilor și dacă ele nu s-ar fi arătat în număr atît de mare.

11. Dar dacă aceste expuneri ar părea puțin convingătoare sau forțate, să vedem și la prooroci, ce spun cei care au cunoscut mai bine prin viața lor bunătatea lui Dumnezeu, mai ales că la început au trăit cinstiți și mai tîrziu au căzut în păcate: «Pentru ce, Doamne, ne-ai lăsat să rătăcim departe de căile Tale și ne-ai învîrtoșat inimile noastre ca să nu ne temem de Tine? Întoarce-te pentru robii Tăi, pentru semințiile moștenirii Tale, pentru ca să moștenim măcar cît de puțin din muntele Tău cel sfînt»⁵²⁸. Tot așa la Ieremia: «Doamne, Tu m-ai aprins și iată sînt înflăcărat; Tu ești mai tare decît mine și ai biruit»⁵²⁹. Așadar, cînd spune: «Pentru ce ne-ai învîrtoșat inimile noastre ca să nu ne

526. *Ieș.* 8, 23.

527. *Rom.* 11, 4—5.

528. *Is.* 63, 17.

529. *Ier.* 20, 7. A se vedea în volumul prim și cele spuse de Ieremia, *Omilia* 18, 15.

temem de Tine?»⁵³⁰ și cînd și oamenii spun cînd se roagă cu îndurare, atunci ceea ce s-a exprimat în cuvintele amintite ar suna cam în felul următor: De ce ne-ai cruțat vreme atît de îndelungată și nu ne-ai pedepsit pentru păcatele noastre, ci ne-ai îngăduit pînă ni s-au îngrămădit păcatele pînă peste cap? Dumnezeu lasă pe oameni de multe ori nepedepsiți pentru ca valoarea morală a fiecăruia să fie examinată pe baza liberei lui hotărîri.

Așa trebuie să se distingă cei buni în urma punerii lor la încercare, dar nici cei răi nu trebuie să creadă că sînt trecuți cu vederea, nu numai de către Dumnezeu, care «știe toate mai înainte de a se face»⁵³¹, ci și de către ființele cugetătoare și chiar de ei înșiși, căci, în fond, mai tîrziu își vor afla și ei drumul mîntuirii și n-ar recunoaște această binefacere dacă nu s-ar fi exprimat asupra lor înșiși o sentință de condamnare. Acest lucru e folositor fiecăruia ca să aprecieze cît își atribuie lui și cît harului lui Dumnezeu. Cine n-a simțit slăbiciunea proprie și Harul lui Dumnezeu, acela își va închipui, în clipa cînd primește binefacere fără să fi fost pus la încercări și fără să se fi condamnat și el pe sine însuși, că totul s-ar datora strădaniilor proprii, ceea ce în realitate e mai mult un dar al harului ceresc. Această convingere care duce la prezumție și la aroganță va fi din cauza căderii⁵³². După părerea noastră, așa s-au petrecut lucrurile și în cazul diavolului, care, pe cînd era încă fără cusur, își atribuia lui personal toate privilegiile strălucirii. «Căci oricine se înalță pe sine se va smeri, iar cel ce se smerește pe sine se va înalța»⁵³³. Cîntărește, dar, și aceea că cele dumnezeiești «sînt ascunse de cei înțelepți și pricepuți» pentru ca, după cum spune Apostolul, «nici un trup să nu se laude înaintea lui Dumnezeu»⁵³⁴. Iar faptul că «au fost descoperite pruncilor» și celor care după vremea prunciei au ajuns la lucruri înalte, aceștia au conștiința că nu sînt ei de-a dreptul cauza că au ajuns la fericirea supremă, ci acest lucru se datorește bunătății negrăite a lui Dumnezeu.

12. Cine judecă așa, acela dovedește că se lasă în seama judecării dumnezeiești și cînd Dumnezeu se arată îndelung răbdător față de unii păcătoși, atunci nu face acest lucru fără un temei justificat, ci pentru că le era folositor în vederea nemuririi sufletului și a nesfîrșirii timpu-

530. *Is.* 63, 17.

531. *Sus.* 42.

532. Increderea prea mare în contribuția proprie la opera de mîntuire constă în mindrie, păcatul luciferic. A se vedea la *Numeri* 12, 4 în volumul prim.

533. *Lc.* 14, 11.

534. *Mt.* 11, 25; *I Cor.* 1, 29.

lui dacă nu sînt ajutați repede la mîntuire, ci cînd sînt duși pe încetul spre ea, după ce au săvîrșit destule rele în viață. Căci după cum medicii, care puțind tămădui pe cineva mai repede, dar, gîndindu-se că în corp otrava stă ascunsă multă vreme, pregătesc mai întii altceva decît vindecarea și fac acest lucru tocmai pentru ca însănătoșirea să fie mai sigură, căci cred că-i mai bine să menții pe cineva în stare de inflamare sau de boală, pentru ca reînsănătoșirea să fie mai eficace, decît ca bolnavul să pară că-și revine mai repede, dar mai tîrziu să recidiveze și vindecarea rapidă să se dovedească a fi fost doar temporară, tot astfel lucrează și Dumnezeu, care cunoaște tainele inimii⁵³⁵ și care prevede și ce va fi în viitor⁵³⁶: în îndelunga Lui răbdare, lasă curs liber desfășurării lucrurilor, ba prin influențe externe elimină chiar și răul ascuns, pentru ca omul să se purifice, ca unul care primise în el, prin nepăsare, sămînța răutății, așa încît, dacă vrea să revie la lumină, va trebui să urască răutatea, iar dacă va cădea în mai mari nenorociri, să fie în stare, mai tîrziu, după tratamentul de reconveniență⁵³⁷ după boală, să-și recîștige vigoarea sănătății sale primordiale. Căci Dumnezeu nu îndrumă sufletele numai în perspectiva să zicem a 50 de ani de viață pămîntească, ci în vederea veșniciei celei fără de sfîrșit, pentru că El a creat nesticăcioasă firea cea cugetătoare și înrudită cu El și sufletul cugetător nu-i exclus nici el de la vindecare, fiind mărginit oarecum numai la viața de aici de pe pămînt.

13. Dar să ne folosim și aici de o imagine evanghelică. Există, cum știm, o țarină pietroasă cu puțin pămînt roditor și acela doar la suprafață; dacă sămînța cade acolo⁵³⁸, repede va încolți, dar după ce a încolțit și a răsărit soarele, ea se vestejește și se usucă. Piatra aceasta este ca și sufletul omenesc, care se învîrtoșează prin neîngrijire și, în urma răutății, se face ca piatra. Dar se știe că Dumnezeu n-a creat nici un om cu inimă de piatră, ci omul ajunge în această stare în urma răutății sale. De aceea, dacă acuză cineva pe un țaran că nu seamănă mai devreme sămînța pe teren pietros, ar putea să-l acuze cineva că pentru că vede că în alt loc pămîntul pietros primește sămînța și încolțește, țaranul ar putea răspunde: terenul acesta îl voi semăna mai tîrziu, ba îi voi mai da încă și un preparat care să întîrzie creșterea semănăturii, căci pentru un astfel de teren încetineala și siguranța sînt mai bune decît dacă aș semăna prea repede și superficial. Și ne vom

535. Lc. 16, 15.

536. Asemănarea cu tratamentul medical e repetată de Origen adeseori în lucrările sale (*Despre principii* I, 6, 3). Dar și în «*Filocalia*» tema revine adesea (de ex. cap. XXVII; *Despre rugăciune* 29, 16 etc.).

537. A se retine expresia *καθάρσις* cu rezonanță aristotelică (*Polit.* 8, 7).

538. Mt. 13, 7.

convinge că țăranul a vorbit bine și a lucrat ca un om priceput. Ei bine, tot așa amină și Marele Grădinar⁵³⁹ al întregii firi binefacerea, pe care am fi crezut-o potrivită mai înainte, pentru ca să nu arate că ar face ceva superficial.

Dacă s-ar putea ca să obiecteze cineva: de ce cad unele din semințe într-un astfel de suflet, care n-are decît puțină țărînă, asemenea seminței căzute pe pămînt pietros? Se poate da și aici un răspuns, anume că pentru astfel de suflete care ar dori fericirea înainte de vreme, dar care au bătătorit drumul indicat pentru ea, a fost mai bine că au primit ce și-au dorit, pentru ca, învățîndu-se să-l cunoască astfel, să arate răbdare pentru ca după timp îndelungat să se dedice cu folos cultivării firești.

Căci s-ar putea spune că sufletele noastre sînt nenumărate și nenumărate și calitățile lor: toate mobilurile posibile, toate înclinările, impulsurile și năzuințele. La toate acestea unul singur este cel mai bun chivernisitor, care cunoaște momentele oportune și mijloacele și căile potrivite pentru îndrumare și pentru educare: Dumnezeu și Tatăl a toate, care știe și cunoaște drumul pe care să-l conducă pe Faraon prin toate încercările, servindu-se chiar și de înec, dar nici acesta nu însemnează sfîrșitul planurilor pe care le are în legătură cu Faraon, pentru că înecul nu însemnează deloc nimicirea deplină: «Căci în mîna lui Dumnezeu sîntem și noi și cuvintele noastre și toată înțelepciunea și știința lucrurilor»⁵⁴⁰. Și aceasta ar putea fi destul ca apărare față de învîrtoșarea inimii lui Faraon: «inima lui s-a învîrtoșat»⁵⁴¹, precum și a celuilalt citat: «Dumnezeu pe cine voiește îl miluiește și pe cine voiește îl împietrește»⁵⁴².

14. Să examinăm acum și cele spuse de proorocul Iezechiel care zice: «Voi scoate din trupul lor inima cea de piatră și le voi da inimă de carne, ca să urmeze poruncile Mele și legile să le păzească»⁵⁴³. Pentru că Dumnezeu, cînd vrea, poate scoate inimile de piatră și pune altele de carne, în așa fel ca omul să țină poruncile Lui și să asculte de legile Lui, pentru că nu stă în puterea noastră să ne eliberăm de rău. Într-adevăr, cînd zice că e scoasă din cineva inima de piatră, nu însemnează altceva decît că e eliberat de răul care împietrește pe cel pe care vrea Dumnezeu. Iar faptul că îi pune inimă de carne ca să urmeze poruncile Domnului și să păzească legile Lui, ce altceva însem-

539. Despre «Marele Grădinar» sub a cărui acțiune providențială Origen prezintă pe Dumnezeu, a se vedea și C. Cels IV, 69.

540. *Înț. Sol.* 7, 16.

541. *Ieș.* 7, 14.

542. *Rom.* 9, 18.

543. *Iez.* 11, 19.

nează decît că te faci iertător, că nu te împotrivești adevărului și să-vîrșești fapte bune? Dacă Dumnezeu pe acestea ni le vestește să le facem, e limpede că nu stă în puterea noastră să ne eliberăm de rău; și dacă nu noi sîntem cei care ne străduim să ne «punem o inimă de carne», ci Dumnezeu este Cel ce face acest lucru, atunci nu va depinde de noi să trăim în chip virtuos, ci numai și numai de harul dumnezeiesc⁵⁴⁴.

Așa va vorbi cel ce făgăduiește libertatea voii pe baza înțelesului literal al Scripturii. Noi însă îi vom răspunde că pasajul respectiv trebuie înțeles în chipul următor: cine se află în neștiință și în incultură și își dă seama de lipsurile sale, fie în urma unei avertizări, fie chiar prin sine însuși, acela se încredințează în seama cuiva despre care crede că e în stare să-l ducă spre învățătură și spre virtute și, odată ce se încrede în acest învățător, îi și făgăduiește acestuia că va scoate din el neștiința și-i va sădi înlăuntru învățătura. Lucrul acesta nu trebuie înțeles că, în scopul educării și ieșirii din neștiință, nu i-ar păsa nimic celui care deja s-a pus pe lucru ca să-l tămăduiască duhovnicește, ci lucrurile stau așa ca Învățătorul tocmai pe acela făgăduiește să-l facă mai bun, care și-a exprimat el singur dorința c-ar vrea așa ceva.

În același mod declară și Cuvîntul lui Dumnezeu că din cei ce se apropie de El va scoate răul supranumit și «inimă de piatră», desigur, însă, nu împotriva voinței lor, ci numai după ce aceștia s-au hotărît să se dea pe mîna doctorului. Așa aflăm că fac cei pe care-i întîlnim în Evanghелиi, atunci cînd vin la Mîntuitorul să-L roage de vindecare și care atunci s-au și vindecat. Și cînd se spune, de pildă, «orbii își capătă vederea»⁵⁴⁵ avem, pe de o parte, strădania bolnavilor care se roagă cu credință ca să fie vindecați, iar, pe de altă parte, acțiunea Mîntuitorului nostru care constă în redarea luminii ochilor. În chipul acesta făgăduiește Cuvîntul Domnului să aducă știință în cei ce vin la El și cînd inima împietrită, adică răutatea, e scoasă din ei ca să umble întru poruncile dumnezeiești și să țină legile lui Dumnezeu.

15. După acestea e cazul să vedem de pasajul din Evanghелиe, unde Mîntuitorul a spus: «de aceea le vorbesc oamenilor afară în pilde, ca uitîndu-se cu ochii să nu vadă și auzind cu urechile să nu înțeleagă, ca nu cumva să se întoarcă și să li se ierte păcatele»⁵⁴⁶. Aici adversarul nostru va zice: dacă acești oameni ar auzi lucruri mai clare, s-ar converti cu siguranță, și anume în așa fel încît să se facă vrednici să li se ierte păcatele; acum însă nu stă în puterea lor să asculte învățături mai clare, căci așa ceva stă în puterea celui

544. τὸ κατ' ἀρετὴν βιοῦν, expresie stoică, Simonetti, *I principi...*, p. 387.

545. Mt. 11, 5.

546. Mc. 4, 11.

care nu le propovăduiește nimic mai clar, ca să nu vadă și să nu înțeleagă. Nu stă, dar, în puterea lor, să se mintuiască! Or, dacă așa stau lucrurile, atunci nu au nici voie liberă, pe baza căreia omul se mîntuiește ori se osîndește. Dar împotriva acestei obiecțiuni ar fi ușor să formulăm o părere convingătoare dacă nu s-ar fi spus: «ca nu cumva să se întoarcă și să li se ierte păcatele»⁵⁴⁷, cu alte cuvinte că Mîntuitorul n-ar dori-o pentru motivul că, nefiind desăvîrșiți și neînțelegînd tainele mai adînci, Mîntuitorul le vorbea numai în pilde. Așa cum e formulată fraza «ca nu cumva să se întoarcă și să li se ierte păcatele»⁵⁴⁸, apărarea adevărului e mai grea.

Aici va trebui să observăm mai întîi că acest pasaj e îndreptat împotriva eterodocșilor, care aleg din Vechiul Testament astfel de pasaje în care se manifestă, cum îndrăznesc ei să spună, cruzimea Creatorului sau pofta Lui de răzbunare și de răsplătire a răului sau, cum am vrea să mai numim această dispoziție a sufletului, cu singurul scop de a nega bunătatea Creatorului⁵⁴⁹. Totodată ei nu se manifestă în același fel și în mod consecvent nici față de Noul Testament, pentru că lasă la o parte pasaje asemănătoare cu cele pe care le socotesc condamnabile în Vechiul Testament. În realitate, Mîntuitorul declară în mod deschis în pasajul citat din Evanghelie — cum admit chiar ei înșiși — că de aceea nu vorbește clar, pentru ca oamenii să nu se convertească și, convertindu-se să nu se învrednicească de iertarea păcatelor. În sine, acest pasaj e tot atît de grav ca și oricare altele corespunzătoare din Vechiul Testament care formează obiect de controversă. Dacă urmăresc să aperse măcar Evanghelia, ar trebui să-i întrebăm dacă nu comit cumva o necuviință atunci cînd iau atitudine diferită față de greutăți similare: față de cele relatate de Noul Testament nu se indignează deloc, ci își caută tocmai aici o scuză dimpotrivă, în Vechiul Testament, la lucruri de același fel, unde trebuia să se aducă în același fel o justificare ca și în Testamentul Nou, ei se afirmă ca acuzatori. Pe temeiul acestor argumente, privind asemănările dintre cele două Testamente, îi vom sili și noi pe adversari să respecte toate scrierile sfinte ca scrieri ale unui singur Dumnezeu.

Dar e timpul să răspundem, după puteri, la problema propusă.

16. Am spus, examinînd cazul lui Faraon, că uneori o vindecare rapidă nu se dovedește în folosul celor vindecați, în cazul cînd din răspunderea proprie ar fi ajuns în greutăți din care ar fi fost eliberați prea ușor, și aceasta pentru că au apreciat prea ușuratic vindecarea răului,

547. Mt. 4, 12.

548. Mt. 13, 3.

549. Cunoscuta interpretare gnostică, pe care am mai întîlnit-o adesea.

iar, neluînd măsuri de precauție că ar putea din nou să se îmbolnăvească, au căzut în aceeași nenorocire veche! Într-adevăr, Dumnezeu Cel veșnic, care cunoaște cele ascunse și care «știe toate mai înainte de a se face»⁵⁵⁰, amînă, în bunătatea Sa, ajutorarea mai rapidă a oamenilor; mai bine-zis, ajutorarea Sa constă în ne-ajutorare, pentru că tocmai acest lucru este spre folosul lor. Acum putem accepta că, potrivit presupunerilor noastre, e vorba aici că și dacă ar fi ascultat mai bine cele spuse de Mîntuitorul, «oamenii de afară» tot n-ar fi fost statornici în convertirea lor și că de aceea a dat Domnul sentința asupra lor, că ar fi trebuit să asculte mai bine adevărurile mai adînci, ca să nu se întoarcă prea repede și să se vindece, întrucît cereau iertarea, așa încît au subapreciat molipsirea de rele ca inofensivă și ușor de vindecat și astfel au decăzut din nou și încă mai repede.

Poate că lucrurile stau și altfel: ei ispășeau pedepse pentru păcate anterioare, pe care le-au comis contra virtuții, pentru motivul că se depărtau de ea și încă n-au împlinit termenul ce li s-a fixat pentru că au nesocotit purtarea de grijă a lui Dumnezeu, fapt pentru care s-au umplut tot mai mult de răutățile semănate de ei; în sfîrșit, au fost chemați la o pocăință mai statornică, fără primejdia de a fugi și a cădea iarăși în ceea ce de mult se prăbușiseră: în osîndă față de sfințenia Binelui și în dedarea cu totul în brațele răului. «Oamenii de afară», care sînt fără îndoială numiți așa ca să se deosebească de «oamenii dinlăuntru», nu sînt prea departe de acești «oameni dinlăuntru»: în vreme ce aceștia ascultă limpede și clar, ceilalți ascultă în mod confuz, pentru că li se vorbește numai în pilde, dar oricum tot ascultă. Mai sînt însă și alții care sînt deosebiți și de «oamenii de afară» așa numiții «oamenii din Tir»⁵⁵¹, de care, deși se știa dinainte că «de mult s-ar fi pocăit, stînd în sac și în cenușă», atunci cînd Mîntuitorul s-ar fi apropiat de ținuturile lor, totuși ei nu ascultă nici ceea ce ascultă «oamenii de afară», probabil din pricină că se îndepărtaseră de vrednicie chiar mai mult decît «oamenii de afară». Într-o altă vreme, după ce «le va fi mai ușor» decît celorlalți, care n-au primit cuvîntul — care a dat prilej Mîntuitorului să primească pe cei «din Tir» — vor asculta și ei cuvîntul lui Dumnezeu într-o ocazie mai bună și atunci se vor pocăi și ei statornic.

Gîndește-te, dar, dacă nu cumva și noi aspirăm în chip deosebit la păstrarea credinței și a respectului față de Dumnezeu și față de Unsul Său cînd încercăm în tot chipul, față de problemele de asemenea mărime și gen, să apărăm multilaterală purtare de grijă a lui Dumnezeu, pe

550. *Sus.* 42.551. *Mt.* 11, 2.

care o exercită în folosul sufletului nemuritor ! El ne-ar putea pune întrebarea cam cum a pus-o locuitorilor păcătoși din Horazim și Betsaida : cu toate că vedeți minunile și auziți despre învățăturile lui Dumnezeu, totuși voi nu vă îndreptați deloc, în vreme ce locuitorii din Tir s-ar fi pocăit dacă s-ar fi făcut la ei minunile care s-au făcut la voi.

Ne-am putea întreba atunci : de ce Mîntuitorul a propovăduit în defavoarea Lui unor astfel de oameni, făcînd astfel păcatele lor și mai grele ? Împotriva celor spuse aici se poate răspunde că Mîntuitorul cunoaște bine dispoziția sufletească a acelor care acuză Providența spunînd că ea e de vină că ei nu au ajuns la credință, pentru că nu le-ar fi îngăduit să vadă ceea ce le-a îngăduit altora să vadă și că nu le-ar fi îngăduit să audă ceea ce au auzit alții spre folosul lor. Pentru aceea El ripostează că o astfel de justificare nu-i valabilă și concede că ceea ce pretind acuzatorii Providenței Lui că, chiar și acum, după toate cele pe care le promisese, ei au rămas totuși necredincioși, dovadă că nici acum ei nu se bucură de binevoitoarea Ei înrîurire. Dar acești acuzatori ar trebui să înceteze astfel de nerușinări, să se dezobișnuiască de astfel de metode și să învețe că Dumnezeu amîină și tărăgănează uneori a-și arăta binefacerile față de unii oameni prin aceea că nu le îngăduie să vadă și să audă astfel de lucruri, a căror vedere și auzire ar fi făcut și mai mari și mai grele păcatele celor care, nici după cunoașterea unor astfel de mărimi și de vrednicii, nu pot veni la credință.

17. Să examinăm acum și citatul «nu este nici de la cel ce voiește, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care miluiește»⁵⁵². Vrăjmașii noștri zic : dacă «nu este nici de la cel ce voiește, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care miluiește», urmează că mîntuirea nu depinde numai de libertatea voii noastre, ci de condițiile naturale voite așa de Creator sau de alegerea Celui care se milostivește cînd voiește. Pe acești oameni trebuie să-i întrebăm : a dori binele e un lucru bun sau rău ? A alerga cu gîndul să te străduiești după bine e un lucru de lăudat, ori de osîndit ? Dacă vor răspunde că așa ceva e un lucru de osîndit, vom răspunde, în contradicție cu orice evidență, pentru că chiar și sfinții doresc și se străduiesc spre acest scop, conștienți că prin aceasta nu fac nici un rău. Dacă, dimpotrivă, ne răspund că e un lucru bun să dorești binele și să alergi după el, atunci îi vom întreba, cum ar fi în stare să dorească binele o fire destinată pierzării ? Ca și cum dintr-un pom rău ar ieși roade bune⁵⁵³, deși știm că a dori binele o poate numai cel bun. În al treilea rînd, ei ar mai putea obiecta că dorirea binelui și alegerea într-un scop bun ar fi un lucru indiferent,

552. Rom. 9, 16.

553. Mt. 7, 18. Formularea în felul acesta are în vedere pe marcioniți.

nici bun, nici rău. Dar la aceasta le răspundem : dacă a dori binele și a te strădui în scop bun ar fi ceva indiferent, atunci și eventualitatea contrară, adică a dori răul și a te strădui să faci rău, ar fi ceva tot indiferent. Or, e limpede că dorirea răului și alergarea după rele nu poate fi ceva indiferent, așa încît nu e deloc indiferent nici să dorești binele și să te străduiești după el.

18. Aceeași apărare poate fi adusă, cred, și în legătură cu citatul «nu este nici de la cel ce voiește, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care miluiește»⁵⁵⁴. Căci zice Solomon în cartea Psalmilor, căci a lui e «cîntarea treptelor», din care luăm acest citat : «De n-ar zidi Domnul casa, în zadar s-ar osteni cei ce o zidesc ; de n-ar păzi Domnul cetatea, în zadar ar priveghea cel ce o păzește»⁵⁵⁵. Dar cu acestea el n-a vrut să ne întoarcă gîndul de la zidire și nici n-a vrut să ne învețe că n-ar trebui să priveghem ca să păzim cetatea care se află în suflet, ci prin aceasta vrea să facă cunoscut că ceea ce s-a clădit fără Dumnezeu și ce nu s-a împărtășit de ocrotirea Lui, în zadar s-a clădit și în zadar a fost păzit. Pe bună dreptate am putea numi pe Dumnezeu «domn al zidirii» dacă i-am pune inscripția și pe Domnul a toate în calitate de comandant al pazei cetății. Iar cînd zicem : această clădire nu-i opera celui ce o clădește, ci e lucrarea lui Dumnezeu și nici nu e meritul paznicului cetății că ea n-a pățit nimic, ci a lui «Dumnezeu Cel peste toate» care a apărut-o de vrăjmași, atunci n-am mai spune nimic greșit și am fi de aceeași părere că, chiar dacă ar fi pățit ceva din partea oamenilor, mulțumirea s-ar cuveni lui Dumnezeu Cel ce pe toate le plinește. Întrucît voința omenească nu e suficientă pentru ajungerea țintei și nici alegerea omului, chiar dacă am compara-o cu a unui atlet, spre dobîndirea «răsplății dumnezeieștii chemări de sus, întru Hristos Iisus»⁵⁵⁶ (căci numai prin ajutorarea lui Dumnezeu se poate ajunge la împlinire), atunci se poate spune pe bună dreptate că lucrurile nu merg nici după «cel care voiește și nici după cel care aleargă, ci după milostivirea lui Dumnezeu»⁵⁵⁷.

S-ar putea aduce încă un exemplu. Tot în legătură cu clădirea s-ar mai putea spune ceea ce este scris : «Eu am sădit, Apollo a udat, dar Dumnezeu a făcut să crească. Astfel nici cel ce sădește nu e ceva, nici cel ce udă, ci numai Dumnezeu care face să crească»⁵⁵⁸. Și n-ar fi nici potrivit să zicem că ar fi meritul săditorului, ci ar trebui spus că aceasta a fost lucrarea lui Dumnezeu. Desigur, nici lucrarea de de-

554. Rom. 9, 16.

555. Ps. 126, 1.

556. Fil. 3, 14.

557. Rom. 9, 16.

558. I Cor. 3, 6—7.

săvîrşire a omului nu se săvîrşeşte dacă nu contribuie şi omul la ea ; dar încununarea ei n-o ducem noi la sfîrşit, ci Dumnezeu este Cel ce contribuie cel mai mult ⁵⁵⁹.

Şi ca să ne convingem cu şi mai multă claritate că la acest lucru s-a gîndit şi Sfîntul Pavel în citatul amintit, să mai luăm un exemplu din arta cîrmuirii corăbiilor. În comparaţie cu bătaia vînturilor, cu liniştea vremii, cu clipirea stelelor, care toate colaborează la siguranţa călătorilor, pentru reîntoarcerea fericită în port, oare cam ce parte de contribuţie îi vom atribui cîrmaciului ? Adeseori, dintr-o sfială cucernică, nici marinarii n-au curaj să spună că ei ar fi salvat corabia, ci totul îi atribuie lui Dumnezeu, nu ca şi cum ei n-ar fi ajutat cu nimic, ci pentru că rolul Providenţei e nesfîrşit mai important decît destoinicia cîrmaciului. De bună seamă că şi la mîntuirea noastră contribuţia lui Dumnezeu este incomparabil mai mare decît ceea ce se atribuie hotărîrii noastre libere ⁵⁶⁰. Aceasta e pricina pentru care s-a spus că nu depinde de voinţa noastră ori de alergarea noastră, ci de milostivirea lui Dumnezeu. Căci dacă va trebui să înţelegem cuvintele «nu este nici de la cel ce voinţe, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care miluieşte» ⁵⁶¹ în sensul pe care-l înţeleg vrăjmaşii noştri, atunci poruncile ar fi de prisos şi ar părea lucru fără sens că însuşi Pavel mustră pe unii pentru greşelile lor, iar pe alţii îi laudă pentru faptele lor bune, dîndu-i ca pildă pentru mulţime. În zadar ne-am mai dedica binelui, în zadar am mai alerga. Or, de bună seamă că nu fără rost şi fără scop dă Pavel anumite sfaturi, certînd pe unii şi lăudînd pe alţii, după cum nu în zadar ne închinăm şi noi viaţa promovării binelui şi alergătorii spre desăvîrşire.

19. În afară de aceasta, iată (ce mai spune Pavel) : «Dumnezeu este Cel ce lucrează întru voi, şi ca să voiţi şi ca să săvîrşiţi» ⁵⁶². Unii zic: dacă Dumnezeu este Cel care lucrează în noi, şi ca să vrem, şi ca să săvîrşim, atunci urmează că orice rău am dori şi orice rău am săvîrşi, amîndouă vin de la Dumnezeu, iar dacă aşa stau lucrurile, atunci noi oamenii nu mai sîntem liberi. Şi invers, dacă dorim binele şi săvîrşim fapte din cele mai bune, din clipa în care şi a voi şi a săvîrşi este opera lui Dumnezeu, însemnează că nu noi sîntem cei care săvîrşim aceste lucruri de laudă, ci numai s-ar părea că noi am fi ; în realitate, Dumnezeu este Cel ce le-a

559. Foarte clar formulată teza sinergistă creştină (*Despre principii* II, 3, 3 ; *C. Cels* VII, 42).

560. În opera de mîntuire a omului rolul Providenţei e nesfîrşit mai important decît al nostru (ἐπι τῆς ἡμετέρας σωτηρίας πολλαπλάσιον ἔστιν εἰς ὑπερβολὴν τὸ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀπὸ τοῦ ἐφ' ἡμῖν).

561. *Rom.* 9, 16.

562. *Fil.* 2, 13.

dăruit. Dar și după această socoteală urmează că noi nu avem voie liberă. La toate acestea, însă, trebuie să observăm că citatul din Pavel nu spune că a voi răul ar fi de la Dumnezeu și nici că a voi binele ar fi tot de la Dumnezeu, și tot așa nici săvârșirea binelui sau a răului, ci se vorbește numai de voire și de săvârșire în general. Căci după cum avem de la Dumnezeu ființa însufletită și ființa de om, tot așa avem de la El și voința în general, cum spuneam, și capacitatea proprie de a ne mișca singuri. Prin ființa noastră ca ființă vie avem capacitatea de a ne mișca, cu alte cuvinte de a ne mișca mădularele, mâinile și picioarele. Dar, de bună seamă că prin aceasta n-am putea zice că de la Dumnezeu avem și indicația specială să ne mișcăm, de pildă, ca să batem, să ucidem sau să jefuim avut străin, ci de la Dumnezeu am primit doar capacitatea generală de a ne mișca, urmînd apoi ca noi înșine să întrebuițăm această mișcare spre rău sau spre bine. Tot așa am primit de la Dumnezeu, în calitate de ființe vii, și capacitatea de a săvîrși și voința pe care ne-a dat-o Creatorul în acest scop, în schimb noi înșine sîntem cei care întrebuițăm voința, fie spre bine sau spre contrarul ei, și tot astfel și capacitatea de a le săvîrși.

20. Mai departe, în favoarea celor ce susțin că noi nu ne-am împărțasi de voința liberă pare a vorbi acea afirmație a Apostolului, care aduce chiar împotriva sa o obiecție zicînd : «deci, dar, Dumnezeu pe cine voiește îl miluiește, iar pe cine voiește îl împietrește. Îmi vei zice, deci, de ce mai dojenești ? Căci voinței Lui cine i-a stat împotrivă ? Dar, omule, tu cine ești care răspunzi împotriva lui Dumnezeu ? Oare făptura va zice Celui ce a făcut-o : de ce m-ai făcut așa ? sau nu are olarul putere peste lutul lui, ca din aceeași frămîntătură să facă un vas de cinste, iar altul de necinste ?» ⁵⁶³. Căci nimeni nu poate spune : dacă așa după cum olarul face din frămîntătura lui unele vase de cinste și pe altele de necinste, tot așa și Dumnezeu a creat pe unii spre mîntuire, iar pe alții spre pierzanie și acest lucru nu se întîmplă prin noi ca să fim mîntuiți ori pierduți, căci se vede că nu dispunem de libertatea voinței. Celui ce folosește citatul în acest mod, îi putem obiecta : ne putem oare închipui că Apostolul se contrazice ? Cred că așa ceva nu îndrăznește nimeni să spună. Or, dacă Apostolul nu vorbește ca și cum s-ar contrazice, ce înțeles are faptul — dacă am urma acestui interpret — că el acuză și osîndește pe incestuosul din Corint ori pe cei care au păcătuit atunci cînd afirmă «și nu s-au pocăit de necurăția și de desfrînarea și de necumpătarea pe care le-au făcut» ? ⁵⁶⁴ Cum poate lauda el pe cei pe care-i laudă

563. Rom. 9, 18—21.

564. II Cor. 12, 21.

pentru că s-au pocăit, de pildă casa lui Onisifor, de care zice : «Domnul să aibă milă de casa lui Onisifor, căci de multe ori m-a însuflețit și de lanțurile mele nu s-a rușinat. Ci venind în Roma, cu multă osîrdie m-a căutat și m-a găsit. Dăruiască-i Domnul ca, la ziua cea mare, milă să găsească de la Domnul» ? ⁵⁶⁵

Același Apostol nu poate pe de o parte să recomande ca vrednic de osîndă pe un păcătos și să aprobe ca vrednic de laudă pe altul care s-a purtat bine, iar pe de altă parte să afirme, ca și cum n-ar fi depins în realitate de noi, că Creatorul e de vină cînd un vas e de cinste, iar un altul e de necinste. Căci cum ar fi rațional să spună : «Noi toți trebuie să ne înfățișăm înaintea judecății lui Hristos, ca să ia fiecare după cele ce a făcut prin trup, ori bine, ori rău» ⁵⁶⁶, dacă cei care fac rele se poartă așa pentru că au fost creați vase de necinste, pe cînd cei care trăiesc cinstit săvîrșesc binele pe motivul că de la început au fost creați pentru aceas-ta și au devenit vase de cinste ? Mai departe : Nu se contrazice interpretarea că Creatorul ar fi de vină că un vas e de cinste, iar altul de necinste, după cum reiese din cuvintele citate, cuvinte care fuseseră spuse în alt loc : «într-o casă mare nu sînt numai vase de aur și de argint, ci și de lemn și de lut ; și unele sînt spre cinste, iar altele spre necinste. Deci de se va curăți cineva pe sine de acestea, va fi vas de cinste, sfințit, de bună trebuință stăpînului, potrivit pentru tot lucrul bun» ? ⁵⁶⁷.

Așadar, dacă cel care s-a curățit devine un «vas de cinste», pe cînd cel care a neglijat să se supună unei purificări ajunge «vas de necinste», atunci în nici un caz nu putem deduce din acest citat că pricina ar fi Creatorul. Căci, în virtutea preștiinței Sale, Creatorul nu face dintru început pe unii «vase de cinste» sau pe alții «vase de necinste», căci nici nu condamnă și nici nu îndreptează de la început pe nimeni datorită preștiinței Sale, ci El face «vase de cinste» doar pe cei care «s-au curățit», iar «vase de necinste» pe cei care au neglijat să se curățească. De aici urmează că între cauzele premergătoare care fac din unii «vase de cinste» ori «de necinste» e chipul de purtare al unuia ca «om de cinste» sau «de necinste» ⁵⁶⁸.

565. *II Tim.* 1, 16.

566. *II Cor.* 5, 10.

567. *II Tim.* 2, 20—21 ; A se vedea aceeași idee în *Omilia* 14, 2 la *Numeri* (volumul prim).

568. Că preștiința lui Dumnezeu nu anulează și nici nu restrînge libertatea voinței omenești se poate vedea și din alte pasaje reproduse în *Filocalia*, de pildă în capitolele XXV și XXVI.

21. După ce am admis odată că există cauze premergătoare ca vasele să fie de cinste ori de necinste, ar fi oare nepotrivit să revenim la învățătura despre suflet și să ne gândim că, în această privință, au existat cauze premergătoare că Iacob a fost iubit, iar Esau urît înainte chiar ca Iacob să fi primit un corp și înainte ca Esau să fi ajuns în pîntecele Rebecăi ? ⁵⁶⁹. În același timp se vede foarte limpede, cînd e vorba de o materie pierzătoare, că după cum olarul are un singur lut, din care olărește și că din aceeași frămîntătură face el «vase de cinste și de necinste», tot așa are și Dumnezeu o singură substanță generală a sufletelor ca element, că exista o singură frămîntătură pentru ființele cugetătoare și apoi anumite cauze premergătoare au contribuit că unele au ajuns «de cinste» și altele «de necinste». Dacă însă întîlnim la Apostol un grai muștrător : «dar omule, tu cine ești care răspunzi împotriva lui Dumnezeu ?» ⁵⁷⁰, aceasta ne învață că unul care poate vorbi slobod către Dumnezeu, pentru că e credincios și a trăit în cinste, cu greu va ajunge să audă : «cine ești tu, care răspunzi împotriva lui Dumnezeu ?». Un astfel de om a fost Moise (despre care Scriptura relatează) : «Și Moise grăia, iar Dumnezeu îi răspundea» ⁵⁷¹ și cum îi răspunde Dumnezeu lui Moise, așa răspunde și Sfîntul cînd vorbește cu Domnul. Dar cel care nu are acest drept de a vorbi slobod, indiferent că acela-i un rătăcit sau pentru că umblă după astfel de lucruri nu din rîvna de a cunoaște, ci din pofta de ceartă și de aceea întrebă : «de ce ne învinovățește ? Cine poate sta împotriva voii Lui ?» ⁵⁷² — acest om merită să fie muștrat : «omule, cine ești tu, care răspunzi împotriva lui Dumnezeu ?».

22. În schimb, celor care nu acceptă decît firea și se servesc de acest pasaj, le vom vorbi așa : dacă acceptați că dintr-o singură frămîntătură provin și cei ce se pierd și cei ce se mîntuiesc și că Creatorul celor pierduți e același cu al celor mîntuiți și dacă e bun Cel care creează nu numai pe cei înduhovniciți, ci și pe cei robiți materiei (căci aceasta-i consecința comportării lor), atunci e cu putință ca prin merite premergătoare unul să devină «vas de cinste» și apoi, dacă nu face ceea ce-i potrivit și corespunde unui vas de cinste, să ajungă pentru o altă vreme un vas de necinste. Dar se poate întîmpla și contrariul, ca din motive care provin

569. Aici avem unul din pasajele clare, în care Origen susține preexistența sufletelor. A se vedea și în *Despre principii* I, 7, 4; II, 8, 3. Se știe că Ieronim a fost unul din cei care au denunțat învățătura greșită a lui Origen (*Epist.* 124, 8).

570. *Rom.* 9, 20.

571. *Ieș.* 19, 19.

572. *Rom.* 9, 19—20.

dinainte de viața aceasta, să devină aici un vas de necinste, dar după ce se îndreaptă «într-o făptură nouă», el va deveni un «vas de cinste»⁵⁷³, «sfințit, de bună trebuință stăpînului, potrivit pentru tot lucrul bun». Și dacă cei care acum sînt israeliți pentru că au viețuit într-un mod nedemn de noblețea lor, vor decădea din privilegiile neamului lor, adică se vor transforma din vase de cinste în vase de necinste, dimpotrivă, mulți din cei care acum sînt egipteni și idumei se apropie prin viețuire de Israel prin aceea că produc «roade bogate», «vor intra în Biserica Domnului» și nu se vor mai numi egipteni și idumei, ci vor fi israeliți. Astfel, pe motivul că așa au voit-o, unii progresînd de la rău la bine, în schimb, alții cad de la bine la rău ; în fine, alții rămîn în bine sau urcă din bine în mai bine, pe cînd alții rămîn în rău sau devin și mai răi pe măsură ce răul se întinde tot mai mult.

23. Într-un loc Apostolul nu ia în considerare ceea ce stă în puterea lui Dumnezeu cînd unul devine «vas de cinste» sau «de necinste», ci ne atribuie nouă totul atunci cînd zice : «de se va curăți cineva pe sine, va fi vas de cinste, sfințit, de bună trebuință stăpînului, potrivit pentru tot lucrul bun»⁵⁷⁴. În celălalt loc nu ia în considerare ceea ce stă în puterea noastră, ci pare a atribui totul lui Dumnezeu atunci cînd zice : «Oare nu are olarul putere peste lutul lui ca din aceeași frămîntătură să facă un vas de cinste, iar altul de necinste ?»⁵⁷⁵.

Așadar cele zise (în amîndouă locurile) nu se contrazic unul pe altul, ci trebuie să le armonizăm, scoțînd și dintr-una și din cealaltă o singură învățătură cuprinzătoare. Nici voința noastră liberă nu poate lucra fără (pre)știința lui Dumnezeu, dar nici (pre)știința lui Dumnezeu nu ne poate sili să devenim mai buni, dacă nu colaborăm și noi la bine⁵⁷⁶. Dar nici voința noastră liberă lipsită de (pre)știința lui Dumnezeu și de capacitatea de a folosi cum se cuvine libertatea nu poate face ca cineva să fie vrednic de cinste sau de osîndă ; dar, nu mai puțin, nici puterea lui Dumnezeu de a dispune singură nu poate să-l facă pe om «vas de cinste» ori «de necinste» dacă nu are, ca să zicem așa, ca temei de pronunțare a deciziei hotărîrea noastră morală, care înclină fie spre rău, fie spre bine.

⁵⁷³. II Tim. 2, 21.

⁵⁷⁴. II Tim. 2, 21.

⁵⁷⁵. Rom. 9, 21.

⁵⁷⁶. Ca și mai înainte (*Despre princ.* III, 1, 15, 19) Origen sintetizează aici și mai pregnant doctrina sinergismului.

XXII

CARE-I ÎNTELESUL ASCUNS AL DEZBINĂRII SUFLETEȘTI
LA FIINȚELE CUGETĂTOARE ȘI LA OAMENI,
AȘA CUM POATE FI EA DEDUSĂ DIN IMAGINEA ZIDIRII
TURNULUI BABEL ȘI AL AMESTECĂRII LIMBILOR ?
ÎN CARE SE MAI ATING ȘI ALTE ASPECTE IMPORTANTE
ALE ACESTEI DEZBINĂRI, AȘA CUM REIESE DIN STRUCTURA UMANĂ

(Contra lui Celsus V)

1. Dar să vedem și pasajul următor din cartea lui Celsus : «*Evreii deveniseră un popor aparte, stabilindu-și legi potrivite obiceiurilor din țara lor, menținându-le însă și azi și păstrând o religie, care, oricum ar fi, este cel puțin tradițională. Ei acționează ca și ceilalți oameni, căci fiecare din ei cinstește obiceiurile tradiționale după cum le-a apucat. Și aceasta nu numai pentru că fiecărui popor îi place să-și aibă legi diferite și că e o datorie să păstrezi ce-ai crezut că-i bun comun, ci și pentru că probabil diferitele părți ale lumii și le-au atribuit de la început diferitelor puteri protectoare, după cum și-au înjghebat și anumite sisteme de conducere. De atunci, ceea ce s-a făcut în viața fiecărui popor s-a executat după voința lui, așa încât ar fi fost ceva necuviincios să încalci legile stabilite de la început de fiecare popor*».

Cu alte cuvinte, Celsus pretinde că evreii, foști altădată în Egipt⁵⁷⁷, au ajuns mai pe urmă un popor deosebit și și-au stabilit legi pe care le respectă. Iar ca să nu mai repetăm iarăși spusele lui, el spune că evreii au ajuns să-și țină practicile lor religioase după obiceiul celorlalte popoare care-și cinstesc tradițiile lor⁵⁷⁸. Mai mult, el expune și un temei mai adânc care explică menținerea acestor obiceiuri la evrei, insinuând că ființele care au ajuns să fie de la început puteri protectoare ale țării au cooperat cu legiuitorii fiecărui popor la popularizarea legilor lor proprii. Se pare a indica așadar că fie pământul evreiesc, fie poporul lui se află sub tutela unuia sau a mai multor indivizi și că abia prin colaborarea cu aceștia au fost stabilite legile lui Moise.

2. Și trebuie, spune el, să respectăm legile nu numai pentru că s-a încetățenit în mintea diferitelor popoare obiceiul de a-și fixa legi proprii și că e o datorie să păstrezi ceea ce s-a hotărât că-i bun comun, ci probabil și pentru că diferitele părți ale lumii au fost date în seamă, de la început, unor forțe tutelare și repartizate ca atare unor anumite forme

577. Idee reluată (C. Cels. III, 5).

578. Lege nescrisă (νόμος — νόμι(ε)ιν), așa cum se exprima Herodot, legea tradițională sau «obiectul» era și în viața evreilor un factor de permanență deosebită, cu atât mai mult cu cât la temeiul «Legii» lor evreii aveau nu numai tradițiile poporului, ci și factorul divin, «legile» date de Dumnezeu.

de conducere. Apoi, ca și cum și-ar uita de atacurile aduse evreilor, iată că Celsus îi cuprinde și pe evrei în aprobarea generală dată tuturor celor ce-și apără tradițiile proprii : de atunci, ceea ce s-a făcut în cadrul fiecărui popor, s-a făcut pe dreptate dacă a fost acceptat de popoarele respective. Și vezi dacă nu exprimă fără ocolișuri voința, pe cât depinde de el, că evreii, trăind după legile lor proprii, nu le calcă pentru că așa ceva ar fi un act necuviincios. Căci spune : ar fi o impietate să calci legile stabilite de la început în fiecare ținut.

Drept răspuns, aș vrea să întreb pe Celsus sau pe adepții săi : care ar fi autorul care ar fi repartizat de la început diferitele părți ale lumii în puterea anumitor forțe tutelare și anume ținutul iudeilor și pe iudeii înșiși acelaia sau aceloră căroră le-au fost sortiți ? Nu cumva Zeus, cum ar spune Celsus, ar fi sortit poporul evreiesc sau țara lor unuia sau mai multor puteri și ar vrea ca cel în seama căruia a fost sortită Iudeea, acela să statornicească legile valabile între iudei ? Ori acest lucru se va fi întâmplat fără voia lor ? Orice s-ar răspunde, iată ce judecată încurcată ! Și dacă diferitele ținuturi ale pământului n-au fost sortite de o singură ființă forțelor lor tutelare, însemnează că fiecare, de capul lor și fără ascultarea unui conducător, și-au luat câte o parte din lume. Dar și așa ceva e absurd, însemnând să se tăgăduiască purtarea de grijă a lui Dumnezeu Cel peste toate ⁵⁷⁹.

3. Și atunci să explice cine vrea : cum sînt îndrumate diferitele forțe căroră li s-a sortit conducerea și supravegherea peste diferitele ținuturi de pe pământ ? Să ne mai spună cum de reușesc să execute totul în chip just la fiecare popor dacă aceasta stă doar la dispoziția diferitelor forțe tutelare ? Dacă aceeași justețe e respectată, de pildă, și de sciți, în legătură cu uciderea părinților, ori de perși care nu opresc nici căsătoria mamelor cu fiii lor, nici a taților cu fetele lor ? Dar ce rost să stringem exemple de la autorii care au tratat despre legile diferitelor popoare ca să contestăm afirmația că la fiecare popor legile sînt aplicate just în măsura în care sînt aprobate de puterile tutelare ? ⁵⁸⁰. Să ne spună Celsus

579. De notat că la repartizarea ținuturilor de locuit pentru fiecare popor Origen vede acționînd — ca și în cazul ocupării Canaanului sub Isus Navi — pe ingeri, iar nu niște demoni ca ființe tutelare, cum afirmau anticii, inclusiv Celsus.

580. Ca să arate superioritatea morală a învățăturii creștine bazate atît pe Legea Vechiului Testament cit mai ales pe Evanghelia Domnului, Origen pune în comparație obiceiurile pline de cruzime și de nedreptăți ale popoarelor păgîne, pe de-o parte, și ale iudeilor și creștinilor, pe de alta. Ca pilde ale imoralităților antice amintește uciderea părinților la sciți, incestul la perși, sacrificarea străinilor la taurizi și a copiii la libieni. Desigur pentru creștini, care nu se puteau încadra în prevederile unor astfel de legi conflictul era inevitabil. Ca să dovedească absurditatea unei teze ca cea susținută de Celsus, care acuza pe creștini și pe această temă, Origen demască unele obiceiuri absurde (interzicerea mîncării cepei în Egipt, cum spune Plutarh, *Moralia*, 353 f. citat după Borret, vol. V, p. 107).

de ce nu-i cuviincios să calci legile tradiționale pentru cel care acceptă să se căsătorească cu mama ori cu fiica, ori de ce, dacă sfirșești viața prin spânzurare, ajungi la fericire, ori de ce, dacă mori fiind ars în foc, obții purificarea deplină ? Ori de ce nu-i cuviincios să calci legile ce sillesc, de pildă, pe locuitorii din Taurida să ofere pe străini ca victime zeiței Artemida sau la anumite popoare din Libia să sacrifici prunci zeului Cronos ?

Dacă ne-am lua după judecata lui Celsus, ar fi necuviincios pentru evrei să calce legile tradiționale care interzic închinarea la alt dumnezeu decât la Creatorul lumii. După el, pietatea n-ar fi divină prin firea ei, ci numai în urma faptului că așa a fost ea acceptată și gândită ; după unii e cuviincios să te închini la crocodil și să mănânci animale socotite sfinte la alte popoare, după cum la alte popoare e un act de pietate să venerezi vițelul ori țapul în locul lui Dumnezeu. Așa că acțiunea unuia ar fi pietate după unele legi, dar ar fi impietate după altele, ceea ce e culmea absurdității.

4. Dar poate că mi se va replica : pietatea constă în păstrarea tradițiilor și, în orice caz, nu-i nici un păcat dacă nu respecti tradiția străinilor. Sau, chiar dacă ar părea necuviincios în ochii altora, n-ar fi un păcat să cinstești cum cere tradiția propriile tale divinități, pe de-o parte, iar pe de altă parte să osîndești sau să nimicești pe acele popoare ale căror legi sînt diferite de ale tale. Dar vezi să nu faci o și mai mare confuzie în privința justiției, a pietății și a religiei, atunci cînd nu le definești, nici nu le recunoști, și să caracterizezi ca oameni religioși pe cei care își conformează viața după religia lor însăși. Or, dacă într-adevăr religia, pietatea și justiția sînt lucruri atît de relative încît aceeași atitudine e cuviincioasă ori necuviincioasă după cum variază condițiile și legile, atunci nu urmează oare că tot așa ar varia și cumpătarea sau curajul, prudența sau știința ori alte virtuți ? Or, atunci nimic n-ar fi mai absurd decât așa ceva.

5. Pe temeiul acestor exemple, Celsus crede că ar putea conchide astfel : e necesar ca toți oamenii să trăiască potrivit tradițiilor lor, căci atunci nu li se va reproșa nimic, pe cînd creștinii care au părăsit vechile lor tradiții și nu formează un popor aparte, așa cum sînt evreii, ar trebui osîndiți pentru că înclină spre învățătura lui Iisus. Să ne spună, însă, dacă filosofii care învață să nu fii superstițios sînt și ei datori să părăsească tradițiile încît să mănînce mîncăruri oprite în țările lor, ori dacă o astfel de purtare e potrivnică datoriei ? Căci dacă din pricina filosofiei și a lecțiilor care opresc superstiția, li se dă voie, în ciuda tradițiilor, să poată să mănînce hrană interzisă încă de pe timpul strămoșilor, de ce

atunci să n-o poată face și creștinii? Logosul le interzice să se oprească la statui, la imagini sau chiar la creaturile lui Dumnezeu, ci să caute mai sus și să-și înfățișeze sufletul înaintea Creatorului, iar dacă purtarea lor este ca a unor filosofi, de ce să nu fie fără scăderi? Dacă, pentru a-și salva teza, Celsus și aderenții lui afirmă că pînă și filosofii trebuie să cinstească tradițiile, atunci se vor face ei înșiși de rîs, pentru că, de pildă în Egipt, se vor feri să mănînce ceapă pentru ca să respecte tradițiile sau să consume unele părți din corp, de pildă capul sau umerii animalului, ca să nu calce obiceiurile din strămoși... Tot așa stau lucrurile și cînd ai fost îndrumat de Logosul divin să adori pe Dumnezeul Cel peste toate dacă din pricina tradițiilor rămîi jos, lîngă chipuri și lîngă statui omenești, iar dacă refuzi să te înalți prin voință luminată pînă la Creator, te asemeni oamenilor care, cu toate bunurile filosofiei, s-ar teme de ceea ce nu-i de temut și ar socoti necuviincios să consume astfel de mîncări.

6. Așadar, dacă am judeca lucrurile mai simplu și am rămîne la ceea ce spun cei mulți, răspunsul dat citațiilor aduse de Celsus ar fi suficient. Dar întrucît cred că și unele minți mai critice vor citi acest tratat, mă grăbesc să prezint unele elemente de gîndire mai adîncă în stare să ne ducă la o contemplare mistică și ascunsă în legătură cu atribuirea de la început pe seama diferitelor puteri tutelare a fiecărui ținut al universului. Și mă silesc să arăt, pe cît posibil, că învățătura noastră e lipsită de lanțul atîtor absurdități, căci mi se pare că Celsus s-a înșelat în privința unora din rațiunile misterioase ale împărțirii ținuturilor pămîntești. Într-un fel, chiar și istoria grecească ne poate fi de folos aici atunci cînd spune că unii zei din mitologie s-au luptat între ei cînd a fost vorba de Atica și ne lasă să înțelegem de la unii preinși zei din scrierile poezilor că unele ținuturi le sînt mult mai familiare decît altele. Dar și istoria barbară, mai ales cea egipteană, face unele aluzii în legătură cu împărțirea unora din «nomele» sau ținuturile Egiptului atunci cînd zice că și Atena, căreia i-a fost sortit orașul Sais, mai stăpînește și Atica. Învățații Egiptului vor repeta mii de astfel de lucruri, dar nu știu dacă cuprind și pe evrei și țara lor în acest partaj și dacă le sortesc sau nu vreunei puteri. Cît despre mărturiile nescripturistice, cred că sînt suficiente cele spuse pînă aici.

7. Noi susținem că Moise, care pentru noi e proorocul lui Dumnezeu și adevăratul Său slujitor, schițează în felul următor împărțirea popoarelor de pe pămînt în cartea Deuteronomului: «Cînd Cel Preaînalt a împărțit moștenire popoarelor, cînd a împărțit pe fiii lui Adam», El a statornicit marginea neamurilor după numărul îngerilor lui Dumnezeu, «căci partea

Domnului este poporul lui Iacob, Israel este partea lui de moștenire»⁵⁸¹. Despre împărțirea neamurilor, același Moise relatează în cartea Facerii sub forma unei istorii : «În vremea aceea era în tot pământul o singură limbă și un singur grai la toți. Purcezînd de la răsărit oamenii au găsit în țara Senaar un șes și au descălecat acolo». Și puțin mai departe : «Atunci s-a pogorît Domnul să vadă cetatea și turnul pe care-l zideau fiii oamenilor. Și a zis Domnul : iată, toți sînt de un neam și o limbă au și iată ce s-au apucat să facă și nu se vor opri de la ceea ce și-au pus în gînd să facă. Haidem, dar, să Ne coborîm și să amestecăm limbile lor, ca să nu se mai înțeleagă unul cu altul. Și i-a împrăștiat Domnul de acolo în tot pământul și au încetat de a mai zidi cetatea și turnul»⁵⁸². În cartea numită Înțelepciunea lui Solomon, vorbind despre înțelepciune și despre cei care trăiau pe timpul împărțirii limbilor, cînd a avut loc împărțirea popoarelor de pe pămînt, se vorbește despre înțelepciune : «Cînd popoarele și-au amestecat nelegiuirile toate de-a valma, înțelepciunea a știut pe cel drept și l-a păstrat fără vină în fața lui Dumnezeu și l-a păzit nebiruit, cînd a fost să-l doboare mila de copilul său»⁵⁸³.

8. E adînc și tainic cuvîntul ce se leagă de ceea ce se spune în alt loc : «Taina regelui se cuvine s-o păstrezi»⁵⁸⁴. Dar nu se cade să încredințezi urechilor profane învățătura despre intrarea sufletelor în trupuri, care nu se datorește metempsihozei, căci «nu se cuvine să dăm cele sfinte cîinilor, nici să aruncăm porcilor mărgăritarele»⁵⁸⁵. Căci ar fi o neleguire echivalentă cu trădarea sfintelor cuvinte ale înțelepciunii lui Dumnezeu, despre care se scrie atît de frumos : «Înțelepciunea nu pătrunde în sufletul viclean și nu sălășluiește în trupul supus păcatului»⁵⁸⁶. Pentru adevărurile ascunse sub forma unei istorii e suficient dacă le prezentăm în forma acestei istorii ca să îngăduim celor care pot să tragă pentru ei înșiși înțelesul cuvenit.

9. Să ne închipuim așadar că toate popoarele de pe pămînt se folosesc de aceeași limbă dumnezeiască și că, atîta vreme cît trăiesc în înțelegere unele cu altele, doresc să se folosească mereu de aceeași limbă dumnezeiască. Au rămas astfel nemișcate în fața Răsăritului atîta vreme cît duhul inimii lor simte încă mîngierea luminii și strălucirea «luminii veșnice». Dar cînd cugetele se înstrăinează de «lumina Răsăriturilor» și se îndepărtează de ea, atunci au dat peste «cîmpia din țara Senaar», cuvînt care în tălmăcire însemnează «scrișnirea dinților», pentru ca să

581. *Deut.* 32, 8—9.

582. *Fac.* 11, 1—2, 5—9.

583. *Înț. Sol.* 10, 5.

584. *Tobie* 12, 7.

585. *Mt.* 7, 6.

586. *Înț. Sol.* 1, 4.

arate în chip tainic că și-au sfârșit proviziile de hrană; atunci s-au sălășluit acolo și s-au apucat să adune cărămizi, căutînd să unească cu cerul printr-un turn ceea ce nu poate fi nicicum unit și uneltind prin mijlocirea materiei împotriva a ceea ce-i nematerial. Și au zis: «Haideți să facem cărămizi și să le ardem cu foc!»⁵⁸⁷. Și astfel învîrtoșează și întăresc ceea ce era doar lut, căutînd să transforme cărămida în piatră și lutul în tencuială și în chipul acesta să înalțe o cetate și un turn, al cărui vîrf credeau că-l vor ridica pînă la cer, ridicîndu-se prin mîndria lor «împotriva cunoașterii lui Dumnezeu». Pe măsura în care se depărtaseră cu toții de Răsărit și pe măsură ce «foloseau cărămida în loc de piatră, iar smoala în loc de var»⁵⁸⁸, ei s-au dat mai mult sau mai puțin în puterea îngerilor celor strașnici în așa măsură încît pînă la urmă și-au primit pedeapsa îndrăzelii. Și astfel acești îngeri insuflă de acum fiecărui popor o altă limbă, conducîndu-i apoi cum merita pînă în ținuturile de la marginile pămîntului, pe unele în locuri cu climă fierbinte, pe altele în locuri cu climă înghețată, dar grele deopotrivă de cultivat atît la unii, cît și la alții, la unii cu regiuni pline de fiare sălbatice, la alții cu mai puține vietăți.

10. Apoi, după cum putem deduce înșine, din istorisirea care are și o anumită doză de adevăr istoric, dar mai are și un înțeles ascuns, trebuie să înțelegem că unii au păstrat limba lor primordială, pentru că nu s-au depărtat de Răsărit, ci rămîn și azi legați de acest Răsărit și în limba lui, așa cum trebuie să deducem că numai aceia au moștenit partea Domnului și poporului său, numele lui Iacob devenind astfel «partea lui de moștenire, Israel»⁵⁸⁹, căci numai ei s-au plecat Stăpînului care i-a primit, pe cînd pe celelalte nu le-a primit decît spre a le pedepsi.

Să băgăm de seamă, atît cît se poate cere de la noi, oamenii, că în lumea celor care au fost împărțiți Domnului ca parte de alegere, s-au făcut fărădelegi la început mai ușoare, care nu atrăgeau o totală părăsire a celor ce le-au săvîrșit, dar apoi mai numeroase și încă nu chiar de neiertat. Desigur, trebuie să înțelegem că această stare a durat destul de lungă vreme și că pe atunci exista încă posibilitatea de îndreptare și că din cînd în cînd, într-adevăr, unii se și îndreptau. Mai trebuie observat că în comparație cu păcatele săvîrșite, oamenii fuseseră lăsați în stăpînirea forțelor conducătoare ale altor regiuni. Loviți mai ușor prin cazne și pedepse așa zicînd de îndreptare, unii s-au reîntors în ținuturile lor, dar trebuie să spunem că pe urmă ei au îndurat asuprirea foarte aspră a asirienilor și mai apoi a babilonienilor, cum îi numesc Scripturile. Dar

587. *Fac.* 11, 3.588. *Fac.* 11, 4.589. *Deut.* 32.

după aceea trebuie să recunoaştem că, în ciuda pedepselor primite, ei şi-au înmulţit şi mai mult păcatele şi de aceea au fost împrăştiaţi în celelalte părţi ale lumii de către conducătorii altor popoare, care le-au crotopit ţara. Căci conducătorul lor anume îi lasă să fie dezbinaţi de conducătorii altor neamuri, pentru ca, la rîndul lui, parcă din răzbunare personală, după ce a primit puterea de a smulge dintre celelalte neamuri pe cei pe care era în stare, s-o facă cu un anumit scop, dîndu-le legi şi rînduindu-le modul de viaţă pentru ca să-i conducă spre scopul la care a condus pe aceia din cel dintîi popor, care n-au păcătuit.

Să înveţe dar din această istorie cei care sînt în stare să înţeleagă cu cît stă mai presus decît alte puteri, Cel care a primit în moştenire pe cei care n-au păcătuit de la început. El a reuşit să cheme oameni aleşi din rîndul tuturor popoarelor, să-i mîntuie din mîna celor care puseseră mîna pe ei ca să-i pedepsească şi să-i aducă sub legi şi la un fel de viaţă care să-i ajute să-şi uite de vechile lor păcate. Dar, cum am spus, această istorie trebuie înfăţişată de noi şi în înţelesul ei ascuns, pentru ca să restabilim adevărurile falsificate de cei care au zis că diferitele regiuni ale lumii au fost sortite de la început unor forţe protectoare, care le-au încredinţat apoi conducătorilor lor şi în felul acesta au fost ele conduse. De la ele a împrumutat Celsus cuvintele citate.

11. Şi întrucît, prin păcatele lor, cei care s-au depărtat de Răsăritul (cel de sus) au fost încredinţaţi unui duh rău în puterea «unor patimi de ocară», «după poftele inimilor lor»⁵⁹⁰, pentru ca scîrbiţi de păcat să-l urască, noi nu vrem să subscriem la cele afirmate de Celsus, că din pricina puterilor protectoare, sortite diferitelor ţinuturi ale lumii, ceea ce s-a întîmplat în fiecare ţinut e împlinit pe bună dreptate. În afară de aceasta, noi vom face ceea ce la ele nu-i pe placul acestor forţe. Căci vedem că e socotită drept pietate călcarea legilor stabilite de la început în unele regiuni din cauza legilor superioare şi dumnezeieşti pe care le-a aşezat Iisus, căci El e Cel mai puternic şi ne poate «scoate din acest veac viclean»⁵⁹¹ şi «a stăpînitorilor acestui veac, care sînt pieritori»⁵⁹²; dar în acelaşi timp ne-a oprit să ne aruncăm la picioarele Celui care s-a dovedit şi s-a arătat mai curat şi mai puternic decît toţi stăpînitorii, pe care Dumnezeu L-a vestit prin proorocii Săi cînd a zis: «Cere de la Mine şi-Ţi voi da neamurile moştenirea Ta şi stăpînirea Ta, margi-

590. Rom. 1, 28.

591. Gal. 1, 4.

592. I Cor. 2, 6.

nile pământului»⁵⁹³. El e «așteptarea» noastră, a celor care am venit «dintre neamuri»⁵⁹⁴ pentru că am crezut în El și în Dumnezeu cel peste toate, Tatăl nostru.

XXIII

DESPRE SOARTĂ SAU ÎN CE CHIP NE PUTEM MINTUI PE BAZA FAPTELOR
NOASTRE, DAR PE CARE DUMNEZEU LE CUNOAȘTE DE MAI ÎNAINTE.

ÎN CE CHIP TREBUIE ÎNȚELES FAPTUL CĂ STELELE NU SINT CAUZA
EVENIMENTELOR OMENEȘTI, CI NUMAI LE PREVESTESC ;

OAMENII NU LE POT CUNOAȘTE CU DE-AMĂNUNTUL, CI CHIAR
ȘI PREVESTIRILE STAU ÎN GRIJA PUTERILOR CEREȘTI.

DE UNDE PROVIN TOATE ACESTEA ?

(Fragment din al treilea comentariu la Facere
la cuvintele :

«Și să fie spre semne, ca să deosebească anotimpurile, zilele și anii»⁵⁹⁵)

1. Trebuie să susținem cu toată tăria că luminoasele corpuri cerești au fost făcute ca să marcheze diferitele etape cronologice, fiindcă nu există un alt soare, o altă lună și alte stele. Nu numai multe din popoarele necreștine se înșeală pe tema credinței în fatalism⁵⁹⁶, potrivit căruia ar fi o legătură tainică între mersul întâmplător al astrelor, pe de o parte, și între nașterea oamenilor la o anumită dată din zodiac, la împrejurările din viața popoarelor, a indivizilor, ba chiar și a celor necuvântătoare, pe de altă parte. Dar și unii din cei despre care merge vorba că au crezut în Hristos sînt atrași de credința că faptele oamenilor ar fi determinate, zicînd că e cu neputință ca lucrurile să poată decurge altfel decît cum au hotărît astrele prin diferitele lor poziții. Cei ce răspîndesc o astfel de învățătură ne duc la concluzia că rolul voinței omenești este fără nici o importanță, de aceea ar fi fără rost să mai ținem cont de lauda și musturarea cuiva, precum și de faptele lor bune sau rele. Dar dacă așa ar sta lucrurile, atunci n-ar mai avea valoare nici învățătura despre judecata lui Dumnezeu și nici amenințările celor păcătoși care urmau să fie pedepsiți și, de bună seamă, nici răsplătirile făgăduite celor buni, pe care urma să-i dăruiască și să-i fericească cu bună-tăți. Căci atunci, pe bună dreptate, nici una nici alta din toate acestea nu și-ar mai avea nici un rost.

Dacă cineva ar lua în considerare urmările acestei învățături, atunci și-ar da seama că, dacă această doctrină și credință ar fi adevărată,

593. Ps. 2, 8.

594. Fac. 49, 10.

595. Fac. 1, 24.

596. Numai în indicele «Filocaliei» cuvîntul soartă (εἰμαρμένη) îl întîlnim de trei ori (155, 14 ; 187, 17 și 189, 25).

atunci nici venirea lui Hristos n-ar mai fi fost posibilă, după cum nici de vreo purtare de grijă prin Lege și prooroci sau de vreo strădanie a Apostolilor pentru întemeierea Bisericii lui Dumnezeu prin Hristos nu ar mai putea fi vorba. Nu cumva, după astfel de păreri îndrăznețe, însuși Hristos se va fi născut sub imperiul necesității, cu care se mișcă astrele și tot așa să fi învățat, să fi activat și să fi suferit toate, nu doar că Dumnezeu și Tatăl tuturor I-ar fi dăruit puteri extraordinare, ci pur și simplu pentru că stelele I le-ar fi dăruit? Una din consecințele acestor afirmații lipsite de credință și de evlavie este să afirmăm că în loc să credem în Dumnezeu ar trebui să ne lăsăm conduși de puterea oarbă a astrilor⁵⁹⁷. Dacă ne-am lăsa convingși de cele spuse de ei, atunci de ce oare va fi creat Dumnezeu o astfel de lume în care bărbați în toată firea să sufere ca femeile, deși ei nu erau nicidecum vinovați de stricăciunea aceloră, iar alții, ajungând ca niște animale sălbatice, să se facă prin puterile lor niște ticăloși numai fiindcă Dumnezeu a făcut lumea așa ca să se dedea la fapte crude și neomenoase, la ucideri și jafuri? Ce va trebui să mai zicem despre cele ce se petrec între oameni și despre câte răutăți se comit chiar de către cei mai de frunte dintre ei, mii de crime pe care le dezleagă de orice vinovăție, prin aceste argumente foarte bune ale «înțimplării», pentru care îl fac pe Dumnezeu răspunzător și vinovat de toate faptele rele și stricate? ⁵⁹⁸.

2. Unii din ei, acuzând parcă pe Dumnezeu, susțin că binele e cu totul străin de ființa Lui, neavînd nici o legătură cu faptele amintite, pe care le pun numai pe seama demiurgului. Dar nu pot demonstra că ceea ce vor să susțină este drept și adevărat. Căci, potrivit concepției lor, cum s-ar mai putea susține că este drept un părinte care urzește asemenea răutăți? În al doilea rînd, trebuie să cercetăm ce anume spun despre ei înșiși? Oare toate sînt supuse poziției astrilor? sau există și oameni liberi, în viața cărora nu intervine nimic fără voia lor? Căci, dacă ei afirmă că sînt supuși astrilor, e limpede că aștrii sînt cei care i-au făcut să înțeleagă acest lucru, ba în urma acestei mișcări generale va fi înjosit și Creatorul însuși, lucru pe care nu-l admit din pricină că și-au plăsmuit un zeu mai mare chiar decît El.

597. În vremea lui Origen și pînă în evul mediu tirziu calculele astronomice deveniseră o pasiune, pînă în cercurile celor mai culți. Numai în limba greacă s-au păstrat sute de volume de scrieri în această privință, cum ne informează H. Hunger, *Catalogus codicum astrologorum graecorum*. Cf. H. Hunger, *Die hochsprachliche-profaner Literatur der Byzantiner*, vol. II; *Mathematik und Astronomie*, p. 221—260, München, 1978.

598. Se simte ironia fină în dosul acestor cuvinte. Nu trebuie uitat că în Alexandria mantica păgînă va înscris și pe la anii 400 o epocă înfloritoare prin activitatea învățatei Hypatia și a tatălui ei Theon. Hunger, *op. cit.*, p. 227.

Dacă însă obiectează că cele privitoare la aștri depășesc pînă și legile Creatorului, iar pentru ca spusa lor să nu pară o tăgadă inadmisibilă, să încercăm să țintim mai cu tărie, prezentînd diferența dintre un obiect oarecare, produs de soartă, și între un altul, liber de condiții din afară. E limpede pentru cei ce cunosc astfel de cazuri că nu se poate cere nici un răspuns. La cazurile amintite, zadarnice ar fi și rugăciunile, oricît de lungi ar fi. Căci dacă destinul este cel care hotărăște fenomenele și dacă aștrii sînt cauzele lor și dacă nu poate exista nimic fără amestecul aștrilor, atunci nu mai are nici un rost să rugăm pe Dumnezeu să ne dăruiască ceva. Și ce rost ar avea să mai lungim vorba, arătînd lipsa de evlavie a celui care îndrumă fără nici un temei atîtea povești în legătură cu soarta? Pentru informare cred că sînt suficiente cele spuse.

3. Din ce parte să începem cercetarea citatului: «a așezat luminători ca să fie spre semne», momentan nu știm, dar îmi va veni în minte. Cei ce învață adevărul într-o problemă oarecare înfățișează lucrurile în chip veridic, cum au fost ele în realitate, căci așa le-au cunoscut, fiind martori oculari la ele și ca unii care au văzut cu ochii lor suferința și activitatea celor ce au pătimit și au acționat, așa după cum le cunosc, ascultînd pe cei ce descriu nu cauzele acelor fenomene, ci decurgerea fenomenului însuși. Să dăm acum cuvîntul celor ce pot să scrie de pe urma acțiunilor lor, istorisind cele ce au făcut și cîte au suferit, dar precizînd și neparticiparea la acele fapte ale unora care n-au avut atingere cu ele. Deci, dacă cineva ia informația de la un om care n-a avut nimic comun cu desfășurarea evenimentelor, atunci se întîmplă una din următoarele alternative: sau nu-și dă seama că cel ce l-a informat nu este nicidecum autorul acelor fapte, oricîte ar fi ele, despre care i s-a spus că s-au întîmplat sau care ar urma să aibă loc în curînd (în cazul acesta crezînd că cel ce l-a informat ar fi acționat însuși), sau că el va săvîrși acele fapte despre care i s-a spus că s-au întîmplat sau că vor avea loc. În acest caz e limpede că el va crede greșit.

De pildă, dacă cineva, citind profeția care arată dinainte despre trădarea lui Iuda, va crede că acea profeție este pricina faptului care s-a împlinit mai apoi, fiindcă el din profeție a aflat că se vor realiza cele proorocite despre Iuda. Dar, iarăși, dacă se va crede că nu-i de vină profeția, va învinui pe autorul ei care, în ultimă instanță, este însuși Dumnezeu, care a inspirat proorocia. După cum, dar, cuvintele care prooroceau despre fapta lui Iuda, cînd le cercetăm mai bine, arată limpede că nu Dumnezeu este cauza trădării lui Iuda, ci cunoscînd Dumnezeu mai dinainte ceea ce avea să facă răutatea aceluia, Dumnezeu l-a lăsat să lucreze, tot astfel, dacă cineva se adîncește în gîndul că Dum-

nezeu este înainte văzător și și-a exprimat rațiunile prevederilor Lui, acela înțelege că pricinile faptelor nu stau nici în cel ce le cunoaște dinainte, nici în cuvintele care exprimă rațiunile acestei înainte-cunoașteri (a lui Dumnezeu).

4. Cît despre faptul că Dumnezeu cunoaște cu mult dinainte tot ce va fi, acest lucru îl putem înțelege ca pe o axiomă limpede a puterii Sale și fără Sfintele Scripturi, chiar numai din ideea despre Dumnezeu. Dar dacă trebuie să dovedim acest lucru și din Scripturi, sînt foarte multe proorocii care îl exemplifică. Despre situația Susanei, Dumnezeu, care cunoaște toate înainte de a fi ele, iată cum se exprimă prin gura Susanei : «Dumnezeule cel veșnic, Cunoscătorul celor ascunse, care știi toate mai înainte de a se face, Tu știi că minciuni au spus ei asupra mea»⁵⁹⁹. Mai limpede au fost descrise în legătură cu un rege minunite și faptele care aveau să se împlinească cu mult mai tîrziu. Iată cum sună proorocia din cartea a III-a a Regilor : «Și a așezat și Ieroboam o sărbătoare în luna a opta în ziua cincisprezece a lunii, în Bethel, asemenea cu sărbătoarea care era în Iuda și a adus jertfe pe jertfelnic. Tot așa a făcut și la Bethel, ca să aducă jertfe vițelilor pe care-i făcuse»⁶⁰⁰. Și puțin mai jos, iată ce zice : «Și iată un om al lui Dumnezeu a venit după cuvîntul Domnului din Iuda la Bethel, în timpul cînd Ieroboam se afla la jertfelnic ca să tîmțieze. Și a grăit cuvîntul Domnului înaintea jertfelnicului și a zis : Jertfelnice, jertfelnice, așa zice Domnul, iată că i se naște casei lui David un fiu, numele lui Iosia ; și va jertfi pe tine pe preoții înălțimilor care acum tîmțiează înaintea ta și oase omenești va arde pe tine. Și a dat în ziua aceea și un semn zicînd: iată semnul după care se va cunoaște că Domnul a grăit acestea : «Jertfelnicul acesta se va despica și cenușa care este pe el se va împrăștia»⁶⁰¹. Puțin mai pe urmă, Scriptura arată că și jertfelnicul s-a despicat și cenușa de pe el a fost împrăștiată, — după semnul pe care l-a dat omul lui Dumnezeu, prin cuvîntul Domnului.

5. Și în vremea lui Isaia, care a fost cu mult înainte de robia babilonică, după care robie, Cyrus, regele perșilor, a dat ajutor iudeilor la clădirea templului, care s-a făcut pe vremea lui Ezdra, s-au proorocit despre Cyrus următoarele : «Așa zice Domnul Dumnezeu către unsul Meu Cyrus, pe care l-am luat de mîna cea dreaptă ca să-l asculte popoarele și voi zdrobi puterea regilor și voi deschide uși înaintea lui și cetățile nu se vor închide dinaintea lui. Eu voi merge înaintea lui și munții îi voi preface în șesuri, voi zdrobi porți de aramă și zăvoare de fier voi frînge. Și îți voi da comori ascunse, îți voi deschide tainițe ne-

599. *Sus.* 42.

600. *III Regi* 12, 32.

601. *III Regi* 13, 1—3.

văzute, ca să cunoști că Eu sînt Domnul Dumnezeu, Cel ce cheamă numele Șău Dumnezeul lui Israel. Pentru fiul Meu Iacov și pentru alesul Meu Israel te voi numi cu numele Meu și te voi primi» ⁶⁰². Din cuvintele acestea se vede limpede că din pricina poporului, căruia Cyrus îi făcuse bine, Dumnezeu i-a dăruit lui, care nu cunoștea religia evreiască, să domnească peste multe popoare. Acestea le putem cunoaște și din istoricii greci, care au scris întîmplările proorocite despre Cyrus.

Încă și în cartea lui Daniil, i se arată lui Nabucodonosor, care pe atunci era rege, domniile care aveau să urmeze după el. Și i se arată prin figură : domnia babilonienilor este numită «de aur», a perșilor «de argint», a macedonenilor «de aramă», a romanilor «de fier». Și iarăși, la același prooroc, evenimentele din timpul lui Darius și al lui Alexandru, regele macedonenilor, și al celor patru diadohi, deci și din timpul lui Ptolemeu care avea să domnească în Egipt, care a fost poreclit Lagon, s-au proorocit în chipul următor : «Și iată, un țap venea de la apus pe deasupra feței pămîntului și țapul avea un corn între ochi. Și a venit pînă la berbecul cel cu două coarne pe care l-am văzut stînd în fața rîului Ubal și s-a năpustit spre el cu toată tăria puterii lui. Și l-am văzut cum s-a apropiat de berbec, s-a întăritat împotriva lui și a lovit berbecul și i-a sfărîmat cele două coarne, iar berbecul nu avea putere să i se împotrivească. Și l-a aruncat la pămînt și l-a călcat în picioare și nu era cine să scoată pe berbec din puterea țapului. Și țapul a crescut foarte și cînd a ajuns puternic, cornul său cel mare s-a sfărîmat și am zărit patru coarne crescînd în locul lor spre cele patru vînturi ale cerului. Și din unul din ele a ieșit un corn mic, care a crescut afară din cale către miază-zi și apus» ⁶⁰³.

Ce să mai zic despre proorociile cu privire la Hristos, că locul nașterii Sale va fi Betleemul, că va crește în Nazaret, că va fugi în Egipt, că va face minuni și apoi în ce chip va fi trădat de Iuda, cel chemat la apostolie ? Desigur toate acestea sînt semne ale preștiinței lui Dumnezeu. Dar Mîntuitorul Însuși zice : «Cînd veți vedea Ierusalimul înconjurat de oști, atunci să știți că s-a apropiat pustiirea lui» ⁶⁰⁴. Căci El a prezis sfîrșitul Ierusalimului, dărîmarea lui care avea să fie mai pe urmă.

6. Este timpul să arătăm că nu întîmplător cunoaște Dumnezeu lucrurile mai înainte, pentru ca să spunem și de aștri că au fost așezați să fie semne deosebitoare. Trebuie să înțelegem că stelele sînt rînduite să se miște în așa chip încît cele numite planete (mobile) să se miște în fața celor fixe. Acestea devin semne de cunoaștere pentru fiecare întîm-

602. *Is.* 45, 1—3.

603. *Dan.* 8, 5 ș.u.

604. *Lc.* 21, 20.

plare în parte și despre toate în general, prin mișcările lor. Acestea nu urmează să le cunoască oamenii (căci omului îi e dat să cunoască cu mult mai mult decât ar fi omenește posibil să cunoască din mișcarea stelelor ce ar avea de făcut sau de suferit în viață), ci mișcările astrelor urmează să le cunoască puterile cerești, care din mai multe motive trebuie să le știe, după cum vom arăta mai departe. Emancipându-se oamenii de poruncile date și nevrînd să ia învățătură nici din căderea îngerilor ⁶⁰⁵, care și-au călcat și ei rînduiala lor, necum să se înțeleagă de pe urma căderii neamului omenesc în păcat, învață lucruri greșite despre stele, susținînd că cei de la care primesc semnele sînt pricina acelor evenimente, despre care rațiunea nu afirmă decât că stelele le anunță. Despre aceste două lucruri vom discuta îndată pe scurt, cît vom putea mai cu grijă. Va fi vorba, așadar, de următoarele patru probleme: 1. Dacă Dumnezeu cunoaște din veac faptele fiecăruia, atunci mai poate depinde de noi mîntuirea ? 2. Modul în care trebuie înțeles rolul stelelor în viața oamenilor e că ele nu sînt determinante, ci cel mult semnificative ; 3. Omului nu-i este dat să cunoască în amănunte astfel de lucruri, așa ceva e numai de resortul puterilor mai mari decât el ; 4. Iar în al patrulea rînd vom cerceta de ce a făcut Dumnezeu semnele, ca să le cunoască numai puterile cerești.

7. Acum să vedem prima chestiune. Mulți dintre autorii greci, observînd lucrurile cu multă chibzuință, susțin că tot ce se întîmplă e supus necesității ⁶⁰⁶ și că dacă Dumnezeu cunoaște dinainte toate, rolul voinței omului în opera sa de mîntuire e inexistent. În chipul acesta ei au îndrăznit să susțină o dogmă peste măsură de nelegiuită, la care au mai adăugat, cum spun ei, tocmai ceea ce era mai de laudă la Dumnezeu, adică anulînd cu totul rolul voii omenești, motiv pentru care nu mai știi de ce trebuie admirată virtutea și de ce trebuie osîndit păcatul. Ei susțin că dacă Dumnezeu știe din veac despre cutare om că va fi nedrept și va săvîrși nedreptățile cutare și cutare, iar cunoașterea lui Dumnezeu este nemincinoasă, atunci omul acela va fi în realitate nedrept și va săvîrși cu adevărat fărădelegi, după cum era prevăzut că le va face. El nu va putea săvîrși decât fapte rele, fiind predestinat să nu poată săvîrși alte fapte decât cele pe care Dumnezeu știe din veac că le va face acel om. Iar dacă omul nu poate să facă altceva, atunci nimeni nu-l poate muștra că nu face imposibilul. În cazul acesta învinovățim zadar-

605. Desigur se gîndește la cele relatate de Isaia 14, 12.

606. Prin *καταναγκάζω* = constrîng (citată în Filocalie de mai multe ori, 195, 14, 198, 28, a se vedea și Migne, P.G., II, 86), Origen caută să exprime concepția greșită a celor ce cred în predestinație, în destin. Pe bună dreptate se întreabă el : în acest caz de ce ar mai trebui amintită virtutea și condamnat păcatul ?

nic pe cei nedrepti. După cum, dar, omul e predestinat spre nedreptăți și spre alte feluri de păcate, tot așa se întâmplă și la cei predestinați să facă așa numitele fapte bune. Acei cugetători greci spun că urmarea faptului că Dumnezeu știe viitorul este că mîntuirea nu depinde de noi.

8. Împotriva acestor gînditori trebuie să spunem că, atunci cînd Dumnezeu a început să zidească lumea, n-a făcut nimic fără cauză și El străbate cu mintea Lui fiecare eveniment viitor, văzînd că, dacă a acționat într-un anumit fel, atunci și consecințele vor fi de același fel, iar dacă le-ar săvîrși în alt fel, atunci și răsplata va fi alta, după cum e temeiul. Și așa se vor desfășura lucrurile pînă la sfîrșitul lumii, pre-văzînd cu veacuri înainte toate cîte vor avea loc, dar fără să fie nici-decum cauză a fenomenelor pe care le cunoaște. După cum atunci cînd cineva vede o altă persoană că merge împleticindu-se pe drum alunecos și dacă, fără să știe, se întâmplă ca persoana aceea să alunece și să cadă, cel ce a văzut-o alunecînd nu este vinovat de alunecarea aceea, tot așa trebuie să înțelegem că și Dumnezeu care știe dinainte pe fiecare cum se va comporta, vede și cunoaște și cauzele pentru care va fi într-un fel sau altul, știind dinainte că va comite un păcat sau că va săvîrși cutare faptă bună. Dar trebuie să spunem că nu preștiința lui Dumnezeu este pricina celor viitoare. Căci Dumnezeu nu are nici un amestec cu păcatul, cînd păcatul va fi săvîrșit. Este paradoxal, într-adevăr, să spunem că viitorul ar fi cauza felului în care Dumnezeu îl prevede. Căci un fapt se întâmplă nu fiindcă Dumnezeu îl știe, ci tocmai fiindcă urma să se întîmple îl știe Dumnezeu că așa va fi.

Este nevoie aici de o explicație amănunțită. Căci dacă cineva ar tilcui cuvintele «Oricum, tot se va întîmpla», prin faptul că trebuie neapărat să se întîmple așa cum soarta a hotărît-o, nu i-am da dreptate. Noi susținem că nu era neapărat nevoie ca Iuda să se facă vînzător, numai fiindcă Dumnezeu știe dinainte că Iuda va fi vînzător. Căci în proorociile despre Iuda sînt descrise muștrările și suspinurile care arată răutatea lui în fața orișicui. Dar nu s-ar fi proorocit împotriva lui cuvinte de hulă dacă ar fi fost silit să trădeze, chiar dacă el n-ar fi voit-o, după cum, tot așa, nici apostolii n-ar fi fost făcuți apostoli dacă ar fi fost siliți la așa ceva. Vezi dacă nu cumva tocmai acest lucru reiese și din cuvintele pe care le cităm și care sună așa: «Și nici să aibă orfanii lui miluitor», «pentru că nu și-a adus aminte să facă milă și a prigonit pe cel sărman, pe cel sărac și pe cel smerit cu inima, ca să-l omoare. Și a iubit blestemul și-i va veni lui, și n-a voit binecuvîntarea și se va depărta de el»⁶⁰⁷. Dacă cineva va explica citatul cu «oricum, tot va fi»,

zicînd despre cutare lucru că așa va fi, cu toate că ar putea să fie și altfel, vom admite că acesta este adevărul. Căci nu se poate să mintă Dumnezeu. Dar s-ar putea ca și Dumnezeu să conceapă cele ce s-ar putea întîmpla, dar nu s-au întîmplat, ca la niște lucruri care ar fi posibil să se întîmple, ori nu.

9. Dar să încercăm să fim mai clari. Dacă se admite, pe de o parte, că Iuda e apostol la fel cu Petru, se acceptă implicit că Dumnezeu gîndea despre Iuda că avea să rămînă la fel cu Petru. Dacă, pe de altă parte, a fost cu puțință ca Iuda să devină trădător, atunci a fost cu puțință și ca Dumnezeu să gîndească despre Iuda că avea să fie trădător. Dumnezeu, cunoscînd dinainte ambele alternative posibile, știe și aceea că numai una dintre alternative se va putea realiza. El a cunoscut dinainte realitatea, că adică Iuda avea să fie vînzător. Dar faptul despre care Dumnezeu avea cunoștință ar fi putut să fie altul. Și dacă ai spune despre cunoașterea lui Dumnezeu că ea știe că omul cutare va săvîrși fapta cutare, tot așa am putea spune și contrarul. Dintre cele două alternative, Dumnezeu știe pe care o va alege omul. Căci precum nu este posibil ca omul să se teamă de cineva, dacă nu i-ar porunci Dumnezeu, este important în aceeași măsură să se accepte despre cineva că poate și să nu asculte de aceeași părere, căci izvorul groazei nu vine din faptul că ești om, ci din faptul că poți și să te înțelepțești, dar și să te pierzi ⁶⁰⁸.

Întrucît aceste două facultăți există în om, cel ce nu ia seama la cuvintele educative va cădea sub puterea răului. În schimb, cel ce caută cu adevărat binele și vrea să trăiască în conformitate cu el, e stăpînit de tendința spre mai bine. Dacă cel dintîi s-a aruncat numai în plăceri, desigur că el nu se zbate să mai caute binele, pe cînd celălalt, fiind mînat de bunul simț și de sfaturile bune, se zbate să se convingă ce anume ar fi mai bine. Cu alte cuvinte, unul alege plăcerea, nu doar că n-ar putea s-o respingă, ci nici măcar nu încearcă să se lupte cu ea, pe cînd celălalt o disprețuiește, văzînd cîtă urîțenie se ascunde în ea.

10. Cît despre faptul că preștiința lui Dumnezeu nu determină evenimentele în legătură cu care e pusă, pe lîngă cele zise mai înainte, vom mai adăuga cîteva. În multe locuri din Scriptură Dumnezeu poruncește proorocilor să predice pocăința, fără să dea să se înțeleagă dinainte că ascultătorii se vor întoarce de la păcatele lor sau vor rămîne în ele. Astfel, la Ieremia se spune : «Poate vor asculta și se vor pocăi» ⁶⁰⁹. Dumnezeu nu zice acest lucru fiindcă nu știe dacă evreii se vor pocăi sau

608. A se reține afirmația : «izvorul groazei nu vine din faptul că ești om, ci din faptul că poți să te și mîntuiești, dar să te și pierzi».

609. *Ier.* 26, 3.

nu, ci exprimă prin aceste cuvinte egalitatea ambelor posibilități, pentru ca nu cumva, anunțându-și preștiința, să facă pe ascultători să se descumureze, prezentându-le slova Sa ca pe ceva care vine în chip forțat. Ca și cum întoarcerea de la păcate nu ar fi depins de ei, ci ca și cum tocmai preștiința divină ar fi pricina păcatelor.

Și iarăși, dacă unii, fără să cunoască binele pe care Dumnezeu îl știa dinainte, ar fi fost în stare să se împotrivescă și să se lupte cu răutatea pentru a trăi în virtute, acestora preștiința lui Dumnezeu le-ar fi devenit pricină de izbăvire. Ei nu s-ar mai fi împotrivit cu tărie păcatelor, dacă, oricum, ce s-a prezis tot s-ar fi întâmplat. Și astfel, binele prevăzut de Dumnezeu le-ar fi fost o piedică în calea binelui. Așadar Dumnezeu, ca un bun purtător de grijă al tuturor celor din lume, pe bună dreptate ne-a privat de darul de a putea cunoaște viitorul. Căci cunoașterea celor viitoare presupune formarea unor păreri proprii care ne obligă să luptăm împotriva răutății, fără să cedăm păcatului, căci altfel am deveni foarte curînd robii lui. Dar oricîtă trudă s-ar cere cuiva la săvîrșirea unor fapte bune și frumoase, preștiința totuși i-ar vesti că, oricum, binele acela se va împlini. Dar spre realizarea binelui avem nevoie de putere și de deosebită încordare. Însă faptul că știm dinainte că binele există, acceptăm orice nevointă în vederea lui. Căci altfel, nu vom avea interes să facem nici bine, nici rău.

11. Fiindcă am spus că Dumnezeu ne-a orbit cu privire la viitor, trebuie să cercetăm dacă putem întări acest sens cu un verset din Cartea Ieșirii : «Cine a făcut pe om mut sau surd — sau cu vedere sau orb ? Oare nu Eu, Domnul Dumnezeu ? » ⁶¹⁰. Or, ca să-l fi făcut pe același om și văzător și orb, trebuie neapărat să-l fi făcut văzător al celor prezente, dar nevăzător al celor viitoare. Dar ceea ce zice despre surd și mut, nu e timpul să le tilcuim acum. E drept că motivul celor mai multe fapte de ale noastre e independent de noi, fapt pe care-l mărturisim și noi. Dacă la cele independente de noi nu se întrunesc anumite condiții, atunci nici anumite fapte, care depind de noi, nu se vor împlini. Dar iarăși, se realizează și unele fapte, care depind de noi, dar a căror cauză este independentă de voia noastră. Dacă unele din faptele independente de noi nu se realizează, atunci nu se vor săvîrși nici anumite fapte care depind de noi. Iar dacă noi facem o faptă cu voia noastră, ca urmare a celor întîmplate mai înainte fără voia noastră, ar fi cu puțință ca să facem alte fapte decît cele pe care le-am făcut, ca o urmare a celor întîmplate mai înainte. Dacă cineva se întreabă ce procentaj reprezintă participarea voii noastre la fapte care au loc realmente și la care mai rămîne și loc

de a nu le imita pe de-a-ntregul, acela se vede că a uitat partea din lume care conține societatea omenească. Și cu aceasta cred că am arătat destul de amănunțit că preștiința lui Dumnezeu nu predestinează în nici un fel desfășurarea faptelor viitoare.

Și din nou despre aceeași problemă

(din cartea a II-a «Contra lui Celsus»)

12. Celsus crede că ceea ce s-a prezis prin vreo preștiință se întâmplă din pricină că a fost prezis. Noi, însă, nu sîntem de această părere, ci spunem că nu cel care prezice e cauza faptului care are să se întîmple din motivul că a fost prezis, ci evenimentul viitor (care s-ar fi întîmplat și fără să fi fost prezis) este cel care oferă văzătorului pricina de a-l prezice. Mai mult, totul e viu în preștiința proorocului : se poate ca un lucru să se întîmple, după cum tot așa se poate ca el să nu se întîmple, dar una din două totuși se va întîmpla. Noi nu zicem că prezicătorul anulează posibilitatea ca ceva să se întîmple sau nu, sau, cum am zice cu alte cuvinte, cutare lucru trebuie neapărat și între orice împrejurări să se întîmple, pe cînd altceva n-ar fi cu putință să se întîmple. Observația aceasta se potrivește la orice proorocie care are în vedere lucruri ce depind de noi, chiar dacă ele se pot citi în Sfintele Scripturi sau în istoriile grecilor. Concluzia greșită sau, cum se exprimă logicienii, concluzia falsă nu ar fi deci deloc falsă, după părerea lui Celsus, cu toate că falsitatea apare în ochii oricărui om care judecă.

Ca să se înțeleagă acest lucru, voi cita din Scriptură proorociile care privesc pe Iuda, sau cuvintele Mîntuitorului nostru, cu care prevestea El trădarea acestuia, iar din istoricii greci răspunsul oracolului dat lui Laios (socotind momentan că pasajul ar fi autentic, întrucît, oricum, el nu atinge problema noastră. În psalmul 108, se pun în gura Mîntuitorului următoarele cuvinte în legătură cu Iuda : «Dumnezeule, lauda mea n-o ține sub tăcere. Că gura păcătosului și gura vicleanului asupra mea s-au deschis»⁶¹¹. Dacă vei cîntări bine conținutul psalmului, vei afla că în el s-a prevestit trădarea Mîntuitorului precum și aceea că pricina acestei trădări e în Iuda, care se face vrednic de blestemele rostite asupra lui din cauza răutății lui. El suferă această pedeapsă pentru că «nu și-a adus aminte să facă milă și a prigonit pe cel sărman și sărac». Și-ar fi putut, așadar, aduce aminte «să facă milă» și să nu prigonească pe cel pe care-l prigonea, dar, deși ar fi putut-o, departe de a o face, a trădat, așa că e vrednic de blestemele pe care le conține proorocia îndreptată împotriva lui.

611. Ps. 108, 1—2.

Iar dintre greci voi cita oracolul făcut lui Laios în modul de mai jos, pe care cîntărețul l-a rostit prin cuvinte asemănătoare. Iată ce-i zice omul care a prevestit viitorul : «Ferește-te să însămînțezi, pe toți zeli în brazda roditoare. De vei face un copil, acesta te va omori și toată casa ta se va prăbuși în sînge»⁶¹². Și de aici se vede limpede că Laios ar fi putut să nu însămînțeze «în brazda roditoare» căci prezicătorul nu i-ar fi poruncit un lucru imposibil. Dar era posibil și să însămînțeze. Nici una, nici cealaltă nu se impuneau în mod silit. Și pentru că nu s-a ferit să nu însămînțeze «în brazda roditoare», urmarea a fost că, pentru că a însămînțat, a suferit nenorocirile tragice ale lui Oedip, ale Iocastei și copiilor lor.

13. Așa-zisul «argument leneș» e un sofism ca și cel pe care-l adresa-m prin ipoteză unui bolnav și pe care-l facem să-și schimbe părerea de a căuta medic pentru refacerea sănătății. Iată formularea lui : dacă soarta vrea să te însănătoșezi, ori chemi tu doctorul, ori nu-l chemi, te vei vindeca. Dar dacă soarta nu vrea să te vindeci, ori vei chema doctor, ori nu vei chema, nu te vei vindeca. Soarta, însă, este ori să te vindeci — ori să nu te vindeci. În zadar vei chema doctorul. Dar la acest argument ți se poate opune altul. Dacă soarta-ți spune că vei avea un copil, atunci ori te apropii de o anumită femeie, ori nu te apropii de ea, tu tot vei procrea. Dar dacă soarta nu-ți făgăduiește urmaș, atunci ori te apropii de o femeie, ori nu te apropii, tu tot nu vei procrea. Soarta ta însă era ori să procreezi, ori nu. Așadar, în zadar te mai și apropii de o femeie. Numai cît, în acest exemplu, pentru că nu-i nici mijloc și nici posibilitate să procreezi fără să te apropii de o femeie, urmează că nu în zadar te apropii de o femeie. Tot așa, dacă medicina e mijlocul de a te vindeca, atunci va trebui să recurgi la doctor și e greșit să spui : « în zadar să chem un doctor»⁶¹³.

Am prezentat toate aceste argumente din pricina prea înțeleptului Celsus care a zis : «Dacă a prezis aceste evenimente ca un Dumnezeu, atunci ar fi trebuit neapărat ca prezicerea să se fi întîmplat». Dacă prin «neapărat» el înțelege «în chip necesar», l-am contrazice, pentru că e tot atît de probabil ca evenimentul să nu se întîmple. Dar dacă prin «neapărat» ar vrea să spună că «va avea loc», atunci nimic nu împiedică să fie adevărat, chiar dacă-i posibil să nu se întîmple ; oricum, acest lucru nu afectează raționamentul. Într-adevăr, din prezicerea exactă făcută de Iisus în legătură cu trădarea sau renegarea lui Iuda nu rezultă că

612. Euripide, *Fenicjenele* 18—20. Cazul a fost mult discutat de cercetători. A se vedea notele lui M. Borret la *Origène, Contre Celse*, tome I (Paris, 1967), p. 340—341.

613. Și acest caz a provocat multe discuții. Cicero, *De fato* 12, 28, Leibnitz, *Teodiceea*, prefața, citat după Borret, p. 342—343.

prezicerea a fost cauza purtării lui păcătoase și nelegiuite. I-a văzut însă sufletul lui nelegiuit căci «El însuși cunoștea ce era în om»⁶¹⁴ și după ce a văzut ce e în stare și pînă unde l-a dus lăcomia și lipsa de credincioșie pe care nu trebuia s-o arate față de învățătorul său, zice între altele : «Cel ce a întins cu Mine mîna în blid, acela Mă va vinde»⁶¹⁵.

Din tomul al treilea la Cartea Facerii :

14. Dar va trebui să arătăm și despre stele că nu sînt nicidecum cauzele acțiunilor omenești, ci ele pot fi cel mult semnificative⁶¹⁶. E clar că dacă cineva ar socoti poziția unei stele drept cauză a unor evenimente omenești, acela va trebui să indice motivul acestui lucru. Or, nu poziția în care se află azi un astru e cea care ar putea fi socotită pricină a unor evenimente din trecut, fie ele fapte din afară, fie fapte legate de oameni, pentru că orice cauză trebuie să fie mai veche decît efectul ei. Iar după învățăturile celor care susțin influența astrelor, se pare că astrele se referă la fapte omenești mai vechi decît poziția lor acutală. Ei susțin că înțeleg, bunăoară, soarta omului după felul cum înclină aștrii spre vertical, deducînd binele sau răul numai în general sau prezicîndu-l chiar în amănunte după animalele din zodiac. Cred că e de importanță să se știe pe care anume din stele a întîlnit-o orizontul dinspre răsărit, care dinspre apus, care dinspre miazăzi și care dinspre miazănoapte. Și, după ce au stabilit astrele despre care cred ei că sînt semnificative, combină configurația viitoare a pruncului după clipa în care s-a născut. Ei cercetează nu numai viitorul după clipa nașterii celui în chestiune, ci și trecutul, adică despre cele dinainte de nașterea lui, despre neamul și seminția lui, despre tatăl său, oricum ar fi fost el, bogat sau sărac, întreg la trup sau schilav, cu năravuri bune sau rele, cu avere sau fără, avînd cutare sau cutare faptă. La fel se orientează și după mamă și, unde e cazul, și după frații mai mari.

15. Să zicem că în legătură cu cunoașterea prezentului ei se apropie, într-adevăr, de ceva real, cu toate că mai tîrziu vom dovedi că nici

614. In. 2, 25.

615. Mt. 26, 23.

616. După cum notează Robinson la aparatul critic (pag. 202), pasajul acesta se regăsește parțial și în cunoscuta lucrare a lui Eusebiu de Cezareea, *Praeparatio evangelica liber VI caput XI*; Migne, P.G. 21, 496—505, text care se acoperă cu cel din «Filocalia», dar numai de la paginile 202—207, restul de la 207—210 (cap. XXIII, 19-21) păstrîndu-se numai aici, în «Filocalia». Cînd Eusebiu încheie pasajul luat din Origen afirmă «acestea le-am luat din acel vestit bărbat». De fapt, în cartea VI Eusebiu are încă reproduse o serie de alte pasaje din unii filosofi greci, mai ales Hrisip și Alexandru de Afrodisia, ale căror opinii în legătură cu influența astrelor asupra vieții, deci despre predestinație, le combate. Așa a intercalat Eusebiu și de la Origen acest pasaj care tratează despre aceeași problemă.

acestea nu sînt preziceri adevărate. De aceea să-i întrebăm pe cei ce susțin că faptele oamenilor sînt determinate de stele, cum se poate ca poziția actuală a astrului să influențeze faptele din trecut ale cuiva? Dacă așa ceva este de neînchipuit, fiindcă nu putem afla adevărul despre clipa în care au fost săvîrșite faptele mai vechi, — atunci este limpede că nu stelele cu mișcările lor anumite pe cer sînt cele care au pricinuit evenimentele petrecute înainte ca stelele să aibă poziția respectivă. Iar dacă este așa, cel ce poate admite adevărul despre stele presupune despre viitor exact ce am spus despre trecut: el va declara adevărul, că stelele nu sînt cauză a evenimentelor, ci numai niște indicatoare. Dacă zice cineva că stelele nu cauzează trecutul, ci alte mișcări au fost cauzele faptelor trecute, iar mișcarea de acum a astrelor numai le indică, atunci nici despre viitor nu s-ar putea deduce decît lucruri semnificative în legătură cu poziția stelelor la nașterea cutăruia sau cutăruia.

Luați seama însă ce deosebire este între a concepe că un lucru este produs de stele și între a lua în seamă doar ceva ca semnificativ pentru el. Neputînd să sesizeze această deosebire, ei aprobă pînă la urmă, cu multă cumințenie, că nici un eveniment omenesc nu este produs ci, cel mult, prevestit de stele, așa cum am zis mai sus. Iar dacă vede că nici trecutul și nici viitorul nu sînt determinate de astre, atunci omul va trebui să admită că acest lucru îl face numai rațiunea lui Dumnezeu printr-un cuvînt profetic. Căci dacă, precum am arătat mai înainte, nu ne tulbură faptul că Dumnezeu știe mai înainte ce va face fiecare, tot astfel nici semnele pe care le-a rînduit Dumnezeu ca să prevestească cele viitoare nu împiedică libertatea noastră. Ci, ca într-o carte în care este scris viitorul, așa conține cerul întreg prevestirea celor viitoare, parcă ar fi o carte a lui Dumnezeu⁶¹⁷. Căci, în rugăciunea lui Iosif, așa s-ar putea înțelege cuvîntul lui Iacov: «Căci am citit pe întinderea cerului cîte se vor întîmpla nouă și fiilor noștri»⁶¹⁸. Poate și citatul următor: «Cerul se va strînge ca un sul de hîrtie»⁶¹⁹. E limpede că acele cuvinte, care conțin semne despre viitor, au fost lăsate în suspensie și se vor împlini precum au fost spuse, la fel cum s-au împlinit și proorociile, a căror realizare a fost cunoscută prin rezultat. Așa încît rolul stelelor e cel mult să indice după cuvîntul care zice: «A pus stelele spre semne». Iar Ieremia, adresîndu-se parcă nouă și făcîndu-ne să ne temem de pre-

617. În text: Cerul — carte a lui Dumnezeu (ὁ πᾶς οὐρανὸς οἰονεῖ βιβλὸς ὧν Θεοῦ). Robinson notează drept referință pentru acest text un comentariu iudeu «Test. Aser» 7.

618. Is. 34, 4.

619. Is. 34, 4.

vestiri și poate bănuind că de aici începe frica, zice : «Nu vă înfricoșați de semnul din cer» ⁶²⁰.

16. Dar să vedem și al doilea argument la teza că stelele nu cauzează ci, cel mult, indică evenimentele.

Plecînd de la mai multe cazuri de ursire la naștere, am putea trage concluzii pentru un caz sau altul. Fac o ipoteză, admițînd că cunoașterea lor se poate aplica la oameni. Să luăm cazul unui om care a fost prins și jefuit de tîlhari, care apoi l-au omorît. Ei zic că chiar dacă ar avea mai mulți frați, se poate cunoaște încă de la naștere, după prevestirea stelelor, și anume după semnele de la naștere, care va fi cel care va fi omorît de tîlhari. Și tot așa spun că s-ar putea deduce, după felul nașterii, cine-i tatăl lui, nașterea tatălui lui, a mamei, a soției, a fiilor, a casnicilor și a prietenilor lui, ba chiar și a ucigașilor lui. Dar cum să fie posibil ca din atîtea nașteri să fie conținută în poziția stelelor numai nașterea cutăruia sau cutăruia ? În orice caz, nu este de crezut că poziția astrelor la nașterea unui oarecare om poate fi cauza evenimentelor viitoare prin care va trece acel om, ci cel mult doar indicatoare. Căci este de-a dreptul nebunesc să afirmi că felul cum s-a născut fiecare să constituie pricina omorîrii lor, așa încît din cincizeci de nașteri diferite, una să conțină prezicerea că individul cutare sau cutare va fi omorît de tîlhari !

Nu știu, de pildă, cum ar putea să se susțină pînă la urmă din poziția stelelor la nașterea iudeilor care aveau să fie tăiați împrejur la cea de a opta zi cîți vor fi mutilați și schingiuiți, căzînd de arșiță și de răni, avînd nevoie toți deodată de medic, pentru ca să revină la viață ! Iar ismaeliții din Arabia se taie împrejur la treisprezece ani, după cum se povestește despre ei. Și iarăși despre unii din etiopieni se zice că-și jupoaie pielea de pe oul genunchiului, iar amazoanele își taie amîndoi sîinii. Cum determină stelele mutilările la aceste popoare ? Cred că nu vom putea răspunde nimic la aceste chestiuni pînă nu vom stabili adevărul.

Tot așa nu știu cum au alunecat oamenii atît de jos să susțină ghicirea viitorului după zborul păsărilor sau după măruntaiele animalelor care, nici ele, nu conțin cauza, ci sînt cel mult niște indicii, după cum nici din cititul astrelor nu se poate trage vreo concluzie asupra zilelor de naștere. Căci, atît cît se poate cunoaște — și admitem că se poate — vine de acolo de unde vine și puterea cunoașterii. Cum am putea cunoaște trecutul după astre, după zborul păsărilor sau după măruntaiele animalelor jertfite sau după sucitul stelelor ? Cred că aceste argumente vor fi

deocamdată suficiente ca să înlăture credința că astrele sînt cauza evenimentelor omenești.

17. Și acum să cercetăm dacă este adevărat ceea ce am admis, ca nefiind potrivnice rațiunii, anume că oamenii pot înțelege ce sînt mișcările astrelor, dar și semnele care se arată prin aceste mișcări. Specialiștii în materie susțin că pentru a cunoaște viitorul după horoscop, trebuie să știm nu numai sub ce semn al zodiacului este cutare stea, ci și în ce grad al lui și în ce minută. Specialiștii mai susțin că acest lucru trebuie stabilit pentru fiecare planetă, cercetînd relația ei cu stelele fixe. Și iarăși, zic ei, trebuie să știm nu numai care era înclinarea zodiacului față de orizont, ci și dacă era de două sau trei minute pe oră. Deci în ce fel, — o oră conținînd într-un cuvînt o jumătate de zodie, — poate cineva să calculeze un minut, dacă nu are ca punct de plecare împărțirea orelor? Dar după ce se știe despre cineva că s-a născut la orele patru și jumătate, și un sfert și șapte, opt sau nouă șaisprezecimi și o treizecișidoime? Căci precizarea datelor depinde foarte mult nu numai de cunoașterea unei ore întregi, ci și a unei părți infime dintr-o oră. Cînd se nasc doi gemeni, distanța de timp dintre nașterea lor este doar de o clipită, dar cîte alte schimbări nu survin mai tîrziu între ei prin acțiunile lor diferite? Și aceste schimbări intervin fără nici o legătură cu poziția stelelor și a horoscopului din zodiac, care este la orizont. Deosebiriile nu sînt percepute de cei ce pretind că au observat ceasul nașterii, căci nimeni nu poate susține că între nașterea celor doi gemeni a trecut a treizecea parte dintr-o oră sau cît o mai fi trecut. Să le fie însă iertată uitarea orei exacte a nașterii!

18. Se vorbește și de un principiu potrivit căruia ciclul zodiacului se mișcă întocmai ca și planetele, de la apus la răsărit, făcînd un circuit o dată în o sută de ani și că, în acest lung interval, poziția celor douăsprezece semne ale zodiacului se schimbă. Dar unul este zodiacul în gîndul omului și altul cum apare el pe cer. Cei ce cred în stele zic că influențele lor se află nu din zodiacul cum apare el pe cer, ci din cel inteligibil, ceea ce nu este de conceput. Dar să admitem că ar fi adevărat că mai degrabă se orientează după zodiacul inteligibil decît după cel real, de pe cer. Dar ceea ce ei numesc temperament la cei aflați într-o anume configurație a stelelor, mărturisesc ei înșiși că nu le servește la mîntuire; fiindcă s-a întunecat astrul care, ca să zic așa, s-a dovedit mai rău decît altul. Se va întuneca într-o măsură mai mică sau mai mare, din pricină că a răsărit altul mai bun și mai luminos. Iarăși trebuie spus că, neputînd fi văzută apariția astrului bun din pricina apariției altuia mai rău, seprevestesc rele în urma poziției astrului celui rău, care se

vede mai bine. De aceea socot că oricine cunoaște cît de cît locurile astrilor nu poate pretinde că stăpînește taina lor, pentru că aceasta nu este nicidecum dată oamenilor ; ci tot ce pot este să sesizeze unele indicii. Chiar dacă cineva dobîndește experiență în această știință, va face mai mult conjuncturi, fiindcă cei ce cred că este vreo siguranță în toate acestea cad chiar din pricina propriilor lor scrieri în care susțin că astrul este cauza producătoare a evenimentelor. Tocmai pentru că aceste lucruri nu stau în puterea omului, se exprimă față de fiica hal-deilor care, în ciuda tuturor, se laudă cu astrologia : «Să iasă la iveală și să te izbăvească cei care măsoară cerul și iscodesc stelele, care în fiecare lună nouă spun ceea ce se va întîmpla» ⁶²¹. De aici aflăm că nu toți pot să știe acestea, oricît de mult ar vrea. Nu pot să prevestească ce va aduce Domnul asupra fiecărui popor.

19. Acum am tilcuit proorocia după sensul ei literal. Iar dacă ei zic că Iacov a citit pe bolta cerului ce avea să se întîmple fiilor săi, oricît ne-ar contrazice cineva, că noi susținem cele potrivnice Scripturii, noi afirmăm că omul nu poate înțelege semnele date de aștri. Iar dacă despre Iacov se spune că a citit pe bolta cerului ceea ce va veni peste fiii (lui), noi răspundem că e posibil ca unii înțelepți din zilele noastre să aibă mai mult duh decît este în firea omenească și să fie instruiți în științele oculte, nu ca oameni, ci ca dumnezei, cum zice și Pavel : «Am auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască» ⁶²². Întrucît cunosc schimbările de rotație și schimbările vremilor, ciclurile de ani și pozițiile astrilor, ei prevestesc limpede tainele dumnezeiești, după voia lui Dumnezeu, din descoperirea Duhului. Dealtfel, nici Iacov însuși nu era un om de rînd, căci încă de la naștere a apucat de călcîi pe fratele său. Și chiar în cartea din care am luat citatul, mărturisește despre sine că este comandantul oștirilor Domnului și a primit din vechime numele de Israel. Acest lucru îl recunoaște Arhanghelul Uriil slujindu-i lui Iacov în trup și aducîndu-i aminte de el.

20. După acestea rămîne să cercetăm și să demonstrăm credincioșilor că luminătorii cerului sînt puși ca semne, dar că în același timp au fost și îndrăgiți de cei curioși de a cunoaște soarta oamenilor. Aici vrem să arătăm cu ce scop le-a pus Dumnezeu ca semne pe cer. Mai întîi pot zice că gîndurile minții celei mărețe a lui Dumnezeu îmbrățișează cunoașterea integrală despre fiecare obiect existent, încît nici un lucru, oricît de mic ar fi în realitate sau în virtualitate, nu scapă dumnezeirii Sale, iar slava Lui se întinde pînă dincolo de orice spații oricît

621. Is. 47, 13.

622. II Cor. 12, 4.

ar fi de nesfîrşite la număr, și oricît de întinse, pe care le cuprinde numai El singur în Sine. Mărirea Lui nici nu poate fi vădită în întregime cu dovezi, dar credem în ea, fiindcă este potrivită cu rațiunea nenăscută și mai presus de toată firea. Scopul slavei Lui este ca ea să fie înțeleasă de cei mari, atît de oameni, cît și de sufletele sfinților, care s-au izbăvit de legăturile vremelnice și anume ca și cum Dumnezeu ar fi făcut pe bolta cerească, prin rotația cerurilor, litere și desene, ca să le citească cei ce au fost instruiți în această artă și vor mai fi instruiți despre planurile lui Dumnezeu.

Nu-i de mirare deci că, pentru a-și arăta mărirea, Dumnezeu săvîrșește unele fapte pentru ajutorarea aleșilor Săi, după cum deducem din Scriptură, cînd s-a adresat lui Faraon : «Pentru aceasta te-am ridicat ca să arăt în tine puterea Mea și să se vestească numele Meu în tot pămîntul»⁶²³. Căci dacă Faraon «a fost cruțat, ca să se arate puterea lui Dumnezeu și numele Lui să fie vestit în tot pămîntul»⁶²⁴, înțelege cît de mare arătare a puterii lui Dumnezeu conțin semnele cerești. Căci toate întîmplările din veac și pînă la sfîrșitul lumii au fost scrise pe cer, în cartea cea vrednică a lui Dumnezeu.

În al doilea rînd, sînt de părere că semnele cerești sînt încredințate puterilor de sus, care au în seamă purtarea de grijă de cele omenești, dintre care pe unele numai să le ia la cunoștință, pe cînd pe altele le duc la îndeplinire. Tot așa în cărțile noastre, unele adevăruri au fost scrise numai ca să le luăm la cunoștință ; așa sînt adevărurile despre facerea lumii și despre alte taine. Alte adevăruri au fost scrise pentru ca, după ce le-am cunoscut, să le transpunem în practică, precum sînt cele despre poruncile și rînduielile lui Dumnezeu. E posibil ca literele cerești, pe care desigur că îngerii și puterile dumnezeiești le știu descifra bine, să conțină și unele indicații pe care le vor putea desprinde și trimișii și slujitorii lui Dumnezeu, pentru ca să se bucure de cunoașterea unora din ele, iar pe altele, primindu-le ca pe niște porunci, să le îplinească.

21. Dar nu vom greși zicînd că cerul și stelele au legătură cu cele scrise în Lege. Dacă pînă și puterile mai slăbănoage ale omului sînt în stare să îplinească ceva din ceea ce s-a prezis și arătat pe cer, nu trebuie neapărat să credem că cei ce înfăptuiesc asemenea fapte le fac numai pentru că și-au adus aminte de vrerile lui Dumnezeu. Ci, precum cei nedrepți, fiindcă n-au aflat dinainte că Dumnezeu este cel nedreptățit de ei, săvîrșesc nedreptatea din viclenia lor, tot astfel puterile potrivnice, — deoarece Dumnezeu cunoaște dinainte viclenia oamenilor

623. Rom. 9, 17.

624. Ieș. 9, 16.

și a puterilor răuvoitoare — își împlinesc propria lor preferință rușinoasă. Totuși sfinții îngeri, duhurile slujitoare care au fost trimise să slujească oamenilor, se pare că, înțelegând poruncile ca dintr-o lege scrisă a lui Dumnezeu, săvârșesc binele cu rînduală, știind ce, cum și cît trebuie să facă ⁶²⁵. Căci nu ar avea nici un rost ca ei, avînd fire dumnezeiască, să vină prin sort, nu printr-o hotărîre proprie, să facă ceva pentru Avraam și să lucreze ceva pentru Isaac sau să mîntuiască de primejdii pe Iacov sau să se oprească deseori asupra duhului cutărui sau cutărui prooroc.

Deci, pentru ca să nu facă acestea la voia întîmplării, ei citesc cartea lui Dumnezeu. Și în felul acesta ei fac ce trebuie, fac lucrul care li se cuvine să-l facă. Însă, precum am spus mai înainte, cele săvîrșite de noi sau față de cîte săvîrșesc asupra noastră puterile cele potrivnice, din propria noastră voință le facem. Cînd o nesocotim, greșim. În schimb, cînd ascultăm de ea facem fapte bine plăcute lui Dumnezeu. Dar să nu uităm că nu le putem săvîrși dacă nu ne ajută și îngerii și cărțile sfinte și slujitorii cei sfințiți.

ȘI CLEMENT ROMANUL, UCENICUL APOSTOLULUI PETRU,
ȘI-A EXPRIMAT CONSIMȚĂMÎNTUL ÎN CHESTIUNEA DE FAȚĂ,
AFIRMÎND ÎN CONVORBIREA LUI CU PĂRINTELE DIN LAODICEEA,
EXPUSĂ ÎN «CĂLĂTORIILE SALE», CĂ A DESCRIS CEVA
FOARTE FOLOSITOR ÎN SCOPUL ACESTOR CUVINTE,
CARE PAR A FI DIN AL PATRULEA CAPITOL
DIN CARTEA FACERII ⁶²⁶

22. Și Părintele a zis : Iartă-mă, fiule, cuvintele tale de ieri m-au făcut să fiu de acord cu tine, pentru că sînt adevărate. Însă puțina mea credință și conștiință mă chinuiește ca o pară de flacăară cînd îmi dau seama că trebuie să mi se îplinească toate cele prevestite de la nașterea mea.

La care eu am răspuns : Gîndește-te, Părinte, ce soi de învățătură este astrologia, asupra căreia îți atrag atenția. Astrologic vorbind, se

625. Despre importanța angheleologiei în opera lui Origen vom vorbi mai pe larg în legătură cu lucrarea «Despre principii». A se vedea Daniélou, *Origène*, Paris, 1948, p. 207 ș. urm.

626. După cum reiese din acest titlu, fragmentul de față a fost pus imediat după pasajul din Comentarul la Facere în legătură cu combaterea astrologiei. Aceeași idee se păstrează și aici. Titlul fragmentului spune că textul lui a fost luat după *Recunoașterile* lui Clement Romanul, «ucenicul apostolului Petru, care și-a exprimat și el consimțămîntul pentru aceleași păreri împreună cu un oarecare «părinte din Laodiceea». Pasajul pare a fi fost citat de Origen însuși din operele lui Clement. S-ar putea ca Origen să fi făcut numai extrase din opera lui Clement, care se păstrează numai în traducerea latină a lui Rufin. Oricum, Sfinții Vasile și Grigorie nu au exceptat-o de a face parte din «Filocalie». Tema e aceeași ca și în pasajul anterior. A se vedea observațiile lui Robinson (pag. L). Textul n-a fost aflat între omiliile lui Origen.

cere așa : spune-mi, întâi de toate, ce necazuri mi s-au întâmplat în timpul cutare și cutare, iar în al doilea rînd aş vrea să ştiu, prin influența căror stele mi s-au întâmplat acele rele ?

La acestea astrologii îţi vor răspunde că sub influența lui Cronos sau a lui Marte sau a altuia dintre aștri s-au înrăutățit vremurile, din pricină că la data aceea astrul respectiv va fi fost privit printr-un pătrat sau prin diametrul lui sau că s-au suprapus astrele sau au venit prea aproape unul de altul, că a fost la mijloc o anumită înclinare a astrului sau mai ştiu eu cîte alte prostii. Pe lângă acestea, astrul norocos nu era în conjuncție cu cel rău, ori nu se putea zări, ori era prea departe, ori încă nu-i putea preciza poziția, ori se afla în eclipsă, ori se afla în dosul unei stele neluminoase. Și astfel, el tot invoca într-una la pretexte, pentru care credea că are la îndemină dovezi. Eu însă, după acest argument, înaintînd în demonstrație, voi susține contrariul și anume că tocmai în vremea respectivă mi s-a întâmplat ceva bun, cu toate că tu zici că mi se întimplase ceva rău. Se vede că totul depinde din al cui horoscop este scoasă întimplarea. Și el o ține înainte că totuși lucrurile sînt așa cum le-a prezis, și că tu te înșeli ; iar el, din multele poziții va găsi una, două, trei sau mai multe, care să fi fost favorabile și din care zice că s-a întimplat acel bine, căci este imposibil ca la nașterea oamenilor să nu corespundă o oră astrală la mai mulți, din care unele astre să stea bine, altele în aceeași oră să stea rău.

Dar zodiacul are părți egale, deși diferite, avînd aplicații fără număr, iar despre aplicații poate să zică fiecare ce vrea. Căci precum în visele cele nesigure cîteodată nu vedem nici un înțeles, iar după ce s-au realizat în bine sau în rău tragem concluzia respectivă care ne convine mai mult, tot așa nu trebuie să ne temem cît timp visele nu s-au împlinit pe față, căci abia după realizare se mustră pe ei înșiși zicînd că nu evenimentul cutare sau cutare era să aibă loc într-adevăr, dar nici noi nu am știut cînd.

Se întimplă, așadar, să greșească și cei mai știutori, pentru că nici ei nu știau, precum ți-am spus ieri. Ei nu pot să precizeze nici care anume e cauza, după cum nu pot spune nici ce dorim să facem și ce nu. Cît despre noi, cei instruiți în taina aceasta, știm că motivul acestor lucruri ne este limpede : avînd libertatea conștiinței, uneori ne lăsăm în seama dorințelor și sîntem biruiți ; alteori, vrînd să stăpînim dorința, sîntem biruitori. Dar astrologii, necunoscînd tocmai această taină și crezînd că cunosc de la început toate intențiile, s-au rătăcit, inventînd anul

climatic, punînd în locul libertății voinței întîmplarea oarbă, așa cum ți-am arătat adineauri. Iar tu, dacă mai ai ceva de adăugat la acestea, vorbește.

Și încuviințînd, Părintele a zis : Nimic nu-i mai adevărat decît ceea ce ai zis tu.

XXIV

DESPRE MATERIE. EA NU ESTE FĂRĂ ÎNCEPUT, DAR NICI NU ESTE CAUZA RĂULUI

(Din «Praeparatio evangelica» a lui Eusebiu Palestinianul, cuvîntul IV)⁶²⁷

1. Cred că îți dai seama că nu pot exista două principii necreate. Dacă ești de aceeași părere, atunci să socotim acest adevăr drept o premisă a cuvîntului nostru. Trebuie oricum să afirmăm unul din aceste două adevăruri : sau că Dumnezeu este despărțit de materie, ori, dacă nu, El nu se deosebește de ea. Dacă cineva ar vrea să afirme că materia este același lucru cu Dumnezeu, ar face din ea un principiu necreat. Or, se știe că fiecare din cele necreate va fi o parte din Dumnezeu și, fiind deci părți unul altuia, nu pot exista două principii necreate, ci unul singur, alcătuit din diferite părți. Căci nici pe om, deși are diferite părți, nu-l împărțim în mai multe ființe, ci, precum cere rațiunea, zicem că omul a fost creat de Dumnezeu ca o ființă care constă din mai multe elemente. Tot așa, dacă Dumnezeu n-ar fi despărțit de materie, atunci n-ar exista decît un singur principiu necreat. Dacă, însă, cineva afirmă că Dumnezeu este despărțit de materie, atunci ar fi necesar să se admită ceva la mijloc, între Dumnezeu și materie, fapt care ar și arăta că ele sînt deosebite între ele. Căci nu e cu puțință să deosebești un lucru de altul dacă nu există cei doi între care se face comparația. Așa stau lucrurile și cînd vorbim de doi și cînd vorbim de mai mulți.

Dacă am afirma că există două principii necreate, atunci am putea ajunge la ideea că există chiar trei. În acest caz ar trebui să întrebăm dacă ele sînt sau nu despărțite între ele ori dacă sînt sau nu fiecare unite cu principii cel mai apropiat. Căci dacă cineva ar vrea să susțină că sînt unite, va primi răspunsul pe care l-am spus. Dacă va zice iarăși

627. A se vedea pe larg în studiul introductiv al lui Robinson (pag. XL—L) problema modului în care a fost receptat în Filocalie acest fragment din opera Sfințului Metodie de Olimp, trecut prin filiera eusebiană. Tema lui fundamentală — expusă ca un dialog — este esența materiei și problema originii răului din lume și din om. Se resimt în el idei platonizante mai ales în ce privește veșnicia materiei. În schimb, se resimte — chiar împotriva crezului lui Origen — subliniat faptul că nu poate preexista nimic afară de Dumnezeu. Structura argumentației se resimte — dincolo de forma dialogului — de specificul discuțiilor sofistice.

că sînt despărțite, în mod necesar nu va evita realitatea despărțirii. Dacă, însă, ar zice cineva că există un al treilea mod de existență al celor necreate și aș zice că Dumnezeu nu este nici despărțit de materie, nici contopit cu ea, ca o parte dintr-un întreg, ci că Dumnezeu se află pretutindeni, inclusiv și acolo unde există materia, sau că și materia s-ar afla pretutindeni unde există Dumnezeu, unul ca acela să audă cele ce urmează. Dacă zicem că materia este în loc de Dumnezeu, atunci trebuie neapărat să recunoaștem că Dumnezeu este despărțit și mărginit de materie. Dar atunci ar trebui ca și Dumnezeu să se comporte dezordonat ca și materia, să se schimbe mereu încoace și încolo, neputînd rămîne neschimbat potrivit voii Lui, ci încontinuu mînat de schimbarea materiei. Ba ar mai trebui să zicem și aceea că Dumnezeu este dintre principiile rele. Căci dacă materia a fost odată netocmită și că Dumnezeu este Cel care a organizat-o, alegîndu-i proprietățile după voia Sa, atunci ar trebui să zicem și aceea că a fost un timp în care și Dumnezeu s-ar fi aflat între cele neorganizate.

Pe bună dreptate aș întreba acum : oare Dumnezeu cuprinde materia sau mai degrabă este numai într-o parte a ei ? Dacă ar vrea cineva să afirme că Dumnezeu se află numai într-o parte a materiei, atunci afirmă că El este cu mult mai mic decît materia. Iar dacă Dumnezeu în întregime este numai o parte a materiei, atunci El nu este despărțit de materie. Or, dacă ar susține cineva că Dumnezeu este în materie, cu toate că e diferit de ea, atunci cum ar mai putea zice apoi că Dumnezeu a creat-o ? Trebuie să admită sau că a fost o restrîngere a lui Dumnezeu, în timpul căreia El a creat materia de care apoi s-a despărțit, sau că a creat în același timp și materia și pe Sine, neavînd loc unde să se despartă de ea. Iar de va zice cineva că materia este în Dumnezeu, acela va trebui, de asemenea, să cerceteze care din ei este cel care s-a născut, separîndu-se unul de celălalt și trăind oarecum în văzduh, separați și despărțiți, și ca totuși Dumnezeu să poată fi un mediu al fenomenelor care se petrec în El ? Sau dacă nu cumva materia este în Dumnezeu, oarecum într-un singur loc, așa cum se află apa în pămînt ?

Dacă am zice că Dumnezeu există ca și cum s-ar cuprinde în văzduh, atunci trebuie să afirmăm că El este divizibil. Dacă zicem că este ca apa pe pămînt, iar materia era netocmită și neorînduită, avînd pe lîngă asta și defecte, atunci reiese că Dumnezeu este un izvor de neorînduiri și de rele, ceea ce mi se pare a fi nu numai necuviincios, ci de-a dreptul greșit. Se vede că tu vrei să existe materia numai ca să nu faci pe Dumnezeu creatorul relelor. Dar, vrînd să fugi de acest lucru, declari că El este stăpînul răutăților. Dacă zici, așadar, că îți închipui materia necreată ca fiind alcătuită din lucruri create, atunci ți-aș putea spune

multe ca să dovedesc că nu se poate ca materia să fie necreată. Dar deoarece ai declarat că existența răului este cea care duce la o astfel de bănuială, atunci văd că trebuie să purcedem la o cercetare mai amănunțită a acestei chestiuni. Căci, pe de o parte, după ce ne-am lămurit o dată care este problema pe care o discutăm, și anume originea răului, iar, pe de alta, că nu este tot una să-L faci pe Dumnezeu răspunzător de relele de pe pământ, recunoscînd desigur că materia e mai prejos de El, mi se pare că o astfel de bănuială trebuie înlăturată.

2. Așadar spune-mi, este oare materia aceasta netocmită coexistentă cu Dumnezeu și din ea să fi creat El ființa lumii ?

— Așa cred.

— Dar dacă materia nu avea proprietăți (însușiri) pe cînd lumea a fost făcută de Dumnezeu și încă cu diferite proprietăți, atunci Creatorul proprietăților este Dumnezeu ?

— Da.

— Deoarece te-am auzit zicînd mai înainte că este cu neputință să se nască ceva din neființă, răspunde-mi la întrebarea următoare : nu ți se pare că proprietățile lumii s-au născut din altele existente ?

— Se pare că da.

— Sînt aceste însușiri ceva diferit decît esențele lucrurilor însele ?

— Desigur.

— Deci, dacă Dumnezeu n-a creat proprietățile din alte proprietăți preexistente și dacă ele nu sînt nici esențiale lucrurilor, trebuie să zicem că Dumnezeu le-a făcut din neființă. Dar atunci nu ți se pare de prisos să-mi spui că-i cu neputință să preamărești ceva ce a fost făcut de Dumnezeu din neființă ? Dar să nu mergem în această privință mai departe. Doar în vremea noastră vedem oameni care realizează cîte ceva din nimic, cu toate că în astfel de cazuri de cele mai multe ori ei nu fac altceva decît transformă cîte un lucru din altul. Așa să luăm de pildă exemplul arhitecților, căci și ei clădesc orașe din ce nu era oraș și construiesc corăbii din ce nu era corabie. Dar dacă ar crede cineva că substanța din care s-au făcut orașe și corăbii există independent, unul ca acela ar greși în judecata sa. Căci nu substanța este cea care construiește orașe sau corăbii, ci știința despre substanță. Iar știința nu se naște dintr-o știință preexistentă, ci se naște din ceva ce nu a preexistat. Mi se pare că vrei să-mi răspunzi că artistul își exercită arta pe care o are într-o substanță preexistentă. Dar cred că este bine să adaug că nici la om substanța nu crește dintr-o artă preexistentă, căci lăsată în puterea ei, ea nu-i capabilă să dea omului știință. Să dea știință nu poate decît perceperea schimbărilor care se petrec în substanță, căci omul ar putea exista și fără arhitectură, dar arhitectură n-ar exista dacă n-ar fi existat

înainte omul. De aici, trebuie să conchidem că oamenii sînt cei care au creat artele din nimic.

Și acum, dacă am arătat că așa stă lucrul la oameni, cum nu s-ar fi cuvenit ca Dumnezeu să facă din nimic nu numai proprietățile lucrurilor ci și substanțele însele? Așadar, este clar că se pot face și lucruri din neființă. Aceasta a dovedesc și substanțele.

3. Dar fiindcă tu vrei să cercetezi originea relelor, voi ajunge și la acest punct. Iată ce te voi informa pe scurt. Ce crezi, relele sînt substanțe sau însușiri ale unor substanțe?

— Mi se pare că este bine să le zicem însușiri ale unor substanțe.

— Dar materia era la început fără calități și fără formă?

— Așa am înțeles.

— Atunci, dacă relele sînt însușiri ale unor substanțe, pe cîtă vreme materia era fără însușiri și întrucît tu ai declarat că Dumnezeu este Cel care a făcut însușirile, ar urma că tot Dumnezeu a făcut și relele. Dar, fiindcă nu-L putem face pe Dumnezeu răspunzător de rele, mi se pare că e de prisos să punem laolaltă materia și pe Dumnezeu. Dacă mai ai ceva de spus la acestea, ia cuvîntul și vorbește. Dacă însă cercetarea noastră își are motivul în dorul de a ne contrazice, a doua oară nu am mai îndrăzni să discut așa ceva; dacă însă cercetăm cuvintele mai mult din prietenie și spre folosul celor din jurul nostru, atunci consimt bucuros să examinăm mersul discuțiilor.

Cred că hotărîrea mea îți este limpede, precum și rîvna mea în urmărirea raționamentelor, căci nu vreau cu tot dinadinsul să biruiesc minciuna, ci vreau să fie scos în evidență adevărul după o cercetare amănunțită. Se știe bine că și tu ești dispus la aceasta. De aceea nu trebuie să ne fie greu să întrebuițăm metoda prin care crezi că putem afla adevărul. Întrebuițînd cea mai bună metodă, nu te vei folosi nu mai pe tine însuși, ci și pe mine, în cele pe care nu le știi. Mi se pare că reiese limpede că și relele sînt niște elemente. Căci nu văd cum ar putea ele exista în afara substanțelor.

4. Deci, fiindcă așa zici că relele sînt substanțe, trebuie să cercetăm ce fel de substanțe sînt. Ți se pare că substanța este de natură materială?

— Așa mi se pare.

— Dar această compoziție materială există prin sine, fără să trebuiască nici un element cu ajutorul căruia să înceapă să existe?

— Așa este.

— Crezi că relele sînt acțiuni ale unei cauze?

— Așa mi se pare.

— Și lucrările își datorează începutul numai cînd apare agentul sau elementul activ?

— Da.

— Iar dacă nu este agent, nu va fi nici cine să acționeze ?

— Nu va fi.

— Deci, dacă substanța este de natură materială și aceasta nu are nevoie de o cauză ca să înceapă să existe, iar, pe de altă parte, relele sînt acțiuni ale unui agent, iar acțiunile au și ele nevoie de un agent ca să se producă, atunci relele nu sînt substanțe. Dacă relele ar fi substanțe, iar omorul este un rău, atunci și omorul ar fi substanță. Dar omorul, desigur, este o acțiune a cuiva, ceea ce înseamnă că omorul nu-i substanță. Dacă numești agenții substanțe, atunci subscriu și eu ; ucigașul este și el om și, întrucît este om, e și substanță. Însă omorul pe care-l face el nu este o substanță, ci o acțiune a substanței. Numim pe om, cînd rău, pentru că ucide, cînd bun, pentru că face bine. Și aceste numiri se împletesc cu substanța în urma evenimentelor la care este supusă ea. Însă evenimentele nu formează substanța însăși. Căci substanța nu este nici ucidere, nici curvie, nici altul din relele de acest fel, ci precum de la *gramatică* s-a format substantivul *grămătic*, de la *retorică* s-a format *retor*, de la *medicină*, *medic*, fără a fi substanțe nici medicina, nici retorica, nici gramatica, ci și-au primit definiția din accidentele întîmplate substanței, tot așa au găsit oamenii cu cale ca să fie numite lucrurile așa, fără ca substanța să fie una cu ele. Tot așa și substanța a primit numirea de la rele, fără ca aceste rele să fie substanță.

Dacă inventezi în mintea ta pe altcineva care să fie răspunzător de relele din oameni, întrucît lucrează în ei și le dictează să facă răul, este și acesta rău, fiind un agent al răului. Și acela este numit rău, fiind creatorul relelor. Dar omul care le face nu este el însuși răul, ci rele sînt numai acțiunile lui, iar din acțiunile lui își primește numele și i se zice *rău*. Dacă l-am confunda pe om cu acțiunile lui și omul ar face omoruri și curvii și furturi și cîte asemenea altele, el s-ar confunda cu faptele acestea rele. Iar dacă faptele rele sînt omul însuși, iar după ce le-a făcut au o ființă proprie, cînd încetează relele ar trebui să înceteze și omul de a fi rău. Oamenii sînt autorii relelor, cauza existenței și a inexistenței lor. Dacă susții că relele sînt acțiuni ale omului, omul are răutatea din faptele lui, nu din elementele care-i alcătuiesc substanța. Răul se numește *rău* după accidentele întîmplate substanței, iar acestea nu sînt substanța însăși ; tot așa de la rău în sine, s-a numit omul rău, precum de la medicină și-a primit numele medicul. Iar dacă omul rău există după felul cum acționează el, iar acțiunile sînt începutul existenței, atunci omul de la început a fost rău și acțiunile lui de la început au

fost rele. Dacă așa ar sta lucrurile, atunci nici omul, nici relele nu sînt fără început, deși omului i se pare că relele s-au născut înaintea lui.

5. Ai vorbit destul pentru un ucenic, prietene, căci la cele ce s-au exprimat mai înainte mi s-a părut că și tu consimți. Într-adevăr, dacă materia ar fi lipsită de însușiri, iar Dumnezeu ar fi creatorul însușirilor și însușirile materiei ar fi rele, atunci ar urma că Dumnezeu ar fi autorul relelor. Dar și aceea mi se pare a fi minciună să spun că materia nu are proprietăți, căci nu se poate vorbi despre o substanță că ar fi lipsită de proprietăți, pentru că nu în aceea constă substanța, în a nu avea proprietăți, fiindcă materia numai așa poate fi descrisă, acesta fiind însuși caracterul proprietăților materiei. Mie mi se pare că însușirile materiei provin din nesfirșit. Căci așa, și ele decurg din materie, pentru ca Dumnezeu să nu fie răspunzător de rele, ci materia să fie pricina tuturor acestora.

Prietene, îți aprob rîvna și laud hărnicia cu care vorbești. Ia seama, însă, la toți savanții, că ei au adus argumente complexe și le-au cercetat cu de-amănuntul. Dacă cel ce a cercetat mai întii a tras o concluzie împotriva acțiunii, dînd prilej celui cu care vorbea să tragă concluzia cum vrea, lucrul acesta încurcă pe ascultător. Dacă ceva poate fi spus bine, să spunem acum.

Se va întîmpla una din două : sau ascultînd un lucru foarte bun, dar care nu ține de subiectul stabilit, vei avea mult folos, sau vei mustra pe cel care vorbește că nu spune ce a hotărît să spună. N-ai spus adevărul cînd ai afirmat că materia din infinit are însușiri diferite. Dacă ar fi așa, atunci ce anume a făcut Dumnezeu ? Dacă răspundem că Dumnezeu este făcătorul substanței, înțelegem că El a preexistat. Iar dacă zicem că e creatorul și al proprietăților, am afirma că și acestea există de-sine-stătătoare. Așadar, mi se pare de prisos să spunem că Dumnezeu este și creatorul substanței, care există, dar și al proprietăților, care nu există. Și ca să nu se pară că mi-aș fi pregătit mai dinainte argumentarea, răspunde-mi la o întrebare : în ce mod spui tu că Dumnezeu este creator ? Oare numai întrucît a preschimbat substanțele în ceea ce ele încă nu erau, cu toate că existau atunci, dar erau altfel decît au devenit pe urmă ? Sau fiindcă a lăsat substanțele așa cum erau ele mai înainte, dar a schimbat proprietățile lor ?

6. Mie nu mi se pare că s-a produs o schimbare a substanțelor. Asta n-ar fi avut rost !

Eu zic că s-a produs o schimbare a însușirilor ei, iar în legătură cu această schimbare zic că Dumnezeu este Creatorul. Și, ca să iau un exemplu la întîmplare, precum se zidește o casă din pietre, fără ca să putem zice că pietrele nu și-ar mai păstra calitatea lor de piatră din

clipa în care sînt zidite în casă, ci doar că acolo s-au transformat într-o casă printr-o lucrare de compunere, adică schimbînd doar modul de folosire a proprietăților anterioare ale pietrelor, tot așa îmi pare că, păstrînd mai departe substanța, Dumnezeu a făcut o schimbare a proprietăților și, prin urmare, Dumnezeu a creat și lumea aceasta.

Deci, fiindcă îmi spui că Dumnezeu a dat doar o nouă întrebuintare acestor însușiri, răspunde-mi scurt la o întrebare: spune-mi dacă și ție ți se pare că relele sînt proprietăți ale substanțelor ?

— Așa mi se pare.

— Au fost la început aceste proprietăți în materie, sau au început doar de la un moment dat să existe ?

— Mărturisesc că proprietățile sînt nenăscute ca și materia.

— Nu susții că Dumnezeu a făcut o schimbare de proprietăți ?

— Ba da.

— Oare în bine sau în rău ?

— Mi se pare că trebuie să zic în bine.

— Deci dacă relele sînt proprietăți ale materiei, iar Dumnezeu a schimbat proprietățile ei în mai bine, trebuie să căutăm originea relelor. Căci proprietățile n-au rămas cum au fost din fire. Dacă la început proprietățile nu erau rele, dar mai pe urmă, prin schimbarea de la Dumnezeu, au devenit rele, Îl fac pe Dumnezeu vinovat de existența răului. Căci El ar fi schimbat însușirile care nu erau rele, în altele rele. Oare nu ți se pare că Dumnezeu a schimbat în mai bine pe cele rele și numai pe celelalte, care erau indiferente, le-a schimbat pentru buna rînduială a lumii ?

— Așa am crezut și eu de la început.

7. Cum zici că El a lăsat proprietățile lucrurilor rele așa cum erau ? Cum adică, ca unul Care a putut să le suspende Dumnezeu n-a vrut sau n-a avut puterea s-o facă ? Dacă vei zice că a putut, dar n-a vrut-o, atunci va trebui să-L declari răspunzător de proprietățile rele. Căci, deși putea să facă să nu mai fie rele, le-a lăsat cum erau, și mai cu seamă cînd a început să organizeze materia. Iar dacă lui Dumnezeu nu-i pasă de fel de materie, atunci n-ar fi responsabil și a lăsat-o să rămînă cum era. Dacă a creat o parte din materie, organizînd-o, iar altă parte a lăsat-o așa, deși ar fi putut s-o schimbe și pe aceea în mai bine, mi se pare că poate fi făcut răspunzător pentru că a lăsat o parte a materiei să fie rea, spre pierderea celeilalte părți, pe care a organizat-o. Mi se pare însă că, după acest raționament, partea de materie neorganizată suferă cea mai mare nedreptate. Căci Dumnezeu a organizat o parte a materiei, deși știe relele care vor urma de aici. Dacă cineva cer-

cetează amănunțit realitatea, zice că este foarte greu ca materia să fi suferit mai înainte o stare de neorganizare. Căci nici înainte de a fi diversificată, materia nu avea nici măcar idee despre rău. Acum însă, fiecare parte a materiei are posibilitatea să simtă răul. Și te rog să iei exemplu de la om. Căci, mai înainte de a fi luat chip și de a fi devenit ființă vie, prin arta Creatorului, omul nu a putut concepe relele împotriva firii. Dar după ce a fost făcut de Dumnezeu, omul, luînd contact cu răul, a început să-l simtă. Și ceea ce zici că Dumnezeu a făcut spre binele materiei, s-ar afla că a fost făcut spre răul ei.

Dacă ai zice că Dumnezeu nu poate nici să suspende relele, nici să le facă să înceteze de tot, ai afirma că Dumnezeu este neputincios. Dar, desigur, nu se poate ca Dumnezeu să fie neputincios, nici ca El să se lase stăpînit de frica vreunei ființe mai mari. Dacă vei îndrăzni să afirmi că Dumnezeu este neputincios, mi se pare că îți primejduiești însăși mîntuirea. Dacă vei zice că a fost biruit de frica unei puteri mai mari, atunci recunoști că relele sînt mai mari decît Dumnezeu. Căci ele biruiesc impulsul dat lumii de libera alegere a lui Dumnezeu. Mi se pare fără rost să spui asta despre Dumnezeu. Pentru ce n-ar fi mai curînd relele dumnezei, puțînd să biruiască, după cuvîntul acesta, pe Dumnezeu, dacă numim Dumnezeu pe cel ce stăpînește toate ?

8. Vreau să te întreb pe scurt și despre materie : era ea un corp simplu, sau compus ? Căci felurimea faptelor create mă face să pun o astfel de întrebare la acest subiect. Dacă materia era simplă și de un singur fel, iar lumea este compusă și are o existență din diferite substanțe amestecate, nu poți zice că lumea este făcută din materie și nici corpurile compuse nu pot lua ființă dintr-un singur corp simplu. Căci numele de *corp compus* însemnează un amestec de mai multe corpuri simple. Dacă iarăși ai vrea să numești materia un corp compus, atunci, ai declara-o alcătuită din mai multe corpuri simple. Iar dacă materia a fost compusă din corpuri simple, acele corpuri simple au avut cîndva o existență proprie și din sinteza lor s-a creat materia. De aici se dovedește că materia este creată. Căci dacă materia este compusă, iar corpurile compuse constau din corpuri simple, însemnează că a fost o vreme cînd materia nu exista, adică mai înainte de a se combina corpurile simple. Dacă a fost o vreme în care materia n-a existat, dar n-a fost nici o vreme în care să nu fi fost ceva necreat, atunci materia nu este necreată. Iar de aici înainte ar fi multe corpuri necreate. Dacă Dumnezeu este necreat

și corpurile simple din care a fost compusă materia sînt necreate, atunci cele necreate nu vor fi nici unul, nici două, ci mai multe. Nu ești de părere că din cele ce sînt, nimic nu se opune sieși (nu intră în contradicție cu sine) ?

— Ba da.

— Dar apa este opusă focului ?

— Mi se pare opusă.

— Tot așa se opune întunericul luminii, frigul căldurii și umezeala uscăciunii ?

— Mi se pare că așa este.

— Prin urmare, dacă nimic din cîte există nu este în opoziție cu sine, dar între ele sînt opuse unele altora, ele nu sînt nici o singură materie și nici dintr-una și aceeași materie. Vreau să te întreb un lucru asemănător : ți se pare că părțile unui obiect nu se disting între ele ?

— Așa mi se pare.

— Dar și focul și apa și celelalte toate nu sînt părți ale materiei ?

— Cred că sînt.

— Cum ? Nu ți se pare că apa nimicește focul, lumina întunericul și tot așa celelalte ?

— Așa mi se pare.

— Deci, dacă părțile unui obiect nu se distrug reciproc, dar acestea se distrug între ele, atunci ele nu sînt unele părți ale altora. Dacă nu sînt părți unele altora, atunci nu sînt părți ale unei singure materii, ba chiar nici nu sînt materie. Nici un lucru din cele ce sînt nu poate să se distrugă, conform cu rațiunea contrastului. Căci nici un lucru nu contrastează cu sine însuși, ci este un alt lucru cu care contrastează. Albul nu formează contrast cu albul, în schimb cu negrul se află în contrast. Tot așa și lumina nu contrastează cu ea însăși, dar față de întuneric apare în contrast. La fel și toate celelalte. Deci, dacă oarecare materie ar exista, ea n-ar contrasta cu ea însăși. Dar deoarece contrastele există, se dovedește inexistența materiei.

Toate acestea sînt luate din cartea a VII-a a lui Eusebiu Palestinianul intitulată «Praeparatio evangelica», fiind, după cum se spune, de lui Maxim, un scriitor nu fără însemnătate, între creștini. Cuvînt de cuvînt a fost aflat acest text într-un dialog al lui Origen îndreptat împotriva marcioniștilor și a altor eretici și anume Eutropie, afirmînd teza, iar Megethios combătînd-o.

XXV

DETERMINAREA DIN PREȘTIINȚA LUI DUMNEZEU
NU DESFIINȚEAZĂ LIBERTATEA VOINȚEI(Din tomul I exegetic la Epistola către Romani,
la cuvintele

«Rînduit pentru Evanghelia lui Dumnezeu»)

1. În al treilea rînd ⁶²⁸, să considerăm pasajul din epistola către Romani «rînduit pentru vestirea Evangheliei lui Dumnezeu» ⁶²⁹, cit și din epistola către Galateni, unde apostolul, la fel, zice despre sine: «Iar cînd a binevoit Dumnezeu, cel ce m-a ales din pîntecele maicii mele, să descopere pe Fiul Său întru mine» ⁶³⁰. De aceste citate sînt surprinși cei care nu înțeleg că cele mai înainte rînduite din preștiința lui Dumnezeu sînt cauza împlinirii obiectului prevestit. Ei socotesc că prin aceștia se au în vedere cei mîntuiți încă de la creare prin însăși firea lor. Unii iau cuvintele acestea ca argument împotriva noastră, folosindu-se și de citatul din Psalmi: «Înstrăinat-u-s-au păcătoșii din pîntece» ⁶³¹. Așadar, la acestea răspund ușor cei ce iau în considerație și cuvintele următoare. Căci citatul continuă: «Înstrăinat-u-s-au păcătoșii din pîntece, ră-tăcit-au, grăit-au minciuni, mînia lor este ca a șarpelui». Ne vom convinge de acest lucru dacă luăm seama limpede că păcătoșii care s-au înstrăinat din pîntecele maicii lor sînt tocmai cei care au rătăcit și au căzut din calea mîntuirii din propria lor vină.

Dar cum au rătăcit și au găsit minciună păcătoșii cei înstrăinați chiar din pîntecele mamei? Desigur, nu se putea dovedi că îndată după naștere păcătoșii au și scos sunete articulate spunînd minciuni. Dar dacă luăm aminte la cuvintele așezate înainte de citatul din epistola pe care o cercetăm, vom putea, înlăturînd explicațiile celor mai simpli, care privesc învinuirea de nedreptate adusă învățaturii dumnezeiești, să apărăm dogma care reiese din faptul că Pavel «rînduit apostol încă din pîntecele maicii sale» a fost destinat și pus de-o parte pentru Evanghelia lui Dumnezeu. Așa se și înțeleg cuvintele: «Știm că Dumnezeu toate le lucrează spre binele celor ce iubesc pe Dumnezeu, celor care sînt chemați după voia Lui. Căci pe cei pe care i-a cunoscut mai înainte, mai înainte i-a și hotărît să fie asemenea chipului Fiului Său, ca să fie El întii născut întru mulți frați. Iar pe cei pe care i-a ho-

628. Se vede că pasajul respectiv făcea parte dintr-o lucrare mai mare, poate chiar din explicarea unei pericope din cele care se cuprind și aici în «Filocalie», căci în toate se discută problema preștiinței divine care nu contravine libertății de voință a omului.

629. *Rom.* 1, 1.630. *Gal.* 1, 15—16.631. *Ps.* 57, 3—4.

tărit mai înainte, pe aceștia i-a și chemat și pe care i-a chemat, pe aceștia i-a și îndreptat; iar pe care i-a îndreptat, pe aceștia i-a și mărit»⁶³².

2. Să luăm seama la ordinea în care sînt așezate cuvintele: Dumnezeu îndreptează după ce mai întii cheamă; pe cei pe care nu i-a chemat, nu-i îndreptează. Dar înainte de chemare El rînduiește și după aceea cheamă, căci pe cei pe care nu i-a rînduit nu-i cheamă. Dar, nici măcar nu este începutul chemării și al îndreptării omului din partea lui Dumnezeu, cu oricîtă încredințare ar susține acest lucru cei ce introduc aici argumentul naturii, ci preștiința sau înainte cunoașterea este cea care precedă și hotărîrea sau rînduirea. Căci zice: «Pe cei pe care i-a cunoscut mai înainte, mai înainte i-a și hotărît să fie asemenea chipului Fiului Său»⁶³³. Deci, privind Dumnezeu cu mare grijă înainte spre pornirea celor ce aveau să fie și înțelegînd impulsul spre cucernicie al unora din contemporanii noștri și cunoscîndu-le și dorința de a se dedica cu totul vieții virtuose, Dumnezeu a ajuns să-i cunoască, în chipul acesta, mai dinainte, bine știind că El cunoaște și prezentul, dar prevede și cele viitoare. Și pe care i-a cunoscut mai dinainte că vor fi astfel, i-a și rînduit mai înainte să fie după chipul Fiului Său. Așadar, avem mai întii pe Fiul lui Dumnezeu, chip al Dumnezeului celui nevăzut, iar chipul acestuia este omul, care e și numit chip al Fiului lui Dumnezeu. Și credem că acest chip este sufletul omenesc, pe care l-a luat asupra Sa Fiul lui Dumnezeu și care, prin virtutea chipului Tatălui, a devenit și El chip al lui Dumnezeu. Înrușiți cu acest chip, pe care-l credem icoană a dumnezeirii, a hotărît El să devină cei pe care i-a rînduit mai dinainte, cunoscîndu-i anticipat.

Așadar, nu trebuie să credem că preștiința lui Dumnezeu este cauza celor ce vor veni în viitor. Ci, fiindcă lucrurile se vor întîmpla din pornirile pe care le-a pus în ele autorul lor, Dumnezeu, de aceea le cunoaște El mai dinainte, pentru că «Dumnezeu le știe pe toate mai înainte de a fi ele»⁶³⁴. Și, ca unul care știe toate mai înainte de producerea lor, pe unii oameni i-a cunoscut și i-a rînduit dinainte să fie formați după chipul Fiului Său, în timp ce pe alții i-a văzut dinainte că se vor înstrăina de Dumnezeu. Iar dacă cineva se va împotrivi acestei concepții, întrebînd dacă ar fi posibil ca un lucru despre care Dumnezeu a cunoscut mai înainte că va fi, totuși, să nu se întîmple, răspundem că așa ceva credem că e cu puțință. Dar dacă se poate să nu se întîmple acest lucru prevăzut de Dumnezeu, atunci nu este absolut necesar ca el să aibă loc sau nu. Și în caz că se întîmplă, acest lucru nu se întîmplă în mod absolut necesar, ci ar fi putut și să nu se întîmple. Chestiunea despre posi-

632. Rom. 8, 28—29.

633. Col. 1, 15.

634. Sus. 42.

bilități este considerată ca o îndeminare (exercițiu) a logicii și a contemplației, iar pentru ca cel ce și-a curățit ochiul sufletului să poată înțelege, urmărind finețea argumentelor ⁶³⁵, următoarele : Cum, pînă în clipa cînd se petrece ceva, jocul posibilităților multiple nu împiedică să se întîmple un anumit eveniment ; producerea evenimentului este numai una din posibilități, dar nu era absolut necesar să se producă acel eveniment. Știind Dumnezeu mai dinainte că lucrul va fi așa, el se va produce, nu din necesitate, ci putînd la fel de bine și să nu se producă. Se va întîmpla întotdeauna, nu că Dumnezeu ar fi făcut o conjunctură, ci că El a cunoscut mai dinainte acel lucru, că va fi cu adevărat.

3. Dar să nu creadă nimeni că trecem sub tăcere ceea ce și-a rezervat sieși Domnul : «după voia Lui», ca și cum ar fi niște cuvinte supărătoare pentru noi. Căci Pavel zice : «Știm că Dumnezeu toate le lucrează spre binele celor ce iubesc pe Dumnezeu, celor care sînt chemați după voia Lui» ⁶³⁶. Însă luați seama că însuși Apostolul motivează faptul chemării «după voia Lui», zicînd : «pe care i-a chemat Domnul mai înainte, i-a și rînduit să fie asemenea chipului Fiului Său». Și, ce lucru trebuie să îndreptățască mai mult chemarea lor : oare faptul că așa a voit Dumnezeu, sau faptul că ei îl iubesc pe Dumnezeu ? Fără îndoială că Apostolul înfățișează drept cauză a chemării libertatea voii noastre, punînd-o înaintea hotărîrii și a preștiinței lui Dumnezeu, atunci cînd zice : «Știm că Dumnezeu toate le lucrează spre binele celor ce iubesc pe Dumnezeu». Căci aceasta e ca și cum Apostolul ar fi spus că de aceea le lucrează Dumnezeu toate spre bine, pentru că cei ce iubesc pe Dumnezeu sînt vrednici de această conlucrare ⁶³⁷.

Însă acum vom întreba pe cei ce ne contrazic : Să admitem ipoteza că unele evenimente depind de noi. Îi întrebăm, tocmai pentru că tăgăduiesc liberul arbitru în așa măsură încît, pînă la urmă, după ipoteza dată, argumentul lor se va dovedi nesănătos. Admițînd că există liberul arbitru, oare Dumnezeu, care dă impuls pentru cele ce vor fi, știe dinainte sau nu știe ceea ce vom face fiecare pe baza liberului arbitru, pe care îl avem ? Dacă zicem că nu știe dinainte, atunci tăgăduim că rațiunea lui Dumnezeu e măreață și mai presus de toate. Dacă admitem că le știe pe toate dinainte, îi întrebăm iarăși dacă preștiința lui Dumnezeu este cauza faptelor pe care le vom face, dat fiind că am admis existența liberului arbitru ? Sau poate că Dumnezeu le cunoaște pe toate dinainte întrucît faptele acelea se vor întîmpla, iar în acest caz

635. În text o serie întreagă de expresii ale unui logician : λογική ἐντροχία, θεωριζ. λεπτότης τῶν ἀποδείξεων.

636. Rom. 8, 28.

637. De reținut expresia συνέργεια — conlucrare (a omului cu Harul divin) care e răspunsul liber al omului la chemarea lui Dumnezeu.

nicidecum cauza lor nu poate fi preștiința Sa, din moment ce fiecare din noi avem liberul arbitru? Ba ar mai putea să-mi obiecteze că, nesilit de nimeni, însuși Creatorul n-a ales să săvârșească o anumită lucrare, ci alta pe care a voit-o.

4. Cumpănind toate aceste judecăți și altele asemănătoare lor, putem menține și ceea ce s-a zis: «Bine, slugă bună și credincioasă, peste puține ai fost credincioasă, peste multe te voi pune, întră întru bucuria Domnului tău»⁶³⁸. Și tot așa vom găsi justificate și cuvintele: «Slugă vicleană și leneșă... se cuvenea să pui banii mei la zarafi»⁶³⁹. Numai așa își păstrează valabilitatea cele spuse pe bună dreptate celor de-a dreapta: «Veniți, binecuvîntații Tatălui Meu, moșteniți împărăția cea pregătită vouă de la întemeierea lumii. Căci flămînd am fost și Mi-ați dat să mănînc»⁶⁴⁰, și celelalte. Iar celor de-a stînga li se va zice: «Duceți-vă de la Mine, blestemaților, în focul cel veșnic, care este pregătit diavolului și îngerilor lui, căci flămînd am fost și nu Mi-ați dat să mănînc». Abia în felul acesta își primesc înțelesul adevărat și cuvintele: «Pavel chemat și rînduit pentru vestirea Evangheliei lui Dumnezeu»⁶⁴¹, și «cel ce m-a ales din pîntecele maicii mele»⁶⁴². S-ar părea că ar conține o constrîngere atunci cînd zice: «Îmi chinuiesc trupul meu și îl supun robiei, ca nu cumva altora propovăduind, eu însumi să mă fac netrebnic»⁶⁴³ și «Căci vai mie dacă nu voi binevesti»⁶⁴⁴.

Reiese limpede de aici că dacă Pavel nu și-ar fi chinuit și robit trupul, atunci ar fi vestit oricum Evanghelia, într-un alt mod și ar fi devenit rău. Și mai reiese că dacă n-ar fi binevestit ar fi fost pasibil să fie vai de el. De bună seamă că pentru toate aceste pricini l-a ales Domnul încă din pîntecele maicii sale și l-a rînduit spre vestirea Evangheliei lui Dumnezeu, în urma faptului că Dumnezeu a văzut și cauza hotărîrii Sale celei drepte, în sensul că Pavel avea să-și chinuiască și să-și robească trupul de teamă ca nu cumva, nepredicînd altora, să se facă el mai rău, dîndu-și seama că va fi vai de el în caz că nu va binevesti, așa încît din teamă față de Dumnezeu n-a vrut să tacă, ci să binevestească. Și vom vedea că Cel ce l-a rînduit pe Pavel spre Evanghelie din pîntecele maicii sale a știut că acesta va fi «în ostenele mai mult, în închisori mai mult, în bătăi peste măsură, la moarte adeseori, de la iudei de cinci ori va lua patruzeci de lovituri de bici fără una, de trei

638. Mt. 25, 21, 23.

639. Mt. 25, 26.

640. Mt. 25, 34—41.

641. Rom. 1, 1.

642. Gal. 1, 15.

643. I Cor. 9, 27.

644. I Cor. 9, 16.

ori va fi bătut cu vergi, o dată bătut cu pietre»⁶⁴⁵, ba va suferi cutare și cutare chinuri, ajungînd și să se laude cu necazurile, știind însă că «suferința aduce răbdare»⁶⁴⁶, de aceea răbda. Cunoscînd deci mai dinainte toate acestea, Dumnezeu i-a socotit vrednicie de a fi rînduit pentru Evanghelia Sa încă de pe cînd era în pîntecele maicii sale.

XXVI

CARE SÎNT CELE BUNE ȘI CARE CELE RELE ȘI CĂ ACESTE NUMIRI SÎNT PUSE ANUME ȘI CU PRECĂDERE DUPĂ ÎNVĂȚĂTURA LUI HRISTOS, NU DUPĂ PĂREREA LUI ARISTOTEL

(Din comentarul la Psalm 4,
despre cuvintele: «Mulți zic:
cine ne va arăta nouă cele bune?»⁶⁴⁷)

1. Pentru oameni este de mare importanță să se cunoască în ce constă binele și în ce constă răul. Unii susțin că binele și răul nu depind de liberul arbitru al omului, ca să zicem așa, ci se mărginesc să spună că ființa binelui constă în plăcere, iar a răului în durere. Spre deosebire de aceștia, alții trag concluzia că binele și răul depind de liberul arbitru al omului, socotind drept *bine* virtuțile și faptele conforme cu ele, iar sub *rău* înțelegînd viciile și faptele care decurg din ele. În sfîrșit, cei din a treia categorie amestecă lucrurile și susțin că binele și răul depind atît de libera noastră alegere, cît și de necesitate. De bună seamă că, atrași de aparența adevărului, cei mai mulți credincioși, dornici să se lămurească în problema binelui, ar putea zice pe bună dreptate: «Cine ne va arăta nouă cele bune?»⁶⁴⁸.

Că temeiul binelui e legat de liberul nostru arbitru va mărturisi oricine își dă seama de puterea de judecată a omului, întrucît numai binele ar putea fi factorul de pe urma căruia omul ar fi în stare să audă sentința: «Bine, slugă bună și credincioasă, peste puține ai fost credincioasă, peste multe te voi pune, intră întru bucuria domnului tău»⁶⁴⁹. *Bun* mai este și ceea ce scoate omul cel bun din inima sa, cum zice Mîntuitorul: «Omul cel bun din vistieria cea bună a inimii sale scoate cele bune»⁶⁵⁰. Într-un cuvînt, tot ce izvorăște dintr-o intenție bună e bun, după cum bună e poama bună rodită de un pom bun. Așa sînt: dra-

645. II Cor. 11, 23—24.

646. Rom. 5, 3 ș.u.

647. Ps. 4, 6.

648. Lc. 6, 46.

649. Mt. 25, 21.

650. Ieș. 15, 26.

gostea, pacea și bucuria, mărinimia și curăția, bunătatea și credința, blindețea și înfrînarea. Iar cele contrare acestora sînt rele.

Dar chiar dacă învățătura lui Hristos ne învață despre ceva că e bine sau rău, acest bine sau rău trebuie examinat și în raport cu determinarea voinței noastre. Și aceasta, cu atît mai mult cu cît, dacă acceptăm ideea destinului, binele sau răul ar fi dintre lucrurile care nu depind de voința noastră, după cum vom demonstra din cercetarea care urmează. Dar nici despre faptele în care se confundă libertatea cu predestinația nu putem spune că ar fi bune sau rele. Unii cred că, dintre virtuți, unele sînt privitoare la suflet, altele la trup, altele la viața din jurul nostru. La fel cred ei și despre vicii. Dar privitoare la suflet nu sînt numai virtutea și faptele bune, ci și viciul și faptele rele. Dintre bunurile trupești amintim : sănătatea, vigoarea, frumusețea, iar dintre relele trupești : bolile, constituția defectuoasă, urîțenia. Dintre cele în afara omului sînt : bogăția, bunul neam, slava. Iar printre rele numărăm : sărăcia, originea umilă și lipsa de slavă.

2. Unii sînt de părere că și Scriptura ar spune că atît bunătățile cît și relele ar fi de trei feluri. Ei admit că virtuțile și viciile sînt bunuri și rele în măsura în care mărturisim și noi despre virtuți și vicii că le-am săvîrșit cu voie liberă, atît spre bine cît și spre rău, aducînd în acest sens citate, din care să reiasă că atît cele trupești cît și cele zise din afară sînt o dată bune, altă dată rele. Iar despre virtuți și vicii, ce să mai vorbim ? Că, pe de o parte, trebuie să alegem cu precădere, dintre faptele morale, dreptatea, cumpătarea, înțelepciunea, curajul și faptele corespunzătoare acestora, iar, pe de altă parte, să ocolim contrarul lor. Căci nu-i nevoie de exemple din care să se vadă că faptele săvîrșite fără libertate nu pot fi socotite bune, deși unii caută să arate, prin citate pe care le interpretează literal, că tot bunuri sînt și cele trupești și exterioare.

Despre acest subiect este suficient să adaug, în afară de cele spuse pînă aici, cîteva cuvinte din Isaia, Levitic și Deuteronom, care sînt scrise uneori ca o făgăduință pentru cei ce păzesc poruncile, iar alteori ca o amenințare sau ca un blestem pentru cei ce le calcă. De pildă, ca să dovedim din Cartea Ieșirii că sănătatea este un bine și boala un rău, ajunge să cităm : «De vei lua aminte la poruncile Lui și de vei păzi legile Lui, nu va aduce asupra ta nici una din bolile pe care le-a adus asupra egiptenilor, căci Eu sînt Dumnezeu care te vindecă» ⁶⁵¹. În același timp, următorul citat din Deuteronom, spus împotriva păcătoșilor, ne dă să înțelegem că rănile trupești și bolile sînt un rău, iar sănătatea și vigoarea trupului sînt un bine. Fraza sună astfel : «De nu te vei sili

651. Deut. 28, 58—60.

să împlinești toate cuvintele legii acesteia care sînt scrise în cartea aceasta și nu te vei teme de acest nume slăvit și înfricoșător al Domnului Dumnezeuului tău, atunci Domnul te va bate pe tine și pe urmașii tăi cu plăgi nemaiauzite, cu plăgi mari și nesfirșite, cu boli rele și necurmate. Și va aduce asupra ta toate plăgile cele rele ale Egiptului, de care te-ai temut, și ele se vor lipi de tine. Și toată boala, toată plaga scrisă și toată cea nescrisă în cartea Legii acesteia o va aduce Domnul asupra ta, pînă vei fi stîrpit»⁶⁵². Și iarăși, celor care au călcat poruncile li se zice: «Voi trimite asupra voastră groaza, lingoarea, frigurile de care vi se vor secătui ochii și vi se va istovi sufletul»⁶⁵³. Pe lîngă acestea, și în Deuteronom amenință Dumnezeu pe cei răzvrătiți împotriva religiei cu urmările de mai sus.

3. Cei ce învață că, după cuvîntul dumnezeiesc, și cele din afara omului sînt bunuri, se folosesc de următoarele cuvinte din Levitic: «De veți umbla după legile Mele și de veți păzi și plini poruncile Mele și le veți împlini, vă voi da ploaie la timp și pămîntul și pomii își vor da roadele lor. Și treieratul vostru va ajunge pînă la culesul viilor, culesul viilor va ajunge pînă la semănat, veți mîncea pîinea voastră cu mulțumire și veți trăi în pămîntul vostru fără primejdie»⁶⁵⁴ și celelalte. Ei se folosesc și de următoarele cuvinte din Deuteronom: «Dacă tu, după ce vei trece peste Iordan, în pămîntul pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-l va da, vei împlini cu băgare de seamă toate poruncile Lui, pe care ți le dau astăzi, atunci Domnul Dumnezeuul tău te va pune mai presus de toate popoarele pămîntului și dacă vei asculta glasul Domnului Dumnezeuului tău, vor veni asupra ta toate binecuvîntările acestea și se vor împlini asupra ta. Binecuvîntat să fii în cetate și binecuvîntat să fii în țarină. Binecuvîntat să fie rodul pîntecelui tău, rodul pămîntului tău, rodul dobitoacelor tale. Binecuvîntate să fie hambarele și cămările tale»⁶⁵⁵ și celelalte.

Dimpotrivă, celor fără evlavie li se spune astfel: «Blestemat să fii tu în cetate și blestemat să fii tu în țarină. Blestemate să fie grînarele și cămările tale; blestemat să fie rodul pîntecelui tău și rodul pămîntului tău, rodul vacilor tale și rodul oilor tale»⁶⁵⁶. Și alte numeroase dovezi aduc cei ce vād binele și răul mărghinindu-se doar la cele trupești și la cele dinafară de trup. Se leagă pînă și de Evanghelie, spunînd că Mîntuitorul a înlăturat de la oameni orbirea trupească, surzenia și toată slăbănogirea mădularelor⁶⁵⁷, toată boala și neputința ca pe niște rele,

652. Lev. 26, 16.

653. Deut. 32, 24.

654. Lev. 26, 3 ș.u.

655. Deut. 28, 1—5.

656. Deut. 28, 16—17.

657. Mt. 4, 23; 9, 35.

dînd în locul celor înlăturate sănătate văzului și auzului și orice fel de sănătate și vigoare. Și te fac să-ți ieși din fire, acuzîndu-ne că nu mărturisim și noi ca ei, anume că a fi un îndrăcit și lunatic ⁶⁵⁸ este un rău, iar contrarele lor ar fi un bine. Ba și apostolii, primind daruri de vindecări și lucrare cu putere, prin activitatea lor au făcut bine oamenilor și i-au mîntuit de rele. Cei ce susțin acestea trec cu argumentarea și la veacul viitor, spunînd că durerea este un rău, pentru că cei păcătoși sînt aruncați în focul veșnic. Iar dacă durerea este un rău, atunci plăcerea este un bine.

4. Din cele expuse, e limpede că pot fi rușinați cei ce nu sînt în stare să dezlege cele arătate mai sus, anume că ar fi trei feluri de bine și trei feluri de rău, căci așa ne-ar fi învățat cuvîntul Scripturii. În această înșelăciune cad nu numai cei ce cred în adevărul nealterat, ci și unii dintre propovăduitorii înțelepciunii învățate de Hristos, care sînt de părere că acestea ar fi fost făgăduințele Creatorului și că, dincolo de înțelesul literal, amenințările nu și-ar mai avea nici un sens. Împotriva tuturor celor care înțeleg astfel Scripturile, trebuie pusă întrebarea dacă pînă și proorocii, ale căror păcate nu sînt osîndite, au păzit legea? În situația aceasta a fost Ilie cel prea sărman, care n-avea nici pline de mîncare și care pentru aceasta a fost trimis la o văduvă din Sarepta Sidonului ⁶⁵⁹. Tot așa a fost și Elisei ⁶⁶⁰, care a fost primit în gazdă pentru scurtă vreme la Sunamita și, după ce i s-a dat acolo un pat și un sfeșnic, a murit de o boală oarecare. Și Isaia a umblat gol și desculț ⁶⁶¹ trei ani și Ieremia a fost aruncat într-o groapă cu noroi și mereu batjocorit pînă ce a dorit să locuiască în pustie ⁶⁶². Și tot așa și Ioan Botezătorul, cel care a trăit în pustie și nu mîncă nimic afară de acride și de miere sălbatică ⁶⁶³ și se încingea cu piele și se îmbrăca cu păr de cămilă. Or, toți aceștia mărturisesc că au păzit cu strășnicie Legea.

Ne întrebăm: oare tocmai acelea le-au socotit ei a fi bunătați, ce le-au fost date să sufere în viață? Neputînd să răspundă clar la această întrebare, ei se vor mărgini să spună că ori au fost înșelătoare făgăduințele date celor evlavioși, ori ele trebuie socotite ca avînd un înțeles mai înalt. Iar dacă sînt siliți să meargă la interpretarea alegorică, îi va osîndi fie concepția că cei lipsiți de evlavie sînt amenințați de boli trupești și cu alte rele socotite exterioare, fie făgăduindu-se sănătate trupească și avere celor care urmează de aproape pe Dumnezeu.

658. Mt. 4, 24.

659. III Regi 17, 9.

660. IV Regi 4, 3; 13, 14.

661. Is. 20, 3.

662. Ier. 38, 6; 9, 6.

663. Mt. 3, 4.

5. Cum să nu pară lucru straniu prețuirea relelor și preamărirea celor ce au parte de ele? Căci dacă necazul ar fi un rău, atunci Apostolul, lăudându-se cu necazurile sale, urmează că în realitate se laudă cu relele ⁶⁶⁴. Or, acest lucru ar fi o prostie, pe când Apostolul, desigur, nu este un naiv. Oare astfel de rele nu formează un exercițiu pentru sfântul care în toate pătimește necaz, dar nu e strivit, e lipsit, dar nu deznădăjduit, doborât, dar nu ucis, socotit sărac ⁶⁶⁵, dar îmbogățind pe mulți alții, bănuie că nu are nimic, dar stăpînind toate. Căci a credinciosului este lumea întreagă cu averile ei, pe când necredinciosul nu are nici un bănuț al lui. O altă consecință pentru cei ce deduc după Scriptură că ar fi trei feluri de bine, să accepte desigur că sînt trei feluri de rău. Or, se adeverește și spusa proorocilor în legătură cu faptul că dreptii au parte mai ales de rele: «Multe sînt necazurile dreptilor» ⁶⁶⁶, zice Psalmistul.

Iar pentru cei ce cred că suferința e un rău, socotim potrivit să po-nemim de multele întîmplări ale lui Iov. Purtarea lui, după ce a suferit cu noblețe nenorocirile care-l năpădeau, este arătată în cuvintele: «Crezi că pentru altceva m-am purtat cu tine așa decît să te vădesc drept?» ⁶⁶⁷. Căci chiar dacă dreptatea lui Iov nu s-a vădit altfel decît prin aceea că a suportat tot felul de nenorociri, cum putem pretinde că ar fi rele motivele care vădesc dreptatea lui Iov? Căci s-ar putea conchide, în cazul lui, că nici diavolul nu este un rău pentru cel sfînt. Deci, pentru Iov diavolul nu era un rău. Fiindcă «Dumnezeu toate le lucrează spre bine celor ce iubesc pe Dumnezeu și care sînt chemați să lucreze după voia Lui» ⁶⁶⁸.

Pe lîngă toate acestea, afirmăm, împotriva tuturor așteptărilor, că cel drept va avea totuși parte de binecuvîntările bunătăților despre care vorbește Scriptura. Căci multe suferințe ale sfinților, cînd sînt corect cercetate, contrazic acest fel de interpretări. Și este mare prostie să credem că sfîntul ar fi un fel de cămătar, care deschide bancă de schimbă bani multor neamuri ⁶⁶⁹ și care dă împrumuturi după cetăți și care negustorește intrările și ieșirile banilor, făcînd lucruri neîngăduite. Nicidecum nu este așa. «Argintul său nu l-a dat cu camătă și daruri împotriva celor nevinovați n-a luat» ⁶⁷⁰ și «cel ce face acestea nu se va clă-

664. *Rom.* 5, 3.

665. *II Cor.* 4, 8—9; 6, 9.

666. *Ps.* 33, 18.

667. *Iov* 11, 3.

668. *Rom.* 8, 28.

669. *Deut.* 15, 6.

670. *Ps.* 14, 5.

tina în veac». Și după Iezechiel, «dreptul nu dă banii cu camătă, ca să ia camătă»⁶⁷¹.

E o părere peste măsură de greșită a celor neștiutori să crezi că febra vine din pricina păcatelor, cîtă vreme de cele mai multe ori cauzele acestei boli sînt bine cunoscute. Această febră vine fie din cauza mediului înconjurător, fie din cauza apei sau a hranei. Și dacă sănătatea și averea sînt o pacoste pentru cei drepți, atunci nici un nelegiuit n-ar trebui să fie nici sănătos, nici bogat. Ar trebui să căutăm sănătatea sufletului și bogăția să fie prețul de răscumpărare a sufletului, cum zice Solomon: «Bogăția omului slujește la răscumpărarea sufletului său»⁶⁷². Dar să ocolim și sărăcia despre care este scris: «Săracul nu se teme nici chiar de amenințare». Trebuie să primim rănile și loviturile și bolile care ne vin drept urmare a răutății și a negrijii noastre. Căci și proorocul mustră pe cei ce sînt atinși de suferințele trupești, zicînd: «Din creștet pînă în tălpile picioarelor nu-i nici un loc sănătos, totul este numai plăgi, vînatăi și răni pline de puroi, necurățate, nemuiate cu untdelemn și nelegate»⁶⁷³.

6. Acestea sînt de ajuns pentru cei ce sînt de tot neajutorați ca, alegînd din ele cuvintele Scripturilor cele atrăgătoare, să le aplice înțelesul important al lucrării Duhului Sfînt. Trebuie să mai adaug la acestea, spre ruinarea acelor care cred că bunătățile sînt hărăzite numai sfinților, iar relele numai păcătoșilor. Anume: motivul unei fapte este de mai mică importanță decît urmarea ei. Astfel, inciziunile, cauterizările, bandajele care se fac în vederea sănătății sînt de mai mică importanță decît sănătatea însăși⁶⁷⁴. Oricît s-ar numi ele bune între mijloacele de asistență medicală, trebuie reținut că nu ele sînt binele suprem al doctoriei, ci ele sînt numai mijloace. Iar binele suprem, ne-o spune medicina, este sănătatea trupului. Tot așa, chiar dacă se cere să ținem poruncile pentru a dobîndi anumite bunătăți, suferințele rămîn legate de trup și de ceea ce e în jurul nostru. Înseși faptele bune nu vor fi bunătăți supreme, ci doar mijloace spre acele bunătăți.

Va trebui dar să facem deosebire între bogăția pe care oamenii o socotesc recomandată de Scriptură și între dreptate, cuvioșie, evlavie și respect și alte astfel de virtuți. Dacă nu admitem aceasta, înseamnă că nu cunoaștem importanța virtuții omenești și că punem mai mult preț pe cele materiale decît pe virtute. Este una din cele mai mari absurdități că adevărata bogăție și sănătate sufletească n-ar consta în

671. Iez. 18, 8.

672. Pilde 13, 8.

673. Pilde 13, 8.

674. Idee reluată adeseori în fragmentele «Filocaliei» (cap. XXI, 12; XXIII, 16; XXVII, 5), ceea ce face dovada culturii medicale deosebite a lui Origen.

practicarea virtuților ⁶⁷⁵. Prin astfel de învățături ticăloase, unii au înțeles că și după Înviere ⁶⁷⁶, potrivit celor dintii făgăduințe, vom putea să mîncăm iarăși anumite mîncări și să bem anumite băuturi, ba unii zic că vom și procrea. Prin aceasta am ajunge să fim una cu cei care susțin că creștinismul și-a scos învățătura din ce au avut păgînii mai bun, fiindcă, chipurile, cei străini de credința în Hristos ar avea învățături cu mult mai bune!

7. La acestea vom răspunde cu ceea ce am dedus din cercetarea cuvintelor sfinte. Am spus că ne place să zicem că atît binele cît și răul sînt cînd la libera alegere, cînd nu. Nu numărăm printre cele independente de noi nici sănătatea, nici frumusețea, nici bunul neam, nici bunul nume, nici bogăția, ci, pe cît cu putință, am încercat să eliminăm pe scurt grija de cele pămîntești. Dar, în definitiv, trebuie să spunem acum și care sînt bunătățile independente de libera noastră voință. Este adevărat că «de nu va zidi Domnul casa, în deșert s-ar osteni cei ce o zidesc» și «de nu ar păzi Domnul cetatea, în zadar ar priveghea cel ce o păzește» ⁶⁷⁷. Casă zidește oricine progresează în virtute, iar grijă de paza cetății arată cel desăvîrșit. Dar zadarnică este munca ziditorului și zadarnică veghea păzitorului, dacă nu va veni Domnul însuși să zidească și să păzească. Dacă binele n-ar depinde de voința noastră liberă, atunci înseamnă că puterea lui Dumnezeu este aceea care continuă zidirea începută de zidar și care construiește împreună cu cel ce nu poate să sfîrșească zidirea.

Aceleași lucruri trebuie înțelese și despre paza cetății. După cum, în cazul unei lucrări agricole, binele ar consta dintr-un amestec de liberă alegere, care cuprinde meșteșugul agricultorului ⁶⁷⁸, dar și de factorul extern, care nu angajează voința omului, atunci cînd e vorba de temperatura aerului sau de cantitatea de ploaie necesară, tot astfel, din punct de vedere rațional, binele ar fi un amestec de liberă alegere a omului și de inspirație a puterii divine asupra celui care a ales binele. Așadar, la săvîrșirea binelui este nevoie nu numai de libera noastră alegere și de bunăvoința lui Dumnezeu, care este independentă de noi, ci și de stăruința noastră în virtute pentru realizarea binelui. Poate să cadă pînă și omul desăvîrșit dacă ar preamări peste măsură binele și dacă și-ar atribui numai sieși cauza acestui bine, fără să dea slava cuvenită Celui care a contribuit cel mai mult la dobîndirea și păstrarea virtuții.

675. A se reține, spre deosebire de morala aristotelică, socotirea virtuții ca cel mai mare bine.

676. Din nou o mărturisire a preexistenței sufletelor. A se vedea *Filocalia* cap. XIII, 3; XXIII, 13.

677. Ps. 126, 1.

678. Zidirea casei, păzirea cetății, grădinaritul, toate trei imagini ale colaborării omului cu Dumnezeu.

Ceva asemănător zice și Iezechiel despre cel ce a umblat «fără prihană în toate căile lui, pînă ce s-a încuibat în el fărădelegea»⁶⁷⁹. Același lucru credem că-l aflăm și la Isaia care vorbește de luceafărul de dimineață care a căzut din cer⁶⁸⁰, el, stea strălucitoare de altădată și care a fost aruncat pe pămînt. Nu numai cu privire la fiii oamenilor, (cînd e cineva desăvîrșit, dar îi lipsește înțelepciunea cea de la Dumnezeu, atunci într-adevăr va fi socotit ca un nimic, nu numai dacă ar fi vorba de oameni), ci și cu privire la cetele de îngeri, începătorii sau oricare altă ceată care, în măsura ajutorului de sus, are și caracter dumnezeiesc. Deci, văzînd Apostolul că, pentru realizarea binelui, gradul de participare a liberei noastre alegeri este mult mai redus în comparație cu puterea lui Dumnezeu⁶⁸¹, zice că sfîrșitul «nu este nici de la cel ce voiește, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care miluiește»⁶⁸². Nu ca și cum Dumnezeu ne-ar milui fără să vrem și fără să ne străduim noi, ci în sensul că voința și alegerea noastră este mult prea puțin în comparație cu mila lui Dumnezeu. Și de aceea trebuie să punem mai mult accentul pe mila lui Dumnezeu decît pe voința și strădania omenească.

8. Deși s-ar părea că am întrecut măsura, am făcut sublinierea aceasta cu convingerea că ea este necesară pentru înțelegerea citatului «mulți zic : cine ne va arăta nouă cele bune ?»⁶⁸³. Căci, pe măsura posibilităților, cuvîntul acesta a arătat celor mulți care zic : «cine ne va arăta nouă cele bune ?», care sînt cele bune și evident care sînt și cele rele și aceasta pentru ca, prin nevointă și rugăciune, să dobîndim cele bune și să scoatem pe cele rele din sufletele noastre. Dar fiindcă în vorbirea noastră, aci luăm înțelesul propriu, aci pe cel figurat, nu este de mirare că vom afla cîteodată numirea de bine și rău aplicate la trup și la cele din jurul lui, potrivit celor cu învățături nesănătoase. Astfel, în citatul din Iov «dacă am primit de la Dumnezeu pe cele bune, nu vom primi oare și pe cele rele ?»⁶⁸⁴. Și la Ieremia : «rele s-au pogorît de la Domnul asupra porților Ierusalimului»⁶⁸⁵.

Cu alte cuvinte, dacă am primit pe cele bune și dulci, care au venit la noi din purtarea de grijă a lui Dumnezeu, oare nu vom primi cu curaj și pe cele amare și grele ? În loc de aceste cuvinte, Scriptura zice pe scurt : «Dacă am primit din mîna Domnului pe cele bune, nu vom primi

679. Iez. 28, 15.

680. Is. 14, 12.

681. Idee adeseori subliniată în Filocalie : πολὺ ἕλαττον τὸ ἡμέτερον προαιρετικὸν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Mult mai puternică este mila lui Dumnezeu decît contribuția noastră.

682. Rom. 9, 16.

683. Ps. 4, 6.

684. Iov 2, 10.

685. Mih. 1, 12 ; Ier. 17, 27.

oare și pe cele rele?» În loc ca să apară în text : din purtarea de grijă se vor întâmpla aceste rele Ierusalimului, pentru ca locuitorii lui să se învețe minte, textul spune scurt : «Rele s-au pogorît de la Domnul asupra porților Ierusalimului». Cei ce înțeleg realitatea să nu fie răutăcioși pentru unele cuvinte și să înțeleagă că uneori numele și cuvintele s-au pus în înțeles propriu, conform cu realitățile, alteori sensul este figurat. Deși Mîntuitorul a vindecat unele boli ale trupului, dăruind oamenilor sănătate, vedere și auz, noi trebuie să căutăm mai întîi învățătura pe care aceste vindecări ne-o dau. Căci cuvîntul, prin relațiile vindecărilor trupesti, ne învață să vindecăm patimile sufletului. Nu este fără rost, pe lîngă toate acestea, să înțelegem că cele făgăduite s-au întîmplat ca să-i zguduie oarecum pe oamenii de atunci, pentru ca, odată convingși de puterea doveditoare și ziditoare de suflet a acestor cuvinte, să rușineze puterile făcătoare de minuni și să le supună Învățătorului⁶⁸⁶.

XXVII

COMENTAR la cuvintele

«Domnul a învîrtoșat inima lui Faraon și el n-a vrut să le dea drumul»

(De la «Ieșire» și din «Cîntarea Cîntărilor»).

1. În cartea Ieșirii întîlnim de mai multe ori citatul : «A învîrtoșat Domnul inima lui Faraon»⁶⁸⁷ și «Eu voi învîrtoșa inima lui Faraon»⁶⁸⁸.

Aceste cuvinte tulbură aproape pe toți cei care dau de ele, atît pe cei care nu le admit, cît și pe cei care zic că sînt de acord cu ele. Celor care nu le admit li se pare, pe lîngă multe alte îndreptățiri, că citatul ar spune despre Dumnezeu niște lucruri nevrednice de Dumnezeu. Căci este sub demnitatea de Dumnezeu să facă inima orișicui să se învîrtoșeze, iar pe cel învîrtoșat să-l facă să se învîrtoșeze și mai mult pînă la nesupunere față de voia Celui care l-a învîrtoșat. Și, zic ei, ce absurditate mai mare ți-ar trebui decît aceea ca Dumnezeu să facă pe om să nu se supună voii Sale ? Or, e clar că nu de așa ceva a fost vorba în cazul lui Faraon. E limpede că nu din întîmplare a intervenit dezacord între aceste două fapte : că Faraon nu s-a supus poruncii și că Domnul i-a învîrtoșat inima.

Cei convingși că Dumnezeu nu-i decît Creator, gîndesc că El miluiește, ca printr-o tragere la sorti, pe cine vrea și învîrtoșează tot pe

686. În legătură cu rolul pedagogic al suferinței, τὸ θρασυέειν, socotită preț al penitenței, adeseori amintită de Origen în «Filocalie», a se vedea de pildă cap. XIII, 10; XVI, 1; XXII, 7; XXVII, 4; 5; 13. E adevărat că, moralizînd, Origen transpune terapeutică în domeniul sufletului.

687. Ieș. 10, 27.

688. Ieș. 7, 3.

cine vrea ⁶⁸⁹, fără să aibă vreo pricină pentru ce anume unul e miluit, iar altul învîrtoșat de El. Ceilalți, cu idei mai sănătoase, susțin că și multe alte înțelesuri ale Scripturii le-au rămas ascunse și că, în ciuda acestui fapt, ei nu s-au clintit din credința lor sănătoasă. Iar dintre cuvintele deslușite ale Scripturii, acesta unul este bun. Iar cei ce susțin că Dumnezeu mai este și altceva decît Creator, îl vor pe Dumnezeu și drept, dar nu-l vor bun, fiind și ei îndemnați să deosebească dreptatea lui Dumnezeu de bunătatea Sa în chip vulgar și lipsit de evlavie ⁶⁹⁰. Ei cred că, orice ar fi ea, dreptatea este în cineva fără bunătate și bunătatea este despărțită de dreptate. După propria lor concepție, ei zic că lui Dumnezeu i-a bineplăcut să învîrtoșeze inima lui Faraon și s-o facă nesupusă.

Căci dacă Cel drept, care dă fiecăruia ce merită și a răsplătit pe cei ce se fac mai buni sau mai răi cu răsplata pe care o știe El că le este pregătită, atunci cum să fie drept cel care ar fi pricinuitorul păcatului lui Faraon? Și Dumnezeu nu ar fi numai pricina, ci, după cum «dovedesc» ei, împreună lucrător în a-l face pe Faraon cît mai nedrept și rău. Ei nu pun învîrtoșarea inimii lui Faraon pe seama liberei alegeri a dreptului Dumnezeu. Nu știu cum, ori în ce fel ar vrea ei să tilcuiască, prezintă pe Dumnezeu cel drept ca și cum n-ar avea alt lucru decît să învîrtoșeze inima lui Faraon. Din pricina aceasta e trist lucru că din citatul de față ei găsesc prilejul să insinueze, pe de o parte, că, iată, deși Dumnezeu e drept, El totuși învîrtoșează, iar, pe de alta, afirmînd că Făcătorul lumii este rău, deoarece învîrtoșează inimile oamenilor. Dar nefiind în stare nici să dovedească cum că învîrtoșarea cuiva este un act de dreptate, ei nu îndrăznesc nici să susțină despre Făcătorul un lucru atît de lipsit de respect, că adică ar fi rău. Și atunci recurg la altă cale de interpretare a citatului: «Domnul a învîrtoșat inima lui Faraon» ⁶⁹¹. Renunțînd la interpretarea literală a citatului, ei preferă să ne dea propriile lor cugetări despre dreptatea lui Dumnezeu. Iar la sfîrșit, mărturisesc, deși cu îndoială, încurcătura în care i-a lăsat citatul acesta.

2. Deci în chestiunea de față aceste tilcuiri îi tulbură pe unii, deoarece cei ce văd lucrurile în sens propriu spun că învîrtoșarea s-a făcut spre pieire, cu alte cuvinte susțin că se dovedește cu limpezime ceea ce ei învață cu privire la cuvintele: Domnul a învîrtoșat inima lui Faraon.

Dar să ne fie îngăduit să întrebăm: oare un om care a fost făcut spre pieire, n-ar putea săvîrși vreodată fapte bune, oricîtă împotrivire

689. Rom. 9, 18.

690. Desigur se au în vedere gnosticii marcioniți și valentinieni despre care ne-a vorbit Origen adeseori în scrierile sale (ἀσεβώς ἐνεχθέντες ἐν τῷ ἁριζεῖν δικαιοσύνην τῆς ἀγαθότητος).

691. Ies. 10, 27.

spre cele bune ar opune firea din el ? Voi întrebați, ce nevoie era în legătură cu pieirea lui Faraon de învîrtoșarea inimii lui, cînd se știe că avea și un fiu ? Nu s-a întîmplat oare că tocmai urmarea învîrtoșării a fost ca el să nu mai dea drumul poporului ? Căci dacă Faraon n-ar fi fost învîrtoșat, atunci poate tot ar fi dat drumul poporului. Dar ia să poftescă să ne răspundă la întrebarea : Ce-ar fi făcut Faraon de n-ar fi fost învîrtoșat la inimă ? Dacă el ar fi dat drumul poporului fără să i se fi învîrtoșat inima, ar fi însemnat că n-are fire pierzătoare. Întrucît, însă, el n-a dat drumul poporului, s-a învîrtoșat și mai mult la inimă ; dar desigur că nici dacă inima nu i-ar fi fost învîrtoșată, el tot n-ar fi eliberat poporul. Și ce anume ar fi trebuit să facă Dumnezeu împotriva cugetului său atunci cînd i-a învîrtoșat inima ? Dumnezeu îi spune deschis care e vina lui : «Pentru că n-ai ascultat de Mine, iată îți voi omori pe cei întii născuți ai tăi»⁶⁹². Oare cel ce învîrtoșează caută tocmai pe unul vîrtos să-l învîrtoșeze ? Nu, căci e clar că cel ce este odată vîrtos, nu se mai învîrtoșează și numai cel ce este duios își preface duioșia în învîrtoșare. Iar duioșia inimii este ceva de laudă, după Scriptură, precum observăm în multe locuri. Așadar să ni se spună : oare Faraon din bun ce era s-a făcut rău ? Și să mi se mai spună și dacă, învinuindu-l Dumnezeu pe Faraon, îi bagă vină fără motiv, sau pe bună dreptate ? Dacă-l învinuiește fără motiv, cum poate fi el înțelept și drept ? Iar dacă învinuirea nu este zadarnică, atunci Faraon este vinovat de păcatul neascultării. Și dacă este vinovat, vina lui nu provine din firea lui pieritoare, ci din răutatea lui față de Dumnezeu. Desigur, mai trebuie întreat încă ceva, fiindcă se abuzează de spusele Apostolului în legătură cu cele discutate aici. Zice Sfîntul Pavel : «Deci dar, Dumnezeu pe cine voiește îl miluiește, iar pe cine voiește îl împietrește. Îmi vei zice deci : de ce mai dojenește ? Căci voinței Lui cine i-a stat împotriva ?»⁶⁹³ Cine este cel ce miluiește și împietrește ? După cuvîntul Apostolului, aceeași persoană și miluiește și împietrește. Nu-i vorba aici de două persoane diferite. În cazul acesta cei miluiți de Hristos sînt miluiți de Acela care a învîrtoșat inima lui Faraon și zadarnic li s-ar făuri alt Dumnezeu decît acela care, după concepția lor, este un Dumnezeu bun, iar nu unul care și miluiește și învîrtoșează, sau care, după concepția lor, prin faptul că învîrtoșează nici nu mai poate fi Dumnezeu bun.

3. Toate acestea le-am cercetat anume mai amănunțit împotriva celor care, fără nici o cercetare, își îngăduie să răstălmăcească și să atace simplitatea alor noștri. Căci am început să arătăm că nici în cele ce cred ei despre Dumnezeu, nici în învățătura lor despre natură nu sînt

692. *Ieș.* 4, 23.

693. *Rom.* 9, 18—19.

de acord cu cuvîntul verificat al lecturii biblice. Iar noi ne-am convins din multe izvoare, din Sfintele Scripturi, din lucrarea și rînduiala făpturilor celor peste măsură de mari, că există un singur Dumnezeu, creator al celor văzute și nevăzute, al celor vremelnice și veșnice, unul și același întru totul, Părinte al Domnului și Mîntuitorului nostru, Dumnezeu care e și bun și drept și înțelept⁶⁹⁴. Și spre acea țintă să conducem interpretarea Scripturilor, ca să arătăm că toate vin de la Dumnezeu cel bun, drept și înțelept, iar nu ca fiind rodul întîmplării, cum se gîndesc cei ce au alunecat de pe calea dreptei judecăți. Și chiar dacă cuvintele noastre nu pot exprima deplin toată bunătatea, dreptatea și înțelepciunea, noi totuși rămînem datornici lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru⁶⁹⁵.

4. La fel gîndim și despre citatul : «A învîrtoșat Domnul inima lui Faraon»⁶⁹⁶. Cuvîntul lui Dumnezeu este un medic sufletesc care se folosește de metodele terapeutice cele mai diferite, potrivite cu felul bolnavilor și întotdeauna foarte oportune. Dintre metodele terapeutice, unele aduc mai mari osteneli și dureri celor aflați în tratament, altele sînt mai puțin dureroase. Și, tot așa, dintre medicamente unul este neașteptat de bun, altul cunoscut de mai înainte, unul cu efect mai rapid, altul mai lent. Felul tratamentului mai depinde și de gradul căderii în păcat, anume dacă omul s-a cufundat mai adînc în păcate sau numai s-a atins de ele, ca să zic așa, precum mărturisește Scriptura cea de Dumnezeu insuflată despre fiecare. Deși mai mult amare, tratamentele prescrise poporului cer osteneli mai mari sau mai mici în vederea întoarcerii sau a îndreptării, a canonisirii mai ușoare sau mai grele, privațiuni mai lungi sau mai scurte. Acest lucru se arată prin cuvintele : «Nu voi pedepsi pe fetele voastre pentru că au fost ticăloase, nici pe nurorile voastre că s-au desfrînat, că ele însele merg laolaltă cu desfrînatele și aduc jertfă la un loc cu ticăloasele, pînă ce, sătule, se vor întoarce de la acelea spre care tindeau și, vrînd să le verse, nu vor mai putea, pentru că prea mult s-au îmbuibat cu ele. Ele vor cădea în durerile cele mari»⁶⁹⁷. Căci cu mare întîrziere vin să se vindece femeile care nu se tem să cadă pentru a doua oară în aceleași păcate, dacă întîmplător au fost slobozite de relele care urmau păcatelor. Iar Făcătorul Dumnezeu știe dispoziția sufletească a fiecăruia și mai știe, precum i se cuvine

694. Marcioniții desfigurau atît învățătura despre Dumnezeu, cît și pe cea despre firea omului. Aici avem o minunată prezentare a Dumnezeului creștinilor, care e bun și drept în același timp.

695. În genul celor spuse la *Lc. 17, 10*.

696. *Ieș. 10, 27*.

697. *Os. 4, 14*.

numai Lui, să dea tratamentul în deplină cunoștință de cauză, ce și când trebuie să facă pentru fiecare bolnav.

5. Dar precum în unele boli trupești, după ce răul și-a făcut loc în adîncul ființei, medicul îl scoate la iveală prin niște medicamente anume și ia la cunoștință cauza bolii, provocînd în chip artificial inflamații grave și umflături mai rele decît le avea bolnavul înainte de începerea tratamentului, precum au obiceiul să facă medicii cu cei mușcați de vreun animal turbat sau de vreo boală asemănătoare, tot așa cred eu că face Dumnezeu cu răutatea cea încuibată în adîncul sufletului. Cum ar zice medicul: în loc de calmare voi provoca o inflamație, forțînd prin umflături să se producă undeva un abces grav. Cînd va auzi pe medic spunînd așa ceva, bolnavul nu-i va băga vină, pentru că este un expert, ci îl va lăuda ca acționînd realist, pe față, în vreme ce altul îl va învinui că nu se pricepe în ale medicinei fiindcă provoacă febră și abcese în loc să vindece. Tot așa a zis Dumnezeu: «Eu voi învîrtoșa inima lui Faraon»⁶⁹⁸. Cînd aude un astfel de cuvînt, unul îl consideră dumnezeiesc, vrednic de demnitatea Celui care a zis aceste cuvinte, deducînd din ele însăși bunătatea lui Dumnezeu. Ele ne încredințează cel mai bine despre mîntuirea poporului prin mijloace paradoxale.

În al doilea rînd, se vor convinge înșiși egiptenii cînd vor vedea, plini de uimire, cele întîmplate evreilor. Căci zice: «A ieșit împreună cu ei mulțime de oameni de felurite neamuri»⁶⁹⁹. Mai greu de tălcut, poate mai adînc și mai spre folos s-a făcut cuvîntul acesta pentru Faraon însuși, care nu-și mai ascundea otrava și nu-și mai stăpînea pornirea, ci le dădea frîu liber, dîndu-le pe față. Poate că ele atrăgeau faptele, pentru ca toate clocotele răutății din el înălțîndu-se, să aibă un copac mlădios care să poarte răutățile lui Faraon. Copacul avea să se usuce pe urmă, cînd Faraon cu oștirea lui aveau să se cufunde în mare, nu ca să piară definitiv, cum ar putea crede cineva, ci ca cel lepădat să fie ușurat de păcate și să se coboare în iad în pace, nu într-o agonie sufletească îngrozitoare.

6. Dar s-ar părea greu de crezut pentru oricine așa ceva și ar presupune că citatul este forțat și că Faraon ar fi avut vreun interes să-i fie învîrtoșată inima și să se împlinească într-însul toate cele scrise, pînă și înecarea în mare. Însă poate vom putea în cele din urmă să întărim încrederea în acest citat și să ocolim neîncrederea. «Multe sînt bătăile păcătoșilor»⁷⁰⁰, zice David, iar fiul său ne învață că «Dumnezeu

698. Ieș. 7, 10.

699. Ieș. 12, 38.

700. Ps. 31, 11.

ceartă pe fiul pe care-l iubește»⁷⁰¹. Mai zice David, prorocind despre făgăduința privitoare la Hristos și la cei ce cred în El: «De vor părăsi fiii lui legea Mea și după rînduielele Mele nu vor umbla, de vor necocoti dreptățile Mele și poruncile Mele nu vor păzi, cerceta-voi cu toiag fărădelegile lor și cu bătaia păcatele lor, iar mila Mea nu o voi lua de la ei»⁷⁰². Deci harul Domnului cercetează pe cel nelegiuit cu toiagul, iar pe cel păcătos cu bătaia. Căci nici un păcătos care nu cunoaște bătaia nu va ajunge nicicum să învețe și să se îndrepte. Tocmai de aceea și amenință Dumnezeu, zicînd că, chiar dacă păcatele locuitorilor Iudeii vor fi mari, El tot nu va pedepsi pe fiicele lor că s-au ticăloșit, nici pe nurorile lor că s-au desfrînat. Și în alt loc zice: «Oricît te-am curățit, tu tot necurată vei fi, de acum înainte nu te vei mai curăți de murdăria ta pînă cînd nu-Mi voi potoli mînia Mea asupra ta»⁷⁰³. Deci păcătuiesc cei pe care Dumnezeu nu-i ceartă, de aceea face acest lucru, ca să zic așa, mai curînd înțepîndu-i decît muștrîndu-i.

7. Trebuie să observăm că la sfîrșitul amenințărilor prorocului împotriva poporului, este adăugat acel «Și vor cunoaște că Eu sînt Domnul»⁷⁰⁴. Dar amenințărilor nu vizează numai pe israeliți, ci și pe egipteni și asirieni și pe celelalte popoare, dușmani ai poporului evreu. Aceste cuvinte sînt scrise și în cartea Ieșirii, la sfîrșitul multor pasaje care sînt pline de amenințări. Căci zice: «vor cunoaște toți egiptenii că Eu sînt Domnul»⁷⁰⁵. Ceea ce vrea să însemneze că de aceea au venit asupra egiptenilor greutățile și pedepsele, ca să cunoască și ei pe Domnul. Iar în cartea Macabeilor aflăm tot așa: «Rog pe cei ce vor citi această carte să nu se îngrozească din cauza acestor suferințe, ci să cugete că aceste munci nu sînt spre pieire, ci spre învățătura neamului nostru. Că dacă Domnul nu lasă multă vreme pe cei care lucrează fărădelege, ci degrabă îi aruncă în munci, este semn de mare binefacere. Că pe cînd la alte neamuri cu îndelungă răbdare așteaptă Domnul pînă ce vor ajunge la plinirea păcatelor și apoi să-i muncească, asupra noastră așa a socotit că este bine ca ...certîndu-ne cu nevoi, să nu părăsească pe poporul Său»⁷⁰⁶.

Căci dacă este semn de mare binefacere să fii pedepsit pentru păcate, atunci și Faraon, fiind pedepsit cu învățătura inimii și certat împreună cu poporul său, însemnează că nici el n-a fost pedepsit în

701. *Pilde* 3, 12.

702. *Ps.* 33, 30—31.

703. *Iez.* 24, 13.

704. *Iez.* 7, 27.

705. *Ieș.* 7, 5.

706. *II Mac.* 6, 12—15.

zadar și nici spre răul lui. Căci David, imitînd oarecum pe Dumnezeu, conform cu timpurile în care trăia, a poruncit lui Solomon să-l pedepsească pe Ioab pentru răul pe care-l făcuse lui Abner, fiul lui Her. Să-l omoare pentru greșelile lui. Apoi adaugă David : «Să nu se coboare căruntețea lui cu pace în locuința morților» ⁷⁰⁷. Este limpede că, după cum menționează textul ebraic, «prin pedepsire avea să se odihnească în pace», nu-i mai erau de folos durerea și pedepsirea, pentru că încă în această viață îl amenințase Dumnezeu cu plecare pe de pămînt. Tot așa înțelegem și noi «din Scripturi» că orice amenințare, durere și pedeapsă, care sînt trimise de la Dumnezeu, nu vin nicicînd spre paguba celor care suferă, ci întotdeauna spre folosul lor. Și cu toate că I se atribuie lui Dumnezeu păcate din cele mai grave cum sînt mînia și urgia, așa cum se spune despre El că are mînie și urgie, că mustră și bate : «Doamne, nu cu mînia Ta să mă mustri pe mine, nici cu urgia Ta să mă cerți» ⁷⁰⁸, totuși cel ce se roagă așa nu are nevoie să ceară mustrare prin mînia lui Dumnezeu, nici certare prin urgia Lui, cu toate că s-ar fi cuvenit în adevăr să fie muștrat cu mînia lui Dumnezeu și certat cu urgia Sa.

—

8. Iar ca să facem cuvintele acestea mai lesne de admis, ar fi bine să pomenim și cîteva cuvinte din Noul Testament, unde Domnul zice : «Foc am venit să arunc pe pămînt și cît aș vrea să fie acum aprins !» ⁷⁰⁹. Fiul bunului Dumnezeu a zis așa, nu fiindcă focul pe care a venit să-l arunce pe pămînt n-ar fi fost mîntuitor și nu ar fi aparținut celui care mîntuiește pe oameni, ci a făcut ca și Petru care a omorît cu cuvîntul pe Anania și Safira, cei ce păcătuiseră, mințind nu pe oameni, ci pe Dumnezeu ⁷¹⁰, clădind intenționat nu numai pe credința după cele văzute a credințioșilor lui Hristos, ci a zidit chiar și pe cei ce aveau să moară. Voia să-i curățească printr-o moarte năpraznică și să-i dezlege de trup pe neprevăzute, avînd pentru aceasta și puțină îndreptățire, căci jumătate din averile lor o dăduseră pentru nevoia celor lipsiți. Tot așa și Pavel, cînd a orbit pe proconsulul Sergius Paulus, prin cuvîntul său, l-a întors prin durere la cinstirea lui Dumnezeu, zicîndu-i : «O, tu cel plin de toată viclenia și toată înșelăciunea, fiule al diavolului, vrăjmașule a toată dreptatea, nu vei înceta de-a strîmba căile Domnului cele drepte ? Și acum, iată vei fi orb, nevăzînd soarele pînă la o vreme» ⁷¹¹. Și oare la care vreme s-a gîndit dacă nu la aceea cînd, lovit

707. *III Regi*, 2, 6.

708. *Ps.* 37, 1.

709. *Is.* 12, 40.

710. *Fapte* 5, 4.

711. *Fapte* 13, 10—11.

și chinuit din pricina păcatelor, avea să se pocăiască și să devină vrednic să vadă soarele în două feluri, atât cu ochii trupești ca să fie povăduită puterea lui Dumnezeu, prin faptul că și-a recăpătat și el vederea, cât și sufletește, căci prin credință avea să aibă parte de evlavie și cultul creștin.

Dar și Dimas și Hermogene, pe care Pavel i-a dat pe mîna satanei, ca să se învețe să nu mai hulească ⁷¹², la fel au fost și ei pedepsiți să primească întocmai ca și cei amintiți mai înainte. Și pe incestuosul din Corint care luase pe soția tatălui său l-a dat Apostolul în mîna satanei ⁷¹³, spre pieirea trupului, pentru ca să se mîntuie duhul din el la ziua Domnului. Nu este deci de mirare că tocmai din bunătate a rînduit Dumnezeu cele pentru Faraon cel învîrtoșat, trimițînd asupra sa atîtea pedepse spre sfîrșitul vieții acestuia. Atîta am crezut de cuviință să spun despre cuvintele: «A învîrtoșat Domnul inima lui Faraon» ⁷¹⁴. Iar dacă altcineva, păstrîndu-și respectul față de Dumnezeu, va afla alte înțelesuri mai potrivite, care să nu excludă evlavia și să aibă și mărturia Sfintei Scripturi, atunci folosiți mai bine tîlcuirile acelea decît pe ale mele.

9. Dar uneori sînt cazuri cînd trebuie intervenit pe loc, pentru că, după cum în cazuri de mușcăături de animal turbat, cu riscul de a provoca stări dureroase și umflături, doctorii fac incizii pe porțiunea respectivă, pentru ca nu cumva răul să se întindă și mai mult în organismul omului, tot așa intervine și Dumnezeu în cazuri de patimi ascunse și încuibate în adîncul inimii, acționînd ca un doctor în viața exterioară a omului, aducîndu-i în chip văzut și eficace vindecarea, chiar dacă aceasta va veni ceva mai tîrziu. La acestea cred că ne îndrumă citatul din Deuteronom, în care se spune: «să-ți aduci aminte de toată calea pe care te-a povățuit Domnul Dumnezeul tău prin pustie de acum patruzeci de ani, ca să te smerească, să te încerce și să afle ce este în inima ta și de ai să păzești ori nu poruncile Lui. Te-a smerit, te-a pedepsit cu foamea și te-a hrănit cu mana pe care tu nu o cunoșteai și pe care nu o cunoșteau nici părinții tăi, ca să-ți arate că nu numai cu pîine trăiește omul, ci că omul trăiește și cu tot cuvîntul ce iese din gura Domnului» ⁷¹⁵. Așadar să nu uiți că Dumnezeu te lovește și te încearcă numai ca să cunoască ce zace în adîncul inimii tale și cum ai să reacționezi în afară, după toate aceste certări. Tocmai acest lucru l-a vestit lui Iov Domnul prin furtunile și încercările pe care i le-a

712. *I Tim.* 1, 20.

713. *I Cor.* 5, 5.

714. *Ieș.* 10, 27.

715. *Deut.* 8, 2.

trimis, zicînd : «au strici judecata Mea și Mă faci pe Mine vinovat, ca să te arăți pe tine drept?» ⁷¹⁶. Și n-a zis : «să te faci drept», ci «să te arăți drept». Căci dacă așa erai înainte de încercări, atunci tot așa te-ai arăta și cînd ele vin peste tine.

Și iarăși, în alt loc, pe aceeași temă, din însemnările la cartea Ieșirii.

10. Zicea odată cineva dintre ai noștri, vrînd să încurajeze această cugetare, că adeseori, în bunătatea lor, stăpînii buni obișnuiau să zică slugilor care greșiseră : eu te-am stricat ! eu te-am făcut rău !, dînd prin aceasta să se înțeleagă că bunătatea și răbdarea lor s-a dovedit prilej de mai mare răutate, ca și cum ar spune careva din defăimători că stăpînul a mărturisit că el a făcut-o rea pe sluga respectivă. Tot așa s-a făcut și din bunătatea lui Dumnezeu prilej de învîrtoșare a lui Faraon, atunci cînd s-a spus că i-a învîrtoșat Dumnezeu inima. Dar el va fi încurajat din cuvîntul apostolic cînd l-a înțeles (cum se cuvine) : «sau disprețuiești tu bogăția bunătății Lui și a îngăduinței și a îndelungii Lui răbdări, neștiind că bunătatea lui Dumnezeu te îndeamnă la pocăință ? Dar după învîrtoșarea ta și după inima ta nepocăită, îți aduni minie în ziua miniei și a arătării dreptei judecări a lui Dumnezeu, care va da fiecăruia după faptele lui» ⁷¹⁷. Același apostol grăiește în aceeași epistolă către Romani : «Dacă Dumnezeu, voind să-și arate minia și să facă cunoscută puterea Sa, a suferit cu multă răbdare vasele miniei Sale gătite spre pieire» ⁷¹⁸ ca din îndelungă răbdarea lui Dumnezeu să se aducă și să se facă vase ale miniei. Căci dacă, pe temeiul îndelungii Lui răbdări, n-a pedepsit Dumnezeu pe păcătoși, ci i-a miluit, tot El i-a adus cumva, prin îndelunga Lui răbdare, să fie vase ale miniei și, prin aceasta, le-a învîrtoșat inima. Iar cînd nici în urma atîtor semne și minuni care s-au făcut, Faraon tot nu s-a lăsat convins, ci s-a opus cu și mai mare vrăjmășie, cum să nu-l osîndească să fie și mai învîrtoșat și mai necredincios printr-o învîrtoșare și necredință dovedite prin săvîrșirea minunilor ? Tot așa se spune și în Evanghелиii : «spre judecată am venit în lumea aceasta» ⁷¹⁹. Căci Mîntuitorul nu și-a fixat să vină în lume să facă judecată, ci urma să vină să judece pe cei ce n-au crezut Lui nici după atîtea semne cîte a făcut. Pentru că a

⁷¹⁶ Iov 40, 3 (după traducerea Sfîntului Sinod din 1914 sensul corespunde textului citat de Origen, pe cînd în ediția din 1975 el nu corespunde).

⁷¹⁷ Rom. 2, 4—5.

⁷¹⁸ Rom. 9, 22.

⁷¹⁹ In. 9, 39.

fost «pus spre căderea și spre ridicarea multora»⁷²⁰, dar desigur nu ca și cum venirea Lui ar fi fost pricina căderii lor.

11. Apoi și altele. Așa sînt minunile care se fac cu cei care-L primesc și care cred în El, după cum s-a întîmplat cu cei amestecați cu egiptenii, poporul peste care s-a pogorît mila Domnului. În schimb, celor care nu cred le învîrtoșează Dumnezeu inimile, lucru pe care ni-l pun înainte, în chip asemănător, și cele scrise în Evanghelie, acolo unde unora li se pare că Mîntuitorul ar fi pricina relelor: «Vai ție, Horazime! Vai ție, Betsaido! căci dacă în Tir și în Sidon s-ar fi făcut minunile care s-au făcut la voi, de mult s-ar fi pocăit, stînd în sac și în cenușă. Dar Tirului și Sidonului mai ușor le va fi în ziua judecării decît vouă. Și tu, Capernaume...»⁷²¹ și celelalte. Mîntuitorul, ca unul ce cunoaște mai dinainte necredința celor din Horazim, a celor din Betsaida și a celor din Capernaum și că mai ușor le va fi celor din Sodoma decît aceluia, la ziua judecării, de ce oare a săvîrșit minunile acestea în Horazim și în Betsaida atunci cînd a văzut că celor din Tir și celor din Sidon le va fi mai ușor la ziua judecării decît acestora?

Și apoi din nou altele :

12. «Dar tu să zici lui Faraon : așa zice Domnul, Israel este fiul Meu, întîi născutul Meu. Îți zic dar : lasă pe poporul Meu să Mi se închine ; iar de nu-l vei lăsa, iată îți voi ucide pe fiul tău cel întîi născut»⁷²². Trebuie spus celor ce zic că acestea sînt ale dreptului Dumnezeu și că primesc prea ușuratic cuvintele privitoare la învîrtoșarea inimii lui Faraon. Dar cum poate fi numit drept cel ce învîrtoșează inima regelui ca să nu dea drumul poporului și care amenință că, în caz că nu-l va elibera, va ucide pe fiul lui cel întîi născut? Și acum mărturisesc cu durere că Dumnezeu este Cel ce l-a făcut rău pe Faraon. Și acum, din nou, din alte pricini se vor întoarce și se vor întrista că nu se robesc literei, care într-adevăr nu poate salva dreptatea Creatorului, pentru că din clipa în care sînt constrinși și siliți să examineze aceste lucruri, vor trage concluzia că nu mai pot învinui pe Creator, ci vor trebui să spună doar că este bun. Trebuie avut grijă, așadar, să înțelegem cele la care s-a gîndit Domnul cînd a spus : «Domnul a învîrtoșat inima lui Faraon»⁷²³ și dacă sînt adevăr ori

720. Lc. 2, 34.

721. Lc. 10, 13—15.

722. Ieș. 4, 22—23.

723. Ieș. 10, 27.

minciună cele ce credem că s-au spus de către Moise cel insuflat de Dumnezeu. Căci în caz că ceea ce a spus el e minciună, atunci nu-s adevărate nici spusele lui în legătură cu poporul lui Dumnezeu însuși, iar dacă-i adevărat, atunci să înțeleagă că de bună voia Sa a făcut cele ce scrie : «iar de nu-l vei lăsa...»⁷²⁴. Și în alt loc «pînă cînd nu vei vrea să te smerești înaintea Mea?»⁷²⁵ Ce oare ? Pînă cînd nu vei vrea să te smerești înaintea Mea ? Pe față i se aduce vină lui Faraon că nu s-a rușinat, dar nu că n-a fost în stare, ci că n-a vrut. Cum a spus și mai înainte Moise însuși : «să cunoști că al Domnului este pămîntul. Dar tu și slujitorii tăi nu vă temeți încă de Domnul Dumnezeu»⁷²⁶. Ceea ce vrea să spună că, pînă la urmă, tot se vor teme. Iar în cazul acesta se vor declara împăcați și eterodocșii cu bunătatea lui Dumnezeu, dar nici despre firea omului nu vor mai spune că-i sortită pierzaniei.

Tot din volumul II la «Cîntarea Cîntărilor».

13. În acest pasaj să iei aminte și la următoarele : Soarele, care e alb și strălucește, pare a fi pricină că unele lucruri par negre. Propriu-zis, nu soarele în sine însuși este pricina înnegririi, ci în raport cu lucrul înnegrit. Tot așa, nu Domnul este Cel ce a învîrtoșat cîndva inima lui Faraon, ci cauza acestei învîrtoșări este faptul că viața evreilor era supusă la chinuri de către Faraon prin muncile cele grele la cărămidă și la olărie⁷²⁷. Evreii nu munceau pe munți și pe dealuri, ci pe loc șes. Faraon, devenind cu totul trupesc prin răutatea sa, a vrut să aibă vase frumoase de ceramică și a pus evreii să lucreze olărie. Dar olăritul nu avea un început bun. Căci Faraon a fost uscat de razele lui Dumnezeu care a cercetat pe Israil, precum lutul olarilor se usca la soare. Căci astfel trebuie tîlcuit acest pasaj și un traducător bun așa urmează să transcrie împlinirea dintr-o limbă în alta. Asta e bine pentru cine înțelege că evreii nu gemeau nici din pricina cărămizii⁷²⁸, nici a olăriei, ci din pricina muncilor. Strigătele lor s-au înălțat la Dumnezeu nu pentru olărie, ci tot pentru munci. De aceea a și auzit Dumnezeu suspinele lor. Dumnezeu n-ar fi ascultat suspinele evreilor dacă ei ar fi strigat doar din pricina confecționării cărămizilor și a altor lucrări pămîntești, nu din aceea a chinurilor la care erau supuși.

724. Ieș. 4, 23.

725. Ieș. 10, 3.

726. Ieș. 9, 29—30.

727. Ieș. 1, 14.

728. Ieș. 2, 23 ș. urm.

A. INDICE SCRIPTURISTIC

Facere :

1, 3: Rug. XXIV, 5: 251
 1, 5: Filoc. T, 17: 318
 7: Rug. XXXIII, 2: 289
 9: Rug. XXIV, 5: 252
 11: Mat. X, 19: 48; Rug. XXIV, 5: 252
 16: Filoc. XIV, 1: 357
 20: Mat. X, 11: 30; Rug. XXIV, 5: 252
 21: Mat. X, 11: 30
 22: Luc. XI, 1: 98
 24: Rug. XXIV, 5: 252; Filoc. XXIII, 1: 450
 27: Luca VIII, 2: 92; XXXIX, 5: 131
 2, 8: I, 17: 318
 16: VII, 2: 344
 3, 1: Rug. XXIX, 18: 281
 8: Rug. XXIII, 5: 247; Filoc. I, 17: 318
 9: Mat. X, 14: 35
 23: Ioan XXIX, 176: 164
 3, 24: Luca XXIV, 1: 116
 4, 5: Rug. XXIX, 18: 281
 7: Mat. X, 14: 35
 16: Rug. XXVIII, 6: 248; Filoc. I, 17: 319
 6, 12: Luca XXI, 7: 123
 9, 20: Rug. XXIX, 18: 231
 11, 1, 2: Filoc. XXII, 7: 448
 29: Filoc. I, 9: 350
 12, 1: Luca XXII, 5: 113
 17, 14: Filoc. I, 18: 319
 19, 18: Rug. XXVII, 13: 264
 30: Filoc. I, 9: 311
 37: Rug. XXVII, 13: 264
 38: Rug. XXVII, 13: 264
 22, 17: Filoc. I, 27: 326
 23, 3: Filoc. I, 21: 321
 25, 9: Filoc. I, 21: 321
 23: Rug. V, 4: 210
 26, 13: Luca XI, 2: 99
 27, 1: Rug. XIX, 18: 281
 27: Mat. X, 6: 23
 28: Rug. XV, 44: 235
 28, 12: Rug. XI, 3: 223
 28, 20-2: Rug. 111, 1: 206
 39, 7: Rug. XXIX, 18: 281
 40, 22: Mat. X, 22: 53
 29: Filoc. I, 20: 321
 48, 16: Rug. XXXI, 5: 286
 48, 22: Filoc. I, 20: 321
 49, 10: Mat. X, 20: 52; Filoc. I, 3: 305; XX, 11: 450
 16: Ioan XXI, 18: 182
 50, 13: Filoc. I, 20: 321

Ieşire :

1, 14: Filoc. XXVII, 12: 500
 2, 23: Filoc. XXVII, 12: 500
 3, 4: Luca XI, 4: 100
 5: Ioan XIX, 106: 178; 107: 181
 14: Rug. XXIV, 2: 249
 4, 11: Filoc. XXIII, 12: 458
 21: Filoc. XXI, 6: 425
 23: Filoc. XXI, 8: 427; XXVII, 12: 499; 500
 7, 1: Ioan XXVII, 96: 175
 3: Filoc. XXI, 6: 425; XXVII, 1: 490
 5: Filoc. XXVII, 7: 495
 10: Filoc. XVII, 6: 494
 11: Filoc. XVIII, 17: 391
 14: Filoc. XXI, 13: 432
 8, 8: Rug. III, 2: 205; 206
 17: Rug. VIII, 3: 206
 28: Rug. VIII, 3: 206
 23: Filoc. XXI, 10: 429
 30: Rug. VIII, 3: 206
 9, 16: Filoc. XXIII, 20: 466
 17: Filoc. XXI, 8: 427
 27: Rug. VIII, 3: 206; 280
 29: Filoc. XXVII, 12: 500
 33: Rug. VIII, 3: 206
 10, 3: Filoc. XXVII, 12: 500
 17: Rug. VIII, 3: 206
 27: Filoc. XXVII, 1: 490; 1: 491; 4: 492; XXVII, 8: 497; 499
 11, 2: Filoc. XIII, 2: 354; XXII, 7: 447
 12, 4: Filoc. XXI, 8: 185
 12: Filoc. XXI, 8: 427
 38: Filoc. XXVII, 5: 494
 35: Filoc. XXII, 2: 354
 13, 3: Luca XIV, 7: 105
 14, 15: Ioan XVIII, 101: 176
 15, 16: Luca XXII, 10: 115
 17: Mat. XI, 14: 66
 26: Filoc. XXVII, 1: 482
 16, 29: Filoc. I, 18: 320
 19, 5: Rug. XXVII, 7: 260
 19: Luca XI, 4: 100; Filoc. XXI, 21: 441
 20, 5: Filoc. I, 8: 310
 7: Rug. XXIV, 3: 249
 12: Filoc. I, 20: 321
 18: Luca I, 4: 80
 23, 13: Filoc. XVII, 5: 378
 20: Luca X, 7: 97
 24, 2: Filoc. XX, 23: 418
 25: Filoc. I, 9: 314
 40: Filoc. I, 13: 315
 31, 18: Ioan XL, 280: 186
 32, 32: Filoc. V, 6: 339
 32, 11: Rug. XIII, 3: 230

34, 20: Filoc. T, 28: 327
 34, 23: Luca XIV, 7: 105

Levitic :

4, 2: Rug. XXVIII, 9: 271
 11: Filoc. XX, 20: 416
 13: Filoc. I, 18: 319
 12, 2-4: Luca XIV, 6: 105
 17, 11: Rug. XXIX, 2: 272
 18, 5: Luca XXXIV, 1: 124
 19, 26: Filoc. XX, 20: 417
 26, 3: Filoc. XXVI, 3: 484
 10-11: Mat. X, 15: 40
 27, 1: Rug. III, 4: 206

Numeri :

6, 1: Rug. III, 4: 207
 1, 2: Rug. III, 4: 207
 13: Rug. III, 4: 207
 21: Rug. III, 4: 207
 11, 4-6: Rug. XXIX, 13: 278
 10: Rug. XXIX, 13: 278
 18-20: Rug. XXIX, 13: 278
 13-20: Rug. XXIX, 14: 278
 23, 25: Filoc. XX, 22: 417
 27, 17: Ioan I, 1: 144
 30: 2-5: Rug. III, 4: 207

Deuteronom

1, 31: Mat. X, 14: 35
 4, 16-17: Luca VIII, 3: 93
 24: Luca XXVI, 1: 116
 6, 4-5: Luca XXXIV, 1: 124
 5: Luca XXXIV, 1: 124
 13: Luca XXX, 4: 123
 7, 13: Luca XXXIX, 3: 130
 8, 2: Filoc. XXVII, 9: 497
 3: Rug. XXIX, 17: 280
 3-5: Luca XXVI, 5: 118
 15: Rug. XXIX, 17: 280
 9, 9-10: Rug. XXVII, 4: 259
 18: Rug. XIV, 3: 230
 10, 12: Luca XXXIX, 6: 132
 22: Filoc. T, 27: 326
 14, 3: Rug. XXVIII: 12: 263
 5: Filoc. I, 18: 319
 15, 9: Rug. X, 2: 220
 15, 6: Filoc. XXVI, 5: 486
 16, 16: Rug. XX, 2: 24; XXVII, 16: 266
 18, 14: Filoc. XX, 22: 417
 15: Filoc. XX, 22: 417
 22, 6: Ioan II, 7: 173
 23, 1: Rug. XX, 1: 240
 3: Rug. XX, 1: 240
 25, 4: Filoc. I, 13: 314
 27, 26: Filoc. IX, 1: 346
 28, 1-5: Filoc. XXVI, 3, 484
 16: Filoc. XXVI, 3: 484

58: Filoc. XXVI, 2: 483
 30, 14: Rug. XXV, 1: 252
 30, 19: Filoc. XXII, 5: 424
 32, 21: Filoc. I, 4: 305
 2-3: Rug. XXIV, 3: 250
 32: Filoc. XXII, 10: 448
 6: Rug. XX, 1: 243
 8-9: Filoc. XXII, 7: 447
 18: Rug. XXII, 1: 243
 29: Rug. XXII, 1: 243
 21: Filoc. V, 4: 305
 22: Luca XXVI, 2: 117
 43: Rug. XV, 3: 233
 32, 43: Rug. 3: 233
 33, 24: Filoc. XXVI, 2: 484

Isosua

10, 12: Rug. XIV, 5: 231
 13, 21: Filoc. T, 22: 323
 19, 40-48: Filoc. XIII, 3: 356

Judecători

8, 26: Rug. XXIX, 3: 273
 11, 30-31: Rug. IV, 2: 208
 13, 6: Rug. XIII, 2: 226
 16, 30: Rug. XIV, 5: 231

I Regi

1, 1: Mat. X, 18: 44
 9-10: Rug. IV, 1: 208; Rug. XIII, 2: 225
 11: Rug. IV, 2: 208; XIV, 4: 230
 20: Rug. XVI, 3: 235
 2, 25: Rug. XXVIII, 9: 268; 271
 12, 16: Rug. XIII, 5: 223
 18: Rug. XIII, 5: 228
 15, 11: Filoc. I, 8: 310
 16, 14: Filoc. VI, 2: 342
 19, 18: Filoc. I, 8: 310; 316

II Regi

7, 18-22, Rug. XXX, 3: 289

III Regi

2, 6: Filoc. XXVII, 7: 496
 4, 23: Ioan, XL, 281: 186
 29: Filoc. XVIII, 16: 390
 32-33: Filoc. V, 3: 337
 5, 4: Ioan, XXXIX, 270: 185
 17-18: Ioan, XXXIX, 266: 183
 29-32: Ioan, XXXIX, 269: 184
 6, 1: Ioan, XXXIX, 271: 187
 2: Ioan, XL, 275: 186
 8: Ioan, XL, 278: 186
 10: Ioan, XL, 179: 186
 16-17: Ioan, XL, 285: 186

7, 1-13: Ioan, XLI, 285: 187
 8, 11: Ioan, XXXIX, 264: 182
 10, 5-7: Filoc. XVIII, 16: 390
 12, 29: Filoc. XIII, 3: 356
 32: Filoc. XXIII, 4: 453
 13, 1-2: Ioan, XXI, 118: 18
 1-3: Filoc. XXIII, 4: 453
 17, 1: Mat. XI, 18: 44
 17, 9: Filoc. XXVI, 4: 485
 18, 19: Rug. 317 (note)
 19, 16: Mat. X, 18: 44
 23, 15: Rug. VI, 20: 214

IV Regi

4, 3: Filoc. XXVI, 4: 485
 13, 14: Filoc. XXVI, 4: 485
 20, 1: Rug. XIII, 2: 225
 23, 15: Rug. VI, 5: 214

II Cronici

31, 35: Rug. XXIX, 5: 274

Estera

3, 7: Rug. XIII, 2: 225
 4, 1: Rug. XIII, 2: 225
 17: Rug. XIV, 3: 230
 6, 3: Rug. XVI, 3: 235

Iov

1, 5: Rug. XVIII, 10: 271
 9-11: Rug. XXX, 2: 282
 22: Rug. X, 1: 220
 2, 4-5: Rug. XXX, 2: 282
 9: Rug. XXX, 2: 282
 10: Rug. X, 1: 220; Filoc. XXVI, 8: 489
 3, 7: Rug. XIII, 4: 228
 8: Filoc. I, 5: 307
 7, 1: Rug. XXIX, 2: 272
 11, 3: Filoc. XXVI, 5: 486
 14, 2: Rug. XVII, 2: 237
 4-5: Luca, II, 1: 83; XV, 3: 103
 40, 3: Filoc. XVII, 9: 498
 8: Luca, XXVI, 4: 118
 19: Rug. XVI, 5: 256

Psalmi

1, 1: Filoc. II, 3: 331
 2: Mat. X, 15: 30; Luca XXXIX, 2: 130
 2, 8: Filoc. XXIII, 22: 450
 4, 1: Rug. XXX, 2: 282
 4, 5: Filoc. V, 8: 310
 6: Ioan XIX, 104: 177
 Rug. IX, 2: 212; Filoc. XV, 7: 363; XXVI, 1: 482; XXVII, 8: 489
 5, 3: Rug. XII, 2: 224

9: Rug. VIII, 1: 217
 9, 13: Filoc. XV, 18: 370
 10, 7: Ioan, XIX, 103: 177
 11, 6: Filoc. II, 4: 331
 12, 4: Filoc. VIII, 1: 384
 14, 6: Filoc. XXVI, 15: 486
 15, 4: Filoc. XVII, 6: 378
 17, 28: Rug. XXIX, 2: 272
 18, 4: Mat. X, 16: 41
 5: Filoc. XVIII, 8: 386
 19, 8: Rug. XIII, 3: 226
 21, 2: Mat. XV: 38
 21, 6: Luca, XIV, 8: 106
 24: Rug. XV, 3: 234
 23, 8: Luca X, 3: 96
 24, 1: Rug. XX, 2: 219
 24, 1: Rug. IX, 2: 218
 25, 2: Rug. XXIX, 5: 273; 287
 26, 5: Filoc. XV, 7: 363
 Mat. X, 15: 38
 27, 3: Rug. XXXIII, 4: 290
 29, 1: Rug. XXIV, 4: 250
 30, 18: Rug. XXIV, 5: 250
 31, 11: Filoc. XXVII, 6: 494
 32, 17: Rug. XII, 3: 226
 33, 7: Rug. XXXI, 5: 286
 18: Rug. XXIX, 3: 273, 282
 19: Filoc. XXVI, 5: 486
 28: Rug. XXIX, 3: 273; XXX, 1: 282
 30: Filoc. XXVII, 6: 495
 34, 18: Filoc. IX, 2: 347
 35, 9: Filoc. XV, 7: 363
 36, 12: Mat. X, 2: 19
 37, 1: Filoc. XXVII, 7: 496
 5: Rug. XXXIII, 4: 289
 39, 11: Filoc. V, 5: 338
 44, 2-3: Filoc. XV, 12: 306
 2-8: Filoc. XV, 12: 367
 48, 12: Filoc. XX, 17: 413
 50, 8: Filoc. XVIII, 16: 390
 54, 6: Luca, XXVII, 6: 121
 57, 3: Rug. V, 4: 210
 4: Rug. XXI, 2: 242
 3-4: Filoc. XXV, 16: 478
 65, 10: Rug. XXIX, 16: 280
 67, 12: Filoc. XV, 4: 360; XVIII, 8: 385
 12-13: Ioan, VIII, 48: 156; 157
 14: Luca, XXVII, 6: 121
 19: Luca, XXVII, 5: 121
 68, 32: Filoc. V, 6: 339
 71, 6: Mat. II, 1: 15, 1
 71, 7-8: Filoc. I, 5: 306; VI, 1: 341
 73, 15: Rug. XXVII, 12: 263
 20: Rug. XIII, 3: 227
 76, 1: Ioan, XVIII, 101: 176
 77, 1: Luca, XIV, 7: 105
 29: Rug. XXVII, 10: 262
 80, 5: Mat. XI, 2: 61

12-13: Filoc. XXI, 5: 424
 874, 4: Mat. X, 22: 13; 53
 89, 1-2: Rug. V, 4: 210
 4: Rug. XXVII, 13: 264
 90, 1: Filoc. II, 5: 332
 13: Rug. XIII, 3: 227
 94, 8: Rug. XXVII, 13: 264
 101, 27: Luca. XXII, 7: 114
 103, 1: Filoc. XII, 1: 352
 4: Rug. XXXIII, 2: 289
 5: Luca XXVI, 1: 117
 1-8: Rug. XXX, 2: 289
 14-15: Luca XXX, 7: 127;

Filoc. XX, 3: 403
 25: Rug. I, 1: 199
 37: Luca I, 6: 82
 106, 20: Rug. XXVII, 2:
 258

Filoc. XVIII, 10: 387
 108, 1: Rug. III, 5: 215
 1—2: Filoc. XXIII, 12: 459
 1—7: Filoc. VII, 1: 343
 7: Rug. V, 5: 211
 10-11: Rug. XXIV, 5: 250
 14: Filoc. XXIII, 8: 456
 109, 4: Rug. XV, 1: 233
 113, 16: Luca, XXII, 9: 114
 114, 7: Ioan, XII, 77: 161
 118, 25: Rug. II, 2: 203;
 28: Luca, I, 3: 80
 62: Rug. XII, 2: 224
 105: Filoc. XV, 7: 363
 119, 7: Ioan, XXXIX, 267:
 184

120, 4: Luca, XXXIV, 5: 126
 122, 1: Rug. XXI, 4: 248
 126, 1: Filoc. XXI, 18: 437;
 XXVI, 7: 488
 127, 3—5: Luca, XXIX, 3:
 130
 140, 2: Rug. XII, 2: 224
 141, 2: Rug. XXXI, 1: 283
 147, 14: Filoc. XVIII, 8: 385
 148, 3: Rug. VII, 1: 215

Pilde

1, 6: Filoc. I, 10: 312
 17: Rug. XXIX, 16: 280
 24: Filoc. V, 3: 337
 3, 4: Luca II, 5: 85
 12: Filoc. XXVII, 6: 495
 18: Rug. XXVII, 10: 262
 23: Filoc. XX, 22: 417
 27: Ioan X&X, 103: 177
 6, 8: Filoc. pref.: 300
 8, 5: Filoc. XVIII, 24: 396
 8: Mat. II, 1: 152; Filoc.
 VI, 1: 341
 22: Ioan, IX, 55: 157
 9, 4—6: Filoc. XVIII, 24:
 396
 10, 19: Rug. XXI, 2: 242;

Filoc. V, 3: 337
 31: Rug. XXIX, 9: 372
 13, 8: Filoc. XXVII, 6: 487
 15, 17: Rug. XXVII, 6: 260
 32: Rug. XXVIII, 7: 270
 20, 13: Ioan, XLIII, 304: 192
 22, 20: Filoc. I, 11: 313
 26-27: Rug. XXVII, 5: 269
 25, 20: Mat. X, 14: 37
 30, 9: Rug. XXIX, 5: 274
 24—28: Filoc. XVIII, 14:
 411

Eclesiast

3, 1: Mat. X, 10: 29
 5, 1: Rug. XXXIII, 4: 248;
 Filoc. I, 28: 327
 4: Rug. III, 4: 207
 12, 11: Mat. X, 1: 17;
 Filoc. VI, 1: 341
 12: Filoc. IV, 3: 335; V, 1:
 337

Cîntarea Cîntărilor

2, 9: Rug. XXIX, 9: 275
 10: Rug. XXIX, 9: 275

Isaia

1, 1: Luca, XXI, 1: 107
 2: Rug. XXVII, 1: 243
 6: Luca, XXXIV, 6: 126
 15: Rug. XXXI, 6: 287
 1, 19: Filoc. XXI, 5: 424
 4, 4: Luca, XIV, 3: 103;
 Rug. XXIX, 15: 279
 5: Filoc. I, 8: 310
 5, 1: Luca, X, 3: 95
 6, 1: Ioan, XXIX, 178: 164
 8: Ioan, XXIX, 177: 164
 9: Ioan, XXIX, 177: 164
 7, 15: Filoc. I, 8: 306
 8, 8—9: Filoc. I, 5: 306
 1-14: Filoc. I, 28: 327
 11, 6-7: Filoc. I, 8: 310
 12, 40: Filoc. XXVII, 8: 496
 14, 12: Ioan XII, 78: 61;
 Filoc. I, 25; 325; 326;
 XXVI, 7: 489
 20, 3: Filoc. XXVI, 4: 485
 22, 22: Filoc. V, 6: 339
 25, 8: Rug. XIII, 3: 227
 28, 16: Filoc. I, 28: 327;
 X, 1: 349
 29, 8: Mat. X, 24; 57
 11: 330; V, 6: 339
 13: Ioan, XIX, 109: 179
 14: Filoc. II, 2: 330
 34, 4: Filoc. XXIII, 15: 462
 34, 5: Rug. XXVI: 3: 254
 35, 6: Mat. XI, 8; 68
 40, 3-4: Luca XXI, 5: 109;

Ioan, XVII, 95: 175; XXI,
 117: 181
 6: 62: Ioan, XVIII, 100: 176
 6-8: Rug. XVII, 2: 237
 7: Filoc. I, 8: 310; XXIII,
 5: 507
 9: Ioan, X, 169: 159
 42: 18 Mat. XI, 68
 45, 1-3: Filoc. XXIII, 5: 454
 7: Filoc. I, 8: 310
 23: Rug. XXXI, 3: 285
 47, 13: Filoc. XXIII, 18: 465
 49, 22-23: Rug. XV, 3: 233
 52, 7: Ioan, VIII, 51: 157;
 IX, 63: 159
 53, 2: Filoc. XV, 12: 367
 4: Luca, XXXIV, 7: 127
 54, 1: Mat. X, 23: 56;
 Luca XXI, 3: 108
 11-14: Ioan XLII, 295: 189
 15: Ioan, XLII, 295: 190
 58, 9: Rug. X, 1: 219
 60, 1: Filoc. XV, 7: 363
 2: Filoc. XV, 7: 363
 13-20: Ioan, XLII, 295: 189
 61, 1: Filoc. V, 8: 310
 63, 1—3: Filoc. XV, 12:
 310
 17: Filoc. XXI, 16: 429
 65, 23: Luca, XXXIX, 3:
 130

Ieremia

1, 1: Mat. XI, 18: 44; Luca
 XXI, 2: 108
 7: Ioan XXX, 184: 166
 3, 23: Rug. XXIII, 3: 247
 6, 16: Ioan XIX, 104: 177
 7, 22—23: Rug. IX, 3: 219
 9, 6: Filoc. XXVI, 4: 485
 22: Mat. X, 19: 49
 10, 2: Filoc. XXIII, 15: 463
 15, 14: Filoc. I, 8: 310
 17, 21: Filoc. I, 18: 320
 27: Filoc. XXVI, 8: 489
 20, 7: Mat. X, 18: 45;
 Filoc. XXI, 11: 429
 23, 24: Rug. X, 2: 219; 220
 26, 3: Filoc. XXIII, 10: 457
 28, 1—17: Luca, I, 1: 78
 38, 6: Filoc. XXVI, 3: 485
 44, 22: Filoc. X, 1: 349
 |

Iezechiel

2, 3: Ioan, XXX, 184: 166
 10: Filoc. V, 6: 339
 27: Filoc. XXVII, 7: 495
 11, 19—20: Filoc. XXI, 6,
 425; 432
 18, 8: Filoc. XXVI, 5: 487
 21: Mat. X, 11: 31
 23: Mat. X, 11: 31

24: Mat. X, 11: 31, 32
 22, 17: Mat. X, 13: 35
 20: Mat. X, 13: 35
 24, 13: Filoc. XXVII, 6: 495
 26—28: Filoc. I, 25: 325
 28, 3: Filoc. XXVIII, 16: 391
 15: Filoc. XXVI, 7: 489
 29, 11: Filoc. I, 25: 325
 34, 17—19: Filoc. XI, 2: 350; 351

Daniel

1, 20: Filoc. XVIII, 16: 390
 6, 11—12: Rug. XII, 2: 224
 23: Rug. XIII, 2: 226
 7, 10: Filoc. V, 6: 339
 8, 5: Filoc. XXIII, 5: 454
 9, 24: Filoc. I, 5: 307
 12, 2: Ioan XI, 74: 160
 3: Mat. X, 3: 20
 Cint. trei itneri
 1, 1—2: Rug. XIV, 4: 230

Osea

3, 4: Filoc. I, 2: 305
 4, 14: Filoc. XXVII, 4: 493
 7, 6: Rug. XXX, 3: 283
 10, 12: Filoc. XV, 7: 362
 12, 4: Filoc. VIII, 1: 344
 14, 10: Rug. II, 5: 204;
 Filoc. XVIII, 16: 390

Amos

1, 1: Luca, XXI, 1: 108
 3, 6: Filoc. I, 8: 310

Miheea

1, 12: Filoc. XXVI, 8: 489
 5, 1: Filoc. I, 5: 306
 6, 8: Filoc. XXI, 5: 424

Ioil

2, 28: Mat. X, 18: 46

Iona

2, 2—4: Rug. XIV, 5: 231

Avacum

3, 1—2: Rug. XIV, 4: 230

Zaharia

3, 3: Luca, XIV, 3: 103
 7, 10: Rug. IX, 3: 219
 9, 10: Filoc. I, 7: 310

Maleahi

1, 11: Rug. XXXI, 4: 285

Tobit

3, 1—2: Rug. XIV, 4: 230
 12, 7: Filoc. XXII, 8: 447
 8: Rug. XI, 1: 221
 12: Rug. XI, 1: 221; XXXI, 5: 286
 15: Rug. XI, 1: 221

Înțelepciunea lui Solomon

1, 4: Filoc. XXII, 7: 447
 7, 16: Filoc. XXI, 19: 432
 17—20: Luca XXI, 6: 110
 9, 6: Mat. X, 19: 49
 13—16: Rug. I, 2: 199
 10, 5: Filoc. XXII, 5: 447
 13, 15: Mat. XI, 18: 68
 16, 28: Rug. XXXI, 1: 284
 17, 1: Filoc. I, 29: 328

Întel. Sirah. Susana

39, 21: Filoc. XVIII, 3: 403
 42: Filoc. XXI, 1: 480; 16: 435; XXIII, 4: 453;
 XXIV, 2: 479

II Macabei

6, 12: Filoc. XXVII, 7: 495
 15, 14: Rug. XI, 1: 222

NOUL TESTAMENT

Matel

1, 1: Ioan IV, 22: 149
 2: Filoc. XV, 19: 370;
 XXI, 16: 486
 6: Rug. XXII, 1: 243
 11: Rug. XXXI, 4: 285
 23: Filoc. I, 6: 306
 2, 5—6: Ioan, XXIX, 175: 164
 23: Mat. X, 16: 41
 3, 4: Luca, XI, 5: 101;
 Filoc. XXVI, 4: 485
 5: Rug. II, 4: 204
 7: Rug. XXVII, 12: 263
 8: Rug. XXVIII, 3: 268
 11: Ioan, XXIX, 179: 165
 17: Mat. X, 11: 28, 37
 8: Filoc. I, 17: 319
 11: 22; 33; Rug. XI, 2: 222
 12: Mat. X, 20: 51; Filoc. XXI, 5: 434
 16: Filoc. XV, 7: 363
 17: Mat. X, 14: 37
 4, 19: Filoc. XVIII, 8: 385;
 XXVI, 2: 3
 24: Filoc. XXVI, 3: 484
 5, 1: Mat. X, 9: 27
 1—2: Rug. XVIII, 3: 238
 8: Filoc. XV, 6: 362

9: Filoc. VI, 1: 341; XVI, 4: 374
 12: Mat. X, 18: 47
 14: Mat. X, 3: 20; Filoc. I, 27: 326, 2; XV, 7: 363
 16: Mat. X, 3: 21; Ioan XXXIV, 211: 169
 17: Mat. X, 12: 33
 18: Filoc. II, 4: 331
 19: Filoc. II, 4: 331
 22: Filoc. I, 20: 321; XXI, 5: 424
 23—24: Filoc. II, 2: 202
 26: Rug. XXIX, 55: 279
 28: Mat. X, 19: 481; Luca II, 3: 85; Filoc. I, 19: 390; XVIII, 15: 389; XXI, 5: 424
 29: Filoc. I, 4: 320
 34: Filoc. I, 20: 322
 39: Filoc. I, 19: 320; XXI, 5: 424
 40: Filoc. XV, 11: 366
 44: Rug. II, 2: 201
 XXII, 4: 260; Ioan X, 45: Mat. IX, 65: 245; Rug. 65:
 6, 1: Mat. X, 16: 41
 2: Rug. XXVIII, 1: 267;
 XXXI, 8: 275
 5: Rug. XIX, 2: 239
 5—8: Rug. XI, 2: 241; 242
 6: Rug. XX, 2: 241
 6—8: Rug. XIX, 1: 242
 7: Rug. II, 2: 201; XXXI, 2: 242
 8: Rug. V, 2: 209; 237
 9: Rug. XXII, 3: 244
 9—10: Rug. XVIII, 2: 238
 11: Rug. XXVII, 1: 257;
 XXVII, 16: 266
 12: Rug. XXVIII, 8: 270
 13: Rug. XXIX, 1: 272;
 XXIX, 11: 276; 14: 278
 14: Rug. IX, 1: 217
 20: Luca II, 4: 85
 21: Mat. X, 14: 38
 27: Luca XI, 2: 99
 6, 33: Rug. II, 2: 201
 7, 6: Mat. X, 9: 27; Filoc. XXII, 7: 447
 7: Mat. X, 9: 27; Filoc. XIII, 4: 356
 8: Mat. X, 9: 27
 18: Mat. X, 11: 31; Filoc. XXI, 17: 436
 22: Filoc. I, 2: 304
 24: Luca XXIV, 4: 118;
 Filoc. XXI, 5: 424
 24—28: Filoc. I, 3: 80;
 XXVI, 4: 119
 29: Ioan XXIX, 199

8, 4: Ioan, XXXIV, 211: 169
 17: Luca XXXIV, 7: 127
 20: Mat. XI, 6: 65
 26: Ioan II, 8: 173
 29: Mat. XI, 13: 65
 9, 29: Filoc. XI, 2: 353
 35: Filoc. XXVI, 3: 484
 38: Rug. II, 2: 201
 10, 18: Filoc. XII, 2: 304
 23: Mat. X, 23: 55
 25: Mat. X, 15: 75; Filoc. XVIII, 11: 388
 28: Luca XXXVI, 1: 128
 30: Rug. XI, 5: 223
 11, 2: Filoc. XXI, 16: 435
 11, 3: Mat. X, 20: 51; Luca XXVII, 3: 120; Ioan VI, 29: 151
 11, 5: Mat. X, 22: 67; Ioan VIII, 47: 156; Filoc. XXI, 14: 433
 9: Mat. X, 22: 53; Rug. II, 5: 204
 10: Ioan XVIII, 99: 176
 11: Mat. X, 22: 53; Luca X, 7: 97; Ioan XIX, 112: 180; 181
 12: Ioan, XIX, 105; 178
 13: Mat. X, 20: 51; Ioan XIX, 112: 165
 14: Mat. X, 20: 50; Ioan XXX, 181: 165; XIX, 114: 180
 25: Mat. X, 20: 39; Filoc. XXI, 11: 430
 28: Luca XXXIV, 7: 127; XXXVI, 1: 128
 29: Luca VIII, 5: 93
 12, 2: Mat. X, 20: 51
 36: Filoc. IX, 1: 349
 42: Mat. X, 17: 42
 13, 3: Filoc. XXI, 15: 434
 7: Filoc. XXI, 13: 431
 11: 14: 23: Mat. X, 4: 22
 16: Ioan XLIII, 302: 191
 17: Ioan XLIII, 302: 191
 24—43: Filoc. pref. 301
 34: Mat. X, 4: 22
 36: Mat. II, 1: 17
 37: Mat. X, 2: 18
 38: Mat. X, 2: 18; 19
 42: Mat. X, 4: 19; 20
 43: Mat. X, 4: 19; 20; 21
 44: Mat. X, 4: 21; 9; Filoc. I, 26: 326
 45: Mat. X, 3: 24; 26; 27
 47: Mat. X, 10: 29; 32; 33
 49—50: Mat. X, 12: 33
 51: Mat. X, 13: 35
 52: Mat. X, 14: 36; 39; 25
 53—54: Mat. X, 16: 40; 41; 42

55: Mat. X, 17: 42
 56: Mat. X, 16: 42; 43
 57: Mat. X, 17: 41; 44; 44
 58: Mat. X, 19: 47
 14, 1—2: Mat. X, 20: 49; 50
 3: Mat. X, 20—21: 51; 52
 4: Mat. X, 21: 52; 53
 12: Mat. X, 23: 55
 13: Mat. X, 23: 55
 14: Mat. X, 25: 55; 56; 58
 15: Mat. XI, 1: 58; 59
 16: Mat. XI, 2: 59
 17: Mat. XI, 2: 60
 19—20: Mat. XI, 3: 62
 21: Mat. XI, 3: 61
 22: Mat. XI, 5: 63
 24: Mat. XI, 6: 64
 27: Mat. XI, 6: 65
 30: Mat. XI, 6: 65
 31: Mat. X, 19: 47
 33—34: Mat. XI, 6: 65
 15, 7: Ioan XIX, 189: 179
 13: Mat. XI, 14: 66
 14: Mat. XI, 14: 67
 24: Luca XXXIV, 4: 125; Ioan XLII, 295: 190; Filoc. I, 24: 324; 26: 326
 16, 14: Mat. X, 20: 51
 18: Filoc. IV, 2: 336; XV, 18: 370
 17, 1: Filoc. XV, 19: 371
 6: Filoc. XV, 14: 367; 368
 15: Rug. XIV, 6: 232
 20: Mat. X, 20: 47; 48
 18, 10: Rug. XI, 5: 223
 32—35: Rug. XXVIII, 6: 270
 19, 17: Rug. XV, 3: 233
 21: Mat. X, 6: 24
 27: Mat. X, 3: 24
 28: Mat. XI, 4: 63
 37—38: Filoc. XVIII, 8: 386
 20, 29: Luca XXXIX, 4: 131
 21, 25: Mat. XI, 20: 50
 40: Mat. XI, 3: 66
 41: Mat. X, 2: 24
 43: Mat. X, 23: 55
 22, 29—30: Luca XXXIX, 2: 130
 32: Rug. XVI, 1: 234
 40: Luca XXXIV, 1: 124
 23, 8: Ioan III, 19: 148
 14: Filoc. II, 3: 330
 33: Luca VIII, 3: 92
 34: Filoc. XVIII, 16: 391
 24, 14: Filoc. I, 2: 304
 20: Rug. II, 2: 201
 35: Filoc. I, 2: 304
 25, 21: Ioan XIX, 105: 178; Filoc. XXIV, 4: 481—482
 26: Filoc. XXV, 4: 481
 29: Mat. X, 19: 47

35: Rug. XI, 2: 222
 40: Ioan XI, 68: 160
 41: Filoc. XXI, 5: 421; 481
 26, 13: Ioan XI, 68: 160; Filoc. XXIII, 13: 461
 31: Filoc. XV, 17: 369
 34: Filoc. XV, 17: 369
 41: Mat. X, 2: 19; Luca XI, 3: 99
 27, 1: Mat. X, 2: 52
 28, 18: Rug. XXVI, 4: 255
 19: Mat. X, 18: 46

Marcu

1, 1: Ioan XLII, 295: 162
 35: Rug. XII, 2: 225
 3, 17: Filoc. XV, 18: 370
 4, 11: Filoc. XVIII, 9: 391; XXI, 15: 433
 12: Filoc. XXI, 6: 426
 5, 28: Mat. X, 4: 48
 30: Mat. X, 4: 22
 6, 1: Mat. X, 19: 41
 6, 5: Mat. X, 19: 47; 48
 8: Ioan XIX, 107: 178
 14: Mat. X, 20: 49
 15: Mat. X, 20: 51
 6, 18: Mat. XI, 22: 53
 39—40: Mat. XI, 3: 63
 10, 18: Rug. XV, 31: 233
 11, 25: Rug. II, 2: 202
 32: Mat. X, 20: 50
 12, 30: Rug. XXVIII, 3: 267

Luca

1, 1: Luca I, 1: 79; I, 2: 80
 1—4: Luca I, 1: 78
 3: Luca I, 6: 82
 6: Luca II, 1: 83
 7: Filoc. II, 4: 331
 8: Rug. X, 2: 221
 13: Rug. XIV, 3: 230
 15: Ioan XXX, 180: 165
 17: Mat. X, 20: 50; Ioan XXXIX, 164; XIX, 114: 175; 20: XVII, 97: 175; 180
 35: Mat. X, 17: 42; Luca VII, 2: 88; XIV, 8: 106
 38: Mat. I, 2: 15
 39: Luca VII, 1: 87
 42—43: Luca VII, 5: 88
 44: Luca VII, 5: 89; XI, 4: 100; Ioan XXX, 180: 165
 46: Luca VII, 8: 91; VIII, 1: 91
 49: Luca VIII, 6: 94
 50: Luca VIII, 6: 94
 56: Luca X, 1: 95
 67: Luca X, 1: 95
 73: Luca X, 3: 96

- 74: Luca X, 4: 96
 75: Luca X, 4: 96
 76: Luca X, 5: 97; XI, 4: 100
 79: Mat. X, 9: 28
 80: Luca X, 6: 97; XI, 1: 98
 80—82: Luca XI, 1: 98
 2, 1—2: Luca XI, 6: 101
 9—11: Ioan XII, 76: 161
 14: Ioan XII, 76: 161
 21: Luca XIV, 1: 102; XIV, 2: 103
 22: Luca XIV, 3: 103; XIV, 7: 105
 24: Luca XIV, 9: 106
 29: Ioan XLII, 304: 192
 34: Filoc. XXVII, 10: 499
 3, 1: Mat. X, 21: 52; Luca I, 2: 80; XXI, 2: 108
 1—4: Luca XXI, 1: 107
 2: Luca XXI, 1: 108
 4: Luca XXII, 1: 111; Ioan XVII, 95: 175
 5—8: Luca XXII, 1: 111
 6: Luca XXII, 5: 112
 7: Luca XXII, 5: 113
 8: Luca XXI, 4: 109; XXXII, 8: 114; Filoc. XVIII, 9: 386
 16: Luca XXIV, 1: 117; XXV, 3: 198
 17: Luca XXV, 1: 116
 18: Luca XXVII, 1: 119
 18—22: Luca XXVII, 1: 169
 21—22: Luca XIV, 10: 107
 22: Luca XXVII, 5: 121
 4, 5: Luca XXX, 1: 122
 5—8: Luca XXX, 1: 122
 18—21: Ioan X, 66: 159
 19: Rug. XX, 1: 241
 5, 8: Filoc. XVIII, 9: 386
 6, 12: Rug. XII, 1: 225
 14: Mat. X, 19: 49
 23: Mat. X, 18: 26
 29: Filoc. XV, 11: 366
 45: Ioan XIX, 105: 177
 46: Filoc. XXVI, 1: 482
 7, 28: Luca XI, 5: 100; XXVII, 2: 120: 181
 28—30: Ioan XXI, 118: 180
 32: Mat. X, 22: 53
 37: Ioan XI, 67: 159
 8, 8: Filoc. VI, 1: 341
 10: Filoc. XXI, 6: 426
 14: Ioan XI, 72: 160
 46: Mat. X, 19: 48
 9, 7: Mat. X, 20: 49
 8: Mat. X, 20: 51
 14: Mat. XI, 3: 63
 20: Mat. X, 6: 23
 30: Filoc. XV, 13: 367
 10, 4: Filoc. I, 19: 320
 13: Filoc. XXVII, 11: 499
 18: Rug. XXVI, 5: 256
 19: Rug. XIII, 4: 227, 307
 20: Luca XI, 6: 101
 21: Rug. XIV, 5: 231
 25—27: Luca XXXIV, 1: 124
 11, 1: Rug. XIII, 1: 225; 238
 2: Rug. XV, 1: 232; 238
 3: Rug. XXVII, 1: 254; 257; 266
 4: Luca XXI, 4: 109; Rug. XXVIII, 1: 267; 2: 270; 271; 272
 5—6: Rug. X, 2: 220
 8: Rug. X, 2: 220
 10: Ioan XXXVI, 219: 172
 52: Filoc. I, 10: 312; II, 2: 330
 12, 44: Luca XXVI, 2: 117
 49: Luca XXVI, 1: 117
 13, 7—8: Mat. X, 9: 29
 26—27: Filoc. V, 2: 304
 14, 11: Luca XVIII, 6: 94; Filoc. XXI, 11: 430
 28: Ioan II, 6: 173
 15, 7: Rug. XX, 1: 221
 16, 15: Filoc. XXI, 12: 431
 22: Rug. XXIX, 5: 274
 25: Rug. XIX, 2: 239
 17, 4: Rug. XXVIII, 7: 270
 10: Filoc. XXVII, 2: 493
 20—21: Luca XXXVI, 2: 129
 21: Mat. X, 14: 37; Luca XXXVI, 1: 128; Rug. XXV, 1: 252
 19, 11—27: Luca XXXIX, 6: 132
 17: Filoc. I, 24: 325
 20, 21—26: Luca XXXIX, 1: 129
 27—40: Luca XXXIX, 1: 129
 35: Mat. XI, 14: 67
 21, 20: Filoc. XXIII, 5: 454
 22, 27: Rug. XI, 3: 222
 40: Mat. X, 2: 19; Rug. II, 2: 201; XXIX, 11: 276
 24, 12: Ioan VI, 30: 152
 16: Mat. X, 17: 44
 18—21: Ioan VI, 30: 152
 20: Filoc. XXIII, 5: 454
 32: Ioan VIII, 50: 156
 42: Mat. XI, 2: 60
 loc. I, 13: 316; 328; XV, 19: 371
 3: Luca VI, 82:
 4: Filoc. XV, 7: 363
 6: Ioan XXIX, 175: 164; 175
 7: Ioan XXIX, 179: 164; XXXV, 212; 165; 170
 9: Luca XXI, 3: 109
 1, 12: Rug. XXI, 2: 244
 14: Rug. XXVII, 14: 259; Filoc. XV, 19: 371
 15: Ioan XXXV, 212: 170; XVIII, 100: 176
 16: Filoc. I, 28: 327
 19: Ioan XXXV, 214: 170
 21: Ioan XXI, 115: 181
 23: Ioan XVIII, 99: 176; XIX, 103: 177; 178
 26: Rug. X, 2: 220
 26—27: Ioan XXXV, 215: 170
 29: Ioan III, 17: 148; IV, 21: 149; XXXV, 216; 171; Filoc. XIV, 2: 358
 33: Ioan XXIX, 165: XXXV, 217: 171
 35: Mat. X, 1: 17
 35—38: Ioan XXXV, 218: 171
 38—39: Mat.: X, 1: 17
 39: Ioan XXXV, 219: 171
 41: Ioan VI, 30: 152; VI, 31: 152 XXXV, 220: 172
 42: Ioan XXXV, 222: 172
 1, 45: Ioan VI, 30: 152
 51: Rug. I, 3: 223
 2, 6: Filoc. I, 12: 314
 11: Rug. XVI, 3: 235
 19: Ioan XLIII, 298: 190
 21: Ioan XLI, 287: 128; XLII, 296: 190
 22: Luca XIV, 7: 105; Ioan XLIII, 298: 190; XLIII, 299: 192
 22—23: Luca XXVII, 5: 121
 24—25: Mat. X, 14: 35
 25: Filoc. XXIII, 13: 461
 3, 5: Luca XIV, 5: 104; XXIV, 2: 116
 9: Rug. XXII, 3: 244
 29: Rug. XVII, 2: 236
 30: Luca XXI, 3: 109
 4, 24: Luca XXVI, 1: 116; XXVI, 1: 117; Ioan VI, 35: 153
 25: Ioan VI, 29: 152
 35: Rug. XIII, 5: 228; Filoc. IX, 2: 347
 35: Luca XXI, 3: 10
 39: Ioan XIX, 109: 179; Filoc. V, 5: 338
 44: Rug. XXIX, 8: 239; 275
 46: Ioan XIX, 109: 179
 10, 4: Filoc. I, 19: 320
 11, 1: Rug. XIII, 1: 225; 238
 2: Rug. XV, 1: 232; 238
 3: Rug. XXVII, 1: 254; 257; 266
 4: Luca XXI, 4: 109; Rug. XXVIII, 1: 267; 2: 270; 271; 272
 5—6: Rug. X, 2: 220
 8: Rug. X, 2: 220
 10: Ioan XXXVI, 219: 172
 52: Filoc. I, 10: 312; II, 2: 330
 12, 44: Luca XXVI, 2: 117
 49: Luca XXVI, 1: 117
 13, 7—8: Mat. X, 9: 29
 26—27: Filoc. V, 2: 304
 14, 11: Luca XVIII, 6: 94; Filoc. XXI, 11: 430
 28: Ioan II, 6: 173
 15, 7: Rug. XX, 1: 221
 16, 15: Filoc. XXI, 12: 431
 22: Rug. XXIX, 5: 274
 25: Rug. XIX, 2: 239
 17, 4: Rug. XXVIII, 7: 270
 10: Filoc. XXVII, 2: 493
 20—21: Luca XXXVI, 2: 129
 21: Mat. X, 14: 37; Luca XXXVI, 1: 128; Rug. XXV, 1: 252
 19, 11—27: Luca XXXIX, 6: 132
 17: Filoc. I, 24: 325
 20, 21—26: Luca XXXIX, 1: 129
 27—40: Luca XXXIX, 1: 129
 35: Mat. XI, 14: 67
 21, 20: Filoc. XXIII, 5: 454
 22, 27: Rug. XI, 3: 222
 40: Mat. X, 2: 19; Rug. II, 2: 201; XXIX, 11: 276
 24, 12: Ioan VI, 30: 152
 16: Mat. X, 17: 44
 18—21: Ioan VI, 30: 152
 20: Filoc. XXIII, 5: 454
 32: Ioan VIII, 50: 156
 42: Mat. XI, 2: 60
Ioan
 I, 1: Mat. XI, 17: 43; Ioan XVII, 94: 174; Rug. XXV, 1: 252
 2: Mat. X, 2: 19; 37; Fi-

6, 2-3: Ioan XXXV, 213: 170
 7: Mat. XI, 2: 60
 6, 25: Mat. XI, 3: 61
 26: Rug. XXVII, 2: 257
 27: Rug. XXVII, 2: 258
 28: Rug. XXVII, 2: 258
 29: Rug. XXVII, 2: 258
 32: Rug. XXVII, 2: 258
 34: Rug. XXVII, 3: 258
 35: Rug. XXVII, 3: 258
 51: Rug. XXVII, 3: 258; 259
 58: Rug. XXVII, 4: 259
 7, 15: Mat. XI, 17: 44
 7, 17: Mat. 28
 37: Ioan XVII, 95: 175; XVIII, 100: 176
 12: Ioan IV, 22: 149; IX, 53: 157
 40: Filoc. XVIII, 12: 388
 48: Luca XXXIV, 5: 126
 56: Ioan XXXIV, 208: 168
 9, 39: Filoc. IX, 2: 348; XXVII, 10: 498
 10, 3: Filoc. XIII, 4: 356
 8: Mat. X, 14: 38; Luca XXXIV, 4: 125
 9: Ioan IV, 22: 149; VIII, 51: 157; IX, 54: 157; XXXIV, 209: 169
 11: Ioan IV, 22: 150
 41: Mat. X, 20: 51
 11, 25: Ioan, IV, 22: 149; VIII, 47: 156; IX, 54: 157
 42: Rug. XIII, 1: 225
 12, 3: Ioan XI, 67: 159
 31: Luca XXX, 3: 123; XXXIX, 5: 131; Filoc. XX, 20: 416
 13, 1: Rug. XXIII, 1: 246
 3: Rug. XXIII, 1: 246
 25: Filoc. XV, 19: 371
 14, 6: Luca VII, 7: 90; Ioan VIII, 51: 157, IX, 53: 157; XIX, 105: 177; XIX, 106: 177; XIX, 107: 178; Filoc. XVIII, 12: 388
 8: Ioan IV, 22: 149
 9: Luca I, 4: 81
 23: Luca XXII, 4: 112
 14, 23: Rug. XXIII, 1: 246; 252
 28: Rug. XXIII, 1: 246
 15, 1: Mat. XI, 6: 66
 15: Rug. I, 2: 200
 25: Filoc. IX, 2: 347
 16, 5: Rug. XXIII, 1: 246
 11: Mat. XI, 16: 66
 23: Rug. XV, 2: 233
 25: Filoc. X, 14: 411
 17, 1: Rug. XIII, 1: 225
 3: Luca XXXIV, 1: 124
 11: Mat. X, 13; 46; Filoc.

VIII, 3: 345
 19, 5: Ioan XI, 70: 160
 26: Ioan IV, 23: 150
 36: Mat. X, 22: 54
 20, 13: Filoc. I, 20: 321
 20, 17: Rug. XXIII, 1: 246
 29: Ioan XLIII, 301: 190
 30: Luca XXVII, 2: 119
 21, 25: Luca XXVI, 2: 119; XXV, 5: 121; Ioan X, 61: 158; Filoc. IV, 336; XV, 19: 370

Fapte

1, 5: Luca XXIV, 1: 115
 8: Mat. X, 18: 46; Ioan XXXIV, 211: 169
 16: Filoc. VII, 2: 343
 20: Rug. V, 6: 211
 2, 22: Luca I, 3: 80
 38: Luca XIV, 5: 104
 3, 10: Ioan XVIII, 102: 177
 4, 13: Mat. X, 14: 35
 5, 4: Filoc. XXVII, 8: 496
 12: Filoc. V, 5: 307
 7, 22: Filoc. XVIII, 17: 391
 7, 52: Mat. X, 18: 44
 60: Rug. XIV, 5: 232
 8, 33—35: Ioan XV, 80: 163
 Ioan XI, 71: 160
 9, 4—5: Mat. X, 16: 41; 15: Luca XXXIX, 3: 130
 10, 9: Rug. XII, 2: 224
 11: Rug. XII, 2: 224
 14: Rug. XXVII, 12: 263
 11, 8: Rug. XXVII, 12: 263
 12, 11: Mat. X, 22: 55
 13, 10—11: Filoc. XXVII, 8: 496
 46: Mat. X, 18: 46
 14, 22: Rug. XXIX, 3: 273
 16, 3: Ioan VII, 42: 155
 25: Rug. XII, 2: 225
 20, 7—10: Filoc. V, 3: 337
 22: Ioan XI, 69: 160
 21, 23: Rug. III, 4: 207
 24: Ioan VII, 42: 155
 25: Filoc. XV, 19: 370
 22, 20: Rug. VI, 5: 215

Romani

1, 1: Filoc. XXV, 1: 478; XXIV, 4: 481
 3: Luca X, 2: 95; 10, 18: 41
 14: Filoc. XVIII, 24: 396
 2, 16: Ioan IV, 25: 150; IX, 56: 158; XIII, 79: 162
 18—23: Filoc. XV, 5: 361; XVIII, 18: 392
 20: Mat. XI, 18: 68; Filoc. I, 30: 329
 21: Filoc. XVIII, 18: 392

22—24: Rug. XXIX, 12: 276
 23: Mat. XI, 18: 45; Rug. XXIX, 14: 278
 24: Rug. XXIX, 16: 280
 22—25: Filoc. XVIII, 19: 304; 334
 25: Filoc. XV, 6: 362
 26—27: Rug. XXIX, 12: 276; 279; Filoc. XVIII, 25: 397
 28: Rug. XXIX, 12: 276; Filoc. XXII, 4: 440
 2, 4—5: Filoc. XXVII, 9: 498
 5: Luca XXII, 7: 114
 14: Filoc. IX, 2: 347
 16: Ioan XI, 7: 162; Filoc. V, 6: 340
 23: Mat. X, 18: 45
 28: Ioan, VII, 41: 154; Filoc. I, 22: 323; 30: 368; 329
 29: Luca II, 5: 85; Ioan I, 1: 144; VIII, 41: 154; Filoc. I, 12: 314
 3, 2: Mat. X, 6: 24
 21: Filoc. IX, 3: 348
 4, 2: Rug. XXVII, 5: 259
 4, 5: Filoc. XXVII, 10: 498
 5, 3: Filoc. XXV, 4: 482; XXVI, 5: 482; 486
 13: Filoc. IX, 2: 347
 6, 8: Luca XIV, 1: 102
 10: Luca XIV, 1: 102; 6: 106; Ioan IX, 58: 158
 12: Luca XXX, 1: 122; XXX, 4: 123; XXXVI, 2: 129; Rug. XXV, 1: 252; XXV, 3: 253
 7, 6: Mat. X, 15: 40; Ioan VI, 36: 153
 7: Filoc. IX, 1: 346; 2: 346
 14: Luca VIII, 3: 93; XIV, 6: 105; Filoc. I, 11: 313; IX, 2: 347
 22: Filoc. I, 23: 323
 8, 5: Filoc. I, 13: 314
 6: Mat. XI, 3: 62
 13: Rug. XIII, 4: 227
 14: Filoc. XX, 22: 417
 15: Mat. XI, 14: 66; Rug. X, 2: 221
 16: Rug. XXII, 3: 244; Filoc. XXVI, 8: 489
 26: Rug. II, 1: 201; 3: 202; 203
 26—27: Rug. XIV, 5: 231
 28—29: Filoc. XV, 1: 479; XXIV, 3: 479; 480; XXVI, 5: 486
 29—30: Rug. V, 5: 211
 37: Rug. II, 4: 203

- 9, 6: Filoc. I, 27: 326
 8: Filoc. I, 22: 323; I, 24: 323; 324
 11—12: Rug. V, 4: 210
 16: Filoc. XXI, 6: 426; XXI, 17: 436; XXI, 18: 437
 17: Filoc. XXIII, 20: 466
 18: Filoc. XXI, 9: 426; XXI, 13: 428; 432
 18—19: Filoc. XXI, 7: 426; XXVII, 1: 492; XXVII, 1: 492
 19: Filoc. XXI, 21: 426; 439
 19—20: Filoc. XXI, 6: 426; 441
 21: Filoc. XXI, 23: 441; 442
 22: Filoc. XXVII, 10: 498
 33: Filoc. I, 28: 327; IX, 1: 349
 10, 10: Rug. XXII, 3: 244
 18: Mat. X, 15: 24; Ioan I, 7: 145
 11, 4: Filoc. I, 13: 316
 4—5: Filoc. XXI, 10: 429
 4—9: Filoc. XXI, 5: 425
 11: Luca XXII, 2: 112
 25: Mat. X, 12: 33
 33: Rug. XXII, 14: 265; Filoc. I, 20: 322
 15, 5: Rug. XXXI, 5: 286; Filoc. VIII, 3: 345
 6: Ioan XXI, 116: 181
 13, 7—8: Rug. XXVIII, 1: 267
 12: Mat. XI, 6: 65
 14, 2: Rug. XXVII, 5: 259; 260
 10: Luca II, 7: 86
 15, 19: Filoc. IV, 2: 336
 16, 25—27: Filoc. I, 7: 309; 328
- I Corinteni**
 1, 5: Ioan II, 7: 173; Rug. XVII, 1: 236; XXIX, 4: 274
 10: Rug. XVI, 1: 234; XXIV, 4: 250
 20: Rug. XV, 1: 252
 21: Filoc. XV, 18: 370; 384
 23: Mat. X, 16: 41; Filoc. XVIII, 7: 384
 24: Filoc. IV, 2: 374; XVIII, 13: 389
 26—29: Filoc. I, 4: 306; IV, 1: 334; XVIII, 19: 392
 27: Filoc. XVIII, 25: 397
 27—28: Filoc. XV, 6: 362; XVIII, 19: 430
 30: Ioan XI, 59: 161; Rug. I 2: 199; XXV, 1: 252
 2, 2: Ioan VII, 43: 155; IX, 58: 158
 4: Ioan VIII, 49: 156; Filoc. IV, 1: 334; XV, 3: 360; XVIII, 8: 385
 5: Filoc. XV, 10: 309; 360; 365; 385
 6: Rug. XXI, 2: 242; Filoc. I, 7: 309; XVIII, 18: 392; XXII, 11: 449
 6—7: Ioan XXXIX, 266: 183; XLI, 286: 188; Filoc. I, 11: 313
 7: Mat. X, 4: 23; Filoc. I, 13; 315; XV, 19: 328; 371
 9: Rug. XXVII, 17: 266
 10: Rug. II, 4: 203; Filoc. I, 14: 316; 322
 11: Rug. I, 3: 200
 12—13: Rug. I, 2: 200
 13: Mat. X, 15: 38; Filoc. II, 3: 331
 14: Luca XXXVI, 1: 128
 16: Ioan IV, 24: 150; XLI, 286: 188; Filoc. I, 10: 312
 3, 1: Mat. XI, 2: 62
 2: Rug. XXVII, 5: 259
 6—7: Filoc. XXI, 18: 437
 17: Rug. XXIX, 6: 274
 18: Filoc. XVIII, 7: 384
 22: Rug. XXVII, 17: 266
 4, 11: Luca XXXVI, 3: 129
 11—12: Rug. XXIX, 4: 273
 12: Filoc. XVI, 4: 374
 13: Luca XXXIV, 9: 127
 19: Ioan VIII, 49: 156
 5, 4: Rug. XXXI, 5: 286
 5: Filoc. XXVII, 8: 497
 6, 3: Mat. X, 13: 19
 17: Luca XXXVI, 1: 128; Rug. XXVI, 3: 255
 7, 3: Rug. XXVIII, 4: 268
 7, 5: Rug. II, 2: 202; XXVIII, 4: 268
 6: Rug. XXXI, 4: 286
 12: Ioan III, 16: 148
 17: Ioan I, 3, 16: 148
 18: Filoc. I, 19: 320
 8, 18: Luca I, 6: 82
 9, 9: Filoc. I, 13: 314
 16: Filoc. XXV, 4: 481
 20: Ioan VII, 42: 155
 27: Filoc. XXV, 4: 481
 10, 4: Luca I, 3: 85; XXV, 5: 118; Filoc. I, 13: 315
 11: Ioan VI, 34: 153; Filoc. I, 13: 315
 13: Rug. XXIX, 2: 272
 16: Mat. X, 25: 58
 17: Filoc. VIII, 2: 345
 18: Mat. X, 18: 44; Ioan I, 7: 149; Filoc. V, 4: 306; 323
 11, 1: Mat. X, 15: 39
 4—5: Rug. II, 2: 202
 19: Filoc. XV, 2: 373
 29: Mat. X, 25: 58
 30: Mat. X, 24: 57
 12, 3: Rug. XXII, 3: 244
 7: Rug. XVI, 2: 235
 8—9: Filoc. XVIII, 17: 391
 10—11: Mat. X, 19: 48
 26: Rug. XI, 2: 222
 13, 1: Ioan XIX, 109: 179
 9: Mat. XX, 28: Rug. XXV, 2: 252
 10: Mat. X, 9: 28
 10—12: Ioan XLII, 304-309: 192
 11: Mat. XI, 4: 62
 12: Rug. XI, 2: 222
 14, 8: Ioan XIX, 109: 179
 14: Filoc. XII, 1: 352
 15: Rug. II, 4: 203; XII, 1: 224
 21: Filoc. IX, 2: 347
 15, 9: Rug. VI, 5: 215
 10: Rug. VI, 5: 215
 14: Luca XXXVI, 1: 128
 20: Rug. XVI, 6: 257
 25—26: Ioan XXXIX, 267: 183
 28: Rug. XXV, 2: 253
 15, 41—42: Mat. X, 3: 20
 42—44: Luca XIV, 5: 104
 44: Luca XIV, 5: 104; XXXVI, 1: 128
 49: Luca XXXIX, 6: 132; Rug. XXII, 1: 245; XXIII, 4: 248; 256
 53: Rug. XXV, 3: 253
 55: Rug. XXV, 3: 253
- II Corinteni**
 1, 8—9: Rug. XXI, 3: 273
 12: Filoc. XV, 10: 365
 2, 4: Filoc. IV, 2: 334
 3, 2: Mat. X, 15: 38
 6: Filoc. IV, 2: 336; 2: 341; V, 7: 341
 7: Mat. X, 9: 28; 39
 10: Mat. X, 9: 28
 11: Mat. X, 9: 28
 12: Filoc. XV, 10: 365
 15: Ioan VI, 33: 153; Filoc. I, 6: 308
 16: Mat. X, 14: 37; Luca XXXVI, 1: 117
 17: Luca XXVI, 1: 117
 18: Rug. IX, 2: 218
 4, 4: Mat. X, 24: 56; 66; 67; Filoc. IV, 2: 334;

XX, 20: 416
 6: Mat. XI, 8: 67; Filoc.
 XX, 22: 417
 7: Ioan IV, 24: 150; Filoc.
 I, 7: 308; IV, 2: 334
 8: Rug. XXX, 1: 282
 8—9: Filoc. XXVI, 5: 486
 16: Mat. X, 9: 39
 18: Mat. XI, 6: 64
 5, 10: Luca II, 7: 86; Filoc.
 XXI, 21: 440
 19: Ioan IV, 20: 149; Filoc.
 XIV, 2: 358
 6, 9: Filoc. XXV, 5: 486
 14: Rug. XXV, 3: 253
 16: Mat. X, 9: 40
 18: Luca VI, 12: 82; Ioan
 III, 16: 147
 10, 2: Ioan XLIII, 30: 191
 3: Rug. XIII, 4: 227
 11, 2: Mat. I, 2: 2; 62; Fi-
 loc. XIII, 3: 345
 23—24: Filoc. XXIV, 4: 482
 24—25: Rug. XXIX, 4: 273
 28—29: Rug. XI, 2: 222;
 XXIX, 4: 273
 12, 2: Ioan II, 9: 146; Fi-
 loc. XV, 19: 371
 4: Rug. I, 2: 200; Filoc. II,
 3: 203; XXIII, 19: 465
 6—7: Rug. II, 2: 201
 7: Rug. VI, 5: 215; XXIX,
 5: 274
 21: Filoc. XXI, 20: 439
 25: Rug. XXIX, 5: 274
 13, 1: Mat. X, 15: 39
 3: Filoc. I, 24: 324
 4: Mat. X, 22: 54

Galateni

1, 1—2: Rug. XXII, 2: 259
 4: Rug. XXV, 1: 252; Fi-
 loc. XVII, 11: 449
 15: Rug. VI, 5: 215; Filoc.
 XXV, 1: 478; XXV, 4:
 481
 19: Mat. X, 17: 43
 2, 20: Luca XXII, 2: 112;
 Ioan IV, 23: 150
 3, 10: Filoc. IX, 1: 346
 19: Ioan II, 209: 168; Fi-
 loc. IX, 1: 346
 24: Filoc. IX, 1: 346
 4, 1: Mat. X, 9: 28
 1—2: Rug. XXII, 2: 243
 2: Mat. X, 9: 28; Ioan VII,
 37: 153
 4: Mat. XX, 28; Luca XIV,
 7: 105; Ioan VII, 37: 154
 4—6: Rug. XXII, 2: 244
 5: Luca XIV, 7: 105
 6: Rug. II, 3: 203

21: Filoc. I, 13: 315; IX, 1:
 347
 24: Mat. X, 14: 36
 26: Luca XXI, 3: 108;
 XXIX, 4: 131; Filoc. I,
 24: 324
 5, 8: Filoc. XXI, 6: 426
 9: Ioan VI, 33: 153
 17: Rug. XXIX, 1: 272
 22—25: Luca XX, 8: 114
 6, 8: Rug. XIX, 2: 240

Efesenii

1, 3: Luca XXXIX, 3: 130
 4—5: Rug. V, 5: 211
 2, 7: Rug. XXVII, 15: 265
 8: Mat. X, 20: 49
 12: Mat. X, 17: 41
 19: Mat. X, 1: 18
 20: Ioan XXXIX, 268: 184
 3, 11—15: Rug. XXXI, 3:
 285
 17: Luca I, 3: 80
 20: Rug. VI, 1: 214
 4, 5: Filoc. VIII, 2: 345
 6: Rug. V, 2: 209
 13: Mat. X, 4: 21
 4, 20: Rug. XXVIII, 30: 268
 22: Mat. X, 15: 39
 5, 27: Luca II, 2: 84; Rug.
 XX, 1: 240
 30: Ioan XXXIX, 263: 182
 2, 2: Filoc. I, 20: 321
 12: Mat. XI, 6: 65; Luca
 XXXVI, 5: 131; Rug
 XXVI, 1: 254

Filipeni

2, 6—8: Mat. X, 2: 14
 7: Filoc. XV, 19: 371
 10: Rug. XXXI, 3: 303; 4:
 285
 13: Filoc. XXX, 6: 438;
 13: 490
 3, 8: Mat. X, 9: 27; 28
 14: Rug. XV, 2: 253; Filoc.
 XXI, 18: 426, 437
 19: Mat. XI: 66
 20: Mat. 38; Rug. XXII, 5:
 245; XXVI, 6: 256.
 256
 21: Rug. II, 3: 203
 4, 13: Rug. V, 4: 210

Coloseni

1, 6: Ioan XXXIX, 269: 184
 13: Luca X, 4: 96
 15: Mat. XI, 17: 44; Luca
 VIII, 2: 92; Ioan IV, 27:
 151; XXXIX, 264: 135;
 XLI, 286: 182; Filoc. XX,
 12: 410; XXV, 1: 478

19: Ioan X, 60: 158
 20: Luca X, 3: 96
 23: Luca I, 3: 80
 24: Ioan XXXIX, 263: 182
 2, 3: Mat. X, 5: 23; Rug
 XX, 2: 241; Filoc. I, 27:
 326
 7: Luca I, 3: 80
 9: Luca XIV, 1: 102; Ioan
 X, 60: 158
 11: Filoc. IV, 2: 334
 15: Mat. X, 18: 44
 26: Filoc. I, 13: 315
 3, 5: Rug. XXV, 3: 253

I Tesaloniceni

2, 14—15: Mat. X, 18: 45
 5, 14: Filoc. I, 20: 322
 17: Rug. XII, 1: 234; XXII,
 5: 245

II Tesaloniceni

2, 3: Ioan XXX, 182: 166
 4: Mat. XI, 6: 65
 11: Ioan XXX, 182: 166
 3, 1: Mat. X, 11: 41

I Timotei

1, 15: Filoc. XVIII, 9: 386
 20: Filoc. XXVII, 8: 497
 2, 1: Rug. IV, 2: 229
 8: Rug. IX, 1: 217; XXXI,
 1: 283; XXXI, 4: 284;
 285
 8—10: Rug. II, 2: 202
 9—10: Rug. IX, 1: 218
 3, 6: Luca VIII, 5: 94
 16: Mat. X, 16: 41; Ioan
 XXXIV, 210: 169
 4, 10: Filoc. XVIII, 20: 393
 13: Mat. X, 15: 38
 6, 11: Ioan II, 9: 146

II Timotei

1, 3: Filoc. XVI, 3: 373
 16: Filoc. XXI, 20: 440
 20: Filoc. I, 29: 328
 2, 3—5: Luca XI, 3: 99
 20: Filoc. XXI, 20: 440; 442
 21: Filoc. XXI, 22: 440; 442
 3, 11: Ioan III, 16: 148
 12: Mat. X, 18: 46
 16: Ioan III, 16: 148; Filoc.
 XII, 2: 353
 4, 11: Mat. X, 2: 14

Tit

1, 9: Filoc. XVIII, 19: 392
 2, 8: Mat. X, 22: 54
 3, 3—4: Filoc. XVIII, 10:
 387
 10: Filoc. XVI, 2: 374

Evrei

1, 7: Luca XXVI, 1: 117; Ioan XII, 74; 161
 14: Rug. VI, 4: 214
 3, 14: Filoc. XIII, 23: 356
 4, 14: Ioan II, 11: 146
 5, 6: Ioan II, 11: 146
 12—14: Rug. XXVII, 5: 259; Filoc. XVIII, 23: 396
 6, 1: Mat. X, 10: 28; 29; Filoc. I, 7: 309
 7: Filoc. XXI, 9: 428
 6, 17: Luca X, 4: 96
 7, 11: Ioan II, 11: 146
 26: Ioan XXXIV, 209: 168
 8, 5: Ioan VI, 34: 153; XLIII, 299: 191; Filoc. I, 13: 314; 315; 329
 9, 5: Ioan XLII, 296: 190
 10, 1: Mat. X, 15: 38; Luca XIV, 6: 105; Rug. XXVII, 14: 265; Filoc. I, 6: 308; 13: 308; 313; 314

Evrei

11, 12: Filoc. I, 27: 326
 27: Mat. X, 18: 46
 37: Mat. X, 18: 46
 12, 22: Filoc. I, 24: 324
 23: Luca VII, 8: 90
 13, 8: Rug. XXVII, 13: 264

Iacob

2, 18: Ioan VII, 41: 155

i Petru

1, 12: Mat. X, 12: 34
 17: Mat. X, 12: 18
 2, 5: Ioan XXXIX, 266: 183
 7: Filoc. I, 28: 327
 22: Luca XIV, 1: 102; XXVII, 5: 121
 3, 4: Ioan I, 1: 144
 4, 1: Luca VI, 8: 94
 11: Luca II, 6: 83; 7: 87; VIII, 7: 91; 94; X, 7: 98; XXI, 17: 101; XIV, 10: 107; XXI, 6: 111; XXIV, 2: 115; XXVI, 5: 119; XXVII, 6: 121; XXXIV, 9: 129; XXXIX, 6: 132
 12: Luca XXX, 4: 123
 5, 8: Mat. X, 2: 19
 15: Mat. I, 2: 14

II Petru

1, 19: Mat. X, 22: 53

I Ioan

2, 1: Ioan, XXXIV, 209: 168
 1—2: Filoc. XVIII, 20: 393

19: Mat. XI, 1: 58

23: Ioan XXXIV, 208: 168
 3, 5: Rug. XXII, 2: 244
 8: Rug. XXII, 4: 245
 9: Rug. XXII, 2: 244
 5, 16: Rug. XXVIII, 10: 271
 5, 19: Filoc. XIV, 2: 358

Juda

8: Mat. X, 24: 57

Apocalipsa

1, 20: Rug. XI, 3: 223
 2, 8: Rug. XI, 3: 223
 12: Rug. XI, 3: 223
 3, 7: Rug. XI, 3: 223; Filoc. II, 1: 330; 339
 12: Ioan XLII, 295: 190
 20: Ioan IV, 25: 151
 5, 1—3: Filoc. V, 5: 339
 1—5: Filoc. II, 1: 330
 5: Filoc. V, 5: 339
 7, 2—5: Ioan I, 2: 144
 10, 10: Filoc. V, 6: 340
 14, 1—5: Ioan I, 3: 145
 6—7: Ioan XIV, 84: 162
 16: Ioan VII, 39: 154
 19, 16: Luca VIII, 7: 94
 20, 15: Luca XI, 6: 101
 22, 13: Ioan IV, 23: 150

B. INDICE REAL ȘI ONOMASTIC**A**

Aaron: Rug. III, 2: 205
Abel-Mehola: Matei X: 18: 44
Abilenias: Luca XXI, 2: 108
Acarmania: Matei X, 7: 26
Acuze aduse creștinismului și creștinilor, după «Fijocatie»: XVIII, 9: 386
 — ele pleacă din ură: XX, 2: 402
 — creștinismul ar fi o adunătură de sclavi: XVI, 372—373
 — creștinii se urăsc între ei: XVI, 3: 373—374
 — că religia creștină n-ar fi cu nimic superioară celei grecești, egiptene ori indiene: XVII, 1: 374—375
 — că ar promova neprevăzutul sau ignoranța: XVIII, 1: 379—380
 — apostolii ar fi oameni din cei mai compromiși: XVIII, 9: 386
 — că apostolii ar fi lași: XVIII, 11—13; 388—390
 — că creștinii ar urî știința și cultura: XVIII, 7: 383—384; XVIII, 15: 389—390; 18: 391—392
 — că creștinii ar recruta numai oameni

inculți: XVIII, 26: 397—398

— că ar afirma că toate le-a creat Dumnezeu numai de dragul omului: XX, 1—26: 402—420
 — contradicții în acuzele aduse: XX, 6: 405—406
 — creștinii nu s-ar încadra în legalitatea stabilită de forțele tutelare ale societății respective: XXII, 1—2: 443—444

(a se vedea și «Celsus»).

Adam: Luca XXXIV, 3: 125; Ioan XXIX, 164: 164; Rug. XXIII, 3: 247; Filoc. I, 17: 318; 23: 334; VIII, 2: 344
Adamatios: (Origen) Luca, prolog 76
Ader (idumeul): Filoc. XIII, 3: 355
Adonai: Filoc. XVII, 1: 374, 2: 376; 3: 377; 4: 378
Afrodita: Filoc. XV, 15: 368
agricultura: Mat. X, 19: 48
Ahaz: Luca XXI, 1: 107
Ahile: Filoc. XV, 15: 368
Aialon: Rug. XIV, 5: 231
Akyla: Filoc. IX, 2: 347
albine: Filoc. XX, 8—9: 406—407; XXI, 1: 422

- Alexandria**: Ioan II, 13: 177; Filoc. prefața 301; V, 1: 335
Alexandru (cel Mare): Filoc. XXIII, 5: 454
amazoane: Filoc. XXIII, 16: 463
Ambrozie: Ioan II, 9: 146; Rug. II, 1: 200; VI, 1: 212; XXXIV, 1: 290
Aman: Rug. IV, 2: 208; XIII, 2: 225; Filoc. XVII, 3: 377
Amos: Luca XXI, 1: 107
Ana: Luca XXI, 2: 108; Rug. II, 5: 204; IV, 1: 208; XIII, 2: 225; XIV, 4: 230; XVI, 3: 235
Anania (prooroc mincinos): Luca I, 1: 78
Anatot: Mat. X, 19: 45
Andrei (apostolul): Mat. X, 1: 17
Animale curate și necurate: Filoc. XX, 19—24; 415—418
Antihris: Luca XXX, 1: 122
Antiohia: Ioan III, 16: 148
antropomorfism: Filoc. I, 17: 318—319
anul jubiliar: Mat. XI, 4: 63
Apocalipsa: Mat. X, 15: 38; Ioan XLII, 295: 190
apocrii, apocrife: Filoc. prefața 301—302
«Apostolul» vezi «Pavel»
apostoli: Mat. X, 14: 36
apostolii lui Iisus: «oameni declarați» Filoc. XV, 16: 369 «au înțelepciunea pescarilor» Filoc. XVIII, 8: 385; «viața lor morală» Filoc. XVIII, 9: 386
Arabia: Filoc. XX, 25: 419; XXIII, 16: 463
Ares: Filoc. XV, 15: 368
argument, argumentare: Filoc. V, 2: 335; XVIII, 2—3: 380—381; XX, 14: 411; XXIII, 4: 453; 16: 463; XXIV, 1: 469
«în sprijinul moralității vieții creștine» XVIII, 3—4: 331—383
«argument leș» sau sofism: XXIII, 13: 460—461
arhiereul Legii Vechi: Ioan II, 9: 146
«după rânduiala lui Melchisedec» vezi «Iisus Hristos»
Arie: Filoc. prefața, pag. 301
Ariston, tatăl lui Platon: Filoc. XV, 5: 361
Aristotel: Filoc. XVI, 2: 373; XVII, 1: 375; XVII, 3: 377; XVIII, 14: 389
artele: Filoc. XX, 4: 404
Artemida (zeița): Filoc. XVII, 2: 376; XVII, 6: 378; XXII, 3: 445
asirieni: Filoc. XXII, 7: 447
Askalaos: Filoc. XV, 15: 368
Asklepios: Filoc. XV, 6: 362
Askra: Filoc. XX, 6: 406
astrologie: Filoc. XXIII, 1: 450—451; 6: 454; XXIII, 22: 467
astronomie: Filoc. XIII, 1: 354
Ațena (oraș): Filoc. XVIII, 14: 389; XXII, 6: 446
Ațena (zeița): Filoc. XVII, 2: 376; XVIII, 14: 389; XX, 21: 416
Atica: Filoc. XXII, 6: 446
Avacum: Rug. XIV, 4: 230
Avraam: Luca X, 3: 96; XXII, 8: 114; 10: 115; Ioan IV, 22: 149; XXXV, 208: 168; XXXIX, 271: 185; Filoc. I, 9: 311; 13: 315; 20: 321; 23: 324; XV, 6: 362—363; 19: 370; XVII, 4: 377; XXIII, 21: 467
Azer: Luca I, 1: 78
B
Baal: Filoc. I, 3: 315
Balaam: Luca XIV, 9: 106
Babilon: Mat. I, 1: 14; Filoc. I, 25: 325; XVIII, 16: 390
babilonieni: XXII, 10: 448; XXIII, 5: 454
babilonieni după duh: Filoc. I, 25: 325
barbari (popoare negrețești): Filoc. I, 2: 305—306; XV, 1: 359; 10: 365; XX, 14: 459
Betel: Filoc. XIII, 3: 356; XXIII, 4: 453
Betleem: Filoc. I, 5: 306; XXIII, 5: 454
Betsaida: Filoc. XXI, 16: 436; XXVII, 11—12: 499
binele (ființa și originea lui): Mat. X, 11: 31; X, 12: 32; X, 14: 36; Filoc. XXIII, 2: 451; XXVI, 1: 482; XXVI, 7: 488
binele moral: Filoc. XXI, 2: 422
binele moral dorirea lui: Filoc. XXI, 17: 436
binele: căderea din el: Filoc. XXI, 22: 441—442
binele comun: Filoc. XX, 10: 408
Binele Suprem: Filoc. XIII, 1: 354; XV, 5: 361; XXVI, 6: 487
Binele Suprem invocarea lui: Filoc. XVIII, 1: 380
Biserica, biserici
— ființa ei: Mat. X, 2: 17—19; X, 13: 33; X, 18: 45; XI, 3: 62
— unitatea ei: Mat. I, 1—2: 19
— în general: Luca I, 1: 79; II, 1: 83; II, 2: 84; VII, 8: 90; XXXIV, 3: 125; Ioan II, 14: 147; III, 16: 148; 18: 148; Filoc. prefața 302; I, 9: 311; X, 1: 350
— lăcaș de rugăciune: Rug. XI, 3: 223; XXIII, 1: 246; XXIX, 7: 274; XXXI, 5: 287
— cler (presbiteri, pastori și învățători, membrii ei): Mat. XI, 18: 67; Ioan III, 18—19: 148; XXXIX, 268: 183; Filoc. I, 23: 324; II, 1: 330
Biserica (comuniunea sfinților): Ioan XXXIX, 263—264; 182; XLII, 304: 192; Rug. VI, 5: 215; XI, 4: 223; XV, 3: 233; XXVI, 3: 254; XXXI, 5: 286
— comunități individuale: Mat. X, 25: 58
— trigonirea ei: Mat. X, 18: 46; X, 23: 54—55
— dezbinările din ea: Filoc. XVI, 1—2: 372—373

- din iudei: Filoc. I, 26: 325
 — din meamuri: Filoc. I, 4: 305; 26: 325
 — lui Hristos: Filoc. V, 7: 340; XVI, 3: 373; XVIII, 25: 397
 — se bazează pe succesiune apostolică: Filoc. I, 9: 311
 — casă de oaspeți: Mat. XI, 11: 67; Luca XXXIV, 7: 127
Blesila: Luca prefața 77
Bosfor: Mat. X, 7: 25; X, 7: 26
Botezul
 — al lui Ioan: Mat. X, 20: 79
 — lui Iisus: Luca VII, 1: 87; XI, 4: 100; XIV, 5—6: 104—105; XIV, 10: 107; XXI, 3—4: 109—110; XXII, 5—8: 113—114; XXIV, 1—2: 115—116; XXVII, 5: 121; Ioan XXIX, 178: 164
 — copiilor: Luca XIV, 5—6: 104—105
brahmani: Filoc. XVII, 1: 375
Bretania: Mat. X, 7—8: 24—26
- C**
- Caiafa*: Luca XXI, 2: 108
Caianiți: Filoc. XVI, 2: 373
Cain: Rug. XXIII, 4: 248; XXIX, 18: 281; Filoc. I, 17: 319; 23: 324; IX, 2: 347
Capernaum: Filoc. XXVII, 11: 499
catehumezat, catehumeni: Mat. XI, 18: 67; XXI, 4: 109—110; Filoc. XVIII, 22—23; 394—395
cărturar (știutori de carte): Mat. X, 14: 36; X, 15: 38
cărți multe: Filoc. V, 1—3; 335—336; 6: 339—340
Celsus: Filoc. XV, 1: 359; 2: 359; 5: 361; 8: 364; 12: 366; 13: 367; 14: 368; 16: 369; 17: 369; XVI, 1: 372; 2: 373; XVII, 1: 375; 2: 376; 3: 377; XVIII, 1: 379; 2: 380; 5: 382; 9: 386 (lipsit de bună credință!); 12: 388; 15: 387; 20: 393; 21: 394; 23: 395; 24: 396; 26: 397; XII, 4: 400; 5: 401; XX, 1: 401; 2: 402; 4: 403; 6: 405; 8: 406; 10: 407; 11: 408; 12: 409; 14: 411; 16: 412—413; 17: 413; 18: 414; 21: 417; 23: 417; 25: 419; 26: 420; XXII, 1: 443; 3: 445; 5: 446; 11: 449
Cezar August: Luca XI, 101
Cibela (zeița): Filoc. XVIII, 1: 379
Cicero: Luca, prolog 77
Ciril al Alexandriei: Filocalia, prefața 301
Cirus: Filoc. XV, 7: 363; XXIII, 5: 453
Clement Romanul: Filoc. I, 1: 303; XXIII, 22: 467
Conjuncția stelelor: Filoc. XXIII, 22: 467
Conlucrarea voinței omului cu Harul (sinergism); Filoc. XXIV, 3: 472
Contemplare mistică: Filoc. XXII, 6: 446
Contradicții (nepotriviri): Filoc. prefață, 301; I, 267; 326; II, 5: 332; VI, 1: 341; X, 1: 349—350; XXI, 9—11: 428
Corb care croncănește (Sf. Ambrozie): Lc. prolog, 77
Corint: Mat. 10, 24: 57; XI, 3: 62
Cortul măturiei: Filoc. T, 9; 311; 13: 315; XIII, 2: 355.
Credința creștină (în general) rodul ei: Mat. X, 19: 47; X, 14: 57; XI, 6: 64; Filoc. XVIII, 2: 380; 3: 381—382
Credința și rațiunea, Lc. I, 3: 95
Credința desăvârșită: Ioan II, 11: 146; XLII, 299—300: 191; XLIII, 305; 192
Creșterea trupească și duhovnicească: Lc. XI, 1—4: 98—100
Creștini (în general): Mat. XI, 5; 63
 — dintre iudei, I, T, 7: 145
 — dintre păgini, Ioan I, 7: 145
 — de azi, Ioan VI, 35—153; Luca 8. 6: 94; Luca, XXI, 2: 108
 — mai simpli («mulțimile»): Filoc. I. 9: 311; 11, 313
 — cu înțelegere sensibilă («psihici»): Filoc. I, 11: 313; XVI, 3: 373
 — ce desăvârșiți («pnevmatici»): Filoc. I, 11: 313; XVI, 3: 373
 — se înmulțesc tot mai tare: Filoc. XVIII, 10: 381
 — în adunările lor promovează moralitatea: Filoc. XVIII, 23: 395
 — nu ne putem ruga numai cu mintea dacă nu ne ajută și Duhul: Rug. I. 2: 199—200
 — numai Tatăl primește ruga deolintă Rug. XV, 1, XVI, 3: 232—235
 — condițiile unei bune rugăciuni:
 a) transpunerea în prezența lui Dumnezeu: Rug. XX, 1—2: 240—241
 b) iertarea și starea de nepătimire: Rug. IX, 1—3: 217—218
 c) să fie statornică: Rug. X, 1—2: 219—220; XII, 1—2: 224
 — să ne rugăm măcar de trei ori pe zi: Rug. XII, 2: 224
 — să nu cerem lucruri mărunte: Rug. XIV, 1: 229
 — să nu cădem în multa vorbire (poliloghie): Rug. VIII, 1: 216; XXI, 1—2: 241—242
 — Părțile formale ale rugăciunii:
 a) îndreptarea spre Răsărit: Rug. XXXII, 1: 288—289
 b) de regulă în Biserică: Rug. XXXII, 5: 288
 c) prin ridicarea miinilor: Rug. XI, 1: 221; XII, 2: 224; XXXI, 2: 283
 d) ținuta trupească: Rug. XXXI, 1—3: 283—284
 e) explicarea rugăciunii «Tatăl nostru» după variantele de la Matei și Luca: Rug. XVIII—XXX, p. 237—282

— rugăciunea este calea cea mai sfântă pentru cunoaștere: Filoc. XIII, 4: 356
 Rusalii (Cincizecimea): Mat. X, 18: 46, XI, 4: 63

creștinismul (originea lui divină și efectele lui în viața socială), Filoc. I, 2: 304; VII, 6—7: 93; XVIII, 8: 385; 10: 387; XIX, 2: 399; XX, 10: 407—408

Criton, Filoc. XV, 8: 363; 11: 366
Crocodil (cinstirea lui) Filoc. XXII, 3: 445
Cronos, Filoc. XVII, 2: 376; XX, 18: 414; XXII, 3: 445; XXIII, 32: 468

cunoașterea prin rațiune și știință, Mat. I, 6: 23; 24

cunoașterea cosmologică, Filoc. XIV, 5: 361

— logică sau rațională (incompletă): Filoc. I, 7: 308—309; II, 3: 331; IV, 1: 333; VI, 1: 341; XVIII, 5: 382

— cunoașterea suprafirească (a lui Dumnezeu): Lc. VII, 6: 90

— ea se dobîndește prin contemplare și aplicare: Lc. I, 5: 82; Filoc. I, 7: 308; XV, 7: 363; XXIII, 20: 465—466
 — contemplarea viitorului nu stă în puterea noastră: XXIII, 12: 459—460

Cuvîntul lui Dumnezeu (vezi «Iisus Hristos fiul lui Dumnezeu» Mîntuitorul); Cuvîntul sfînt (cuvinte, harisma cuvîntului): Filoc. V, 44: 337—338; 7: 380; XVIII, 7: 384—385

D

Dan (seminție): Ioan I, 3: 144; XXI, 118—181, Filoc. XIII, 3: 356

Daniel: Mat. X, 3: 20; Rug. XII, 2: 224; XIII, 4: 227; XIV, 4: 230; Filoc. XXIII, 5: 454; XVIII, 16: 390

dans: Mat. X, 22: 52—53

dar (Darul lui Dumnezeu): Rug. I, 1—2: 199

Darius: Filoc. XXIII, 5: 454

dascăli: Filoc. XVIII, 19: 392

datorii plăcute: Rug. XXVIII, 2—7: 267—269

David (cel îndemînat la degete): Mat. II, 2: 61; Lc. X, 2: 95; Ioan IV, 22: 149; VIII, 48: 156; XII, 76: 166; Rug. XX, 2: 241; XII, 2: 224; XXXIII, 3: 288; Filoc. I, 22: 323; 29: 367; II, 1: 399; V, 5: 338—339; VII, 2: 243; XV, 19: 370; XVIII, 16: 390

Demiurgul: Filoc. XXIII, 2: 451—452

desăvîrșirea: Ioan II, 12: 147; IV, 23: 150; VII, 42: 155

destin: Filoc. XXI, 5: 424; XXIII, 1: 450; XXIV, 1: 469

determinism: Filoc. XXI, 3: 422

— părut: Filoc. XXI, 6: 425; XXIII, 1: 450; 6: 455; 10: 458

Deucaleon: Filoc. XVIII, 4: 382

dialectică: Filoc. XV, 3: 360; XVIII, 8: 383; XIX, 5: 401

diavolul: Mat. X, 2: 19; Lc. XXX, 1—3: 122—123; Ioan XXIX, 183: 166; Rug. II, 2: 200; XXX, 2: 282; Filoc. prefața 341; I, 25: 325—326; XVII, 1: 375; XX, 19: 415—464; XXI, 9: 448

disciplina arendă: Filoc. XVIII, 1: 380
Dositei Samarineanul: Filoc. I, 18: 320

Dumnezeu, Domnul (Unul în tîință): Mt. I, 1: 15; X, 3: 20—21; 5: 22; 9: 27; 6: 64; Lc. Prolog, 76; 1, 4: 85—86; 6: 87; II, 2—4: 84; 5: 85; VII, 2: 87; 3; VIII, 1: 91; XIV, 9: 106; XXII, 1: 111; XXVI, 1—2: 117—118; 5: 119; XXVII, 4: 121; XXXIV, 1: 124; XXI..., 3: 125; Ioan I, 2: 144; 4: 81; 149; II, 9: 150; II, 12: 151; III, 16: 153; IV, 24; 154; VII, 38: 154; IX, 52: 157, IX, 57: 158—162; XII, 77: 164; XIII, 304: 191; Rug. I, 1: 199; II, 1: 200; II, 2: 202; IV, 2: 208; V, 2: 209; 4: 224; 6: 225; VI, 4: 228; VIII, 1: 216; X, 1: 220; XIII, 2: 225; 4: 242; 5: 243; XV, 1: 232; XVI, 1: 230; XVII, 1: 251; XIX, 2: 231; XIII, 3: 244; XXIII, 3: 244; XXIV, 1: 248; XXV, 1: 251; XXVI, 5: 256; XXVII, 9: 265; XXVII, 12: 280; XXVIII, 9: 288; XXIX, 4: 291; XXIX, 12: 295; XXXI, 1: 300; XXXI, 7: 287; Filoc. prefața, 301; X, 2: 304; 7: 308; 17: 318; 23: 324; 28: 367; IV, 1: 373; VIII, 1—2: 384—385; XV, 5: 361; XVI, 3: 416; XVIII, 1: 380; XX, 3: 403; 23: 466; XXI, 7: 476; 10: 479; 13: 422; XXIII, 9:

— nu-i autorul rețelor: Filoc. XXIII, 1: 380

Dumnezeu Tatăl: Mat. X, 3: 21; X, 4: 7; XI, 2: 60; 6: 50; 15: 51; Lc. VII, 7: 90; XXII, 4: 112; Ioan I, 3: 144; I, 6: 145; XXXIX, 205: 167; Rug. I, 2: 199; II, 4: 204; V, 5: 211; XXXI, 3: 285; Filoc. I, 9: 311; 23: 324; XVIII, 3: 381; XX, 20: 416; XXII, 11: 458

Dumnezeu Fiul (Unul născut, Mîntuitorul, Mesia etc.): Mat. X, 18: 44; XXIII, 23: 40; 24: 41; XI, 5: 65; XI, 6: 66; Lc. I, 4: 81; X, 1: 95; X, 3: 96; VII, 1—2: 91; 6: 93; XI, 6: 104; «Inscrierea Lui» — XXXIV, 3: 125; Ioan II, 11: 146; X, 65: 159; XXXIV, 199: 166; XXXIX, 205: 168; XXXIX, 211: 169; XXXV, 212: 170; XXXVI, 221: 172; Rug. II, 3: 203; V, 4: 209; 5: 211; VI, 5: 214; XII, 1: 225; XIII, 3: 226; XV, 2: 233; XIX, 2: 239; XXIII, 2: 245; XXVI, 3: 259; XXVII, 4: 258; XXVIII, 5: 286; XXXI, 3: 303; XXXIII, 1: 307; 4: 308; Filoc. prefață, 300; I, 14: 355; (Chenoza Lui); 28: 326; («Fiul lui Dumnezeu»): XV, 13:

- 367; XIX, 7: 400; XX, 8: 407; XXI, 16: 413; XXIV, 2: 471
 — Divinitatea Fiului: Filoc. XV, 19: 370; XVIII, 19, 4: 380; XXIII, 7: 334
 — Făptura Lui trupească a fost urită sau frumoasă?: Filoc. XV, 12: 366—367
 — Istoricitatea vieții Lui: Filoc. XV, 15: 368—369
 — De ce cinstesc creștinii pe Hristos care a avut și trup: Filoc. XIX, 4: 400
Dumnezeu Duhul Sfânt: Mat. X, 17: 42; 18: 46; Lc. prolog, 78; I, 1: 84; VII, 34: 92; X, 1—2: 95; XIV, 10: 107; XXII, 1: 111; XXIV, 1: 115; XXIV, 3: 117; XXVII, 5—6: 121—122; Ioan X, 66: 159; XV, 89: 163; XXXIX, 179—180: 165; XXXIX, 208: 168; XXXIX, 217: 171; XLIII, 300: 191; Rug. II, 3: 204; 6: 205; IX, 2: 217; XIII, 5: 228; XV, 2: 248; XXII, 3: 259; XLVIII, 3: 285; XXXIII, 1: 307; Filoc. prefața: 300; I, 9: 311; 23: 324; 357; II 4: 371; VII, 2: 383; XV, 2: 408; XXVI, 6: 546
Dumnezeu Cel Întreit: Rug. I, 1: 199; Filoc. prefața, 300
- E**
- ebioniți**: Filoc. I, 24: 324
Eden: Ioan XXXIX, 176: 164; Rug. XXIII, 4: 248; Filoc. I, 17: 318
educația și credința religioasă: Filoc. XIX, 1: 399—400
Efraim: Filoc. I, 8: 310; Ioan X, 39; 271: 185
Egipt: Lc. I, 6: 83; X, 7: 97; Rug. XIII, 4: 227; XIV, 2: 229; XXIX, 13: 277; Filoc. I, 25: 325; XIII, 2: 355; 3: 355; XXIII, 5: 454; XXVI, 2: 484; XXVII, 13: 500
egipteni după duh: Filoc. X, 1: 349; XXVII, 5: 494
Elada: Filoc. XV, 6: 362
Eli: Rug. IV, 1: 208; XXVIII, 9: 271
Elisabeta: Luca II, 2: 84; II, 3: 84; II, 5: 90; VII, 1: 91; VII, 3: 88; VII, 4: 89; X, 1: 95; X, 5: 97; Rug. XIV, 3: 230
Elisei: Mat. X, 17: 42; Filoc. XXIV, 4: 485
Enea: Filoc. XV, 15: 368
Epictet: Filoc. XV, 2: 360; XVIII, 24: 396
Epicur (epicurei, epicureism): Filoc. XVI, 3: 373; XVII, 1: 375; XVIII, 7: 384; 20: 393; XX, 3: 402; 13: 410
episcopi: Filoc. XVIII, 19: 392
eretici sau eterodocși (Marcioniți, Valentinieni): Mat. X, 9: 28; X, 15: 34; X, 20: 49; XI, 6: 64; Ioan XXXIV, 199—202: 166—167; Rug. XXIX, 10—12: 275—295; Filoc. prefața, 300—302; I, 8: 310; 30: 329; II, 5: 332; V, 6: 330; XI, 1: 351; XVI, 2: 375; XX, 15: 434
 — ereticii care vedeau o deosebire între Dumnezeu Vechiului și al Noului Testament: Filoc. I, 8—20: 316—320; 30: 329
Esau: Rug. V, 4: 210; XXIX, 18: 281; Filoc. XXI, 21: 441
Estera: Rug. XIII, 2: 227; XIV, 3: 230
Eteocle: Filoc. XV, 15: 368
Etiopia: Ioan XV, 85: 163; Filoc. I, 25: 325
Euharistia: Mat. X, 15: 40; XI, 1: 58; XI, 2: 59; XI, 3: 47; Rug. V, 1: 209
Eunomie (eretic): Filoc. prefața, 340
Eusebiu al Cezareei: Filoc. V, 2: 335; XXIII, 22: 467—477
Eusebiu (Ieronim): Luca prolog, 78
Eustohium: Luca prefața, 77
Eutihie: Filoc. V, 3: 377
Eutropie: Filoc. XXIII, 8: 535
Eva: Rug. XXIII, 4: 247; XXIX, 18: 283; Filoc. I, 23: 324
 — Simbol al Bisericii: Filoc. I, 23: 324
Evangheliile (în general): Mat. II, 1: 2; X, 15: 40; X, 25: 58; XI, 1: 43; 5: 51; Ioan III, 18: 148; IV, 23: 150; VI, 27—31: 151—152; XI, 69: 160; XI, 76—77: 161; XIII—XV, 79—86: 162—163; Rug. II, 3: 202; XI, 2: 221; XXI, 1: 241; XXIII, 1: 245; XXVI, 2: 254; XXVIII, 9: 271; XXIX, 6: 280; Filoc. I, 5: 307; 16—17: 318—319; 23: 366; IV, 2: 374; V, 2: 375; V, 6: 379—380; XV, 13: 367; 17: 411; XVIII, 9: 430; XXIV, 1: 470; 4: 539
 — *ele sînt numai patru (cele canonice)*: Mat. II, 2: 16; Luca I, 1: 79; 2: 79
 — *cele necanonice sînt mai multe*:
 — cea «după egipteni», a «celor 12 Apostoli», a «lui Vasilide», cea «după Toma», «după Matei», necanonică: Luca I, 1—2: 79
 — cea după Matei: Mat. II, 2: 16; X, 19: 47; XI, 2: 60; Luca I, 1: 79
 — cea după Marcu: Mat. I, 1: 14; X, 19: 48; XI, 2: 60; XI, 4: 63
 — cea după Luca: Mat. I, 1: 14; XI, 2: 60
 — cea după Ioan: Mat. I, 1: 14; X, 1: 22; XI, 2: 60; Rug. XXXVIII, 9: 271
evangheliști (sinceritatea scrierilor lor): Filoc. XIX, 2: 405
 «veșnică»: Ioan I, 17: 148
evrei: Filoc. I, 4: 305; 24: 324; XXII, 1: 443; XXVII, 13: 500 (vezi și «Iudeea», iudei, Israel).
 «epistola»: Mat. X, 18: 46
Ezdra: Filoc. XXIII, 5: 453

F

Faeton: Filoc. XVIII, 4: 382
Faron: Mat. X, 22: 53; Ioan XVII, 96; 164; Rug. III, 3: 206; XXIX, 16: 280; Filoc. I, 25: 325; XXI, 16: 434; XXIII, 20: 466; XXVII, 1: 490; 2: 492, 4: 493; 5: 494; 7: 495; 12: 499; 13: 500
tarisei: Mat. X, 20: 49; XI, 14—15: 67
iarmecul stilistic al frazei: Filoc. IV, 2: 334; XIX, 2: 399
fatalism: Rug. VI, 1: 212; VII, 1: 215; Filoc. XXIII, 1: 450
feciorie, feciorelnic: Luca X, 3: 96
Fedon: Filoc. XVIII, 10: 387
Ferekide: Filoc. XX, 16: 413; XX, 23: 418
fier: Mat. X, 19: 48
Filadelfia: Filoc. II, 1: 330
Fileb: Filoc. XVII, 2: 376; XVII, 6: 378
Filip (tetrarhul): Mat. X, 21: 52; Luca XXI, 2: 108
Filip (diaconul): Ioan XV, 85: 163
 «*Filocalia*»: Filoc. prefața, 298
filozof, filozofia: Luca VIII, 3: 93
 — folosul ei pentru creștini: Filoc. XIII, 1—2: 354
 — «filozofia creștină»: Filoc. XXIII, 5: 459
 — filozofii greci (pretenția lor de a cunoaște totul): Filoc. XVIII, 6: 383
 — filozofia greacă (folosul ei): Filoc. XV, 11: 366; XVI, 1: 414; XVIII, 1—2: 379—380
școlii diferite (platonici, peripatetici, stoici, epicurei etc.): Filoc. XVI, 2—4: 372—373; XVIII, 2: 429
filozofii cinici: Filoc. XVIII, 21: 380
școala pitagoreilor: Filoc. XVIII, 22: 395
filozofii stoici: Filoc. XX, 2: 402
filistenii: Rug. XIV, 5: 231
trații Domnului: Mat. X, 17: 42; Luca VII, 4: 89; Ioan IV, 23: 150
furnicile: Filoc. XX, 8—10: 406—407; 11: 409

G

galatenii: Mat. X, 17: 43
Galileea: Mat. X, 20—21: 51; Luca XXI, 2: 108
Gavriil: Mat. X, 20: 50; Ioan XXXIX, 180: 165; Rug. XIV, 4: 230; Filoc. XVII, 2: 376
geometrie: Filoc. XIII, 1: 354
Ghibeon: Rug. XIV, 5: 231
gnostici: Filoc. XVI, 3: 373
gramatica: Filoc. XIII, 1: 354; XXIII, 4: 453
Grapte: Filoc. I, 11: 313
greci (elini): Filoc. prefață, 294; XV, 1: 350; 8: 405; XVII, 4: 476; XVIII, 8: 385; XX, 15: 411; XXIII, 5: 456; 12: 459

Grecia: Filoc. I, 1: 343; XVII, 2: 418; XIX, 1: 404
 — eleganța limbii: Filoc. prefață, 299
grii (dreapta credință): Filoc. prefață, 299
Grigorie (ucenic al lui Origen): Filoc. XIII, 1: 354
Grigorie Teologul: Filoc. prefață 300, 301, 302, 303

H

haldei: Filoc. XXIII, 18: 465
Halkis: Filoc. XVIII, 14: 389
harisma (deosebirea duhurilor): Luca I, 1: 79
Harul lui Dumnezeu: Filoc. XXI, 11: 429; 18: 437
Hebron: Filoc. I, 20: 321
Hecate: Filoc. XVIII, 1: 379
Her (tatăl lui Abner): Filoc. XXVII, 7: 498
Hers (zeița): Filoc. XVII, 2: 376
Hieracleon: Ioan XX, 108—111: 177—181; XX, 112—115; 181—182
Herma (Păstorul): Mat. I, 2: 15; Filoc. I, 11: 313
Hermes: Filoc. I, 11: 313; XVII, 2: 376
Hermogen: Filoc. XXVII, 8: 496
Hesiod: Filoc. XX, 6: 496
Hilkis (tatăl lui Ieremia): Luca XXI, 2: 108
Hiram (din Tir): Ioan XXXIX, 272: 185; XLI, 285—287: 187—188
Homer: Filoc. XX, 18: 414; 21: 416
Horazin: Filoc. XXI, 16: 436; XXVII, 11—12: 499
horoscop (zodiac): Filoc. XXIII, 17—18: 464; 28: 468
lună dumnicească: Mat. XI, 1: 59; XI, 3: 61—62
Hrisio: Filoc. XVIII, 10: 387
Hristos (vezi «Dumnezeu», «Iisus Hristos», «Mîntuitorul»).

I

Iacob (Patriarhul): Mat. X, 21: 58; Luca X, 3: 96; Ioan XXI, 118: 181; XLI, 294—189; Rug. III, 1: 205; XXIX, 18: 281; XXXI, 5: 286; Filoc. I, 3: 305; 9: 350; 20: 360; 22: 362; 23: 363; 25—26; XV, 6: 362; XXI, 21: 441; XXII, 7: 499; 10: 501; XXIII, 5: 507; 15: 507; 19: 520
Iacob (fratele Domnului): Mat. X, 17: 42; X, 18: 43
iad: Filoc. I, 26: 325
Ialmenos: Filoc. XV, 15: 368
icoană: Mat. X, 11: 29; Rug. XXII, 4: 245
iconomia Întrupării: Luca XI, 5: 101; XIV, 5: 105; 10: 107

- idol, idolatrie*: Luca VIII, 3: 93; XXII, 9: 115; Filoc. I, 4: 345; XIV, 6: 401—402; XVIII, 5: 382; XIX, 3: 400
- idumei*: Filoc. XIII, 3: 355; XXI, 22: 442
- leftae*: Rug. IV, 2: 208
- Ieremia*: Mat. X, 12: 32; X, 18: 44; Luca XXI, 2: 108; Ioan XXX, 184: 166; Rug. IX, 3: 210; XI, 1: 221; Filoc. I, 28: 326; XXI, 11: 430; XXIII, 15: 462; XXVI, 4: 485; 8: 489
- Ierihon*: Luca: XXXIV, 2: 124; 3: 125; 4: 125; 5: 126
- Ieroboam*: Luca XXI, 1: 108; Rug. VI, 5: 214; Filoc. I, 22: 322; XXIII, 4: 453
- Ieronim*: Luca prolog 77
- Ierusalim*: Mat. X, 18: 46; X, 42; Luca XIV, 3: 103; 9: 106; XXI, 1: 107; XXXIV, 1: 124; 2: 125; 4: 125; 5: 126; 6: 126; XXXIX, 3: 131; 4: 131; Ioan X, 64: 159; XLII, 291: 182; XLII, 296: 190; Rug. XXXI, 7: 287; Filoc. I, 21: 324; 25: 325
— Ierusalimul ceresc: Filoc. I, 240: 325
duhovnicesc: Luca XXXIV, 3: 131; XXXIX, 183: 265
- Ietro*: Luca X, 7: 97
- Iezechia*: Luca XXI, 1: 107; Rug. XIII, 4: 297; XVI, 3: 250; XXIX, 5: 291
- Iezechiel*: Mat. X, 11: 31; 13: 35; Ioan XXXIII, 184: 166; Filoc. I, 25: 325; V, 6: 339; XI, 1: 350—351; XXI, 14: 433; XXVI, 5: 486
- Iisus Hristos*: Luca I, 4: 81; VII, 1: 87; 6: 90; VIII, 2: 92; X, 3: 96; 6: 97; XI, 6: 101; XIV, 2: 102
- Trupul Lui avea «o oarecare necurăție»*: Luca XXII, 1: 111; 4: 112; 10: 115; XXVI, 2: 116; XXVII, 3: 115; XXX, 2: 122; XXXIV, 5: 126; 9: 128; XXXIX, 5: 131; Ioan I, 1: 144; I, 3: 145; II, 9: 146; II, 14: 147; III, 18: 148; IV, 22: 149; VI, 29: 152; VII, 37—38: 153—154; IX, 57: 158—159; XI, 71—73: 160—161; XXXIX, 204: 167; XXXVI, 219—220; 171—172; XX, 109: 179; XLIII, 304: 191; Rug. II, 4: 203; 5: 204; XIII, 5: 228; XV, 2: 233; XVII, 2: 237; XXXI, 3: 285; Filoc. I, 2: 304; 3: 305; II, 3: 370; 5: 372; 5: 378; V, 7: 340; XV, 3: 360; XVIII, 15: 389; XXIII, 1: 450—451 (a se vedea «Dumnezeu»)
— divinitatea lui Iisus Hristos: Filoc. I, 6: 347
- Ilie*: Mat. X, 18: 44; X, 20: 35; Ioan XX, 114: 180; XXXV, 214: 173; XXXIX, 181: 169; Rug. XIII, 5: 228; Fil. XXVI, 4: 485
- Iliria*: Filoc. V, 2: 336
- India*: Filoc. XVII, 1: 375
- Indieni*: Mat. X, 7: 25; XVIII, 6: 427
- Inima*: Mat. X, 14: 35
- interpretare*:
- 1) *istorică, literală sau sensibilă*: Mat. X, 13: 34; X, 14: 35; XI, 2: 60; Ioan VII, 41: 154; VIII, 45: 155; XLII, 290: 188; XLIII, 300: 191; Rug. XXIII, 2: 246
 - 2) *morală*: Mat. X, 5: 22—23; Ioan XXXIX, 179: 165
 - 3) *duhovnicească (tainică)*: Mat. X, 8: 26; X, 18: 29; XI, 1: 43; XI, 14: 51; Ioan VII, 41: 154; VIII, 44—46; 155; XL, 273—277: 186—187; XLI, 286—287: 188; XLIII, 299: 191
 - 4) *tipologică*: Ioan VI, 34: 153; VII, 37—38: 153—154; XXXIX, 175—178: 164—165; XVIII, 98: 178; XXI, 118: 184
- intuiția primează față de rațiune*: Filoc. XVIII, 2: 380; 7: 428
- invocarea numelor lui Iisus*: Filoc. XVII, 1: 375; 5: 378; XVIII, 2: 380; 4: 382
- Ioan Botezătorul*: Mat. X, 1: 17; X, 20: 49; 20: 35; 21: 51; 22: 37; 22: 38; 23: 39; 23: 40; Luca VII, 1: 87; VII, 3: 92; VII, 5: 93; VII, 6: 93; VIII, 1: 94; X, 1: 98; X, 6: 100; X, 7: 100; XI, 4: 102; Luca X, 5: 97; XI, 5: 100; XXI, 1: 107; XXI, 2: 108; XXII, 1: 111; XXII, 5: 113; XXIV, 1: 115; XXVII, 1: 119; XXII, 2: 120; XXVII, 3: 120; XXVII, 4: 120
- *nașterea și creșterea lui minunată*: Luca XI, 1—6: 98—101; Ioan VI, 29: 159; XXXIX, 175: 164; XXX, 181: 165; XXXV, 212: 170; Rug. XIV, 3: 229; XVIII, 3: 238; Filoc. XXVI, 4: 485
— *cele șase mărturii*: Ioan XXXIX, XXXIV—XXXV, 212—219; 170—171; XVII, 94: 174; XVII, 97: 175; XVII, 100—102: 176; XX, 108: 178
— *întâișarea lui*: Ioan XX, 112—114: 180—181
- Ioan*: Luca XXI, 1: 108; Filoc. XXVII, 7: 496
- Iocaata*: Filoc. XV, 15: 368
- Iona*: Rug. XIII, 4: 228; XIV, 4: 230; XVI, 3: 235
- Jordan*: Luca XIV, 10: 109; XXI, 3: 109; XXIV, 2: 116; Ioan XXIX, 175: 164; Filoc. XXVI, 3: 484
- Iosia (rece)*: Ioan XXI, 118: 181; Rug. V, 5: 211; VI, 5: 214; Filoc. XXIII, 4: 453
- Iosif (fiul lui Iacob)*: Mat. X, 17: 43; Rug. XXXIX, 18: 287; Filoc. I, 20: 321; XXIII, 15: 517
- Iosif (logodnicul Mariei)*: Mat. X, 17: 42; Luca VII, 4: 88; 89; XI, 5: 103; Filoc. I, 20: 321; XXIII, 15: 462
- Iosif (fratele Domnului)*: Mat. X, 17: 43
- Iosif Flaviu*: Mat. X, 17: 43

- Iotam*: Luca XXI, 1: 107
Iov: Luca II, 1: 83; XIV, 3: 105; Rug. X, 1: 220; XIII, 4: 228; XIX, 2: 232; XXIX, 17: 280; XXX, 2: 282; Filoc. I, 5: 307; XXVI, 5: 486; 8: 489; XXVII, 9: 498
Irod: Mat. X, 21—22: 49—50; Luca XXVII, 3: 120; 4: 121; Filoc. XVIII, 13: 388
Irodiada: Mat. X, 22: 53
Isaac: Luca X, 3: 96; Rug. III, 1: 205; XIII, 2: 240; XV, 3: 250; XXIX, 3: 290; Filoc. I, 20: 321; 23: 363; II, 1: 369; XV, 6: 402—403; XVII, 4: 420; XXI, 5: 473; 11: 480
Isaia: Mat. X, 12: 32; X, 18: 96; Luca XXI, 1: 107; Ioan X, 63: 159; XV, 85: 163; XXX, 178: 164; XXX, 184: 166; XVII, 95: 175
Isaia: Ioan XXXV, 214: 170, XVIII, 100: 179; XXI, 17: 184; XLII, 291—294: 191; Rug. XIII, 2: 225; XXII, 1: 258; XXXI, 6: 306; Filoc. I, 25: 364; II, 2: 369; V, 6: 379; XV, 7: 404; XV, 12: 367; XVII, 4: 420; XXIII, 5: 507; XXIII, 21: 522; XXVI, 4: 544; XXVI, 8: 548—549
Isaia apocrif: Mat. X, 18: 45; X, 24: 57; XI, 1: 47; XI, 15: 52
ismaeliți: Filoc. XXIII, 16: 463
ispita: Rug. XXIX, 1—11, 272—276
Israel: *israeliți*: Mat. X, 18: 44; X, 13: 35; XI, 1: 45; XI, 2: 46; XI, 3: 47; Luca I, 6: 97; X, 4: 100; 6: 100; XI, 4: 102; XXI, 1: 109; XXIV, 4: 125; 175: 164; XXXV, 216: 174; XXI, 118: 175
Ioan I, 1: 144; I, 5: 145; XXIX, 175: 164; XXXV, 216: 174; XXI, 118: 184; XLIX, 194—295: 191—192; Rug. III, 4: 266; XI, 3: 222; XIII, 2: 225; XV, 1: 256; XXIX, 13: 296; Filoc. I, 3: 344; 3: 345; 13: 354; 22: 322; 24: 363; 24: 364; 25: 364; 26: 365; XII, 1: 392; XIII, 2: 395; 3: 395; 3: 396; XX, 22: 466; XXI, 22: 493; XXII, 7: 447; 20: 501; XXIII, 5: 454; XXVII, 13: 562
israeliți în duh: Filoc. I, 22: 322—3 (vezi și «iudei»)
Isus Navi (Iosua): Mat. X, 17: 42; Rug. XIV, 5: 231; XVII, 13: 281; Filoc. XII, 1: 152; XIII, 3: 396
istorie: Mat. X, 19: 47; Filoc. XXII, 6: 498; 10: 501
istoriile grecești: XXIII, 12: 459
Itureea: Mat. X, 21: 52; Luca XXI, 2: 108
Iuda patriarhul: Mat. X, 20: 36; XI, 4: 63; Ioan I, 2: 144; Rug. VI, 5: 214; XXIV, 5: 266
semintie, regat: Luca XXI, 1: 107; Filoc. I, 3: 344—345; 5: 341; II, I: 369; V, 5: 378; VII, 1: 383; XVIII, 4: 506; 5: 507
Iuda, iratele Domnului: Matei X, 17: 43
Iuda Iscarioteanul: Luca I, 4: 81; VII, 2: 88; XXI, 1: 109; Ioan XI, 10: 160; Rug. V, 5: 250; VI, 5: 229; XXIV, 5: 266; Filoc. VII, 1: 343; XXIII, 3: 452; 3: 506; 5: 6: 508; 8: 510; 9: 511; 12: 514
Iuda Macabeul: Rug. XI, 1: 221.
Iudeea: Mat. X, 20: 50 X, 18: 44; Luca XXI, 1: 108; XXIV, 5: 126; Ioan XXIX, 175: 164; XXXIX, 211: 169; XXI, 118: 181; Rug. II, 4: 204; Filoc. I, 22: 323; XII, 25: 325; V, 5: 338
iudeu: Luca XXXIV, 5: 126; Filoc. I, 12: 314; 18: 320; 23: 322; XVI, 2: 373; XVIII, 16: 390;
 — *după trup*: Filoc. I, 12: 314; 22: 323
 — *«ascuns» (după duh)*: Filoc. I, 12: 314; 22: 324
- I**
- Împărăția cerurilor, a lui Dumnezeu*: Mat. X, 1: 17—20; 7—10; X: 4: 21—22; 17; X, 7: 24—26
îngenunchere: Rug. XXXI, 3: 284
îngerii (în general): Mat. 10, X, 12: 33; X: 34; Luca XXXIV, 2: 130; Ioan I, 2: 144; XII, 76: 16; XIV, 83: 162; XVII, 97: 175; XXXIX, 269—270: 184—185; Rug. XI, 4: 223; Filoc. I, 24: 324; XXVI, 7: 489
 — *se roagă deodată cu noi*: Rug. VI, 4: 214; XI, 1—4: 236; XVII, 2: 252
 — *buni*: Filoc. I, 14: 315; XXIII, 21: 452
 — *râi*: I, XXIII, 6: 455
 — *îngerii în cete sînt prezenți printre credincioși*: Rug. XXXI, 3: 285
 — *cum se hrănesc*: Rug. XXVI, 5—11: 259; XXVII, 11—12: 279.
întîmplarea oarbă: Filoc. XX, 1: 402; XXIII, 6: 455
înțelepciunea (căutată de creștini): Filoc. XVIII, 16: 390
înțelept, înțelepciunea omenească sau egipteană: Filoc. IV, 2: 334; XVIII, 429; 16—18: 390—391
înțelepciunea cârnii (lumească): Luca XI, 3: 99
 — *cerească, dumnezeiască*: Filoc. XVIII, 8: 385; 18: 392
învățătura bună e calea spre virtute: Filoc. XVIII, 20: 393
 — *rea (ipoteze)*: Filoc. XIV, 2: 359; XXIV, 3: 480
Învierea Mîntuitorului (și a noastră): Mat. X, 34: 57; Ioan VIII, 299: 191
 — *morților*: Luca XXXIX, 3—4: 130
jurămînt: Mat. X, 22: 53

L

Laban : Rug. XXIX, 3 : 273
Laios : Filoc. XXIII, 12 : 459
Laodicea : Filoc. XXIII, 22 : 468
 «*lapsi*» : Filoc. XVIII, 8 : 385 ; XVIII, 15 : 389 ; 22 : 395
latina (limba) : Luca prolog 77
lege în general : Filoc. IX, 1—3 : 346—359 ; XXII, 12 : 495—496
Legea mozaică (legea și proorocii) : Mat. X, 8 : 26 ; X, 12 : 32 ; X, 14 : 36 ; X, 15 : 38 ; XI, 3 : 62 ; Luca, XXXIV, 5 : 126 ; 5 : 126 ; 9 : 127 ; Ioan III, 15 : 147 ; Rug. XXIX, 7 : 274 ; Filoc. I, 13 : 314 ; 18 : 319—359 ; 30 : 329 ; IX, 1 : 346 ; 3 : 348 ; XI, 2 : 392 ; XXII, 1 : 473 ; I, 6 : 307 ; 8 : 319 ; 30 : 329 VI, 1 : 341 ; XVIII, 26 : 398 ; XXIII, 1, 453
legea naturală : Filoc. I, 7 : 318 ; IX, 2 : 351
legea duhovnicească : Mat. X, 16 : 40
Levi : Mat. XI, 4 : 63 ; Ioan XXI, 115 : 181 ; Rug. III, 4 : 206, IV, 2 : 208 ; Filoc. I, 22 : 322 ; XXV, 1 : 469 ; 3 : 471 ; XXVI, 1 : 482
Leviatan : Rug. XIII, 4 : 245
levitic, leviti : Ioan, I, 1 : 144 ; II, 9 : 146 ; XXV, 214 : 170 ; XXI, 115 : 181 ; XXXIX, 268 : 184
liberul arbitru (libertatea voii omenești) : Mat., X, 11 : 31 ; X, 12 : 32 ; X, 24 : 57 ; Rug. VI, 1—4 : 210—214 ; XXV, 1 : 251 ; XXVI, 1 : 254 ; XXIX, 7 : 274 ; Filoc. XXI, 1—23 : 421—444 ; XXIII, 1 : 450 ; 7 : 455—456
 — notiunea ei : Filoc. XXI, 1 : 421—422 ; XXIII, 22 : 468
Libia : Filoc. XXII, 3 : 452
Licurg : Filoc. XVIII, 25 : 397
limba (o singură limbă) : Filoc. XXII, 9 : 457
 originea limbilor : Filoc. XXII, 9—10 : 458
Lisaniis : Luca XXI, 2 : 158
Logosul dumnezeiesc : Filoc. I, 16 : 31—318 ; XV, 18 : 364 ; XVIII, 7 : 384 ; 24 : 396 ; XX, 13 : 410. Vezi și Iisus, Hristos mântuitorul
Lot : Filoc. I, 9 : 311
Luca (evangelistul) : Luca prolog 82—83 ; I, 1 : 79 ; 3 : 81 ; 5 : 82 ; 6 : 82 ; II, 3 : 84 ; 5 : 86 ; XXVII, 2 : 119 ; XXXIV, 1 : 124 ; Ioan IV, 22 : 149 ; Rug. XIII, 1 : 225 ; XVIII, 2 : 238 ; XIX, 2 : 239 ; XXII, 3 : 244 ; XXIV, 1 : 249 ; XXVII, 7 : 260 ; 17 : 266 ; XXVIII 8 : 270 ; XXIX, 1 : 272 ; XXX, 1 : 281 ; Filoc. XVIII, 9 : 386

M

Macabei : Filoc. XXVII, 7 : 495
macedoneni : Filoc. XXIII, 5 : 454

magia : Filoc. XX, 13 : 457—459
magnet : Mat. X, 19 : 48
Maleahii : Ioan XXI, 117 : 181
mantica (arta de a prezice viitorul) : Filoc. XX, 15—23 : 411—418, XXII, 16 : 463
Marcion : Luca XIV, 4 : 104 ; 7 : 105 ; Filoc. V, 6 : 339 ; XXIII, 8 : 456 (vezi și «eretici»)
Marcu (evangelistul) : Mat. I, 1 : 5 ; X, 4 : 8 ; X, 16 : 22 ; X, 19 : 47 ; Luca I, 1 : 87 ; Ioan IV, 22 : 149 ; XIII, 81 : 162 ; Rug. XIII, 1 : 225 ; XVIII, 3 : 238 ; 4 : 240
Mardoheu : Rug. XIII, 2 : 225 ; 4 : 227 ; XVI, 3 : 235
Marea Roșie : Mat. X, 7 : 25
Maria (Maica Domnului) : Mat. X, 17 : 42 ; Luca VII, 1 : 87 ; 3 : 88 (s-a născut cu păcat strămoșesc) ; XIV, 7—8 : 105—106 (pururea fecioria ei) Ioan IV, 23 : 150 ; XXXIX, 180 : 165 ; XXXIX, 263 : 18
Marte (zeu) : Filoc. XXIII, 22 : 468
martiri : Luca XXVII, 3 : 120 ; XXXIX, 210—211 ; 169—170 (vezi și «persecuții»)
Matei (apostolul) : Luca prolog 77 ; I, 1 : 84 ; Rug. XVIII, 3 : 238 ; XXI, 2 : 242 ; XXVI, 1 : 254 ; 4 : 255 ; XXVIII, 8 : 270 ; XXXIV, 1 : 290
mațera (nu-i veșnică) : Filoc. XXIV, 1—8 : 469—477 nu-i cauza răului Filoc. XXIV, 1—8 : 469—477
Maxim : Filoc. XXIV, 8 : 535, 477
mărturii raționale : Filoc. I, 1 : 302 ; istoria : Filoc. I, 3 : 304
medic, medicina : Luca I, 5 : 82, Rug. XI, 4 : 223—224 ; Filoc. XV, 9—10 : 365 ; XVI, 1 : 372 ; XVIII, 26 : 397 ; XX, 23 : 417 ; XXI, 12 : 431 ; XX, 13 : 432 ; XXIII, 13 : 460 ; XXVII, 4 : 493
Megethios : Filoc. XXIII, 8 : 447
Melchisedec : Ioan II, 11 : 146 ; Rug. XV, 1 : 233 ; XXVI, 4 : 256 ; XXVII, 13 : 264 ; XXXIV, 1 : 290
meseriile : Filoc. XX, 477 : 403—406
Mesopotamia : Rug. III, 1 : 205
metempsihoză : Filoc. XVIII, 5 : 382 ; 7 : 384 ; XXII, 7 : 447
mierea : Filoc. XX, 9 : 407
Mihail (arhanghelul) : Filoc. XVII, 2 : 376
Mihea : Filoc. I, 5 : 306 ; XXI, 5 : 424
minele sau talanții : Luca XXXIX, 6 : 131—132
minuni : Mat. X, 19 : 47 ; X, 20 : 50 ; Filoc. I, 5 : 306 ; XV, 15 : 410, XX, 13 : 410
Misail : Rug. XIII, 2 : 226
Mithras : Filoc. XVIII, 1 : 380
mitologia greacă : Filoc. XXII, 6 : 446
mîncări gustoase : Filoc. XV, 9 : 363—365
 duhovnicești : Filoc. XV, 10 : 364—365

Mîntuitorul: (vezi «Iisus Hristos», «Dumnezeu Fiul»)

Moise: Mat. X, 9: 13; X, 18: 45; X, 22: 54; XI, 13: 50; Luca X, 7: 97, XIV, 1: 102, XIV, 3: 103; XVII, 3: 120; Iolan II, 14: 147; XXXIV, 211: 162; XXXIX, 200: 167; XVII, 96: 175; XVIII, 101: 176; XX, 109: 172; Rug II, 5: 204; III, 2: 205; 3: 206; 4: 207; XXVII, 3: 258; Filoc. I, 1: 304; 6: 307; V, 2: 338; XVIII, 4: 392; XX, 7: 406; XXI, 5: 424; XXII, 7: 447; XXVII, 12: 500

muzica: Mat. II, 2: 16; Filoc. XIII, 1: 354

N

Nabot: Filoc. I, 22: 323

Nabucodonosor: Rug. XIII, 2: 226; XVI, 3: 235; Filoc. I, 25: 325

«omul nabucodonosor»: Filoc. I, 24: 325

Natan: Rug. XXXIII, 3: 289

Nazaret: Mat. X, 16: 41; Filoc. XXIII, 5: 452

necredincioșii: Luca. I, 3: 81; VII, 5: 89

Neftalim: Ioan XLI, 285: 187

neghina: Mat. X, 1: 17

neghina—erezii: Filoc. prefața 300

niniviteni: Rug. XIII, 2: 226

Nod: Rug. XXIII, 4: 248

Noe: Rug. XXIX, 18: 281

«noțiuni generale»: Filoc. I, 1: 302

Noul Testament: Luca I, 1: 79; XXVII, 6: 121; XXXIX, 2: 130; Filoc. I, 1: 302; IV, 2: 334 V, 3: 336; 7: 340; VI, 1: 341; XI, 1: 351; XXI, 15: 434; XXVII, 8: 496

numărarea (simbolica ei): Mat. XI, 3: 62

numele divine (rostul lor și originea lor): Filoc. XVII, 2: 419; 3: 420

număr, numere (simbolismul lor): Mat. XI, XI, 2: 60; XI, 3: 42; XI, 5: 44; Ioan XXXV, 220: 172; XXXIX, 270—272: 184; Filoc. I, 12: 314 III, 1: 373; V, 4: 338

Nun: Filoc. I, 22: 323

O

Odiseu: Filoc. XX, 21: 416

Oedip: Filoc. XV, 15: 368, XXIII, 12: 459

oiiți (eretici): Filoc. XVI, 2: 373

Olimp (munte): Filoc. XX, 18: 414

Olofern: Rug. XXII, 2: 226; XVI, 3: 235

Omonimie: Filoc. XV, 2: 360

omul (are două chipuri):

— Omul chip al lui Dumnezeu Mat. X, 23: 56; Filoc. XX, 2: 402

omul chip al Fiului lui Dumnezeu Filoc. XXII, 5: 446

— e superior tuturor ființelor Filoc. XX, 126: 401—406; XX, 2: 402 (o susțin și istoricil)

— înduhovnicit: Nat. X, 24: 57; Rug. XXVI, 4: 255; XXVII, 2: 258; Filoc. XXI, 22: 416—417

inteligenta omului: Filoc. XX, 4—10; 404—408; 16—18: 412—415

— omul tainic sau lăuntric al inimii «cel întru ascuns» Ioan I, 1 148; II, 9: 146; VII, 43: 155; Filoc. I, 23: 323; XXI, 7: 426

— lărgimea inimi lui: Luca XXI, 6—7: 110—111

— al bunului simț: Filoc. II, 5: 332; IX, 3: 348; XIX, 3: 400

— chipul omului pămîntesc sau trupesc «sau dinafară»: Mat. X, 15: 24; Luca XXXIX, 5: 131; Ioan II, 9—10: 146; VII, 43: 155; Rug. I, 1: 199—200; XXVII, 2: 258; Filoc. XV, 18: 370; XXI, 16: 435

— omul și fericirea lui e scopul creației: Filoc. XX, 1—10: 401—408

— omul simplu («mulțimile» = necunoscătorii): Filoc. XV, 2: 360 XX, 24: 418

Omiiții ținute duminica în biserici: Luca prefață 78; VII, 8: 90, VIII, 3: 93

Onișitor: Filoc. XVI, 19: 439

opinia publică: Filoc. II, 5: 332; XIX, 3: 381; XX, 11: 409

orașe: Filoc. XX, 6: 405; 8: 407

Origen: Luca prolog 77; Filoc. prefață 299, 300, 301, 302; XIII, 1: 354; XXIV, 8: 477

Osea: Filoc. VII, 3: 345

Ozia: Luca XXI, 1: 107

P

Papeos: Filoc. XVII, 3: 377; 5: 378

parți: Filoc. I, 17: 319

patriarhi: Ioan XVIII, 104: 177

Paula: Luca, prefața 77

Pavel («Apostolul»): Mat. I, 1: 16; X, 3: 20; X, 5: 23; X, Luca I, 6: 82; XXXIX, 3: 130; Ioan II, 11: 146; III, 16—19: 148; IV, 21: 149; 25—26: «151»; VII, 41: 154; XXXIX, 182: 165; Rug. II, 201; VI, 5: 214; IX, 1: 217; XII, 2: 224; XIV, 5: 231; XXII, 2: 243; XXIV, 2: 249; XXV, 1: 259; XXVI, 3: 253; XXVII, 5: 259; 8: 261; XXIX, 4: 273—274; XXX, 1: 221; XXXI, 5: 286; Filoc. I, 11: 312; 13: 313; VII, 3: 345; IX, 2: 347; XVIII, 25: 397; 9: 429; 485; XVII, 2: 492; 10: 498

păcatul, ființa, felurile lui: Mat. X, 24: 57—58; XI, 6: 64; Rug. XXVIII, 1—10: 267—272

păcatul strămoșesc și urmările lui: Luca VIII, 1: 9; XIV, 1—6: 102—105 XXX 3: 123; XXXIV, 4: 125 (universalitatea lui); Filoc. XXII, 9: 447

- lipsit de păcat («drept»): Luca II, 1—3: 83—85
- Părinți (sfînți):* Filoc. prefața 299
- păsări (zborul lor):* Filoc. XX, 16: 413
- pederastie:* Mat. X, 23; 57; X, 24: 58
- Pelen:* Filoc. XV, 15: 368
- Penelopa:* Filoc. XX, 21: 416
- Pentateuh:* Filoc. V, 5: 338
- persecuțiile contra creștinilor:* Filoc. I, 2: 304
- Persefona:* Filoc. XVII, 2: 376
- Persen:* Filoc. XVIII, 24: 396
- Persia, persi:* Luca XXX, 2: 122; Filoc. I, 17: 319; XVII, 1: 375
- Petru (Apostolul Petru — Simon):* Mat. I, 1: 14; X, 14: 35 X, 17: 42; IX, 6: 64; Ioan IV, 26: 151; 41: 154; XXXVI, 220—222: 172; XXXIX, 266: 183; Rug. XIV, 6: 231; XXIV, 2: 249; XXVII, 12: 263; XXIX, 2: 272 XXXI, 1: 302; Filoc. V, 2: 336; VII, 1: 343; XXIII, 22: 468; XXVII, 8: 496
- Pilat:* Mat. X, 20—21: 52; Luca I, 4: 86; XI, 1: 108
- Pilde (parabole, în general):* Mat. X, 1: 17; X, 3: 20; X, 4: 21; X, 13: 34; X, 15: 38—39; Filoc. XVIII, 17: 391
- neghinele: Mat. X, 4—21
- comoara din ogor: Mat. X, 7—25
- mărgăritarul: Mat. X, 10—15; 29—39
- năvodul — Mat. 10, 15—18. (a se vedea «samarineanul milostiv», «minele saul talanților»)
- Pireu:* Filoc. XV, 6: 361
- Pitagora:* Filoc. XVIII, 24: 396; XX, 16: 461; 23: 413
- Piineea cea spre ființă (euharistică):* Rug. XVII, 1—16: 273—283
- cea de toate zilele: Rug. XXVII, 1—16: 273—283
- cele binecuvântate de Iisus: Rug. XVII, 2: 274.
- pira:* Ioan I, 7: 145; I, 8: 145; II 13—15: 147; IV, 23: 150
- planete (mișcările lor):* Filoc. XXIII 6: 454—455
- planete medicale:* Filoc. X, 1: 349—350; XII, 2: 353
- Platon:* Filoc. XV, 2: 360; 3: 360; 5: 361; 7: 363; 8: 364; 10: 365; 11: 366; XVII, 2: 376; XVIII, 4: 383; 7: 381; XX, 16: 413; 23: 418; 24: 419
- poezii grecești:* Filoc. XXII, 6: 446
- Polemon:* Filoc. XVIII, 10: 387
- Polinice:* Filoc. XV, 15: 368
- politicismul ateu:* Filoc. XVIII, 25: 397
- nu poate fi acceptat de creștini: Filoc. XXII, 23: 444
- pomul vieții:* Rug. XXVII, 10: 262
- porunca:* Rug. XXIV, 5: 250
- Poseidon:* Filoc. XVII, 2: 37
- Proeție, puterea ei:* Mat. XI, 1: 59; Rug. XXVIII, 6—7: 271—272, XXXI, 6: 287
- proeții ai Legii vechi:* Ioan I, 1: 144; 11, 9—11: 146—150; XXXV, 214: 170, XXI 115: 181; XXXIX, 268: 184
- predestinație sau preștiință:* Filoc. XXI, 7—22: 477—494; XXIII, 3: 452; 6—7: 454; 10: 457; XXIV, 1—4: 469
- preexistența sufletelor:* Ioan XXX, 182: 165; Filoc. prefața 301; XIV, 1: 357—358
- preștiința nu predestinează:* Filoc. XXIV, 2: 469—470
- primii veniți, cei simpli:* Filoc. prefața — (vezi și «creștinii»)
- priimiții (primele roade):* Ioan II, 13—14: 147
- Protarh:* Filoc. XVII, 2: 376
- Providență divină:* Mat. X, 19: 48; Luca XXII, 9: 114; XXXIV, 5—6: 124; Rug. V, 1: 209; Filoc. I, 7: 309—348; 14: 355; II, 5: 372; X, 1: 397; XVI, 3: 416; XXIII, 3: 452; XIX, 1: 399; XIX, 4: 400; XX, 2—3: 402; 6
- Prooroci, proorocie:* Mat. II, 2: 16; X, 8: 26; X, 15: 38; X, 18: 44—45; X, 19: 48; X, 22: 52, 39—40; Luca VIII, 1: 91—92; X, 1: 95; X, 5—7: 97—98; XI, 5: 100; XXII, 3: 112; XXVII, 3: 120; XXXIX, 3: 130; Ioan I, 8: 145 III, 18: 148; XV, 86: 163; XXXIV, 199: 166; Rug. VI, 4: 214; IX, 2: 218; Filoc. I, 3: 304; 5: 306; 6—7: 347; 10: 351; 15: 356; 22: 363; 28: 366; IX, 3: 348; X, 1: 389—390; XV, 7: 404; 10: 406; XVII, 5: 421; 8: 429 XX, 23: 466; XXI, 11: 480; XXIII, 3: 463; 5: 508; XXVI, 5: 487
- prorociri:* Ioan XXXIX, 203—206: 167—170; XLII, 297: 190
- prooroci mincinoși:* Luca I, 1: 78
- psalmi:* Mat. X, 3: 20; Rug. XXIV, 4: 250; 5: 266; XXVII, 2: 258; XXIX, 2: 272; Rug. XXIV, 4: 250; 5: 251; XXVII, 2: 258
- Psalmistul:* Filoc. I, 5: 306; V, 5: 338; XII, 1—2: 352—393
- Psaltirea:* Mat. II, 1: 16
- Ptolemeu:* Filoc. XXIII, 3: 454
- R**
- Rafael:* Rug. XI, 1: 221; XXXI, 5: 286; Filoc. XVII, 2: 376
- Rahul:* Filoc. I, 17: 309
- Ramataim:* Mat. X, 18: 44
- Rățiunea:* Luca I, 3: 80
- rațiunea și instinct (deosebirea între ele) Filoc. XX, 12: 409
- rațiunea și rolul ei în cunoașterea și în viața spirituală: Filoc. XVIII, 1: 379; 10: 431.

- rațiunea ori credință: Filoc. XVIII, 1—2: 379—380; 3: 381
- răul** (în general): Mat. X, 11: 30; X, 12: 31; Rug. IX, 3: 219; XII, 1: 224; XXIX, 1: 272; XXX, 1—3: 281—283; XXXI, 3: 289; Filoc. I, 14: 316—317; XXI, 22: 441—442; XXIII, 2: 451—452; XXVI, 1: 483
- răul provine din abuzul de libertate: Filoc. XIX, 5: 401
- răul nu este substanță: Filoc. XXIII, 4: 453
- Rebeca**: Rug. III, 1: 205; Filoc. XXI, 21: 492
- restaurarea tuturilor (apocatastaza)**: Filoc. prefață 299
- retorica**: Filoc. XIII, 1: 354; XXIII, 4: 453
- Revelația naturală**: Filoc. I, 7: 308; 30: 329
- Revelația supranaturală**: Filoc. I, 7: 308
- Rhea**: Filoc. XVII, 2: 376
- Ruben**: Mat. XI, 3: 761; XI, 4: 63; Ioan I, 2: 144
- Rugăciunea** (în general): III, 1—4: 205—206
- înțelesul ei: Rug. IV, 1: 205—208
- scopul ei: Rug. V, 1: 208—209
- rugăciunea: este atât de greu de vorbit despre ea, încît toate persoanele Sfintei Treimi trebuie să ne ajute ca să o putem săvîrși cuviincios: Rug. I, 6: 205
- necesitatea o pot tăgădui doar: — cei care nu admit Providența: V—VI: 209—215
- Și Domnul Hristos s-a rugat, la fel și îngerii și sfinții: Rug. X, 2: 220
- felurile rugăciunii: Rug. XIV, 1—6: 229—232
- S**
- Saba (regina din-)**: Filoc. XVIII, 16: 390
- Sabazio**: Filoc. XVIII, 1: 379
- saducheii**: Mat. X, 20: 49
- Luca XXXIX, 1—3: 129—131
- Sais**: Filoc. XXII, 6: 446
- Samaria**: Mat. X, 18: 46
- Ioan XXXIX, 211: 169
- Samaritanul milostiv**: Luca XXXIV, 3—9: 125—128
- Samson**: Ioan XXI, 118: 181
- Samuil**: Mat. X, 18: 44; Rug. XIII, 2: 225; 5: 228; XVI, 3: 235
- Sara**: Rug. II, 1: 200; XXXI, 5: 286
- Sarepta**: Filoc. XXVI, 4: 485
- Sarpedon**: Filoc. XV, 15: 368
- Saul**: Mat. II, 2: 16; Ioan XI, 71: 160; Rug. XXIV, 2: 249; Filoc. I, 8: 310; VI, 2: 342
- Savaot**: Rug. IV, 1: 208; Filoc. XVII, 1: 374; 2: 376; 3: 377
- sciții**: Mat. X, 7: 25; Filoc. I, 17: 319
- Scriptură**, scripturi sfinte (în general): Mat. X, 4: 21; 5: 23; 11—12: 29—33; 13: 34; 14: 35—36; 20: 50; 24: 57; XI, 2: 60; 14: 66; Luca, VIII, 4: 93; XI, 1: 98; 5: 100; XIV, 3: 103; 9: 106; XXVI, 1: 117; 118; VII, 1: 119; XXXIV, 5: 125; 129; XXXIX, 3—4: 130—131;
- Ioan** — I, 8: 145; II, 12: 147; VIII, 50: 156—157; XXXIX, 183: 166 XLIII, 298: 191; XLIII, 304: 192
- Rug.** — V, 1: 209; XI, 2: 222; XIII, 4: 226; XV, 3: 233; XXIII, 3: 247; XXIX, 14: 278; XXXIII, 2: 289
- Filoc.** — I, 8: 309; 14: 315; 20: 320; 24: 324; 28: 327; 30: 368; II, 2: 330; IV, 1: 333; V, 2: 335; V, 6: 339; VII, 1: 343; X, 1: 349; XII, 1: 352; XIII, 2: 355; XV, 1: 357; XVIII, 6: 386; XX, 20: 416; XXI, 21: 422; XXII, 10—448; XXIII, 454; XXVII, 5: 492; 3: 493
- caracterul divin (inspirația): Mat. II, 1: 415—416
- Ioan**: VI, 34: 153; XXXIX, 265: 183
- Unitatea Sfintei Scripturi**: Luca XXVII, 6: 121—122; Ioan: II, 2: 144
- sens literal («după trup»): Luca XXI, 4: 109; XXXIX, 4: 125; XXXIX, 3—3: 130
- sensul moral: Luca XXII, 7: 113—114
- sens duhovnicesc: Luca XXII, 2: 112; XXXIX, 3—4: 130
- sens alegoric: Luca XXI, 5: 110
- Scriptura** (în special, după «Filocalie»): — limbajul e simplu, nesemnificativ: IV, 2: 334; VIII, 1, 383—384; XI, 1: 350; XV, 2: 359; 8—9: 405—416; 2: 445
- armonia sau nitatea Vechiului și Noului Testament: VI, 1—2: 341—342; XI, 1—2: 351—352; XXI, 15: 434
- citirea deasă aduce putere «magică», dar și înțelegere a tainelor divine: XII, 1—2: 352; XIII, 4: 356; XVIII, 21: 394
- e pecetluită cu cheia lui David II, 1: 329; V, 5: 339
- e insipartă: I, 1—26: 303—325; 28: 327 (insipartie verbală) II, 4: 331; V, 6: 339; XII, 2: 394; XV, 19: 412; XVIII, 16: 434; XXVII, 1: 490
- cum trebuie citită și înțeleasă: I, 8: 309; II, 3: 331.
- Scriptura se lămurește prin ea însăși: II, 3: 331; XI, 1: 350—351
- reguli ermeneutice: VIII, 1—3: 344—385; IX, 3: 347
- mărturii scripturistice (locurile paralele): I, 1: 303; I, 7: 308; V, 5: 338; XXIII, 4: 453

- lipsit de păcat («drept»): Luca II, 1—3: 83—85
- Părinți (sfinți)*: Filoc. prefața 299
- păsări* (zborul lor): Filoc. XX, 16: 413
- pederastie*: Mat. X, 23; 57; X, 24: 58
- Pelen*: Filoc. XV, 15: 368
- Penelopa*: Filoc. XX, 21: 416
- Pentateuh*: Filoc. V, 5: 338
- persecuțiile contra creștinilor*: Filoc. I, 2: 304
- Persefona*: Filoc. XVII, 2: 376
- Persen*: Filoc. XVIII, 24: 396
- Persia*, persi: Luca XXX, 2: 122; Filoc. I, 17: 319; XVII, 1: 375
- Petru* (Apostolul Petru — Simon): Mat. I, 1: 14; X, 14: 35 X, 17: 42; IX, 6: 64; Ioan IV, 26: 151; 41: 154; XXXVI, 220—222: 172; XXXIX, 266: 183; Rug. XIV, 6: 231; XXIV, 2: 249; XXVII, 12: 263; XXIX, 2: 272 XXXI, I: 302; Filoc. V, 2: 336; VII, 1: 343; XXIII, 22: 468; XXVII, 8: 496
- Pilat*: Mat. X, 20—21: 52; Luca I, 4: 86; XI, 1: 108
- Pilde* (parabole, în general): Mat. X, 1: 17; X, 3: 20; X, 4: 21; X, 13: 34; X, 15: 38—39; Filoc. XVIII, 17: 391
- neghinele: Mat. X, 4—21
- comoara din ogor: Mat. X, 7—25
- mărgăritarul: Mat. X, 10—15; 29—39
- năvodul — Mat. 10, 15—18. (a se vedea «samarineanul milostiv», «minele saul talanții»)
- Piteu*: Filoc. XV, 6: 361
- Pitagora*: Filoc. XVIII, 24: 396; XX, 16: 461; 23: 413
- Pîinea cea spre înțîd* (euharistică): Rug. XVII, 1—16: 273—283
- cea de toate zilele: Rug. XXVII, 1—16: 273—283
- cele binecuvîntate de Iisus: Rug. XVII, 2: 274.
- pirga*: Ioan I, 7: 145; I, 8: 145; II, 13—15: 147; IV, 23: 150
- planete* (mișcările lor): Filoc. XXIII, 6: 454—455
- planete medicale*: Filoc. X, 1: 349—350; XII, 2: 353
- Platon*: Filoc. XV, 2: 360; 3: 360; 5: 361; 7: 363; 8: 364; 10: 365; 11: 366; XVII, 2: 376; XVIII, 4: 383; 7: 384; XX, 16: 413; 23: 418; 24: 419
- poezii greci*: Filoc. XXII, 6: 446
- Polemon*: Filoc. XVIII, 10: 387
- Pollinice*: Filoc. XV, 15: 368
- pollteismul ateu*: Filoc. XVIII, 25: 397
- nu poate fi acceptat de creștini: Filoc. XXIII, 23: 444
- pomul vieții*: Rug. XXVII, 10: 262
- porunca*: Rug. XXIV, 5: 250
- Poseidon*: Filoc. XVII, 2: 37
- Preoție, puterea ei*: Mat. XI, 1: 59; Rug. XXVIII, 6—7: 271—272, XXXI, 6: 287
- preoți ai Legii vechi*: Ioan I, 1: 144; 11, 9—11: 146—150; XXXV, 214: 170, XXI, 115: 181; XXXIX, 268: 184
- predestinație sau preștiință*: Filoc. XXI, 7—22: 477—494; XXIII, 3: 452; 6—7: 454; 10: 457; XXIV, 1—4: 469
- preexistența sufletelor*: Ioan XXX, 182: 165; Filoc. prefața 301; XIV, 1: 357—358
- preștiința nu predestinează*: Filoc. XXIV, 2: 469—470
- primii veniți, cei simpli*: Filoc. prefața — (vezi și «creștinii»)
- primiții* (primele roade): Ioan II, 13—14: 147
- Protarh*: Filoc. XVII, 2: 376
- Providență divină*: Mat. X, 19: 48; Luca XXII, 9: 114; XXXIV, 5—6: 124; Rug. V, 1: 209; Filoc. I, 7: 309—348; 14: 355; II, 5: 372; X, 1: 397; XVI, 3: 416; XXIII, 3: 452; XIX, 1: 399; XIX; 4: 400; XX, 2—3: 402; 6
- Prooroci, proorocie*: Mat. II, 2: 16; X, 8: 26; X, 15: 38; X, 18: 44—45; X, 19: 48; X, 22: 52, 39—40; Luca VIII, 1: 91—92; X, 1: 95; X, 5—7: 97—98; XI, 5: 100; XXII, 3: 112; XXVII, 3: 120; XXXIX, 3: 130; Ioan I, 8: 145 III, 18: 148; XV, 86: 163; XXXIV, 199: 166; Rug. VI, 4: 214; IX, 2: 218; Filoc. I, 3: 304; 5: 306; 6—7: 347; 10: 351; 15: 356; 22: 363; 28: 366; IX, 3: 348; X, 1: 389—390; XV, 7: 404; 10: 406; XVII, 5: 421; 8: 429 XX, 23: 466; XXI, 11: 480; XXIII, 3: 463; 5: 508; XXVI, 5: 487
- prorociri*: Ioan XXXIX, 203—206: 167—170; XLII, 297: 190
- prooroci mincinoși*: Luca I, 1: 78
- psalmi*: Mat. X, 3: 20; Rug. XXIV, 4: 250; 5: 266; XXVII, 2: 258; XXIX, 2: 272; Rug. XXIV, 4: 250; 5: 251; XXVII, 2: 258
- Psalmistul*: Filoc. I, 5: 306; V, 5: 338; XII, 1—2: 352—393
- Psaltirea*: Mat. II, 1: 16
- Ptolemeu*: Filoc. XXIII, 3: 454
- R**
- Rafael*: Rug. XI, 1: 221; XXXI, 5: 286; Filoc. XVII, 2: 376
- Raiul*: Filoc. I, 17: 309
- Ramataim*: Mat. X, 18: 44
- Rațiunea*: Luca I, 3: 80
- rațiunea și instinct (deosebirea între ele) Filoc. XX, 12: 409
- rațiunea și rolul ei în cunoașterea și în viața spirituală: Filoc. XVIII, 1: 379; 10: 431.

Tit : Ioan XXXIX, 272 : 185 ; XLI, 285—287 : 187—188 ; Filoc. I, 25 : 325 ; XXVII, 11 : 499

Tobia : Rug. XI, 1 : 221

Tobit : Rug. XIV, 4 : 230 ; XXXI, 5 : 286

Toma (apostol) : Ioan XLIII, 301 : 191

Trahonitis : Mat. I, 22 : 53 ; Luca XXI, 2 : 108

Tradițiile popoarelor : Filoc. XXII, 1—6 : 443—446

Troia (războiul troian) : Filoc. XV, 15 : 368

Ț

Țapul (*cultul adus lui*) : Filoc. XXII, 3 : 445

Țăranul prevăzător : Filoc. XXII, 3 : 444

U

Ulise : Filoc. XIX, 21 : 416

Univers (*armonia din el*) : Rug. XXIV, 5 : 251

Uranios : Filoc. XVII, 1 : 374

Uzia : Rug. XXII, 7—8 : 277

V

Varnava : Filoc. XVIII, 9 : 386

Valentin, Valentinienii : Filoc. XVI, 3 : 373

Vasile cel Mare : Filoc. 299, 300, 301, 303

Vasilide (*eretic*) : Luca I, 2 : 79

Veliar : Rug. XXV, 3 : 253

viața e ca o trecere pe mare : Mat. XI, 5 : 64—65

Victorin (scriitor și martir) : Luca, prolog 78

Viileem : Mat. X, 17 : 42

Viperele (*adormirea lor*) : Rug. XXVII, 12 : 263 ; Filoc. XII, 2 : 353 : 394

Virtutea, virtuți (în general) ele sînt dar de la Dumnezeu) : Mat. X, 19 : 47 ; XI, 6 : 64 ; Luca VIII, 5 : 93 ; XXII, 8 : 114 ; XXVI, 5 : 118 ; XXX, 3 : 123 ; Rug. XXVII, 8 : 269 ; Filoc. XXVI, 1—2 : 482—483 ; 6 : 487

vițelul (*cultul adus lui*) : Filoc. XXII, 3 : 445

vorbărie (*poliloghie*) : Luca XXI, 2 : 242 ; Filoc. V, 4 : 337

Vulturii : Filoc. XX, 13 : 410 ; 17 : 413 ; 18 : 414 ; 23 : 417

X

Xenocrate : Filoc. XVIII, 10 : 387

Z

Zaharia (preotul) : Luca II, 2 : 84 ; 3 : 85 ; X, 1 : 95 ; 5 : 97 ; XIV, 4 : 103 ; XXI, 2 : 108 ; Rug. XIV, 3 : 229

Zalenkos : Filoc. XVIII, 25 : 397

Zalmoxis : Filoc. XVIII, 24 : 396

Zenon : Filoc. XVIII, 24 : 396

Zeus : Filoc. XV, 15 : 368 ; XVII, 1 : 374 ; 2 : 375 ; 5 : 376 ; XX, 18 : XXII, 2 : 444

Zevedei : Ioan XIV, 84 : 162

CUPRINSUL

<i>In loc de prefață</i>	5
DIN COMENTARIUL LA EVANGHELIA DUPĂ MATEI	
<i>Studiu introductiv</i>	9
Două fragmente din Cartea I	14
Un fragment din Cartea a II-a	15
Din Cartea a X-a	17
A. <i>Pilde despre împărăția lui Dumnezeu</i>	17
1. Pilda neghinelor	17
2. Pilda comorii	21
3. Pilda mărgăritarului	24
4. Pilda năvodului	29
5. Concluzii asupra pildelelor despre împărăție	35
B. <i>Iisus în patria Sa</i>	49
C. <i>A reînviat oare Ioan în persoana lui Iisus?</i>	49
Din Cartea a XI-a	58
4. Prima înmulțire a pîinilor	58
Dumnezeul Evangheliei e altul decît cel al Legii?	66
Și în Biserică se săvîrșesc vindecări	67
DIN OMILIILE LA EVANGHELIA DUPĂ LUCA	
<i>Studiu introductiv</i>	69
<i>Prefața Fericitului Ieronim. Începutul prologului prea cuviosului presbiter Ieronim la omiliile Evangheliei după Luca explicate de Origen</i>	78
Ieronim către Paula și Eustochia	78
Omilia I	
De la începutul Evangheliei pînă la cuvintele «...am găsit și eu calea...»	78
Omilia a II-a «Și erau amîndoi drepti...»	83
Omilia a VII-a la cuvintele: «Și în aceste zile...»	87
Omilia a VIII-a la cuvintele: «Mărește suflete al meu...»	91
Omilia a X-a la cuvintele: «S-a umplut de Duhul Sfînt...»	95
Omilia a XI-a la cuvintele: «Iar copilul creștea...»	98
Omilia a XIV-a la cuvintele: «Și cînd s-au împlinit opt zile...»	102
Omilia a XXI-a asupra textului: «În al cinsprezecelea an...»	107
Omilia a XXII-a la cuvintele: «Orice vale se va umple...»	111

Omilia a XXIV-a la cuvintele: «Eu vă botez cu apă...»	115
Omilia a XXVI-a la textul: «Lopata e în mîna Lui...»	116
Omilia a XXVII-a la cuvintele: «Încă și alte multe îndemnînd...»	119
Omilia a XXX-a Despre a doua ispitire a Mîntuitorului	122
Omilia a XXXIV-a la cuvintele: «Învățătorule, ce să fac să...»	124
Omilia a XXXVI-a la cuvintele: «Cine va căuta să scape viața sa...»	128
Omilia a XXXIX-a Despre ispitirea saducheilor	129

DIN COMENTARIUL LA EVANGHELIA DUPĂ IOAN

<i>Studiu introductiv</i>	133
-------------------------------------	-----

Din Cartea I	144
-------------------------------	-----

A. <i>Introducere, Poporul lui Dumnezeu</i>	144
---	-----

B. <i>Ce este o Evanghelie?</i>	151
---	-----

C. <i>Conținutul Evangheliei: Iisus</i>	156
---	-----

Din Cartea a II-a	164
------------------------------------	-----

A. <i>Despre valoarea mărturiei Sfîntului Ioan Botezătorul</i>	164
--	-----

B. <i>Proorociile</i>	166
---------------------------------	-----

C. <i>Martirii</i>	169
------------------------------	-----

D. <i>Cele șase mărturii aduse de Ioan</i>	170
--	-----

E. <i>Ucenicii lui Ioan caută și află pe Iisus</i>	171
--	-----

Din Cartea a VI-a	173
------------------------------------	-----

A. <i>Ioan și «Glasul lui»</i>	174
--	-----

B. <i>Nevoia și felul strigătului</i>	176
---	-----

C. <i>Calea Domnului</i>	177
------------------------------------	-----

D. <i>Tălmăcirea lui Heracleon</i>	178
--	-----

Din Cartea a X-a	182
-----------------------------------	-----

Despre «Templul» trupului lui Iisus	182
---	-----

A. <i>Trupul lui Iisus și Biserica, locașuri ale mării lui Dumnezeu</i>	182
---	-----

B. <i>Încercarea de a raporta la Biserică toate detaliile templului</i>	183
---	-----

C. <i>Credința parțială și credința desăvîrșită</i>	190
---	-----

DESPRE RUGĂCIUNE

<i>Studiu introductiv</i>	195
-------------------------------------	-----

<i>Introducere</i>	199
------------------------------	-----

I <i>Neputința omenească și puterea Harului</i>	199
---	-----

II <i>Pentru că «nu știm nici să ne rugăm cum trebuie»</i>	200
--	-----

III <i>Despre rugăciune în general: «Ruga și Făgăduința»</i>	205
--	-----

IV <i>Înțelesul cuvîntului</i>	207
--	-----

V <i>Scopul rugăciunii</i>	208
--------------------------------------	-----

VI <i>Combaterea concepției fataliste. Omul e liber în acțiunile sale</i>	212
---	-----

VII <i>Despre necesitatea rugăciunii</i>	215
--	-----

VIII <i>Modul ideal de rugăciune pretinde transpunerea noastră în fața lui Dumnezeu</i>	216
---	-----

IX Iertarea și starea de nepătimire, condiții fundamentale ale rugăciunii	217
X Cînd rugăciunea se face cu mare încredere în pronia dumnezeiască, atunci însuși Marele Arhiereu Hristos se roagă pentru noi	219
XI Nu ne rugăm singuri. Și îngerii și Sfinții se roagă pentru noi	221
XII Rugăciunea neîncetată este principala armă de luptă împotriva celui rău	224
XIII Precum au fost ascultate rugăciunile Mintuitorului și ale dreptilor Legii Vechi, așa vor fi ascultate și rugăciunile noastre	225
XIV Cele patru feluri de rugăciuni	229
XV Rugăciunea deplină se adresează numai lui Dumnezeu-Tatăl	232
XVI Să nu cerem în rugăciune bunuri trecătoare, ci veșnice	234
XVII Bunurile cerești sînt cu mult mai de preț decît cele pămîntești	236
XXVIII Explicarea rugăciunii «Tatăl nostru». Cele două variante ale ei (după Matei și Luca)	237
XIX Adresarea «Tatăl nostru» presupune meditare, iar nu împrăștiere	239
XX O altă condiție a rugăciunii: interiorizarea	240
XXI Cînd ne rugăm, să nu spunem vorbe multe	241
XXII Înțelesul nou în sens de înfiere — al cuvintelor «Tatăl nostru, Care ești în ceruri»	243
XXIII Tatăl «din ceruri» nu trebuie înțeles local și antropomorfic	245
XXIV «Sfîntească-se numele Tău». Ce este un nume? Ce este numele lui Dumnezeu? Ce este «Sfințirea» Lui?	248
XXV Cuvintele «Vie împărăția Ta» exprimă dorința de a vedea pe Dumnezeu sălășluindu-se în inimile noastre	251
XXVI «Facă-se voia Ta» se referă la noi personal, apoi la membrii Bisericii și în fine la ființele cerești	254
XXVII Prin «Piinea cea de toate zilele» trebuie să înțelegem (ca la îngerii) mai ales piinea sufletului pe care s-o cerem în continuu	257
XXVIII Cerînd iertarea păcatelor, să nu uităm că toți sîntem «datornici» și toți trebuie să iertăm. Puterea preotului de a ierta păcatele	267
XXIX «Ducerea în ispită» nu trebuie înțeleasă ca ferire de ispite, ci ca asistență și putere de a birui răul după ce ne-am scîrbit de el	272
XXX Mintuirea de cel rău trebuie cerută după pilda răbdării lui Iov	281
XXXI Recomandări formale: ținuta fizică în timpul rugăciunii și locul săvîrșirii ei (mai ales Biserica, unde se realizează astfel comuniunea Sfinților)	283
XXXII Despre orientarea spre răsărit	288
XXXIII Despre părțile unei rugăciuni	288
XXXIV Concluzii	290

FILOCALIA

<i>Studiu introductiv</i>	293
<i>Filocalia lui Origen</i>	299
<i>Prefață</i>	299
I Despre inspirația Sfintei Scripturi și cum trebuie ea citită și înțeleasă? Care e pricina neclarității ei, a absurdității, respectiv a iraționalității unor texte	302

II	Din omilia a XXXIX-a la Ieremia	326
I, 2	Din comentariile la psalmul 50. Adaugă în parte și începutul istoriei lui Urie, desprinzându-i și înțelesul alegoric	328
I, 3	Din omilia la Levitic 15, îndată după început	329
II	Că Sfânta Scriptură e încuiată și pecetluită	329
III	De ce cărțile insuflăte de Dumnezeu sînt douăzeci și două la număr	333
IV	Despre greșeli de limbă și despre graiul simplu al Sfintei Scripturi	333
V	Ce este multa vorbire și ce sînt cărțile cele multe? Toată Scriptura cea de Dumnezeu insuflată este o singură carte	335
VI	Întreagă Sfânta Scriptură este un instrument perfect acordat al lui Dumnezeu	341
VII, 1.	Despre însușirile persoanelor din Sfânta Scriptură.	342
VII, 2.	Din Omilia a IV-a la Faptele Apostolilor	343
VIII	Nu trebuie să ne apucăm să îndreptăm lipsa de acorduri ale frazei și acele cuvinte care pot lipsi din înțelesul literal al Scripturii	343
XI	De ce a întrebuițat dumnezeiasca Scriptură aceleași cuvinte în același pasaj, dar în înțelesuri diferite?	346
X	Despre cuvintele Scripturii care par a conține pietre de poticnire și pricini de sminteală	349
XI	Trebuie să căutăm hrana pe toate paginile Scripturii celei de Dumnezeu insuflată și să ne ferim de spusele înfumurate și tulburătoare ale defăimărilor eretice, împărtășindu-ne din comorile tuturor cărților sfinte, fără să ne smintim, cum fac cei necredincioși	350
XII	Să nu se descurajeze cel ce va citi Sfintele Scripturi și nu va înțelege obscuritățile aflate în ele sub formă de enigme și parabole	352
XIII	Cînd și ce fel de învățături folositoare se pot scoate din filosofie pentru explicarea Sfintelor Scripturi?	354
XIV	Pentru cei ce nu vor să greșească față de adevăr în interpretarea Scripturii, sînt de cea mai mare necesitate interpretările logice, care trebuie armonizate cu tradiția, așa că nu se poate să spunem dinainte fără o cercetare amănunțită cum trebuie să fie înțelese textele	357
XV	Împotriva filosofilor păgîni care batjocoresc graiul simplu al Sfintelor Scripturi, spunînd, pe de o parte, că chiar și pasajele frumoase din Biblie au fost formulate întii de către elini, iar, pe de altă parte, că și Mintuitorul a fost urît la trup	359
XVI	Despre cei ce atacă creștinismul pe motiv că sînt în el dezbinări	372
XVII	Importanța acelorora dintre filosofi care susțin că nu este nici o deosebire între a da nume de Dumnezeu cel peste toate zeului grecilor, numit Zeus, și tot așa și zeului suprem al indienilor, precum și al egiptenilor	374
XVIII	Împotriva acelorora dintre filosofi greci care declară că știu totul, acuzînd creștinismul că promovează neprevăzutul atunci cînd preferă «nebonia» în locul înțelepciunii pe motiv că nici un filosof sau om cult n-au fost școliiți mai temeinic de Iisus, ci ei au rămas doar niște pescari și vameși de cea mai joasă clasă, proști și nesimții, bărbați, femei și copii care se plecau întru toate predicii Lui	379

XIX	Că credința în Domnul nostru (Iisus Hristos) n-are nimic comun cu credința absurdă în superstiție; ea e vrednică de laudă și de la început s-a sprijinit pe noțiunile cele mai generale	398
XX	Împotriva celor ce spun că nu pentru om, ci pentru ființele necuvîntătoare au fost create lumea întreagă și oamenii, întrucît voința dobitoacelor necuvîntătoare e mai lipsită decît a noastră a oamenilor și că fiind mai înțelepte decît noi, ele au și o evlavie oarecare și o cunoștință despre lucrurile divine, ba cunosc și ce va veni în viitor	421
XXI	Despre libertatea voinței, rezolvarea și tălmăcirea afirmațiilor biblice, care ar părea că ar anula-o	421
XXII	Care-i înțelesul ascuns al dezbinării sufletești la toate ființele cugetătoare și la oameni, așa cum poate fi ea dedusă din imaginea zidirii turnului Babel și al amestecării limbilor	443
XXIII	Despre soartă, sau în ce chip ne putem mîntui pe baza faptelor noastre, dar pe care Dumnezeu le cunoaște de mai înainte. În ce chip trebuie înțeles faptul că stelele nu sînt cauza evenimentelor omenești, ci numai le prevestesc	450
XXIV	Despre materie. Ea nu este fără început, dar nici nu este cauza răului	469
XXV	Determinarea din preștiința lui Dumnezeu nu desființează libertatea voinței	478
XXVI	Care sînt cele bune și care sînt cele rele și că aceste numiri sînt puse anume și cu precădere după învățătura lui Hristos, nu după părerea lui Aristotel	482
XXVII	Comentar la cuvintele: «Domnul a învirtoșat inima lui Faraon și el n-a vrut să le dea drumul...»	490
	A. <i>Indice scripturistic</i>	501
	B. <i>Indice real și onomastic</i>	510
	Cuprins	524

Redactor : CORNELIU ZĂVOIANU
 Tehnoredactor : VALENTIN BOGDAN

Dat la cules 20. VIII.1981. Bun de tipar 20.II.1982.
 Format 16/17×100. Legat 1/1. Coli de tipar 33. Cd. 280

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
 AL BISERICII ORTODOXE ROMĂNE